

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

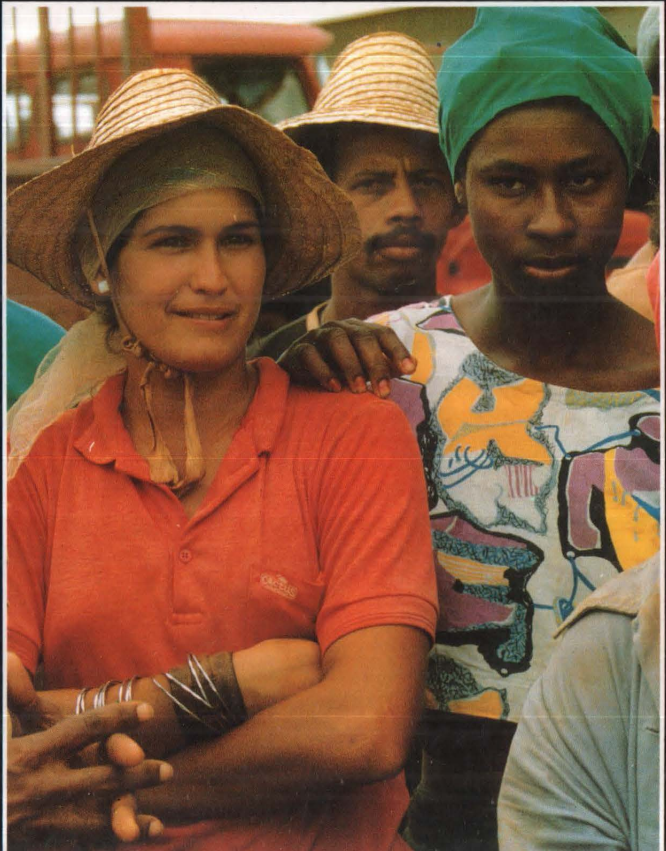
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

O.LEVİS, R.M.LEVİS, S.RİGDON
**Küba Devriminde
Üç Kadın**

**KÜBA DEVRİMİNDE
ÜÇ KADIN**

O. LEWİS
R.M.LEWİS
S.RİGDON

Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.
Birinci Basım: Temmuz 1993
Teknik Hazırlık: Sistem Ofset
Baskı: Yön /

KAYNAK YAYINLARI: 138

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
Ankara Cad. Vilayet Han 10/Z-6 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 513 83 52 - 53 Faks: 511 25 74

KÜBA DEVRİMİNDE ÜÇ KADIN

O. LEWİS R.M.LEWİS S.RİGDON

Çeviren
Hüsen Pörtakal

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KISIM

MONİCA ROMAS REYES

Sunuş Yazısı

9

Birinci Bölüm

Ailem

17

İkinci Bölüm

Yaşam Değişiyor

37

Üçüncü Bölüm

Ayaklanma Ve Zafer

52

Dördüncü Bölüm

Aile İçinde Bölünme

75

Beşinci Bölüm

Gençlik Çağına Varmak

91

Altıncı Bölüm

Üniversite ve Politika

114

Yedinci Bölüm

Yeni Ufuklar

129

İKİNCİ KISIM

PİLAR LOPES GONZALEZ

Birinci Bölüm

Annemin Yaptığı Yanlışlık Yüzünden

147

İkinci Bölüm

Başka Seçim Şansım Yoktu

175

Üçüncü Bölüm	
Devrimle Gelen Kurtuluş	203
Dördüncü Bölüm	
İşçi Fakültesi	232
Beşinci Bölüm	
Üzülmeye Gerek Yok	247

ÜÇÜNCÜ KISIM

İNOLENCIA ACOSTA FELİPE

Birinci Bölüm	
Cennet	269
İkinci Bölüm	
Acı Anılar	297
Üçüncü Bölüm	
Devrime Katılma	324
Dördüncü Bölüm	
Benim Mahalle	348
Beşinci Bölüm	
Aile İşleri	363
Altıncı Bölüm	
Bir Ayağım Geçmişte	381

BİRİNCİ KISIM

MONICA RAMOS REYES

SUNUŞ YAZISI

Kübalı üç kadının yaşamöyküsü, bunların 1959 devriminden önceki ve sonraki yaşamlarıyla ve kişisel deneyimleriyle ilgilidir. Bizim Küba'daki araştırmamızın konusu, gerçekte devrimin ve kurumlarının bireyler ve aileler üzerindeki etkisini göstermek, böylece, derin değişikliklerin ortaya çıkardığı çağdaş bir dönem üzerine tarihsel bir belge oluşturmaktır. Bu yaşamöyküleri kadınların durumlarında, davranışlarında ve rollerinde, devrimin sunduğu yeni görünümelerde bilinen değişiklikleri ve aynı zamanda son yıllarda ortaya çıkan çatışmaları betimliyor. Bu yaşamöykülerinin ayrıca herkesin geçmişiyle, politikaya bağlılıkları ya da devrimle "bütünleşme" dereceleri arasındaki ilişkiyi göstereceğini umut ediyoruz.

Bu kadınlar, Kübalı kadınlarla ilgili bir araştırma çerçevesi içinde özel olarak sorgulanmamakla birlikte; bugün Küba'da ve Birleşik Amerika'da kadın haklarının eşitliği için olagelen gelişmelerin ışığı altında yaptıkları tanıklıkların bir araya getirilmesi mantığa uygundur. 1969-1970 yıllarında, araştırmalarımız başladığı zaman ne araştırmacılar ne onların sorularına yanıt verenler, kadın hareketlerinin daha sonra Küba'da, Birleşik Devletler'de ve başka ülkelerde bu denli büyük boyutlara varacağını bilincindeydi. Bu dönemde Kübalı kadınları anlamak için bize bilgi veren kadınlara, onun kocası, çocukları, kızlarının geleceği hakkında, sendikalarda ve kitle örgütlerinde çalışan kadınlar arasındaki ilişkiler hakkında özel sorular sormak, kadın özgürlüğünü anlamak bakımından soruna doğrudan yaklaşmaya göre daha uygundu. Araştırmamız sırasında yaklaşık 150 kadınla görüştük, bunların yüzde 80'i kentlerdeki halk kesimlerindendi. Yüzde 10'u köylü ve yine yüzde 10'u orta sınıftandı. Bu kadınların kişiliklerinin ve değişik yaşam biçimlerinin ortaya koyduğu önemli kültürel ayrımlar vardı.

Bu ayrımlar ayrıca hükümet programlarına ve toplumsal değişikliklere karşı tepki gösterirken yaptıkları özel yorumlarda da dile geliyordu.

Devrimin üzerinden ancak on yıl gibi kısa bir zaman geçtiği için, iki cinsin rolleriyle ilgili olarak kadınların görüşlerinde köklü değişiklikler bekleyemeyiz. Bize bilgi verenlerin çoğu için hükümet bu sorunları sistemli bir şekilde ele alıp, parti, kadınların eşitliği için kırsal kesimde çalışmaya başladığında bunun somut olarak ne anlama geldiği açık değildir.

Küba devriminin kadın hakları için yürüttüğü mücadeleyi daha çok o dönemin koşulları ve ideolojik öncelik belirledi. Kadınlarla ilgili hükümet programları, devrimci kurumlarda erkeklerin ilerici bir bilinç kazanmasıyla birlikte ve şu son on beş yıl içinde (1975'e kadar) yavaş ve sakinimli bir evrim izledi. Castro'nun dediği gibi, Devrim ilk on yıl içinde yaşam kavgası verirken, hükümet önceliği dış istilaya ve iç karışıklığa karşı askeri harcamalara verdi. Tarım ve endüstri reformuyla, işsizliğin ortadan kaldırılmasıyla, genel eğitimin yaygınlaştırılmasıyla, konut sorununun çözümüyle, sağlık ve toplum hizmetleriyle tüm Kübalıların yaşam düzeyini düzeltmeye çalıştı. Bu öncelikler nedeniyle kadınlar, yeni hükümet için bilinmeyen bir kaynak oluşturunuyordu.

Tüm bu koşullar göz önüne alınırsa, kadın özgürlüğünün Küba'da Kuzey Amerika'dakine göre apayrı bir anlam kazanması şaşırtıcı değildir. Kuzey Amerika'daki kadın hareketinde özgürlük kavramı, kadının bireysel olarak kendi kişiliğini kazanması ve eğer geleneksel roller açısından bir kopma ortaya çıkıyorsa, bu sorunun erkekleri de içine alması düşüncesinde kök salmıştır. Demek ki orada öncelik bireysel gelişmenindir ve ne kadar birey varsa, o kadar da "özgürlük" dile gelir.

Bireyin gruba ve ortaklaşa yaşama bağımlı olduğu sosyalist Küba'da kişinin kendini gerçekleştirmesi, devlete ve topluma tanınan hizmetler içinde dile gelir* Böylece kadınları geleneksel rollerinden kurtarmak için atılan ilk adım demek, onların kitle örgütlerine katılması ve işgücüyle birleşmesi yoluyla topluma özgürce hizmet vermesi anlamına geliyor. Bu kavram, liberal Batı ideolojisiyle kökten çelişir, çün-

* Bu konuda Fidel Castro şöyle diyor: "Birey tek başına hiçbir şey yapamaz, tek bir birey pek önemli değildir, ama bireyle toplumun gücünün birleşmesi sınır tanımaz." Alıntıyı yapan B. Silverman, *İnsan ve Sosyalizm*, New York, 1971

kü buna göre topluma güçlü bir hizmet verilir, başka bir deyişle, bireyin gelişmesi ve kendini dile getirmesi aracılığıyla toplum güçlenir ve zenginleşir.

Birleşik Devletler'de çeşitli gruplar ve örgütler, kadın hareketlerinin çekirdeğini oluştururken hükümetten destek almadılar, bunu yurttaşların kendi özel girişimleriyle başardılar. Bu örgütler içinde başlıca kararları verenler ve yönetimi elinde tutanlar, kadınlar. Ayrıca bu örgütler merkezi iktidara bağlı değiller. Öte yandan, Amerikan hükümeti iki cins arasındaki eşitlik şansını güvence altına alacak yasaları duyurmak için kendi personelini kullanıyor, ama kaynakların çoğu hükümet dışı alanlarda dile getirilen isteklere yanıt veriyor ve hiçbir zaman hakların eşitliği için bir öncülüğü oluşturmuyor.

Buna karşılık Küba'da kadın eşitliği hareketinin başlıca yayılma yeri hükümettir. Başlıca kadın örgütü olan *Federacion Mujeres Cubanas* (FMC Kübalı Kadınlar Örgütü), bir hükümet örgütüdür* Kuruluşundan bu yana FMC'nin yönetimi, bir devrim kahramanı ve Parti Merkez Komitesi üyesi olan Vilma Espin Guilloys'un elindedir. Devrimin bir parçası olan kadın hareketi, bağımlı olduğu devrimin resmi öncü örgütü olan partinin politik bürosuna karşı sorumludur. Demek ki önerileri, yalnız kadın hareketinin amaçlarının gerçekleşmesine değil, işlevleri, belli bir anda ortaya çıkan ulusal hakları gözetmek olan bu politik büroyu oluşturan bir avuç erkeğin değerlerine, davranışlarına ve kavramlarına bağlıdır.

Bu demektir ki, Fidel Castro'nun baldızı Vilma Espin'in dışında örgütün içindeki kadınların rolü, tasarıların yürürlüğe konmasıyla ve Parti hiyerarşinin üst basamağını tutan erkeklerin koyduğu amaçlarla sınırlıdır. Eğer Raul Castro'nun sözlerini aktaracak olursak, partinin yöneticileri arasında "toplum içinde kadınların sorunlarını ve Devrim içinde oynadıkları kesin rolü en açıkça anlayan (...)" Fidel'dir. Kadınların toplum içinde karşılaştıkları sorunları Vilma Espin'den daha iyi anlayanın Castro olması şaşırtıcıdır; bununla birlikte Kübalı kadınlar hareketinin feminist bir hareket olmadığını, ama kadın eşitliği için bir

* 1969'da on beş ile altmış yaş arasındaki kadınların yüzde 46'sı FMC'ye üyeydi. 1975'te on dört yaşından itibaren tüm kadınların yüzde 77'si üye oldular.

hareket olduğunu unutmamak gerekir, çünkü bu ikincisi erkekler için daha kabul edilir bir durumdur.

Başta; kadınları, eğitimde, üretimde ve savunmada seferber etmekle uğraştı. Kadınların yetişkinlerin eğitimine yardımcı olmasını, emek gücüyle gönüllü olarak bütünleşmesini, üretici çalışmaları gerçekleştirmesini teşvik ederek, kadın koşullarının değişmesinde birinci rolü oynadı ve milislerin yanında yer aldı. Bununla birlikte, örgütün bu tekdüze niteliği, belki de kimi kadınları içine almada zararlı oldu. Gerçekte, boyun eğme, bağımlılık ve politikanın dışında kalma geleneği üzerine kurulu Latin Amerikalı kadın modeli ile ortak çalışma, militanlık, bağımsızlık ve politikleşme modeli arasında bir uçurum vardı. Günlük yaşamda dışarıyla bağlantısını yalnızca kocası ve ailesinin aracılığıyla kuran kadınlar için devrim süreciyle bütünleşme, belli bir eğitim düzeyini ve özel bir desteği gerektiriyordu.

Geçmişte örgüt, kadınların evlerinden çıkmalarını, üretici ve gönüllü çalışmalara katılmalarını istemiş, ama onların gerçek isteklerinin neler olduğunu dikkate almamıştı. Örgüt, örneğin çocukların bakımı, ev işlerini göz önüne alarak çalışma saatlerinin düzenlenmesi, ücretli doğum izni, meslek eğitiminden ve yeniden eğitimden geçme gibi önemli bir maddi yardımda bulundu; ama 1970'e dek kendilerine sunulan yaşam biçiminin değişmesiyle haklı olarak ürken tüm bu kadınlara gerektiği gibi uygun moral bir destek verilmedi.

Örgüt, geleneksel kadınların temsil ettiği olmayacak güçlüklerden başka, yoksul mahallelerde yaşayan ve sosyo-politik bakımdan dışlanmış kadınların daha güçlü direnişiyle karşılaştı. Toplumun bu en yoksul kesimine ait olan bu kadınlar için, birçok uygulamanın ve ulusal modelin kendi güncel yaşamlarıyla hiçbir ilişkisi yoktu. Ekonomik zorlamalar, halk kesimleri içinde yaşayan çok sayıdaki kadını zaten sıradan davranış modelinden kurtarmıştı. Çoğu zaman ailenin yükünü üstüne alan bu kadınlar için, kadınların bağımlılığı ve boyun eğmeleri bir ayak bağı olarak görülüyordu. Bunların ekonomik bağımsızlığı, orta sınıftan birçok kadının sahip olmadığı bir anlatım özgürlüğü ve kendi alt-kültürleri içinde bir hareket olanağı kazandırdı. Halk kesimleri içinde yasal ve tekeşli evlilik daha azdı ve erkekler çoğu zaman gerçek ekonomik etkileri olmayan geçici ilişkiler içine giriyorlardı. Ka-

dınlar çalışmaya gitmek için evden ayrılmak zorunda kaldıkları ölçüde, çocuklarının eğitime de daha az zaman ayırıyorlardı; yoksul ailelerde çocukluk süresi gerçek anlamda kısalıyordu.

Demek ki yoksul mahallelerde yaşayan çoğu kadınlar için "kurtuluş", ekonomiden ve aileden bağımsız olmayı içermediği gibi, emek gücü ve kitle örgütleriyle bütünleşme anlamına da gelmiyordu, ama buna karşılık onlara ücretli çalışmadan kurtulma olanağı ve evlerine, çocuklarına ayırabilecekleri yeterli zaman verdi.

Küba hükümetinin anlayışına göre kadınların kurtuluşu, tümüyle sosyalist ekonominin ve devrimin toplum içindeki başarısına bağlıydı. Bu kavrama göre kadınların yalnız çalışma hakkı yoktu, ayrıca toplumun yararına özveride bulunma zorunluluğu da vardı. Buna göre ev işleri, üretici çalışmanın sınırında yer alıyordu.

Bununla birlikte, kadınların çalışma dünyasında yer alması için verilen kavga uzun ve zorlu oldu. Kadınların eğitimde ve meslek kazanmada önemli başarılar elde etmesini saptamak için hükümetin on yıl beklemesi gerekti. Fahişeler ve evlerde hizmetçi olarak çalışanlar, başka bir deyişle Küba'da en çok sömürülen iki kesim, daha en başından özel program konusu oldular. Hükümet, fuhuşu ortadan kaldırmak ve eskiden bu meslekte olanlara saygınlık kazandırmak için, daha 1961'de sağlam bir programı uygulamaya koydu. Bu kadınlar için özel okullar açıldı. Kendilerini tümüyle eğitime verebilmeleri için ekonomik bakımdan bağımlı olanlara yatacak yer verildi ve para bağlandı. Hizmetçi olarak çalışan kadınlar da, başka bir meslek öğrenmek ve kendi yeteneklerini geliştirmek için benzer olanaklara sahip oldular. Hizmetçilik resmen ortadan kaldırıldı, ama kimi ev hizmetçileri devlet hizmetinde, otellerde, okullarda, hastanelerde vb. çalıştılar. Bu değişim onların durumlarını ve ücretlerini önemli ölçüde düzeltti.

İyi niyetle hazırlanmış olmalarına karşın, çok sayıdaki kadın eğitim programı, kadınların basmakalıp anlayışlarını ve yeteneklerini yansıtıyor. Örneğin kırsal kesimden gelen yüzlerce genç kız, Havana'da yemek, dikiş ve çocuk bakımı gibi "kadın sanatlarını" öğrenmek için burs aldılar. Politik kadın tutuklulara yönelik başka okullardaysa, kırsal kökenli olanların toplumla bütünlük kurmaları teşvik edildi, ayrıca bunlara saç yaptırmak, bacaklardaki tüyleri traş etmek, sivri ökçe-

li ayakkabı giymek, naylon çorap ve uygun giyim öğretildi. Fahişelere saygınlık kazandıran okulların programları da iyi giyinme ve toplum görgüsü kazandırma gibi dersleri içeriyordu.

Hükümetin kadınları emek gücüyle bütünleştirme çabası, her iki cinsin de direnciyle karşılaştı ve kadınlar kendilerine önerilen yeni işlerine topluca gitmediler. İşin doğrusunu isterseniz, erkeklerin çoğu, kadınların dışarda ve kendi denetimlerinden uzakta çalışmasını, başka erkeklerle birlikte olmasını ve ekonomik bağımsızlık kazanmasını istemiyorlardı.

Kadınlar ya evdeki huzuru korumak için ya da uzun yıllardır alıştıkları gelenekle ilişkilerini koparmaktan korktukları için, önceleri bir işe başlarken çekingen davrandılar. Hiç kuşkusuz hizmetlerin sınırlandırılması ve devletleştirilmesi -onarım atölyeleri, kuru temizleme ve çamaşırhane gibi- bu davranışın üzerinde çok etkili oldu. 1962'den beri ev işleri ve alışveriş daha çok zaman almaya başladı ve çok az erkek kadınlarla birlikte bu işleri yapma alışkanlığı kazandı. İşçiler üzerinde artan baskının dışında, verimi artırmak için yapılan fazla çalışma ve gönüllü çalışma, aile yaşamına yeterince zaman ayırmayı engelliyordu. 1969'da hükümetin şeker kamışını 10 milyon tona çıkarmak için yaptığı atılım, geleneksel olarak kadınların pek katılmadığı tarım ve endüstri sektöründe el emeğine talebi artırdı. 100 bin kadını daha işe alma hedefine ulaşıldı ve hatta aşıldı; kadınların üretimdeki oranı 1968'de yüzde 15,6 iken, ertesi yıl bu oran 17,7 oldu*

Bu başarının nedeni, yalnızca şeker kamışını 10 milyon tona çıkarmak gibi bir yurt sevgisinden ileri gelmiyordu, on yıllık bir meslek eğitiminin sonuçları, çocuk yuvaları ve yatılı okullar da bunda önemli bir rol oynadı. Ev işlerini basitleştirmek için hükümet, 1969 yılında birtakım önlemler aldı. Mağazalar daha uzun saat açık tutuldu; çalışan kadınlara bu mağazalarda ve çamaşırhanelerde öncelik hakkı tanındı.

1970-75 yılları arasında kadınların üretimdeki payı yüzde 25,3'e yükseldi. Kadınların ekonomideki önemi artıyordu ama, öncü işçi onur ünvanı kazanmaları ya da Komünist Gençlik gibi örgütlere kabul

* İstatistikler kadınların işe katılmalarını kısmen yansıtıyor, çünkü çalışmalarının çoğunu gönüllü olarak yapıyorlar ve bunlar tutanaklarda yer almıyor. Devrimin ilk on yılında kadınlar, tarım sektörüne yüz binlerce saat çalışma katkısında bulundular.

edilmeleri daha zor oldu. Kadınlar parti yönetiminde ve hükümet kurumlarında yine de ikinci sırada kaldılar.

1974'te halk iktidarının ilk seçimleri sırasında, Matanza kentinde kadınlar adayların yüzde 7,6'sını temsil ettiler, bunların yüzde 3'ü seçildi. Kübalı Kadınlar Federasyonu'nun ikinci kongresinin kapanış konuşmasını yapan Castro, bu duruma değindi, uğradığı düşkünlüğünü ve seçmenlerin kadınlara olan güven eksikliğini dile getirdi. Ama bu üzüntüler, hükümetin de aynı yolu tutmasını önlemedi; çünkü yurttaşlık haklarını, ceza ve aile yasalarını, aynı zamanda yeni anayasayı yeniden yazmakla görevli, devrimci yasaların incelendiği 1969-70 komisyonunda çok az kadın yer aldı.

İlk on yılda; anlayışın değişmesinin ne denli önemli olduğunun bilincine varan Devrim, aile ve "mıçoluk" konusuna özel olarak eğildi, ama ancak 1969'dan sonra hükümet, yurttaşların davranışı, yasalar ve yeni kurumlar arasında yakın bir uyum kurmayı denedi. Kadın hakları ve aile ile sosyalist toplumda ortaklaşa çalışma ilişkileri üzerine ulusal çapta bir tartışma başlatarak bu soruna yaklaştı. Tartışmalar, yeni bir aile yasasının hazırlanması eşliğinde ve tüm ülkedeki iş merkezlerinde yapıldı.

Yasanın başlıca maddeleri arasında hakların saptanması, kadın ve erkeğin görev eşitliği, çocukların eğitiminde karşılıklı sorumluluk yüklenme, eğer her iki eş de çalışıyorsa ev işlerinin de eşit olarak paylaşılması en önemlileridir. Yasa, her iki eşe de özgürce meslek seçme ve yeteneğini geliştirme güvencesi tanıyor. Yasanın başlıca amacı aileyi güçlendirmek olduğuna göre, yasal evlilik teşvik ediliyor ve ana babalardan çocuklarına dengeli bir yuva hazırlamaları isteniyor. Üstelik boşanma da ancak yargıç kararıyla yerine getirilebiliyor. Ve son olarak, her iki eş de ücretli çalışıyorsa, bir yandan kitle örgütlerine ve gönüllü çalışmaya katılmalı, öte yandan birer iyi yurttaş olarak kendi çocuklarını yetiştirmelidir.

Aile yasası ne aile planlamasını, ne doğumun denetim altına alınmasını, ne de çocuk aldırmaı içeriyor. Bu konular Küba'da toplum önünde çok az tartışılıyor. Ayrıca bu sorunlarla ilgili olarak resmi tutumun ne olduğunu açıklamak da pek kolay değil. Ayrıca kadın hakları tartışmasına girmeyen örgüt için bu sorunlar öncelikle ele alınmışa

benzemiyor. Yapılan araştırmalara dayanılarak denilebilir ki, 1970'e kadar doğum kontrolü ve çocuk aldırma, doktorların kişisel tutumlarına bağlıydı. Bu tarihten önce hükümetin, kadınlara gebeliği önleyici yöntemler hakkında bilgi vermediği gibi, onları tıp dünyasıyla bütünleştiren bir politika gütmeye de anlaşılıyor.

Bugün hükümet, yeni kadın imajları ve yaşam biçimleri üretmeyi sürdürüyor. Örneğin milis kadınlar, tarım ya da endüstri işçisi ve inşaat işçisi kadınlarda olduğu gibi. En son popüler model, hiç kuşku yok inşaat işçiliği. Vietnam'a gönderilen inşaat işçisi kadın birliği, toplumda büyük sempati topladı. İnşaat endüstrisinin büyümesinde çok önemli bir etken olan kadın gücü, devrimin başarısı için de temel bir etkidir.

Bu kitapta sunulan yaşamöyküleri, Küba devriminin başarılarının ve başarısızlıklarının yapısal betimlemesini bütünlüyor. Kitabın konusu olan üç kadın -Monica Ramos Reyes, Pilar Lopez Gonzalez ve Inocencia Acosta Felipe- toplumsal kökenleri, eğitim düzeyleri, meslek durumları, politik tavırları bakımından birbirinden çok farklıdır. Bu kadınlardan biri melez, ikisi beyazdır. Bu kadınların üçü de evliydi ve bugün kocalarından ayrı yaşıyorlar. Birinci kadın Monica, bir taşra kentindendir; Pilar, Havana'nın yoksul mahallesinden; üçüncüsü Inocencia, çocukluğunu kırsal kesimde geçirdi. Biz araştırmamızı yaptığımız sırada üçü de Havana'da oturuyordu ve ateşli birer devrim taraftarıydılar.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLEM

Ben tüm yaşamımı devrime adayabilirim, gerekirse hemen yarından başlayarak. Orta sınıftan gelmiş olmam, devrimciliğim açısından hiç de yadırganacak bir şey değildir. Bu sınıfın, içinde geçmişin kalıntıları bulunsa bile, devrimle bütünleşebileceğine inanıyorum, sizce öyle değil mi? Halk sınıflarından daha devrimci olan, bir yığın insan tanıyorum. Ünlü devrimcilerin yaşamlarını ayrıntılarıyla bilmiyorum, ama bana öyle geliyor ki, bunların hepsi de orta sınıftan geliyor. Bunun nedeni kolayca anlaşılıyor: bu sınıfın üyeleri öğrenim yapma olanağına sahiptiler, ama servetleri yoktu ve zenginlerden daha büyük tutkuları vardı. Bu nedenle biz onları devrim hareketleriyle dolup taşan üniversitelerin içinde buluyoruz. Benim ve ailemin içinde bulunduğu durum da budur.

Devrim sevgisinin bende nasıl uyandığını tam olarak açıklayamam. Daha on yaşındayken politikayla çok ilgilendiğimi anımsıyorum. Büyükleme konuşmalarına çok ilgi gösteriyordum, öğrenme açlığı içindeydim ve birini öldürdükleri zaman acı çekiyordum. Sevdiğim insanların çevresinde ölümün dolaşması benim için bir kötü oluyordu. Bu haksızlıklara karşı bir şeyler yapabilmek için büyümeye can atıyordum. Bacımla kardeşimin gösterilere katılmak için çıkıp gittiklerini görüyordum ve onlara katılma hakkına sahip olmadığım için kendi kendimi yiyordum.

Devrim benim yaşamımda öylesine büyük bir yer tutar ki, ona tümüyle kendimi vermem gerekir. Ben kendimi tümüyle bir erkeğe hiçbir zaman veremem ve o benim yaşamımın amacı olamaz. Hayır, onusuz yaşayamayacağımı duymak istemiyorum. Bir kimseye bağımlı kalmayı reddediyorum ve kendi bağımsızlığımı korumak için de her zaman kavgaya vereceğim.

Bu an tüm yaşamım, çalışmamın temelini oluşturan Devrime yönelmiş bulunuyor. Devrime tümüyle yararlı olurken, bir psikolog olarak gerçekte mesleğimi uygulama olanağı bulacağıma inanıyorum. Üç tane ilgi alanım var: Devrim, işim ve kızlarım. Latin Amerika'daki mücadeleyi sürdürecekteler, benim kızlarım ve onların çocukları olacak.

Benim ailem orta sınıftandı, ama zengin değildi. Malları mülkleri yoktu ve aldıkları ücreti harcıyorlardı. Annem babam ilk evlendiklerinde gidip Consolacion del Sur'de yaşamışlar. Babam posta memuruymuş, annem ilkokul öğretmeni. Annem 290 peso kazanıyor, babam ise 130'dan biraz fazla. O dönemde küçük bir taşra kasabasında yaşamak için bu para yetiyor. Ben zaten her zaman güzel bir evde yaşadım, en iyi okullara gittim ve güzel giysiler giydim. Bir çocuk olarak hiçbir zaman hiçbir konuda yoksunluk duygusu taşımadım. Her zaman hizmetçilerimiz oldu; biri çamaşırla ilgileniyordu, öteki ev işleriyle, üçüncüsü de çocuklarla. Krallar bayramından çok güzel anılarım var: Bana bol bol oyuncaklar verdiler, bazıları ta İspanya'dan geliyordu. Ben böyle bir ortamda yaşarken, bunun iyi mi kötü mü olduğunu bilmiyordum. Öyle gördüğüm için öyle yaşıyordum yalnızca.

1 Kasım 1945'te doğdum, ailenin en küçük çocuğu benim. Kardeşim Silvio benden dokuz yaş büyük, kız kardeşim Renée onu on bir ay arayla izliyor. Ben kazara doğmuşum, programda öngörülmemişim. Şeker hastası olan babam artık çocuk istemiyormuş. 42 yaşında ölen babası gibi hep erken öleceğini sanıyormuş. Ben doğduğumda annem babam artık genç değildi. Evde yeni bir çocuk olay olmalı onlar için. Ben Renée'ye göre daha güler yüzlü bir ortamda yaşamışım. Annemin dediğine göre Renée güzel bir çocukmuş ama sürekli sızlandığından sorun oluyormuş. Kız kardeşim esmer tenliyim ve Silvio'yu kıskanıyormuş, bunun nedeni belki de Silvio'nun sarı tenli olması. Üç kardeşin de ayrı ayrı özellikleri var: en zekisi Silvio, Renée en güzeli, ben en seveceni. Kendimi yoldan geçenlerin kollarına attığım bile oluyormuş! Annemin söylediği gerçek bu. Zaten bunun tersini söyleyen kimse de çıkmıyor. Bir keresinde bir tanıdık benim Renée'den daha güzel olduğumu söyleyerek şaka ediyordu, o nerdeyse sinir krizi geçirdi. İkimiz arasında annem beni yeğler, ama ben kendimi ona çok yakın buluyorum.

Annem son derece dengesiz bir mizaca sahiptir, bununla birlikte her zaman çok enerjiktir. İlk gençliğinden beri emir vermeye alışmış, özellikle kendi kardeşlerine. Kayınvalidesi çok uysal bir kadınmış ve annem erkenden egemen olmaya alışmış. Bugün hâlâ durumu denetimi altına alamazsa, hıçkırı hıçkırı ağlar ve ölmek istediğini söyler.

Renée ve ben, ağız dalaşını seven annemizin kişiliğinden çok acı çektik; çocuklarının kendisini sevmediğini ve ölmesini istediklerini söyleyip dururdu. Renée için bir küçük kızkardeşe sahip olmak önemliydi, çünkü bana karşı kendini bir anne yerine koyuyordu. Bizim annemizden tümüyle farklı olduğunu da söylemeliyim. Ayrıca ben de kendisiyle birliktim. O ve kardeşim beni çok seviyordu. Renée'nin çocuklarının hiçbirinin benim yerimi tutamayacağından eminim. Sanki ben onun kıızıyım; yıkanmam ve yemek yemem için hizmetçilerle tartışırdı. Dokuz aylıkken bana yürümesini öğreten de o olmuş. Bu, tümüyle Renée'nin başarısı, benim değil, bunu annem her zaman söyler.

Öyle anlaşıyor ki ben, Renée'nin tersine çok neşeli ve sevecen bir çocukmuşum ve babam tüm sevgisini bana vermiş. Babam benimle gezmesini seviyormuş, çünkü kız kardeşimle sokağa çıkması her zaman bir dramla sonuçlanıyor, eve gözyaşları içinde dönüyor ve herkeşe karşı çıkıyor. Babam erken yatardı, ben de gider onu yatağında görürdüm. Göğsünün çok kılıklı olduğunu, bu kılıkları çektiğimi ya da makasla kestiğimi anımsıyorum. Kimi kez sinir oluyordu, ama yine de buna izin veriyordu. Her zaman ona yaslanıyordum, tükenmeyen, taşkın bir sevgim vardı ona karşı. Böyle zamanlarda annem birden odaya giriyor ve söyleniyordu: "Bu çocuğu yatağında görmekten bıktım, söyle gitsin." Babam yanıtını veriyordu: "Hayır canım, bırak kalsın."

Babam çok yumuşak bir adamdı. Anımsadığım ilk şey onun yumuşaklığıdır. Bana bir kez öfkelenmişti, aklıma geldikçe hâlâ üzüldüm. Bu olay da annemin üvey kardeşi Benito yüzünden oldu; saralı birisiydi ve bizim evde yaşıyordu. Babam onunla çok ilgileniyordu ve kimsenin rahatsız etmesini istemiyordu. Yedi yaşındaydım, ona takılmaya, birtakım adlarla çağırmaya başladım, o da gitti babama yakındı. Bunun üzerine babam beni çağırdı ve kendi tarzında beni azarladı: "İnanamıyorum, dedi, senin gibi cici bir kız böyle bir şey yapsın." Bu beni korkunç bir şekilde üzdü.

Babam, yalnızca güzel şeyler söylemek için ağzını açan insanlardandı. Sesini yükseltecek nitelikte biri değildi. Onunla konuşurken çok dikkat etmek gerekirdi, çünkü çok yavaş konuşurdu ve biz de onu duymakta güçlük çekerdik. Onu bir kez öfkeli gördüm; işinden döndüğünde beni piyanonun başında ağlarken bulmuştu. Küçüklüğümden beri annem beni piyano çalmaya zorluyordu. Ama ben bundan nefret ediyordum; elimden gelse piyanoyu parça parça ederdim, hem de seve seve. Ama annem beni korku içinde yaşıtıyordu. Piyanonun üzerine bir saat bırakıyor ve "tam iki saat çalışacaksın" diyordu. Kan ter içinde bile kalsam, alay ediyordu, sanki mermerdendi.

Bu olanlardan babamın haberi yoktu. İşte o gün bana sordu: "Niçin ağlıyorsun?"

-Çünkü annem beni piyano çalmaya zorluyor.

-Ne? Seni zorluyor mu?

Bunun üzerine annemi çağırdı, onunla usulca konuştu, çünkü öfkelenildiğinde bile bağıramazdı: "Beni iyi dinle, eğer Monica istemiyorsa, artık piyano çalmasın. Eğer bir gün onu piyanosu başında ağlarken görürsem, bu aleti ateşe veririm. Artık bunun sözünü etmeyelim."

Annem bir süre beni rahat bıraktı, iki hafta sonra şöyle dedi: "Yine piyano çalacaksın, beni duyuyor musun? Eğer babanın önünde ağlasan, başına gelecekleri biliyorsun.

Böylece piyano çalmayı sürdürdüm. Kendimi babamdan gizliyor ve ona doğruyu söylemeyi göze alamıyordum. Eve döndüğünde, piyanonun başından kalkıyor ve tüm gururumla evin içinde dolaşıyordum. Babam evde olduğunda, annem artık beni rahatsız edemiyordu. Otoriter olmak istiyordu, ama babamdan çekiniyordu. Onun önünde kendini tutuyordu, çünkü ne zaman söylenmeye başlasa, babam kalkıp gidiyordu. Bağırılardan nefret ediyordu, bir iki saatliğine uzak durmayı yeğliyordu. Bizim kafaca gelişmemizi annem çok ciddiye alıyordu ve çocukluğumuzdan beri yılmadan bizim öğrenimimizle uğraşıyordu. Okula başladıktan sonra kaç kez bana öğüt vermişti: "Kendine gel ve çalışmaya başla. Oynamanın sırası değil." Genelde canım çalışmak istiyordu, ama böyle konuşulduğunda, her şeyin canı cehenneme demek için kendimi zor tutuyordum.

Sessiz direniş yapıyordum. Hasta da olsam, okula gitmediğim gün

olmuyordu. Buna karşılık Renée anneme açıkça kafa tutuyordu, ama benim yöntemim daha iyiydi. "Bana yardım edecek misin?" diyordu annem ve ben de ona "hemen" yanıtını veriyordum. Aradan iki saat geçiyor ve o hâlâ yakamı bırakmıyordu: "Bana yardım et demiştin sana." "Evet, ama henüz zamanım olmadı." Güç yetirememesi onu çileden çıkarmaya yetiyordu.

Babamın doğuştan gelen bir adalet duygusu vardı ve yoksullar için gerçek bir yakınlık duyuyordu. Örneğin Consolacion del Sur'de Bienvenido* adında bir çocuk vardı. Kentin kimsenin içinden geçmeyi göze alamadığı en yoksul mahallesinde oturuyordu; ben bile oradan geçerken korktuğumu anımsıyorum. Bienvenido evlerin lağım çukurunu boşaltırdı. Hep eski püsküler içinde dolaşır ve gün yirmi dört saat pislik içinde yaşardı. Kimse onunla görüşmek istemezdi.

Ama, bize geldiği zaman babam onu çağırıyor ve "biraz otur" diyordu. Holde onunla kalıyor ve sigara içiyordu. Dışarda arkadaşlarım beni uyarıyordu: "Bienvenido sizde!" Ama babamın ona böyle doğal bir biçimde davrandığını görünce, ben de onu reddetmiyordum.

Herhalde ben babamı gözümde çok idealleştirdim. Eğer annem olmasaydı, hepimiz batmıştık. Örneğin babamda hiç para kavramı yoktu. Sokakta portakal satan birini görse, hemen sesleniyordu: "Kaç saat tir sokaktasın?"

-Sabahın 10'undan beri.

-Öyleyse sepettekilerin hepsini bana sat.

Biz bu kadar portakalı yiyecek değildik, annem buna öfkeleniyordu:

-Söylesene Guillermo, niye aldın bunu?

-Adamcağızı bu sıcakta bütün gün güneşin altında bırakacağımı mı sandın? Tüm sattıklarını alabilir ve onu evine gönderebilirim.

Bu onun iyi yanıydı, ama bir de olumsuz yanı vardı, çünkü poker oynuyor ve çoğu zaman kaybediyordu. Arkadaşlarını eve çağırıyor ve gizlice oynuyorlardı. Eve tek tek geliyorlardı, çünkü Küba'da parasına oyun oynamak yasaktı. Evin yanında bir polis görürsem, koşup aneme haber veriyordum.

Akşam eve döndüğünde ona soruyordum: "Kazandın mı, yoksa ka-

* Bienvenido: İspanyolca "hoşgeldin"

yıp mı ettin?" "Kaybettim" yanıtını veriyordu. Bunun üzerine ondan hiçbir şey isteyemeyeceğimi biliyordum. Eğer kazandığını söylerse, bundan yararlanıyor ve bana dondurma almasını istiyordum. Bununla birlikte, annemin oyun konusunda babamla olay çıkardığını hiç anımsamıyorum. Artık şimdi olayları daha yansız bir gözle görebiliyorum ve ipin iki ucunu bir araya getirmek için annemin su götürmez bir biçimde çaba harcadığını anlıyorum.

Babamın ölçüleriyle anneminkiler birbirine temelden karşıydı. Birbirine bu kadar zıt iki kişinin nasıl evlendiklerine ve bir arada yaşadıklarına hep şaşımtım. Belki de birbirlerini bütünlüyorlardı.

Annemin ailesi babaminkine göre daha rahattı. Babamın babası bir Katalandı* Kırmızı bir sakalı vardı ve dürüstlüğüyle ün yapmıştı. Consolacion'a yerleşmeden önce tüm ülkeyi dolaşmıştı. Büyükanne-min çok sade bir geçmişi vardı. Yerli nitelikleri taşırdı ve okuma yazma bilmezdi. Kocasının üniversite diplomasına sahip bir mühendis olduğunu söylerdi, ama ben bundan kuşkuluyum; isterse kültürlü biri olsun.

Babam doğduktan iki yıl sonra 1913'te büyükbabam ölmüş. Bunun üzerine büyükanne Karmen, çocuğuyla birlikte gelersiz kalmış. Böylece bir eve hizmetçi olarak girmiş ve babamı besleme olanağı bulmuş. Patronlarının iyi insanlar oldukları anlaşılıyor ve babam da kendisine iyi davranıldığını anımsıyor.

Sanıyorum babam ilkokuldan sonra hiç okumamış. Çok erken yaşta postanede çalışmaya başlamış. 1927'de annemle karşılaşmasından önceki yaşamını hiç bilmiyorum.

Annemin babası yargıçtı ve babamın ailesine göre çok daha önemli, çok daha rahat bir aileden geliyordu. İki kez evlenmiş, toplam yedi çocuğu olmuş. Annem Beatriz Reyes Gonzalez, ilk evlilikten dünyaya gelmiş. Dört tane üvey erkek kardeşi var: Benito, Bernardo, Ramon ve Gustavo; bir de üvey kız kardeş: Mercedes, ama bunların hepsini de öz kardeş sayar ve çok sever.

Annem Pinar del Rio'da bir ilkokulda öğretmenlik yaparken babamla tanışmış. Genç bir bekârın geleceği haberi bütün köye yayılmış ve kızlar sabırsızlıktan deliye dönmüşler. Bu yeni gelen, babam ola-

* Pirene dağlarının batısında bugün yarısı İspanya'da, yarısı Fransa'da kalan bölge.-Ç.N.

cak gençti ve annemin anlattığına göre çok dürüst, çok sakın, çok soğukkanlı ve ciddi birisiydi. Annem onu kendisinden daha büyük sanıyor, ama gerçek tersine, bu da hiç hoşuna gitmiyor. Nişanlanıyorlar, ama babam başka yere atanıyor. Birbirlerini ara sıra görüyorlar; babam ona mektuplar yazıyor.

Nişanlılık dönemi sekiz yıl sürmüş. Bu denli uzun süre beklemiş olmalarını pek anlayamadım ve anneme bazı sorular sordum. Annemin açıklamasına göre, babam kendi annesine bakmak zorunda kalmış ve annem de kendi öğrenimini sürdürmek istemiş. Annemle babam, annemin babasının öldüğü yıl olan 1935'te evlenmişler.

Bu sırada büyükannem Karmen sorun olmaya başlamış. Oğlunun evlendiğini kabullenemiyormuş. Bir yıl boyunca akıl hastanesinde yatmış. Onun hasta olduğunu, yaşamında tek varlık olan oğluna bağlanıp kaldığını şöyle böyle anımsıyorum. Karmen'in bir lanetli olduğunu her zaman duymakla birlikte, onu bir lde anlıyorum... Bir süre hep birlikte yaşadılar, ama sık sık kavga ediyorlardı, çünkü annem de zor biriydi ve sonunda büyük bir şamata başlıyordu.

Senyora Beatriz Reyes Gonzalez

Pinar del Rio'ya bağlı Los Palacios'ta doğdum. Salvador Reyes'in ve Marta Gonzalez'in kk kızıydım. Annemin ailesiyle ilgili pek bilgim yok, ama kardeşlerinin çoğunun veremden öldüğünü biliyorum. Babası İspanyoldu, annesi Kanarya Adaları'ndan gelmeydi. Anlaşılan sert bir karaktere sahipti, çünkü bu adalarda yaşayanlar yumuşak huyolu olmazlar. Ne zaman fkelensem, babam şöyle derdi! "Tam bykannene benziyorsun."

Baba soyumun çok rahat olduğu izlenimi içindeyim. Bykdedemin kahve plantasyonları varmış ve köleleri tarafından öldürülmüş. Büyükbabam çok zengindi, toprakları ve köleleri vardı. Eskiden kölelerin bir kazığa bağlandıklarını, bütün gün güneş altında bırakıldıklarını duydum. Bütün bunları bize Devrim öğretti, ama daha önce bunların sözü edilmezdi.

Babam niversiteye gitmemiş; ama büyükbabam, çocuklarının eği-

timi için Havana'dan bir profesör getirtirmiş. Babam zeki bir adam-mış; marangoz, sonra çok iyi bir ince marangoz oluyor. Amerikalı bir tütün şirketi için çalışıyormuş. Ben doğduğum sırada bir çiftlik kirala-mış.

Babam iki kez evlenmiş. Annem ilk eşi ve tek aşkıymış, ama ben henüz iki yaşına varmadan veremden ölmüş. Hastalığı babama beş bin pesoya mal olmuş, ama çoğu zaman dediği gibi, onun da "canına" mal olmuş. Elden gelen her şey yapılmış ama, o da tüm ailesi gibi göğüs illetinden gitmiş. Bulaşıcı hastalık herkesi kırıp geçirmiş.

Benim gözde sevgili kız kardeşim Ana Maria da henüz sekiz ya-şındayken veremden öldü. Aylarca yatakta yattı ve ölüirken herkese veda etti. Korkunç bir dramdı bu. Beni çok ağlattı. Onun güzel oldu-ğunu, iyi olduğunu söylüyorlardı, bunun üzerine "niçin onun yerine ben ölmüyorum" diyordum kendi kendime.

Annem öldükten sonra geriye aileden tek bir kimse kaldı; babam. Annemin artık babam olduğunu söylüyordum herkese. Çok iyi bir ba-baydı ve onu herkesten çok seviyordum.

Küçükken herhalde çok kaprisli bir kızdım, tek kız olduğum için babam her şeye izin veriyordu. Evde her söylediğim kutsaldı. Eğer ba-bam, "Beatris istemiyor" diyorsa, beni rahat bırakıyorlardı. Enerjik bir insandı, ister beni çok sevsin, ister ben onu üzeyim, ne yapsak izin ve-riyordu.

Babam ikinci eşi Fermina ile evlendiğinde, ben sekiz yaşlarınday-dım. Soğuk bir kadındı, kendi çocuklarına karşı bile duygularını azı-cık dışa vuramıyordu. Bununla birlikte çok iyiydi, özveriliydi ve baba-ma karşı gerçek bir saygısı vardı.

Bu kadın kardeşlerime karşı nasıl davranacağını biliyordu, ama ba-na söz geçiremiyordu. Babam bana hayrandı, sanıyorum bu nedenle kadınların doğal kıskançlığı da ilişkilerimizde büyük bir yer tuttu. Kendimi ondan daha iyi sattığımı, daha canlı ve güçlü olduğumu daha sonraları anladım. "Baban gelirse görürsün" diyordu bana, ama babam geldiğinde, iyi davranıyor ve hiçbir şey demiyordu.

Benim en büyük dileğim bir kız kardeşe sahip olmaktı. Okuldaki arkadaşlarım kimi kez gelip "annem bana bir kız kardeş doğurdu" di-yorlardı. Ben de Ana Maria'yı düşünüyordum, ama o artık yoktu.

Fermina önce iki oğlan doğurdu; Merceditas dünyaya geldiğinde ben artık on bir yaşındaydım. Bu, yaşamımın en büyük olayı oldu ve onu kendi kızım gibi gördüm. Onun elinden tuttum; annesinden söküp aldığımı söyleyebilirim, elbet onun da onayıyla. Ben yıkıyordum, giysilerini ben dikiyordum ve gittiğim her yere götürüyordum. Sonunda onu bana bıraktılar ve yatak odamda yatırmaya başladım.

Öte yandan Merceditas da beni annesi gibi biliyordu. Eğer ona kimi seçtiğini sorsalar; beni mi, annesini mi, "Beatriz" yanıtını veriyordu. Herhalde annesini daha çok seviyor olmalıydı; bunu bana olan bağlılık derecesini anlatmak için söylüyorum. Ben ne yapsam ona öykünüyordu, okulda arkadaşları "kız kardeşine çekmişsin" dedikleri zaman bundan gurur duyuyordu.

Erkek kardeşlerim için de tutku derecesinde bir sevgim vardı; öyle ki, şu Fermina ölse, bana kalacaklar diye düşündüğüm bile oluyordu kimi kez. Gustavo'ya karşı zayıftım, herhalde adını ben koyduğum için. Fermina ise Ramon'u yeğliyordu, ama bunu pek belli etmiyordu. Sevimli bir çocuktan Ramon, evde yaramazlığıyla ünlüydü, her şeye yeteneği vardı. İki erkek kardeş arasında bir çekişme olsa, o Ramon'dan yana oluyor, ben Gustavo'yu bir dişi kaplan gibi savunuyordum.

Bizler özkardeş gibi bir arada büyüdük. Aramızdaki sevgi bağı öyle büyüktü ki, yetişkinlik çağına geldiğimiz zaman, kimse bizim üvey kardeş olduğumuzu bilmiyordu. Bununla birlikte, zor bir çocukluk çağı geçirdiğimi anımsıyorum. Bana kötü davranıldığını söylemeye gerek yok, yalnız babam evde olduğunda kendimi daha iyi hissediyordum. Bu nedenle onun varlığı beni mutlu ediyordu.

Babam bana sıkı ahlak kuralları aşıliyordu. Başkalarıyla çıkmama izin vermiyordu ve kimi kızlarla görüşmemi istemiyordu. Arkadaşsız ve her şeyden uzak kalarak büyüdüm. Şiir kitapları, *El Figaro* dergisi, elime ne geçerse okuyordum ama gerçekte, on beş yaşına geldiğim halde, hâlâ çocuk gibiydim. Annem beni oğlan doğuracakmış ya, olmamış.

Körü körüne bir bağlılığım vardı babama. Onun her şeyini değerli buluyordum, her söylediğine saygı duyuyordum. Örneğin ben öğretmen okulunda öğrenciyken, kısa saç modaydı ve ben de saçlarımı kısa

kestirmek istiyordum. Ama karar vermeden önce, bir de babama danıştım, dedim. Ona sordum ve şöyle bir yanıt aldım: "Bizim zamanımızda, dedi, kötü kadınlar saçlarını kısa keserdi, yavrum" Bunun üzerine ben de saçlarımı kestirmedim.

Bununla birlikte babam yeniliğe açık bir insandı, zamanla bu moda yaygınlaşınca, kendiliğinden "saçlarını kestirsene, kızım" dedi. Eski-den erkekler uzun don giyerdi, yaşlandığında kısa don giyenlerin başında geliyordu. Ayrıca potinlerini çıkarıp ayakkabı giyenlerin de başında geliyordu.

Ben Los Palacios'ta otururken, orası uzun bir caddeden, iki yan sokaktan oluşan yoksul bir köydü. İki doktoru ve iki eczanesi vardı.

Ah! Los Palacios'ta geçen gençlik günlerim! Tüm taşra kasabalarında olduğu gibi öğleden sonra banyo yapmak, giyinmek ve ziyaretlere gitmek âdeti. Tren geldiği saatte gidip yolcuları alan atlı arabayı iyi anımsıyorum. Bu sırada insanlar arabada kimlerin olduğunu görmek için kapı önüne çıkıyorlardı. İlk otomobilin Los Palacios'a gelmesi büyük bir şenlik olmuştu.

Jimenez'ler çevredeki tüm topraklara sahipti. Bu uçsuz bucaksız toprakları işlemeyi bırakıyorlardı. Havana'da oturuyorlardı ve yılda bir kez ortakçılarından para toplamaya geliyorlar, sonra bir yıllığına gidiyorlardı. Ne sulama, ne de toprakların herhangi bir şekilde verimini artırmak için Jimenez'lerin beş kuruş yatırdıkları duyulmamıştı. Bununla birlikte bunlar büyük sömürücü değildi; herhalde az bir kira alıyorlardı; az istedikleri için de iyi yürekli oldukları söyleniyordu. *Guajiro** anlayışı böyleydi: kendisini daha az sömüren iyi sayılıyordu.

Babam politikayla ilgileniyordu, ama evde pek sözünü etmiyordu. Tutucu bir insandı; bana sorarsanız, itiraf edeyim ki, her şey olduğu gibi kalmalıydı. Bana göre iğrenç sayılabilecek iki şey vardı: liberal olmak, zenci olmak. Ben küçükken zenciler evin ana kapısından giremezlerdi; mutfak kapısından girmeleri gerekiyordu. Teyzelerimden Tanya şöyle bir yorum yapmayı severdi: "Ne saygısızlık! Elimi sıkma-yı göze aldığını ne zaman söyledim!" Bu gibi davranışlara karşı ben her zaman başkaldırdım. Kendi çocuklarıma da ırkçılığı hiçbir zaman aşılamadım.

* *Guajiro*: Küba köylüsü.

Sıkı bir terbiye içinde büyümeme karşın; çok şeye başkaldırdım. Örneğin babam çok hizmetsever bir insandı, ama hizmetinin karşılığını aldığını sanmıyordum. "Herkesle iyi geçinmeliyiz, kızım", diyordu; bunun üzerine ben de şu yanıtı veriyordum: "Hayır, kim bizimle iyi geçiniyorsa, biz de onunla iyi geçinmeliyiz."

Babam yeniden evlendiği zaman, sözü geçen insanlar onu Los Palacios'a yargıç olarak atadılar. O zamanlar kent mahkemelerinde avukata gerek yoktu. Babam iyi yetişmiş bir meclis adamıydı ve ülkede çok saygı görüyordu. Ne zaman bir olay anlatsa, çevresini onu dinlemeyi seven genç kızlar sarardı. "Adil yargıç" diyorlardı. İşler böyle giderken birkaç yıl sonra kent yargıçları avukat olacak diye bir yasa çıktı. Bunun üzerine babam yerine gelecek kimseye bir mektup yazarak çalışmak için mahkemede kalmak istediğini söyledi. Böylece sicil memuru oldu.

On beş yaşıma bastığım zaman, sicilde çalışmak için bana da bir yer bulundu. Gerçekte ben bu işi babamın sayesinde edindim, çünkü orada on iki kişi çalışıyordu ve bana sorarsanız, sekizi fazlaydı. Bu sırada Zayas hükümeti* yeni kurulmuştu, yargıç altı memurun görevi bırakmasını istedi. Kendi iki oğlu dışında, aynı aileden benimle babamı da oraya almıştı. Babam başka yerde iş aramaya başladı ve benim yerimde kalmamı istedi. Bunu açıkça kabul etmedim ve kendisi olmadan kamu sektöründe çalışmak istemediğimi söyledim, çünkü orada tatsız şeyler oluyordu. Gençtim ve kendime göre ilkelerim vardı: "Sen gidersen, ben de giderim, dedim. Öğrenim yapmaya başlarım."

Dinsel okullara gidecek birkaç öğrenciye verilecek burs için babam görevlendirilmişti. Bu burslardan birisini bana önerdi. "Hayır, diye yanıt verdim, rahibelerin okuluna asla gitmem." Ses çıkarmadı, çünkü beni çok seviyor ve her istediğimi yerine getiriyordu.

Aradan iki yıl kadar geçtikten sonra Pinar del Rio'ya gidip öğrenim yapmak istediğimi söyledim. "Nasıl bir durumda olduğumuzu biliyor musun, kızım?" dedi. Elbette anlıyordum: altı çocuktuk ve Pinar del Rio'da yaşamak pahalıya mal olacaktı. Ama ben üsteledim ve bunun üzerine kayıvalide araya girdi: "Salvador, hayvanların var, onların birkaçını satabilirsin" dedi. Gerçekte bakımını başkasına bıraktığı

* Alfredo Zayas. 1921-25 yıllarında Küba devlet başkanı oldu.

önemli bir sürüsü vardı ve köye geri dönmek istiyordu. Birkaç hayvan sattı ve ben de bunun üzerine öğretmen okuluna yazıldım.

Henüz öğretmen okulunu bitirmeden ilkokul öğretmeni oldum. Mercedes on üç yaşındaydı ve öğretmen okuluna girmek istiyordu. Bunun üzerine babama: "Şimdi gidip hepimizin Pinar del Rio'ya yerleşmesi gerekiyor, çünkü onun da benim gibi başkalarının evinde kalmasını istemiyorum" dedim. Ben böyle düşünüyordum ve sonunda tüm aile Pinar del Rio'ya yerleşti. Mercedes bütün güvenini bana bağlamıştı. Giysilerini ben dikiyordum, hem de benimkilerden önce; okulunda ona ben yön veriyordum, çünkü çocukluğumdan beri öğretmenliğe bir eğilimim vardı. Piyano çalmasını öğrensini diye ona bir piyano aldım, ama üç yıl sonra bıraktı. Resim yapma yeteneği vardı, ama öğretmen okuluna gitti ve öğretmen oldu. Ayrıca o da benim gibi pedagoji derslerine serbest dinleyici olarak katıldı. Sonra ikimiz birlikte Havana Üniversitesi'nde derslere gittik, sınavlara girdik. Ben de psikoloji derslerini seviyordum ve eğer elimde olsaydı, psikoloji diploması alırdım.

Jaime ile nişanlandığı zaman Mercedes'in vereceği daha yedi dersi vardı. Jaime Perez yabancı bir diplomatın oğluydu ve o dönemde bu adamın Pinar del Rio'da önemli bir yeri vardı. Yeni açılmış bir plaj üzerinde evleri vardı. Biz de tatilimizi bu plajda geçirdiğimiz için, Jaime, Mercedes ile karşılaşılıyor ve birbirlerine âşık oluyorlar.

Jaime düşüncesini açıkladı: "Benim eşim artık öğrenimini bırakmalıdır." Okulun parasını ödemiş olduğu halde Mercedes öğreniminden vazgeçti. Böyle aceleye gerek yoktu, çünkü daha sonra uzun bir nişanlılık dönemleri oldu. Jaime çok az kazanıyordu ve evlendiklerinde Mercedes 30 yaşındaydı. Çok zor bir dönemde yaşıyorduk. Evlendikten sonra Ovas'a yerleştiler. Bu arada bir değişiklik sezdim, akla uygundu: Mercedes benden yavaş yavaş uzaklaşıyor, kocasının ailesine yaklaşıyordu.

Ben iki kuşak yetiştirdim: Birincisi; kendi çocuklarım gibi gördüğüm kardeşlerim, sonra kardeşim Bernardo'nun kızı Laura. Okumaları için hepsine de yardımcı oldum. Çocuklarım başarılı oldular, çünkü onlara en iyi eğitimi vermeye çalıştım.

En büyük oğlum üstün yetenekliydi. Beş yaşında üçüncü sınıfa

geçti, dokuz yaşında ilkokulu bitirdi. Renée kardeşine çok öykünüyordu. Aralarında on, on bir ay vardı ve ona yetişmek için çok çaba gösteriyordu. Daha sonra öğretmen okuluna, oradan da enstitüye gitti. Okumak onu gerçekten ilgilendiriyor muydu, sanmıyorum. Bu, onun için bir onur, bir disiplin sorunuydu. Babası öldüğünde Monica sekiz yaşındaydı, onu tek başıma büyüttüğüm için bana çok bağlıydı. Babası ona iyi bir gelir bıraktı, böylece ben de onu en iyi kolejlere yazdırdım. Ortaöğrenime de çok erken başladı, on beş yaşında lise diplomasını aldı.

Müzik aleti olarak çocuklarım piyano, keman ve mandolin çalıyordular. Çok solfej çalışıyorlar, İngilizce öğreniyorlar, yazı makinesi kullanıyorlardı; çocuk bakımını bile öğrendiler. Bütün bunlar niye diye soracaksınız. Bunlardan birisine yetenekleri olursa, bir temele sahip olsunlar diye. Bir dalda yetenekli olmadıklarını gördüğüm zaman, ondan vazgeçiyorduk. Bir gün bana şunu söylemelerini istemiyordum: "Yeteneğim vardı, ama sen ilgilenmedin." Ben plastik sanatlara yöneldim; iki kızım klasik danslar ve İspanyolca öğrendiler; onlar için elimden geleni, yaptım.

Çocuklarımı iyi hazırladım, onlar da hızla ilerlediler, ama sanıyorum başarıları, benim çabalarımından çok onların zekâlarının sonucu oldu.

Monica

Ne annem, ne de babam Katolikti; ama beni bir rahibe okuluna gönderdiler. Renée de öğrenimini bu okulda yaptı. Babam çocukken kilise korosundaymış, rahiplerden, rahibelerden ve genelde dinden nefret ediyordu. Masondu. Annem, anlattığına göre, ne lehte, ne aleyhte onun dinden söz ettiğini hiç duymamış. Annem dinden nefret etmezdi, sadece bilmezdi ve ilgilenmezdi. Kardeşim laik bir okula gitti, ama o dönemde kızların rahibelerin okulundan başka bir okula gitmesi iyi karşılanmadığından, yumuşak başlı bir kız olayım diye beni de zengin çocuklarıyla birlikte bu okula göndermişler.

Özellikle yaşam düzeyleri benimkinden yüksek olan kızlarla oynu-

yordum. Bir de yoksul ve benden küçük bir arkadaşım vardı, ama birtakım bahaneler ileri sürerek onunla oynamamı istemiyorlardı; fingirdeğin biriymiş, oğlanların peşinde koşuyormuş, bana kötü şeyler öğretirmiş falan. Onunla aynı mahallede oturduğumuz için birlikte oynamamız da kaçınılmaz oluyordu.

Babamın dinle, ahretle bir ilişkisi yoktu, benim de Katolik olmam evde hiçbir yankı uyandırmıyordu. Örneğin bir keresinde okulda tüm öğrenci velilerinin bir de dinsel nikâh yaptırmaları için bir kampanya açıldı. Bunun üzerine ben de kendi kendime "annemle babama kilise nikâhı kıydırayım" dedim. Ama onları evlendirmek için önce dua etmesini öğretmek gerekiyordu. Böylece babama dua etmesini öğretmeye çalıştım, ama boşuna. Onlara dinsel nikâh kıydıramadım. Arkadaşlarım karşısında kendimi küçük hissettim.

Bir keresinde eve döndüğümde, Bakire'nin (Meryem) göğse bedensel ve ruhsal olarak çıktığını anlattım. Kardeşim bu sözümü dikkatlice incelemiş: "Dinle, dedi, bir cisim uzayda en çok şu hıza ulaşabilir..." Bir sayı söyledi, ama şimdi anımsamıyorum. "Eğer Bakire 1950 yıl önce uçmaya başladıysa, demek ki şu kadar gün ve saattir uçuyor." Bu hesabı uzun uzun düşünmüştü. "En büyük hıza göre Bakire şimdi Satürn gezegeni üzerinde bulunuyor olmalı." Sonra ekledi: "Bunun gerçek olup olmadığını rahibelere bir sor." Ertesi günü ben de bu soruyu onlardan birine sordum. "Aman Tanrım, bu çocuk cehennemlik! Kardeşini kurtarmalısın!" Bunun üzerine Silvio'ya dua edeyim diye her gün öğleden sonra rahibeler beni kiliseye götürmeye başladılar!

Benim kaygılarımdan birisi de Tanrıydı; bulutların üstündeki tahrında oturan ve parmağıyla bir yandan iyiyi, bir yandan kötüyü gösteren Tanrı. Oysa benim de bir sürü kötü eğilimim vardı. Örneğin pazar günleri kiliseye gitmiyordum, annem beni götürmüyordu. Bütün kötü eylemlerim dikkate alındığından cezalanma korkusu içinde yaşıyordum, son yargı günü beni ürkütüyordu. İyi olmak için elimden geleni yapıyordum, ama evdekiler bana yardım etmiyordu. Elbette ki inancım vardı, ama bu sarsılmaz bir şey değildi; evde bunların yalan olduğu söyleniyordu bana, buna karşılık okulda tartışılmaz gerçekler diye kabul ediliyordu.

Bendeki bu çatışmalara karşın, okulun üzerimde büyük bir etkisi

vardı. Bu dönemde dinin ikinci yüzü kuşku uyandırmakla birlikte, cehennemin varlığına inanıyordum. Ama örneğin ne Nuh'un gemisine inanıyordum, ne de Adem ile Havva masalına. Benden büyük olan ve liseye giden kardeşlerim şöyle diyorlardı: "Kafanı bunlarla doldurma insan maymundan geliyor." Ya da "bunlar düşsel şeyler, geminin ne büyüklükte olması gerektiğini gözünün önüne getirsene." Basit bir düşünüş biçimleri vardı, ama beni etkiliyordu. Bütün bu anlatılanların yalan olduğunu ben de biliyordum, ama okulda söylemeyi göze alamıyordum.

Rahibeler benden para istedikleri zaman, ben de gelip anneme söylüyordum. "Pul almak için bana iki peso ver"; o da şöyle yanıt veriyordu: "Bu rahibeler hırsız, zamanlarını para dilenmekle geçiriyorlar, onlara beş kuruştan fazla vermem."

Bunun üzerine babama dönüyordum: "Sevgili babacığım, seni o kadar çok seviyorum ki", elbette bunu yaltakçılığımдан yapıyordum.

-Ne istiyorsun?

-İki peso.

Ne yapacağımı sormadan çıkarıp veriyordu. Bunun üzerine annem homurdanıyordu. "Bunun küçük bir çocuk olduğunu görüyorsun! Sen ona bu paraları veriyorsun, ama rahibeler elinden alıyor."

Doğrusunu isterseniz, artık ne rahibelere, ne okula, ne de papazlara dayanabiliyordum. Hayır, onlardan nefret etmiyordum, çünkü gözümde birer zavallıydılar. Bununla birlikte İspanyol rahibeler çok geriydi, bir çocuğun ne olduğunu anlamıyorlardı. Bunlar Küba'nın en gerici rahibeleriydi.

1954 yılında babam öldüğünde, ciddi iç çatışmalar geçirdim. Çünkü o bir masondu ve cehenneme gideceği düşüncesi beni deli ediyordu. Onun Arafa gönderilip ruhunun günahlardan arınması için her şeyimi verebilirdim. Ama rahibeler beni reddediyorlar ve tüm yaşamımı bir manastırda geçirecek olsam bile, yine de babamın sonsuza dek cehennemde yanacağını söylüyorlardı.

Bunalıma girmiştim. Babam mason olduğu için aforoz edilmişti. Kardeşim Silvio hiçbir şeye inanmıyordu ve herhalde o da cehenneme gidecekti. Renée'ye gelince, rahibelerle ilgili korkunç şeyler söylüyordu: "Söyle onlara Tanrıyı sunaktan kaldırsınlar ve onun yerine para

koysunlar, onların dini bu." Ben de şöyle düşünüyordum: "O da aforoz edilecek ve ben göğe yükseldiğimde, orada tek başıma ne yapacağım?"

Benim en büyük dileğim, tüm ailemi yukarıda, göklerde yeniden bulmaktı. Bu durumda babamı yeniden bulmak için geriye tek bir çözüm yolu kalıyordu: onun kadar kötü olmak. Gök benim için ilginç olmaktan çıkmıştı artık.

İlk eğitimimi bitirdiğim zaman, büyük bir rahatlama içinde de okuldan ayrıldım. Artık şöyle diyebilirdim: "Bütün bunlara artık inanmıyorum!" Elbet çok zor bir şey artık inanmamak, çünkü ölümden sonraki bir yaşam olasılığını ve kimi kez kaçınılmaz avuntu olanağını yitiriyoruz. Bununla birlikte, bir sürü saçma sapan düşünceden de kurtulmuşum. Katolik dininin gerçekte neyi temsil ettiğinin ve gün yirmi dört saat kişiler üzerindeki etkisinin bilincine varmıştım. İnsanlar kendi benzerlerini daha iyi göz hapsinde tutabilmek için dini icat etmişlerdi.

Sekiz yaşındaki bir çocuk ölümün bilincinde olabilir mi diye kendi kendime sık sık sormuşumdur. Gerçi babamın öldüğünü ve artık geri gelmeyeceğini biliyordum. Benim yaşında diğer kızların babası varken, artık benim babamın olmaması bana acı veriyordu. Ne zaman güç bir durumda kalsam, şöyle diyordum kendi kendime: "Onunla konuşmak isterdim." Bugün bile ne zaman bir güçlkle karşılaşsam, babam bana yardım edebilirdi, diyorum.

Renée'nin babasıyla ilgili bazı tatsız anıları olmakla birlikte, bu ölüm onu da çok etkiledi. Ara sıra kendi çocukluğuyla ilgili birçok şey anlatıyordu ve kendi kendine masallar uydurduğunu söylüyordum, ama babasıyla ilgili olarak kurduğu masalı yıkmak istemiyordum, çünkü buna inanıyordu.

Babam öldükten sonra annem tam bir soğukkanlılıkla durumu ele aldı. Böyle bir tepkiyi anlayamıyordum, çünkü dramdan hoşlanan bir kadındı. Daha sonra onun trajik zevki şaşırtıcı boyutlara vardı, çünkü artık bir denge sağlayacak durumda değildi.

Annemin huysuzluğundan Renée benden çok çekiyordu. Kız kardeşim daha sinirli, annesinden daha çok etkilenen bir kadın oldu. Ben dünyaya daha geç geldiğim için, onun hastalıklı tepkilerine karşı daha iyi bir savunma sağladım.

Monica'yı seviyordum ve onu bana vermesi için anneme rica ettim. Annem Mercedes'tas'ı nasıl seviyorsa, ben de onu öyle seviyordum, ne tuhaf değil mi? Ben Monica'ya kendi kızımından daha çok sevgi besledim. Çok daha fazla!

Monica ile ilgilenmek hoşuma gidiyordu. Onu yıkıyor, saçlarını tırıyor ve süslüyordum, uyumasına yardımcı olmak için kollarıma alıyordum, her akşam onun için şarkı söylüyordum. O bana aitti. Çok duyarlıydı ve bana çok bağlıydı. Beni bile bile örnek alan bir kadın oldu. Gerçekte birbirimize çok benziyorduk, ama ben onun daha güzel olmasını diliyordum, çünkü ben yaramaz birisiydim, hem de çok yaramaz, hiçbir zaman sevilmediğime inanıyordum.

Annemin çok güçlü bir karakteri vardı; kendimi ona yakın bulmuyordum; arada bir ağlıyorsa ya da şaşkınlık içindeyse o başka. Böyle zamanlarda kendimi daha güçlü hissediyor ve onu avutuyordum. Anılar ne kadar eski olursa olsun, benim de ona iyi davranmadığımı anımsıyorum. Onu kınıyor ve şöyle diyordum: "Kötü anne" ya da "beni sevmiyorsun, beni hiçbir zaman sevmeydin." O da bana aynı şeyleri söylüyor ve ölmek istediğini ya da babamın benim yüzümden hastalandığını söyleyerek beni üzüyordu; beni yola getirmek gerekiyormuş ve benzeri şeyler. Onunla ne zaman tartışsam, beni korkutuyordu. Bana kalırsa acımasız biriydi.

Babamın ölümünden az önce annemle aramızda ciddi bir anlaşmazlık olduğunu anımsıyorum. Annem korkunç şekilde bağırıp çağırıyor, ağlıyor, çılgık atıyor, kendini öldürme tehdidi savuruyor, beni evden kovuyor, sözün kısası, korkunç bir histeri geçiriyordu. Benim kendisine yaptıklarımı, kızımın da bana yapmasını diliyordu, çünkü ona kalırsa ben hep kendisine acı çektiymişim. Artık beni görmek istemediğini, uzaklara gitmemi, ölmemi, herkesin ölmesini diliyordu. Beni dövdüğü zaman bağışlamasını istemiyordum ondan, zaten ona göre değişen bir şey de yoktu. Bu olay beni altüst ediyordu ve benim için tüm düşündüklerimden vazgeçmesini istiyordum. Örneğin benden: "Anneciğim beni bağışla, bir daha yapmayacağım, seni seviyorum" dememi bekliyordu.

Ben bütün olanları unutabilirdim, ama o beni tahrik ediyordu: "Defol başımdan, sen hiç kimseyi sevmiyorsun. Doğduğundan beri sen hiç kimseyi sevmedin." Ne histeri değil mi? Babam kendi poker oyununa dalıyor ve olan bitenin biraz dışında kalıyordu. Gel de işin içinden çık! Durumu anlayacak olsa, şöyle diyordu bana: "Annenle kavga etme, çok iyi o. Senin yüzünden üzülüyor, ama seni seviyor da. Ona yanıt verme, hırçınlık etme, ona biraz sevgi göster."

Bir keresinde şöyle demişti bana: "Ölmekten korkuyorum, ama bunun nedeni ne çok zeki oğlum Silvio, ne de sevecen kızım Monica. Senin için kaygılanıyorum, Renée. Çok mutsuz olacağından korkuyorum, çünkü herkese karşı çıkıyorsun, seni sevenler için hiçbir şey yapmıyorsun. Seni annenle baş başa bırakıp gideceğim, oysa birbirinizi pek sevmediğinizi biliyorum."

Evet, ben annemi seviyorum.

O sözünü sürdürdü: "Hayır, hayır onu gerçekten sevemezsin, eğer benim annem bana böyle davransaydı, ben de onu sevmezdim. Sevdiğini ileri sürsen de onu sevmiyorsun. İşte benim kaygılarım burdan ileri geliyor."

-Değişceğim, sana söz veriyorum, değişik birisi, uslu birisi olacağım!

İçi rahat etsin diye bütün bunları söylemiştim.

Bence annem bana karşı çok haksızdı, çünkü bu, onun yapısından kaynaklanıyordu. Benim başkaldırmam ve Devrimle aynı kimliği almam, annemin yaptığı haksızlıklara karşı duyduğum öfkeyle aynı zamanda doğru diyebilirim. Bununla birlikte onun kimi kişisel özelliklerine hayranlık duyduğum da olmuştu ve aradaki anlaşmazlık için üzgünüm. Örneğin babama göre daha olumlu nitelikler taşıdığını biliyorum. Olağanüstü cesur bir kadındı. Kendi ilkelerine bağlılığı ve kuşku işlerin döndüğü politikaya karşı çıkışıyla o dönemde olağandışı bir kadındı.

Politik açıdan babam iyi bir yerde değildi. Liberaldi ve Küba'nın en gerici partisini tutuyordu. Ama politika onu ilgilendirmiyordu. Liberal ve etkili bir adamın dostuydu sadece; gerektiğinde bu adamın kendisini koruyacağını düşünüyordu ve hiçbir toplumsal sorumluluk duygusu yoktu. Annem liberallere karşıydı ve politikaya düşmandı,

ama Grau'ya ve onun kurulu düzene karşı çıkan Autentico partisine güveni vardı*

Ne olursa olsun, ben annemin kızı olmak istemiyordum. Benim gerçek annem olmadığını gösterecek bir belirti arıyordum. İlkokula gittiğim zamanlarda çok tatlı bir kadın olan Merceditas teyzeme daha çok bağlıydım. Evde babam benim modelimdi. Annem hiçbir zaman onun üzerinde egemenlik kuramadı. Tersine, babam eve girdiği zaman nabız yokluyor ve gerektiği gibi hareket ediyordu. Babam doğru ve anlayışlı bir kimseydi, başkalarına saygı gösteriyordu. Bununla birlikte sanıyorum beni gerçekten sevmiyordu, çünkü zor anlarda ona güvenemiyordum. Sevgisini dışa vurmuyordu, en azından bana karşı hep soğuk bir adamdı.

Babam içine kapanık bir adamdı. Kabuğuna çekiliyor ve açılma gereksinimi duymuyordu. Canı istediği şeyi yapıyordu, isterse bizim hoşumuza gitmesin. Örneğin oynamayı seviyordu ve kimse onu bundan alıkoyamıyordu. Parasını cömertçe harcıyordu ve onun yanında bulunan birisi, bundan her zaman yararlanıyordu.

O dönemde evin hizmetçileriyle işbirliği yapıyordum. Onlarla kendimi çok iyi hissediyordum, özellikle zenci olanla. Ben mutfağa soku-luyordum, annemse beni oradan çıkarmaya çalışıyordu. Daha yedi yaşındayken onların özel yaşamını, bir erkekle yaşayıp yaşamadıklarını biliyordum. Hizmetçi, Monica'yı gezmeye götürdüğünde, ben de birlikte gidiyordum, evine gittiğimizde kendimi orada çok iyi hissediyordum. En yoksul mahallelerde kendimi mutlu hissediyordum. Eğer hizmetçinin bir çocuğu olduğunu görürsem ve onu evde yalnız bırakıyorsa, bu hizmetçiyi yemek saatinde hâlâ alıkoyan annemden nefret ediyordum. Annem bu zenci hizmetçiye karşı sertti, ona homurdanıyordu. Ben ise her zaman hizmetçilerden yana oluyordum, annem onlara kötü davranırsa, üzüliyordum.

Babam piyango bileti alırdı; bir gün bir tane de benim için almasını istedim. Ya kazanırsam, bir evi kaçaya satın alabilirdim acaba? Elbet

* Liberal parti, Küba'nın en ünlü diktatörlerinden J.M. Gomez'in, A. Zayas'ın, general Machado'nun partisiydi. Ramon Grau, gerçek devrimci hareket adı verilen Autentico'ların kurucusuydu. Bu parti, 1933'te hükümet darbesiyle gelen partiye karşı çıkı-yordu. Gerçekte bu hareket ne devrimciydi, ne doğrulukla ilgisi vardı ve başkan Grau, devrim öncesi çürümüş hareketlerin dışında kalmıyordu.

içinde suyu ve elektriği, banyosu olan bir ev. Evi kiraya vereceğimi ve kira parasıyla da ikinci bir ev alacağımı, böylece hizmetçilerin yaşamını düzeltereğimi düşünüyordum. Babamın dediğine göre bu yeni bir düşünce değilmiş ve komünizm de işte böyle bir şeymiş.

İnsanların kötü olduğunu ve komşularının parasını çalmak istediklerini söyledi. Sovyetler Birliği'nde komünizm olduğunu açıkladı, ama orada da bozulmanın olmadığı konusunda bana güvence veremeyeceğini ekledi. Ne olursa olsun, bu düşüncenin bana ilginç geldiğini ve uygulamaya koymamız gerektiğini ona söyledim. Bunun iyi bir yol olduğuna inanmıştım.

Babam bana bunun komünizm olduğunu açıklamıştı ya, ben de okulda herkese komünist olduğumu ve Tanrıya inanmadığımı söylemeye başladım. Çocuktum daha, on yaşını geçmemiştim, ama içtendim. Gerçekten ayaklanmıştım, ama bildiğiniz gibi duygusal bir komünizmdi benimkisi.

İKİNCİ BÖLÜM

YAŞAM DEĞİŞİYOR

Monica

Babam ölmeden önce eve annemin yeğeni Laura'yı almıştı. Bu tam ona uyan bir jestti. Laura'nın babası Bernardo yirmi yıl yaşadığı Kuzey Amerika'da Amerikalı bir kadınla evlenmişti. Laura on beş yaşına geldiği zaman Bernardo, ana-kızı bir Meksikalıya bırakmış, kendisi de Havana'ya dönmüştü. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra kadın ölmüştü, ama ölmeden önce kızının Küba'ya dönmemesi için ondan söz istemişti. Hiç kuşku yok, bu ülke onun için vahşi bir ormandı. Laura on altı yaşına geldiği zaman, büyükanne ve babasıyla bozuşmuş ve bize bir mektup göndererek ülkesine dönmek istediğini bildirmişti. O dönemde Bernardo amcanın bir evi olmadığı gibi, evli de değildi. Bunun üzerine bütün aile kızı başından savmak için bir tartışmaya girdi, çünkü kimse kızı evine alıp sorumluluk yüklenmek istemiyordu. Bu tartışmaların içinde babam ayağa kalktı ve Laura'nın kendisinin evine gelmesini söyledi; özbabası olmasa bile ona kendi kızı gibi davranacağını açıkladı. İşte olayın aslı bu.

Olayların ayrıntısını şimdi pek iyi anımsamıyorum; yalnız bana armağanlar getirmişti, İspanyolca konuşmasını bilmiyordu ve meramını pek anlatamıyordu. Okula gidebilmesi için annem ona İspanyolca öğretme görevini üstlendi. Dört yıl boyunca onun elinden tuttu, elbette ona bağırarak. Ne yaparsın, huyu böyleydi. Laura ile aynı odayı paylaşıyorduk. Bana İngilizce dua etmesini öğretti; zamanla onun hiç kimseyi sevmediği kanısına varmış olmamla birlikte, bana sevgisi çoktu. Çok neşeli ve dışa dönüktü, biz onu çok seviyorduk. Sevecenliğini her

yönden dışa vuruyordu. Örneğin başım yıkanırken ağlamamı önlemek için bu işi üstleniyor ve başımı sabunlarken hayvan masallarını anlatan bir şarkı söylüyor, kendisi de aynı hayvanlara öykünüyordu.

Laura beni gezmeye götürüyor ve şekerleme alıyordu. Gerçi o da pek bilinçli biri değildi. Geceleyin, kendisine şeker alması için babamı uyandırıyor. Laura'nın geçmişi göz önüne alınarak ona, öbür kızlarından daha iyi davranılmasını istiyordu babam. Renée'den daha ayrıcalıklıydı, ama benim kadar sevilmiyordu; ben o sırada dört yaşındaydım ve özellikle babam beni çok şımartıyordu.

Laura'yı çok kıskanıyordu Renée, çünkü ona gösterilen sevgi kendisine gösterilmiyordu. Kimi kez ben de Laura'yı kendisine yeğliyordum. Laura'ya olan sevgime dayanamayan Renée inanılmaz şeyler yapıyordu. Bir gün Laura'nın nerede olduğunu sorduğumda bana "o öldü" yanıtını verdi.

-Chiça, şakayı bırak, Laura nerede, söylesene.

-Dedim ya, öldü işte.

-Lütfen Renée, söyle nerede!

-Sağır mısın, öldü işte?

-Peki annem?

-O da tabut almaya gitti.

Ben de gerçekten inandım ve komşulara kaçtım. "Hilda! Laura öldü!" diye bağırdım.

-Deli misin sen, neler söylüyorsun?

-Renée söyledi, annem tabut almaya gitmiş.

-Gelip şurdan baksana; ikisi birlikte geliyorlar.

O gece ateşim 39'a çıktı.

İyi bir Amerikalı olarak Laura herkesle konuşuyor, her yere gidiyor ve bir sürü dost ediniyordu... Cinsel konularda katı olan tüm aileyi Renée altüst etmişti. Laura kendisinden çok yaşlı ve evli bir adamla ilişkisi kuruncaya dek hep serbest kaldı. Bunun üzerine babam Bernardo amcamı çağırdı ve olanlardan sorumlu tutulamayacağını söyledi. Bernardo, kızının bu adamı sevmeye devam edeceğini ve eşinden ayracağını göz önüne alarak Laura'yı Havana'ya götürdü. Bunun üzerine Laura babasının evine gitti ve bu olay beni çok üzdü. Ben henüz sekiz yaşındaydım ve gidiş nedenini anlayamamıştım. Çok geçmeden babam öldü.

O zamanlar üç tutkum vardı: bale yapmak, politikayla ilgilenmek ve okumak. Zamanımı derslerime vererek geçiriyordum.

Orta derecedeki öğrenimimi sürdürmek için on iki yaşında enstitüye girdim. Derslere başlamadan birkaç gün önce ilk âdetimi gördüm. Pek gelişmemiştim, yaşımdan daha küçük gösteriyordum ve dikkat çekmiyordum. On beş yaşına geldiğim zaman güzel bir kız değildim.

Birçok şeyi sevmeye başlarken, aynı zamanda kendimi ailemden ve çevremden uzak buluyordum. Örneğin zamanımı Tolstoy gibi yazarları okuyarak geçiriyordum, hem okuduklarım ne kadar ciddi olursa, o kadar hoşuma gidiyordu. Benim yaşımdaki genç kızlar hava kararırken parklarda dolaşıyor, hava atıyorlardı; ama onlarla dolaşmama annem izin vermiyordu. Aslında ben bu yasağa aldırış etmezdim, canım gezmek istemediği için dışarı çıkmıyordum. Yalnız başıma kalmak ve kendimi tanımak istiyordum. Aslında öbürlerinden ayrı değildim, ama öyle olmaya gereksinimim vardı.

Enstitüdeki dersler sabah saat 10'da başlıyordu. Derslerden çok zevk alıyordum, çünkü akıllıca şeyler öğreniyordum. Annem benim ilkokul öğretmenini olmamı istiyordu, ona kalırsa diğer mesleklere yeteneğim yoktu. Öğretmen okuluna girmek için daha önce sekiz yıl okumak gerekiyordu. Öğleden sonra rahibelerin Katolik kolejine gidiyordum; oysa bunlardan nefret ediyordum. Akşam saat 5'te İngilizce derslere gidiyordum ve saat 7'de güzel sanatların dersleri başlıyordu. Bu dönemde sanıyorum arkadaşlarımdan daha iyi çalışıyordum.

31 yaşında bir adam olan Carlos Sosa'ya güzel sanatlar okulunda rastladım. Küçükken beni plajda görmüştü. Öğretmen oldu ve öğrencileri ona hayrandı. Genç kızlık dönemimde unutulmaz bir adamdı benim için. Bugün artık hiçbir şey değil, her şey geçmişte kaldı. Bununla birlikte çok sevecen bir insandı, güzel bir sesi vardı, şarkı söylerdi, çok öykü biliyordu, çok sıcak ve büyük bir sanatçıydı. Kendimi çok yakın bulduğum olağanüstü duyarlılıkta bir insandı. Yoğun bir ilişkimiz oldu, belki biraz fazla, ama anlayacağınız gibi masumca.

Güzel sanatlara gitme saati yaklaşırken sevinçten deliye dönüyor-

dum. Öğrencilerin zaman geçirmek için değil, ciddi şeyler öğrenmek için gittiği devlet okuluydu burası. Oradaki havayı seviyordum, örneğin bir öğrenci saçlarını tararken, bir opera şarkısı da söyleyebiliyordu.

Kuzinim Laura Amerika'dan geldiği sırada ben de tam bu ortama dalmıştım. İri yapılı ve güzel bir kızdı, dışa dönük ve sevecendi, ama çok da bencildi. Kısa zamanda birbirimize büyük bir dostlukla bağlandık. Gerçekte benim ona gereksinimim vardı, belki bu nedenle onun zekâsını olduğundan üstün görüyordum. Gerçekte Laura benim ege-men olabileceğim bir kızdı.

Laura benimle güzel sanatlara geliyordu. Bir gün onun Carlos'a karşı son derece sevecen davrandığını gördüm -derslerde en iyi durumda olan bendim- ve Carlos'un, böylesine yapay ve beceriksiz bir kızla ilgilenebilmesini anlamıyordum. Ayrıca Carlos evliydi. Çocukları yoktu, ama ne de olsa evliydi.

O günlerde Laura, Carlos ile ilişki kurmuş olduğunu bana itiraf etti. Bu itiraf bende bir bomba etkisi yaptı, çünkü aramızdaki derin dostluğun içinde başkasını göremiyordum. Laura'yı eleştirdim ve ahlaksal açıdan gevşek olmakla suçladım. Tüm bana anlattıklarının bir düş ürünü ve sadece kendisinin isteği olduğunu umut ediyordum.

Mutsuzluk içinde yüzüyordum. Onu dinlerken ağladım. Gerçekte benimle olan ilişkileri, Laura'ya olan sevgisi için bir paravana işi görmüştü; demek ki tüm bana söyledikleri içten değildi. Onunla sanattan, edebiyattan, Oscar Wilde'dan ve başka yazarlardan konuşuyorduk; artık bütün bunların bir anlamı kalmamıştı, çünkü benim dostluğumu ona yaklaşmak için aramıştı: Carlos bana derin bir sevgi beslediğini söylediği zaman, kendimi tutamadım ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. Bir kere olsun elimden tutmamıştı, bir kere olsun beni öpmemişti, ama ben ona iyice âşıktım. O benim ilk aşkımdı.

Bundan sonra Carlos ve Laura ile iyi geçinmeyi, kendi duygularımı ve ilkelerimi hesaba katmadan onların aşkını korumayı kafama koydum. Onların kendi aralarındaki çatışmaları ben de yoğunca yaşamaya başladım. Carlos'un gözüyle bakarak Laura'yı değerlendiriyordum. Çünkü Carlos onu seviyorsa, o da benim düşündüğümünden çok daha iyi olmalıydı.

Kimi kez Laura'nın yerinde olsaydım, nasıl davranırdım diye onu etkilemeye çalıştım. Laura çok kadınsıydı, çok rahattı ve o derecede mutluydu, cinsel yaşam açısından iyice gelişmişti. İlişkileri çok romantik ve platonik oldu. Bu ilk dönem sırasında birbirleriyle konuşmak gereksinimi duyuyorlardı. Okuldan saat 11'de çıktığımız biliniyordu, ama onların konuşmaları öğleye dek sürdüğü için, eve geç dönünce, annem beni dövüyordu. Niçin geç kaldığımızı ona açıklayamazdım, böylece aynı olay ertesi gün yeniden başlıyordu.

Bir gün annem okula geldi. Neler olup bittiğini tam olarak bilmiyordu, ama geldiğinde saat 11'di ve erkeklerle baş başa olduğumuzu sanıyordu. Laura'yı bir masada oturmuş Carlos ile konuşurken buldu, ben de biraz ötede biriyle tartışıyordum. Bunun üzerine bizi alıp eve götürdü, yolda giderken beni itip kakıyordu. Tüm bu hakaretlere dayandım, çünkü benim için hava hoştu.

İkinci yıla başladığımızda, Carlos'un en iyi dostlarından Hector ile tanıştım. Muhasebeciydi ve belli başlı dergiler için karikatür çiziyordu.

Daha önce onu bir kez Carlos'u görmeye geldiğinde şöyle bir görmüştüm. Gözlerinin rengi açıktı ve bana ilginç biri gelmişti, ama ben onun dikkatini çekmemiştim. Carlos arkadaşından söz etmeye başladı. Hector'u çok merak ettiğini anlatıyordu, çünkü eski eşiyle yeniden ilişki kurmaya başlamıştı, kültürlü ve aydın bir kadınmış, ama huysuzun biriymiş. Hector'dan ayrılmış ve yeniden evlenmiş, şimdiyse onun sevgilisi olmuştu. Hector ondan kopamıyordu.

Carlos'un anlattığına göre Hector bohem birisiydi, içiyordu ve geleceğine aldırış etmiyordu. Bunun üzerine Hector'u düşlemeye ve onu değiştirebileceğimi düşünmeye başladım. Hector bende yavaş yavaş Carlos'un yerini almaya başlıyordu.

Evde fırtına çıktığında Carlos ile Laura üç yıldır birbirlerini seviyorlardı. Olay gerçekten tatsızdı. O sırada Laura İngilizce bir mektup yazıyor ve yaşadıklarını bir dostuna anlatıyordu; annem bu mektubu ele geçirdi ve kardeşime verip çevirtti. Bunun üzerine evde büyük gürültü koptu. Bernardo amca hemen çağrıldı, babam 'tüm ailenin görüşünü sordu. Sonra babamla Laura'nın babası, Carlos ile görüştüler.

Carlos'un açıklamasına göre, eşi hiçbir zaman kendisini sevmiyordu, anlamıyordu, üstelik geçimsiz bir kadındı, ama onu terk etmesine olanak da yoktu, çünkü ayrı yaşaması için ona büyük bir para vermesi gerekiyordu.

Laura'ya olan büyük aşkı için Carlos babamın önünde böyle büyük bir trajedi oynamıştı: Laura onun için her şeydi ve onunla evlenecekti. Ona hiç dokunmamıştı ve yalnız konuşmakla yetiniyordu. Babam bu masalı yuttu, çünkü Carlos çok iyi bir komedyendi.

Carlos kibar ve inandırıcı birisiydi; tek istediği, Laura'nın, babasının evine gönderilmemesi ve bir yıl daha bizimle kalmasıydı. Onu altı ay görmemeye ve bu süre içinde kendi mutluluklarını düşünmeye söz verdi. Bu dramdan iki hafta sonra Laura, Carlos'un çalıştığı okula yedek öğretmen olarak atandı. Babam bunu onayladı, çünkü Laura'yı çok iyi buluyordu, ama inanılacak şey miydi bütün bunlar?

Aradan altı ay geçti, sonra bir yıl. Carlos artık evlilikten söz etmiyordu. Ben de ilk kez, onun içtenliğinden kuşkulanmaya başladım. Bu kadar zayıf karakterli olabileceğini anlamıyordum. 1954'te babam öldükten sonra ona olan tüm güvenimi yitirdim. Sezgilerim bana onun aşağılık, ikiyüzlü, bir hiç olduğunu söylüyordu. Daha sonra bir gün Carlos'a otobüste rastladım ve onu yargılabileceğine dik dik gözlerine baktım. Onu bağışlayamazdım. Üstelik onu artık sevmiyordum da.

Tüm bu olaylar beni çok sarstı. Bu süre içinde Hector'u da görmedim. Gerçekte birbirimizi tanıımıyorduk.

Senyora Reyes

Laura çok güzeldi, yeterince gelişmişti, ama onunla başımız ağrıdı. On yedi yaşındayken Carlos'a âşık oldu, onunla birlikte, on iki yaşındaki Renée de ona âşıktı. Carlos çok ayartıcı, çok arzu edilir biriydi. Görünüşte o da Laura'yı seviyordu ve kendisine yardım etmesi, tasarılarını gerçekleştirmesi için Renée'nin çevresinde döneüyordu. Renée'nin gençliği Carlos'ta sevgi uyandırıyor. O bir şey demiyordu, ama ben Renée'nin annesi olarak bunu biliyor ve aldanmıyordum.

Oysa Carlos evliydi, eşinin ailesini iyi tanıyorduk ve arada dostça bağlılığımız vardı. Carlos ile Laura arasında Havana'da bir şeyler ge-
çip geçmediğini bilmiyorum, ama eve döndüğünde arkadaşına İngiliz-
ce yazdığı bir mektubu buldum; Carlos ile evleneceğini anlatıyordu bu
mektupta.

Bunun üzerine babası Bernardo'yu çağırdım ve tepkimi açıkladım:
"Dinle beni, kızın istediği kimseyle görüşebilir, ama bu, evimde ol-
maz. Eğer Carlos, Laura ile evlenmek için boşanmak istiyorsa, ne âlâ,
ama ben evimde rezalet istemiyorum. Biz küçük bir taşra kentinde
oturuyoruz ve kızlarımın adının çıkmasını istemiyorum." Bernardo de-
diklerimi onayladı. "Kızını al götür, buna bir şey demem" diye ekle-
dim.

Kocam, Bernardo ile birlikte Carlos'u gördü ve Laura öğrenimini
bitirir bitirmez nişanlanmalarını söyledi. Carlos bunu onayladı ve bir-
likte kadeh bile kaldırdılar, ama Laura Havana'ya gider gitmez, o bir
başka kadınla evlendi!

Laura büyük bir düşkünlüğüne uğradı ve avunmak için Ivan Val-
des ile evlendi. Ondandır çocuğu oldu, ama çok geçmeden onu bıraktı,
çünkü ona katlanamıyordu. İstemeyerek evlenmişti, sonunda ayrıldı.
Laura çocukla kalırken Ivan da Kuzeye gitti. Sonra onun bize sal-
dıran uçaklardan birinde pilot olduğunu ve Playa Giron'da öldüğünü
duyduk*

Bir gün Renée, Ivan'ın üvey babasına rastlamış ve şu sözleri ondan
duymuştu: "Bana sorarsanız, iyi ki Ivan öldü. Amerikalıların hizme-
tindeydi. Düşünün bir kez, 23 ve 24 üncü sokağın köşesine bomba atı-
yorlar ve oğullarını öldürüyorlar. Bu nedenle onun ölümüne üzül-
müyorum."

Playa Giron olaylarından sonra Laura hemen gitti. Gitmeden önce
bizi görmeye geldi ve oğlunun güzel yatağını Renée'ye satmak istedi,
çünkü daha büyük bir tane alacaktı. Ama ertesi gün hiçbir şey de-
meden uçağa bindi. Şimdi orada savaş dulu olarak yardım aylığı alı-
yordur, ama bizi ayıranlar ne olursa olsun, ben onu hâlâ çok seviyo-
rum.

* 1961 Nisan'ındaki ünlü Domuzlar Körfezi çıkartması işte bu plajda oldu.

Batista'nın iktidara geldiği açıklandığı gün^{*}, enstitüde greve gittim. On dört yaşıyındaydım, ortaokulun üçüncü, öğretmen okulunun birinci sınıfındaydım. Prio'nun düşüşü benim için önemsiz olduğu halde, askeri darbe bende olağanüstü bir şok etkisi yaptı. Prio'dan da öbürlerinden de nefret ediyordum. Küba'daki politikaya hiçbir güvenim yoktu.

İnsanların sokaklara dökülüp tepki göstereceğini bekliyordum. Ama hayır. Tersine arkadaşlarımla korkaklığına ve uysallığına tanık oldum. Öğrenci temsilcisi grev yapmayı reddetti. Daha sonra aralarından devrimci insanların da çıktığı enstitü öğretmenleri ağızlarını açmadılar. Çok saygı duyduğum ve çok güzel bulduğum bir öğretmen hiçbir şey olmadığını ve grev yapmak için bir neden bulunmadığını söyledi bana. Oysa ben ondan başka bir tepki bekliyordum. Böyle durumlara göz yummamak ve mücadele etmek gerektiği yanıtını verdim ona. Öğretmen okulunda bulunan arkadaşlar da tepki göstermediler. Öğrenci temsilcisinin ilk baştaki tutumu sertti, ama birkaç gün sonra tavrını değiştirdi ve artık Batista aleyhine konuşmuyordu. Ona yemlik bir iş verilerek cebi doldurulmuştu, bu bana inanılmaz gibi geliyordu. Ama ona Batista ile birotella'sı^{**} olup olmadığını sorduğumda, bunu yadsımadı. Tüm politikacıların aynı olduğunu ve bizim bir çıkmazda olduğumuzu sözlerine ekledi. Bunun üzerine ben de, Batista ile birlikte olduğu sürece kendisiyle konuşmayacağımı ve lafını bile duymak istemediğimi söyledim.

Bu yıllar boyunca, politika benim yaşamımda çok önemli bir yer tuttu; ama hiçbir şey yapamadığım için de kendimi tatmin olmuş hissedemedim. Bir yaş büyük olan kardeşim benden çok fazla özgürlüğe sahipti. Bir gün beni Pinar del Rio üniversitesi öğrencilerinin hazırladığı gösteriye götürdü. Silvio'nun Armando Hart^{***} ile tribünde olması gerekiyordu.

* Burada söz konusu olan, 1952 yılı Mart'ında Batista'nın yaptığı ve Prio Socorras'ın başkanlığına son veren ikinci darbeydi.

** Botella (şişe), halk dilinde "yemlik" anlamına geliyor.

*** Castro'nun 1956'da Batista diktatörlüğüne karşı mücadele etmek için örgütlediği 26 Temmuz Hareketi'nin ulusal çapta ilk yöneticisi Armando Hart oldu. Hareket adını 26 Temmuz 1953'te Moncada kışlasına yapılan saldırıdan alıyordu. Bu hareket, Castro'nun Batista'ya karşı silahlı başkaldırısının başlangıcı olmuştu. Devrimden sonra Hart, Milli Eğitim Bakanı ve Parti'nin politbüro üyesi oldu. Devrimin başlıca ideologlarından biri de oydu.

Gösteri, o zaman sinema salonuna dönüştürülmüş olan Milanes tiyatrosunda yapıldı. Carlos bana telefon etti ve oraya gitmememi rica etti, çünkü ona göre eğer polis tiyatro salonuna girecek olursa, hiç kimse sağ kurtulamazdı. Gerçekten de salonun bir tek çıkış yeri vardı ve bu da orayı daha tehlikeli yapıyordu. Ama tehlike beni çekiyordu. Üstelik oraya gidenlerin hepsi de erkek olduğundan, böyle bir olaya katılmış olmaktan çok gurur duyuyordum. Gittim ve hiçbir olay çıkmadı. Fidel'in konuşmasını ilk kez duydum, Armando Hart'ı da ilk kez görüyordum. Çıkışta Hart ile konuşmak istedim, ama kardeşimle birlikte olmama karşın, benim varlığımı fark etmedi bile; nasıl bir düşkünlüğüne uğradığımı bilemezsiniz.

Moncada olayını öğrendiğim zaman, Havana'da babamın kuzini Angela Rosa'nın evindeydim* Bu beni çok sevindirdi, ama gerçekte neler olup bittiğini pek iyi bilmiyordum. Daha sonra Batista'nın radyodan yaptığı sinirli konuşmayı duydum, tanıdıklarımın arasında, gerçekte neler olup bittiğini bana anlatacak kimse yoktu.

Enstitüdeki arkadaşlarımın içinde politikayla ilgilenen yoktu, kardeşimin arkadaşları daha aydındılar. Marksist kitaplar okuyor ve politika üzerine tartışmalar yapıyorlardı. Gösteri yapmak ve meşaleler eşliğinde anayasayı gömmek için sokağa çıktılar; yapılan tüm gösterilerde ben de onlara katıldım. Bir gün Batista'ya karşı konuşma yapmak için enstitünün kitaplığında toplanmıştık -ben o zaman on altı yaşındaydım-, kütüphaneci kadın bizi ihbar etti ve polis enstitüye girdi, uzun yassı bıçaklarla bize sertçe saldırmaya başladı. Kimi arkadaşların kafasını kırıyor, öğrencileri merdivenlerden atıyorlardı. Biz kızlar da o sırada polislere hakaret edici sözler söylüyorduk. Polislerden biri bana bıçağıyla saldırdı. Böylece ilk kez polis saldırısına uğramış oldum.

Kardeşimin bir grup arkadaşı vardı; bunlar benim yaşamımda önemli bir yer tuttular. İçlerinden biri benim arkadaşım oldu. Bugün onları yargılayabildiğim kadarıyla diyebilirim ki, hiçbirinin somut bir

* 26 Temmuz 1953'te, 112 erkek ve 2 kadın, başlarında Fidel Castro ile Moncada kışlasına saldırdı; bu saldırı Santiago de Cuba'nın adalet sarayına ve hastanesine yapılan saldırılarla aynı zamanda gerçekleştirildi. Raul Castro ile Abel Santamaria'nın yürüttüğü bu iki son saldırı başarıyla sonuçlandı, ama ayaklananlar hedeflerini ele geçiremediler, kışla alınamadı. Tutuklananlar arasında Fidel ve Raul Castro, Abel'in kızkardeşi Haydée ve Melba Hernandez de vardı.

stratejisi olmadığı gibi gerçek bir eylemle de bağları yoktu. Zamanlarını ne yapmak gerektiği üzerine konuşarak geçiriyorlardı.

Silvio beni arkadaşlarından uzak tutmaya çalışıyordu, 'ama onlar beni büyülüyordu. Samuel adındaki genç, öbürlerinden açıkça daha büyüktü ve gruba egemen oluyordu; bugün onun artık bir eşcinsel olduğunu sanıyorum. Bir de benim kız arkadaşlarımdan birisiyle çıkan Rodolfo vardı; bir mağazanın sahibiydi, lüksü ve maddi şeyleri seviyordu. Onu da biraz korkak ve kadınsı buluyordum. Bir de David vardı, enstitüde onu öğrenci başkanı seçmek için kampanya yürütmüştük. Ondan hoşlanıyordum, ama daha yakın olduğum Ignacio Herrera'yı da seviyordum ayrıca. Onun Amerikalıları eleştirdiğini anımsıyorum, bu da benim hoşuma gidiyordu, çünkü benim için yalnız komünist devrim vardı. Babamın bana komünizm hakkında yaptığı açıklamaları her zaman ortaya koyabiliyordum.

Benim ilk aşkı, kardeşim Silvio'nun arkadaşı Alfredo oldu. Beni evde görmek için annemden izin istedi. Sanıyorum Alfredo'yu bana güven verdiği için seçmiştim, aslında beni ilgilendirmiyordu. Ayrıca onun eşcinsel olduğunu öğredim. Beni üzmeyecek birine yaklaşma eğilimi taşıyordum her zaman. İki yıllık nişanlılıktan sonra ilişkimiz koptu; daha sonra benim Ignacio ve David'e aşık olduğumu söyledi.

Kardeşim artık gerçek komünistleri tanıyordu: burnundan çok kötü bir sesle konuşan bir ayakkabıcı ve kimya öğretmeni Zapata. Daha sonra bir konuşma sırasında benim İspanyolca öğretmenimin de komünist olduğunu öğrendim. Tüm bu militanlara yakınlık duyuyordum, ama ülkede komünist olmak yasaklanmış olduğundan, onlarla çok az konuşuyordum. Sosyalizm üzerine hiçbir şey okumamıştım, o sıralarda kuramsal kitaplar da beni sıkıyordu. Bana kalırsa komünizm bu kadar karmaşık olmamalıydı; beni çeken onun coşturucu yanıydı.

Kardeşimin bulunduğu topluluğun çalışmalarından evde herkes haberi vardı, ama benimle ilgili bir şey bilinmiyordu. Aileme karşı görüşümde bağımsızlığımı kazanmış olmakla birlikte, duygusal olarak ve kültürel bakımdan yine de bağımlıydım.

Enstitüden öğretmen okuluna, oradan da eve gidiyordum. Kardeşimin arkadaşlarının dışında da ilişkilerim vardı, onlarla da politika üzerine tartışıyordum; çekip Havana'ya gittiklerinde, kendimi yalnız hissettim.

1955'te ben de Havana'ya gittim. Klasik dans öğrenmek ve balerin olmak istiyordum. İlk günler ne bir sokak adı biliyordum, ne de bir tanıdığım vardı; hiçbir şey olup bitmiyordu orada. Kendimi çok yalnız ve yalıtılmış buldum. Amcalarımın politikaya atıldıklarını biliyordum. Amcam Ramon'un Autenticos ile ilişkisi vardı; oysa ben bunlardan kuşkulananıyor ve hoşlanmıyordum.

Mirella Gombal ile karşılaşmam hem benim hem onun için önemli bir olay oldu. O günü hiç unutmayaçağını söylemişti bana, çünkü yaşamında onu en çok etkileyen üç kişiden biri ben olmuştum. On sekiz yaşına yeni basıyordum ve bale derslerinden pek hoşlanmıyordum. Derse geldiği gün onun benden de zayıf olduğunu saptadım. Dersin sonunda çıkmadım, onunla konuşmak için kaldım. Zeki biri olduğunu hemen anladım. Dersteki öbür kızlarla ilgili görüşleri çok açıktı. Kendimizi birbirimize hemen çok yakın hissettik ve aramızda ister istemez bir iletişim kuruldu.

Beni arabasıyla eve götürmeyi önerdi, ben de kabul ettim. Arabanın üstü açıktı; bu kadar eski bir arabayı niçin kullandığına şaşırdığım için sordum: "Benim değil, babamın" dedi.

-Peki baban niçin yeni bir tane almıyor?

-Çünkü Küba'da yaşamıyor.

Açıkladığına göre babası Meksika'da yaşıyordu ve Batista'ya karşı olan bir grupta çalışıyordu. Bu benim için önemli bir ipucu oldu, çünkü gerçek militanlarla ilişki kurma yolu artık açılıyordu; o zamana dek tanıdıklarımın hepsi gösterilere gitmekten ve bildiri dağıtmaktan başka bir şey yapmıyordu. Oysa ben komünizmden yana bir şeyler yapmak istiyordum.

Mirella, babasıyla ilgili yaptığı açıklamaları başka yerde söylememi rica etti benden. Ağzı sıkı birisi olduğum konusunda güvence verdim ve kuşkusunu çekmekten korktuğum için artık soru sormaya cesaret edemedim.

İlk bombalar 1955'te patladı. *Selecciones*'te patlama olduğu zaman, Mirella istihbarata gitmek istedi* "Her yerde polis var ve arabam silahla dolu" dedi. Bense çok sevindim. Artık önemli bir şeyler yaşayacaktım. Polis bizi durdurduğu zaman, Mirella soğukkanlılığını

* *Reader's Digest*'in İspanyolca baskısı.

bozmadı ve onları kandırmak için birtakım sözler söyledi. Bu da bize tüm harekâtı izleme izni verdi. O günden sonra güvenini kazanmıştım; ne zaman ona "ne var, ne yok" desem, bunun bilgi edinmek değil, harekete ilişkili olduğunu biliyordu.

O sıralarda insanlar politikanın dışında yaşıyorlardı. Gizli çalışan tek tük devrimciler biliniyordu, ama bunların arasında bir eşgüdüm yoktu. Komünist olduğu söylenen dans öğretmenim, benimle politik eylemlerden ve grevlerden konuşuyordu; ama itiraf edeyim ki, önemli hiçbir harekete katılmadım.

Mirella her fırsatta hareketlere katılıyordu, ama bu bir parti disiplinine uymuş olmaktan ileri gelmiyordu. Bizim dans öğretmenimiz Batöröme ile alay ediyor ve ona şöyle diyordu: "Ne zaman kıpırdayacaksınız? Daha ne kadar böyle düşünüp duracaksınız?" Şurası açık ki, komünist partisi Sierra'daki ayaklanmaya*, saraya yapılan saldırıya** ve patlatılan bombalara karşıydı; onun bu tutumu bana çok ılımlı görünüyordu. Yalnız Fidel'in adamları hareketliydi.

13 Mart 1957'de başkanlık sarayına yapılan saldırı hepimizi çok şaşırttı; Mirella ile kardeşim Silvio bile buna şaşırdı. O günlerde kardeşim, İgnacio ile çalışıyordu, ondan şöyle bir mesaj almıştı: "Ne zaman döneceğimi bilmiyorum, bugün ya da yarın." Artık İgnacio'yu göremedi, çünkü öldürüldü***

Daha önceleri İgnacio kardeşimin içinde olmadığı hareketlere katılmıyordu, ama her şeyi yapmaya hazır Directorio grubuna da üyeydi.

* Bugünkü Küba Komünist Partisi, 1965'te kuruldu. Renée'nin burada andığı 1925'te kurulan eski Komünist Parti, daha sonra Sosyalist Halk Partisi adını aldı. 1961'de dağıtılan eski Komünist Parti, Batista hükümetiyle işbirliği yapmış, buna karşılık resmi olarak tanınmış ve hükümetin denetimi altında sendika hareketlerini örgütleme hakkını elde etmişti. Batista'ya verdiği destek, İkinci Dünya Savaşı sırasında komünist halk cephesinin bir politikasıydı; ama savaştan sonra da aynı birlikte varoluş politikasını sürdürdü. Bu nedenle öğrencilerin ve Castro'nun 26 Temmuz Hareketi'nin desteğini yitirdi.

** 13 Mart 1957'de sekiz kişilik bir grup Batista'yı öldürmek için başkanlık sarayına saldırdı. Saldıranların çoğu, Devrimci Yönetimin üyesiydi ve bunları Echevarria, üniversitesi öğrencileri içinde örgütlemişti. İsyancılar saraya girdi, ama Batista'nın bulunduğu özel yere ulaşamadı. Öğrenciler aynı zamanda Havana radyosunu da ele geçirdi ve Batista'nın ölümünü Echevarria açıkladı, ama az sonra polis kendisini öldürdü. Castro Sierra'daydı ve bu harekete katılmamıştı. Daha sonra bu eylemi eleştirdi ve "boşuna kan akıtıldı" dedi.

*** Başkanlık sarayına saldırı sırasında öldürülen 35 kişi devrim şehidi sayıldı ve adları bugün çok iyi biliniyor. İgnacio Herrera takma bir addi.

Devrimci Yönetimin şefi ve üniversitenin gözde öğrencisi Echevarria da saraya yapılan saldırı sırasında öldü. Mirella ile onun öldürülmüş olabileceği yerleri gidip dolaştık. İnsanı duygulandıran bir cenaze töreni yapıldı; kortej önce kiliseye gitti, oradan üniversiteye uğradı.

Tüm bu olayların ortasında bir gün operaya giderken, Carlos'un arkadaşısı Hector ile karşılaştım. Bana eve kadar eşlik etti, onu nişanlım gibi hissettim. Zevklerimiz uyuşuyordu ve aynı politik görüşleri paylaşıyorduk. Ama bizim ideolojimiz partiye bağlı değildi. Ben bugün bile parti üyesi değilim; ayrıca iktidarda olanlardan da kuşkulaniyorum. Hiçbir partiye üye olmadan da devrimci olabileceğimi düşünüyorum. Örgütlere inanmıyorum. Çok özel bir duygu bu.

Hector'un ailesinin Pinar del Río'da bir kereste fabrikası, büyük bir sermayesi ve geniş toprakları vardı. Fabrika iyi çalışıyordu ve eğer Hector ilgilenebilseydi, işler çok verimli olabilirdi. Ama Hector bir işadamı değildi. Hiçbir zaman parası olmazdı, açlıktan geberiyordu. Yalnızca iki pantolonu vardı. Çoğu zaman otobüs parasını ben ona veriyordum. Ailem ondan nefret ediyordu.

Monica

Babam öldükten bir yıl sonra Renée öğrenim için Havana'ya gitti. Aile geleneğine göre, Havana'ya her giden, annemin akrabası Angela Rosa'nın evine uğrardı. Angela Rosa ailenin biraz soylusuydu. Ak saçlı yaşlı bir kadındı. Güçlü bir kişiliği vardı, evinde ciddi bir hava esermişti. Genç kızken bir tatil sırasında bana şöyle dediğini anımsıyorum: "Nasıl böyle giyindiğini anlayamıyorum. Eğer annen izin veriyorsa, elbet bu beni ilgilendirmez." Dekolte giyinmemi kabul edemiyordu. Ona göre bu, bir orospu giysisiydi, ağzında her zaman bu söz vardı.

Renée Havana'ya gittiğinde ben de annemle yalnız kalmış oldum. Annemin ağız kavgaları giderek daha da şiddetlendiğinden, yaşam benim için gerçek bir işkence haline gelmişti. Okulda dersler bittiğinde eve titreyerek dönüyordum, çünkü sürekli bir tartışma vardı. Bir hiç yüzünden beni dövüyor ve durmadan bana bağırıyordu. Onunla yaşamak bir cehennemdi. Tek dileğim bacımla kardeşimin geldiğini gör-

mekti; hafta sonunu evde geçirmek için geldiklerinde bütün isteğim yerine geliyordu. Renée ile Havana'da buluşma düşleri kuruyorduk. Seçeceğimiz evi, odalarını, halısını, duvarların pembe boyasını saatlerce gözlerimizin önüne getiriyorduk -çünkü pembe fonlar çok hoş görünüyordu.

Sonunda biz de Havana'ya yerleştik. Oraya taşınmak benim için büyük bir düş kırıklığı oldu, çünkü düşlediğimizin tersine bir pansiyona taşındık. Ev konusunu aceleyle getirmemenin daha doğru olacağını söylemişti annem. Aslında iki ya da üç ay bu pansiyonda kalmalıydık, ama zaman geçti ve biz orda bir yıl kaldık. Üçümüz tek odada kalıyorduk, kardeşime gelince, o Angela Rosa'da kaldı.

On bir yaşına yeni basmıştım, ortaokula başlama yaşı on iki olmakla birlikte, annem benim hemen gitmemi istiyordu. Annemin nite-liklerinden birisi de önde gitme isteğiydi. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı'ndan özel izin aldı. Böylece aynı yıl hem öğrenim belgesi aldım, hem de ortaöğretime girme sınavını kazandım.

Havana'ya geldiğimiz zaman, annem beni en iyi koleje göndermek istedi. Bacımla kardeşim aynı görüşte değildi. Renée, benim de kendisi gibi devlet okuluna gitmemi istedi. Ona göre devlet okulu her bakımdan üstündü, üstelik devrimciydi. Kardeşim Silvio da öyle düşünüyordu. Bana gelince, papaz ve rahibelerden bıkmıştım, uzun kollu ve kalkık yakalı giysiyi de giymek istemiyordum. Ama annem bir kez kafasına takmıştı, beni burjuva çocuklarının gittiği bir Amerikan koleji-ne gönderdi.

Ben evdekinden tümüyle ayrı bir hava içinde yaşıyordum. İlk başta kendimi tümüyle yitirdim ve sonra da hiçbir zaman alışamadım. Sınıfımdaki kızlarsa Havana yat kulübüne gittiklerini söylüyorlar ve kendi yatlarından söz ediyorlardı. Benimse böyle şeylerim yoktu ve onlarla ortaklık kuramıyordum. Ayrıca kendimi itilmiş hissettim ve arkadaşlarım yoktu.

O dönemde tek arkadaşım, kız kardeşimdi. Ben çirkindim, hem de çok çirkin, yemin ederim! Kız kardeşimle aramızda böyle bir çelişki de vardı. Ben on bir yaşındaydım, o ise on dokuz. O gerçekten gelişmiş, serpilmişti, onu böyle güzel görmekten hoşlanıyordum. Örneğin bir kızla tanıştığım zaman, onun aynı zamanda Renée'yi de tanınmasını

ve ne kadar güzel olduğunu görmesini istiyordum. Ailemdeki kadınların benim gibi çirkin olmadığını ona göstermek istiyordum.

Kendime güvenim yoktu, yalnız evde Renée ile birlikte olduğum ve annem olmadığı zaman kendimi rahat hissediyordum. O dönemde annem taşraya müfettiş olarak gidiyordu ve o olmadığı zaman biz kendimizi mutlu hissediyorduk. Havana'ya döner dönmez, yaşam bizim için bir işkence oluyordu, çünkü o yıllarda gerçekten çekilmez bir kadın olmuştum, her fırsatta kız kardeşimle kavgaya çıkarıyor ve onu ağlatıyordum.

Bir keresinde okuldan eve döndüğümde Renée'yi yüzü gözü şiş buldum, çünkü üç saat boyunca ağlamıştı. Annem ona bir kâğıt bırakmış ve onun için birtakım sözler ettikten sonra yazısını şöyle bitirmişti: "Öleceğim günü şimdiden gözlerinin önüne getir." Nasıl bir ölüm sahnesi!

Renée ve ben saatler boyu annemin davranışlarını analiz ediyorduk. Gittiği zaman kendimizi özgür hissediyor ve karşılıklı rahatlıyorduk. Canımız isterse gece on birde aşağı iniyor kızarmış ekmek yiyorduk. Bir gün sahip olacağımız güzel evi ve odalarını düşünüyorduk: bu düşünüş bizim için bir sığınaktı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYAKLANMA VE ZAFER

Monica

Evde Devrime olan sevgimizi gizlemiyorduk. Bacımla kardeşim her zaman "kazanacağız" diyorlardı. Kardeşimin politikayla uğraştığını biliyordum, ama tam olarak ne yaptığını bilmiyordum. Kız kardeşim her zaman gösterilere gidiyordu, ben de birlikte gitmek istiyordum, ama beni götürmeyi hep reddediyordu, çünkü polisin açacağı ateşten ya da dayaktan korkuyordu. Annemse bu gibi şeyler için küçük olduğumu söylüyordu. Benim en büyük arzum, politikayla uğraşmak için bir an önce büyümekti. Sanıyorum benim gibi yeni yetmelerin çoğu bu tür özlemler içindeydi. Politika beni ilgilendiriyordu; yetişkin birisi olmak, bomba yerleştirmek ve duyduklarım gibi hareket etmek istiyordum. Devrim için hiçbir şey yapmadığımdan, kendimi zavallı biri gibi görüyordum.

Üç kardeş sık sık birbirimize soruyorduk: "Eğer babamız yaşasaydı, devrimci olur muydu?" Olaylara açık bir insandı, ama böyle karışık bir zamanda tutumunun ne olabileceğini tam olarak gözümün önüne getiremiyorum. Mücadelâci bir adam değildi, bununla birlikte uyuşuk birisi diye de ayıplanamazdı. Kendi ilkeleri vardı. Moncada olayları sırasında hayattaydı, ama mücadelede bir yan tutmamıştı. Annem kendi görüşlerini açığa vurdu: "Kışlaya saldırmak bir çılgınlık...Tam delilik, gerçek kasaplık." Bununla birlikte liselilerin grevi başladığı zaman, babam Silvio'yu bir yandan tehlikelere karşı uyarırken bir yandan da onu yüreklendiriyordu.

Evdekilerin durumunu tehlikeye sokabilirim diye, hiçbir şey ko-

nuşmamam için bana yemin ettirdiler, ama kolejdeki öğrencilerin yorumlarını dinlerken öfkeden kendimi tutamıyordum. Bu öğrencilerin çoğu için Batista'nın cinayetler işlemesi normaldi ve onlar için önemli olan akşam beşte şoförlerinin gelip kendilerini almasıydı...

1957'de başkanlık sarayına saldırı olduğu zaman ben on iki yaşındaydım. Sınıftaydık ve ne olup bittiğini bilmeden, nereden geldiğini anlamadan ayakta durmuş gürültüleri dinliyorduk. Sonra devrimin başladığı uğultusu tüm okula yayıldı. Birçok albayın öldürüldüğü bile söyleniyordu.

Bu olanlar karşısında susacak gibi değildim. Bunların öldürülmüş olmalarına sevindiğimi söyledim. Batista'yı bir kral sayan partizanlarla çevrilmiştim. Kızlardan birisi ağlamaya başladı, meğer babası albaymış.

Dışardakiler bizi korkunç bir şekilde yuhaladılar; ne olur, ne olmaz diye okulun içine kapatıldık. İçeriye hiç kimseyi bırakmıyorlardı, ama Renée'nin girdiğini görünce şaşırmadım. Müdürün burnunun dibinden sıvışmış, gelmiş beni arıyordu. Bir ilkokulda öğretmendi. Saldırını öğrenince, hemen çıkmış ve deli gibi beni aramaya başlamış. Çünkü anem o sırada Havana'da değildi ve ikimiz yalnızdık.

Pansiyona döndüğümüzde orada militan genç bir kızla karşılaştık, Batista'nın öldüğünü doğruluyordu. Ama yanlış bir haberdi bu. Akşam saat 8'e doğru yemek yerken kardeşimin geldiğini gördük; altüst olmuştu. Kaygılıydı, çünkü Ignacio'nun kaldığı pansiyona telefon etmiş ve önceki gece oraya gelmediğini ve nerede olduğunun da bilinmediğini öğrenmişti. Silvio bir kez daha telefon etmek için odaya girdi. Sonra arkadaşını aramak için deli gibi çıktı gitti. Mecromio ile karşılaştığı zaman gece yarısı olmuştu. Sonra telefon çaldı, kız kardeşim yerinden fırladı, onun telefonda şöyle dediğini duydum: "Neler oluyor, söylesene!" Sonra alıcıyı elinden bıraktı ve tüm yüreğiyle ağlamaya başladı. "Ignacio'yu öldürmüşler" dedi. Daha sonra kardeşim geldi, acıdan deliye dönmüştü, Batista'ya küfürler savuruyordu.

Ignacio Herrera kardeşimin çocukluk arkadaşıydı. Yedi kişilik bir grupları vardı ve ortaöğretim sırasında hep birlikteydiler. Daha sonra mühendislik öğrenimi için Havana'ya gitmişti; kardeşim de matematik okuduğu için çoğu zaman yine beraberdiler. Sanıyorum kız kardeşim

ona biraz âşıktı. Ayrıca ben de âşıktım biraz, onu çok güzel buluyordum. Ben küçük bir kız olarak ona takılıyor ve sevdiğimi söylüyordum, ama gerçekte onunla çok az ilişkim vardı. Onun ölümünün kardeşimle bacım üzerindeki etkileri beni de çok etkilemişti. Çok üzüntülü anlar yaşadım ve Batista'ya karşı şiddetli bir öfke besledim.

İgnacio için büyük bir cenaze töreni yapıldı. Yağmur yağıyordu ve her türlü gösteri yasaktı, ama yasaklara karşın insanlar sıra halinde toplandı. Her yerden insanlar geliyordu ve çok geçmeden caddelerde büyük bir kalabalık toplandı. Polis, müdahaleye cesaret edemedi.

Bu olaylardan sonra kardeşim üniversitedeki öğrenimini sürdürdü, bense onun gizli devrimci çalışmalarının saplantısı içinde yaşıyordum. Nisan grevleri* sırasında bir gün saat 11'de eve geldi ve her on dakikada bir saatin kaç olduğunu sordu. Öğleyin ben "elektrikler kesildi!" deyinceye dek sürdü bu.

-Bu bir uyarı. Bu genel grev Monica, okula gidemeyeceksin. Sen de Renée, çalışmaya gidemeyeceksin. Burada kimse çalışmıyor.

Annem Havana'da olmadığı için kardeşim bizi Angela Rosa'nın evine götürdü. Yolda iki elektrik lambasının yandığını gördük. Kardeşim bağırdı: "Ne rezalet! Bunlar karara uymadılar." Aslında tüm Havana'nın elektriksiz kalması gerekiyordu.

Polis, öldürmek için grevcilerin peşindeydi. Kardeşim de pansiyona saklanmaya karar vermişti. Kardeşimin orada olduğunu kimseye söylemeyeyim diye annem beni uyardı, yoksa çekip giderdi. Ben de onu herkesten gizlemek için çok dikkat ediyordum. Kardeşimin yanımda olmasından, bütün gece onunla tartışmaktan, yatağımın yanında onun uyuduğunu görmekten mutluydum. Öte yandan rahatça sevinmiyordum da, çünkü yanımda olmasının nedeni, öldürülmekten kurtulmak içindi. Batista zamanında işte böyle bir hava içinde yaşıyorduk.

Bir gece annemle Renée'nin ağır sesiyle uyandım; saat neredeyse sabahın 4'üydü. Niçin ağladıklarını sordum. Kardeşimin eve dönmedi-

* 26 Temmuz Hareketiyle Havana Sivil Direnişi 9 Nisan 1958'de genel grev çağırısı yaptı. Bu eylemi ne Komünist Partisi, ne de sendikalar destekledi; sonuç başarısız oldu. H.Thomas'ın değerlendirmelerine göre (bakınız: *Cuba the Pursuit of Freedom*), ölen sivil ve polislerin dışında, sekiz devrimci Havana'da, 30 kadar da Santiago de Cuba'da öldürüldü.

ğini ve kötü bir sonuçtan korktuklarını söylediler. Polisin dikkatini çekmemek için ışık yakamadığımız gibi, yüksek sesle de konuşamıyorduk. Ölüm kaygıları içinde kardeşimi bekledik, çünkü annem onun öldürüldüğünü sanıyordu. Sonunda sokaktan onun geldiğini anladım: "İşte onun ayak sesleri." Niçin geç kaldığını sormaya cesaret edemedi annem. Kaygı içinde kıvranmakla birlikte, çalışmalarından dolayı kardeşimi hiçbir zaman kınamadı. Grevler bitip dersler başladığı zaman, kardeşim şöyle dedi bana: "Artık o okula dönemezsin." Derslere gitmemek için beni zorladı; grevden çok sonra oraya döndüm.

Kardeşıme hayrandım. Onun yanında olmak ve Renée ile ilişkilimde olduğu gibi tüm kaygılarımı ona anlatmak istiyordum, ama o kendi dünyasında yaşıyordu. Silvio çok zeki, çok düşünceliydi, belli etmese de çok heyecanlıydı. Her zaman için kapalı ve zor bir kişiliği oldu.

Silvio çok entelektüel bir çocuktü; yalnız kendi dersleriyle ve politikayla ilgileniyordu, eğlenceli yaşamı reddediyordu. Hiçbir zaman danslara gitmiyor ve benim gitmeme de karşı çıkıyordu. Ben de onun görüşlerine saygı duyuyordum. Beni halk müziği dinlerken görmek istemediği gibi, pantolon ya da sandal giymemi de sevmiyordu. Onu aramızda görmek beni o denli mutlu ediyordu ki, onun hoşuna giden her şeyi yapıyordum.

Sonunda pansiyondan ayrıldık ve Nuevo Vedado'da bir daireye taşındık, bugün annem hâlâ orada oturuyor. Başlangıçta yeterince eşyamız yoktu, sonra yavaş yavaş gerekli olanları aldık. Burası üç odalı bir daireydi, birisi annem için, birisi Silvio için. Üçüncü odanın banyosu ve evden bağımsız terası vardı; bu güzel odaya ben ve Renée yerleştik. Çok mutluyduk.

Kız kardeşim, bugünkü kocası olan Hector ile yeni tanışmıştı. Nişanlı oldukları sırada annem durmadan onları eleştiriyor ve başka bir şey konuşmuyordu. Bir kızla erkek arasında normal ilişkiler olabileceğine akli ermiyordu. Bizim önümüzde cinsellikle ilgili hiçbir konuya yaklaşamazdı, çünkü ona göre tüm bunlar müstehcen şeylerdi. Hiç kuşkusuz onun böyle bir sorunu vardı ve o sorunu bize yansıtıyordu. Ne olursa olsun, onun cinsel katılığı, bizim erkeklerle olan ilişkilerimiz için bir engeldi. Rahibeler de beni aynı hava içinde yetiştirdiler.

Annem kız kardeşime karşı özellikle katı davranıyordu. Bana gelince, özel bir duygumu ona açmayı hiçbir zaman düşünmedim. İşte böyle durumlarda baba gereksinimi kendini gösteriyordu.

Bir keresinde amcalarımın Hector için komünist dediğini duydum; ne korkunç bir şey benim için. Bana göre komünistler şeytanın canlı temsilcisiydi ve tüm kötülükler komünizmden geliyordu. Okulda bize bir film gösterilmişti; alt kesimden insanların bir kiliseye girdikleri ve her şeyi alıp gittikleri görülüyordu. Bu olayın İspanya iç savaşı sırasında geçtiği ve yapılanların bir komünist işi olduğu açıklanmıştı bize. Komünistlerin, çocukları canlı canlı yuttuklarına ben de inanıyordum. Ama Hector yanıma oturup komünizmin ne olduğunu bana açıkladığı zaman, çok güzel buluyordum. Yoksulların yaşamını pek bilmiyordum, ama filmlerde bütün bir gece bir çocuğun ağladığını gördüğüm zaman, öfkeleniyor ve başkaldırıyordum. Hem bu gibi durumlardan kim olsa etkilenirdi.

Tüm bu düşünceleri okula taşıyor, örneğin şöyle diyordum:

-Seni her gün büyük bir araba getirip götürüyor, ama karnını doyumayan insanların olduğunu hiçbir zaman düşünmedin.

-Benim karnım doyuyor ya, ötesinden bana ne.

-Yani bir anne çocuğunu besleyemezse, sana ne mi?

-Dinle, bu benim işim değil.

Ve ben bu tür kızlardan giderek nefret ediyordum. Kendimi onların üstünde görüyordum.

Evde gizemli bir hava içine girmiştik. *Radio Rebelde* (Ayaklananların Radyosu), bizim radyomuz olmuştu; orada Fidel'in konuşmalarını dinliyor ve hangi köylerin ayaklananların eline geçtiğini öğreniyorduk; sonra konuşma şu sözlerle bitiyordu, "Zafere gidiyoruz, ama ağzınızı sıkı tutunuz."

Bir gece kız kardeşim beni uyandırdı ve şöyle dedi: "Hayır, düşünmüyorum, duyduklarım doğru." Gerçekten de siren sesleri duyuyorduk. Annem Havana'da değildi, erkek kardeşimi uyandırdık. Üçümüz de yataklarımızın üzerine oturmuştuk, siren sesleri belki iki saat sürdü. Silvio durumu analiz ediyordu: "Birçok şey olabilir; ya devrimciler polis kışlasını bastılar, ya da zaferi kazandılar; belki de bizim ak-

lımıza gelmeyen bir şey." Daha sonra isyancıların hükümete ait bir binayı ateşe verdiklerini öğrendik.

Dayım Ramon'un, halam Mercedes'in ve kocası Jaime Perez'in Devrim için çalıştıklarını birçok yoldan öğrendim. Ailemin isyancılarla yakınlığı 1958 yılında artık bir sır değildi benim için. Onları görmeye gittiğimde, hep gizli radyoyu dinlediklerini görüyorum. Örneğin dayım Ramon her akşam bize geliyor ve gece saat üçe dek bizde kalıyordu, çünkü polisin onu aradığı biliniyordu. Pencerede duruyor ve dışarıda neler olup bittiğini gözlüyordu. "Yakında bunlar son bulacak", dedi bir gün.

Senyora Reyes

Ne sıkıntılar çektim şu Batista döneminde! Çocuklardan biri sokağa çıktığında geri dönecek mi, dönmeyecek mi, insan bilmiyordu. Öğlum öğrenciydi ve 9 Nisan grevinde öğrenciler öldürülmüştü. Polis gelip onları evlerinde arıyordu. Polis şefinin ne yaptığını biliyor musunuz? Caddede bir küme genç gördüğü zaman adamlarına sesleniyordu: "Onlardan birkaç tane bana getirin, sakın karşı koymaya kalkışmasınlar!" Kimi kez gidenler sağ dönmüyordu. Gerçekten çok korkunçtu! Ya yozlaşma için neler demeli? Batista ve daha önceki hükümetler zamanında idari işlere yoksul biri olarak girmek ve cebi para dolu ayrılmak bir gurur nedeniydi: "Falan kişi artık rahata kavuştu", deniyordu; hepsi bu kadar.

Doğal olarak başkaldıran bir kişiyim; belki yaşadığımız koşullar gereği ya da kendi eğilimlerim yüzünden her zaman muhalif oldum. Bu benim için kaçınılmazdı. Benim için politika baskıyı, kişisel iktidarı ve köle ruhluluğu temsil ediyordu; bunlar benim dayanamayacağım şeylerdi. Machado'nun başkanlığı döneminde (1925-1933) öğretmenken politikayla ilgilenmeye başladım ve ordunun şiddet kullanmasına karşı çıktım. Meslektaşlarımla birlikte rejime karşı açıkça konuşuyorduk; öyle ki, bir teğmen bir gün bizi uyarmak zorunda kaldı: "Tanrı aşkına susun! Bunun ne denli tehlikeli olduğunu bir düşünsenize!" Hep konuştuk, hiçbir eylemde bulunmadık. Bununla birlikte, bir keresinde bir

grup öğretmeninin başına geçtim ve bir grev örgütlemek için onları harekete geçirdim. Nişanlım Guillermo da katıldı ve sonunda isteklerimizi kabul ettirdik. Uslanayım diye müfettiş babamın evine birçok kişi göndermişti. Babam gelip beni gördü ve böyle şeylere karışmamamı söyledi, sonra ekledi "çocuklar ana-babalarının sözlerini dinlemiyorlar, karşı çıkıyorlar". Ben de, "ne yapmaları gerekiyorsa, onu yapıyorlar" dedim.

Babam soylu politikayı kirli politikadan her zaman ayırt ederdi. Okul müfettişi olduğum zaman, kirli politikacılara karşı sert kavgalar vermek zorunda kaldım. O dönemde bir senatör, kendi partisinden üç kişiye okulda görev vermemi istiyordu, çünkü bu üç partili bu iş karşılığında kendisine oy vermişlerdi* Ben bunu reddedince, senatörden şöyle bir mektup aldım: "Aldığım haberler doğruysa, kendinizi dövüşe hazırlayınız."

Ben de hemen bir yanıt gönderdim: "Hayır, başkalarına ayrılmış bir yeri size vermediğim doğru değil, ama sizi inandırmaya da çalışmıyorum, çünkü siz bir politikacısınız ve politikacılar hiçbir zaman verdikleri sözü tutmadılar, başka sınıftan insanların var olduğunu anlamadılar. Ben verdiğim sözü tutarım. Ama bu neye yarar, nasıl olsa siz kendi iktidarınızla her zaman üstte olacaksınız. Ortada aslanların farelere karşı bir savaşı varken, beni tehdit etmekten utanmıyor musunuz? Siz bir erkeksiniz, ben bir kadınıyım. Siz bir senatörsünüz, ben basit bir okul müfettişiyim. Bir imzayla beni kapı dışarı edebilirsiniz. Böylesine eşit olmayan bir dövüşe mi girişeceksiniz?"

Senatör, devlet başkanından eğitim sorunlarının saraydan yönetilmesini istedi. "İşte, diyordu, karşılaştığım en cesur kadın bu. Ayıbımı yüzüme vurup yüzümü kızartan tek kişi o oldu. "Senatör beni Milli Eğitim Bakanlığı'na çağırttı. Niçin çağrıldığım bana söylendiği zaman, şu yanıtı verdim:" Senatörün kendisi niçin burada yok? Buraya çağırılması gereken oydu. Şimdi siz isterseniz beni hemen kapı dışarı edebilirsiniz." İçimdeki her şeyi döktüm.

Bir süre sonra senatör bir yasa tasarısını onaylattı, buna göre ilko-

* Memurluğun sürekli bir meslek olması ve düzenli para ödenmesi nedeniyle öğretmenlik yapmak, torpilden geçen bir iş olmuştur. Böyle bir işin büyük bir para karşılığında satın alınması az rastlanır bir olay değildi. Başkan Grau zamanında (1944-1948) Milli Eğitim Bakanı Aleman, eğitim bütçesinden milyonları vurduğu zaman, yozlaşmada en yüksek noktaya varmış olduk.

kul öğretmenlerinin atanması müfettişlerin değil, Milli Eğitim Bakanlığı'nın işiydi. Bu tür önlemler beni iğrendiriyordu.

Müfettişlik yaptığım yıllarda bir tek yemekli toplantıya katıldım: bunu ben kendim, Milli Eğitim Bakanı A.Sancho Arango'nun* onuruna hazırlamıştım. Onu saygın bir kişi olarak görüyordum, ama bugün, artık karşıdevrimcilerin safında.

Grau devlet başkanlığına aday olduğunda, ona oy vermek istedim, ama kocam karşı çıktı. Benim kime oy verdiğimi kim bilebilirdi, yalnız ona saygım yüzünden aynı görüşü paylaştım. Çünkü kocamla çok iyi anlaşıyorduk. Onunla aramızda bir görüş ayrılığı olabileceğini düşünemiyordum, çünkü böyle bir ayrılığın ortaya çıktığı gün, birbirimizden ayrılmak zorunda kalacaktık; oysa ben ne pahasına olursa olsun aile ocağını korumak istiyordum. Aile benim için temel şeylerden birisiydi.

Grau muhalefeti temsil ettiği için, o iktidara gelinceye dek önce onun partizanı oldum. Daha sonra tüm muhalefettekiler iktidara geçtiğinde hep aynı şeyi yapınca, çalıp çırpınca, ben de Chibas'ı** destekledim. Chibas önce Machado'ya, sonra Batista'ya karşı kavga vermiş bir adamdı. Batista döneminde onun tutumuna iyi gözle bakılmıyordu. Biz evde hep birlikte Chibas'dan yanaydık. Cenaze töreninde genç bir öğrenci bir konuşma yapmıştı; bu öğrencinin adı Fidel Castro idi.

1952'de Batista devlet başkanlığını darbeyle ele geçirdiğinde ben, Mercedes ve kardeşim Ramon, devrimci çekirdekle bütünleşmek için ayrı ayrı karar almıştık. Oğlum bu kavganın içindeydi, ama Mercedes'in kocası Jaime'ye bizim grupla çalışmasını önerinceye dek onun da bu çalışma içinde olduğunu bilmiyordum. Jaime üzerine bütün bildiklerim, onun bir diplomatın oğlu olduğu, dostlarını ve iyi şarapları

* Öğrenci liderlerinden olan Aurelio Sancho Arango, 1920'den sonra Machado diktatörlüğünün amansız karşıtlarından biri oldu. Prio döneminde Eğitim Bakanlığı yaptı, Batista'nın darbesinden sonra Havana'yı terk etti. Sürgünde Aureliano'nun Dostları Derneği'ni kurdu; bu dernek öğrenci derneklerinden ve 26 Temmuz Hareketi'nden sonra ülkenin en güçlü Batista karşıtı örgütlerinden biri oldu. Batista düşünce, Havana Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Daha sonra Castro karşıtı muhalefetle birleşti ve Amerika'ya gitti.

** Eduardo Chibas Küba'da rahat bir aileden geliyordu ve öğrenci birliğinde saymanlık yapıyordu. 1947'ye dek başkan Grau'nun partisini destekledi. Bu tarihte bunlardan ayrıldı ve daha radikal bir grup olan Ortodoxos'u kurdu. Chibas, Küba halkıyla içten ilgilenen bir politikacıydı. Ağustos 1951'de radyo yoluyla yayınladığı bir mesajdan sonra karnına bir kurşun sıkarak canına kıydı.

sevdiğiydi. Oysa Batista'nın darbesinden on gün sonra, bize hiçbir şey demeden Sanchez Arango'nun örgütüne katılmıştı.

Jaime yer altında iyi çalışıyordu. Bir gün Mercedes bana Havana'da bir silah deposunun ele geçirildiğini, ama silahların çok eski olduğunu söyledi. Bunun üzerine Ramon'u sorguya çektim: "Silahların eski olduğunu biliyor muydunuz? Bunu bana Mercedes söyledi." Ve sonra ekledim: "Sanıyorum Jaime Devrim için çalışmaya başlamış."

-Neler söylüyorsun sen? Onun bu işlerle hiçbir ilgisi yok; ne söylediğine dikkat et, çünkü bu onun hayatına mal olabilir!

Beni korkutmak için, Moncada tutukevinde Abel'in gözlerinin oyulduğunu ve bir tabağa konulup kız kardeşi Haydée'ye* gösterildiğini anlattı. Tüm bu anlatılanlar yeraltı çevresinde dolaşıyordu ve direniş gazetesi alan herkes bunu bir ötekine aktarıyordu, ama çok dikkat etmek gerekiyordu, çünkü yanlış bir adım çok tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi.

Ne zaman Pinar del Rio'ya gitsem, Mercedes ile Jaime'yi de ziyaret ediyordum. Evlerindeki gergin havayı sezinliyordum, ama nedenini pek bilemiyordum. Arada bir Jaime eşine, hizmetçiyi "artık istemediğini" söylüyordu, çünkü geceleyin birtakım insanların eve gelip kaldıklarından onun haberinin olmaması gerekiyordu. Ne zaman gitsem, Jaime'nin evin boyasını değiştirdiğini görüyordum. "Aman Tanrım, di-yordum, gerçek bir manyaklık bu!" "Bilmiyorsun, yanıtını veriyordu, Mercedes, Jaime her şeyin tertemiz olmasını seviyor."

Sonunda bana gerçeği itiraf etti. Jaime silah taşıyordu Sanchez Arango'ya. Havana'dan silahları alıyor, kendi evinde depo ediyordu. Çatı çift katlıydı ve banyo odasının üstünde büyük bir boşluk vardı. Jaime silahları aldığında, onları temizliyor, yağıyor sonra da tavanı delerek bu boşluğa bırakıyordu. Bundan sonra tavanı alçıyla kapatıyor, hiçbir iz bırakmamak için de tüm banyoyu yeniden boyuyordu. Bu gizli yer tam kızının odasının üstüne rastlıyordu ve orada gürültü hiç duyulmuyordu. Elinden her şey gelen becerikli bir adamdı. Bir keresinde ev arandı. Mercedes'in oturduğu kanapenin altında silahlar vardı, ama polis ona kalkmasını söylemedi.

* Devrim şehitleriyle ilgili en iyi bilinen öykülerden birisi budur. Moncada kışlasına saldırılırken, Castro'nun yanındakilerden birisi de Abel Santamaria'ydı ve saldırıya katılan kadınlardan birisi de kız kardeşi Haydée'ydi. Her ikisi de yakalandı ve Abel'e işkence edildi, öldürüldü.

İsyancılar Devrim uğruna iyi çalışıyorlardı, bunun için canlarını vermeye hazırdılar. Emri alır almaz sokaklara çıkıyorlar ve öyle bir dövüşüyorlardı ki, bu nedenle kız kardeşim beni uyarmak zorunda kalıyordu: "Bu gece dışarda kalma, başıbozuk savaşılar dolaşiyor yine", ya da bana bir pusula gönderiyordu: "Bu hafta gelme, köprüler uçurulacak." Ama köprüler uçurulmuyordu.

Fidel, Sierra dağlarına çıktığı zaman, Pinar del Rio'da bunun pek sözü edilmedi, belki de bunun nedeni Küba'nın büyük bir ülke olmasıydı. "Olayların gidişini bekleyip görmek gerekir" dedim kendi kendime. "Bu da bizi ötekiler gibi düşkünlüğüne uğratmasın! Eğer bu adam iktidara gelirse, ona destek olmadan önce üç yıl bekleyeceğim."

Sonunda Jaime ile Ramon, Arango'nun örgütünü bıraktılar, 26 Temmuz Hareketiyle birleştiler. Bu iki örgüt sürekli çatışma halindeydi. 26 Temmuz'un silaha gereksinimi vardı, ama ötekiler bunlara silah vermiyordu. Sonunda örgüt isyancılara silah vermeyi kabul etti ve silahlar Cordillera'ya ulaştı, ama burası gerçek bir çatışma cephesi değildi, devlet birliklerinin dikkatini başka yere çekmek için Fidel'in açtığı üçüncü bir cepheydi ve önemi yoktu.

1958 Noeli öncesinde, Jaime'nin evine Alano adında birisi silahları almak için geldi, yanında da Le Gaucher adında bir başkası vardı. Mercedes'in eşine ne dediğini anımsıyorum: "Jaime, ben bu adamdan kuşkulaniyorum, seni ele vermesin."

"Aklından neler geçiyor!" yanıtını almıştı.

Aynı gün Ramon, Noel bayramını birlikte geçirmek için Mercedes ile Jaime'yi gelip almak niyetindeydi, ama Mercedes'in sinirli olduğunu görünce, son anda duraksadı ve vazgeçti. Noel günü Jaime kapının önünde eşine şöyle dedi: "Dinle, ben Sierra'ya gidiyorum, çünkü adım bu işe çok karıştı." Bu da onun çok sıkıştığını gösteriyordu. "Jaime, gitme", yanıtını vermişti eşi.

-Sierra'da daha güvenlik içinde olacağım; çizmelerimin hazır olmasını bekliyorum sadece.

-Hayır gitme, gitme.

-Merak etme! Güzel bir dul olacaksın, kara giymek sana yakışacak!

Sonra ekledi: "Korkma Mercedes, Devrim seninle de, kızlarla da

ilgilenir. Dur, söyleyeceklerim daha bitmedi. Beni aramaya geldikleri gün, gözyaşı istemiyorum. Burada ağlamak yok, beni duyuyor musun?"

Aynı gece gelip onu tutukladılar. Sierra'ya hareket etmek üzereydi, hem de ertesi gün çizimleri hazır olur olmaz! Ama insan yazgısını değiştiremiyor.

Alano ile Le Gaucher aynı gün tutuklandılar. Genel olarak konuşmaya yatkın birisi tutuklandığı zaman, öbürleri hemen gizleniyordu. Daha sonra da tutuklanana kurtarmak için para toplamaya çalışıyorlardı. Tutukluyu bırakmak için Batista hükümeti üç ya da dört bin peso istiyordu; elbette tutuklu işkenceye uğradıktan sonra bırakılıyordu.

Hiç ağzını açmadan her türlü işkenceye katlanma gücünü gösteren insanlar vardı; kimileriye hemen teslim oluyordu. Mercedes'in sezinlediği gibi, Alano bu sonunculardandı. Bir hain değildi, sadece zayıf bir insandı. Havana'da yakalanmıştı ve grup daha onun yakalandığını duyurmadan konuşmuştu. Ventura* "silahları kimden aldın?" diye sorduğunda; "Ricardo Roldan ve Jaime Perez'den" yanıtını vermişti.

25 Aralık günü akşam saatlerinde Jaime bir komşuyla konuşurken, Menocal ve adamları geldiler.** Menocal eski devlet başkanının ailesindendi ve burada çok tanınmıştı, ama bu Menocal çakalın tekiydi ve Batista rejimi altında ortalığı kırıp geçiriyordu. Ciddi bir görünüşü vardı, yakışıklı bir adamdı, ama gerçek bir caniydi. Daha sonra San Cristobal'da bulunan işkence aletlerini insanın akli alacak gibi değildi! Menocal'in uyuşturucu verdiği bir atı vardı ve hücre içindeki tutukluları ona çiğnetiyordu. Kurbanlarının kanını emdiği de söyleniyordu, ama bunun doğru olduğunu pek sanmıyorum.

O gece silahlı geldiler, evi projektörlerle aydınlatıldılar, evin çevresini ciplerle sardılar. Jaime'yi teşhis etmesi için Le Gaucher'yi de birlikte getirmişlerdi. Menocal'in adamları kapıyı çaldıkları zaman, Jaime durumu anladı ve hiç ses etmeden kapıyı açtı. Kendini polisle çevrilmiş buldu; karşısında Menocal duruyordu.

Mercedes henüz uyumamıştı, kızlar uyandılar ve kıpırdamadan ya-

* Havana'da polis istihbarat servisi üyesi albay Esteban Ventura, Batista'nın polis şefi oldu. 1958'de Miami'ye kaçtı. Castro onu geri istediye de, Amerikan hükümeti bu isteği reddetti.

** General Garcia Menocal, 1913-1921 yılları arasına Küba devlet başkanlığı yaptı.

taklarında kaldılar. Her yatağın-yanında süngülü birisi duruyordu. En büyük kız bir şey demedi, ama en küçüğü ağlamaya başladı: "Babamı götürmeyin! O çok iyi birisi, öldürmeyin onu!" Bunun üzerine Mercedes polislere döndü: "Gördüğünüz gibi şu çocuk sinir krizi geçiriyor. Onu rahat bırakınız!" Bunun üzerine Menocal adamlarına odadan çık-malarını söyledi. Korkunç bir andı: ev dışarıdan aydınlatılmıştı, köpek havlıyordu ve küçük ağlıyordu...

Jaime yıkanmayı severdi ve gitmeden önce giyindi. Burnuna dam-la damlattı, Mercedes ona mendil uzattı. Kapının eşiğine geldiğinde birbirlerini öptüler ve tek bir söz çıkmadı ağızlarından. "Bana hiçbir şey demedi, diyor Mercedes ama gözleriyle veda ediyordu; ölümle bu-luşmaya gidiyordu."

Jaime kışlaya götürüldü ve orada acımasızca dövüldü. Daha sonra Alano'nun ele verdiği başka bir arkadaş olan Roldan ile yüzleştirmek için şafak vakti, Guane'ye götürüldü. Jaime'nin durumu son derece kötüydü. Ayda otuz üç pesoya hafiyelik yapanlar gibi onun da başına bir casquito geçirildi.* Her halde onun da bu tiplerden biri gibi görünme-sini istiyorlardı.

Roldan'ı iyi tanıyan teğmen, çok dürüst davrandı, onun veremli ol-duğunu ve gözetmek gerektiğini Menocal'e söyledi. Menocal yanına Jaime'yi, teğmeni ve bir de muhafızlarını alarak Roldan'ın evine doğru yola çıktı. Ama Guane'den Mantua'ya giden yol üzerinde Jaime'yi bir dereye indirdiler ve altı kişi onu kırbaçladı -sonra oraya bir anıt dikil-di-. Önce bütün güçleriyle, sonra tüfek dipçikleriyle dövdüler, dişleri-ni kırdılar, eklemelerini, bacaklarını parçaladılar. Aslında onu öldür-mek istemiyorlardı, ama Jaime aldığı darbelerden sonra öldü. Meno-cal'in muhafız şefi Miguel kendisinden daha zalimdi ve isyancı grubu yakalar yakalamaz bir terfi bekliyordu; bu nedenle işkence sırasında bağırıyordu: "Durun, neredeyse geberecek!"

Menocal Jaime'ye bir göz attı. "Hay Allah, olmayacak bir iş yap-tık, dedi, belki hiçbir şey bilmiyordu! Atın onu arabanın arkasına, ölü-yorsa tam ölsün." Onu arabanın arkasına attıklarında hâlâ canlıymış.

Roldan'ın haciendasına (çiftlik evine) geldiklerinde, kapıyı kendisi açıyor ve Menocal'i hemen tanıyor. Damarlarındaki kan donuyor ade-

* Casquito, Batista'nın isyancılara karşı kurduğu özel vurucu timin giydiği bir tür şapka.

ta, ama soğukkanlılığını da koruyor ve eşine sesleniyor: "Bu baylar için kahve ve puro sigarası getir." Jaime'nin arabada belki de hâlâ canlı olduğunu bilmeden onlara kahve ve puro sunuyor. Jaime artık konuşmadığına göre ve bunlar da Roldan'ı öldürmek istemediklerinden, o anda şansı yaver gidiyor. Ayrıca Roldan toprak sahibiydi ve işin içinden para vererek çıkabilirdi, bu nedenle ona daha az sert davranıyorlar. Roldan da Jaime'nin ölüsünün bulunduğu arabaya konuluyor ve San Cristobal kıışlasının bir hücreğine kapatılıyor.

Bütün bunlar olurken, Mercedes yatağın üzerine uzanıyor ve kızlarıyla birlikte ağlıyor. Sonra birden kendini toparlıyor: "Siz burada bekleyin, diyor, ben gidip bize yardım edebilecek birilerini arayayım." Çıkıyor, hükümet yandaşı kimseleri bile buluyor ve herkes Jaime için seferber oluyor. Bir kadın şu açıklamayı yapıyor: "Guane'ye götürüldü, orada arayın", ama Mercedes ona inanmıyor.

Ben Havana'da Julio Lazaro'nun evindeydim; Julio, bir başka uğursuz adam olan ve Che'ye karşı savaşmaya gönderilen general Fleuterio Pedraza'nın dostuydu*. Batista'nın son dört gününde peşinden ayrılmayan adamlarından birisi de Pedraza'ydı. Mercedes onu gidip görmemi istemiyordu, çünkü diyordu, Jaime, Batista'nın sadakasını kabul etmez.

-Kabul etsin ya da etmesin, benim için değişen bir şey yok. Julio'nun eşi Edita'yı görmeye gidiyorum.

Jaime'ye akraba oluyordu Edita, ama Jaime'nin babasını hiçbir zaman unutmadığını söylüyor, çünkü çocukken onu görmeye gelir ve oyuncaklar getirirmiş. Daha sonra durumu değişmekle birlikte, Edita bu anıya bağlı kalıyor. Ne zaman Pinar del Rio'ya gitse, Jaime'nin babasını da ziyaret ediyor.

Edita ile Julio'nun oturduğu ev, toplanan ve askerlerle donanmış küçük bir kaleydi, çünkü Batista'nın generallerinden biri de orada oturuyordu. Edita'ya telefon ettim ve askeri kordonu nasıl aşacağımı öğrendim. Kardeşim Bernardo ile birlikte içeri girmemize izin verdiler ve bizi Edita'nın bulunduğu salona kadar götürdüler. "Kızlarınızı sokağa

* General Pedraza, 30'lu yıllardaki grevlere acımasızca son verdi ve 1958'de Batista'nın son genelkurmay başkanı oldu. Che'nin komutasındaki isyancılara karşı Pedraza 400 askeri bir zırhlı trenle Santa Clara'ya gönderdi. Asiler treni raydan çıkardılar ve askerler teslim oldu. Pedraza, 1 Ocak 1959'da Batista ile birlikte Küba'yı terk etti.

çıkarmayın, dedi bize, çünkü ilk kez Havana'da kan akacak." Sonra Che'ye karşı çok şiddetli bir eleştiriye girişti: "Nerdeyse Santa Clara'yı havaya uçuruyorlardı... General oraya gitti. En çetini Fidel değil, onunla uzlaşılabilir, ama bu yabancı, bu Che Guevara gerçekten müt-hiş. Böyle bir şeye göz yumulamaz."

Sesimizi çıkarmadan bu lafları dinliyorduk, çünkü Jaime için aracı olmaya gelmiştik. "Az önce Washington'la konuştuk, diye sözlerini sürdürdü, ayaklanmayı ezmek gerektiğini söylediler." Susacak gibi değildi. Sonunda Jaime'nin tutuklandığını açıklamayı başardık.

-Jaime böyle şeylere mi karıştı?

-Dinle Edit, ben Havana'da oturuyorum, onun bu olaylara karışıp karışmadığını bilmiyorum. Bildiğim bir tek şey varsa, o da Menocal'ın onu tutukladığı.

-Onu bulmayı üzerime alıyorum.

Hemen Ventura'ya telefon etti. "Dinle, diyordu Edit, Jaime Perez benim yeğenim, başına bir şey gelmesin."

Ventura az sonra Edit'ya telefon etti. Edit hibçir şey demeden dinledi. Sonra bana döndü: "Chica (kızım), bana dendiğine göre, Jaime Perez Guane'ye götürülürken dağa kaçmış. Öyle anlaşılıyor ki, tuvalete gitmek için izin istemiş ve bundan yararlanarak kaçmış."

Bu haber bize bir umut ışığı verdi, ama gerçekte pek inanamıyorduk. "Polisi satın alırız" telkininde bulundu Edit. "20 bin, 30 bin peso öderim ya da ne isterlerse, bana güven. Onu bir gemiye bindiririm, Küba'yı terk eder." İyi bir fikirdi, ama Jaime'nin böyle bir şeyi kabul etmeyeceğini de biliyorduk.

Jaime'nin çok uzaklara gömülmesi emrini vermişti Menocal, çünkü Ventura onu canlı istiyordu.

Mercedes bu süre içinde Pinar del Rio'da yeri göğü karıştırdı. Bir subayın dediğine göre Jaime yaşıyordu, San Cristobal'da bir büroda televizyon seyredirken görmüştü onu. Bu açıklama akla yatkın geldi bize. "Belki konuştu, şimdi ona iyi davranıyorlar" dedik kendi kendimize.

Batista'nın adamlarının fidye olarak istediği üç bin pesoyu Mercedes toplamaya çalışıyordu. Zavallı insanlar! Jaime ölmüştü ve hâlâ para işleme cüretini gösteriyorlardı. Bunları hiçbir şey durdurmuyordu.

Jaime'nin kardeşi Nathan haber almak için San Cristobal kışlasına gitti. Orada Facundo adında birisinin tüm ölenlerden haberi vardı. "Sanıyorum senin adamın ciddi olarak yaralı, onu hastanede tutuyorlar" yanıtını verdi. Artık kime başvuracağımızı bilmiyorduk. "Hemen sevinmemek gerekir", dedi Nathan, "öyle sanıyorum ki Jaime ölmüş" Mercedes'e hiçbir şey demedim, onun gibi umutlu değilim.

Jaime'nin tutuklanmasından altı gün sonra, yılın ilk günü devrim zafere ulaştı. Jaime'den henüz bir haber yoktu, ben o gün erkenden Ovas'a gidiyordum, çünkü Mercedes'i görmek istiyordum. Garaja giderken yolda kardeşime rastladım. Bana yaklaştı ve kulağıma fısıldadı: "Batista düştü!"

Anlaşılan otobüsteki yolcuların bir şeyden haberi yoktu. Olayı yalnız ben biliyordum, ama yanımızda askerler olduğından hiçbir şey diyemiyordum. Arama için otobüsü durdurdular; ben bir kadının yanında oturuyordum ve bağırdım: "Aramanız uzun sürmeyecek!" Kendimi tutamadım. Yolda konakladığımız zaman söylenti dolaşıyordu: *Venezuela'nın Sesi* Batista'nın düştüğünü söylüyordu.

"Sabahtan beridir ben bunu biliyordum," diye patladım. Ama insanlar kararsızdı, askerlerin baskısından korktukları için sevinçlerini dışa vuramıyorlardı. Otobüs Ovas'a geldiğinde, artık herkesin haberi vardı: "Batista düştü, Batista düştü!"

Zavallı Mercedes sevinçten çılgına dönmüştü: "Artık şimdi Jaime'yi buluruz." Ramon'u yanına aldı ve hastaneleri dolaşmaya başladı. Ben de Havana'ya döndüm, kendi açımdan bilgi edinmeye çalıştım. Onu nerede arayacağımızı bilmiyorduk. Sierra'daki insanlarla birlikte geri geleceğini bekliyorduk, çünkü bize söylenen yalana bağlanıp kalmıştık. Ama Jaime'nin izine hiçbir yerde rastlayamıyorduk. Mercedes artık umutsuzluğun sonuna gelmişti; artık herkes onun öldüğüne inanıyordu. Bununla birlikte, Mercedes'in resmen dul olduğunun kabul edilmesi için, kocasının nerede olduğunu bilmek gerekiyordu.

Öbür devrimcilerle birlikte kardeşim San Cristobal kışlasına girdi. Menocal'in tüm kiralık katillerini yakaladı. Onlara iyi davrandı ve Jaime'nin nerede olduğunu itiraf ederlerse, canlarını kurtaracaklarını bildirdi. İçlerinden biri Jaime'nin gömüldüğü çiftliğı söyledi: "Orada gömülü."

Ben Mercedes'in yanındaydım. Kızlarının Büyücüler Kralına başvurma âdetleri vardı; hâlâ böyle aptallıklara inanıyorlardı; büyük kız Marisela artık yetişkindi: "Krallara hiçbir şey sormayacağım, dedi, artık onlara inanmıyorum, ama babamı bana geri verseler iyi olur." Ve 5 Ocak'ta Jaime'nin ölüsü bulundu. İnanılmayacak ne var bunda?

Akşam bize haberi veren Ramon oldu. "Jaime'yi bulduk. Teşhis etmek için bir dişçi aradık. Gömüldüğü yerden alacağız." Yeni ayakba-bılarını, kol saatini ve üzerinde değerli ne varsa, hepsini aşırımlar. Vücudunun ne kadar ezildiğini elbette Mercedes'e söylemedik.

Bir süre sonra yargılama başladı. Onu öldüren Miguel tutuklandı. O gün neler olduğunu bir bir anlattı. Duruşmaya katılan Mercedes, tüm anlatılanları dinledi. Söz sırası kendisine geldiğinde, hiç kimseyi suçlamadığını söyledi, çünkü diyordu, bir yanda zayıf insanlar var, öte yanda güçlü insanlar. Ama kocası artık yaşamıyordu. O güçlü birisiydi ve Devrimle bütünleşmişti, arkadaşlarını ele vermektense, ölmeyi yeğledi. O öldü, çünkü zayıf birisi onu ele verdi.

Alano da kendisine vahşiçe işkence edildiğini söyleyerek temize çıktı, Devrim zafere ulaştığı gün onu bir arabada dolaşırken gördük. Devrimci bir militan olarak ona saygı göstermek gerekir, ama Mercedes'in açıklamalarından sonra onun kutlanması iptal edildi. Şöyle dedi ona: "Jaime Perez'in ölümünün sorumluluğunu taşıyorsun." Bu sorumluluk elbette ahlaksal açıdandı.

Ben Fidel'i ilk kez, Columbia'da* Kübalı çocukların geleceği üzerine bir konuşma yaparken gördüm. Kürsüye çıkar çıkmaz ona yakınlık duydum. Görüşleri beni duygulandırıyor, çünkü yirmi üç yıl boyunca köy okullarında öğretmenlik yapmışım; nice çocuklar okuma olanağı bulamıyorlardı, bunların yeteneklerinin boşa harcandığını gördüm. Öte yandan, babalarının parası olduğu için Amerika'ya okumaya giden kafasız çocuklar vardı. Örneğin Jimenezler, büyük toprakları sayesinde her yıl Avrupa'ya gezmeye gidiyorlardı, oysa işçilerin ancak karnı doyuyordu.

* Havana'da Campo Columbia, 1902'den beri Küba'nın başlıca askeri karargâhıydı. Devrimden sonra Fidel ilk konuşmasını burada yaptı ve askeri üs Campo Libertad (Özgürlük Alanı) adını aldı. 1961'de binalar Milli Eğitim Bakanlığı'na verildi. Bakanlık da orayı okula dönüştürdü. O günden bu yana üs, Ciudad Libertad (Özgür Kent) adını taşımaktadır.

Bütün bunlar kafamı kurcalayıp duruyordu. Kendi yakınlarımla da içinde bulundukları güçlükleri görüyordum. Dayılarım çok az okula gitmiş köylülerdi. Amcam Herberto, bir tütün çiftliğinde çalışıyordu. Sanıyorum o da yer kiralayıp çalışmaya başladı. Her yıl, hesaplarını tutmam için, beni evine çağırıyordu. Bitirdiğim zaman yaşlı gözlerle, bana şöyle diyordu: "Aman Tanrım! Bana ilaç parası bile kalmıyor!" Çok iyi çalıştığını ve ürünün de iyi olduğunu biliyordum, ama bütün kazançlar mülk sahiplerine gidiyordu.

İşte tüm bu nedenlerden dolayı Fidel'in programı beni heyecanlandırmıştı. Ona sevgi duyuyordum ama programlarının sonucunu bekliyordum. Sık sık tartıştığım kardeşim Ramon şöyle diyordu bana: "Senin komünist olduğuna inanmıyorum ben!"

"Ben komünist değilim," yanıtını veriyordum. "Fidelciyim. Eğer Fidel komünistse, o zaman yaşasın komünizm, çünkü ben onun yolunu izliyorum."

Monica

Benim çocukluğumda, Noel şenliklerinde hepimizin bir araya gelme âdeti vardı; bu bizim için güzel bir olaydı. Babam hasta olmasına karşın, yemeyi ve içmeyi seviyordu. En güzel yemekler bizim evde yapılırdı ve çoğu zaman da Noel, bizim evde kutlanırdı. Pahalıya mal olsa da, babam harcamalardan kaçınmazdı. Bunlar kira parasından harcanırdı ve borçlar üç ay uzardı.

Devrimden önceki son yıllarda, devrimcilere yardım etmek için artık Noeli kutlamıyorduk. 1958'de, zaferden birkaç gün önce, yine de hep birlikte Ovas'a gittik, orada Jaime ve Mercedes ile akşam yemeği yedik. Dayım Jaime'nin tutuklanmasını dört gün hep birlikte yaşadık ve onu yeniden görme umudunu besledik. Acaba elimizden bir şey gelir mi, diye 27 Aralık'ta teyzem Havana'ya geldi. Dört gün boyunca birbiriyle çelişen haberler aldık: evet, hayır, evet, hayır; ne kaygı dolu anlar! Teyzem kendinde değildi. Doğal olarak yılbaşını kutlayamıyorduk, ama kardeşlerim ve Laura ile birlikte annemlerde buluştuk. O dönemde Laura bizimle kalıyordu ve onun Batista'ya karşı olduğuna bile inanmıştık. Gece yarısına dek Jaime'yi ve tüm bu trajedileri konuştuk.

Ertesi gün Jaime'nin öldürülmüş olabileceğini söylediler. Sabah erkenden annem Ovas'a gitti, çünkü kocasının ölüm haberi karşısında teyzemi yalnız bırakmak istemiyordu. Annemi garaja götürmek için kardeşim sabah saat 4'te uyandı; dayım Ramon'un saklandığı ev, yollarının üzerindeydi. Kardeşim evin önünden geçerken, dayım ona bal-kondan sesleniyor ve Batista'nın gittiğini, durumun karışık olduğunu söylüyor. Dolayısıyla annem yola çıkmamalıydı.

Bunun üzerine annem sesini yükseltiyor: "Nasıl Madrina'yı* yalnız mı bırakacağız? Hem de Jaime'nin başına ne geldiğini bilmeden."

Dayım bu yolculuğun tehlikeli olduğunu söylüyor, ama annem dinlemiyor ve otobüse biniyor. Kardeşim saat 5'e doğru eve döndü, hava hâlâ karanlıktı. Renée, Laura ve ben aynı yatakta uyuyorduk. Kardeşimin sesine uyandık: "Kızlar, Batista düştü!"

-Gevezelik etme, bırak uyuyalım!

-Ben size gitti diyorum!

-Peki ama sen nereden biliyorsun?

-Ramón söyledi.

Bunun üzerine çılgın gibi yerimizden fırladık. "Olacak şey değil bu, Silvio, gerçek mi, değil mi, bekleyelim." 9'a doğru Laura'nın evine doğru giderken, caddelerdeki tüm arabalar küçük bir bayrak taşıyordu: *Viva Cuba libre* (Yaşasın özgür Küba). Ve insanlar birbirlerine sarılıyorlardı. Genel sevinci elbette paylaşıyordum, ama öte yandan Jaime'nin yazgısı da beni kaygılandırıyordu.

Akşam saat 9'dan sonra sokağa çıkma yasağı kondu. Bütün gün şurda burda tartıştıktan sonra, yasak saatinde eve giriyorduk. 5 Ocak'ta Jaime'nin öldüğünü doğruladılar. Bunun üzerine Silvio ile birlikte onun gömüldüğü yere gittik. Ben çok ürkümüştüm, çünkü henüz on üç yaşındaydım ve beni niçin oraya götürdüklerini de anlamadım. Oysa bizim aile geleneğinde böyle bir şey yoktu, örneğin babam öldüğünde bana hiç fark ettirmemişlerdi.

O gün benim için yaşamımın çok korkunç bir günü, bir kâbus oldu. San Cristobal'a geldiğimizde kapının önüne kalabalık birikmişti. Oradaki adamlardan biri bana sordu: "Niçin buraya geldiniz? Ne bekliyorsunuz?"

* Madrina: vaftiz anası, koruyucu ana; Mercedes'e yakınlarının verdiği ad.

-Dayımı gömeceğiz.

Bunun üzerine bana şöyle yanıt verdi:

-Bu ne ki. Benim karımın başına yirmi tane çivi çaktılar, kolundaki çocuğu canlı canlı onunla birlikte gömdüler.

Batista'nın adamlarının canavarlıklarını duymak beni dehşete düşürmüştü; çevremdekilerin her biri ayrı ayrı korkunç şeyler anlatıyorlardı.

Bir süre sonra bu anlatılanlara artık tepki gösteremez oldum; sanki bütün bunlar benden çok uzaklarda olup bitmişti. Nasıl diyeyim, ateşiniz yükselir ve o anda her şey sizden uzaklaşır, işte onun gibi bir şey. Ben bu tür öyküleri dinlerken, Jaime'nin dişçisinin çağırıldığını duymak beni bir kez daha altüst etti. "Jaime öyle işkence görmüştü ki, onu ancak dişlerinden tanımak mümkündü." Bu gibi sözler benim belleğime çakılıp kaldı. Sonra elinde kazma ve kürek olan biri karakoldan çıktı ve aletlerini bir kamyonu koydu. "Bütün bunlar ne yapmak için, diye sordum. Jaime'yi gömüldüğü yerden çıkarmak için" yanıtını aldım.

Ne korkunç bir gün!

Şehit töreniyle gömülecek olan dayımın tabutu başında gece nöbet tutmak istiyordum. Ben nöbetteyken, bir bay gelip beni gördü: "Kızları aramaya geldim."

"Oradalar" dedim, kızları parmağımla göstererek.

Jaime'nin kızlarını aldıktan sonra bana döndü: "Siz de benimle gelebilirsiniz."

-Ama ben artık çocuk değilim ki.

-Kızlara göz kulak olmamı söylediler bana.

-Peki ama ben artık küçük değilim.

Sözlerime aldırış etmedi ve beni de birlikte götürdü.

Ben ilk kez Jaime'nin ölümünden bir yıl sonra bir mezarlığa gitmiş oldum: Önce çalıştığı kulüpte bir tören yapıldı, sonra öldürüldüğü yere gittik. Mezarının başında onun için yapılan son törenden sonra ayağının dibine çiçekler bıraktık. Çok duygulandım, çünkü babamın mezarı ona çok yakındı ve daha önce hiç görmemiştim. Dayımdan birkaç çiçek aldım ve babamın olduğu yere bıraktım.

Devrimin başarıya ulaşması beni çok etkilemişti. Renée'nin bana

ne dediğini anımsıyorum: "Buraya özgürlük geldiği gün, her şeyin bambaşka olduğunu göreceksin." Renée diktatörlük döneminin anılarını saklıyordu ve olanları bana anlatıyordu.

Eskiden, köşe başında durup istediğinizi söylediğiniz zaman, başınıza bir şeyler gelirdi.

-Peki şimdi, istediğimi söyleyebilir miyim?

-Evet, evet.

Benim için, nasıl diyeyim, başka bir sistem içinde yaşayabilmek büyük bir deneyimdi, çünkü benim anılarım kısaca, yalnızca bir baskı ve diktatörlük rejimi olan Batista dönemine dayanıyordu. Gazetecilerin bir yasakla karşılaşmadan hükümetteki adamlara karşı yazı yazabileceklerini aklım almıyordu. Bütün bunlar alışılmamış şeylerdi benim için ve böyle bir rejimi kolay kolay gözümde canlandıramıyordum; ne olursa olsun, benim için gerçek bir bayramdı. Elbette birçokları gibi benim de sevincim tam değildi: Bir yanda Jaime için döktüğümüz gözyaşları vardı, öte yanda özgürlük ve sevinç.

Başlarını Fidel'in çektiği barbudos (sakallılar) Havana'ya girdiği gün, ne pahasına olursa olsun onları görmek ve onlarla konuşmak istedim. Onları sakalları ve uzun saçlarıyla televizyonda görmüştüm; bütün bu insanlar, hele Camilo* bana birer efsane kahramanları gibi görünüyordu. Batista kovulduğuna göre, biz şimdiden kazanmış sayılırdık.

Sınıftaki arkadaşlarımdan çoğu Batista'dan yanaydı, çünkü bunlar burjuva kızlarıydı. Devrimin ilk günlerinde, bunlar, Batista'nın işlediği cinayetlere karşı öfkelerini dışa vuruyorlardı, çünkü ilk başta herkes, Batista'nın işlediği korkunç cinayetlere karşı isyan ediyordu. Ama yavaş yavaş Devrimi eleştirmeye başladılar ve binaları kamulaştıran kira yasası yayımlandığı zaman, yeni hükümete karşı düşmanlıklarını açıkça gösterdiler.

Küba'yı terk etmek isteyenler, kaçma planlarını gizliyorlardı, özellikle devrimcilerin önünde. Bu dönemde komik şeyler oluyordu. Bir

* Komutan Camilo Cienfuegos Gorriaran, Fidel kadar üne kavuşmuş tek asiydi. Cienfuegos 1956 yılında, Castro ile birlikte Meksika'dan Granma motoruyla gelmişti ve dağlardaki ayaklanma sırasında çok önemli roller oynamıştı. 5 Ocak'ta kendi birliğinin başında Che Guevara ile birlikte Havana'ya girdi. 29 Ekim 1959'da uçağı denize düştüğünde, genelkurmay başkanıydı.

öğrenci okula gelmediği zaman; normal olarak hastalandığı için gelmez, öyle değil mi? Ama bu dönemde yoklama yapıldığı zaman, bir öğrenci yoksa, onun yerine "gitti" deniyordu, çünkü okula gelmeyenin Küba'yı terk ettiği açıktı. Daha sonra bu öğrencinin gittiği doğrulanıyordu. Ayrıca gidenler aşılardan da teşhis ediliyordu, çünkü kolunda yeni aşı işareti gördüklerimize soruyorduk: "sen de gidiyor musun?"

Ben bu deneyimi bana oldukça bağlı olan bir gençle yaşadım. Devrimci birisi değildi, ama yine de beğeniyordum onu, ne var ki, politik görüşlerimizin ayrı olması, bizi birbirimizden geçici olarak uzaklaştırmıştı. Tartıştığımızın ertesi günü gittiğini duyunca, birden tepem attı. Korkak! Bana söylemeyi bile göze alamamıştı!

Okuldaki 900 öğrenciden ancak 40 kadarı devrimciydi, bunların üç ya da dört tanesiyle yakınlığım vardı. Özellikle Milagros'a çok bağlıydım; birlikte çalışıyorduk, ya ben onlarda kalıyordum ya da o bize geliyordu. Okulda azınlıkta kaldığımız için, çok zor bir durumdaydık, çünkü her gün arkadaşlarla ya da öğretmenlerle tartışıyorduk, bunların çoğu da gusano'ydu* Bu öğretmenlere karşı çıkınca, müdür odasının yolunu tutuyorduk, o da bizden yana değildi.

Coubre gemisinde patlama olduğu gün** durum çok belirsizdi ve her türlü varsayım ileri sürülüyordu. Ertesi gün müthiş bir öfkeyle okula gittim; bu olayla ilgili en küçük bir yorum yapacak olanın üzerine atlamaya hazırdım. Ayrıca insanlar ölmüş mü, kalmış mı, bunların bu konularda pek duyarlı olmadıklarını biliyordum; hiçbiri böyle bir trajediyi önemseyecek yetenekte insanlar değildi. Sınıfa girerken sinirlerim çok gergindi, ama kimse bir şey demedi. Kimya öğretmenimiz durup dururken patlayıcı maddelerin körfeze girmesini yasaklayan bir yasa olduğunu söyleyiverdi. Patlayıcı maddeler körfezin dışında gemiden boşaltılmalı ve limana getirilmeliydi. Güvenlik için böyle bir önlem alınmıştı. Öğretmenin bu konuyu açmasından herkes memnun olmuştu.

Sonra ben söz aldım ve böyle bir yasanın olup olmadığını bilmedi-

* Gusano "yer solucanı" anlamına geliyor ve devrim karşıtlarını ya da karşıdevrimcileri niteliyor.

** 4 Mart 1960'ta, Le Coubre adlı bir Fransız gemisi, Havana limanında içindeki cephaneye patladı, 81 kişinin ölümüne ve 100'den fazla insanın yaralanmasına yol açtı. Bunun bir CIA sabotajı olduğu konusunda Küba hükümeti her zaman ısrar etti.

ğimi söyledim, ama Birleşik Devletler'de 80 Kübalının öldürülmesini öngören bir yasa var mıydı, bunu öğrenmek istiyordum.

-Yok canım, Birleşik Devletler kimseyi öldürmedi!

-Evet öldürdü! Bu işi Amerikalıların yaptığını herkes biliyor.

Baskı altındaki insanlar tıpkı Coubre gemisi gibi patladılar. Bana küfür savuruyorlardı, ama onlara caniler, katiller diyerek ağızlarının payını verdim ve elbette kendimi müdürün odasında buldum. Müdür benim devrimci olduğumu bildiğini ve benim görüşlerime karşı çıkanları hoş görmemi söyledi.

Okul bir Amerikan koleji olduğu için, müdür de devrimi eleştiren öğrenci çoğunluğundan yana oluyordu. 1960'ta ben ve birkaç arkadaş daha yoğun bir çalışma içine girdik. Biri ben olmak üzere beş öğrencinin öncülük ettiği bir devrimci öğrenciler komitesi kurduk. Bütün bu konularda annemin bana yardımcı olmasından memnundum, çünkü bizim oluşturduğumuz grup küçük de olsa, yönetici olarak seçilmekten gurur duyuyordum.

O dönemde bir militan gibi çalışmak için hiç deneyim sahibi olmadığımı anımsıyorum. FEU (Federacion Estudiantin Universitaria: Üniversite Öğrencileri Federasyonu) bir toplantısına bizim komitedekileri de çağırmıştı. Orada bizden bildiri dağıtan ya da başka türlü çalışan karşıdevrimcilere karşı mücadele etmemiz istendi. Bu toplantı, doğrudan bir mücadele vermenin başladığını gösteriyordu. Örneğin benim okulda öğrenciler şu türden afişler yapıştırıyordu duvarlara: "Bu çocuğun inançlı ya da inançsız olması sana bağlı. Ona dini öğret" Bu kâğıtlar okulun her yanına asılıyordu. Bunun üzerine biz de aynı türden pankartlar hazırladık ve üzerlerine şunu yazdık: "Bu çocuğun yurtsever ya da hain olması sana bağlı. Ona Devrimi öğret."

Bir keresinde onların tüm afişlerini öğleden sonra saat birde yırtacaklarını öğrendik, aynı saatte biz de kendi afişlerimizi götürdük. Tam bir kavga çıktı. Bizim diretmemiz karşısında müdür araya girdi, iki tarafın da afişlerini kaldırttı.

Bu sırada evde büyük politik kaynaşmalar oluyordu. Hepimiz devrimden yanaydık ve bütün gün tartışıyorduk, ama olayların geleceği ile ilgili olarak herkesin görüşü farklıydı. Annem Fidel'e hayrandı. Fidel ilk kez toplum önünde konuştuğu zaman, şöyle demişti annem:

"Ne kadar güzel konuşuyor! Ne kadar açık sözlü! Benim tüm yaşamım boyunca düşündüklerimi, bu adam yüksek sesle söylüyor." Renée'nin nişanlısı Hector onu dinlerken şöyle diyordu: "İşte benim her zaman desteklediğim görüşler; bu adamın bir komünist olduğunu size söylemiştim."

Kardeşim Silvio aynı görüşte değildi. Ona göre Fidel bir komünist değil, büyük bir hümanistti. "Daha ilk başta, kooperatifler kurmayı önerdiği zaman, mülk sahiplerinin artmasını da içeriyordu bu, öyle değil mi? Buna göre eğer mülkiyet gelişirse, komünizm olamaz, tersi olur." Ben söze karıştığım zaman, beni susturuyorlardı, onlara göre ben hiçbir şey bilmiyordum. Ama insan dinleyerek öğreniyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AİLE İÇİNDE BÖLÜNME

Renée

Devrimden bir yıl sonra herkes antikomünist olmuştu. Annem bile. Çünkü Tanrıya inanıyordu, durumu anlıyorsunuz, değil mi? Mülkiyet reformunun yapıldığını Silvio'nun açıkladığı günü çok iyi anımsıyorum.* Annem bize dönüp şöyle demişti: "Şimdi Fidel'in sonu geldi, bakınız neler yapıyor!" "Böyle bir kararı alması gerekiyordu," yanıtını verdim. "Sen delisin. Durum kötü değildi ve böyle aşırı bir karar almasına gerek yoktu." Bu kez ben yanıtımı verdim: "Gerekli gördüğü şeyi yapıyor o. Komünist olduğunu ilan edemez, yoksa hemen düşürürler. Böyle yavaş yavaş ilerliyor."

Bunun üzerine annem bana sordu: "Fidel bir yalancı olabilir mi? Bizi aldatabilir mi?"

"-Anlamıyorsun, niçin bizi aldatsın ki?" Tartışma kısa sürdü, çünkü annem benim komünist ve dogmatik olduğumu söyledi.

Komünizm üzerine yapılan tartışmaların merkezinde devrimcilerin yaşamı vardı. Urrutia** sorunu ortaya çıktığı gün, biz üniversitede top-

*14 Ekim 1960'ta, kiralari devletleştiren ilk mülkiyet reformu yasası çıkarıldı. Evin alınmasına ya da kiracı tarafından satın alınmasına göre kira bedeli artık devlete ödeniyordu. Ödeme dönemi konutun dayanma süresine ya da sınıflandırılmasına göre hesaplanıyordu. Bundan sonra çıkarılan yasa, her birimdeki yeni ya da boş konutlar için aile gelirinin yüzde 10'una denk düşen bir kira tavanını esas alıyordu.

** Yargıç Urrutia Lleo, Ocak-Temmuz 1959 tarihinde yeni cumhuriyetin ilk devlet başkanı oldu. Diktatörlük döneminin yargıcı iken, bozgunculukla suçlanan 100 Fidelciyi mahkûm etmeyi reddetmişti. Fidel onu, Miami'de sürgünde kurulan hükümetin geçici başkanı yaptı. Fidel ile Urrutia arasındaki ayrılık özellikle toprak reformu ve hükümet içinde komünist etkisinin artması sorunlarından ileri geliyordu. Urrutia istifasını dördüncü kez sununca, Castro bir konuşma yaparak onu hainlikle suçladı.

lanmıştık. Fidel görevden çekilmişti, onunla dayanışma içinde olduğunu göstermek için herkes gösteri yapmak istiyordu. Toplantı sırasında komünist bir öğrenci birden bağırdı: "Kahrolsun Urrutia!" Öbürleri bu öğrenciyi komünist olmakla suçladılar; gerçi bunlar Urrutia'nın yandaşları değildi, çünkü bu sırada nelerin olup bittiğini iyi bilmiyorlardı, ama son derece antikomünisttiler. Sonra durum değişti.

Hükümet komünizme yaklaştığı zaman, insanlar şaşkınlık içine düştüler söz konusu bir devrim miydi, yoksa komünist rejimin kurulması mıydı, bunu bilmiyorlardı. Gerçek değişmelere kötü gözle bakanlara ben, olduğundan fazla değer veriyordum. Hem Küba'da olanlara benzer başka bir durum da tanıımıyordum. Ben komünisttim, ama tek parti kavramı beni de rahatsız ediyordu.

Sosyalizm üzerine hiçbir şey okumamıştım, şu anda da okumuş değilim, çünkü kuramlar beni ilgilendirmiyor. Ben duygusal açıdan komünistim, ama bu ana dek tanıdıklarım bana pek ilginç gelmemişti, işin doğrusu bu. Çoğu korkak insanlardı.

Buna karşılık Hector içten bir komünistti. Bu düşünceleri paylaşıyor ve yazıyordu. Kendi ailesine ait olan kereste fabrikasında bir kooperatif kurma olasılığından bile söz ediyordu. Devrimden sonra işler kötü gitmeye başladı, çünkü üretim, Birleşik Devletlere yapılan satışa bağlıydı. İşin battığını görmek Hector'u rahatlatmıştı, artık burada çalışmayacaktı, ama ben babası adına biraz üzüldüm.

İki yıllık bir nişanlılık döneminden sonra 1959'da annem bana evlenme izni verdi. Yirmi iki yaşındaydım ve hem bir ilkokulda hem de bir ortaokulda öğretmenlik yapıyordum; ikinci okulda temel İspanyolca dersi veriyordum. Babasının isteği üzerine Hector muhasebe öğrenimi yapmıştı, ama bununla yetinmiyordu. Bu nedenle, arkadaşı Regulo'nun kendisine Dışişleri Bakanlığı'nda bulduğu bir görevi kabul etmişti; Regulo bir zenciydi ve üniversite içinde çok tanınmıştı. Hector yeni işinde dinlenmeden çalışıyordu. Sabahın ikisine ya da üçüne dek birlikte kalıyorduk; yorgunluktan bitkin düşünce, kendisine bir iş yapıyorlardı, çünkü bakanlıkta sekiz ya da dokuz muhasebeyi birden tutuyordu. Evlendiğimiz gün törene akşam yediye doğru işinden çıkınca gelebildi. Balayımız sadece iki gün sürdü.

1960 yılında Hector Küba delegesi olarak başka bir ülkeye gönde-

rildi. Ben o sırada altı aylık gebeydim; bu nedenle büyük kızım Nora başka bir ülkede doğdu.

Ben yabancı bir ülkeye çok iyi uyum sağladım, ama Hector dayanamıyordu. Kimseden hoşlanmıyordu, ona göre herkes aptaldı. Aslında dışişlerindeki çalışmasından bıkmıştı.

Bununla birlikte Hector bakanlıkta ilerledi, durum gereği hizmette bulundu, ama özellikle zekâsı ve çalışma yeteneğiyle hizmet veriyordu. Dışişleri Bakanlığı'nda beş yıl kaldı, bu zaman içinde ben yalnızca bir diplomat eşi olarak onu izledim. Yalnızca eğlence dünyasıyla ilgilieniyordum, başka bir şey yapmıyordum, çocuklara bakan bir hizmetçim vardı.

Tek başıma sürdürdüğüm sınırlı bir yaşam tarzım'da yoktu, kişisel olarak çok açık bir kadındım. Yolculuklara çıkmayı seviyordum ve yalnızca Mirella'dan ayrıldığıma üzüliyordum. Sanki bir parçamı yitirmiştim. Bununla birlikte, yabancı ülkede yaşam hızlı oluyor; insan sevdiklerinden uzak olunca, yaşam da daha çabuk geçiyor.

Monica

Kız kardeşimin evliliği beni biraz sarstı, çünkü ailece hep bir arada ve hiçbir şekilde tartışmadan yaşayacağımızı düşünmüştüm. Bu haber benim tüm düşlerimi dağıttı. Kız kardeşim evimizin az ötesinde tek odalı çok hoş bir ev buldu, içini zevkle döşedi. Evin yakın olması beni mutlu etmişti, çünkü öğle yemeğini orada yiyebiliyor ve tüm günümü orada geçirebiliyordum.

Evliliklerinin altıncı ayında Renée dört aylık gebeydi. Onun gebeliği beni mutlu ediyordu, çünkü onun çocuğunu biraz da kendi çocuğumun yerine koyacaktım. Ben bir kız çocuğu bekliyordum ve Renée'ye şöyle diyeceğimi kafamda kuruyordum: "Onunla ben ilgilemeyeceğim, gelip evine yerleşeceğim ve sütünü ben vereceğim." Bu çocuğu gelecekte bana ait olacak bir bebek gibi düşünmeye başlamıştım.

Bir gün okula giderken beni çağırdılar ve şöyle dediler: "Gir içeri, sana özel bir haberimiz var, bugün okula gitme."

Devrimden beri Hector Dışişleri Bakanlığı'nda çalışıyordu. İçeri

girer girmez, Renée bana ikisinin birlikte yurt dışına gideceklerini açıkladı. Bu haber benim belimi çökertti, çünkü çocukla ilgili olarak kurduğum tüm düşler yıkılıp gidiyordu. Üstelik birkaç hafta sonra kardeşim de yurt dışına gideceğini söylemez mi! Bu olay beni büsbütün sarstı. Böylece annemle baş başa kaldım. Uzun zaman kendimi hasta hissettim.

Yalnız annemle yaşamak beni korkunç şekilde mutsuz etmişti. O dönemde sanıyorum başı çok rahatsızdı, çünkü kimi kez hiç aklı başında biri gibi davranmıyordu. Jaime dayımın ölüm yıldönümünde geçen bir olay beni çok etkilemişti. Yılbaşını teyzemle birlikte geçirmek için Ovas'a gitmiştik. O tarihte olanların anısı nedeniyle onu yalnız bırakmak istemiyorduk. Teyzem olağanüstü bir şekilde kendine hâkim olmasını biliyordu, hayranlığımı kazanıyor ve beni etkiliyordu. Tam bir yıl önceki Krallar Günü'nde Jaime'nin cesedi bulunmuş olmakla birlikte, Mercedes sabah erkenden kalkıyor, çocuklarına armağan etmek için bebek giysileri dikiyordu. Çocukları böyle bir sevinçten yoksun bırakma hakkına sahip olmadığını düşünüyor, kendine hâkim olmaya ve göz yaşlarını tutmaya çalışıyordu. Onun cesaretine derin bir saygı ve hayranlık duyuyordum ve annemden çok farklı buluyordum onu..

Bilmiyorum Noel'den bir gün önce miydi, yoksa bir gün sonra mı, annem Mercedes'le bir tartışmaya girişti. Bu tartışmanın nedenini şimdi anımsamıyorum, ama gerçek şu ki annem ağlamaya başladı ve eğer Jaime burada olsaydı, şunu yapardı, şunu söylerdi... dedi. Bunun üzerine Mercedes ona dönüp şöyle dedi: "Dinle Beatriz, çocuklarım benim ağladığımı görmesinler diye kendimi iyice tutuyorum ve senin de ağladığınızı görmek istemiyorum."

Gerçekte acı çeken benim vaftiz annemdi -ben Mercedes'e böyle diyordum-, annemin davranışı saçmaydı. Ama sonunda tartışma öyle şiddetlendi ki, bir ara annem ona çok bir ters yanıt verdi ve ekledi: "Beni burada hiç kimsenin sevmediğini biliyorum" ve bunu söylerken artistik bir tavır takınmıştı! Kalkıp evi terk ettiği zaman gece yarısıydı, ben de peşinden gidiyordum, ama teyzem şöyle dedi bana: "Bırak onu, eğer sen gidersen, bu dram daha da büyür, ben böyle tartışmaların çocuklarımla önünde yapılmasını istemiyorum."

Onu anlıyordum ve annemin, çocukların önünde böyle tartışma çı-

karmasından üzüliyordum. Bir saat sonra annem geri döndü, ağladığını duyuyordum. Babamı anıyordu: "Ah Guillermo! Bana ne yaptıklarını bir görsen!" Bir an kendimi tuttuktan sonra patladım. Artık kendime hâkim olamıyordum: "Beni iyi dinle: böyle bir tartışma olduğu bir gün bir daha babamın adını anarsan evi hemen terk ederim, çünkü babam yaşasaydı, yaptıklarından utanırdı."

Yanıt vermek istedi, ama fırsat vermedim: "Mercedes teyzeme böyle davranmaya hakkın yok. Ağlamaya hakkı olan tek kimse o ve ağlamıyor, kocasının adını bile anmıyor. Böyle bir ortamda babamın adını anmana izin vermiyorum. Babam benim yaşamımda en saygın kişidir, böyle bayağı tartışmalara onun adını karıştırmayı yasaklıyorum." Bu sözlerden sonra sakinleşti.

Sanıyorum o neyi yaptıysa, ben de onun tersini yapmaya çalıştım, ondan daha az katı ve daha az histerik olmaya zorladım kendimi. Umarım başardım. Benden istediği her şeyi elde edebilir, yalnız rezalet çıkarmamak koşuluyla. Benden bir şey elde etmek için şantaj yapmaya başladıkları an, hemen yanıtını veriyorum: "Cehenneme kadar yolun var, seninle hiçbir işim yok."

Kalkar canıma kıyarım diye çocuklarımı hiç tehdit etmediğim gibi, bana korkunç bir baş ağrısı verdiklerini de söylemiyorum. Eğer dediklerimi yapmazlarsa, popalarına bir tane vurduğum oluyor, ama hiçbir zaman ağlamıyorum ve annemin yaptığı gibi onların uğruna kurban gittiğimi söylemiyorum.

Bir ara sık sık babamı düşünüyordum. Örneğin bir keresinde ona Havana sokaklarında rastladım ve şöyle dedim:

"-Babacığım, bilsen sana anlatacak ne çok şeyim var!

-Evet ama gitmem gerekli.

-Önce benimle gel, annemi bir gör hele. Bilsen nasıl değişti!

Onu alıp eve geliyordum, elbette annem onunla konuşmak istiyordu, ama ben engel oluyordum. "Hayır, hemen gitmesi gerekli. Babacığım, sana anlatacak çok şeyim var!"

"-Hemen gitmeliyim", yanıtını veriyordu. Bu sahneyi kaç kez düşledim. Onun her zaman acelesi vardı, ben ise onun yokluğunda nelerin olup bittiğini ona kaygı içinde anlatmak istiyordum, tüm sevgimi ona vermek istiyordum.

Renée'yi de düşünüyordum. Gebelik süresinin ortalarına gelmişti ve kendi durumunu bana aktarıyordu. Öyle ki, çocuk benim oluyordu. Renée doğurduğu zaman, bir kez daha babamı düşündüm. Başıma bir olay gelir gelmez, gözlerimin önüne onu getiriyordum.

Dayım Ramon işte bu dönemde Mercedes'i ve iki kızını Havana'ya çağırdı. Annemin anlattığına göre, eski politikacılardan Rogelio Boza adında birisi, Mercedes'e bir ev vermeye söz vermiş, ama bu sözü hiçbir zaman yerine getirmemişti. Devrim böyle kuşkulu işler çeviren politikacılar için yapılmamıştı. Rogelio gibi adamlar yeni hükümetin de öbürleri gibi olacağını ve geçmişteki gibi dümenler çevrileceğini düşünüyordu. Birçok kişi böyle sanıyordu. Bu nedenle parti değiştirmişlerdi.

Ramon, Nuevo Vedado'da kendi evine yakın bir yerde güzel bir daire buldu Mercedes'e. Teyzem ve kızları yéniden bizimle yakın bir bağ kurdular. Ramon benim koruyucu babamdı ve onu çok seviyordum. Ben küçükken ne zaman bize gelse, sevinçten deli olurdum. Onların Havana'ya gelmesi gerçek bir olaydı. Beni kollarına alıyorlar ve büyük sevgi gösteriyorlardı. Babam öldüğünde, Ramon bir ölçüde onun yerini aldı. Benimle ilgili kararları o alıyordu. Küçük şeyler için Annemin karar vermesini söylüyordu. Örneğin annem şöyle diyordu bana: "Pantolon giymenden dayın hoşlanmıyor. O eve geldiği zaman gereği gibi giyinmelisin." Böylece ben ne zaman bir araba gürültüsü duysam, ona karşı çıkmış olmamak için hemen üstümü değiştiriyordum. Biz pansiyonda kaldığımız zaman gelip annemle tartışıyor ve şöyle diyordu: "Bunların dansa gitmelerine izin vermeni anlamıyorum, doğru değil bu." Aralarında tartışma konusu oluyordu bu, çünkü annem baleyi seviyor ve kendi beğenisine göre bana yön veriyordu. Dayım kendisinin idare ettiğini sanıyordu, ama gerçekte annem onu işletiyordu. Ben ise usanıncaya dek dans derslerine gittim.

On beş yaşına basarken, dayım benim için büyük bir şenlik yapmayı aklına koymuştu. Doğum günümü o zaman Havana Hilton adını taşıyan ve bugün Özgür Havana adını alan otelde ve bir burjuva havası içinde kutladık. Toplam on beş çifttik ve kızlar uzun giysiler giymişlerdi. Açılış valsinin iki ay kadar provasını yaptık, sonra dansa ça ça, mambo ya da başka halk danslarıyla devam ediyorduk. Parti çok iyi

geçti. İlk kez içki içtim. Otelin barına gidip bir Tom Collins ısmarladığım zaman kendimi tam bir kadın hissettim. Ruletin ne olduğunu görmek için gazinoya bile gittim.

Bu sırada Ramon ile Mari bana karşı çok sıcaktılar. Bununla birlikte davranışlarının değiştiğini yavaş yavaş ayırt etmeye başladım. Bacımla kardeşimin eksikliğini nasıl çektiğimi dayım biliyordu, çünkü onların fotoğraflarını ve mektuplarını özlemle bekliyordum. Renée ile Silvio'nun benden uzak olduğuna sevindiklerini söylediler bir gün, çünkü onlar beni komünist yapıyorlarmış. Onlara göre beni kurtarmak için hâlâ vakit vardı. Onunla teyzem ideolojik açıdan beni işliyorlardı, sık sık eve gelmelerinin nedeni de buydu.

Dayımın Fidel'den nefret ettiğini çok geçmeden öğrendim. Örneğin şöyle diyordu: "Fidel herkesin bir bütünlük içinde yaşamasını istiyor, ama ona göre herkes, her şeyi silip süpüren 26 Temmuz Hareketi'dir." Onun bu görüşleri beni çok öfkeliendiriyordu. Ona kafa tutuyor ve çok bencil olduğunu, Fidel'in sözlerini kendi anlayışına göre yorumladığını, onun söylemediklerini ona mal ettiğini söylüyordum. Ben henüz küçük bir kız olduğum için, kendilerini dinleyeceğimi, saygı göstereceğimi, yanlarında yer alacağımı varsayıyorlardı. Ramon yalnız anneme sesleniyordu: "Her şey kötü gidiyor, diyordu, durum tehlikeli, çok uzun sürmez."

"-Beni dinle", diyerek söze karışıyordum, "en kötü olasılıkla Amerikalılar çıkartma yaparlar ve ben artık burada yanınızda olmam, çünkü biz devrimciler sonuna kadar savaşağız."

Beni en çok sinirlendiren ve saldırganlığımı kışkırtan şey, anneme şöyle demeleri idi: "Kaygılanma, aile kutsaldır, biz kazandığımız zaman Monica'yı koruyacağız". Amerikan işgali başladığı an, gelip bizi arayacaklarını, Ramon'un arabasıyla götüreceklerini, daha sonra da Bernardo'nun bizi alıp götüreceğini tasarlamışlardı bile. Hepimizi bir yere toplayarak hiç kuşkusuz Ramon bizi korumak istiyordu. Böylece bombalar hepimizi birden havaya uçurabilirdi!

İlgisine çok teşekkür ediyor ve beni korumasına hiç de gerek olmadığını açık açık söylüyordum, çünkü nasıl olsa birbirimize düşman olacaktık. Bana gelince, sonuna kadar direnmek için yeminliydim.

Ramon verdiği yanıtta, sınırı aştığımı söylüyor ve Devrimin tek

başarısının aileleri birbirine düşürmek olduğunu açıklıyordu; hem benim gibi genç bir kız bu tonda konuşamazmış. Ben ise "ayakta dövüşeceğim; ama isterseniz beni öldürebilirsiniz" yanıtını veriyordum.

Bunun üzerine öfkeyle ayağa kalkıyor ve anneme sesleniyordu: "Artık senin evine gelinmez! Bu kızın hiçbir şeye, hiç kimseye saygısı yok."

Ramon'a karşı nazik davranmam gerektiğini annem bana her zaman söylüyordu, ne de olsa dayımdı. Annem devrimciydi, ama benim tepkilerimden de rahatsızdı. Oysa ben dayımı seviyordum, yanılmış olabilir, ama onunla arada çocukluk bağlarım vardı ve benim kişisel duygularımın politikayla hiçbir ilgisi yoktu.

Kardeşlerimin gidişinden sonra ilk Noel'de öğleden sonra gelip bizi gördüler ve bir sepet armağan getirdiler. Noel'i kutlamayacaklarını söyleyip gittiler. Kendi aralarında toplandıklarını daha sonra öğrendik. Hiç kuşkusuz politikadan konuşuyorlardı ve tartışma yüzünden bizi aralarına almak istemiyorlardı. Annem buna çok üzüldü, çünkü eskiden beri Noel'i hep birlikte geçirirdik. Artık babam yaşamıyordu, kardeşlerim bizden uzaktaydı, politika yüzünden böyle terk edilmiş olmak bana zor geldi.

O günlerde boyuna tartışıyorduk. Mercedes teyzeme karşı ben daha az serttim. Batista'nın adamları onun kocasını öldürdüğü halde karşıdevrimci olması, beni üzüyordu. Mercedes ve kızları, Jaime'nin ölümünün ikinci yılındaki anma toplantılarına katılmadılar bile. Bir tek annemle ben gittik. Dönüşte, toplantının nasıl geçtiğini teyzeme anlattım ve ekledim: "Senin de gelmen gerekirdi."

"-Hayır, diye yanıt verdi, Jaime bu düşünceler için ölmedi."

"-Nasıl böyle şeyler söyleyebiliyorsun? Onu bir karşıdevrimci yerine koymak, hakaret olur."

Bir gün Mercedes beni çağırdı ve kızlarının aklını çelmeyeyim diye uyardı. O dönemde teyzemin kızları çok dindardı ve her pazar kiliseye gidiyorlardı. Papazlara, rahibelere, kiliseyle ilgili ne varsa, hepsine hayrandılar. *Gusanoların* tipik bir yanı da, daha önce dindar oldukları halde karşıdevrimci olduktan sonra dine bağlanmaları ve çeşitli mezheplere katılmalarıydı.

Jaime'nin öldürülmesinden bu yana Mercedes değişti. Kuruntulu bir insan olmuştu. Her gün gelip annemi görüyor ve şöyle diyordu:

"Su ve yiyecek biriktir, Amerikalılar gelecek ve biz kurtulmuş olacağız." Sürekli gerilim içindeydi, kimi kez evinde yattığım zaman, büyük kızı gece ağlayarak uyanıyor ve bağırıyordu: "Anneciğim! Amerikalılar geldi!"

Hastanenin açılışını da Ramon işte bu günlerde yapmıştı. çok sıkıntıya girdi, hatta yirmi kilo verdi. Ayrıca ona güven duydukları için, bir sürü de görev verdiler. Orient'de hastane grevine son vermesi için bile onu gönderdiler, o da bu arada bazılarını işten çıkardı. Sabahlara kadar çalışıyordu, ama devrimci değildi.

Bir akşam eve döndüğümde annemi ağlarken buldum: "Ramon'u yitirdik!" dedi göz yaşları içinde.

Bir sabah Ramon'un eşi evde bir not bulmuş: Çok ivedi bir yolculuğa çıkmak zorundaymış ve veda edecek zaman bulamamış. Oysa iki gün sonra bakanlıktan telefon ediyorlar ve işine gelmeyen Ramon'u soruyorlar. Onun birden kaybolması, bir uçak kaçırma ve pilotunun ölümü olayıyla aynı ana denk geliyordu. Annem zeki bir kadın olmakla birlikte, en olmayaçak olasılıkları aklına getiriyor ve Ramon'un bu işe karıştığını söyleyip duruyordu. Ramon'un tutuklandığını, hatta öldürüldüğünü düşünerek çok korkunç üç gün yaşadı.

Ramon'un yabancı bir elçiliğe sığındığını çok geçmeden annem tesadüfen öğrendi. Tüm ailenin bundan haberi vardı ve bu olay, bizimle onlar arasına bir set çekmiş oldu. Çünkü onun ölümü bana ve anneme karşı uydurulmuştu. Ramon elçiliğe sığındığına göre neden korkuyordu? Benden mi? Kendisini ihbar edeceğimi mi sanıyordu? Güvenlik güçleri onun nerede olduğunu benden daha iyi bilmiyorlar mıydı?

Ramon hiçbir zaman bize bir açıklama yapmadı. Daha sonra onun yakın dostlarından bir doktorla tartıştım. Onun anlattığına göre, Ramon'dan, verebileceğinden çok şey istenmiş ve böyle bir karar almaya zorlanmıştı. Amerikalıların Playa Giron çıkartma yapmasından önce genel bir seferberlik olmuş ve hastane bir kışlaya dönüştürülmek istenmişti. Ramon oraya silah konmasına ve uçaksavar yerleştirilmesine karşı çıkmıştı. Ona göre burası Kızılhaçın koruması altındaydı ve tüm savaşlarda buna saygı gösteriliyordu.

Onun bu saflığı beni şaşırttı ve şu dürüst adama ne düşündüğümü söylemekten geri kalmadım: "Dayım yasalara saygılıydı, ama bunlar

geçerliği olmayan yasalar. Ben on beş yaşındayım ve pek hayat tecrübem yok, ama Amerikalıların nasıl pis insanlar olduğunu üstüne basa basa söyleyebilirim; onlar hastalara hiçbir zaman saygı göstermediler. Hiroşima'da hiç hastane yok muydu? Vietnam'a çok mu saygılı davrandılar?

Bu tür birçok tartışmaya giriştim ve Ramon'un saflığının başka bir şeyi gizlediği sonucuna vardım. Bununla birlikte onun gidişi beni çok üzmüştü, bizi kesin olarak terk ettiğini biliyordum.

Bir gün annemle birlikte elçilikte bulunan dayımın ziyaretine giderken, aynı yere giden Mercedes teyzeme rastladık. Bizi görmüş olmaktan sıkıldı ve bunu anneme belirttim: "Karanlık bir şeyler dönüyor, anne. Öyle sanıyorum ki teyzem Ramon'la yalnız görüşmek istiyor. Bu insanlarla başımız belaya girmesin."

Doğrusunu isterseniz, henüz oraya varmıştık ki, teyzem annemi çağırdı ve Ramon'a bir paket vereceğini söyledi. Ben de dışarda kalmalı ve bir şey olursa haber vermeliydim. "Ne istersen onu yap, dedim, sen yetişkin bir insansın."

Ona karşı gerçekten saygısız davranmıştım, bu nedenle annem bana homurdandı. Ama ben susmadım: "Sen bir karşıdevrimcisin, böyle olmak senin hakkın, ama beni bu işe bulaştırma. Ona gizli bir paket vereceksen, ben çekip gidiyorum."

Bunun üzerine Mercedes bana "sözlerine dikkat et..." uyarısında bulundu.

-Seni ihbar etmiyorum, ama bir şey görmek de istemiyorum. Ben görmeden ne yaparsan yap.

Sonunda o gün dayımı gördüm. Elçilik caddenin köşesindeydi. Üzeri bitkilerle kaplı bir parmaklıkla çevriliydi. Oradan ayrılırken, teyzem başka bir yönde gitti. Ramon'u parmaklıklar arasından görmek istiyordu. Oysa bu tehlikeli bir şeydi, ama o, tehlikelere ve yeraltı çalıışmasına alıştı.

Oradan uzaklaşalım diye annemi uyardım: "Eğer onu tutuklarırsa, bizi de karşıdevrimci sanmasınlar."

Tam oradan uzaklaşırken, bir ses duydum. Ramon dayım Mercedes'in önüne dikilmişti ve teyzem ona şöyle diyordu: "Al, sana çikolata getirdim."

"Paket içinde ona çikolata veriyor" dedi annem bana, onu ihbar edeceğimden çekiniyordu.

Ertesi gün Havana bombardıman, edildi, ondan sonraki gün de Playa Giron'a çıkarma yapıldı. Ne rastlantı değil mi? Mercedes'in olacaklardan haberi var mıydı, bilmiyorum, ama çikolatalar aslında bombaydı.

Playa Giron olayları sırasında henüz bir miliciana (milis kadın) değildim, ama yine de haki renkte bir pantolonla, açık mavi bir gömlek giydim, sokağa çıktım. Annem şaşkına dönmüştü. Ben okulumuzu savunmaya gittim. Orada benimle aynı şeyi düşünen saçları kısa kesilmiş iki üç kız daha vardı, hepsi bu kadar. Bunun üzerine Mercedes'in evine doğru yöneldim.

Şimdi Amerikalılar resmen ordaydılar; teyzemin saplantıları on kat daha artmıştı. Ona göre Playa Giron'a yapılan çıkarma, İkinci Dünya Savaşı boyutlarına varmıştı. Su bidonları, süt ve yiyecek konserveleleriyle doldurduğu küçük bir odada oturuyordu. "Ne yaparsın, savaş" diyordu. "Üç ay boyunca tüm dünyadan kopacağız. Tüm iletişimler kesilecek ve savaş çok çetin olacak."

Kısa dalgaları dinleyebildiği bir radyosu vardı. "Gel dinle. Savaşı kazandık bile. Limanı aldık, ilerliyoruz." Fidel'in kaçtığını sanıyordu.

-Bu haberleri nereden alıyorsun, sevgilim?

-*Amerika'nın Sesi*'nden.

-Amerika'nın Sesi ne derse inanıyor musun? Ben devrimcilerin resmi haberini dinliyorum. Son haberlere göre savaşı kazanan biziz.

-Hayır, hayır, gel dinle.

Önce bir müzik sesi duydum, sonra bir ses, Raul Castro'nun komünizmden vazgeçtikten sonra intihar ettiğini bildiriyordu ve buna benzer bir sürü aptalca şeyler söyleyip duruyordu.

"Duyuyorsun, değil mi?" diyordu bana.

Bunun üzerine patladım: "Bu pislikleri dinleyecek kadar alçalman inanılır şey değil! Bu insanların bizi öldürmeye geldiklerine inanmıyor musun? Nasıl onlarla birlikte olabilirsin? Silahlarıyla geldiklerine göre nasıl iyi insan olabilirler? Bana sorarsan onlar bizim düşmanımız."

Öfke içinde onu terk ettim. Annem artık oraya dönmememi söyle-

di. Benim tepkilerimi anlıyordu, ama teyzem de artık sinirlerini denetleyemiyordu ve ben de bunu biraz daha artırmıştım.

Zafer kazanıldığı gün, Amerika adına çalışan paralı askerler halka açıklandı. "Bana sormadan çıkarma birliklerine kattılar" diyordu birisi. "Ben karşıdevrimci değilim, çalışmaya hazırım" diyordu öteki. Paralı askerler içlerinde ne pislik varsa, bunları radyo ve televizyondan döktükten sonra, ertesi gün teyzemin evine gittim. Niyetim ona takılmaktı. İçeri girdiğimde önce büyük kızı Mercy ile konuştum ve Amerikalıların ne korkunç şeyler yaptığını anlattım. İçlerinde en iyi düşünebilen Mercy'di. Öteki kızı Marisela ile anlaşmakta çok güçlük çekiyordum, çünkü o kendi ağzıyla ailenin *gusana* sesini dile getiriyordu. Hiç düşünmeden ne duyuyorsa onu yineliyordu. Ona bir şey söylediğimde, önce annesiyle konuşuyor, sonra yanıtını veriyordu. Mercy daha doğru yargılayabiliyordu ve onu daha çok seviyordum.

Televizyonda atom bombasıyla ilgili bir yayın dolayısıyla Amerikalıların Hiroşima'da neler yaptığını ona açıkladım. Buna çok öfkeleyen teyzem hemen araya girdi: "Bu masum çocuğun kafasını doldurmaktan vazgeç!" O gün müthiş bir tartışmaya giriştik, ama ben ne kanıt ileri sürsem, o dinlemek istemiyordu. Bunların hepsi de ülkeyi peş peşe aptalca terk ettiler. Önce Ramon ve Mari, sonra Bernardo, daha sonra Mercedes ve kızları. Daha önce on beş yıl Amerika'da yaşamış olan dayım Bernardo, doları ve Amerika ile ilgili ne varsa, gözünde çok büyütüyordu. Ben tepkimi açığa vurdum: "Kendini para için sattı, çünkü onu yalnız para ilgilendiriyor." Ne de olsa kafaca biraz zayıftı. Tüm dayılarım tek kız kardeşlerini bırakıp Amerika'ya göç ettiler.

Senyora Reyes

Tüm ailede Devrime ve Fidel'e bağlı kalan yalnız ben ve çocuklarım oldu (Fidel: sadık). Kocasını Devrime kurban eden ve ilk zamanlar Devrime bağlı kalan Mercedes de Ramon ile gitti. Öbürlerini peşinden sürükleyen Ramon oldu, çünkü kardeşleri üzerinde her zaman büyük bir etkisi vardı.

Ramon, Aureliano Sanchez'in partizanıydı ve 26 Temmuz Hareketi için yer altında çalışmıştı, ama onun inanmış bir devrimci olduğundan

kuşkuluyum. Gerçekte hiçbir zaman komünizmi sevmemişti ve bu nedenle de Devrime karşı çıktı.

Birçok kimse herkese iyi görünmek için Devrime katkıda bulunmuştu. Batista'nın tüm büyük yandaşları, Sierra'da bulunan Fidel'e para göndermişti; bunların amacı para yardımıyla göze girmek ve yeni hükümete sızmaıktı. İsyancılara giden para öyle azımsanacak gibi değildi, ama bunlar Batista'dan çıkıyordu.

Fidel zaferi kazandığı zaman, farklı bir politika izledi ve herkesin mülkünü elinden aldı. Bunun üzerine olayların gidişinden hoşnut olmayan bu insanlar, ülkeyi terk ettiler, çünkü artık eskisi gibi dolap çeviremeyeceklerdi.

Ramon'un da bunların içinde olduğunu söylemek istemiyorum. Çok iyi ve çok sevilen bir kimseydi, zekiydi ve mesleğinde beğeniliyordu. Eğitimi zor koşullar altında yapmıştı, çünkü babam onu Havana'ya gönderemiyordu. Ben iyi bir durumdaydım, çünkü ben de, kocam da iyi para kazanıyorduk, ama bir servetimiz yoktu. Bununla birlikte Ramon'a para gönderiyorduk, çünkü hem yetenekliydi, hem de herkesin önünde gitmek istiyordu.

O çok mücadele verdi. Bugün okumak isteyen Sierra'nın çocuklarına her türlü kolaylık tanınıyor, her şeyleri ödeniyor! Eğer Ramon gergelseydi ve alınan bu önlemleri görseydi, çok duygulanırdı, çünkü o çok acı çekti. Bununla birlikte iyi yaşamayı ve rahatı seviyordu. Devrim ona böyle bir lüksü veremezdi ve o böyle bir sade yaşama uyum sağlayamazdı. İçinden çıkılmaz bir durumdu onun için.

Başlangıçta Devrime bağlanmıştı, ama sonra yelkenleri suya indirdi. Fidel'in konuşmalarını artık dinlemediğı dikkatimi çekiyordu. Hükümette önemli bir görev edindi, iyi çalışıyordu, ama ne değişimi sevmişti, ne de komünizmi. Çoğu zaman kendisini ihbar ettiler, çünkü kimi şeylere karşıydı, örneğın hastanede askeri üniforma giymiyordu ve zor dönemlerde askerlerle işbirliğı yapmıyordu.

Devrim başarıya ulaştığında, Orient'de bir hastanede ayıklama yapmaya gönderildi ve otuz kadar karşıdevrimciyi kapı dışarı etti. Geri döndüğünde bakanın güvenini kazanmıştı, ama çekilmez bir hal almıştı. Bunun üzerine yabancı bir elçiliğे sığında ve Küba'yı terk etti.

Bizim ideolojimiz onu çok rahatsız ediyordu. Ne zaman Monica

ile karşılaşmalar tartışıyorlardı. Bir gün şöyle dedi Ramon bana: "Çocukların kötü yetişmişler. Ne anlar bu çocuk Devrimden? Peki ya sen ne yaptın Batista'ya karşı? Hiçbir şey. Öyleyse Devrime olan bu sevginiz nereden geliyor?"

"Batista devrildiğinde Monica on üç yaşındaydı, ben de çalışıyordum" yanıtını verdim.

-Sen her zaman çocuklarını savunuyorsun.

Devrim başarıya ulaşınca, oğlum Silvio elçilikte ataşe olarak yurtdışına gitti. Ramon buna karşı çıkmıştı, çünkü Silvio tek erkek yeğeniydi ve onu çok seviyordu. Onun da kendisi gibi düşünmesini istiyordu. Böylece Silvio dışarı giderek elinden kaçmış oldu. Bir gün dilinin altındaki baklayı çıkardı: "Şansın var ki çocukların dışarda, çünkü bugünler burada korkunç bir patlama olacak ve Havana sokaklarında kan akacak. Sana söylediklerimi çocuklarına söylemeye kalkışma."

Kardeşim yabancı bir elçiliğe sığındığı zaman, ortalıkta işgal söylentileri dolaşıyordu ve ben ne zaman yeni bir şey duysam, doğru olup olmadığını anlamak için Mercedes'in evine koşuyordum. "Merak etme Beatriz, diyordu, eğer bir şey olursa, önceden haberimiz olur ve biz ikimiz gelir seni ararız. Çocuklarının diplomatik pasaportu var mı? Yoksa al. Havaalanında sana yardımcı oluruz."

Bir de Bernardo'yu görmeye gittim ve ortalıkta dolaşan söylentilerden söz ettim, ama onun ağzından hiçbir şey çıkmadı.

Playa Giron çıkarma yapılmadan birkaç gün önce ortalıkta bir şeylerin döndüğünü sezinlemiştim. Örneğin kardeşimin sığındığı elçilikte hükümetin adamları, sığınmacılara gelen paketleri içeri alıyordu. Mercedes Ramon'a içinde mesaj bulunan yuvarlak bir pasta göndermişti. Bunların adı "çikolataydı"

Bunun üzerine onu uyardım: "Dinle Mercedes, şu ana dek çok acı çektin, çocukların var. Böyle olaylara karışma, özellikle karşıdevrimin içine girme."

Sade bir yanıt verdi bana: "Lütfen Beatriz, artık sen elçiliğe gelme, çünkü görüşmek için pek az zaman ayırıyorlar, bundan da onun eşinin yararlanması daha iyi olur." Bir şeylerin döndüğünü biliyordum, ama ne olduğunu pek anlayamıyordum. Ertesi gün Playa Giron'a çıkarma yapıldı.

Kardeşlerimin gidişine üzülmekle birlikte bir yandan da rahatladım, çünkü tutuklanabilirlerdi, gitmeleri daha iyi oldu. Bize Venezuela'ya gideceklerini söylediler, ama Ventura'yı ve Batista'nın tüm paralı katillerini kabul eden Miami'ye gittiler. Olanları anlıyor musunuz? Bundan söz etmemeyi yeğlerim.

Kuzey'e (Birleşik Devletlere) giden yakınlarımdan hiçbiri bana yazmadı. Ramon'dan da hiç haber alamamıştım, yalnız geçen yıl ondan gelen bir mektup beni şaşırttı. İşte mektupta yazdıkları.

Benim Sevgili Beatriz'im,

Uzun zamandır sana yazmak istiyorum. Sana telefon ettim, ama evde yoktun, Silvio ile görüşmüş oldum.

Wisconsin'de oturuyorum ve aldığım bir bursla tıp öğrenimi yapıyorum. Yakında ağız cerrahisinde uzman olacağım. Üç yıldır çalışıyorum, bir yıl daha çalışmam gerekli. Burada yaşam benim için zor oldu, çünkü İngilizce bilmemenin dışında çok çalışmak ve her hafta bir sınav vermek zorunda kaldım. Şu ana dek hepsini vermeyi başardım. Bugün derse gitmeyeceğim, çünkü çok kar yağıyor. Bundan yararlanarak sana yazıyorum.

Seni görmeyi çok istiyorum. Her zaman aynı olduğumu bilmeni istiyorum. Evet, azıcık olsun değişmedim ve ne zaman bir sınavı başarsam, düşüncelerim sana kayıyor, çünkü çalışmalarında beni yüreklendiren her zaman sen oldun. Benim zihnimi uyandıran ve bana çalışma zevki veren sen oldun. İlk kitabı bana armağan eden sen olmuştun. Adı İki Kardeş'ti, anımsıyor musun? Görüyorsun ya unutmadım. Yaşam değişiyor, dünya dönmeye devam ediyor ve kimi kez nefret aşkın yerini alıyor... ama bu, benim için geçerli değil. Ne olursa olsun, hangi rejim altında yaşarsak yaşayalım, önemli olan bizim sevme yeteneğimizdir. İşte bu sevme yeteneği bende hiç sönmediği gibi, seni anlama yeteneğim de azalmıyor.

Ben de, Mari de iyiyiz, sana sevgilerimizi gönderiyoruz. Mercedes ve kızlarından sık sık haber alıyorum, onlar da iyiler. Mercy orta öğrenimini bitirmek üzere. Geçen yıl New York'a gitti. Çocuklarına söyle, onları her zaman seviyorum. Bu hiçbir zaman değişmeyecek bir

duygu, çünkü kökleri çok derinde. Belki bana yanıt vermek istemezsin, ama haberini alırsam çok mutlu olacağım. Bana yaz ya da yazma yokluğunu nasıl hissettiğimi ve seni ne kadar sevdiğimi bilmeni istiyorum. Hepimizin hataları var, ama benimkiler daha büyük olmalı; ben başkalarını anlamaya çalışırken ve onlara karşı hoşgörülü olmak isterken, onların da bana karşı böyle olmasını isterdim. Yanılmış olsam bile, içtenlikle hareket ettim.

Umut ederim bu mektup yılbaşından önce eline geçer, kardeşinin tüm sevgisini anılarını sana iletir.

Seni çok çok öperim.

Ramon

Bu mektup beni öyle altüst etti ki, yanıtlamadan önce aylarca beklettim. Ne cesaret, değil mi? Elli yaşında yeniden öğrenime başlıyor! Şimdi Amerika'nın tüm eyaletlerinde çalışabilir! Gerçekten övgüye değer, iyi yetişmiş ve parlak bir insan.

Küba'da da kalıp çalışabilirdi! Şimdi kalkmış "iki kez doktor" olduğunu söylüyor, ama neye yarar? Bu durum ona yeni hiçbir şey vermiyor. Yaşamı düzene girmiş, iyi bir durumu var, ama çocukları yok ve bütün bunları çocukları için yaptığını söyleyemez. Onu yakından tanıyan birisi olarak, biraz boşuna yaşadığını söyleyebilirim.

Ramon buraya dönebilir. Küba'ya geri dönenlere karşı Devrim sert davranıyor. Bunların rahat bir yaşam sürmesine izin verilmiyor. Geri dönenler doğru kırsal kesime çalışmaya gönderiliyor. Gelirse böyle zorlu bir sınavdan geçmesi gerekiyor. Çünkü geri dönenlerden kimin ajan, kimin dürüst insan olduğunu Devrimin bilmesi gerekiyor.

Küba'dan kaçanların özgürce geri dönmesi için Fidel'in yasakları kaldıracağı söyleniyor. Bu bana mümkün görünmüyor. Her şeyden önce konut sorunu var. Hep birden dönerlerse, tüm göçmenleri nereye yerleştiririz?

BEŞİNCİ BÖLÜM

GENÇLİK ÇAĞINA VARMAK

Monica

Fidel haftada bir halka sesleniyor ve kırsal kesimde okuma-yazma seferberliği için gönüllü çalışacaklara gereksinim olduğunu açıklıyordu. 1961 yılı Şubat'ında ben de bu seferberliğe katılma kararı aldım* Ortaokuldan beridir benimle arkadaş olan Milagros, bu çalışmaya katılmaya pek istekli değildi, ama ısrar ederek onu da çalışmaya razı ettim. Benim bu kararım ailemde bir bomba etkisi yaptı, ama annem tasarıma karşı çıkmadı. Henüz o sırada Küba'yı terk etmemiş olan dayılarım ve teyzelerim, annemin bana böyle bir izin vermesini ve bilmediğimiz kimselerle kırsal kesimde gidip çalışmamı onaylamasını anlamıyorlardı. Angela Rosa haberi öğrendiği zaman, müthiş bir tepki gösterdi: "Beatriz, kızım, dedi, anneme, Monica'yı oralara göndermek tam bir çılgınlık. Dağlar, yalnız kuşlar için."

Bernardo ile Mercedes gidip annemi gördüler ve uyardılar: "Sen de iyi biliyorsun ki, bir kız oralara yalnız giderse, hiçbir zaman çocuksuz dönmüyor." Katı bir ahlaka sahip olan annemi böylece etkilemek istiyorlardı. Ama annem mücadeleci bir kadındı, özellikle kendisine böyle laflar sokuşturulduğu zaman. Tüm aileye gururla karşı çıktı ve beni böyle şeylere meydan vermeyecek şekilde yetiştirdiğini açıkladı.

* 1961 yılını Fidel, Eğitim Yılı ilan etti ve Küba'da okuma-yazma seferberliği uyguladı. Nisan ayında liseler kapandı ve 100 bin öğrenci kırsal kesime okuma-yazma öğretmek için gönderildi. Okur-yazar olmayanların oranı yüzde 23'ten, yüzde 3'e düştüğüne göre, bu seferberlik başarılı oldu demektir. Ertesi yıl hükümetin yayınladığı bir istatistiğe göre bunların oranı yüzde 3,9'du ama aralarında İspanyolca bilmeyen 25 bin Haitili, çok yaşlı kimseler, zihinsel sağlığı yerinde olmayanlar vardı.

Annem bizi, belli bir anlamda her zaman bağımsız olmaya cesaretlendirdi ve bunu aşıladı. Tüm aile içinde en güçlü kişiliğe sahip olan ve düşündüklerini sonuna kadar savunan tek kimse odur. Onun bu gözüpekliğine ve kendine hâkim olmasına hayran kaldığımı itiraf etmeliyim.

Tam okuma-yazma seferberliğine katılacağım sırada, kızıyla Küba'ya dönen Renée'den bir mektup aldık. "İşte şimdi seçimini yapmalısın, dedi annem, istersen git, ama çok uzaklara düşebilirsin ve o zaman çocuğu göremezsin ya da burada kal ve kız kardeşinle o kadar düşünü kurduğun bu kızın dönüşünü bekle."

Böyle bir karar almak benim için çok zordu ve beni Havana'da kalmam için ikna etmek isteyen tüm aile bundan yararlanıyordu. Her şeye karşın sonunda gitmeye karar verdim. Bunun "büyük bir olay, tarihsel bir olay olacağını" düşünüyordum. Gün gelir de torunlarım bana niçin okuma-yazma seferberliğine gitmediğimi sorarlarsa, bu olayı anımsayacak yüzü kendimde bulabilir miydim? "Çünkü kız kardeşimle yeğenimi görmek için kaldım" mı diyecektim? Görevden kaçmak bana ahlak dışı görünüyordu. Ayrıca çok az bir süre de olsa, Fidel'in Sierra Maestra'daki varlığını paylaşmak coşturucu bir şeydi.

Kırsal kesimde yaşamak, köylüleri yerinde tanımak ve ailemden uzakta kişisel bir deneyimden geçmek, beni heyecanlandırıyordu. Gitmek ve sonunda da şöyle demek istiyordum: "Şu yaşlı insanlar var ya, okumayı yazmayı ben öğrettim onlara."

Sonunda hareket günüm geldi. Kampanyaya başlamadan önce, Varadero'da* bir haftalık hazırlık yapmak gerekiyordu. Önce bize hecelelerin nasıl bir sesle çıkarıldığını öğretmekle işe başladılar. Sert ve sıkı bir düzen ardı; kızlarla erkekler öyle iki ayrı yerde kalıyordu ki, birbirimizi görmeye olanak yoktu. İlk başlarda kızlarda sinir krizleri başladı. Çok gençtik ve çoğunluğu ilk kez ailesinden ayrılıyordu.

Bizim kaldığımız Caguamo plajında yakışıklı bekçiler vardı ve başka da erkek yoktu. Kızlar onların dikkatini çekmek için boğulma numarası yapıyorlar ve sonra bütün gün birlikte kalıp konuşuyorlardı. Odamda köylü bir kızla birlikte kalıyordum ve onun anlattığı açık saçık fıkralar beni etkiliyordu. En kaba cinsel fıkralar rahibeler okulunda anlatılmakla birlikte, buradakiler hepsini geçiyordu. Örneğin hay-

* Matanzas kentinde bulunan bir halk plajı ve tatil yeri.

vanlarla ilişki kurulduğunu bilmiyordum, böyle şeyler benim aklımın alamayacağı işlerdi. Kardeşinin ineklerle ilişki kurduğunu anlatması, beni şok etti.

Bir gün dilediğimiz yere gideceğimizi bildiren kâğıtları doldururken, annem beni görmeye geldi. Ben Sierra Maestra'ya gitmenin düşünü kuruyordum, ama annem oranın çok uzak, benim çok genç olduğumu ve benden dokuz ay ayrılmak istemediğini söylemeye başladı. Milagros'un annesi de aynı şeyi söylüyor ve kızının Orient'a gitmesini istemiyordu. Oysa ben Havana'ya dönmek ve annemle ailemin gözetimi altında olmak istemiyordum. Bunun üzerine Milagros'la ben Las Villas'a gitmeye karar verdik: Burası da köylük yerd, ama Havana'ya çok uzak değildi.

Varadero'da ancak iki gün geçirmiştik ki, 1 Mayıs gösterileri için bizi Havana'ya geri çağırdılar. Otobüs kente girdiği zaman, sanki on yıldır oradan ayrı kalmışız izlenimine kapıldık. Çok heyecanlandık. Bazı kızlar sevinçten ve heyecandan ağlamaya başladı.

Anneme telefon ettim; toplanmadan önce beni görebilmek için bir araba kiralayıp geldi. Çok heyecanlı bir sahne yaşadık, çünkü cadde ortasında annemin kollarına atılmak için otübüsten indim. "Kız kardeşinin bugün gelmesi gerekiyordu, dedi 1 Mayıs yüzünden yarın gelecek." Demek ki birkaç saat arayla onu göremeyeceğim. O gece gözümme uyku girmedi, ertesi sabah şöyle düşündüm: "Şimdi uçağı yere iniyordur, kendisi uçaktan çıkıyordur, herhalde şöyle giyinmiştir, çocuğı şu sözleri öğrenmiştir..." Varadero'da beni göreceğinden emindim, çünkü daha sonra görüşmemiz zor olacaktı.

Köylere dağılacağımız gün geldi çatı, ama benim ziyaretçilerim ortalıkta yoktu. Sabahleyin yeni giysilerimiz dağıtıldı. Haki renkte bir pantolon, çizme ve üniforma. Hareketin sabah erkenden olacağını öngörerek, yol çantalarımızı sabahleyin hazırlamaya başladık. Öğleden sonra saat birde otobüsler geldi ve bizi topladılar, ama saat beş oldu, biz hâlâ oradaydık, bense hâlâ annemle kızkardeşimin geleceğı umundundaydım.

Akşam saat 6'ya doğru otobüslere binmemiz söylendi. O ana dek benim kaygılarımı paylaşan Milagros, birden seslendi: "Hey, oradaki kadın senin annen değil mi?" Pencereden annemi gördüm. Otobüs hareket etmek üzereydi, ama benim deli gibi dışarı fırladığımı gören şo-

för frene bastı. Annemin kollarına düştüm ve Renée'nin nerede olduğunu sordum.

"Gelmedi," dedi ve başını geriye doğru çevirdi; aynı anda ben de kız kardeşimi ve kolundaki çocuğu gördüm.

Ağlaşarak birbirimize sarıldık; arada kalan çocuk neredeyse boğuluyordu. Bu sarılma sahnesi belki 15 dakika sürdü. Otobüsten herkes bu gösteriyi seyrediyordu. Sonunda onlardan ayrılmak zorunda kaldım, otobüse binerken çocuğu görmüş olmaktan çok mutluydum. Aynı heyecana kendini kaptırmış olan Milagros, benden daha çok ağladığını söyledi.

Akşam Santa Clara'ya vardık, orada uzun bir mola verdikten sonra Remedios'a hareket ettik, oradan da Villas'ın küçük bir köyüne vardık. Ben biraz düşüklüğüne uğradım. Parmağımla göstererek böyle küçük bir köyde kalmak istemediğimi söyledim: "Toprak altında elektriksiz kulübelerin olduğu yere gitmek istiyorum."

"Peki, diye yanıt verdi sorumlu. Eğer istediğin buysa, seni götüreyim."

Milagros, ben ve iki arkadaş daha bir Cip'e bindik. Önce o iki arkadaş yolda bir yere bıraktılar. Sonra ben de küçük bir evin önünde indim. Milagros daha öteye gitti.

Bu eve geldiğimde gece olmuştu. "İşte sizinle yaşamaya gelen gönüllü bu" dedi sorumlu. Tanıştırması biraz tuhaftı.

"Peki, öyle olsun" dedi oradakiler.

Sorumlu bana hoşça kal dedi ve gitti. Ben oradaki insanlara baktım ve kendi kendime "aman Tanrım", dedim.

Bu evde yaşlı adamla karısı, yirmi dört yaşında Graciela adında bir kızları, yirmi bir yaşında Elias adında bir başka kız, on dokuz yaşında oğulları Pedro, on beş yaşında başka bir oğlan, on dört yaşında başka bir kız, dört yaşlarında bir çocuk daha. Kırsal kesim için yeterince iyi sayılabilecek bir evdi burası. Küçük bir salon ve iki yanda odalar vardı. Bir yanda ana-baba, öbür yanda kızlar uyuyordu. Ayrıca bir yemek odası ve hol vardı. Mutfak topraktan yapılmıştı; ama evin yapısı sağlamdı, duvarlar ağaçtı, çatı palmiye yapraklarıyla örtülmüştü.

Nerdeyse uyuma saati gelmişti. Bana öğretildiği şekilde fanusumu yaktım. Bu bir Çin fanusuydu ve elektrik ampulu kadar aydınlatan bir

yenilikti burası için. Kızların odasında yatacağım yeri bana gösterdiler sonra.

İlk kez bir geceyi böyle kırsal bir yerde geçireceğim için çok etkilendiğim.

Ev, bir şeker kamışı tarlasının ortasındaydı. Yalnız kamış hisırtılarının kestiği böyle kır sessizliğini şimdiye dek hiç duymamıştım. Ertesi sabah nezle olmuş ve ateşim yükselmiş olarak uyandım. Böyle hastalandığımı görünce yüreğim daraldı. Uygarlıktan çok uzaktaydık ve doktor buraya kadar gelmiyordu. Ayrıca bu insanların da, nasıl bir tepki göstereceklerini bilmiyordum. Köylülerin ilaçlarını hiçbir şekilde almamamı ve bana dokunmalarına izin vermememi söylemişti annem. Örneğin sindirim bozukluğunda öyle masajlar yapıyorlar ki, bunlar başka hastalıklara yol açıyordu.

Öte yandan Varadero'da köylü âdetlerine uymamız gerektiği söylenmişti bize. Benim görevim onlarla çatışmadan eğitmekti. Devrimci olmasalar bile, onları yönetmeye kalkışmadan devrimci yapmaktı. Böylece bir ikilemle karşı karşıya bulunuyordum.

Sadece zayıf düşmüştüm ve durumum daha da kötüleşiyordu. İşte burada ilk kez bir astım krizi geçirdim. Her zaman nezle oluyordum ve beni hışırtıdan solunum yolu alerjisine yakalanıyordum, ama daha önce hiç astım olmamıştım. Üç gün boyunca ateşim yükseldi, ayrıca soluk da alamıyordum. Hastalığının psikosomatik olduğunu şimdi anlıyorum.

Evin kadını bana birtakım otlar kaynatıyordu. Ben böyle kaynatılmış tuhaf sulardan kuşkulanıyordum. Zaten o da bana vermedi. Bir gün bana adaçayı yapraklarını kaynatıp ayaklarımın altına koymamı salık verdi. Bana lapa da yapıyordu, ben bunların etkili olduğuna inanmıyordum, ama yine de bıraktım yaptı. Ayrıca ona bir doktor çağırmasını söyledim.

"Hiçbir işe yaramaz, dediler." Neyse hafta sonunda doktor geldi. Bana bir dizi ilaç yazdı. Doktorun varlığı kendimi daha iyi hissetmeye yaradı. Ateşimin yüksek olduğu bir akşam Milagros beni görmeye geldi. Yarı bilinçli bir durumdaydım, çünkü bana uzaktan sesleniyormuş gibi geliyordu ve ne söylediğini pek anlayamıyordum. İnsanların çevremde nasıl çaba gösterdiklerini görüyordum, ama sanki rüyaday-

dım. Birden "Monica" dendiğini duydum. Bizim sorumlumuz, "Anneler Günü" bayramı için Havana'ya izinli gidebileceğimi söylüyordu. Saat gecenin 11'i idi.

Evdekiler bunu onaylamadılar: "Oraya kadar gidemez, çok hasta" dediler. "Çok hastayım, ama yine de gideceğim" dedim.

Benim üstelediğimi görünce, giyinmeme yardım ettiler, çünkü neredeyse ayakta duracak halde değildim. Beni bir paket gibi sardılar ve bir battaniye ile örttüler. Sonra cipe yerleştirdiler. Köye geldiğimizde, kelimenin tam anlamıyla beni otobüsün içine diktiler. Havana'ya girer girmez düzenli soluk almaya başladım ve ateşim düştü.

Eve izinsiz dönmek, benim için umutsuz bir durumdu. Eve vardığımda annem beni doğru banyoya gönderdi.

-Nasıl yıkanabilirim, ateşim kırk dereceye çıktı!

-Bunu daha sonra görüşürüz.

Bazı koşullarda banyonun ertelenebileceğini annem hiçbir zaman anlamadı. Söyleneni yerine getirmekten başka yapacak bir şeyim yoktu. Daha sonra doktor çağırdı; benim bildiklerimi o yinelemiş oldu. Şiddetli bir astm krizi geçirmiştım ve astımlı biri olmam tehlikesi vardı. Bununla birlikte Havana'da kalmadım. Reçetelerimi alarak arkadaşlarımla yeniden yola koyuldum.

Döner dönmez hemen okuryazar olmayanların bir sayımını yaptım. Benim bulunduğum yerde dokuz kişiydiler. Önceden görmediğim küçük bir ev kalmıştı; ev sahibime orada kimlerin oturduğunu sordum.

-Zencilerden başka kimse yok orada.

-Peki, ama benim öğrenmek istediğim okuma-yazma biliyorlar mı, bilmiyorlar mı?

-Ne olursa olsun, nasıl olsa oraya gidemezsiniz. Size zenci olduklarını söyledik ya.

-Evet, ne olmuş?

Bunun üzerine ortalık karıştı. Önce benim oraya gitmeme engel olmaya kalkıştılar. Sonra inatçılığımı görünce, ev sahibi kararımı onayladı: "Git, ama Elias seni atla götürsün, sonra da kapıda beklesin." Böylece köylülerin kentlilerden daha da ırkçı olduğuna tanık oldum. Onlarla görüşmeyi, evlerine girmeyi reddetmekle kalmıyorlar, benim onlarla görüşmemden de korkuyorlardı.

Zencilerin ırzıma geçebileceklerini ya da bu türden başka bir şey yapabileceklerini bana anlatmaya çalışıyorlardı. Zencilerin hayvanlarla ilişki kurduklarını söylediler; gerçekte kırsal kesimde olağan bir şeydi bu, ama ilk başlarda sadece onlara özgü olduğunu sanıyordum. Buna karşı kararımı verdim: "Cesaretini topla ve yürü."

Hiçbir zenci-okuma yazma bilmediği için, onlara günde iki saat ders vermeyi kararlaştırdım ve öbürlerinin de onlara gitmesini teşvik etmek için ders salonu olarak zencilerin evini seçtim. Evlerinde kaldığım insanlar benim bu kararımdan şok oldular.

Okuma-yazma seferberliği sırasında benim için işin en zor yanı bu aileyle birlikte oturmak oldu. İçlerinde yalnız adamın bana biraz yakınlığı vardı. Zeki bir insandı ve yalnızca ilkokula gitmişti. Yumuşak huyluydu ve her tartışma sırasında onu kooperatife yazmaya çalışırken, nasıl kaçacağını biliyordu.

Yaşlı adamın bir cipi, dört süt ineği, aile içi tüketim için fasulye ektiği bir parça toprağı ve avize ağaçları vardı. Hizmetinde bir işçi çalıştırıyordu ve herkes ona saygı gösteriyordu.

Kadın çok huysuzdu. İlk başta biraz sevgi gösterisinde bulundu, ama bunun içten olmadığını biliyordum. Aslında ailenin tüm üyelerinin ağzının tadını kaçıran bir cadalozdur. Milagros onun ikiz kız kardeşinin evinde kalıyordu. Öteki iyi ve yumuşak huylu bir kadındı. Her ikisinin de çocuk sayısı aynıydı, ama Milagros'un ailesinin benimkinden çok daha iyi olduğunu söyleyebilirim. Öteki evde kendimi daha iyi hissediyor, her fırsatta oraya gidiyor, yemeğimi orada yiyor ve onlarla söyleşiyordum. Buradakilerin hepsi okuma-yazma biliyordu.

Milagros'un bulunduğu aileyi ziyarete gitme alışkanlığım, ev sahiplerimin bana karşı düşmanlığını artırdı. Benim savunduğum düşüncelerle ilgili olarak tatsız yorumlar yapıyorlardı, ama onların düşmanlığı özellikle Devrimle ilgili kuşkularından ileri geliyordu. Bunlar küçük mülk sahipleriydi, servetlerinin ellerinden gideceğinden korkuyorlardı.

Bununla birlikte, onlardan çok şey öğrendiğimi de itiraf etmeliyim. Gördüğüm her şey yeni geliyordu bana. İnsanların yaşam biçimi, aileler arasındaki ilişki, sinemanın ve Meksika müziğinin Meksikalı kovboylara öykünen genç köylüler üzerinde etkisi.

Büyük kızlarla yakınlık kurmayı hiçbir zaman başaramadım. En

büyük olan, sert huyluydu, öteki, daha genci kafaca biraz geriydi. Graciela günlük işini önceden planlıyor ve bir yük hayvanı gibi çalışıyordu. Örneğin pazartesi günü erkeklerin çamaşırını yıkıyordu, salı günü ütülüyordu. vb. Yalnızca ev işlerine vermişti kendini. Nişanlısını beklemek tek değişiklikti onun için. Adam akşam saat 6'da atla geliyor, kendisinden biraz ötede bir tabure üzerinde oturuyor ve kızın babasının gözü önünde biraz konuşup gidiyordu.

Evdekiler bana kızıyordu, özellikle büyük oğul Elias benden nefret ediyordu. Eğer radyoyu açacak olursam, yerinden fırlıyor, "yalnızca hafif şarkıları sevdiğini" söylüyor ve tek hoşlandığı müzik, Meksika şarkılarını dinlemek için istasyon değiştiriyordu.

Kuzeni Luis, Milagros'un evinde kaldığı genç, buna karşılık kibar ve cömert birisiydi. Milagros'a kalırsa bana âşıktı, ama bunu bana söylemeye hiçbir zaman cesaret edemedi. İçten bir ilişki vardı aramızda: her gün geliyor, ne yapmak istediğimi soruyor ve atının üstünde beni her yere götürüyordu. Bu davranışımız Elias'ı sinirlendiriyordu: "Bırak seni Luis götürsün, ben de Milagros ile ilgilenirim."

Geldiğim ilk günden beri Elias'ın benden niçin hoşlanmadığını hiçbir zaman anlayamadım. Kardeşleri de onun yolunu izliyordu. Eğer o beni küçük düşürmek istiyorsa, onlar da aynı şeyi yapıyordu. Karşılaştığım tüm bu sorunları anlatmak için Milagros'u görmeye gittiğimde, evin kızlarından birisi bana şöyle dedi: "Üzülme, bunlar yabani insanlar, cahil insanlar."

O günlerde bir akşam saat 6'ya doğru eve döndüğümde tatsız bir olay geldi başıma. Elias bir bankın üzerine oturmuş, şapkasını da oraya bırakmıştı. Bir şey demeden oturdum, çünkü bu evde pek konuşkan değildim. Birden şapka yere düştü. Bunun üzerine Elias yırtıcı bir hayvan gibi yerinden kalktı: "Kaldır onu yerden!"

-Hayır beyefendi, bunu benden beklemeyin.

-Kaldır diyorum sana.

-Benimle böyle konuşmanı istemediğimi biliyorsun. Kaldırmayacağım.

Bir erkek olduğunu göstermek için üstelemeye başladı, ama o sinirlendirdikçe ben soğukkanlılığımı koruyordum. Bunun üzerine bir hayvan gibi beni dövmeye başladı. Korkuya kapılmıştım. Öyle aşağı-

lanmıştım ki, elimden gelse onu öldürürdüm. Beni en çok kudurtan şey de, annesinin ve kız kardeşlerinin karşımızda oturup bizi seyretmeleri oldu. Beni bütün gücüyle dövdükten sonra yere fırlattı ve ekledi: "Bu benim şapkam bile değildi, Pedro'nunkiymiş."

Pedro kendi şapkası için Elias'ın beni dövdüğünü görünce, o da beni dövmek zorunda kaldı. Henüz yerden kalkmamıştım ki, bütün gücüyle bana vurmaya başladı. Onlara hakaret edici sözler söyledim, "korkaklar" dedim, ama yakamı kurtaramadım. Sonunda beni bıraktılar ve ben de kaçıp odama sığındım. Ağladığımı duyan babaları ne olup bittiğini sordu. "Hiçbir şey, biliyorsun çocuklar..." dedi anneleri. "Onu ağlatmanızı anlamıyorum", dedi babaları ve benim başına ne geldiğini öğrenemedi.

Yatağın üzerine serilmiş ağlarken kimse gelip beni sormadı. Sanki hiçbir şey olmamış gibi az ötemde başka şeylerden söz ediyorlardı. Umutsuz bir durumdaydım. Saat 8'e doğru Luis geldi ve her zaman olduğu gibi benim nerede olduğumu sordu. "Biraz iyi değil, odasına çekildi" Luis beni görmeye geldiğinde, öyle fena ağlıyordum ki, konuşacak gibi değildim. "Git bana Milagros'u bul" dedim. Milagros hemen geldi; tüm olanları ona anlattım. Çok öfkeleni: "Bunlar vahşiler! İnanılacak gibi değil! dedi, Topla eşyalarını benim yanıma gel." Kalıp onunla gittim.

Evine sığındığım Miguel amca şaşkına dönmüştü: "Seni dövdüklerine inanmıyorum, Monica! Ama anlattığın gibi seni dövdülse, artık oraya adımını atmamalısın. İki gönüllü için evimde yiyecek var."

O gece Milagros'la yattım ve ertesi günü ders vermeye gitmedim, çünkü yara bere izlerim görülüyordu. Üstelik çok sinirliydim ve ne yapmam gerektiğini bilmiyordum. Yerin altına girmek istiyordum.

Milagros'la günümüzü olayı konuşmakla geçirdik. "Hayır, bu hoş görülemez, gidip onları ihbar edeceğim" diyordu Miguel. Ama babaya karşı duygularım daha sıcak olduğu için onu bundan vazgeçirttim, ama artık oraya dönemeyeceğimi de anladım.

İki gün sonra babaları beni görmeye geldi. On beş yıldan beri bu eve ilk kez ayak bastığından, büyük bir olay sayıldı bu. Benden evine dönmemi rica etti. Beni kızı gibi sevdiğini, herkesin beni beklediğini ve Elias'ın benden af dileyeceğini söyledi. Ayrıca karısının kızdığını

da ekledi, ama bu doğru değildi, olanlardan büyük bir zevk duyduğunu gördüm. Geri dönüş benim için zor oldu. Bunların ikiyüzlülüğüne dayanamıyordum ve iki ay daha burada kalmam gerekiyordu.

İki hafta sonra başıma gelen başka bir olay bende daha derin bir iz bıraktı. Benim bulunduğum bölge hepsi birbirine akraba insanlarla doluydu. Miguel amcanın on yedi kardeşi olduğundan, hepsi de onun akrabasıydı. Kimileri iyi insanlardı, kimileri için aynı şey söylenemezdi. Okuma-yazma seferberliğine karşı çıkmayanlar arasında, Miguel'in genç kardeşlerinden Eberto da vardı ve bizimle iyi geçiniyordu. Bir cipi olduğundan ara sıra bizi şuraya buraya götürdüğü de oluyordu; ona güveniyorduk.

Eberto otuz yaşın üstündeydi; ben onu babam gibi görüyordum. Evlendiği kadın 100 kilo çekerdi ve herkes onun dedikodusunu yapıyordu. Genç ve yakışıklı bir adamın, böyle biçimsiz bir kadınla yan yana gelmesi gerçekten ilginçti! Anlatıldığına göre Eberto onu kaçırmış, ondan bir çocuğu olmuş ve sonra da birlikte kalmışlar. Karısını sevmediği halde, yıllardır birlikte yaşıyorlardı. Üstelik kadın da kıskanç biriydi.

Bir gün Eberto ile şeker kamışı tarlalarının içindeki yolda ciple gidiyorduk. Şöyle dedi bana: "Yeter ki karım beni seninle görmesin. Korkunç şekilde kıskanç."

-Delinin biri.

-Hayır, deli değil, tersine çok anlayışlı, çünkü sana âşık olduğumu çok iyi biliyor.

O dönemde beni altüst eden bu olay, şimdi güldürüyor. Bunun üzerine Eberto sözlerini şöyle sürdürdü: "Seninle yirmi yıl önce karşılaşmış olsaydım!"

Sonradan açıkladığına göre, daha ilk görüşte bana tutulmuş. Önce, aşkını dışa vurmayı göze alamamış, ama şimdi artık dayanamıyormuş.

"Yeter" dedim ona, birden aklım başımdan gitmişti, "yoksa cipten atlarız!"

Arabayı durdurdu ve ben indim. Sonra durduğum yere dönüp geldi: "Eve yaya dönme, Monica, sonra başkaları ne der? Sana bir kötülük etmedim ki. Hem böyle bir şey yapamam da. Bir art düşüncem olmadan konuştum."

Cipten inerken bu sözleri herkes duymuş gibi geldi bana. Artık yemek yiyemez ve uyuyamaz oldum: onunla yüz yüze gelmek düşüncesi beni perişan ediyordu. Dersaneye gittiğimde bir motor gürültüsü duyamaz, saklanıyor ve geçmesini bekliyordum. Bir süre sonra artık eve gelmez oldu.

Bu olayı hiç kimseye anlatmadım. Bir ay kadar sonra Milagros'a anlattım ve çok rahatladım. Olanlardan utanıyordum, çünkü evli bir adamın genç bir kıza âşık olmasını doğru bulmuyordum ve bilmeden ona umut vermiş olabilceğimi düşünüyordum. İyi niyetli olmadığını biliyordum, ama gerçek şu ki bana dokunmaya kalkışmadı.

Kampanyanın sonunda, bu bölgede yaşayan yedi kişiye okuma-yazma öğretmiştim. Bunun dışında bir tek kadın vardı, o da 80'ini geçmişti ve elleri titriyordu. Ötekiler ciddi ciddi okuma-yazma öğrendiler. Öğrendiklerini uygulama fırsatı buldular mı, yoksa şimdiden unuttular mı, bilmiyorum. Bu insanlar tümüyle Devrimin dışında yaşıyorlardı ve ben elimden geldiğince onları politikanın içine çekmeye çalıştım. Seferberlik bittiği zaman o bölge "okuryazar olmamaktan kurtarılmış" oluyordu ve oraya pembe bir bayrak dikiyorduk.

Çalışmamızın sonunda sorumlumuz gelip bizi gördü ve hâlâ birkaç kişinin okuma-yazma öğrenmeden kaldığını söyledi, çünkü kimi kızlar bölgelerinde bulunan gençlerle oynamak için işlerini yüzüstü bırakmışlardı. Bunları Guanabo'da toplayacak ve yirmi gün içinde okuma yazma öğretecektik. Buna "son atılım" adı veriliyordu. Her gün güneşle birlikte çalışmak gerekiyordu. Kabul ettik.

İşte bu sırada büyük bir heyecanla birlikte ikinci astım krizini geçirdim. Renée Avrupa'dan dönmüştü ve ikinci kez gebeydi. Birinci doğumu zor olmuştu. İkincisinde yanında olacağım diye söz vermiştim. Kesin olarak izin alıp Havana'ya gitmek istiyordum, ama bu sonuncu çalışma ortaya çıkınca, kalmaya karar verdim.

Bunun üzerine annem bana mektup üstüne mektup gönderdi ve Renée'nin doğumunun çok yakın olduğunu bildirdi. Bu olay beni bir kez daha altüst etti, çünkü yine görevimle duygularım arasında ikiye bölünmüştüm. Sorumlumuz benim durumumu Milagros'tan öğrenince, Havana'ya gideyim diye bir bilet almış. Ama ben ona teşekkür ettim ve bileti geri verdim: kalacaktım.

Sorumlumuz benim tepkimi anlamıyordu: "Monica, bir ya da iki

günlüğüne gideceksen, hiç önemli değil. Milagros senin yerini alır." Reddettim, ama doğmak üzere olan bu çocuğu her gün düşündüm. Sonunda annemden Ruben'in doğuşunu bildiren güzel bir mektup aldım. İşte o an altüst oldum. O gece ikinci astım krizine yakalanmış oldum, hem de birincisindendaha kötü. Nasıl olsa seferberliğimiz son buluyordu, böylece Havana'ya döndüm. En son dönen bizim grup oldu.

Eve döndüğümde salonda yeni eşyalar gördüm. Düşkırıklığına uğramaktan korktuğum için kimin olduğunu sormaya cesaret edemediyordum. Sonunda kendimi daha fazla tutamadım ve anneme sordum: "Bu eşyalar kimin anneciğim?"

-Kardeşin dün geldi.

-Silvio Havana'da mı? Nerede?

Angela Rosa'yı görmeye gitmiş. Hemen telefon ettim, karşımda onu bulunca çığlığı bastım: "Silvio!" Katıla katıla ağlamaya başladım. Bir tek söz söyleyemiyordum!

Eve döndüğünde gece sabahın ikisine kadar çene çaldık. Uykusu vardı, ama onu uyumaya bırakmıyordum. Bir buçuk yıl sonra kardeşimi yeniden görüyordum ve Renée de bizimleydi. Aile dağılmıştı, ama en çok sevdiklerim benim yanımdaydı.

Özellikle bu dönemde Renée'nin benim üzerimde büyük bir etkisi oldu. Benim için annem gücü temsil ederken, o aklı temsil ediyordu. Renée de nerdeyse annemle aynı ahlaksal kurallara sahipti; o da katıydı, ama onu daha çok dinliyordum. İkimiz aramızda bir şey tasarladık; bir erkek arkadaşım olacağı zaman anneme söylemeyecektik, ama Renée bizimle gelecekti. Gizli görüşmeyi sevmiyordu, bana göz kulak olmayı önerdi, daha sonra anneme sözünü edecekti. Sevecen davranıyor ve bana tüm ilkelerini aşıyordu.

Okuma-yazma seferberliği için köylere gittiğimde on beş yaşındaydım; artık bu yaştan itibaren bir kızın ciddi olarak flört edebileceği düşünülüyordu. Milagros'un da erkek arkadaşı olmamıştı; çok az da olsa oğlanlarla olan deneyimlerimizi birbirimize anlatıyorduk. Sırası geldiğinde her şeyi birbirimize söylemeye söz verdik.

Dönüşümüzden birkaç gün sonra, 2 Ocak günü büyük bir toplantı oldu* Ben bu toplantıya Milagros ve yine bizim gibi okuma-yazma se-

* 2 Ocak, Devrimin zafere ulaştığı gün.

ferberliğine katılan kuzini Sonia ile gittim. Daha sonra hiç aklımdan çıkaramadığım Julio Carcia'ya işte orada rastladım. O da toplantıda öbür gençlerle birlikte askeri bir forma giymişti. Gerçekten yıldırım çarpmışa döndüm. Milagros ile Sonia'nın da dikkatini çekmişti; onlar da onu yakışıklı buluyordu. Bu sırada içimizde en dışa dönük olan Sonia, Fidel'i görmek için öne atılmaya çalıştı. Julio'nun yanında bulunan arkadaş Sonia'ya yardımcı olmak için omuzlarına asılmasını söyledi. Sonia geri indiğinde, çocuk ona kendi adını söyledi ve "senin adın ne?" diye sordu. Böylece tanıştılar. Sonra bize arkadaşlarını tanıttı. Milagros, daha önce otobüste de görmüş olduğu Julio'ya yakınlık gösterdi.

Böylece daha ilk anda çiftler oluştu: Milagros Julio ile, Sonia Jacobo ile, ben de henüz adını bilmediğim birisiyleyim. Arkadaşım benimle konuşmaya çalışıyordu, ama söylediklerinin hiçbirini beni ilgilendirmiyordu, ona tek tük sözlerle yanıt veriyordum. Zavallı çocuk! Benim yüzümden ne kötü bir gün geçirdi. Toplantının sonunda çocuklardan birisi bir cip bulabileceğini ve bizi evlerimize bırakabileceğini söyledi.

Milagros kabul etti, ama ben annemden korkuyordum: "Eğer bir arabada askerlerle birlikte eve dönersem, annem beni öldürür."

Milagros'un yanıtı şöyleydi: "Ben tehlikeyi göze alıyorum. Bu yüzden dayak yemeye hazırım." Elbette ona göre hava hoştu, nasıl olsa Julio ile birlikteydi. Oysa ben eli boş kalmıştım. Tam bir işkenceydi; annem televizyonda toplantının ne zaman dağıldığını görecekti ve benim eve zamanında dönmediğimi anlayacaktı. Sonunda ciple gitmeye karar verildi, önce Jacobo'nun evine uğrayacaktık. "Gidelim", dedim ama korkudan ölüyordum.

Jacobo'nun evine geldiğimizde ne ben, ne de Milagros yeniden arabaya binmeyi göze alabildik. Sonunda onlardan ayrılmaya karar verdik, ama bu arada Jacobo'nun annesiyle tanışmak bizi rahatlatmıştı. Bu sırada askeri üniforma giymiş daha yaşlı bir adam ortaya çıktı ve bize seslendi: "Neden korkuyorsunuz? Gider annenize, sizi buraya benim çağırdığımı söylerim."

Bunun üzerine hep birlikte bizim eve geldik. Tüm öğleden sonra Julio ile tek kelime konuşmadım, ama piyanoda "Mavi Ay"ı çalmaya başlayınca, o da güzel bir sesle şarkı söylemeye başladı. Papaz oku-

lunda öğrenmiş şarkı söylemeyi. Ama dinsel bir eğilimi yoktu ve orduya katılmıştı. Askeri okul öğrencisiydi.

Daha ilk anda annem Julio'dan hoşlanmamıştı. Anneme göre Julio papaz okulunda okuduğu için daha sonra ona hiçbir ilgi duymayacaktım. Gerçekte benim onda uygun görmediğim bir şey varsa, o da yaşıydı, çünkü benimle aynı yaşıydı. Bana kalırsa erkek kadından on yaş daha büyük olmalıydı.

Dört gün sonra Krallar Bayramı vardı. Bana taşradan telefon etti ve izinli çıkacağını, eğer istersem, gelip beni görmek istediğini söyledi. Aslında bu izin herkesin yalnız kendi ailesini görmesi içindi. Ben de kendisini bekleyeceğimi söyledim ve Milagros'a telefon ederek Julio'nun geleceğini haber verdim.

Milagros koşarak geldi. O akşam Julio Milagros ile hiç ilgilenmedi; benim için geldiği açıktı. Bunu üzerine Milagros bana şöyle dedi: "Dinle Monica, ondan hoşlanıyorum, ama benim için kaygılanma. Ona azıcık olsun âşık değilim." O günden sonra Julio ile aramda salt platonik bir aşk doğdu.

Julio çok utangaç bir çocuktı ve sanırım bir iç çatışma yaşıyordu. Bir keresinde kendisinden çok daha yaşlı bir arkadaşıyla gelmiş ve bu arkadaşı Julio'nun yaşamını anneme anlatmıştı. Annesiyle babası ayrılmıştı ve annesinden nefret ettiği için papaz okuluna gitmişti. Onun böyle acı çektiğini öğrenince, kendimi ona adamaya ve çatışmalarına bir çözüm bulmaya karar verdim. Ama onun varlığıyla öyle iç içe olmuş, öyle sarsılmıştım ki, onunla gerçekten konuşmayı başaramıyordum. Ona iyice âşık olmuştum.

Tam böyle romantik duygular içindeyken, Julio görünmez oldu. Artık bitmiştim, gece gündüz ağlıyordum. Milagros beni avutuyordu: "Julio seni sevmiyor, onu unutmalsın."

Okuma-yazma seferberliğinden döndüğüm zaman, üniversitede okumayı düşünmüştüm. O sırada ülkenin mühendise ve teknisyene gereksinimi olduğu ve kadınların da erkekler gibi meslek sahibi olması gerektiği söyleniyordu. Böylece ben de Teknoloji Fakültesi'nde mühendislik öğrenimi yapmaya karar verdim. Giriş sınavlarına hazırlanmaya başladım, ne var ki, kırsal kesimde kalmıştım ve yeterince hazırlanmamıştım, başarısızlığa uğrayacağım belliydi. Teknolojiye girmek

için, bilim dalından bir lise diplomasına sahip olmak gerekiyordu. Bende bu yoktu. Ne yapacağımı bilemiyordum.

Bilim diploması almak için yazılmayı denediğimde, yeni bir üniversiteye giriş sistemi kurulacağı bahanesiyle beni kabul etmediler ve söyledikleri de henüz ortalıkta yoktu. Artık kendimde değildim.

Arkadaşım Milagros'un bilim diploması vardı ve sınavsız kabul edildi, çünkü okuma-yazma seferberliğinde geçen günleri onu bundan başışık tutuyordu. Hiç iyi değildim, beni kaydolmaya götürmek istediğini önerdiği zaman, önce reddettim, sonra birlikte gittim ve Paco'ya ilk kez işte orada rastladım. O zaman henüz endüstri okulu yoktu ve o Teknolojinin üçüncü sınıfındaydı. Ülkenin endüstri mühendislerine çok gereksinimi vardı, böylece klasik öğrenimde olan öğrencilerin endüstride uzmanlaştırılmasına karar verildi. Paco büro şefiydi ve öğrencileri yönlendiriyordu. Hangi dala yazılmak istediğimi bana sorunca ona sorunumu açıkladım.

-Ama bu durum senin öğrenim yapmanı engellemez ki, öyle değil mi? İlgini çeken başka ne var?

-Psikoloji.

-Pekâlâ öyle olsun.

Öğleden sonra saat 3'te kayıtlar bitiyordu ve bu nedenle koşturmak gerekiyordu. Teknolojide bulunan dosyayı Paco aşırıp getirdi, bürodaki işini bıraktı ve akşam saat 5'e kadar benimle kuyrukta bekledi. Sonunda kayıt işlemim yapıldı.

Teknoloji bayramı hazırlıkları için bir gün öğrencilere yardım ediyordum; bir ara Paco bana saat kaçta gelmeyi düşündüğümü sordu. Bense hiçbir yere çıkmadığımı söyledim, hem doğrudu bu, çünkü sanki Julio'nun eşiymişim gibi ona bağlı kalıyordum. "Nasıl, bayrama gitmiyor musun?" şaşkınlık içinde sordu.

"Hayır, gitmiyor, çünkü dul kaldı", diyen Milagros, benim Julio ile olan tüm öykümü ona açıkladı. Benim bu davranışımın henüz olgunlaşmamış olmadan ileri geldiğini ve Julio'ya âşık olmadığımı açıklamaya çalıştı Paco. Bana kur yapmaktan mutlu görünüyordu. Bu andan itibaren aramızda derin bir dostluk kuruldu. Paco benim ilk gençlik arkadaşım oldu böylece.

Birkaç ay sonra, birbirimiz daha iyi tanıyınca, Paco bana olan aşkı-

nı itiraf etti. Bu açıklama beni çok etti, çünkü Julio'yu sevdiğimi biliyordum, ama hiç dikkate almıyordu. Benim aklım Julio'da olmakla birlikte, o yine de bana kur yapmayı sürdürdü. Julio, Julio, kimseyi gözüm görmüyordu!

Bununla birlikte, Paco'nun haklı olduğunu ve bir ideale tutulduğumu yavaş yavaş anlamaya başladım. Paco'ya olan duygularım, Julio'ya beslediğim duygulardan çok farklıydı ve beni Paco'ya bağlayan dostluk, bana büyük bir güven veriyordu; gün geçtikçe kendimi ona daha yakın hissediyordum. Onunla birlikte olmak benim için büyük bir zevkti. Zevklerimiz ortaktı ve üniversitede aynı şeylerle ilgileniyorduk; üstelik bana gösterdiği sevgi, ruhumu okşuyordu.

Akşamları Paco ile çıkmayı kabul etmeden önce bir ay süren bir kararsızlık geçirdim. İlk çıkışımızdan hiçbir sorunla karşılaşmadım, böylece bana güven geldi. Gidip parkta dolaşıyorduk birlikte bir baloya ya da sinemaya gitmeye cesaret edemiyordum. Bana doğru görünmüyordu.

Julio yeniden ortaya çıktığında, artık onu sevmediğime inanıyordum. Niçin hiç görünmediğini bana açıkladı: Bütün okul gizli manevralar için uzak bir yere gitmiş, bu nedenle bana haber veremezmiş, ama şimdi her şey yoluna girecekmiş, çünkü nasıl olsa artık Havana'da olacakmış.

Julio'nun varlığı beni heyecanlandırdı, oysa Paco ile aynı şey olmuyordu. Paco ile olmak hoş bir şeydi, onunla birlikte olmayı seviyordum, ama bir heyecan duymuyordum. Bunların hangisi benim aşkıma uygun düşüyordu? Bilemeyeceğim.

Beneficencia (İyilik severler) binası ateşe verildiği gün, Julio ile yangını seyretmeye gittik. Sonra beni eve getirirken askerlik yaşamının çok sert ve çok zor olduğunu söyledi. Bunu kendisiyle birlikte paylaşıp paylaşmayacağımı öğrenmek istediğini söyledi. Bunu nasıl reddederdim? Düşlerimin gerçekleşmesi demekti bu, bir Tanrı lütfu gibi.

O günlerde üniversitede bir gece toplantısı vardı. Ben gittiğimde Paco gelmişti bile. Her zaman olduğu gibi benimle konuşmaya başladı, ama onun sözünü kestim: "Sana söyleyeceklerim var, Paco, Julio geri döndü.

-Ya öyle mi! Peki sonra?

-Sonra hiç. Sadece nişanlandık.

Julio'un bir daha ortaya çıkacağını düşünmeyen Paco'yu, bu haber çok sarstı. Ona göre Julio olayı masal gibi bir şeydi. Bunun üzerine kendi duygularından çok emin olduğunu ve benim ne istediğimi bilmediğimi söyledi. "Artık böyle bir oyunu sürdüremem" diye ekledi.

Bunun kendisi için çok zor bir darbe olacağını anladığımdan, sadece dost kalmayı önerdim, ama reddetti. Ya nişanlısı olacaktım, ya da hiçbir şey. Beni selamladı ve uzaklaşıp gitti. O gece kendimi düşlere bıraktım. Kendi duygularımdan pek emin olmasam bile, Julio'ya bağlı kalmaya karar verdim.

Ertesi gün Julio'dan bir mektup aldım: "Yanılmışım", diyordu. Havana'ya değil, Matansaz'a atanmış olduğunu, yerinin neresi olduğunu tam bilmediğini, ne zaman görüşebileceğimiz konusunda bir şey söyleyemeyeceğini, ama beni sevdiğini yazıyordu. Bunun üzerine kana kana ağladım, artık kime güveneceğimi bilmiyordum.

Bir hafta sonra Julio, burslu olarak kaldığım üniversite öğrenci yurduna beni görmeye geldi. Çok acelesi vardı, çünkü birkaç saatlik izin almıştı, doğru dürüst konuşma fırsatı bulamadık. Oysa ona söyleyecek ne çok şeyim vardı! Artık beni düşkırıklağına uğratmaya başlıyordu.

1 Mayıs işte böyle bir hava içinde geldi. Bir gün önce üniversitede büyük bir toplantı düzenledik. Bütün dostlarıım ve bu arada Paco'nun dostları da, aramızdaki dramatik ilişki yüzünden Julio'dan nefret ediyordu ve herkes Paco'dan yanaydı. Oturacak yerlerimiz öyle bir hazırlanmıştı ki, Paco ile ister istemez yan yana düştük. Beni rahatsız edecek sorular böylece başladı.

-Yine Julio ile misin?

-Evet, hep onunla.

-Ama onu sevmiyorsun, bunu sen de biliyorsun.

-Hayır, seviyorum.

Böylece gece boyunca tartıştık. Sonra Paco eve kadar bana eşlik etti ve ayrılırken şöyle dedi: "Yarın gösterilerde birlikte olacağız." Ben de kabul ettim.

Ertesi gün gösteriler çok güzel bir hava içinde geçti. Julio ile ara-

mızdaki söze karşın, kendimi Paco'ya çok yakın hissettim. Doğrusu onunla birlikte olmaktan çok mutluydum. Akşam beni eve getirirken, birdenbire durdu ve şöyle dedi: "Artık canıma yetti, eve dönsen iyi edersin Chica, çünkü kendimi tutabileceğimden emin değilim." Korkuya kapıldım ve hemen uzaklaştım.

Hafta sonunda Julio, Havana'ya geldi, sonunda birlikte çıkmış olduk. Malecon'a gittik, ama aramızda azıcık bile bir diyalog kurma olasılığının olmadığını hemen anladım. Onun sorduğu sorular beni ilgilendirmiyordu, buna karşılık, benim öğrenmek istediğim şeyleri, örneğin askeri okuldan ve kendi dostlarından söz ettiğimde sessiz geçiyordu.

O gece bütün bunları düşündüm, Paco ile birlikte olduğumda, Julio'ya göre kendimi daha mutlu hissediyordum, demek ki ben Paco'yu seviyordum. Birkaç gün sonra Paco ile çıktım. Ona artık Julio'yu sevmediğimi söyledim. Bunun üzerine ilk kez beni öptü.

Önümüzdeki cumartesi Julio ile bozuşmaya hazırdım, ama o gün izinli gelmedi. Her üç günde bir bana telgraf çekiyordu: "Seni seviyorum. Julio." Her telgraf benim varlığımı zehirliyordu. Ben de bunları her seferinde Paco'ya gösteriyordum, kuduruyordu: "Ver bana onun adresini, konuşayım onunla" diyordu.

Ağustos ayına doğru Paco, on beş günlüğüne bir askeri eğitime gitti. Onun eksikliğini çekiyordum ve bunu, onu sevdiğime yoruyordum. Bir gün, bir gencin beni beklediğini söylediler. Paco'nun geldiğini düşünerek koştum ve Julio ile burun buruna geldim. Mutlu ve rahat görünüyordu; Havana'ya atandığını söyledi; aynı akşam benimle çıkmak istiyordu. Artık söz kesebileceğimizi ve evlenebileceğimizi sözlerine ekledi. Ben de yanıt olarak Paco ile olduğumu, birbirimizi pek tanımadığımızı ve birbirimizi hiç sevmediğimizden emin olduğumu söyledim.

Tuhaf bir tepki gösterdi. Önce ilk kez kendinden söz etti; kadınlara güvenmediğini ve onlara değer vermediğini itiraf etti; tek güvendiği kadın benmişim. "Genelde başkalarıyla konuşmuyorum ve kendi sorunlarımı başkalarına söylemiyorum, ama benim birliğimde herkes senin adını, seni görmeye geldiğimi biliyor. İzin günlerimi ona göre ayarlıyoruz. Kendimi insan olarak saydığım tek anlar, seninle olduğum anlar." Beni hâlâ sevdiğini ve eğer duygularım değişirse, kendisini birliğinde arayabileceğimi ekledi. Ama ben onu son kez görmüş ol-

dum. Julio'ya yaptığım bu kötülük daha sonraki günlerimde beni rahatsız etti.

Tüm bu dramatik olaylar geçerken, Renée yanımda yoktu. Eğer kız kardeşim Küba'da kalsaydı, tüm çatışmalarımı ona anlatabilirdim, ama kendime ve kendi deneyimlerime teslim olmuştum, duygularıma bir yön veremiyordum.

Paco'ya olan aşkım gün geçtikçe büyüyordu, ama bunu ona söyleme gereksinimi duymadığım gibi, ona sevgi ya da sevecenlik gösterisinde de bulunmuyordum Her zaman o beni arıyordu. Her an ne yaptığımı öğrenmek istiyordu, zaman tablomun değişmesi onu rahatsız ediyordu.

Cinsel yaşamı kabullenmede güçlük çektim. Bu konuda çok bilinçsizdim. Benim için iki uç vardı: ya filmlerde gördüğüm gibi öpüşme, ya da cinsel birleşme, hepsi bu kadar. Öpüşme yalnız nişanlılık döneminde, cinsel birleşme de yalnız evlilikte olurdu. Ama kız arkadaşlarım iki kişi birbirini sevdiği zaman cinsel ilişki kurabileceklerini söylediklerinde, çok sarsıldım. Bakirelik sorunu nedeniyle Küba'da nişanlılar elbette cinsel ilişki kuramazlardı, ama odasını paylaştığım kızların açıkladığı gibi, cinsel ilişkilerin biçimi yer değiştirerek bakireliğe bir çözüm yolu bulunabilirdi. Böylece Paco'nun basit bir öpücük istemesinin dışında benden başka şeyler de isteme hakkına sahip olduğunu anlamaya başladım. Böyle içli dışlı yakınlık kurabilmek benim çok zamanımı aldı ve evlilik günü gelinceye dek ben böyle bir zevki tatmak istemedim.

Amerikalılarla olan füze krizi de işte bu sırada ortaya çıktı ve Paco askere gitti. İnsanı heyecanlandıran bir savaş havası esiyordu, yağmur altında silahlı insanlar ve Sovyet kamyonları geçiyordu. Siperler kazılıyor ve her kötü olasılık göz önüne alınıyordu. Oysa ben bir tek şey istiyordum, Paco'yu görmek. Ona gerçekten âşıktım.

Tam savaşın ortasında Paco Havana'ya geldi ve bana telefon etti, ama birbirimizi göremedik. İkinci kez geldiğinde Plaza Cardenas'ta buluştuk. Yeşil bir üniforma giymişti, bir makineli tüfekle, bir el bombası taşıyordu. Onu böyle görmek beni çok heyecanlandırdı. Bir önceki akşam Fidel'in üniversitede konuştuğunu ve bir Amerikan çıkarması olasılığından söz ettiğini söyledim. Paco benim kaygılarımı doğruladı ve belki de son kez görüştüğümüzü söyledi.

Nerdeyse tüm öğleden sonrayı birlikte geçirdik. Sivil savunmada görev aldığımı ve askeri bir eğitim gördüğümü ona anlattım; üniversitemizi biz öğrenciler savunacaktık. Bu konuşmaların sonunda Paco duygularını açtı: "Eğer savaştan sağ çıkarsak, evleniriz." Benim de en büyük arzum buydu: "Evet, dedim, git benim için ve çocuklarımız için savaş."

Bütüm savaş boyunca, onunla buluşacağım anı ve ona anlatacaklarımı, ona duyduğum aşkı düşündüm. Savaşın sonunda herkes terhis edildi, ama o geri gelmedi. Arkadaşlarına tek tek soruyordum: "Peki, ama Paco nerede?"

"Dinle, diyorlardı, stratejik bir yere gönderildi. Bu nedenle geri göndermiyorlar." Ben bizim semtteki askeri eğitimi sürdürüyordum: Sabah 5'te arkadaşlarla gidiyor, öğleden sonra dönüyordum. Akşamları da bir mangaya komuta ediyor ve onlara eğitim yaptırıyordum. Bir gün eğitimden üstüm başım çamur içinde dönüyordum. O günlerde benimle yakın arkadaş olan Olga seslendi: "Oraya doğru bak, iki yüz metre öteye, Paco orada!" Bir çılgın gibi koştum ve kendimi onun kollarına attım. Arkadaşları başımıza toplantılar Paco bir tek söz söyledi: "Hemen evlenelim!"

"Yalnız bana üstümü değiştirecek zamanı bırak?" Üstü başı kir içinde ve bakımsız görünmek istemiyordum. Odama çıktım ve arkadaşların birinden bir giysi ödünç aldım. Paco bana ne zaman evleneceğimizi sabırsızlıkla sorduğunda, geriye iki sınavımın kaldığını ve 22 Aralık sabahı hazır olacağımı söyledim. Öyleyse ayın 23'ünde." Geriye de sadece bir ay kadar bir şey kalmıştı.

Ertesi gün gidip haberi anneme verdik. "Ne!" dedi "Siz delisiniz. Buna olanak yok!"

"Bana güzel giysiler hazırla," yanıtını verdim. Sınav hazırlıkları içindeydim ve çeyiz sandığımla ilgilenemezdim. Üstelik bu yıl askeri giysiyle evlenmek moda olmuştu.

Yedi aylık bir nişanlılık döneminden sonra 23 Aralık 1962'de evlendik. Küba'ya dönmüş olan kardeşim beni kendi arabasıyla üniversiteye götürdü. Oraya vardığımızda avlunun görkemli bir şekilde süslendiğini gördük. Arkadaşlarım bana ve Paco'ya hiçbir şey demeden annemle işbirliği halinde çok güzel bir düğün hazırlamış ve koca bir

düğün pastası yapmışlardı. Bir fotoğrafçı bile vardı. Renée'den başka herkes gelmişti; hep bir araya toplandığımız için çok neşeli bir düğün oldu. O gün, daha önce hiç görmediğim Paco'nun anne ve babasıyla tanıştım. Paco çok sabırsızdı ve uzun süre orada kalmamızı istemiyordu. Israr ettiği için ben de onu izlemek zorunda kaldım. Arkadaşlardan birisi bizi arabasıyla yakındaki bir plaja götürdü.

24 Aralık'ta kardeşim Las Villás'a gideceği için, bir gün öncesini annemle birlikte geçireceğimizi Paco'ya söyledim. Annem hemen Paco'yu kabul etti. Akşam yemeği güzel geçti. Bununla birlikte, yemekten sonra kalkıp kocamla yatak odasına gitmeye çekiniyordum. "Onun uyumasını bekleyelim" dedim Paco'ya, çok utanıyordum. Ayrıntıları fazla anımsamıyorum, ama yalnız Paco bana şöyle demişti "Bu kadar saçma bir şey olamaz."

Senyora Reyes

Monica okuma-yazma seferberliğinden döndüğü zaman, benden bir şey istemişti: "Gelecek yıl için bir eğitim bursu."

-Niçin bu yıl değil?

-Çünkü seni yalnız bırakmak istemiyorum.

Bunun üzerine ona şöyle yanıt verdim: "Eğer gelecek yıl için istiyorsan, hemen şimdiden kararını vermelisin." Böylece beni bıraktı ve ben yalnız kalmış oldum.

On altı yaşında Paco ile nişanlandığı zaman, bir burs da elde etmiş oluyordu. Bu onun ilk ve tek sözlüsüydü, tanıdığı tek erkekti, anlıyor musunuz? Haberi duyduğum zaman ona verdiğim yanıt şuydu: "Acele etme Monica, onu gerçekten sevip sevmediğini anlamak için bekle." Ama Ekim'deki savaş bunalımı içinde çılgınca bir havada evlenmeye karar verdiler. Çocuk beni görmeye geldiğinde görüşümü açıkladım: "Monica yalnız yaşça değil, kafaca da bir çocuk." O sırada Monica bana şöyle karşı çıkmıştı: "Sen iyi bir anne değilsin, beni evlenmeye iteceğine, karşı çıkıyorsun."

Kimi dostlarım bana Monica henüz ergin çağda olmadığı için ona evlenme izni vermememi söyledi. "Hayır dedim, engel olursam ve

başka birisiyle evlenir ve mutsuz olursa, onun mutluluğuna engel olduğum için sonradan beni kınar."

Bu arada çocuğu da uyardım: "Monica hiç ev işi bilmez.

"Benim için önemli değil, dedi, yaparken öğrenir" Yemek pişirmesini öğrendiğini söylemeliyim, ama canı istediği zaman bunu yapardı. Ablası da onun gibiydi. Ama bu gibi şeyleri yapmak istemiyorlarsa, kendilerinin bileceği bir iş. Benim yapabileceğim bir şey yok. Çünkü ben evde her zaman bir aşçı, bir çamaşırcı ve hizmetçi bulundurdum; devrim buna bir son verinceye dek sürüp gitti bu. Eğer onlar olmasaydı, ben kendi işime gidemezdim. Sabah erkenden gidiyor ve öğleden sonra dönüyordum.

Otuz iki yıl boyunca çalıştım, ama hiçbir zaman çocuklarımı ihmal etmedim. Çocuklarını hizmetçiye bırakıp kâğıt oynamaya giden birçok ev kadını var. Ben hiçbir zaman böyle davranmadım. Çocuklarımı çok iyi yetiştirdiğimi ve on iki yaşına dek onlara ahlak kurallarını aşıladığımı sanıyorum. Sonra her şeyi kendi seçimlerine bıraktım; bugün yaptıkları hoşuma gitmese de onlara karışmıyorum.

Monica

On yedi yaşında evlendiğim zaman, asla bir ev kadını olma amacını taşı mıyordum. Durum benim için açıktı, çünkü her zaman için, çalışan annem gözümün önünde bir örnekti. Annem ev kadınlarını hiçbir zaman sevmedi ve ev işlerini de sevmediği için her zaman hizmetçisi oldu. Eğer ona yemek hazırlayan biri yoksa annem aç kalırdı. Benim önümde böyle bir örnek vardı ve ne olmak isteyip istemediğimin bilincindeydim, Paco da öyle.

Evlendikten sonra Paco ile bir öğrenci bursu aldık ve üniversitenin bize verdiği konuta yerleştik. Benim başlıca işim ders çalışmaktı ve tüm ev işlerinden özgürdüm. Evlendikten üç ay sonra Paco ile cinsel bir sorunu irdelemeye başladı; gerçi nişanlılık döneminde de bunun sözünü etmiştik. Sanıyorum bu sorun, benim on dört yaşındayken yaşadığım acınası bir cinsel deneyimden ve onun bıraktığı sarsıntıdan ileri geliyordu. Bu deneyimden kaynaklanan bir sürü tıkanıklıklardan

evlilikle birlikte kurtulacağımı sanıyordum. Oysa gerçekte, benim davranışlarımın üzerine çöken, aldığım tüm bir eğitim sistemiydi.

Davranışımın onu üzeceğini düşünerek, onunla bu konuyu hiçbir zaman konuşamayacağımı sanıyordum. Kendimi çok mutsuz hissettiği bir gecede, daha önce neler duyduğumu ve yaşadığımı ona anlattım. Anlayışla karşıladı, çünkü beni çok seviyordu ve ona verebileceğimin çok üstünde sevgiye gereksinimi vardı. Sonra zaman geçti ve bu soruna bir daha yaklaşmadık.

Bu itiraftan kısa bir süre sonra gebe kaldığımı anladım. Belki de haksız olarak çok sevindim, ama zamanında doğum yapmak için bunu engelleyecek hiçbir şey yapmadım. 1963 yılı Ocak ayında Cristina doğdu. Yeni yaşamım beni mutlu etmeye yetiyordu ve başka hiçbir şey istemiyordum.

Benim için zor bir dönemde evlenmiştik, çünkü ona karşı duygularımdan pek emin değildim, ama ilişkimiz zamanla yeni bir temel üzerine oturmaya başladı. Paco bana karşı her zaman çok sevecendi, öte yandan ben de günlük yaşama giderek alışıyordum ve giderek ona daha çok gereksinim duyduğumu anlıyordum.

ALTINCI BÖLÜM

ÜNİVERSİTE VE POLİTİKA

Monica

On beş yaşında orta öğretimi bitirmiştım; okuldayken oluşturduğumuz ve pek ileri gitmeyen devrimci öğrenci komitesinin dışında hiçbir politik deneyime sahip değildim. Üniversiteye girince, etkin politik çalışmalarımı sürdürdüm. Psikoloji okuluna bağlı ve oluşumuna benim de katkıda bulunduğum bir komitede çalışıyordum. Üniversitedeki resmi seçimler henüz işlerlik kazanmamıştı ve ben henüz tanınmamış bir öğrenciyken buraya seçildim. Nedenini pek iyi bilmeden de öğrenci cephesi sorumlusu oldum. Sınavlarla ilgili tüm zor sorunlarla ben uğraşıyordum. Öğrenci derneklerinin öğrenimle bağlantılı olarak sportif ve kültürel görevleri vardı; bunlar somut çalışmalarıydı.* Dernekler, Üniversite Öğrenci Federasyonu'na bağlıydı. O dönemde ortak kurul yönetimi vardı ve öğrenciler, profesörlerle birlikte rektörlükte yönetime katılıyordu.** Okullar düzeyinde de benzer bir durum vardı: okul yönetim kuruluna seçilmiş bir öğrenci; derslere, sınavlara, notlara ve öğrencilere ilişkin tüm konuları inceliyordu.

Ben geldikten altı ya da yedi ay sonra resmi seçimler yapıldı ve

* Üniversite Öğrenci Federasyonu, uzun yıllar boyunca önemli bir politik örgüt oldu. 1962'de bu kuruluş ve öteki öğrenci grupları Komünist Gençlik Birliği'ne katıldı. Federasyon, özel önemi dolayısıyla 1967 yılına dek kendi yapısını ve yönetimini korudu. Buna karşılık, öğrenci derneklerindeki politik sorumluluklara katılmayı, geniş ölçüde Komünist Birlik denetliyordu.

** Ortak kurul yönetimiyle, profesörler ve öğrenciler, üniversitenin içinde yönetimin sorumluluklarını paylaşıyorlardı. Her fakülteyi bir idare meclisi ya da danışma meclisi yönetiyordu ve bu meclis üç profesörle, üç öğrenciden oluşuyordu. Bu sistem içinde öğrenciler hem kendi haklarını dile getiriyorlar, hem de profesörlerin politik tavırlarını yakından izliyorlardı.

ben okulun öğrenci derneği genel sekreterliğine seçildim. Daha sonra yapılan değişikliklerle arkadaşım Olga başkan oldu ve ben, bu andan sonra kendimi okuldaki her çeşit politik etkinliklerin içinde buldum. Günlerimi ve gecelerimi toplantılarda geçiriyordum. Çünkü kimi çatışmaların içindeydik. Örneğin İsidro del Pino bizim bütün bir yılımızı aldı. Üniversitede öğretim üyesi olan bu adam, 30'lu yıllarda devrimciydi. Tümüyle paranoyak ve zor bir adamdı, derslerinde durmadan devrime karşı tüm zehrini akıtıyordu. Okulun müdürü ve tüm bölüm başkanları ona karşıydı. Ezilmiş bir kimse gibi ortaya çıkıyor ve eleştirilere aldırımıyordu. Öğrenciler arasında yandaşları vardı ve ilk zamanlar ben de bunlar arasındaydım. Beni beğeniyordu, çünkü öğrenim yapmaya yetenekli ve öğrenim yapacak tek kişi olarak beni görüyordu. Öğrencilere zekâ testi uyguluyordu ve elde ettiği sonuçlara göre öğrencileri ayırıyordu. Oysa öğrenci derneği buna karşıydı, çünkü üniversitenin seçkinlere değil, herkese açık olmasını istiyordu.

Politikasını onaylamadığımı söyleyince, yanıtı şu oldu:

-Merak etme küçük hanım, sen üstünler kümesindesin.

-Size hangi kümede olduğumu sormuyorum, efendim. Benim zekâ testim ne olursa olsun, sizin yönteminize karşıyım.

Bu andan sonra del Pino'ya karşı olan tavrımız sertleşti.

Açıklamalarının yarısının yanlış olduğunu zamanla ortaya çıkardım. Örneğin bir Sovyet ders kitabını temel olarak almanın zorunlu olduğunu bize inandırmıştı. Masanın üzerine Smirnov'un (Sovyet psikologu) ders kitabını koyuyor ve şöyle diyordu: "İyi bakınız, Sovyet metinleriyle uyum halinde olmak gerektiğine göre, işte burada. Bana gelince; istediklerini bana yapabilirler, ama beni susturamazlar." Derslerini ancak böyle yürütebiliyordu.

Bir gün del Pino olayını okul müdürüyle tartışıyordum; müdür bana şu açıklamayı yaptı: "del Pino'nun istemediği bir şeyi ona yaptıрма gücünde olmadığımı söylemeliyim. Kendi işlerini düzenlemek için bu kitabı da kendisi seçti."

Bunun üzerine Olga ile birlikte, del Pino'ya karşı kim varsa, hepsini topladık. Uzun tartışmalardan sonra onun hakkında ne kadar şikâyet varsa, hepsinin bir listesini çıkardık ve Rektörlüğe gönderdik. Olay

orada görüldü ve konuyu incelemek üzere bir soruşturma komisyonu kuruldu; öğrencilerle tek tek görüldü.

Artık yemek yemiyordum, çok az uyuyordum; ömrüm rektörlüğün büyük basamakları üzerinde geçiyordu. Bizim gruptan birisi açıklama yapmak için içeri girse, çıkışında ona soruyorduk: "Ne söyledin?" Karşıtlarımızın yüzüne bakmaya cesaret edemiyorduk. Olay bizi heyecanlandırıyordu. Sonunda del Pino okulu terk etti, ama biz de iki gruba bölünmüş olduk.

Del Pino'nun yandaşlarıyla karşıtları bir yıl boyunca birbirlerine şiddetle karşı çıktılar. O dönemde Öğrenci Federasyonu başkanı olan Rubellon* bize şöyle dedi: "İçimizi dökünceye dek birlikte kalalım ama bundan böyle kesinlikle birleşmemiz gerekiyor." Bunun üzerine herkesin kendi yakınmalarını dile getirdiği bir dizi toplantı yaptık.

Tüm bu çalışmalarımıza karşın, yine de derslere zaman buluyorduk. Sıradan bir öğrenciydim ben, ama sınav dönemi gelince, gecemin bir bölümünü ders çalışmakla geçiriyor ve oldukça iyi not alıyordum. Üniversitenin yanında Vedado'da oturuyordum ve akşam yemekleri için eve gidiyordum. Ev işleri ve bebekle uğraşan bir kadın vardı, ona ayda 50 peso veriyordum. Ayrıca bir işte çalışmak istiyordum, ama Paco buna karşı çıkıyordu. Ben bir an önce öğrenimimi bitirmek ve diplomamı almak istiyordum. Üniversite öğrenimi parasızdı ve evin tüm giderlerini Paco karşılıyordu. Okumak için bana dört yıl boyunca bir burs bulanın o olduğunu hep söylemişimdir.

Derslerde ciddi olmadığım gibi, düzenli de değildim. Kuşkusuz annem beni olumsuz etkilemişti ve böylece onun otoritesine karşı çıkmış oluyordum. Bununla birlikte, bugün çalışma yaşamımda ona çok benziyorum. Doğrusunu isterseniz onun kadar bilinçli olmamakla birlikte, çok disiplinli çalışıyorum. Örneğin annem, çocukları hasta olsa bile, hiçbir zaman bütün bir gün boyunca evde durmazdı; oysa memurlarda fırsatını bulur bulmaz işe gitmeme âdeti vardı.

Ben Komünist Gençlik Birliğine üye olmadan önce, kimlerin militan olabileceğini saptamak için bir toplantı düzenlendi. Bunlar militan

* José Rubellen, 1962-65 yıllarında Federasyon başkanıydı ve inşaat mühendisliğinde öğrenciydi. 1960'ta öğrencileri yanına alarak üniversite içinde karşıdevrimci profesörlere eleştiriler yönelmişti.

olmadan önce üç aylık bir adaylık döneminden geçiyorlardı; militanlığa yatkın olmayanlar eleniyordu* Olga ile ben aday olarak sınıflandırıldık. Toplantılarda herkesin durumu ayrı ayrı inceleniyordu ve karar, öğrenim durumları bizden daha yüksek olan öğrenci dernekleri içinde alınıyordu.

Benim için çalışmalarımın zayıflığı ve yeterince deneyimli olmadığım ileri sürülmüştü. Ömrümde aldığım ilk uyarı bu oldu. Grubun en genç üyesi olarak deneyimsizlikten ileri gelen yanlışlar yaptığım doğruduydu. Kimi arkadaşlar benimle ilgili çekincelerini Olga'ya bile iletmişlerdi, ama arkadaşım olduğu için bunları bana söylememişti. Olga derslerde benden daha zayıf olduğu için onu küçümsemediğim bile söylenmişti. Aslında Olga çok kompleksiydi, çünkü melez olduğu halde kendini beyazlardan saymak istiyordu. Mutsuz yaşamından kaynaklanan bir sürü kompleksi vardı ve onunla geçinmek zordu.

Çalışmalarım bakımından beni eleştirmelerine pek üzülmedim, ama yeterince olgunlaşmadığım için beni militanlığa layık görmemelerine şok oldum. Hem bununla ne demek istediklerini de pek anlamadım. Onalar göre benim neşeli karakterim, taşkınlığım, insanlara açık oluşum, olgunlaşmamanın belirtisiydi; konuşmamı ve yürüyüşümü eleştiriyorlardı. Ne olursa olsun, peşimi bırakmayan şu olgunlaşmamışlık sözünü hiç sevmedim.

Bu kişisel saldırılar benim için çok sarsıcı oldu ve bu sınavdan pusulamı tümüyle şaşırmış olarak çıktım. O dönemde, bir kimseyi yetiştirmek için çok sıkı bir eleştiriden geçirmek gerektiğine inanılıyordu, ama bu yöntem bana çok katı görünmüştü. Şansım var ki, bunu Paco ile uzun uzadıya tartışma fırsatı buldum ve onun büyük desteğini gördüm.

Komünist gençlik için adaylığım sekiz ay sürdü, bu dönem içinde kendimi çok huzursuz hissettim. Bana kalırsa bu politik grup çok saldırgandı ve onların herhangi bir yardımını hiçbir zaman görmedim. Bu "olgunlaşmamışlık" yaftası bana çok engel oluyordu. Ne zaman bir tartışmada söz alsam, sanki arkama yapıştırılmış bu yafta beni ele ve-

* Bir militan, komünist partinin dışındadır. Adaylık, parti üyesi olmak içindir. Monica'nın üniversiteye girdiği 1962 yılında İsyancı Gençlik'in yerini, Komünist Gençlik aldı.

riyordu. Şöyle diyordum kendi kendime: "80 yaşında bile, elimde bir bastonla hâlâ olgunlaşmamış birisi olacağım. Bu, yaşa değil, kişilğe bağlı bir sorundur."

Adaylığa kabul edildikten sekiz ay sonra beni bir toplantıya çağırdılar, durumumu incelediler ve beni militanlığa layık buldular. Durumumu daha önce göz önüne almayan büronun yanılığını açıkladılar ve bir savsaklamanın olduğunu, olumlu eylemlerim kabul edilmeden örgüt içinde fazla eleştirildiğimi kabul ettiler.

Böylece militan oldum ve bir yıldan fazla bu çalışmayı sürdürdüm. Çok çalışıyordum. Vaktimi toplantılarda geçirerek ve böyle bir yaşamın hoşuma gidip gitmediğinin pek de bilincine varmadan, üniversite içinde yaşıyordum. Politika, Paco ile aramızda çok güçlü bir bağıdı. Üniversiteye birlikte gidiyorduk, derste ya da toplantıdaysam, çıkışta beni bekliyordu. Kimi kez şöyle dediğimiz de oluyordu: "Çocuklarımızın da bize gereksinimi var, bu akşam evde kalalım." O zaman toplantılara gitmiyorduk.

Üniversite seçimlerinden üç ay önce, Olga üniversite bürosuna seçildi ve ben de onun yerine psikoloji öğrencileri derneği başkanlığına atandım.

Bu üç ay boyunca çok sevinçliydim. Kendimi bütünüyle verdiğim çalışmamı Olga çok övüyordu, çünkü günlerimi üniversitede geçiriyordum. Bununla birlikte, yöntemim kimi kez iyi değildi, şöyle ki, büronun öteki üyelerine danışmadan tek başıma hareket ediyordum. Yeri gelince bu konuda dikkatimi çektiler, ama hiçbir zaman resmi bir kınama almadım. Tersine, benim çalışmamdan hoşnut görünüyorlardı. Çalışma yöntemimin haklı çıktığını da söylemeliyim, çünkü cephe yöneticileri iyi çalışmıyordu ve benim, durumu düzeltmem gerekiyordu.

Bu üç aydan sonra, gelecek seçimlerde kimlerin aday olabileceği tartışmaları başladı. Bu arada benim Bilimler Fakültesi öğrenci derneği yürütme kuruluna ve kamu ilişkileri cephesinin başına getirilmemi önerdiler.* Herkes benim çalışmamı övdü ve böylece kamu ilişkileri cephesi sorumlusu oldum. Üç ay boyunca çok iyi çalıştım, sonra kızım Alegria'ya gebe kaldım.

* Her fakülte öğrenci dernekleri üyelerinden ve çeşitli cephe sorumlularından oluşan bir yürütme kurulu vardı. Seçim listeleri birçok adı içerebilirdi, ama tartışmalardan sonra bir tek aday kalırdı.

Gebeliğimin ilk üç ayı oldukça kötü geçti. Başım dönüyor, midem bulanıyordu; tüm zamanımı yatarak geçirmek zorunda kalıyordum. Bu kez çalışmaların altında bunalmıştım; çalışmalara katılmak ve Üniversite'nin yedi okuluyla ilişki kurmak için büyük bir çaba harcıyordum.* Güneşin altında başım öyle bir dönüyordu ki, bazen, zorunlu olarak okullardan birisinde kıpırdamadan kalıyordum. Ne kadar zor bir görevi yürüttüğümden Olga'nın haberi vardı.

Bu sırada dernek çalışmaları çok kötü gidiyordu, hatta bir felaketti. Bir gün Olga beni bir toplantıya çağırdı, ama ben gidemedim. Bu toplantıda bir dizi cephe yeniden inşa edildi ve kamu ile ilişkiler cephesine yeni bir sorumlu atandı.

Ertesi gün olayı Olga ile tartıştım.

-Demek beni başınızdan savdınız, öyle mi?

-Öyle yorumlama. Ne kadar çok çalıştığını onlara söyledim, ama özel durumun nedeniyle artık eskisi gibi sorumluluk yüklenemezdim; hem ayrıca Cephe senin özel yaşamının sonuçlarına da katlanamaz.

-Seninle aynı kanıda değilim. Eğer beni dernekten atıyorlarsa, Gençlik Birliği'nden de atsınlar.

-Dinle Monica, bütün bunları ciddi ciddi konuşmamız gerekli. Kimse seni kapıya koymuyor. Yalnız kendi özel durumun dolayısıyla dernek işlerini bir kenara bırakıyorsun. Doğumdan sonra yeniden başlarsın.

Ama Olga bana olayı iyi açıklamamıştı. Ben kendimi kapı dışarı edilmiş görüyordum. Dört gün sonra Komünist Gençlik Birliği (KGB) genel sekreterine telefon ettim ve bütün içimi döktüm: "KGB toplantısında, sorunun doğrudan bana yöneltilmemiş olmasına çok şaşırdım, çünkü şimdi kendimi dernekten atılmış sanıyorum. Bu anda kendimi gençlik içinde çok rahatsız hissediyorum ve çok kuşkulu işler döndüğünü düşünüyorum. Tüm bu olaylar gebeliğimi etkilediği ölçüde, ben de uzak durmak istiyorum. Devrimciyim ve öyle kalacağım, ama insanların yalnızca birbirlerini eleştirdiği toplantılara gelmeyeceğim."

-Bütün bunları unut Monica, gebeliğini düşün.

Bu sıralarda üniversitedeki politik çalışmalarımın çok uzaklaştı-

* Öteki yedi okul şunlardı: matematik, fizik, kimya, biyoloji bilimleri, ilaç kimyası ve coğrafya

ğımı ve kendimi Cristina ile Paco'ya verdiğimi, gebeliğimle ilgilendiğimi söylemeliyim. Altı aylık gebeyken kansızlık çekmeye başladım ve canlanmak için Coca-cola ile ilaç almam gerekti. Zorla ders çalışıyordum ve okulda olup bitenlere dayanamayacak kadar güçsüzdüm.

Ocak 1965'te Alegria'yı dünyaya getirdim. Bebeğimle ilgilendikten sonra okula döndüm. Artık bir militan olduğumu öğrendiğim zaman şaşırmadım!

Olup bitenler konusunda bana ne olduğu belli olmayan bir açıklama yaptılar. Okulla üniversite komiteleri arasında bir bölünme olmuştu. Bizim okulun komitesi, üniversite komitesine bir mektup göndermiş, onlar da bunu çok kötü karşılamıştı. Kısaca; şiddetli bir tartışmadan sonra, fakültenin komitesi, okulunkine müdahale etmiş, artık militanlığın olmayacağını ve her bireyin durumunun ayrı ayrı ele alınacağını açıklamış. Olayın bu kaypak yanlarını hiçbir zaman kavrayamadım, çünkü kavga ve tartışmalar çok karmaşık bir hal almıştı.*

Ekim krizinden sonra Renée'nin Küba'ya dönmesi, benim için büyük bir olay oldu. Onun geleceğini duyduğum andan sonra, artık uyuyamaz oldum. Başka bir şey konuşmaz olmuştum. Kız kardeşim üç yıldır yoktu. Ben henüz küçük bir kızken o gitti ve aramızda hiçbir zaman iki yetişkin insan ilişkisi kurulmadı. Paco duygularımı anlamıyordu. Bundan söz etmesek bile, benim sevincimi paylaşmadığını biliyordum. Kuşkusuz kendisine ait olanları, Renée'nin alacağını düşünüyordu.

Biz nişanlıyken Renée Avrupa'daydı. Gebeyken merdivenden yuvarlanmış ve çocuğunu düşürmüştü. Bu kaza haberi beni ağlattı. Böyle zor bir anda, kız kardeşimin bizden ne kadar uzak ve yalnız olmasının beni nasıl etkilediğini Paco anlayamazdı. Abarttığımı ve ona olan duygumun nevrotik olduğunu söylüyordu Paco, oysa bu, hiç aklıma gelmemişti. Kız ve erkek kardeşimle olan ilişkilerime Paco soğuk bakıyordu. Aslında bizi kıskanıyordu. Sık sık soruyordu: "Kimi yeğliyorsun, beni mi yoksa erkek kardeşini mi"? Tam bir ikilem karşısın-

* 1965'te, karışık olaylardan sonra KGB yeniden örgütlendi. Birçok üyelik geçersiz sayıldı. Buna karşılık, Üniversite içindeki tabanını genişletmek için kitle halinde üye kaydına başlandı. İşte o yıl bugünkü komünist partisi kuruldu ve komiteleri üniversite içinde örgütlendi.

daydım, çünkü Silvio'ya hayrandım ve Paco'ya olan aşkımdan pek emin değildim. Beni kardeşime bağlayan ne varsa, örneğin çocukluğumuz, bir sürü anılar, bunları hiçbir zaman belleğimden silemezdim!

Kendime karşı dürüst olsaydım, Silvio'yu yeğlediğimi ona söylerdim. Ona hiçbir açıklama yapmıyordum, ama kararsızlığımdan bunu anlıyordu ve bunalıyordu; kendi açımdan böyle bir karşılaştırma yapmam, beni rahatsız ediyordu.

Renée döndüğü zaman Paco'yla ilk kez ciddi ciddi tartıştık. Biz annemlerde oturuyorduk, kız kardeşimle kocası bizi görmeye geldiler. Odamda oturmuş şundan bundan konuşurken, konu Sovyetler Birliği'ne geldi ve Renée, Sovyet ürünü yeni insanla, Küba insanını karşılaştırdı ve bizimkini daha saf ve temiz buldu. Paco buna şiddetle karşı çıktı, çünkü "yeni insanın" yalnız Sovyetler Birliği'nde var olabileceği kanısındaydı.

Ben de Paco'nun görüşlerini paylaşıyordum, ama kendimi yeni düşüncelere kapalı tutmuyordum. Yapım öyleydi; yeniliklere açtım ve bana söylenenler içinde beklentime yanıt vermese bile dogmatik bir biçimde tepki göstermiyordum.

Renée ılımlı bir hava içinde konuşuyordu ve kendi görüşünü açıklıyordu. Bir ara ondan yana oldum, bunun üzerine Paco bağırды:

-Onun dediklerini onaylıyor musun?

-Ne onaylıyorum, ne onaylamıyorum, sadece dinliyorum, hepsi bu.

-Anlaşıldı, senin alt komiteye bunu haber vereceğim -o sıralarda militandım- ve bu tartışma orada yeniden yapılmalı.

Bu sözler yüzüme bir tokat gibi indi. Kafam kızdı ve şöyle dedim: "Kaygılanma dostum, sorunu Merkez Komitesi'ne getirirsen, daha iyi edersin. Hem niçin Fidel'e anlatılmasın? Bana doğru gelen bir sözü dinlememi kimse engelleyemez. Ne Fidel ne başkası anlıyor musun? Eğer beni dinlemek istemiyorsan, sen kendi derdine yan."

Bunun üzerine Renée'ye karşı olan saldırganlığı arttı. Sonunda Renée'ye odayı terk etmesini söyledi. Renée onun sözlerini pek ciddiye almayan bir hava içinde yerinden kalktı ve çıktı. Kız kardeşimle ben bu tür tartışmaların üstünde kalıyorduk. Benim de onun kocasıyla anlaşılamadığım anlar oluyordu. Onun konuşmasını dinliyorum, sonra ekliyordum: "Sen şahane bir aptalsın, Hector, ama ne de olsa Renée senin-

le evlendi, onun için de seninle iyi geçinmem gerekiyor." Ben bir canıyla evlenmiş olsaydım bile, yine de Renée benimle hiçbir zaman bozuşmaz. Sadece şunu söyledi: "Senin kocan hayvanın teki, ama bu bizim yakınlığımızı bozmaz."

Paco'ya karşı çok hınç duyuyordum, bunun nedeni politik katılığından çok, Renée'ye karşı davranışydı, oysa onun benim için neyi temsil ettiğini biliyordu. Davranışını bana karşı yöneltmiş bir saldırı-ganlık gibi hissettim. Eğer elimden gelseydi, Renée odayı terk ettiğinde, ben de onu parça parça edebilirdim. Öyle öfkelenmişim ki, tek söz edemiyordum. Ertesi gün hiçbir şey olmamış gibi, Paco benimle konuşmaya başladı. Büyük bir şiddetten normal bir davranışa geçecek yetenekte bir kişiydi. Benim açımdan durumun açıklığa kavuşması gerekiyordu.

Neyse ki bozuşma çok uzun sürmedi ve Renée hiçbir şey olmamış gibi ilişkilerini sürdürdü. Ama bunun ardından birkaç anlaşmazlık daha oldu. Ayrıca Hector da eve gelmeyi sevmiyordu, onunla ilişkilerimiz daha da gergindi. Renée bu olaya üzüldüğü için, bir gün ona şöyle dedim: "Dinle, ne Hector bize gelmek istiyor, ne de Paco size geliyor. Anlaşmıyorlar. Onları bir yana bırakalım ve biz kendi aramızda görüşelim. Ne de olsa biz onları tesadüfen tanıdık, öyle değil mi? Konuşmak için onlara gereksinimimiz yok.."

Paco, Renée ile kavga ettikten sonra, ona olan duygularım değişti, artık sorunlarımı ona anlatma gereksinimi duymuyordum. Giderek birbirimizden uzaklaştık, bugün artık aynı görüşleri paylaşmıyoruz. O parti üyesi ben değilim. Kimi kez farklı tepkiler gösteriyoruz. O beni biraz liberal buluyor ve bu nedenle sık sık tartışıyoruz. Politikada o benden daha katı ve daha az hoşgörülü. Beni kınadığı zaman kendimi bir yargıcın karşısında sanıyorum. Bana göre dogmatizm dar kafalılığın belirtisi, oysa ben daha anlayışlı olmaya çalışıyorum.

Renée

Küba'ya döndüğümüzde, yeniden gitme olasılığını göz önüne alarak bir okulda değil de başka bir işte çalışmak istiyordum. Sonunda

Küba delegesinin Unesco'ya bağlı bir bürosunda görev aldım. Mirella Dışişlerin Bakanlığı'nda çalışıyordu, onu yeniden bulduğuma çok sevindim, böylece dostluğumuz daha da güçlendi.

Hector artık diplomatik topluluk içinde kalmak istemiyordu, yazarlar ve sanatçılar birliğine katıldı. (UNEAC) Cubanacan Güzel Sanatlar Okulu'nda resim dersi veriyordu; orada birtakım sorunları oldu. Oradan müzeye atandı ve Padilla olayı patlak verdiğinde*, müzeyi de terk etti. Hector sık sık Padilla'nın sözünü ederdi. Onu bir karşıdevrimci değil de, bir şair olarak görüyordu. Ben Padilla'yı tanıdığımdan beri onun, hep komünist düşünceler taşıdığına tanık oldum, ama politika-nın ve toplumsal sorunların dışında kaldığını da söylemek gerekir. Fidel'den biraz nefret ederdi Padilla. Hector onun biraz olayların dışında kalmak istediğini söylerdi, bu da doğrudur.

Bana sorarsanız, Padilla'nın kitabı biraz yanlış anlaşıldı. Ben bunu ayrıntılarıyla tartıştım. Hem şiirsel esinlerin politikayla uzlaşamayacağını da söylemeliyim. Padilla halktan söz ettiği zaman, Devrimi değil, tarihi anıyordu.

Bence çok başarılıydı ve güzel bir dille yazan son derece yetenekli bir insandı. Yaşamı ve insanları ısırtıcı bir şekilde eleştiren bir tavırla, içinin derinliklerinden bir acıyı yayıyordu. Onun acı alaycılığı çocukluğundan ve eğitiminde kaynaklanıyordu.

Kişisel olarak onu sevmedikleri halde savunan insanlar vardı. Örneğin ben de biraz nefret ederdim ondan aslında bir yığın sorunu vardı. Çok kültürlüydü, çok çalışkandı, ama ahlak kurallarını da hiç sayardı. Kendine karşı acımasızdı. Belki şimdi vicdanıyla barışmıştır.

Padilla iyi bir insan olamayacak kadar bencildi. Herkesin kendisi-

* Herberto Padilla, Casa de las Americas'ın verdiği edebiyat ödülünü, uluslararası bir jürinin elinden aldı. Padilla'nın yeterince devrimci olmadığını ileri süren UNAC'ın kimi üyeleri, bu seçime şiddetle karşı çıktılar. Padilla resmi görevini yitirdi, ama Castro'nun araya girmesiyle kendisine Havana Üniversitesi'nde profesörlük verildi. Burada Renéé yalnızca 1968 olaylarından söz ediyor. Padilla daha sonra Batı ülkelerinin sözünü ettiği bu olayın kahramanı oldu: 1971'de karşıdevrimci çalışmalarından dolayı mahkûm oldu. Yabancı ajanlarla ilişki kurduğu ve yurttaşlık görevlerini yerine getirmediği için suçlanmıştı. Bir grup yabancı yazarın imzaladığı bir mektup, Castro'ya gönderilerek açıklama istendi. Castro bunu Küba politikasına yabancı müdahalesi olarak kabul etti. Padilla, yazarlar ve sanatçılar sendikası önünde özeleştirisini okudu ve bir ay tutukluluktan sonra salıverildi.

nin ayaklarının dibinde olmasını ve kendisine hayranlıkla bakmasını isterdi. Başkalarını küçümsemesi ve sinek gibi ezmesi gerekiyordu. Kendisini hayranlıkla dinleyen bir çevrenin olması gerekiyordu. Gittiği her yerde bir anlaşmazlık çıkarırdı. Ne olursa olsun, bu ülkenin hiç dışına çıkmadı. Tarihe geçecek bir kişi olmak istiyordu. Sanıyorum, bir gün Küba'da önemli bir kişi olmak için her şeyi kullanıyor.

Bizim ülkede bedensel, zihinsel ve duygusal bakımdan eski insana göre daha gelişmiş yeni insanı yaratmak gerektiği her zaman söyleniyor. Tüm bu nitelikler Che'de vardı. Yalnız kendi yakınlarını ve dostlarını değil, tüm insanları sevme yeteneğine sahipti. Sıcak kanlılığı dillere destan olmuştu. Başkalarının eğilimleri onu ilgilendiriyordu ve Lenin gibi bir dayanışma duygusuna sahipti. Bu nedenle Devrim onu yeni insana örnek aldı.

"Yeni insan" üzerine birçok kuram geliştirildi ve tartışıldı. Kimilerine göre insan doğuştan belirleniyordu, kimileri ise insanı yaşadığı ortamın bir ürünü olarak görüyordu. Eğer genetiğin söylediği doğruysa, kollarımızı kavuşturup oturmaktan başka yapacak bir şeyimiz yoktu. Buna karşılık, Che ile Fidel'in yetiştiği ortamda yirmi çocuk yetiştirecek olursak, ne yirmi tane Che Guevara'ya, ne de Fidel Castro'ya sahip olabiliriz.

Her iki etkeni de göz önüne almak bana daha mantıklı görünüyor. Potansiyel olarak küçük ya da büyük doğan insanlar var, bu potansiyelelin gerçekleşmesini çevre belirliyor. Aynı şey zihinsel ve duygusal nitelikler için de geçerlidir. Ben çevrenin, soyaçekimi artırdığına, azalttığına ya da değiştirdiğine inanıyorum. Bana öyle geliyor ki, olumlu kalıtımsal etkenleri geliştirmek için özellikle okullarda, bu çevre koşullarını değiştirebiliriz. İşte o zaman yeni insan bizim toplumda ortaya çıkar.

Monica

Ben diploma aldığım yıl, Havana'daki üç üniversitenin öğrencilerinin, Sierra Maestra'ya gitmesini istemişti Fidel. Oradan da, ayaklanma sırasında ikinci cephenin açıldığı Sierra Cristal'e yaya gitmeleri gere-

kiyordu.* Yol hazırlıkları yapıldı, trene bindik ve Santiago de Cuba'ya vardığımızda gece olmuştu. Sonra San Lorenzo'ya dek kamyonlarla gittik, ötesi yaya gidilecekti. Sanıyorum yaklaşık bin öğrenciydik ve yürüyüş on iki gün sürdü.

İlk günkü yürüyüş çok zor oldu, çünkü hep tırmanmak gerekiyordu. Bedenen pek güçlü olmadığım için ne çantamı taşıyabiliyordum, ne kendimi, üstelik düztabandım. Bu ilk gün benim için bir işkence oldu; çantamın içindekileri iki kez azaltmak zorunda kaldım; oysa bu benim için küçük düşürücüydü, çünkü çantamızla birlikte yürümek bizim için onur meselesiydi. İlk kamp yerine vardığımızda tükenmişim.

Kamp yerinde bir sürü kazık çakılıydı; herkes kendi hamağını buralara bağlayacaktı. Az çok kendi mangalarımıza göre yerleştik, okullara göre mangalar oluşturmuştuk. Benim mangada psikoloji öğrencileri vardı. Orada akşam yemeklerimizi yedik ve ertesi sabah şafakla birlikte yola çıktık. Sabah saati olmasına karşın, güneş, şu yakıcı güneş, bizi tepede yakaladı. Kimi arkadaşlar baygınlık geçirdi. Öyle anlar oluyordu ki, ben de artık bir adım daha atamayacağımı sanıyordum. Çok korkunç bir gün geçirdik.

La Gloria kampına dek yürümekten başka bir şey düşünmüyorduk; yürümek, yürümek, yürümek. Oradan da El Paraiso kampına yürüdük, ama buraları görkemli olmadığı gibi, cennete de benzemiyordu*. Mola yerine varınca, yemek yiyor, dinleniyor ve erkenden uyuyorduk.

Gerillaların bu uzaklığı ne kadar zamanda aştıklarını şimdi pek iyi anımsamıyorum. Ama çok kısa bir süre içinde geçmişler, bir buçuk gün kadar bir şey sanıyorum. Elbette onlar bizim gibi değildi ve dur durak bilmiyordu. On ya da on beş dakika dinleniyorlar, sonra yeniden yürüyorlardı. Ayrıca onlar bizden bütünüyle farklı koşullar da yaşıyorlardı. Kötü giyiniyorlar, kötü yiyorlar, silah, kapacak ve yiyecek taşıyorlardı. Bizim yalnız sırt çantalarımız vardı, iyi yemek yiyorduk ve günün sonunda dinleniyorduk. Bence onların yaptıkları insan gücünün ötesindeydi.

Yolculuğumuzun sonunda Fidel bizi karşılamaya geldi. Bizim

* Fidel Castro'un komutasındaki birinci asiler ordusu Sierra Maestra'da savaşıyordu. Raul Castro komutasındaki ikinci cephe, Sierra Cristal'ın doğusunda ve kuzeyinde savaşıyordu.

* İspanyolca'da *gloria* görkemli; *paraiso*, cennet anlamında.

grup biraz geride kalmıştı. Benim ayaklarım ağrıyordu ve artık yürüyemiyordum. Gerçekte kendini sürükleyerek yürüyenler, dayanıklı olanlara göre daha çoktu. Birbirimizle şakalaşarak yürüyorduk: "İşte bir döküntü, eğri bacaklılar, körler."

Yarı yolda bir kamyon bizi aramaya geldi.

-Ah, döküntüleri götürmeye mi geldiniz?

-Hayır, Fidel'in olduğu yere götüreceğiz sizi.

Bu haber bizde büyük heyecan uyandırdı. Kamyon durduğunda, Fidel yanında üç kişiyle geldi.

-Evet, nasılsınız bakalım?

-Fidel, sürüklenerek geldik, sakatlandık!

Kamyonun üzerinden seslendim. "Ya sen Fidel, nereye gidiyorsun?"

-Ben bunlara kavun kampını göstermeye gidiyorum. Siz biraz daha gidin, az ötede herkes için soğuk içecek bulacaksınız.

Başına buyruk bir kadın olan ben, kamyonundan atladım ve Fidel ile birlikte yürümeye başladım.

Yolda yürürken Fidel bize bu bölgede çok özel bir iklimin bulunduğunu ve kavun yetiştirilebildiğini açıklıyordu; oysa tüm çevrede çamdan başka bir şey yoktu. Köylülere kavun yetiştirmelerini söylemişti, çünkü çok güzel yetişiyordu. Daha sonra madenciler bu bölgeye gelmişler ve önemli maden kaynakları bulmuşlardı. Bu durumda bitkileri sökmek gerekiyordu. Bu karar Fidel'i kişisel olarak rahatsız etmişti. "Peki benim kavunlarım? Tarlalarda ne varsa sökeceksiniz ve iç karartıcı bir manzara mı bırakacaksınız?"

Kamp yerine gelince, içimizden biri ne zaman Fidel'in kavun tarlası arasında dolaşsa Fidel bağıırıyordu: "Dikkat edin, kavunlarımı ezmeyin!"

Fidel iyi bir anındaydı. Cana yakındı ve şaka yapmayı seviyordu. Copelia'dan dondurma getirtilmişti ve önce erkeklere, sonra kadınlara dağıtıldı. Fidel yüzü kıpkırmızı bağırdı: "Nasıl? Niçin önce erkeklere dağıtıldı? Olacak şey mi?" Kendi dondurmasından her birimize birer kaşık vermeye başladı. Bu bizim için büyük eğlence oldu.

Erkek kadın ilişkisi konusunda bize takılıyor ve erkeklerin bize yardım edip etmediğini soruyordu: "Evet Fidel, çok kibarlar, çantalarımızı taşıdıkları bile oldu."

-Uyanık olunuz, belki de bir kandırmaca manevrasıdır. Mağara adamlarının kadınları saçlarından tutarak götürdüklerini anımsayınız.

Durmadan şakalaşıyor, kazaklarımızın bize yakıştığını söylüyor, sonra sözlerini bölgeyi anlatarak sürdürüyordu. Çocukken buralara yakın bir yerde yaşadığı için bölgeyi iyi bildiğini ve sekiz yaşındayken tepeye kadar tırmandığını söylüyordu. Anlattığı olayların arkası kesilmiyordu.

Daha sonra üç üniversitenin öğrencileri Fidel'i beklerken kavun tarlasını çembere aldık. Askeri geçit töreninde olduğu gibi tüm öğrenciler formalarıyla gelmişlerdi. Kimin nereye yerleşeceğini Fidel gösterdi ve her şey büyük bir disiplin içinde geçti. Sonunda bizim grup Fidel'in yanında kaldı. Bunun üzerine bize doğru döndü ve şöyle dedi: "Görüyor musunuz? Sizler bir avuç disiplinsiz çocuklarsınız. Bir bakan ötekilere, nasıl düzenli ve uyum içinde sıralanmışlar!

"Haklısın, ama biz seninle kalacağız", yanıtını verdik. Böylece orada kaldık ve bir süre daha çene çaldık.

Fidel bizimle neler konuştuysa, daha sonra yaptığı konuşmada da aşağı yukarı aynı şeyleri anlattı. Sonra bize zamanında toplanmış kavunları dilim dilim dağıttı. Ben ki kavunu hiç sevmem, deli gibi atılarak yedim! Bitirir bitirmez sordu Fidel: "Nasıl, iyi mi?"

-Nefis, gerçekten nefis.

-Öyleyse bir dilim daha ye.

Geri çevirmeye olanak yoktu!

Gece kamp yerini uyumaya hazırlarken, birden yağmur başladı. Tam anlamıyla paniğe kapıldık, çünkü herkes ıslandı ve sığınacak bir yerimiz yoktu. Toptan çamura battık. Uyuyacak yer bulamayan kızlar ağlamaya başladı.

Bu anda Raul* at üstünde göründü. Nerdeyse bana çarpıyordu, çünkü hiçbir şey görünmüyordu. "Bu güçlüğün içinden çıkabilecek şekilde düşününüz, dedi. Yağmur kesilince büyük bir ateş yakarsınız." Yağmur dindi, büyük bir odun yaktık, ama giysiler kurumuyordu. Herkes kendine göre bir yol bulup uyudu. Ben bir köylünün evine sığındım.

Ertesi gün her şeyi çamura bulanmış bulduk. Islanan çantalar üç

* Fidel'in kardeşi Raul Castro.

kat ağırlaşmıştı. Üstelik kaygan bir tepeye tırmanmak gerekiyordu; işte bunu başaramıyorduk. Yukarı çıkabilmek için bize kement attılar, onlara tutunduk. Özellikle zor bir deneyimdi bu bizim için.

Raul bize gerillaların bulunduğu önemli yerleri gösterdi. "Almeida'nın karargâhı buraya kuruluydu, örneğin." Acaba polis buraya kadar geldi mi? diye sorduk. "Hayır, dedi, Batista'nın adamları hiçbir zaman buraya adım atmadı." Bize savaştan sahneler anlattı, tarihi yerleri gezmek bizi çok heyecanlandırıyordu. Devrimci kahramanlar buralarda yaşamışlardı ve savaşın ayrıntılarını, onu yaşayanların ağzından öğreniyorduk.

Gerillaların nelere katlandıklarını işte böylece öğrenmiş oluyorduk.

YEDİNCİ BÖLÜM

YENİ UFUKLAR

Monica

Alegria doğduktan sonra, sırlarımı Renée'ye açmaya başladım, onunla aynı olan sorunlarımı ona anlatıyordum. Renée bir psikologa gidiyordu, ama ben böyle bir şey yapmıyordum, çünkü sırlarımı tanımadığım insanlara açamazdım. Bununla birlikte kendimi kimi zincirlerden de kurtaramıyordum. Bende nelerin iyi gitmediğini anlayacak öğelere sahiptim, ama yine de kimi kilitlenmeleri aşamıyordum, çünkü bunların kaynakları kavrayamayacağım kadar eskiydi. Bu sorunlarım bugün yine de çözülmüş değil, ama zamanla aydınlığa kavuşacağından eminim.

Temelde, yaşam ve cinsellik konusunda çok bilisizim. Şurası açık ki, benim tutumum yüzünden kocamın kendine çok az güveni vardı, ama azıcık olsun suçluluk duygusuna da kapılmadı. Ona göre benim sorunum eğitimimden kaynaklanıyordu ve Renée'nin de bu konuda benimle aynı davranış içinde olması ancak böyle açıklanabilirdi. Bu sorunum yüzünden Paco'nun erkekliğinin yaralandığını sanıyorum, benim yüzümden çok acı çektiğini de biliyorum.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, Paco ile bu nazik soruna değindik. Onunla açıkça konuştum, dehşete kapıldı. Beni yaralamamak için artık bu konuya dönmek istemediğini söyledi.

"Beni yaralama, dedim, sadece kendi görüşünü açıklamayı istiyorum. Hem seni kurban etmeye de hakkım yok." Sorunu çözmek için hiçbir şey yapmadığımı söylüyordu, işin doğrusu da buydu.

Öte yandan, başka erkeklerle ilişki kurmak da hiç aklıma gelmi-

yordu. Paco'ya alışmıştım. Sanıyorum bu dönemde kadınlar iki kümeye ayrılmışlardı: kocalarından başka bir erkeği sevmeye yatkın olanlar ve bu yetenekte olmayanlar. Bu ikinci kategoriye girdiğimden eminim. Bu bakımdan Renée de en azından benim kadar katıydı, ama Küba'ya döndüğünde onu değişmiş buldum. Görüştüğü insanlar arasında evlilik dışı ilişkilerden söz ederken, bunu olağan sayması beni şaşırtmıştı. "Benim görüştüğüm insanlar arasında böyle şeyler olmuyor" yanıtını verdim.

Öğrenci Federasyonu yöneticilerinin çoğu erkek olduğu için, ben de genelde erkeklerle görüşüyordum, ama bunların nerdeyse hepsi Paco'nun arkadaşlarıydı. Onlarla ilişkim açık, tartışmasız ve cinsellik dışıydı. Eğer birisi bana takılıyorsa, bir başkası da savunuyordu: "Dikkat et, yoksa Paco'ya söylerim." Onların yanında güven içindeydim. Hemen itileceklerini bildiklerinden kimse bana yaklaşmıyordu. Paco'dan başkasının iltifatlarını kabul eden biri değildim. Bunda beni küçülten bir duygu olabilirdi. Benim gösterdiğim tek tepki yalnızca reddetmekti.

Bununla birlikte, Paco üç ay Polonya'da kaldığında bir Çek ile çok karmaşık ilişkilerim oldu. Bu adamın bana azıcık ilgi duyduğunu sanmıyorum, ama bir gün beni dansa çağırmak gibi dâhice bir düşüncesi oldu. Evlendiğimden beri dans ettiğim ilk erkek oydu. Evlenmeden önce müziğe ve dansa bayılıyordum, Paco tüm bunlardan nefret ediyordu ve ben de böylece onun zevklerine katlandım. Çek'le çıktığım gece eve dönüşte Paco'ya bir mektup yazdım ve bir gençle dansa gittiğimi, bu hataya kendisinin neden olduğunu anlattım.

Dört yıl evlilikten sonra bir başka erkeğin beni çekebileceğini anladım; bu benim kolay kabul edebileceğim bir şey değildi. Ben Çek'i tanıımıyordum, ama ne zaman onun arabasına benzer bir araba görsen, yüreğim bir körük gibi çarpmaya başlıyordu. Bununla birlikte, bu çekiciliğin yüzeysel olduğu ortaya çıktı ve aramızda hiçbir şey geçmedi. Ne de olsa tepkilerim beni rahatsız ediyordu ve kendimi suçlu hissediyordum. Daha sonra Çek'e karşı olan duygularımın yavaş yavaş azaldığını görünce, müthiş rahatladım.

Öğrenimimi bitirince, Eğitim Bakanlığı'nda bir iş buldum. Bölüm şefimiz Brezilya'lı bir psikologdu, teninin rengi ve yüz çizgileri Kızıl-

derililere benziyordu; ilk gördüğümde bende bir canavar izlenimi bırakmıştı. Daha sonra onun kişiliği ile görünüşü arasında büyük çelişki olduğunu kavradım. Bize karşı çok hoşgörülüydü ve hiçbir zaman emir vermiyordu. Babam gibi yumuşak karakterliydi.

Bilmiyorum nedense daha ilk başta bana yaklaştı. Bölümün çalışmalarına beni de katıyor, işleri benimle tartışıyordu. İçine kapanık olmasına karşın, onu tanıdıkça büyük bir sevecenlik ve dürüstlük yeteneği gösterdiğine tanık oldum. Böylece aramızda büyük bir dostluk kurulmuş oldu.

Çalışmadan sonra, birlikte kalıyor ve kendi yaşamımızla, işlerimizle ilgili binlerce şey üzerine tartışıyorduk. Konuşmalarımız bana çok ilginç geliyordu ve herhalde baştaki tavrı babaca olduğundan, bana büyük bir güven veriyordu. Benden daha yaşlı bir adamdı, kırkını aşmıştı, evliydi ve iki çocuğu vardı. Kimi yanları babamı anımsatıyordu. Onun gibi kalp hastasıydı ve bir keresinde hastaneye bile yatmıştı. Onda babamın imgesini görüyordum; sessiz karakteri kocam Paco ile tam bir zıtlık oluşturunuyordu.

Çok geçmeden duygularımı tahlil etmeye başladım. Durmadan duygularımı canlandırmaya bakıyordum. Çünkü özellikle tüm tahliller yıkıcı görünüyordu ve davranışımı değiştirmek istemiyordum. Gün geçtikçe daha da yakınlaşıyorduk. Ona gereksinim duyuyordum, ama arada bedensel bir çekicilik istemiyordum. Sadece bir iletişim arıyordum. Ayrıca aradaki yaş farkının da, beni bir kadın gibi görmesini engellediğini sanıyordum. Bununla birlikte, aradaki dostluğun yeni bir dönemece girdiğini duyumsamaya başlıyordum. Benim için beklenmedik bir şey oldu bu; başka bir erkeği sevebildiğimi ve onunla mutlu olduğumu anlamak, bana gerçek bir zevk verdi.

Bir cumartesi sabahı, üretici bir çalışma için hemen ertesi sabah üç haftalığına gitmemiz gerektiğini söyledi. Hazırlanabilmemiz için de bize hemen izin verdi. O güne dek tarım çalışmaları için hep gönüllüler çağrıldığı halde, bu kez böylesine ivedi ve zorunlu olmasını anlayamamıştım.

"Her zaman seçim yapma hakkımız varken, bu kez niçin gitmemiz gerekiyor?" diye sordum. Sanki bu onun kendi kaprisi gibi gelmişti bana.

Sonra Paco'ya telefon ettim ve gelip beni aramasını söyledim. Hemen gelemeyeceğini, ama öğleyin annemlerde buluşabileceğimizi söyledi. Bunun üzerine arkadaşım bana sordu: "Peki sen, sen ne yapıyorsun?"

-Hiç. Öğleye kadar bekleyeceğim.

"Seninle konuşmam gerekiyor" dedi ve birlikte bir kakao içmeye gittik. Orada bana Küba'daki tüm yaşamını anlattı. Artık buradan gidecekmiş ve gitmeden önce tüm duygusal bağlarını koparacakmış. Bütün bunları çok belirsiz sözlerle anlatıyordu. Öğleyin gitmem gerektiğini ve beni işyerine geri götürmesini söyledim. Bunun üzerine kendi yalnızlığını ve bana olan gereksinimini anımsayarak önerimi reddetti. Sonra beni eve kadar getirdi.

Ertesi gün tarım çalışması için giderken, ikimiz de aynı arabadaydık. Çok kötü bir gün geçirdiğini, sürekli benim her an neler yapabileceğimi düşündüğünü ve yaşamının karmaşıklığının, kendisini altüst ettiğini söyledi. Sözün kısası, duygularını artık doğrudan doğruya açığa vuruyordu, ama ben durumu anlamıyormuşum gibi bir tavır takınmayı sürdürdüm ve onun bu davranışını açıklayacak bir neden buldum: "Çok tutuk bir insan, bu nedenle bir başkasının güvenini arıyor."

Tarla çalışmalarımız sırasında ancak bir kez karşılaştık. Beni görmekten çok mutluydu ve bir süre çene çaldık. Ama işlerimizin bittiği gün, onun hastalandığını, kalp krizi geçirip Havana'da bir hastaneye kaldırıldığını duydum.

Buradaki çalışmalarımız bitmeden iki gün önce, Havana'ya döndüm, çünkü bu kez Paco, kırk beş günlüğüne tarımda çalışmaya gidecekti. Eve döner dönmez, arkadaşımı sormak için bakanlığa telefon ettim. Durumunun ciddi olduğunu söylediler. Aynı gün onu görmeye gittim. Beni yanında görünce hemen değişti. Benim yanımda mutlu oluyordu, gülüyordu. Benim varlığımın onu böylesine etkilemesinden ben de mutluydum. Şekerkamışı çalışmaları üzerine saatlerce konuştuk ve hiçbir zaman sözü kendimize getirmedik.

Onu her gün görmeye gidiyordum. İyi ve yoğun bir ilişkimiz vardı. Onunla birlikte olmak benim için büyük bir doyumdu; gereksinim duyduğu şeyleri ona vermekten ve onu ilgilendiren şeyleri kendisiyle görüşmekten mutluydum. Etkinliklerimi dakikası dakikasına kendisi-

ne anlatmamı istiyordu, ama bana pas vermiyordu. Hiç kuşkusuz tepkimi biliyor ve kaçacağımdan korkuyordu.

Hastane ziyaretlerimi herkes biliyordu. Bakanlıktan birisi bana "yine psikologu görmeye mi gidiyorsun?" diye sorduğunda, her zaman "evet" yanıtını veriyordum. İlişkimizin değişeceği düşüncesi aklımdan geçmiyordu. Çevreyi dedikodu sardığını bilmem söylemeye gerek var mı? Bir kadın olarak ondan daha nazik bir durumdaydım, ama aldırış ettiğim yoktu.

Arkadaşım bir cumartesi hastaneden çıktı ve pazartesi bakanlıktaki işine geldi, ama hemen kendini kötü hissetti. "Niçin geldiniz? Niçin sağlığınıza pek aldırış etmiyorsunuz?" diye ona homurdandım.

-Üzülme, seninle konuşmak istiyorum, yarın saat 5'te.

Çalışma saatinin sonunda gelip beni aradı. "Biraz dolaşalım mı?" diye sordu. Reddetmek mümkün değildi! Onu hayranlık derecesinde seviyordum. Hava kararıncaya dek birlikte kaldık. Sonra bana eve kadar eşlik etmesini söyledim. Beni kimse beklemiyordu. Paco şekerka-mışı hasadına gitmişti. Çocuklar annemde kalıyordu. Ama karanlık basınca ben sokakta dolaşmasını sevmiyordum. O günden sonra her iş çıkışı gelip beni alıyordu. Bir akşam eve geldi, çocuklarla tanıştı.

Bir akşam beni öptü. Daha önce hiç bilmediğim bir etki bıraktı bu hende. Bu öpücük daha önce varlığını hiç bilmediğim bir şey uyandırdı. Böyle bir buluş beni altüst etti.

Psikologla olan ilişkilerimi Renée onaylıyordu, ama babamla olan benzerliği onu biraz rahatsız ediyordu. Onunla cinsel ilişki kurayım diye beni yüreklendiriyordu, ama ben bu eşiği aşmayı göze alamıyordum.

Duygularım giderek yoğunluk kazanıyordu. Örneğin onun sevdiği şeyleri yapmak, hoşuna gitmek istiyordum. Giyimim ve saçlarım konusunda bana görüşünü söylüyordu; onun zevklerine uymak benim hoşuma gidiyordu.

Şu sözleri bana kaç kez söyledi: "Elbette ben seni, senin beni sevdiğinden daha çok seviyorum." Ona katılmıyordum. Tersine, ben onu daha çok seviyordum.

Bu ilişkinin başladığı yılda, Paco ile ben pek az bir araya geliyorduk. Bir ben tarımsal çalışmalara katılıyordum, bir o. Sonra Paco bir

yıllığına dışarı gitti. Tam o döneceği sırada, arkadaşım ile olan ilişki mi koparmaya karar verdim. "Seni sevmeme engel olamam, ama sen bunu istiyorsan eh ne diyeyim, buna saygım var" dedi.

Birlikte çalıştığımız için, ayrılmamız da kolay olmayacaktı. Ayrıca mesleki olarak da birbirimize bağlıydık. Doğrusunu isterseniz, iki gün sonra yeniden birbirimizi görmeye başladık. Bir gün beni kollarına aldı ve öptü. Kendimi ona vermeye hazır olduğumu anladım, bu beni dehşete düşürdü.

Ertesi gün yalnızca mesleki görüşmelerden sonra bana eve kadar eşlik etmek istediğini söyledi. Bir süredir böyle birlikte çıkmamıştık. Duraksadım. Bunun üzerine arkadaşım üsteledi: "Birlikte çıkıyor muyuz, yoksa kalıyor musun?"

-Hayır, kalıyorum.

Son derece büyük bir üzüntüyle bana baktı, bu kararım da kesin bir reddetme vardı ona göre. Ben ise sözlerimi o an hemen düzeltmek istedim... eğer elimden gelseydi.

İlişkimiz işte böyle son buldu. Buna son verdim, çünkü durum benim için artık dayanılır gibi değildi. Ama ilişkinin böyle bittiğine de her zaman üzüldüm.

Aramızda artık hiçbir ilişki yoktu, ama bir yıl daha Küba'da kaldı. Sonunda bizim bölümdeki çalışmadan koptu ve artık birbirimizi göremez olduk. Bununla birlikte ona büyük bir sevgi besledim ve onun dostluğu yaşamımda büyük bir yer tuttu. Eğer onunla hiçbir cinsel ilişki kurmadıysam, bunun nedeni Paco'nun arkasında hiçbir serüvene yer veremediğim içindir.

Paco bugün bana ne zaman gereksinim duysa, onu hiç reddetmiyorum, ama çeşitli bahaneler bularak onu dolaylı yoldan ittiğim dönemler olduğunu biliyorum.

Ona bedensel olarak gereksinim duyduğum ve ilk adımı atmam gereken anlar olduğunu biliyorum, ama bunu pek az yapıyorum. Genelde iki türlü hareket ediyorum; ya cinsel birleşmenin olacağını anladığım an, çok ustaca bundan kaçıyorum, ya da istemesem bile, bana bir seçenek kalmayınca kabul ediyorum. Bunu ona karşı bir görev sayıyorum; aslında cinsel oyun bir kez başladı mı, ben de büyük bir zevk duymaya başlıyorum.

İnsanın cinsel etkinliğinin dünyaya çocuk getirmek olduğuna ben inanmıyorum. Kadınlarla erkekler arasındaki ayrımı büyük ölçüde kültür belirliyor. Erkek çocuklar doğar doğmaz, onlara maço gibi davranmaları öğretiliyor. Eğer ağlıyorlarsa, erkekler ağlamaz deyip onları susturuyorlar. Kadınla çevrili bir erkeklik kültü aşıyorlar. Maçoluğun aşırı olduğu Küba'da bu, özellikle doğru.

Buna karşılık kızlara şöyle deniyor: "Donuna dikkat et, kimseye çıplak görünme, otururken dikkatli ol, erkeklere bakma, kalçalarını böyle sallama."

Kızlar bakireliklerini, layık olan bir erkeğe vermek üzere korumalıdır. Ben böyle yetiştirildim.

Yaşamımın bir döneminde annem bana biraz özgürce cinsellikten söz ediyordu. Ben bundan hoşlanmıyordum, çünkü bizi bu konuda o kadar çok engelledikten sonra, dönüp sözünü etmesini anlamıyordum. Ve ben de böylece buna yanaşmıyordum. Aslında yanaşmak istemediğim onun cinsel anlayışındı. Bugün artık cinsellik üzerine ne düşünüyorsam, söyleyebiliyorum. Bununla birlikte anneme söylediklerimin çoğuna gerçekte inanmıyordum, örneğin kızlarım ne isterlerse onu yapacaklar gibi. "Pekâlâ, onlar senin kızların, diye yanıt veriyordu, sen kızlarını nasıl istersen, öyle yetiştir." Aslında kendisinin cinsellikle ilgili ilkelerinin çok yanlış olduğunu anlatmaya çalışıyorum, ama onu yaralamak da istemiyorum, çünkü son derece iyi bir kadın.

Daha ilk başta ben kızlarımla cinsel konularda özel olarak konuşmadım, onların bunu olağan görmelerini istedim. Ayrıca onlar benden hiçbir zaman bir açıklama istemediler ve ben de onları karşıma alıp bir açıklamada bulunmadım. Sırası geldiğinde öğrenecekler ve bana bir şey soracak olurlarsa, yaşlarını göz önüne alarak yanıtlayacağım.

Kızlarımın çok erken yaşta cinsel ilişki kurmalarını istemiyorum. Bunun iyi ya da kötü olduğunu düşündüğümde değil, yalnızca zamanında keşfetmeleri gerekir sanıyorum. Herkes gibi onların da, nişanlılarıyla cinsel oyun oynayacaklarını varsayıyorum; hatta evlilik öncesi de cinsel ilişkiye girebilirler; yeter ki, bu kişi gerçekten birlikte yaşayacakları insan olsun. Bunun için her ikisinin de aynı anlayışta ve uyumlu bir davranış içinde olmaları gerekir.

Bugün kadın, devrimin başırsı ve sürekliliği için erkekle eşit ko-

şullarda çalışmasına karşın, tüm Küba'da yine de evliliğe göre yöneltiliyor. Erkeklerin çoğunun kadınların evde oturmasını yeğlediklerine içtenlikle inanıyorum; karşıdevrimci olarak değerlendirilme korkusuyla ve istemeye istemeye böyle liberal bir tutumu kabul ediyorlar.

"Benim eşim çalışmıyor" diyen devrimciler bugün hâlâ var. Kadınların eve bağlı bir eş kalmasından gurur duyan bu tür militanlarla tartışıyorum. Örneğin onlara şöyle diyorum: "Eğer senin eşin çalışmıyorsa, beni çalışmaya gönderme hakkını nereden buluyorsun? Senin gibi, akşam eve döndüğünde beni evde bulmak kocamın da çok hoşuna gider, ama beni çalışmaktan alıkoymuyor."

O yıl Paco ile ayrıldık. Ayrıldığımızdan beri genelde kendimi daha iyi hissediyorum. Elbet bunaldığım ve ona geri dönmeyi istediğim anlar oluyor. Onu terk etme kararını aldığım zaman, Paco paniğe kapıldı. Evliliğimizin son bulabileceğini kabul bile edemiyordu. Bu ayrılığın onun tüm yaşamını etkileyeceğinden çok korkuyorum.

Ayrıldıktan sonra şöyle demişti bana: "Bunun önemli olduğuna ve bize yardım edeceğine inanıyorsan, ben bir psikologa başvuracağım."

Bir pazar sabahı beni görmeye geldi ve bir Sovyet psikologuna gittiğini söyledi -bu ziyaretleri ne zor oluyordu benim için!- biraz çöküntü içinde olmakla birlikte, doktoru onu çok sağlıklı bulmuştu. Ben çekingен durmakla birlikte, o yine de konunun özüne dokunmadan kendi tedavisinden söz ediyordu; aramızda bir iletişim kurulamıyordu.

İyi bir eş miyim kötü mü, bilemiyorum. Geleneksel bir kadının niteliklerine sahip olmadığımı, kocamın giysilerine özen göstermediğimi, ev işlerini yerine getirmediğimi ve çocuklarıma yeterince ilgi göstermediğimi kabul etmeliyim. Ama bu eksikliklerin bizim birlikteliğimiz açısından belirleyici olduğunu sanmıyorum. Ben kocam için özellikle iyi bir yoldaş, bir dosttum, birçok şeyi paylaşmıştık.

Aşkın gerekli olduğuna ve onun eksikliğinin başka türlü kapamayacağına inanıyorum. Ama bunun pek kolay elde edilmediğini ve yaşamın tek amacının bu olmadığını da biliyorum. Eski toplumda aşk trajik bir boyut alıyor, çok abartılıyordu. Ben bu soruna çok önem vermiyorum. Onu rafa kaldırmayı yeğlerim.

Bana sorarsanız, aşk insanın içinden geldiği gibi olmalı ve planlanmamalıdır. Elbette bu durumda ben âşık olmaktan ve mutluluğumun

tek bir kişiye bağılı kalmasından korkuyorum. Benim için mutluluk, yaşadığımız bir dizi küçük andır. Çalışmamda, müzikte, kızlarımda ya da kocamla olan birlikteliğimde olumlu bir şeyler bulduğum an mutlu oluyorum. Elbette insanın bir hedefi, ulaşmak istediğı bir amacı olunca, yolunun üzerinde bulduğu bir zevke kendini veremez, çünkü amaç ulaşmak için çok seferber olmuştur. Bu nedenle benim yaşamımda kişisel hiçbir amacım yok.

Bizim ayrılmanız annemi çok sarstı. Şimdi o artık emekliye ayrıldı, yaşlandı ve hiçbir etkinlikte bulunmuyor. Eli böğründe boş duruyor ve yalnız kaldı. Bize en çok gereksinim duyduğu bir anda, biz ondan giderek uzaklaşıyoruz. Bugün artık 60 yaşında ve yaşadığı sürece ona ilgi göstermek gerekeceğine inanıyorum. Sevilen bir kız olmak için gerçekten bilinçli bir çaba gösterdim ve onun nasıl bir yaşam sürmüş olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum. Onu gördüğüm yerde öpüyorum, ama hoşuna gidecek şeyler yapmak da elimden gelmiyor. Ve beni okşadığı zaman tuhaf bir duyguya kapılıyorum.

Sanıyorum iyi bir kız çocuğuydum: okumamı, istedikleri bir erkekle evlenmemi, kendilerine torun vermek için çocuk sahibi olmamı isteyen anne babamın eğilimlerini, ölçülerini ve değer yargılarını izledim. Karakterim ve aile deneyimlerim dikkate alınırca, karşı karşıya kaldığım durumlara yeterince yanıt verdiğimi sanıyorum.

Senyora Reyes

Monica'nın ayrılması, yaşamımda beni sarsan en büyük olay oldu. Nedenini size açıklayayım. O psikoloji öğrenimi gördü, çocukların mutluluğunu öne sürerek ayrılmayı çok sert şekilde eleştiriyordu. Mutlu bir yuva kurmaya çalıştı, ama başaramadı. Çünkü henüz bir çocukken evlendi.

Paco iyi bir çocuktu ve Monica ile iyi geçiniyorlardı. Ama gördüğünüz gibi Monica'yı ailesi ve kocası şımarttı. Paco onun tüm kaprislerine izin veriyordu. Ona öyle âşıktı ki, bir dediğini iki etmiyordu. Monica istediğı yere gidiyordu, bunun için çok zaman ayırması gerekse bile. Ayrıca çocuklarım arasında üniversite eğitimini bitiren de yalnız o oldu.

Paco ile evlendiği zaman, Monica üniversitenin birinci sınıfındaydı. Öğrenimini yarıda bırakmamasını nişanlısına söyledim. O da kendi kızımıymış gibi Monica ile ilgileni ve kızım diplomasını aldı. Birinci kızı doğduğunda henüz on sekizinde değildi ve çok geçmeden ikincisi doğdu. Çocukların bakımı için Paco ona yardımcı oldu; evi o çekip çeviriyordu ve tüm sorunlarla ilgileniyordu; yeter ki Monica öğrenimini bitirsin diye. Ne var ki Monica, evli ve çocuk sahibi bir kadın olmasına karşın, gerek üniversitede, gerek onun dışında, bir çocuk olarak kaldı hep.

Bundan sonrasını kestirmek kolay. Monica diplomasını alır almaz, çalışmaya ve başka erkeklerle görüşmeye başladı. Meslek yaşamında yeni yeni olgunlaşıyordu. Başka kızların evlenmeyi düşlediği bir yaşta, o iki çocuk sahibiydi. Şimdi yirmi üç yaşında ve kızları da artık küçük çocuk değil. Zenci bir kadın bütün gün çocuklara bakıyor. Kendisi ne zaman eve dönse, çocuklar ya uyumuş oluyor, ya annelerine kapris yapmaya başlıyorlar.

Paco kendini tümüyle Partiye vermişti. Çok devrimciydi ve zamanını toplantılarda geçiriyordu. Monica kocasını akşamları evde pek az buluyordu. Bu durumda canı eve gelmek ister miydi? Konuşacak kimsesi yoktu ki. Evden, kocasından ve annelikten bıkmıştı. İlk başlarda kocası arabasıyla onu işine götürüyor, akşamları da alıyordu. Sonra benzin karneye bağlanınca, bunu kız kardeşi yapmaya başladı. Kimi kez Paco'ya Monica'yı sorduğum oluyor ve şu yanıtı alıyordum: "Üç gündür görmedim." Onu ihmal etti, anlıyor musunuz? Politika yüzünden, ayrıca birlikteliklerine körce bir güveni vardı. Monica boşanma sorununu ortaya attığı zaman, kocası şaşkına döndü.

Ben bile Paco'nun artık eşini sevmediğine inanmaya başlamıştım. Ama yanılmışım. Hayranlık derecesinde seviyordu. "Bu benim yanılgım, dedi, çünkü çok romantik bir kadınla evlendiğimi ve nazını çekmem gerektiğini düşünemedim."

Benim zamanımda boşanma yoktu. Bir kimsenin bir sorunu varsa, arkadaşına açıyordu ve şu yanıtı alıyordu: "Haklısın, ama çocuklarını düşünmelisin. Sonra ailen ne der? Baban ne der?" Ve olay pek büyütülüyordu. Ama şimdi özgür yaşamak krallık oldu. "Eğer evlilikten bıkarsam, boşanırım", deniyor. Monica da böyle insanlarla görüşüyor.

Bana sorarsanız çiftlerin ve ailelerin ayrılması, ocağın dağılması yıkıcı bir olay. Bana göre aile toplumun temeli, çünkü aile devlettir. Sanıyorum bugün ailenin dağılması, çalışma biçiminden kaynaklanıyor. Eskiden, belli bir saatte bir araya gelmek ve yemek yemek âdeti vardı, bir zorunluluk sayılıyordu bu. Evdeki yemek saatleri, çalışma saatine uyartılmıştı. Öğleyin bir mola veriliyordu, çocuklar okuldan dönüyor ve aşçıya sesleniyorduk: "Saat 12.30'da hazır ol." Böylece tüm aile masanın çevresinde toplanıyordu ve gelmeyen bir kimse pek olmuyordu. Bizde babam gelmeden kimse yemek masasına oturmazdı. Yemekten sonra biraz konuşuluyordu, sonra herkes işine dönüyordu. Akşamları aynı şey yineleniyordu.

Bugün durum değişti. Devrimden sonra öğrenciler için okul kantinleri, çalışanlar için halk kantinleri açıldı. Benzine sınırlama getirildi, kitle taşımacılığı ve özellikle özel araba azaldı; bunlar ulaşımı güçleştirdiğinden, herkes bulunduğu yerde yiyor. Erkek, bulunduğu yerde, çocuk okulda, kadın çalıştığı yerde yiyor. Ancak akşam birbirlerini görebiliyorlar. Ayrıca kimi kez eve gelmek istemiyorlar ya da toplanırlara gidiyorlar. Bana öyle geliyor ki, bu toplantılar birbirlerini görmemek için biraz da bahane.

Evlenmeden birlikte oturan ya da oturmayan birçok çift biliyorum. Bana sorarsanız, Kübalı kadın evine fazla bağlanmıştı, çünkü bizim âdetler İspanya'dan geliyor ve orada kadın kocanın malı sayılıyor. Şimdi kadınlar ev işlerinin zorunluluğundan kurtulduğuna göre, evde kapalı kalmamak için bahaneler buluyorlar.

Bugün Küba'da olanlar, bizim gibi eski kuşakların hoşuna gitmiyor. Ben bunu hükümete ya da sosyalizme karşı söylemiyorum. Bir karşıdevrimci değilim ben. Ben eleştirel düşüncemi koruyarak devrimci kalıyorum. Gerçeği söylemek, karşıdevrimci olmak anlamına gelmiyor. Herkesin önünde bunu söylemiyorum. Kendi aramızda konuşuyorum ve ne düşünüyorsam söylüyorum.

Tüm ayrıntılardan Fidel'in haberi olamaz. Acaba neler olup bitiyor? Her şey istediğimiz gibi tıkr tıkr yürümüyor. Ama her şeye karşın hükümet dürüst. Eskiden korkunç bir dolandırıcılık vardı. Halk ne acılara, ne baskılara katlanmak zorunda kalmıştı!

Eğer hükümet birini karşıdevrimci diye suçlayıp tutukluyorsa, bu-

nu durup dururken yapmıyor. Her olayın dikkatle incelendiğini söyleyebilirim. Hepsi bu kadar değil. Karşıdevrimci olduğu bilinen bir sürü insan, salt kalp hastası olduğu için serbest bırakıldı. Bozguncu çalışmalarıyla ünlü olanlar, hatta CIA için çalışanlar serbest bırakıldı ve evlerine gönderildi.

Mallarımın bir bölümünü yitirmiş olmakla birlikte, yine de devrimden yanayım. Birisi deniz kıyısında olmak üzere üç tane evim vardı. İki tanesini sattım, üçüncüsü elimden alındı*, ama tazminat istemedim, çünkü devrim bana barış ve huzur getirdi.

Ben, her zaman Fidel'in politikasını destekledim ve değişmediği sürece de destekleyeceğim. Ben ona körü körüne bağlı biri değilim, ama komünizmin getirdiği elverişsizliklere karşın onun yaptıklarına hayranım. Bununla birlikte, Küba'nın politikasının yalnız Fidel'e bağlı olduğunu da sanmıyınız.

Devrimin Fidel'den sonra da yaşayabilecek kadar olgunlaştığına inanıyorum. Ondaki konuşuyoruz, çünkü bugün en önemli kişi o. Fidel bizim savunma aracımız, ama onun kadar yetenekli başka insanlar da var. Parti toplanıyor ve karar veriyor, ama doğrusunu isterseniz hepimiz Fidel'e tapıyoruz. Evet, o tek. Ona gösterilen sevgi, başkalarına gösterilenlerle karşılaştırılmaz.

Fidel'in yalnızca Küba'da yandaşları yok. Başka ülkelerde de tutku derecesinde ona hayranlık besleyenler var. Yalnız yandaşları değil, karşıtları da ona hayran. Niçin diyeceksiniz. Çünkü onun ne kadar büyük olduğunu biliyorlar.

Monica

Öğrenimimi bitirdiğimden beri psikolog olarak çalışıyorum. Arkadaşlarımın çoğu Havana'da kaldılar ve çeşitli kurumlarda çalışmaya başladılar. Daha önce Küba'da nerdeyse hiç psikolog yoktu. Bir grup yalnız şeker endüstrisi için çalışıyor ve kendilerini sosyal psikoloji ile endüstri psikolojisine vermişler. Başka bir grup İçişleri Bakanlığı'nda,

* 1960 mülkiyet reformu yasası: kişiye bir evini ya da oturduğu daireyi koruma hakkı tanıyordu. Senyora Reyes'in kendine ayırdığı ev, Pinar del Río'da oturmadığı evdi.

üçüncü grup da benim gibi Eğitim Bakanlığı'nda çalışıyor. Kimi arkadaşlar psikoloji okulunda öğretmen olarak kaldılar. Öbür diplomalıları, kamu sağlığı okulunda ayrıca eğitim gördüler ve kamu sağlığında çalışmaya yönelik kadrolar için eğitildiler.

Benim öğrenim gördüğüm psikoloji okulu, hiçbir düşünce akımına bağlı değil. Örneğin davranışçılık, *Gestalt*, refleks bilimi ve psikanaliz gibi çeşitli dalları inceledik. Ama Freud'un kuramını derinliğine inceleyemedik, yalnızca ön bilgileri gördük. Belki bugün okul daha da açık davranıyordur. Doğrusunu isterseniz, derinliğine hiçbir şey öğrenmedik, ama buna karşılık, "şu iyidir", "şu kötüdür" ya da "şu düşünce akımına bağlı kalmak gerekir" diyerek bize yön vermeye de çalışmadılar. Ayrıca ne klinik psikolojisi, ne akıl sağlığı için önlem psikolojisi, ne de toplum psikolojisi öğrendik. Ama ben son sınıftayken, öğrenim beş yıla çıkarıldı ve öğrencilerin çoğu bir yıl klinikte çalıştılar. Böylece öğrencilerin çoğu, kendilerini doğrudan toplum hizmetine vereceklerine, bir psikiyatri doktoruyla çalışmayı yeğlediler. Bunları tek tek ikna etmek gerekti.

Daha önce Küba'da olmayan bir psikoloji geliştirdik: "Tek tek hastalara hizmet vermek yerine, ortak yaşama hizmet veren bir psikoloji." Bize göre bir psikolog, tüm sektörlerin psiko-sosyal sağlığından sorumlu olarak, örneğin bir sağlık merkezinde, bir hastanede çalışmalıdır* İnsanların evine gitmeli, ailelerle tartışmalı, gebe kadınları ziyaret etmeli; fabrikalardaki, işyerlerindeki ve çiftler arasındaki toplumsal sorunları ortaya çıkarmalıdır. Ayrıca eğitim psikolojisini de bilmelidir, çünkü okullar da onun yetkisi içinde.

Psikolog, ortak yaşamla ilişkide olan hastayı, onun yardımcılarını ve hastane personelinı eğitmelidir. O tek başına çalışamaz, bunu başarması için özel bir eğitimden geçmesi gerekir. Bizim tasarımının elbette gözü yükseklerde.

Ortak yaşam psikolojisinde, biz bir yerde kendi kendimizi yetiştiri-

* Küba'nın biyolojik bir hak sayılan ve herkes için parasız olan bir kamu sağlığı programı vardır. Ülke 38 sağlık bölgesine ayrılmıştır ve bunların ayrıca en az bir polikliniği olan alt bölümleri bulunmaktadır. Havana ve çevresinin 1970 yılında 50 polikliniği vardı. Bu poliklinikler, ortak çalışılan yerlerde sağlık uygulamaları için yol gösterme görevi yapan toplum hizmetlileri de çalıştırır. Kırsal kesimdeki poliklinikler de, yatacak hasta kabul ediyorlar.

yoruz. Örneğin ayağımıza gelmiş hasta ile çalışmıyoruz, araştırma yapıyor ve materyal topluyoruz. Yeni tıbbın, yeni psikolojiden esinlenmesi gerektiğine inanıyoruz. Bizim başlıca çalışma alanımız, annelik ve küçük çocuklar. Örneğin gebe kadın grupları oluşturuyoruz, onları biraz eğitiyor, biraz psikoterapi yapıyoruz. Psikologlarımızın şimdilik bu alanda çok şey bilmediklerini kabul etmek gerekir, ama yine de ellerinden gelen en iyi şeyi yapıyorlar.

Şimdilik üç hastanede çalışmalarında yeni olan psikologlarımız var. Bunlardan her hastanede de sadece iki psikolog var. Bu çok az, bunun bilincindeyiz. Her dalda çalışacak önemli sayıda meslek adamı yetiştirmek için daha çok yıllara gereksinim var. Bugün için, her bölgenin kendi psikologuna sahip olmasını ve küçük de olsa, ortak bir program yapabilmesini yeğliyoruz.

Bana sorarsanız, doktorlar ve hastalarla, toplumla işi olan öteki personel çalışmanın psikolojik yönünü hiç bilmiyor. Biz ise, durumu düzeltmeye yönelik programlar yapmak ve yapıcı çalışmaları gerçekleştirmek için büyük uygulama olanaklarına sahip olduk. Bununla birlikte, öbür toplumsal bilimleri bilmemiz gerektiğini de deneyler göstermektedir. Toplum çapında bir çalışmaya girişmek için bize psikolog, antropolog ve sosyolog gerekli. Şimdiye dek antropolog ve sosyolog için okullarımız olmadığından, yalnızca psikolog yetiştirdik. Bu durum, kendi kendimizi yetiştirerek bu boşluğu gidermeye zorluyor bizi.

Bizim çok güzel bir çalışma alanımız var. Doğrusunu söylemek gerekirse, ayrıcalıklı bir durumumuz var. Gerçekte çok az meslek sahibi bizim kadar geniş çalışma alanı bulabiliyor. Hiç kuşku yok, yeni olmaktan ve yeni şeylerle karşılaşmaktan gelen güçlüklerimiz de var. Şimdilik çalışmalar yavaş gidiyor, ama çok geçmeden hızlanacağı duygusu içindeyim.

Benim varoluşumun amacı, çalışmalarım ile devrime hizmet etmek ve sosyalist toplumun kurumlarına yardımcı olmak. 1970 yılından başlayarak ekonomik bir atılım yapacağımıza ve ileri gideceğimize inanıyorum. Bu demek değil ki, kavga bitiyor. Amerikalılar dünyanın jandarmalığını yaptığı sürece işler düzelmeyecektir. Bir gün Amerikalılarla karşılaşmamız gerekecek, ne zaman olur bilmiyorum, ama bu,

kaçınılmaz bir şey. Bizim devrimin amacı yalnız bir dizi reformla yetinmek değil. Doğrusunu söylemek gerekirse; sömürölmüş olan bir Latin Amerika içinde ne komünizmi kurabiliriz, ne de bolluk içinde yaşayabiliriz. Bugünkü koşullarda gerilla başarıya ulaşamaz, bunu mümkün kılmak için yeni koşullar beklemek gerekir. İşte o zaman devrim her yerde başarıya ulaşacaktır.

İKİNCİ KISIM
PİLAR LOPEZ GONZALEZ

BİRİNCİ BÖLÜM

ANNEMİN YAPTIĞI YANLIŞLIK YÜZÜNDEN

Devrimden önce çok farklı koşullarda yaşıyorduk! Benim gibi bir kızın, benim gibi yoksul bir ailenin kızının, benim gibi karnını doyuramayan bir kızın önünde iki yol vardı: ya hizmetçilik, ya da genelev. Ben genelevi seçtim, çünkü orası daha kazançlıydı. Ama bundan nefret ediyordum! Kendimdenşe daha çok nefret ediyordum! İnanın bana, eğer devrim zafere ulaşmasaydı, ben ölmüştüm. Beni devrim kurtardı.

Şimdi devlet, kimin ne yaptığına, kara ya da ak olduğuna, zenginliğine ve yoksulluğuna bakmadan herkese sahip çıkıyor. Şimdi ben istediğim gibi bir insan olabilirim; yeter ki çalışayım ve öğrenimimi bitireyim. Herkes aynı şeyi yapabilir, çünkü yol herkese açık. Ben ne söyleyeceğimi biliyorum, çünkü yeniden saygınlığını kazanan ilk kişilerden biri de benim. Devrimden önce bir genelevin tutsağıydım, şimdi kendi evimizde kızlarımla birlikte oturuyorum ve büyük bir üniversitede öğrenim yapıyorum.

Topluma uyum sürecinin nasıl zor olduğunu iyi anlıyorum. Sonunda bu mesleği alışkanlık haline getiren kimi kadınlar var. Oysa ben, yalnızca iki ya da üç yıl fahişelik yaptım, onun için de bu ortama yabancıydım hep. Her şeye karşın günlük yaşamda yine de kendimi yabancı hissediyorum. Gerçi alın yazısına inanıyordum. Ama benim için, yeniden saygınlığını kazanmak, üzerimden hiçbir zaman atamadığım bir çeşit lekeyi atmak anlamına geliyor. Eğer bir kimse bana bakıyorsa, şöyle diyorum kendi kendime: "Herhalde benim, eskiden kötü bir kadın olduğumu biliyordur." Başımдан öyle şeyler geçti ki, bunlar benim rahatsızlığımı artırdı ve beni kompleksli yaptı. Bugün artık benzeri şeylere dikkat etmiyorum, ama daha önce dikkat kesiliyordum, çünkü yaşadıklarımın silinmeyeceğini sanıyordum.

Dokuma fabrikasına girdiğimden bu yana, tüm küçük olaylar beni her zaman etkiledi. Çalışmaya başladığım an, önyargılarla dolu insanların yaptığı bir sürü yorumla karşılaştım. Örneğin bakanlığın bana verdiği evi düzenledikten sonra bir gün Minimax'a* alışverişe gidiyordum. Bu mağazada müşterilerle ilgilenen genç bir kız vardı. Orada bulunan bir bay, kıza şöyle dedi: "Niçin burada insanlara hizmet ediyorsun? Bir dokuma fabrikasına gitmek senin için daha iyi olmaz mı? Orada çalışmak, buradaki satıcılıktan daha çok şans getirir sana. Niçin orada işe alınmak için başvuruyorsun?"

Bunun üzerine başka bir bay söze karıştı: "Dokuma fabrikalarına yalnız fahişeler alınırken, bu kızın orada çalışmasını istemek de nereden aklına geldi? Orası bu kıza göre bir yer değil. Rezil bir yer."

Bu sözler beni öylesine yaraladı ki, söze karışmadan edemedim: "Dinle arkadaş, hemen hükmünü verme. Bu fabrikanın kadın işçilerinin tümü de yeniden saygınlığını kazanmış olanlar değil. Orada başka kadınlar da var." Kendimi tutacak gibi değildim, ama eskiden kötü bir kadın olduğumu da söyleyemedim. Bugün artık böyle bir utanç duymuyorum.

Başka bir gün fabrikada hırsızlık oldu. Benim eskiden kötü yolda olduğumu bilen komşulardan biri eve gelip bu haberi bana verdi. "Hiç kuşku yok bunu yapan şu kızlardan birisi. Onlara böyle bir şans verilmemelidir. Bizim devrimin bu kızlara niçin böyle bir şans tanıdığını anlamıyorum. Bunları kurşuna dizmek gerekir."

Aynı gün öğleden sonra hırsızlığı kimin yaptığı ortaya çıktı. Bunun üzerine gidip bana haberi veren bayı buldum. "Yeniden saygınlığını kazanan kadınların hiçbir şey çalmadığını bilin, dedim. Hırsız fabrikanın eski işçilerinden, üstelik de sendikalı. Devrimi kötüye kullanan bir hırsız."

Fabrikada FMC'den (Kübalı Kadınlar Federasyonu) bir arkadaşla yaptığım ciddi bir kavganın dışında hiç kimseyle bir sorunum olmadı. Partiye girmek istiyordum gibi beni Federasyona üye olmanın koşullarına hazırlamak istiyordu. Bir erkek arkadaşla ilişkim olduğu için bundan pişmanlık duymamı istiyor ve beni günahkâr bir kız yerine koyuyordu. Bu konuşma beni öylesine rahatsız etti ki, onu hemen başım-

*Eski rejimden kalma büyük marketlerden birisi.

dan savdım. Tartışma çok şiddetli oldu; kendi sorunlarımı konuşmak gerektiğini ve Federasyona boş verdiğimi söyledim. "Beni rahat bırakın, nasıl istersem, öyle yaşarım." dedim.

Toplulun bana karşı yeterince iyi olduğunu biliyordum. Şimdi toplulun bana verdiklerini ödemem gerekiyordu; borçlardan kurtulduğum zaman, rahatlayacaktım. Tek amacım üniversite öğrenimi yapmak; bunu başardığım an yaşamımın en büyük sevincini tatmış olacağım.

Elbette mutlu anlar yaşadım, ama onları unuttum, sakladığım yalnız kötü anılar.

Henüz yedi yaşındayken kendi evimizde bir köleydim. Bütün ev işlerini bana yaptırıyorlardı. Ablam Francisca nerdeyse hiç evde olmazdı, evde olduğu zaman da çalışma alışkanlığı olmadığı için, bütün işler benim sırtıma yükleniyordu. Öteki kız kardeşim Susana bana yardım ediyordu, ama o çok küçüktü. İkimiz de çok küçüktük, oynamaktan ve şamata yapmaktan başka bir şey düşünmüyorduk. Doğrusunu isterseniz ben daha ciddiydim, annem yeri süpür dediği zaman süpürüyordum.

Evde tam bir köleydim ben, çünkü annem her gün öğleye doğru uyuyor ve uyumadan önce evi temizleme, bulaşıkları yıkama talimatını veriyordu bana. Boyum lavaboya yetişmiyordu, içinde çamaşır yıkamak için ayaklarımın altına bir sandık koyup tırmandığımı iyi anımsıyorum. Bana böyle işler yaptırdığını gören komşular annemi kınıyorlardı ve aralarında bunu tartışıyorlardı. Bulaşıkları bana yıkatıyor, alışverişi bana yaptırıyor; birkaç kuruş versinler diye beni Amable dayıma gönderiyordu; ev sahibine ve bakkala gönderiyordu. Yani kıyasası, beni istediği yere gönderiyordu. Francisca böyle şeyler yapmayacağını açıkça söylüyordu ve işler benim üstüme kalıyordu. Annem kız kardeşime bir şeyi ısrar ederek yaptıramıyordu, oysa ben uysaldım ve her şeyi yapıyordum. Sıkıntılarım büyüktü, ama reddetmek de mümkün değildi, çünkü alışverişe gitmek, işleri yapmak gerekiyordu.

Annem beni çok korkutuyordu, çok dövüyor ve çoğu zaman kötü sözler söylüyordu. İlk çocukluğumuzdan beri bize aşağılık bir mahluk, bir orospu gibi davranıyordu. Doğuştan kötü eğilimli olduğumu ve kamımda orospuluk taşıdığımı söylüyordu.

Bizi dövdüğü zaman, neyle döveceği önemli değildi. Eğer bulaşık yıkıyorsa, leğenle dövüyordu. Eğer elinde bir sopa varsa, onu kullanıyordu. Elinde kayış bir kemer bulundurmaya seviyordu. Kimi kez birden patlıyor ve tokadı indiriyordu. Düşünmeden hareket ediyor ve dövdüğü zaman kendini kaybediyor; başımız, yüzümüz demeden rasgele çarpıyordu. Her yanımın morartılar içinde kaldığı ve dudağımın yarıldığı oluyordu. Beni dövdükten sonra ağlamayı kesiyor ve artık alıdırış etmiyordu.

Ben evin günah keçisiydim, kızınca yumruklanana topuydum. Belki de bu benim karakterimin bir sonucuydu, çünkü onun tüm kaprislerine boyun eğiyordum ve tüm isteklerini yerine getiriyordum, ama yine de benim bir asi olduğumu, kendisine kafa tuttuğumu, beceriksiz olduğumu ileri sürüyordu. Kız kardeşlerim daha uysaldı ve havaya daha çok uyuyorlardı. Ona en çok karşı çıkanın da ben olduğumu itiraf etmeliyim. Ona yanıt veriyor ve karşı çıkıyordum, ama o da beni dövüyor ve "seni ağlatıncaya kadar döveceğim" diyordu. Bunun üzerine ben de ağlamıyor, canımın istediği gibi yanıt veriyordum; ağlamadığımı görünce, beni rahat bırakıyordu.

Çocukken çoğu zaman öfkemden ağlıyordum. Bana sorarsanız, annem yırtıcı bir hayvandı. Onun dayağı ve benim direncimin zayıflığı karşısında çoğu zaman onu parçalamak geliyordu içimden. Eğer böyle bir şey yapmadıysam, bunun nedeni yeterince yürekli olmayışımdandı. Ama ne olursa olsun, bir şeyden emindim: eğer ben de onu dövseydim, hiç pişmanlık duymazdım. Kendi karakterimi açıklayayım: adalet söz konusu olunca, annemmiş, babammış, benim için önemli değildi; yaptıklarına pişman olmazdım.

Çok az da olsa ona bir keresinde nasıl kafa tuttuğumu anımsıyorum. Babam yemeğini bitirmişti, annem bulaşıkları bir leğene koydu ve yıkamamı söyledi. Nasıl olduysa ona karşı çıkmayı göze aldım: "Bütün gün hiçbir şey yemedim, bir şey yemediğim için de tabakları yıkamayacağım."

Babamın bu sözleri duyup duymaması önemli değildi. Korkunç bir olay patlak verdi. O beni lavaboya çarparken, ben de tepkilerimi dile getiriyordum: "Beni niçin doğurdun? Hem aç koyup, hem çalıştırmak için mi? Beni doğur dedim mi sana?"

Annem bana diş biliyordu. Bir keresinde kazara doğduğumu söylemişti. Sekiz yaşındayken, annemle babam arasında geçen bir konuşmaya tanık oldum. İkiisi tartişıyorlardı ve babam anneme, karakterini anlamadığını söylüyordu: "Sen Pilar'ı niçin hiç sevmedin? Pilar doğduğunda hastalandı, kusmaya başladı, sen nasıl dvdn onu?" Bu olanlardan daha önce haberim yoktu.

Verdiği yanıtta benim kazara doğduğumu ve kız değil erkek ocuk istediğini söylüyordu. şimdi tüm bunları anımsarken, belki de bu yüzden bana kin besledi diyorum. Ne olursa olsun, bundan büyük bir huzursuzluk duydum. Kendisine bir hembra (erkek Fatma) denmesinden hoşlanmıyordu. Eskiden yalnızca kız doğuran kadınlar eleştiriliyordu ve bu tutum onu çıldırtıyordu. Benim babaannem de kızları sevmiyordu ve ne zaman grşseler, anneme hembra diyordu, bu söz annemi çileden çıkartıyordu.

Buna karşılık annem erkek çocuklarına hayrandı. Niurkita'yı çok sevmekle birlikte, kardeşim Aurelio onun gözdesiydi. Niurkita hafif sarışın ve sağlam yapılıydı; minicik sevimli bir kızdı ve gerçek bir güzellikti. Onun tatlı bir kız olduğunu söylemek, annemin gururunu okıuyordu. Sanıyorum Niurkita'ya  yıl boyunca meme verdi, erkek çocuklarını da  yıl emziriyordu, çünkü onlara gerçekten hayrandı.

Ailenin gözde çocuğu Aurelio'ydu. Babam da çok seviyordu. Babam onun delisi olmakla birlikte, kızılıyordu da, çünkü Aurelio onun eşyalarına dokunuyor ve kırılıyordu. Örneğin babamın bir "karanlık odası" vardı; erkek kardeşim oraya giriyor, negatiflere dokunuyor, şişeleri deviriyor, her şeye zarar veriyordu. Babam kıına bir tane vurduğu zaman, annem araya giriyor ve engel oluyordu. Bunun zerine babam şöyle diyordu: "Bu çocuğu eteğinin dibinde büyütme, yoksa kız gibi olur." Aurelio'yu savunmak için annem babama çok karşı çıkılıyordu. Buna karşılık babam Francisca'yı şımartacak olsa, buna çok bozuluyor ve babamı kınıyordu. Doğrusunu isterseniz, babam ablamı çok şımartıyordu.

Bana sorarsanız erkek kardeşim biraz aptaldı. Onunla aramızda bir yaş vardı, ama okuldaki çocuklar ona "ibne" dedikleri zaman, onu savunmaya gidiyordum, çünkü anlaşamadığı bir çocuğu aptalca davranıyordu. Birkaç ocuk üzerine geldiğinde, korkuyor ve kendini bırakı-

yordu. Kardeşime yapılanlardan rahatsız oluyor ve erkek çocuklarla ben kavgaya ediyordum. Kimi kez ona yol gösteriyordum: "Sen daha kurnaz ol ve kendini savun. Bu çocuklardan birisinin hakkından gelirsen, artık sana bir ad takamazlar." Elinden bir şey gelmediği için onu ben savunuyordum, çünkü zavallıya acıyordum! Annem yine de beni değil, erkek çocuğunu savunuyordu; ben kız da olsam, daha güçlü olduğumu ve insanlardan korkmadığımı söylüyordu.

Benim çocukluğumda, Palatino'da *baba evi*'nin küçük bir odasında oturuyorduk. O dönemde annem her gün öğleden sonra süsleniyor ve gezmeye gidiyordu. Kimi kez bize, otobüslerde çalışan babamla bir tur atmaya gittiğini söylüyordu. Ben bunun doğru olduğuna inanıyor ve seferlerden birisini babamla birlikte yaptığını sanıyordum. Babam eve çok geç geliyordu, annem ondan önce dönüyor ve hiçbir zaman birlikte gelmiyorlardı. Ben onun babamı gördüğünden emindim ve başka bir şeyden kuşkulandımıyordum. Bir keresinde onun 4. hatta çalışan bir şoförle ilişkisi olduğu dedikodusuna tanık oldum. O zaman aralarında ciddi bir şeyin geçip geçmediğini pek bilemeyeceğim. Adam anneme âşıktı. Annem de bu şoförün otobüsüne biniyor ya da otobüs kapının önünden geçerse ona selam veriyordu. Ama bu adamı hiçbir zaman evde görmedim. Ayrıca babamın da arkadaşaydı.

Büyükannem Bella her fırsatta annem olmadığı zaman evde nasıl kaldığımı sorardı, çünkü ev ahşaptı ve İsa'nın resmi bir mumla aydınlatılıyordu. Ben de büyükanneme "evet annem bir mum yakıp gidiyor", diyordum. Bunun üzerine büyükannem "ne çılgınlık Tanrım, diye bağıırıyordu, ya resim alev alırsa." Aslında tam anlamıyla durum tehlikeliydi, çünkü annem kapıyı bir asma kilitle kapatıyordu ve böylece bizim dışarı çıkmamızı önlemiş oluyordu. Öte yandan komşular onu uyarıyordu: "Barbara, kapıyı kilitleyip gitme! Eğer bir kaza olursa, kapıyı kırmamız gerekecek!" Annem bu uyarılara aldırımıyordu.

Annem hiçbir zaman kendisiyle birlikte bizi gezmeye götürmüyordu. Yalnız büyükanneme birlikte gidiyorduk. Ara sıra bizi denize götürdüğü de oluyordu. Bir keresinde Shirley Temple'ı görmek için sinemaya da gittik. Ben o zaman çok küçüktüm, ama yine de anımsıyorum. Beş ya da altı yaşındaydım, ama bu bizim için alışılmamış bir olaydı, çünkü hiç sinemaya gitmiyorduk. Annem ve babamla birlikte

çıktığımız pek azdı, çünkü ikisi bu konuda anlaşıyorlardı. Annem babamla çıkmayı sevmiyordu ve babam ne zaman annemle denize gitmek istese, annem yalnız gitmek istediğini söylüyordu. Bazen babam götürüyordu bizi denize, bu arada annemin de geldiği olurdu, ama çok ender.

Bu anlattığım Palatino'daki dönem. Daha sonra babamın durumu düzeldiğinde, gidip Jesus-Maria'da yaşadık. Bundan sonra annem kendini bıraktı, artık süslenmiyordu ve bir yere çıkmıyordu. Ben o sırada sekiz yaşındaydım. Büyükanne Nicolasa, Los Pinos'a gidince, kendi evini bize bırakmıştı. İki odası, bir yemek salonu, bir yatak odası vardı evin. Ayrıca bir oturma odasıyla, bir mutfığımız vardı. Evin döşemesi çok kötüydü. Odada iki yatak vardı. Birisinde annemle babam, öbüründe biz çocuklar uyuyorduk. Biz çocuklar her zaman birlikte uyuyorduk.

Büyükanne Bella ve teyzelerim dışında pek ziyaretçimiz yoktu. Akrabalarımızla geçen bir Noel'i çok iyi anımsıyorum. Büyükbabam Arnaldo bize bol bol fındık ve ceviz getirmişti. Yiyecek bakımından eşsiz bir geceydi. O gün ben kabakulak olmuştum, ama yine de sevinçliydim. Büyüdükten sonra, ailece bir tek Paskalya yortusunu kutlamak için toplanıyorduk. Bunun dışında bir araya gelme âdetimiz yoktu.

Doğum günlerinin dışında babamın arkadaşları gelmiyordu. Doğum günlerimiz nerdeyse her zaman kutlanıyordu ve bu bizim için sevinçli bir olaydı. Babam bira alıyordu, çerez hazırlıyor ve pasta getiriyordu. O günler bayram yapıyorduk ve güzel yemekler yiyorduk. Annem de buna katılıyordu, ama soğuk kişiliği ve asık suratıyla herkese uzak duruyordu. Kimi kez babamın isteği üzerine kaymaklı tatlı yapıyordu. Biz çocukların doğum günü kutlandığı zaman, pasta ve gazozlu içecekler alınıyordu, biraz bir şeyler hazırlanıyordu, ama hiç özel yemek yapılmıyordu.

Noel armağanlarıyla ilgili gerçeği bilmediğim zamanlar, Krallar bayramı tam bir olaydı bizim için, çünkü her zaman bir bebek armağan ediliyordu. On yaşına doğru, babam bize pahalı bebek ya da seramikten başka oyuncaklar sunuyordu. Bayram benim için sevinç değildi. Bir keresinde annemle babam arasında geçen bir konuşmayı duy-

muştum, o günlerde yine bir kutlama günü yaklaşıyordu ve bir şeyler alacak paraları olmadığını söylüyorlardı. Annem ondan para istiyordu, babamsa her zaman çaba harcadığını ve geçen yılı anımsaması gerektiğini söylüyordu: Otobüs şoförüyle anlaşılmış ve bilet gelirinin bir kısmını aşmıştı!

Bizim için, Krallar bayramını kutlamanın tek yolu vardı; ya para çalmak ya da biraz fazla çalışma karşılığı para bulmak. Oyuncakların nasıl alındığını öğrenmek benim için zor bir an oldu.

Annemle babam anlaşamıyorlardı. Onları mutluysen pek az gördüm. Annem evde durmadan avazı çıktığı kadar bağıyordu. Babama hakaret etmeyi göze alabiliyor, onun eşcinsel, yeteneksiz ve yoz olduğunu söyleyebiliyordu; bilmem kimin çocuğuydu babam. Sövüp saymak için her şeyi ağzına alabiliyordu. Sinirlenmeden, patlamadan kavgaya edebiliyordu. Bana kalırsa; tam bir aptal, sağduyusuz, başkalarını anlama yeteneği ya da başkalarıyla geçinebilme yatkınlığı olmayan bir kadındı. Annemin pek az arkadaşı vardı. Örneğin komşularla görüşmüyordu. Elbet, tanımadığı insanlara karşı kendini tutmasını biliyordu, ama komşularına ya da çocuklarına karşı her zaman ağzından kötü sözler çıkıyordu. Concha adında bir komşumuz vardı ve onun babamın sevgilisi olduğuna inanıyordu. Ona karşı derin bir nefret besliyordu. Oysa zavallı kadın bize karşı çok sevecendi. Evliydi ve kendi aile yaşamında mutluydu. Ama annem yine de onun kızana gelmiş bir köpek olduğunu, babama baktığını ve onun için kıvranıp durduğunu söylüyordu; kısacası, her zaman komşularla kavga çıkarmaya bakıyordu.

Anneme acıyordum; onun çok acı çektiğini, babamın onunla iyi geçinmediğini ve gereksindiği şeyleri vermediğini biliyordum. Beni üzdüğü için onu savunuyordum, ama babama yaptığı kötülükleri, ona nasıl kara çaldığını, buna karşılık babamın gerçekçi tutumunu daha sonra anladım. Örneğin bizden iyi giyinirdi. Önce kendine alıyordu, sonra biz çocuklara. Çok az giyeceğimiz ve ayakkabımız vardı. Yılda bir kez evde giyilebilecek şeyler, iç çamaşırı, terlik ve ayakkabı alıyordu. Sokağa çıkarken giyeceğimiz yoktu, çünkü babamın kazandığı para yiyeceğe bile yetmiyordu.

Annemin hiçbir şeyi eksik değildi. Çok giyeceği olmasa bile, güzel mantoları vardı ve hanımeli kokulu parfümlerini hiç eksik etmiyor,

kokusunu eve saçıyordu. Sokağa çıkacağı zaman çorap giyiyor, süsleniyor, ökçeli ayakkabılarını ayaklarına geçiriyordu. Çok allık sürüyordu. Gözlerine sürme çekiyordu. Saçına çiçek ve özellikle tokalar takıyordu. Güzel saçları olduğunu söylemeliyim. O zamanlar, uzun siyah saçları vardı; giyinip sokağa çıktığında cinsel olarak çekici olduğunu biliyordum.

Babam çok çalışıyor, az uyuyordu. Bir ara dört işe birden koşturuyordu: otobüs, yol onarımında bir iş, fotoğrafçılık ve işportacılık. İyi ya da kötü günlerimiz oluyordu, çünkü kimi kez işsiz kalıyor ve yiyecek bir şey bulamıyorduk. Eski rejimde para olmadığı gerekçesiyle ücretinin verilmediği günler bile oluyordu.

Babam ömrünü çalışmakla geçiriyordu ve eve az geliyordu. İş ula bilmek için yollara düşüyordu. Kendisi aramazsa, iş verilmiyordu. Bir otobüs seferi için bütün gün beklediği oluyordu. Evde bulunmadığı için, ne olup bittiğinden de haberi yoktu. Annem talimatını veriyor ve eğer ona "bir giysi alacağım" diyorsa, babam hiç karşı çıkmıyordu. Babamın hiçbir otoritesi yoktu, gözleri kapalıydı.

Babam bazen evi düzensiz buluyordu, ama tartışmaların çoğu biz çocuklardan gizli yapılıyordu. Anneme öfkelenildiği zamanlar da oluyordu; örneğin para verdiği halde evde yiyecek olmadığına ya da işlerinin iyi gittiği ve bize üstbaş ve ayakkabı alınması için para vermesine karşın hiçbir şey alınmadığında. O zaman bu paranın nereye gittiğini soruyordu. Babamın soruları onu çileden çıkarmaya yetiyordu. Annem de ona "Canım nasıl istiyorsa, öyle" yanıtını veriyordu. Bunun üzerine tartışma iyice sertleşiyor, bayağılaşıyor ve küfür yağmuru başlıyordu. Eğer babam bir kavga çıkarıyorsa, bu, her zaman haklı bir nedene dayanıyor ve hiçbir zaman boş yere olmuyordu.

Yalnız bir keresinde, sanıyorum üç yaşında falandım, babamın annemi dövdüğünü anımsıyorum. Tartışmaya başladılar ve annem gide rek sesini yükseltince, babam da ona bir tane vurdu, sonra hemen kendini tuttu. Öyle sert vurmamıştı, sadece bir itmeydi, ama annem bağır maya başladı. Bunun üzerine yanlarına koştuk, annem köşeye sığındı kaldı ve bizi gören babam evden çıkıp gitti.

Para konusunda annem babama karşı çok titizdi. Boş inançlarını ve hoppalıklarını doyurmaya bakıyordu. Lotarya da oynuyordu. Eğer iki

kuruşu varsa, bizim aç kalmamız pahasına da olsa, lotarya oynamak için hiç duraksamıyordu. Kendisine şans getirsin diye kimi kez ermişlere çiçek aldığı oluyordu ya da bir sürü parayı büyücülüğe harcıyordu. Eğer babam evin gidişinden yakınacak olursa, sadece yeterince para olmadığı karşılığını veriyordu ve böylece aralarında sonu gelmeyen bir tartışma başlıyordu. Yiyecek bulamadığımız zamanlar, kendi açıklamasını yapıyordu: "Babanızın kusuru, çünkü çalışmıyor." Ya da babamın parayı başka yere harcadığını ileri sürüyordu. Hiç inandırıcı değil! Zavalı! Başka bir kadına bakmıyordu, yalnız özel günlerde içiyordu; özellikle de kendi doğum gününde, evde. O da lotarya oynamasını seviyordu, ama annemden daha az. Doğrusunu isterseniz, her ikisi de oynuyordu: gidip biletlerini piyangocudan alıyorlardı. Annem haftada altı ya da yedi peso harcıyordu. Her zaman 217 numarayı alıyordu annem; babam da onu izliyordu. Yıllar sonra bir kez kazandılar ama, biletlere yatırdıkları paranın onda biri kadar.

Bir keresinde babam yine kazanmıştı, toplam ne kadardı iyi anımsamıyorum, ama sanıyorum iki ya da üç yüz peso kadardı. Herkese giyecek ve ayakkabı alındı; geri kalan para kirayı ödesin diye anneme verildi. Düşünün, sekiz ay kiralari ödemedi!

Ev sahibi babamın arkadaşıydı; sonunda babamı çağırdı ve hesabın çok kabardığını, kirayı ödemek için çaba harcamasını söyledi. Bunun üzerine babam onunla tartıştı, bütün kiralaların ödendiğini ve gidip evde makbuzları arayacağını, boş yere çağrıldığını söyledi.

Bunun üzerine babam anneme "ver bakayım şu makbuzları", dedi. Annem arar gibi yaptı ve yitirmiş olabileceğini söyledi. Bütün bunları duyuyor ve içimden söyleniyordum: "Bu kez dünyanın sonu geldi, çünkü kiralari gerçekten ödemedi ve babam onu öldürür." Oysa yanıltmışım: babam onun kiralari ödediğine inandı. "Olacak şey değil, dedim kendi kendime, demek ki aşk gözünü kör etmiş." Babamın annemi çılgınca sevdiğini bu olayla öğrenmiş oldum. Anneme bir kötülük yapar korkusuyla da hiçbir şey açıklamadım.

Babam işporta malı sattığı zaman, anneme çok armağan veriyordu. Ona bir yüzük, bir bilezik ve bir zincir vermişti. Bize de küpe ve halkalı bilezik getirmişti. Ama annem ne zaman para sıkıntısı çekse, bunları rehine bırakıyordu. Örneğin bileziği bakkala on peso karşılığında

rehine bırakmıştı ya da satmıştı. Babam ona bileziğin nerede olduğunu sorduğunda "herhalde yitirdim" yanıtını verdi. Bütün işler böyle dönüyordu. Babam ise ona, "eşyalarına dikkat edemez misin?" deyip davranışını kınıyordu.

Annem bizim takılarımızla da aynı şeyi yapıyordu. Sonra da yitirdiğini ya da bizim bir yerlerde bıraktığımızı ileri sürüyordu. "Küpeni yitirdiğin doğru mu?" diye bana sormuştu. Bir tokat yemek pahasına da olsa, annemi doğrulamıştım, çünkü ne pahasına olursa olsun, babama hiçbir şeyi itiraf etmemiştim, düşünebiliyor musunuz!

Evde ne zaman rezalet çıkacağını biliyordum, çünkü ödünç para almaya annem beni gönderiyordu. Çok para aldığı ve borcun yükseldiği dikkatimi çekiyordu. Örneğin bilezik meselesinde şöyle demiştim kendi kendime: "işte şimdi felaket!" Aynı kavga öbürleri için de çıkmıştı: kira, yüzük, bilezik, güzel bir madalyası ve dört pırlantasıyla kız kardeşimin rehine verilen zinciri. Her seferinde "işte şimdi tamam!" diye düşünüyordum ve kavga başlıyordu. Fırtınanın geldiğini görüyor ve annemi savunuyordum. Babam annemle kavga ediyor, çok tartışıyor, ama annemi yalan söylemeye zorlamamak için eline sopa almıyordu. Hayır, hiçbir zaman böyle davranmadı.

Annem Tanrıya inanıyor ve onun portresini taşıyordu.* Kimi kez resminin çevresine çiçekler koyuyordu, ama bir fanatik olduğunu sanmıyorum. Ailesi dindardır, ama pazarları ayine gitmiyordu. Dinin kurallarına uydukları gerçekten söylenemez. Büyükanнем Bella bir ruhçuydu. Ama Tanrıdan söz ederseniz, ona inanıyordu. Buna karşılık *santeros*** ziyaretine gitmiyordu, çünkü ailede kimse *santeros* olmamıştı.

Annemin karışık bir inancı vardı. Biri gelip kendisine ruhçuluktan söz ettiğinde, bunun da iyi olduğuna inanıyordu. Ne zaman bunalsa, gidip ruhçuları görüyordu ve kendini bu inanca veriyordu. Düzenli olmamakla birlikte, her on beş günde bir gidiyordu. Çok çiçek alıyor ve evde çok miktarda su ve şarap bardağı bulunduruyordu. Bunların çevresinde dönüyor ve bir tür kendi duasını okuyordu. Yumurtanın akını

* Burada İsa, "Tanrı" yerine konuluyor olmalı. -Ç.N.

** Yaruba kültürünün üfürükçülerine *santeriya* adı veriliyor. Bu din adamlarına *-santeros-babalarishas* deniyor.

alıyor, suya katıyordu. Sonra evi bu karışımla temizliyordu. Tüm bu hazırlıklar için çok para harcıyor, aptal ve saf insanları sömürenleri zengin ediyordu. Ama annem hiçbir şeyin ayrımında değildi.

Bizimkiler kilise nikâhı yapmamışlar, ama tüm çocuklar vaftiz edilmiş, Susana ve Xiomara için görkemli Kudas ayini yapılmış. Bana gelince, günah çıkarmanın ya da kilisede ayine gitmenin ne olduğunu bilmiyorum. Paskalya'da annem kiliseye gidiyor ve çocukları da götürüyor, ama ayin yapılmıyor. Kutsal cuma bizim için sıradan bir gündür. Bizi de yalnız Noel ve Bakire (Meryem) günleri kutlanır. Annem Bakire'ye çiçek götürür. Hepsi bu kadar.

Annem sık sık Tanrının sözünü ederdi, ama bizi ona inanmaya zorlamazdı. Din kavramını bize aşılama çalıştığını anımsamıyorum. Ben Tanrının korkunç bir yaratık olduğuna inanmaya başlamıştım, çünkü her zaman bizim cezalandırılmamıza izin veriyordu. Bu karara erken yaşta varmıştım. Dokuz yaşındayken, şöyle diyordum kendi kendime: "Başka çocuklar güzel güzel yaşarken, biz niçin bu kadar acılara katlanıyoruz? Eğer Tanrı varsa ve bizim yaşamımız da Tanrının bir cezasıysa, o zaman Tanrı kötüdür."

Annem duygularını dışa vurmazdı, ama istese, çocuklarıyla ilgilenerek onlara olan sevgisini dile getirebilirdi. Böyle bir davranıştan çok uzaktı. Benden sonraki çocuklarına gebe kalır kalmaz, sevgiden uzak ve zorunlu bir görevi yerine getirir gibi hazırlık yaptığını görüyordum. Kundak bezi alıyordu ve benim vaftiz anam Eleonila dikeyor, nakışlıyordu. Giyecekler birisine küçük geldiği zaman, bir sonraki çocuğa saklanıyordu.

Annem hiç biberon almazdı. Bir bira şişesinin ağzına emzik takarak bunu kendisi yapardı; böylesi daha ucuza geliyordu. Annem evde çocuklarını kucağına almazdı, sokağa çıkarsak, o zaman taşırdı. Evde bizi beşiğe bırakır, uzun süre ağlamamıza ses çıkarmazdı. Doğrusunu isterseniz, o kadar çok çocuk vardı ki, hangi birini taşıındı!

Biraz daha büyüdüğümüzde, okulda olmamızın ya da sokakta dolışmamızın annem için bir önemi yoktu. Yemek pişirmesini sevmezdi, evde yemeklik olsa bile pişirmek için uğraşmazdı. Öğleden sonra bir tek yemek hazırlardı ve bu da pek yenecek gibi olmazdı. Genelde pilav, fasulye ya da undan yapılmış bir şeyler yerdik ya da yiyecek bir

şey olmazdı, o zaman aç kalırdık. Bu yoksunluk haftada iki ya da üç kez başımıza gelirdi. Sabahleyin biraz süt içerdik, öğleden sonra da bir parça ekmek yerdik, hepsi bu kadar. Benim açlık dediğim şey işte bu. Gerçekte annemin yemek konusuna aldırış ettiği yoktu.

Yemek yemişiz ya da yememişiz, doğrusunu isterseniz hiç umurunda değildi. O yalnız kendini ve rahatını düşünüyordu. Yalnız sütlü kahve pişiriyordu, çünkü hazırlaması kolaydı; hem kendisi de çok seviyordu. Kim kez dondurma ya da bir tatlı yemeğe çıkıyordu. Biz de bu arada biraz süt içiyorduk. "Yiyecek hiçbir şey yok" diyordu bize. Ona kalırsa bizim yemeğe gereksinimimiz yoktu, ama kendisi katlandığı acılar yüzünden buna çok gereksinim duyuyordu.

Annem, evin temiz ve güzel düzenlenmiş olmasını seviyordu, ama her yeri kirleten bir sürü küçük çocukla evin düzenini sağlamak kolay değildi. Onun sevmediği şey yemek ve bulaşıktı. Giysilerimiz de her zaman temiz değildi. Gezmeye çıkacağımız zaman böyle bir ayrıcalığımız olurdu. Babam ev işlerine hiç yardım etmezdi, ama evde yiyecek sorunu olduğunu görünce, bir aylık yiyecek alacağını söylerdi. Normalde günü gününe alınırdı. Karides ve langust seviyordu; bunları aldığı zaman acılı salçada hazırlanmasına kendisi yardım ediyordu. Bir yemeğin hazırlanmasına nerdeyse ilk başlayan babamız oluyordu. Bizim iyi beslenmemizi istiyordu ve üzerinde biraz parası varsa, kasa-ba gidip biftek alıyordu.

Biz küçükken, yıkanmamıza da yardım ediyordu babam. Altı yaşına dek bana banyo yaptıran o oldu. Duşlar evin dışındaydı ve banyo yapacağı zaman bize sesleniyordu: "Kim benimle geliyor?" Sıraya giriyorduk ve bizi tek tek yıkıyordu.

Annemin doktora gitme âdeti yoktu. Bugün bile -Devrimden sonra- doktora gitmek çok kolaylaştığı halde, yine de gitmiyor. Bir çocuğun çıbanı varsa, ya da kafa üstü düşerse, ilacını kendisi hazırlar. Hasta olduğumuz zaman büyükanneyi çağırır ve o da bize birtakım otlar kaynatır. Eğer başımızdan yaralanırsak, merkürkromu esmer şekerle karıştırarak yaranın üzerine sürer. Kardeşim Aurelio'nun apandist sancısı tuttuğunda, çağırdığı kadın karnını ovdu ve Aurelio nerdeyse ölüyordu. O dönemde -Batista rejiminde- hastanelerde yatak olmadığını söylemeliyim. Hastanede bir yatak bulmak için babam, oy verdiği bir

politikacıyı gidip görmek zorunda kaldı. Aurelio böylece hastaneye kaldırıldı. Biraz daha gecikseydi, artık gerek kalmayacaktı, çünkü nasıl olsa ölecekti.

Küçük kız kardeşim Xiomara bir gün yere oturmuş bilyalarıyla oynuyordu. Diyelim ki o altı yaşındaydı, ben de on iki. Bense bir verandadan ötekine hızla koşuyordum. Onun kafasını bana doğru uzattığını görmeden dizimle şiddetle çarptım. Ona öyle bir hızla çarptım ki, büyük bir gürültü duydum ve onu öldürdüğümü sandım. Korkudan deli olacaktım: "Eğer aptallık edip kız kardeşimi öldürdüysem, diyordum kendi kendime, çıkar kendimi balkondan aşağı atarım."

O sırada annem uyuyordu. Hemen gidip kendisine haber verdim, korkudan ve endişeden elim ayağım tutmuyordu. "Anneciğim çabuk, dedim ona, Xiomara'yı doktora götürmek gerekiyor, korkarım onu öldürdüm. Kalk anne!"

Ama yatağından kalkmadı. "Orada istediğiniz gibi boğuşun ve beni rahat bırakın. Oynarken başınıza gelenler, Tanrının bir cezası."

Komşu kadınlardan birini çağırdım ve olanları ona anlattım. Yaraya biraz alkol sürdük, sonra Xiomara uyudu. Annem uyandığında ona yine seslendim: "Baksana küçüğün kafası nasıl şişmiş. Onu doktora götürmek gerekir. Baksın bir kırık var mı acaba." "Hiçbir şeyi yok, dedi bana, kendi kendine iyileşir." Her zaman böyleydi. Birisinin sağlık sorunu olsa, doktora götürmezdi. Ama o çarpmadan sonra kız kardeşim artık iyi duymuyordu, bir kulağı sağır olmuştu. Onun sağırlığına yol açtığım için kendimi suçluyordum. Ama bu konuda sorumluluk taşıması gereken annem, onu doktora götürmediği için benden daha da suçludur.

Annem bize kötü davrandığı zaman, babamıza dert yanmayı göze alamıyorduk, çünkü o bizi her zaman birer canavar gibi gösteriyordu. Tek bir söz edersek, bizi daha çok dövme tehdidinde bulunuyordu, böylece biz de usulca sızışıyorduk. Babam da sevgi gösterisinde bulunmadığı için, biz de ona yaklaşmıyorduk.

Annem babamla evlendiği zaman, ona âşıkmış. Doğrudur, çünkü babam iri yapılı, güçlü ve yakışıklı bir erkekti. Zamanla, özellikle de hastalıklar onu yıprattı, çok zayıflamıştı. Bununla birlikte, yine de cana yakın ve çekici bir adamdı. Gerçekten güzel olduğunu gösteren fo-

toğraflarını saklıyorum. Ama annemin anlattığına göre, çocuklar olur olmaz, babam tüm çekiciliğini yitirmiş ve artık onunla kalmasının tek nedeni çocuklarmış. Bu güzel sözlerle karşın, bir kere olsun annemin çocuklarına sevecen davrandığını görmedim. Bir kerecik onları öpsün, okşasın ya da hoşlarına gidecek bir şey yapsın, hayır, hiç böyle bir şey olmadı. Eğer çocuklarından biri öpecek olsa, hemen homurdanıp itiyordu: "Beni rahat bırakın."

Küçükken, babam bana kapalı bir adam gibi geliyordu. Bununla birlikte, işinden döndüğü zaman bizi öpüyordu. Evden çıkarken de bizi öpüyordu. Ama hiçbir zaman bizi dizlerinin üzerine alıp konuşmuyordu. Yalnız bu ayrıcalığa ablam Francisca sahipti. Babamın yanına sokuluyor, dizlerinin üstüne oturuyordu. Ben böyle bir şey yapamıyordum, çünkü annem babamın kötü bir adam olduğunu söyleyip duruyordu. Evde olup bitenleri, açlığımı ve çektiğimiz sıkıntıları görünce, anneme inanıyor ve tüm mutsuzlukların nedeninin babam olduğunu ben de onaylıyordum. "Aptalın teki, onu görmek istemiyorum", diyordu.

Şimdi babaların, çocuklarının beslenmesiyle çok ilgilendiğini görüyorum. Ben çocukken böyle davranışlar yoktu. Babam bizimle pek meşgul olmazdı. Yemeğe otururken elbet, bizim yiyip yemediğimizi soruyordu, işte o soruyor, biz de onaylıyorduk ve konuşma orada bitiyordu. Eğer ekmek getiriyorsa, hepimizle paylaşıyordu, ama kim yiyordu, kim tabağındakini yarım bırakıyordu, bununla pek ilgilenmiyordu.

Babam bize daha yakındı ve daha nazikti. Annemle aralarında tartıştıkları zaman babam ona sertçe yanıt verebilirdi, ama kaba davranmak gibi bir alışkanlığı yoktu. Kimi kez şöyle diyordu: "Uslu durun, yoksa sizi kayış kemerimle döverim!" Doğrusunu isterseniz, artık çekilmez olduğumuz zaman, bizi dövüyordu, ama bize ağır sözler söylemiyordu, asla. Aklımızı başımıza toplayıncaya dek babam bizimle tartışmayı yeğlerdi. Eğer büyük bir yaramazlık yapmazsak, bizi kemeriyile dövmeydi.

Eğer yanlış anımsamıyorsa, tüm ömrüm boyunca babam beni iki kez dövdü. Bir keresinde şu "karanlık odaya" girdiğim zaman. Ne olup bittiğini bilmiyorum, ama çok öfkelenmişti. Odadan çıktı ve he-

pimizi toplayıp konuştu: "Beni iyi dinleyin, dedi, tüm bu aletler çok pahalı. Sizi içerde oynarken görmek istemiyorum." Birisi aletlerden birini kırmış, bir parçasıyla oynuyordu. Bunu yapanın Francisca olduğunu biliyorduk, ama bilmediğimizi söyledik. "Eminim bunu yapan Pılar", dedi ve beni demir bir çubukla dövmeye başladı. Bir el testeresinin sapının ne olduğunu bilmiyordum. Kafama vuruyordu, ama pek sert değildi vuruşları, çünkü beni yaralamadı. Yalnız öyle çok korkmuştum ki, altıma kaçırdığımı biliyorum.

İkinci cezalandırılma nedenim bir mektuptu. İlkokulun altıncı sınıfındaydım, her halde ön iki yaşımdaydım. Okul arkadaşım Elsa, aşk mektubu yazıyordu. Ona "bir sevgilim var" dedim. "Ah! dedi, sana bir mektup yazayım, ona verirsin." Sınıftaydık, hemen yazmaya koyuldu. "Al, işte oldu", dedi. Mektubu aldım ve yolda okumaya başladım. O sırada babamla karşılaşmayayım mı! Mektubu elimden aldı ve okumaya başladı. Niçin o kadar çok bozulduğunu pek kavrayamamıştım. Beni bir korku aldı. Kemerini çıkardı ve dövmeye başladı.

Olayı daha sonra ona anlattım, zaten yazının da benim olmadığını anladı. Orada anlatılanlar da benim değişim olamazdı, çünkü mektuptaki açık saçık sözler, bir çocuğa değil bir kadına ait olabilirdi. Bana göre evlilik bile bir günahı. Bu olay, korkunç bir etki bıraktı üzerimde.

Yeteneklerimizin sonuna kadar gelişmesini isteyen babam bizi okula gönderdi. Sanıyorum bizi ilk kez okula götüren annem oldu. Böylece annem giyeceklerimize özen gösteriyor ve her gün yıkaniyorduk. Bununla birlikte, ne diş fırçamız vardı, ne de onun yerini alan bir şey, çünkü evde kimse böyle bir şey kullanmıyordu. Öyle sanıyorum ki, bir diş fırçasının çocuklara gerekli olmadığını düşünüyordu annem. Anaokuluna başladığımdan beri yalnız öğleden sonra okula gidiyordum. Gitmeden önce evi temizliyordum, akşam yemeğinden sonra da bulaşıkları yıkıyordum. Pek ders çalışmıyordum, bir şey öğrenme isteğim yoktu. Notlarım iyi değildi, çünkü okulda ayrıca uslu da durmuyordum. Çalışmama dikkat ettiğim yoktu. Ne zaman zil çalacak diye bekliyordum. Eğer yine kardeşimi dövüyorlarsa, onu savunmam gerektiğini düşünüyordum.

Öğretmenimi sinirlendirmek ve yaramazlık yaparak dikkat çekmek

hoşuma gidiyordu. Evet, en kötü öğrenci olmayı seviyordum. Benim uyumsuz davranışlarım yüzünden kimi kez annemin okula çağrıldığı oluyordu. Okulda ne yaptığımızla ilgilenmeyen annem, çağrıldığı zaman gitmek zorundaydı. Arkadaşlarımla durmadan kavga ettiğim ve öğretmene karşı saygısız olduğum anlatılıyordu ona. Eve döndüğü zaman dayak fırtınasına tutuluyordum. Babamın hiçbir şeyden haberi yoktu. Annem benim canımı çıkararak uslandırma sorumluluğunu üstüne almıştı. Akşam babam eve döndüğünde ona bir şey demiyordu.

Palatino'daki öğretmenler birbirlerinin görüşüne başvuruyordu. Bir keresinde dördüncü sınıfın öğretmeniyle, beşinci sınıfın öğretmeni arasında geçen ve hiç unutamayacağım bir konuşmaya tanık oldum. Şöyle diyordu birisi: "Pilar hiçbir şey bilmesede, altıncı sınıfa geçmeli. Artık ondan bir şey beklemeyelim. Onun bütün öğreneceği buraya kadar." Palatino'dan Jesus-Maria'ya gittiğimiz zaman, okul değiştirdim ve beni bir sınavdan geçirdiler. Sonuçta, üç sınıf geriden başlattılar. Sanıyorum ikinci sınıfa geri döndüm.

Jesus-Maria'da oturduğumuz mahallede sabıkalı, uyuşturucu alan ve pezevenk çoktu. Doğru dürüst insan pek azdı. Tam bir kötülük krallığıydı. Mahalle orospu ve buluşma eviyle doluydu. Okuldan gelirken, orospuların erkeklerle evlerine girdiklerini ya da polisten kaçtıklarını görüyordum. Çocukluğumdan beri günlük yaşamımda hep böyle tablolar gördüm. Hırsız polis oynar gibi kız kardeşlerimle "aynasız, orospu" oynadığımız oluyordu.

Annem bir şey demiyordu, nasıl olsa hep uyuyordu. Öğleye doğru kestirdiği gibi, akşam da erkenden uyuyordu. Böylece biz de canımızın istediğini yapıyorduk. Kardeşim polis oluyordu. O biçim kadınlara benzemek için biz de çanta yerine kolumuzun altına bir şeyler alıyorduk. Kardeşim ortaya çıkar çıkmaz, ondan kaçıp saklanacak yer arıyorduk. Bu sahneler balkondan görünüyordu, ama annem bunları bize hiçbir zaman yasaklamıyordu. Bunlar ona göre herhalde olağan sahnelerdi. Orospuların para için kendilerini erkeklere verdiklerini duyuyordum, ama bir erkekle, bir kadın arasındaki cinsel ilişki hakkında hiçbir bilgim yoktu. Çünkü annemle babam arasında bir şey görmemiştim. Sokakta kadınları görüyordum, ama bunlar erkeklerle yalnızca konuşuyordu.

On iki yaşındayken, yakınlık duyduğum bir erkeğin önünden geç-

tim. Gözüme güzel görünmüştü ve ondan çok hoşlanmışım. Bu bir pezevenkti. Benimle konuşmak istiyordu ve birlikte bir merdivenin altına girdik. Yalnızca konuşmuştuk, ama bir komşu kadın bizi gördü ve gitti babama haber verdi. Bu insanların kötü bir yaşam sürdüğünü, kendi eşlerini sevmediklerini, bunun yerine iki ya da üç kadınla yaşadıklarını açıkladı bana. Açıklamalarından bir şey anlamamışım ve henüz erkeklerle ilgilenecek yaşa gelmediğimi düşünüyorum sandım.

Bir keresinde gerçekten çok korktum. Bu bir pezevenk değildi, her türlü hırsızlığı ve her şeyi yapabilecek yetenekte bir uyuşturucu kaçakçısıydı. O sıralarda on dört yaşındaydım. Konuşmak istediğini söyleyerek beni çağırdı. Sonra evin merdivenlerini çıkarken peşimden geldi. Çok merdiven vardı ve bazı basamaklar kırık, bu nedenle çıkmak kolay değildi. Yukarıya çıktığımız zaman beni öpmek istedi. Donumu sıyırmak ve beni iğfal etmek istiyordu. Birden korkuya kapıldım ve çırpınmaya başladım, sonra bu kadar çok merdiveni nasıl inip kaçacağımı düşünüyordum, kırık basamaklardan düşüp ölebilirdim. Ben bağırmaya başlayınca korktu. "Hadi git, git, dedi bana, sana bir şey yapmayacağım."

Çok korkmuştum, o andan sonra dikkat etmeye başladım. "Bundan sonra asla dedim kendi kendime, biri beni çağırınca gitmeyeceğim."

Doğal olarak dışa dönük bir çocuktum, çok erkek arkadaşım vardı, ama her zaman bir kadınla birlikte olmayı yeğledim. Kız arkadaşlarımla çok şey üzerine konuşuyordum ve bir erkekle kadın arasındaki ilişkinin ne olduğunu onlardan öğrendim. Bana o mektubu yazmış olan kız ne kadar ayıp şey varsa, anlatıyordu. Bir kadınla bir erkeğin birlikte ne yapabileceklerini ve nereye kadar gidebileceklerini onun sayesinde öğrendim. Bu alanda tüm bilgileri bana o veriyordu. Anlattığına göre bir erkek arkadaşı varmış, kendisini öpüyor ve okşuyormuş. Tüm bu ayıp şeylerin ayrıntısına girmiyorum. Ona ne kızdım, ne de karşı çıktım, ama onun kaltağın teki olduğunu düşünüyordum; onunla arkadaşlık ederken, çok kötü izlenimler de edindim.

On iki yaşındayken ilk kez âdet gördüğümde, anneme bir şey söylemedim, çünkü ona sırlarımı açmıyordum. İlk karşıma çıkana söylemeyi yeğlerdim. Böylece bir komşu kadına açıldım. O bunun çok doğal bir olay olduğunu söyledi. Evde pamuk ya da benzeri bir şey kul-

lanma âdetimiz yoktu. Ben de bir bezi alıp kullanıyor, yıkıyor, sonra onu yeniden kullanıyordum. Annem de aynı şeyi yapıyordu. Onun bezlerini gördüm, çünkü kullanır kullanmaz hemen yıkamıyordu. Onları yatağın altına saklıyordu -kimi kez bir kâğıda sarıyordu- ve ben evi temizlerken, onları ortaya çıkarıyordum. Aslında herkesin haberi vardı, ama kimse bu sorunu konuşmuyordu, bu konuda ben de çok ağzı sıkıydım.

Annem benim bu durumumu anladı, çünkü bezlerimi yıkarken gördü, ama hiç ses çıkarmadı, aldırış ettiği yoktu ki... Gerçi bana bir iki öğüt verdi, ama benim dinlediğim yoktu. Kendi olağan yaşamımı sürdürüyordum. Saçlarımı yıkıyor, banyomu yapıyor, yalın ayak yürüyordum, genç kız olduğumda, benim için değişen bir şey yoktu.

Altı yedi yaşlarındayken, eğer bir gün evlenirsem, çok çocuk yapacağımı sanıyordum, ama daha sonra annemi üzmemek için evlenmeyeceğimi açıkladım. Babamla olan kavgalarını ileri sürerek erkeklerin korkunç hayvanlar olduğunu ve bir kadının hiçbir zaman evlenmemesi gerektiğini savunuyordu, çünkü evlilik insanı bunaltan bir acı kaynağıydı ve erkekler hiçbir işe yaramayan aylaklardı. Evliliğin bir çeşit günah olduğunu bana aşılıyordu; akli başında bir kadın bunu düşünmezdi, bekârlık yaşamı bin kez daha iyiydi.

İlk başlarda onun görüşlerini paylaşıyordum. Ama daha sonra evdeki durum benim için giderek açıklık kazanınca, evlilik evi terk etmek için bir tür cankurtaran simidi gibi görünmeye başladı bana. Gelecekte kendi çocuklarımı düşündüğüm zaman, annemin karşıtı bir yere koyuyordum kendimi. Ben çocuklarımla, onun benimle hiçbir zaman olmadığı gibi olmak istiyordum.

Annemin, çocuklarını gerçekten sevmediğini her zaman düşündüm. Küçük kardeşlerimi beklerken hep huysuzluk ediyordu. Çocuk istemezken sekiz çocuğu oldu! Her zaman söylediği gibi, önleyecek olanakları olmadığı için bu kadar çok çocuğu olmuştu. Bunu ağzından düşürmüyordu. Doğurgan kadınları sevmeyen büyükannem Nicolasa, anneme karşı eleştirilerini esirgemiyordu. O hep para sıkıntısını düşünüyordu ve çocukları açlığa terk etmemek için sayılarını az tutmak gerektiğini söylüyordu. Ona göre yoksulluk çok çirkin bir şeydi.

Annemin sık sık çocuk düşürdüğünü anımsıyorum. Bunu hiçbir zaman söylemiyordu, ama çocuk düşürmek için neler yaptığını da gizlemiyordu. Dölyoluna sarı sabun sokmaya kadar varan bir sürü yola başvuruyordu. Bir sürü şeyi kaynatıp içiyordu; örneğin tarçın, sinameki, bira. Çocuk düşürmek umuduyla her şeyi deniyordu. Beni çok etkileyen üç olayı özellikle anımsıyorum. Bu hazırlıkları biz çocukken yapmıştı. Birincisinde Palatino'daydık. O zaman yalnız kanamayı görmüştüm, cenin ortada yoktu. Yanında komşu kağınlardan biri vardı, ayağa kalkarken bacaklarının arasından kan geliyordu; ben bunun ne olduğunu anlayamamıştım. Annemle konuşmaktan, ona soru sormaktan korkmuştum. Sonrasını anımsamıyorum.

İkincisinde dölyoluna bir maydanoz sapı ya da kökü sokmuştu, ama neredeyse ölüyordu. Midesi bulanıyordu, kusuyordu ve kanaması durmuyordu. Yerinden doğrulur doğrulmaz kan ya da pıhtı geliyordu. Feci bir görünümdü.

En korkuncu üçüncüsüydü. Annem yedi aylık gebeydi ve kocaman bir karnı vardı. Bu kez de çocuğu kendi başına düşürmeye kalkışmıştı. Ne zaman çocuğu düşürecek duruma gelecek olsa, büyükannemi çağırıyor ve bizi yanına yaklaştırmıyordu. Oysa bu kez beni yardımına çağırdı. Sanıyorum dokuz yaşındaydım. Çocuğun ayakları çıkmıştı ama onu dışarı alamıyordu. O zaman hâlâ Jesus-Maria'daydık. Evde başka kimse yoktu, en büyük çocuk olarak beni çağırdı ve şöyle dedi: "Sana yaptığım tüm kötölükler için af diliyorum, Pilar. Şimdi bana yardım et ve şu cenini çek al içerden."

Beni bunalttığı tüm kötölüklere karşı, anımsadığım kadarıyla benden bir kez bağışlanmasını istemişti. Ermişlere ve Caridad del Cobre'ye* inleyerek yakardığını duymak beni kötü etkilemişti. Onu böyle af dilerken ve böylesine acınacak halde hiç görmemiştim. Ona gerçekten acımıştım. Bende bıraktığı tek iyi anı da budur. Ona şöyle bir yanıt verdiğimi de anımsıyorum: "Bırak aptallığı, sana yardım edeceğim."

Bir çocuğun nasıl doğduğunu bilmiyordum, böylece öğrenmiş oldum. Ne yapmam gerektiğini kendisi bana söylüyordu. Çocuğu elle-

*Küba'nın koruyucu kadını ve iyilik Bakiresi. Kemikleri, bir maden kenti olan Cobre'de bir sandık içinde bulunuyor.

rimle yakalayıp çekmeye çalışmalıyım; "çok acı çekiyorum, ölmek üzereyim", diyordu. Ben de söylediklerini uyguluyordum. Çocuğun önce başını bulmalıydım, sonra ayaklarını yakalamalıyım. Ona "tamam", dedim, o da "çek", dedi.

Gerekenleri yaptım, çocuk çıktı, ama göbek bağı koptu ve döl yatağı içerde kaldı. "Henüz bitmedi, bana yardım et" diyordu. Karnının üstüne bastırmamı söylüyordu; iki saatlik bir uğraşından sonra döl yatağı çıktı. Artık büyükanne Bella da gelmişti, çünkü kardeşimi gönderip onu çağırtmışım. Büyükanne geldiğinde ben çocuğu bir leğenin içine bırakmışım. Saçları ve her şeyiyle bir kızdı bu. Büyükanne ona çıkıştı: "Bu bebek yaşayabilirdi. Bir cinayet işledin sen." Bu çocuk düşürme olayı yüzünden annemle çok kavga etti. Bir iki aylıkken neyse, ama yedi aylık bir bebek!

O ana kadar çocuk aldırma bana dünyanın en doğal olayı gibi geliyordu. Bunun bir gereklilik olduğunu da düşünüyordum. Biz kalabalık bir aileydik ve başka çocuklara artık yer yoktu. Ama gözlerimin önünde geçen bu olay bana gerçekten fantastik göründü ve etkisinden kurtulamadım. Bu küçük kıza kendi kız kardeşim gibi baktım, artık gelişmişti çünkü. Annemin onun doğmasını engellediğini düşündüm. Bu olay bana da bir cinayet gibi geldi.

Başımızdan bu tuhaf olaylar geçerken, babam evde yoktu. Böyle şeyler onun yokluğunda oluyordu. Babam çocukları çok seviyordu ve on ikiye varmadan durmak istemediğini söylüyordu. Bu olaydan sonra annem babama düştüğünü ve bu nedenle çocuğu düşürdüğünü söyledi. Ona hiçbir zaman doğruyu söylemiyordu. Annem evde, istediğini yaptığı için, gebe kaldığından da, çocuğu düşürdüğünden de babamın çoğu zaman haberi olmuyordu. Ama bu kez karnı iyice şişmişti ve babam olanları biliyordu. Annem, çocuğun kendiliğinden düştüğünü ve bu nedenle çok üzüldüğünü söyledi. Öte yandan ben de annemi ele vermemek için bir şey anlatmadım, çünkü ona acıyordum ve babamın kavga etmesini istemiyordum.

Birkaç yıl sonra biraz dünyayı anlamaya başladıktan ve deneyimlerden geçtikten sonra annemi analiz etmeye başladım. Aslında normal değildi. Bugün de pek değişmiş değil. Bunun kanıtı mutlu olma yeteneğinden yoksun olması. Bir psikologa gitmesi için çok üstele-

dim, ama şiddetle karşı çıktı: "Sinirlerim hasta değil", diye bağıyordu. Tedavi görseydi, çocuklarına karşı da değişirdi ve ben de, onu seyerek büyüdüm. Gerçi daha önceleri yoksullar psikologa gitmezlerdi ve hastalıklarına katlanmak zorunda kalırlardı.

Herhalde annem de kızken çok acı çekmiş olmalı, çünkü babası Arnaldo evde tam bir despottu. Geri kafalı bir subaydı. Onun ne kaprisleri tartışılabilirdi, ne verdiği buyruklar. Bir ailenin tümüyle, tek bir erkeğin fantezilerine böyle boyun eğdiğini hiç görmedim, hiç. Büyükannemi, annemi ve teyzelerimi tam anlamıyla yıldırırmıştı. Bu egemenliğini son ana dek bütün aile üzerinde sürdürdü.

Büyükannem zenciydi, o beyazdı ve çok sert huyluydu. Büyükannenin ona karşı direnmek için soylu bir yüreği vardı. Büyükbabam teyzelerimi "orospular" diye çağırıyor ve onlara "soysuz, kötü kız", di-yordu. Her fırsatta onlara sövüp sayıyordu. İçlerinde yalnız annem biraz daha saldırgan oldu.

Bu nedenle büyükbabam, öbür kızlarına göre biraz daha farklı davranıyordu. Aslında annem karakter olarak babasına benziyordu. Anne-me güveniyordu ve eve egemen olmak için ikisi iyi anlaşıyorlardı. Babası evde yokken kız kardeşlerine ve annesine o emir veriyordu. Alış-verişi o yapıyor ve evi yönetiyordu. Emir böyle verildiği için büyü-kannem de durumu kabul ediyor ve kimse buna karşı çıkamıyordu.

Annem bir gün pazara alışverişe gittiğinde babamla tanışmıştı. Babam o sırada otobüs şoförüymüş, 2. hatta çalışıyormuş ve annemin oturduğu evin önünden geçiyormuş. Pek iddialı biri değilmiş ve anne-me hemen âşık olmuş. Anne'nin özellikle saçlarını ve yüzünü çok güzel buluyor ve beğeniyor. Ama annemi daha çok övmek istemiyorum, çünkü iki su damlası gibi ona benzediğimi söylüyorlar. Bu durumda kendimi de övmüş olurum.

Böylece annemle babam çaktırmadan birbirlerini görmeye başlı-yorlar. Annem çok gençmiş ve sanıyorum on beş yaşında evlenmiş. Birileri bu romantik ilişkiyi büyükbabam'a yetiştirmiş ve o da, anne-min bu adamla görüşmemesini söylemiş. Annem söz dinleyeceğine adamı evlerine çağırmış. Büyükbabam kabul etmiş ve çok geçmeden evlenmişler. Kimse büyükannemin görüşünü almamış, zaten nasıl olsa o her şeyi onaylamış.

Annemin ailesi büyük geçim sıkıntısı içindeymiş. Evde dört çocuk varmış ve meslekten asker olan büyükbabamdan başka kimsenin geliri yokmuş. Geçim güçlüğü çekiyorlarmış. Azıcık yiyecekle yetinmek zorundalarmış, arada bir et alıyorlarmış. Fasulye, pilava talim. Başka şey yok. Oysa büyükannem Nicolasa'larda durum bunun tersiymiş, orada her gün et yeniyormuş.

Annemlerin oturduğu evi babası kendi eliyle yapmış, inşaat işçiliğini biliyormuş. Birkaç arkadaşı da yardım etmiş, evi yapmışlar. İki odalı bir ev, ama su olmaması işi zorlaştırıyor. Suyu başka yerden taşımak gerekiyormuş, banyosu da yokmuş. Tuvalet avlunun sonunda bulunuyormuş. Bununla birlikte ev taş yapı.

Büyükbabam Arnaldo o zaman teğmen rütbesindeymiş ve subay okulunda derslere gitmiş. Demek ki belli bir eğitimden geçmiş, ama çocuklarının öğrenim yapmasını istemiyormuş. Çünkü okul giderleri; yol ve yemek için verecek parası yokmuş. Büyükannemin pek okuma yazması yoktu, kızları da nerdeyse kendisi gibiydi. Annem ancak ilkokul ikinci sınıf düzeyinde, çünkü yazısı çok acemice. Bir şey sayarken parmak hesabı yapıyor. Gerçi kendisi altı yıllık ilkokulu bitirdiğini söylüyor, ama bu da, bize söylediği yalanlardan biri.

Büyükannem çok uysaldır, her şeyi kabul eder, çünkü Arnaldo'nun buyruklarına boyun eğmek gerekiyordu. Eğer o karaya ak diyorsa, o aktır, bunun tersi iddia edilemez. Artık bir kadın olduğum zaman birçok konuyu büyükannemle konuştum, çünkü onu çok seviyordum, ama aptalca ve edilgin karakteri hoşuma gitmemişti. Ona yaşamını anlattırdım: evlendikleri zaman da böyleymiş, başka türlü yaşayamazlarmış, kocasına boyun eğmek gerekiyormuş, muş, muş...

Büyükannemin bir kez öfkelenildiğini gördük. Bu, büyükbabanın komşu kadınlardan birisiyle ilişki kurması nedeniyle olmuştu. Büyükannemin başkaldırması için tek fırsat bu olmuştu. Sanıyorum bu ilişki uzun yıllar sürmüştü, çünkü benim önceden ne yapacağı bilinmeyen büyükbabam, Vibora'daki evi birkaç aylığına kapatıyor ve Cerro'da başka bir tane kiraliyordu. Böylece sevgilisine daha yakın olduğu söyleniyordu. Ben 2 Ocak 1942'de Cerro'da doğdum.

Büyükannem onları suçüstü yakalamış ve tam bir rezalet olmuş. Ben o zaman çok küçüktüm, ama bu sahneyi hiçbir zaman unutma-

dım. Büyükannem bir komşusunu çağırmak için pencereye çıkmış ve o anda çiftleri bir arada görmüş. O anda ne dediğini anımsıyorum: "Paramız kötü koşullar içinde yaşamaya bile yetmiyor, sen kalkmış o parayı bu kadınla paylaşıyorsun, öyle değil mi?" Büyükannemin anlattığına göre, büyükbabam bu kadını armağanlara boğuyor ve bütün ilgisini ona veriyormuş. Üstelik kötü bir kadınmış, böyle bir davranışa izin verilemezmiş ve bundan böyle çok dikkat etmek gerekirmiş.

Sonuçta büyükannem dayağı yedi, büyükbabam tabancasını bile kılıfından çıkardı. Ben kendimi büyükannemin kollarına atmasaydım, onu öldürmek üzereydi. Gürültüyü duyan öbür çocuklar koşup geldiler, olayı görmediler, çünkü yandaki odadaydılar. Sonunda büyükannem sustu. Bu olay beni çok etkiledi ve hiç unutmadım. Büyükannemin zorbalığa karşı bu son çıkışıydı.

Çocukluğumun bir bölümünü ben onlarda geçirmiştım, çünkü sağlığım pek iyi değildi ve büyükannem bana yardımcı oluyordu. Ailede bana yüz veren bir tek büyükanne Bella vardı. O beni her zaman sevdi ve ben de ona karşı hep sevgi besledim. Benim en zor anlarımda bana yardım etmesini bildi. Büyükbabama çok saygılıydım, korktuğumu bile söyleyebilirim, çünkü o herkeste bu duyguyu yaratıyordu. Kimi kez askeri yaşamından anekdotlar aktarırdı bana. Ama hafta sonları öbür kız ve erkek kardeşlerim kendisini görmeye geldiklerinde, çocukları sevmediği söylenebilirdi; hem bu ziyaretler pek seyrek olurdu. Küçük bir yaramazlık için, bir hiç için döverdi. Benim payıma hep terlik darbeleri düştü.

Beni ve kız kardeşlerimi en çok savunan Bella nine oluyordu. Çocukluğumdan beri ben ona nine diyorum, öbür kardeşlerim de aynı şeyi söylüyorlar. Onun önünde çocuk dövülmesinden acı duyuyordu. Örneğin annem bizi dövmeye başladığında ona durmasını söylüyordu; eğer annem kendinden geçmişse, büyükannem elinden bir şey gelmediğini söyleyerek gözyaşları içinde evi terk ediyordu. Yiyecek bulamadığımız için aç kaldığımızı ona anlatıyordum; kızının bizi böyle aç bırakmasından o da yakınıyordu.

Bella nine ile babam iyi anlaşıyordu. Herhalde kendi annesinden daha insancıl buluyordu onu. Sıcak, cömert ve ırkçı önyargılardan uzak buluyordu. Babam ondaki bu nitelikleri beğeniyordu ve annemle

bir sorun çıktığında, o, babamı savunuyordu. Her zaman babamdan yanaydı. Ne zaman kavga etseler, babamı görmeye geliyordu. Teyzelerim de babamı seviyordu.

Büyükbabam evdeki sorunlarla ilgilenmezdi. Bizim işlerimize karışmazdı ve hiçbir zaman annemi eleştirmezdi. Annem onlara ziyarete gittiğinde terasta onun yanına otururdu. Onun saçlarını traş eder, ayağındaki nasırları alır, çene çalar ve birtakım olaylar anlatırdı. Sigarasını yakar, kahvesini yapardı; zamanını onunla geçirirdi. Büyükanneyle çok az konuşurdu. Ona saygısı vardı, ama dediklerine pek aldırmazdı. Eğer büyükanne kendisine öfkelenirse, ona yanıt vermez ve tartışmazdı.

Annem, kız kardeşlerinin arkasından iyi konuşmazdı, teyzelerim de aynı şeyi yapardı. Vaftiz annem Eleonila, annemin çok kaba bir insan olduğunu, ama bunu kabul etmediğini söylüyordu. Eleonila, eve sık sık gelirdi ve durumumuzu iyice biliyordu.

Ben onlara gittiğimde Eleonila benimle çok ilgileniyordu. Hasta olursam, bana masaj yapıyor ve beni öpüyordu. Ama kendisine sokulduğumda memelerine dokunursam, beni hemen itiyordu. Bunun dışında bana karşı her zaman sevecendi; okula başladığım zaman, okuyayım diye beni yüreklendirdi ve ödevlerimi yapmam için yardımcı oldu. On beş yaşına bastığım zaman, bana bir elbise, bir çanta ve bir çift ayakkabı aldı; bana tek armağanı bunlar oldu. Doğrusunu isterseniz, annemin ailesi bize pek az armağan verirdi. Bununla birlikte ben onları babamınkinden daha yakın bulmuştum, çünkü babamın ailesi çocukları pek sevmezdi.

Paula teyze de Bella ninenin tam bir benzeriydi. Babasının sözünü dinlemek uğruna hiç evlenmedi. Eleonila'nın ilk evliliğinin başarısızlıkla sonuçlanması da yine büyükbabamın yüzünden oldu. Her zaman onun işlerine karıştı ve babasının sözünü dinlerken, kocasıyla sorunları oldu. Kendi evlerine taşındıktan sonra bile, zamanının çoğunu babasının evinde geçiriyordu. Kocasını sonunda başka bir kadın buldu ve teyzemi boşadı.

Teyzelerimin içinde en canlı ve neşeli olanı Caridad idi; tek mutlu insan oydu. Ona gerçekten hayrandım. Sevgiliyle bir gece geçirmiş, sonra babasından korktuğu için eve dönmüştü. Babası onun gebe kal-

dığını anlayınca, kapı dışarı etmek istemişti, ama öbür kızlar araya girmiş, eğer önlem alınırsa, başkalarının bunu bilmeyeceğine onu inandırmıştı. Böylece bir kere doktora gitmenin dışında, dokuz ay evde kapalı kaldı teyzem. Hiç kuşku yok bütün mahalle olayı duymuştu, ama babası, onu böyle kapatırsa, kimsenin haberi olmayacağını sanıyordu. Büyükbabam ona kendi adını verdi, Nelson. Ama herkes onun kendi çocuğu değil de, torunu olduğunu biliyordu.

Büyükbabam öldüğünde, herkes gibi ben de sevindim, çünkü o bizde korkudan başka bir duygu uyandırmıyordu. Saldırgan bir hayvandan başka bir şey değildi. Ondan sonra büyükannem kendini daha iyi hissetmeye başladı. Yoksa onun her türlü isteğine boyun eğecekti, çünkü onu terk edecek gibi değildi. Büyükanne aptalın teki olduğuna göre, çözüm bu adamın ölmesindeydi.

Cenazenin başına gelirken, şöyle dedim teyzeme: "Nihayet Paula!", ama sonra kendimi tuttum.

O gece bütün aile bir araya geldi ve bir sürü hoş fıkralar anlatıldı, çünkü çoktandır bir araya gelmemiştik. Ölüden başka her şeyden konuşuldu. İçten bir eğlence oldu bu. Nasıl olmuştu da aile bu noktaya varmıştı? Sanıyorum annem öldüğünde de aynı şey olacak: Çocukları ona öyle kırgın ki, yalnız şakalaşmak için bir araya gelecekler.

Babamın ailesi anneminkinden çok farklıydı. Babamın ailesinin kökeni İspanyol'du ve belli bir rahatlık içinde yaşıyorlardı. Kalabalık bir aile değildi; babamın Gertrudis adında bir kız kardeşi vardı, hepsi bu kadar. Büyükbabam Raimundo işinden kovulmuştu ve çalışmıyordu. Bir tek halam çalışıyordu. Eğitim düzeylerinin ne olduğunu pek iyi bilmiyorum, ama epeyce ileri olduğunu sanıyorum. Büyükbabamın öğretmen diploması olup olmadığını bilmiyorum, ama evinde bir grup çocuğa ilkokul altıncı sınıf dersleri veriyordu. Büyükannem de İspanyolca dersler veriyordu. Büyükbabam daha sonra bir inşaatta gece bekçiliği bulmuştu. Babamın eğitimi fena değildi. Ortaöğretimi bitirip bitirmediğini bilmiyorum, ama fotoğraf sanatını öğrenmişti. Bir kent görgüsü vardı, kaba değildi. Halam, Devrimden önce İngilizce öğretmeni oldu. Demek ki sekiz yıllık ilköğretimi bitirmişti. O sıralar öğretmenlikte iş bulmak kolay değildi, ama İngilizce konuşma avantajına sahip olduğu için, ona başka bir iş buldular ve bir mağazada çalışmaya

başladı. İyi ücret alıyordu. Teyzelerimden daha iyi bir eğitim görmüş-tü, daha iyi giyiniyor, daha iyi yaşıyordu. Teyzelerim sokağa çıkmaz-ken, plaja bile gitmezken, o plaja gidiyor ve geziyordu.

Bu ailede iyi olan tek insan, büyükbabam Raimundo'ydu. Nicolasa ve Gertrudis huysuzdular. Annemle babam evlenecekleri zaman, büyükanne bu evliliğe karşı çıkmıştı. Annemle annesi zenci soyundan-dı ve babam beyaz olduğu için, böyle bir kızı alarak "gerilemiş" olu-yorlardı. Büyükanne Nicolasa zencilerden nefret ediyordu. Gerçi ki-mi kez anneme yiyecek göndererek bize yardım etmişti, ama onun bencil ve katı olduğunu iyi anımsıyorum. Annem zenci olduğu için ona dış biliyordu. Böyle bir kadınla evlendiği için babamı hep kınıyor-du. Onun için annem, babamın annesini görmeye gitmesini olumlu karşılamazdı ve bu yüzden kavga çıkarırdı.

Büyükannele halam, evlerinde sık sık kalan büyük kız kardeşim Francisca'yı çok seviyorlardı; benim en çok gittiğim yer ise, Bella ni-nenin eviydi. Büyükanne Nicolasa'nın evine bir konuk geldiğinde, hep ablamı onlara tanıştırdıklarını ve beni tanıştırmadıklarını dikkatle gözledim; bu davranışları hoşuma gitmiyordu. Bu nedenle kız kardeşi-min ilişkisi bizimkinden her zaman farklı oldu. O da büyükanne ve halam gibi bencildi. Bunlar ablamı, üyesi oldukları Bancorio kulübüne götürüyorlardı, çünkü plaja gitmek için oraya üye olmak gerekiyordu. Bu nedenle Francisca denize gidiyor, iyi yaşıyor ve karnını doyuru-yordu. Bir gün büyükanne bana ne dedi biliyor musunuz? Francisca ailede daha beyazmış, onunla çıktığı zaman yüzü kızarmıyormuş. Au-relio daha açık tenliydi, daha "ileri-ydi", oysa Susana, Xiomara ve ben daha koyu tenliydik, başka bir deyişle, daha "geriydik" Büyükanne bundan nefret ediyordu ve melez olduğum için benimle gezmeye çık-mıyordu. Gittiği yerlerin siyahlara yasak olduğunu söylüyordu, Fran-cisca beyaz sayılabilmiş. Öteki kız kardeşim Susana benden daha ko-yu renkli-ydi ve büyükanne onun ailenin çirkini olduğunu söylüyordu. Böyle bir değerlendirme yüzüme inmiş bir tokat gibi geliyordu bana. Benim için dayanılmaz bir aşağılamaydı bu.

Bizlerin koyu renkli, ablamın daha açık renkli olması yüzünden aramızda hep bir gerilim vardı. Büyükannenin yanında bir ayrıcalığı olduğu için ona öfkeleniyor ve anlaşılamıyordum. Örneğin büyükanne

Francisca'ya portakal veriyorsa, özellikle belirtiyordu: "Bu portakallar yalnız senin için, kız kardeşine vermeyesin, o senden çok yiyor." Kimi kez ben de istiyordum, ama tersleniyordum. Halam ona giysi alıyordu, dolayısıyla o her zaman daha iyi giyiniyordu, bir kere olsun bizim giymemize izin vermiyordu. Gerçekten bencildi. Biz de kendi açımızdan kıskançtık, bununla birlikte sürtüşmelerimiz daha ileri gitmiyordu, çünkü aslında biz onu seviyorduk.

Francisca'nın tatlı bir tabiatı olduğunu söylemeliyim. Ben, tersine kuru tabiatlıydım. O çok gururlu ve kendini beğenmişti, bense kavgacı ve otoriterdim. Çok kavga ediyorduk, ama küçükken birlikte oynamayı da çok seviyorduk. Ona kızıyordum, ama gerçekte ondan biraz korkuyordum. Çünkü kavga ettiğimizde tırmalamayı seviyordu. Onun büyükanneyle gezmeye çıktığını, denize ya da düğüne birlikte gittiğini gördüğümde deli oluyordum, o da beni tehdit ediyordu. Bu zevk bize yasakken, onun denize gittiğini görmek haksızlık değil miydi? Onu kıskandığımı büyükanneye de söylüyordum. O zaman kavga başlıyordu ve en iyi durumda annem ikimizin de kışına birer tane vuruyordu.

Büyükbabamlar Los Pinos (Çamlık) mahallesinde oturuyordu. Bulundukları apartmanda çeşitli daireler vardı. Örneğin bir odalı ya da iki odalı. Onları en büyüğüydü. Bir salon, bir yemek odası, iki oda, bir banyo, bir mutfak ve bir teras vardı. Halamın çok tanıdığı vardı, onun için bu daireyi bulabilmişti. Devrimden sonra daha iyi bir ev buldu ve bunu annesine bıraktı.

Halam hafta sonları ne zaman beni evine çağırırsa, bunun nedeni genel temizlik için kendisine yardım etmemdi. Beni bu alanda daha deneyimli buluyordu, ablamın elinden bir şey gelmiyormuş. Halama böyle hizmet etmeme karşın, o hiçbir zaman bana karşı sevecen davranmıyordu. Bana hiçbir zaman armağan almazdı, bir tek artık kendisinin giymediği eski giysilerini verirdi.

Bana karşı özel davranan biri varsa, o da büyükbabam Raimundo'ydu. Hepimize karşı sevecendi, ama ablama pek yakınlık göstermiyordu, onun yeterince sevildiğini biliyordu. Buna karşılık benimle birlikte olmayı, birlikte alışverişe gitmeyi seviyordu. Bana muz alıyordu, ablama zaten özel bir ilgi vardı ve ne isterse veriliyordu, oysa ben, bulduğumu yiyiyordum. Büyükbabam, torunları yüzünden büyükan-

nemle çok tartışıyordu. Zavallı büyükbabam herkesi aynı şekilde sevmek gerektiğini söylüyordu, eğer babam annemle evlenmişse, bunu olduğu gibi kabul etmek ve çocuklar arasında hiçbir ayırım yapmamak gerektiğini söylüyordu. Hiç kimseye ayrıcalık tanıımıyordu.

Babam anlaşmazlığın temelinde neler yattığını hiçbir zaman anlamadı. Ona göre ablam daha büyük olduğu ve onlarla daha çok kaldığı için daha çok seviliyordu. Büyükannem, babama çocuklardan söz etmediği gibi, araya koyduğu siyah-beyaz ayırımına da ilişmiyordu.

Babam babasını seviyordu, ama annesini görmeyi yeğliyordu. Oysa o babama egemen olmaya çalışıyor, onu eleştiriyor, onunla tartışıyordu. Ama bu, aradaki korku ve saygıdan kaynaklanıyordu daha çok. Babamın karnı doysun diye onu her pazar yemeğe çağırırdı. Aralarında görüş ayrılığı olmakla birlikte, ana oğul iyi anlaşıyorlardı. Babama daha çok çocuk yapmamasını söylüyordu, çünkü hem daha çok çalışmalıydı, hem de zaten yoksulluk içinde karnımızı doyuramıyordu. Bu koşullarda, diyordu büyükannem, artık çocuk yapmamalıydı babam.

Babam onu dinlemiyordu. Eğer kendisine, yoksulluk nedeniyle daha çok çocuk yapmaması söyleniyorsa, onun yanıtı hazırды: "Ben on iki çocuk sahibi olmak istiyorum, hem sen de seni ilgilendirmeyen işlere karışma"; bununla birlikte, tartışma daha ileri gitmiyordu. Bu konuyu hep tartışıyorlardı, ama babama karşı her zaman sevecendi ve babam da aynı duyguları besliyordu. Halama göre de annesi daha çok babamı seviyordu: "Ben sana bu kadar çok hizmet ediyorum, bu kadar çok özveride bulunuyorum! Oysa sen Aurelio'yu yeğliyorsun!" Halam bunu her fırsatta söylüyordu. Büyükanne Nicolasa belki örnek bir kadının değildi, ama çocuklarla iyi anlaşıyordu ve bu açıdan eleştirilecek yanı yoktu. Onun bütün dikkati kendi küçük rahatındaydı. Bencil bir kadındı, ama aile içinde şiddet havası esmezdi, kimsenin ağzından kötü söz çıkmazdı. Bana sorarsanız, büyükbaba, büyükannenin tutsağıydı. Bilmiyorum neden, büyükanne ne ev işi yapardı, ne alışverişe giderdi. Kuşkusuz bunun nedeni tembellikti. Halam da ev işleri yapmıyordu, ama dışarda çalışıyordu. Sorun büyükbabanın bir işi olmamasından kaynaklanıyordu, bu nedenle alışverişlere o gidiyordu. Çamaşırlar dışarda yıkatılıyor, yemek ve ev işlerini büyükbaba yapıyordu.

Evlerinde bir de büyükannenin sakat yeğeni vardı. Bu kızcağız tekerlekli bir sandalyede oturuyordu. Ona banyo yaptıran ve üstünü değiştiren büyükbabaydı. Bu sakata hizmetçilik eden ikinci kişi bendim. O boka batardı, ben haftada bir gider temizlerdim, çünkü büyükbaba bunu yapmazdı.

Halam babasını bir hizmetçi ya da bir kadın gibi görürdü. Üçü bir odada yatıyordu, elbette yatakları ayırıdı. Halam banyoya girer, duş alır, ama hiçbir zaman yıkanmazdı, kırıksıklarına krem sürerdi. Kor-kunç şekilde kokardı. Banyoda babasına: "Baba bana sabunu ver, baba bana külotumu ver" derdi, dışarı çıplak çıkardı. Büyükbabanın bir yıkamadığı kalırdı.

Ben, bizim evde babamı ya da erkek kardeşlerimi hiç çıplak görmedim. Annem ya da kız kardeşlerim üstlerini değiştirirken onları çıplak görürdüm. Kız kardeşlerim giyinik uyurlardı. Banyo yaptıklarında üstlerini değiştirirlerdi. Babam bir donla, annem bir gecelikle uyurdu. Kardeşim Aurelio annemi hiç çıplak görmemiştir; annem bu konuda çok dikkatliydi. Halamın dışında, babamın ailesinde de herkes öyleydi. Halam babama da aldırış etmez, önüne çıplak çıkardı.

Gertrudis halam evlendi ve ertesi günü kocası onu baba evine geri getirdi. Halamın açıklamasına göre adam erkek değilmiş. Ama komşu bir kadın başka türlü konuştu: "Adama erkek değilsin derken, halt ediyor. Aslında kendisi kız çıkmamış." Ben olayı babamdan mı kimden duydum, pek iyi anımsamıyorum, anlatıldığına göre mağazada iş bulmak için kendini bir binbaşıya vermek zorunda kalmıştı. Bunun doğru olup olmadığını bilmiyorum. Ne olursa olsun, büyükanne paranın nereden geldiğine ya da kızının ne yaptığına pek aldırış etmiyordu, yeter ki kendisi rahat olsundu.

Halam çok uysaldı. Anne-babası için özveride bulunması gerektiğine inanıyordu. Onlar yaşasınlar diye imanı gevriyordu. Hep çalıştığını ve hâlâ da çalıştığını söylemeliyim. Büyükanne öleli çok olmadı. Büyükbaba halamla birlikte yaşıyor. Oysa bu, onun için çok eziyetli bir iş, çünkü büyükbaba 92 yaşında ve artık bilincini yitirmiş durumda. Aslında iyi bir adam, ona kötü denemez; ama herhalde yaşlı olduğu için şımartılıyor. Bana sorarsanız, halam her ikisini de seviyordu.

Annesini sevmeseydi, onun kocasına karşı olan tutumunu kınardı. Zavalı büyükbabam ağzını açıp tek laf edemezdi. Ne zaman ağzını açacak olsa, ikisi birden adamın üstüne atlardı.

Bütün bunlardan sonra diyebilirim ki, ailemde bana örnek olabilecek mutlu bir çift görmedim. Hayır hiç görmedim. Başka yerde de görmediğimi söylemeliyim!

İKİNCİ BÖLÜM

BAŞKA SEÇİM ŞANSIM YOKTU

Altıncı sınıfa geldiğim zaman, okumanın ne olduğunu anlamaya başlamıştım ve bundan zevk de alıyordum artık. Daha çok yükselmek için okumak istiyordum, ama evin parasal durumu kötüydü ve annem, aileye yardımcı olmam için çalışmaya başlamam gerektiğini söylüyordu. Kız kardeşim Francisca yüksekokul aşamasına dek geldi, bir başka deyişle, sekizinci sınıfı bitirdi. Üstelik ortaöğretim için kitap edinme sorunu da vardı. Üniforma da gerekliydi. Annem alamayacağını söylemişti, çünkü daha önce ablam için harcamıştı, artık harcayacak parası yoktu.

Anneme kalırsa, altıncı sınıfı bitirmek, yeterli bir eğitimdi. "Niçin daha ileri gitmeli? Niçin daha çok özveride bulunmalı?" diye soruyordu. Bizim bir meslek edinmemiz ve geleceğimiz konusunda annemin hiçbir kaygısı yoktu. Babam okumamı istiyordu, ama her şeyi annemin inisiyatifine bıraktığından olacaklara boyun eğiyordu. Okulu bıraktığıma üzgündüm ve o andan sonra kendimi mutsuz hissettim.

Hizmetçilik için iş bulma kurumuna başvurduğumda on üç yaşındaydım. Bir evde yatılı olarak işe başladım. 30 peso kazanıyordum. Benden sonra öteki kız kardeşlerim, hatta Francisca da aynı şeyi yaptı. Çalıştıklarından babamın haberi olmuyordu, eğer öğrenirse annem araya giriyordu. Babam karısının ya da çocuklarının hizmetçilik yapmasını istemiyordu. Annem çok erken evlenmiş, bizim gibi ev işlerinde çalışmamıştı. Babam onun ev dışında çalışmasını kabul etmiyordu, çünkü yapabileceği tek şey, hizmetçilikti.

Önceleri hizmetçi olduğumu söylemek hoşuma gitmiyordu. Herkes teyzemin evinde kaldığımı söylüyordum. Ne var ki, ancak bu yolla aileye bağımlılıktan kurtulmuştum ve kendimi daha iyi hissediyordum.

dum. Bana olağan gelmeyen bir şeyden uzaklaştığım için, daha rahat-tım. Bununla birlikte, bu evde çalışmaya başlayınca, kendimi aşağı-lanmış hissettim. Çok ağlıyordum ve kendimi gerilerde buluyordum. Daha ilk günden patronlarım bana özel bir giysi giydirdiler ve benimle aralarındaki ayrımı açıkladılar. Evin hanımına ve kayınvalidesine "Madam", evin efendisine de "caballero" demeliydim.* Onlarla yaşı-yan yaşlı bir kardeşleri vardı; bu kadınsı adama da "senyorito" diye-cektim. Evin hanımı kimi anlar çok despottu, ama ara sıra bana sırlarını açıyor ve kocasından söz ediyordu. Böyle anlarda onu kendi adıyla çağdırmamak için çok dikkat ediyordum. Kimi kez ağzımdan kaçırıyordum ve o beni hemen uyarıyordu: "Beni kendi adıyla çağdırmayacağını unutma, Pilar, bana 'Madam' diyeceksin."

Asıl işim 20 günlük bir bebekle ilgilenmekti. Bu arada ev işlerini yapıyor, çamaşır ve bulaşık da yıkıyordum; kısacası evin tüm işi benim üzerimdeydi. Çünkü madam nerdeyse hiç evde olmazdı. Sabah saat 7'de kalkıyor, bebeğin temizliğini yapıyor, altını ve yatak çarşafını değiştiriyor, sütünü veriyor, sonra ev işlerine giriyordum. Gerektiğinde de yıkıyordum. Ev iki katlıydı. Ev işlerini yaparken gözümü çocuktan ayıramıyordum. Annesi günlük biberonları hazırlıyor ve buzdolabına bırakıyordu. Ben bunları üç saatte bir ısıtıyor ve bebeğe veriyordum. Biberonları, bebeği ve bezlerini yıkıyordum. Bebek ağladığı zaman, deliye dönüyordum, çünkü her şeyi aynı anda yapamıyordum. Bu evde yıkanacak ne çok şey vardı! Çarşaf ve bir yığın çamaşır! Aman Tanrım! Madam akşam eve döndüğünde, parmağını mobilyaların üzerine sürüyor ve bana sesleniyordu: "Pilar, tozları iyi almamış-sın." Bebeğin bezleriyle çok ilgileniyordu. Bunları her gün yıkamak ve ütülemek gerekiyordu. Tüm bu işler beni deliliğin sınırına getiriyordu.

Bu evde bana düşmeyen bir iş varsa, o da yemekti, çünkü yemekler kayınvalidenin evinden hazır geliyordu. Ben yalnızca masayı hazırlıyordum ve bulaşıkları yıkamak için mutfakta bekliyordum. Onlar iyi yemekler yiyorlardı. Benim ne yiyeceğime Madam karar veriyordu. Örneğin et yemezdim. Fasulye ve pilavla, yemeğin artıklarını veriyorlardı. Benim ayrıca payım yoktu. Onlar doyduktan sonra, kalanlar-

* *Caballero*: Şövalye, İspanyolcada "bay" yerine de kullanılıyor. Ç.N.

dan veriyorlardı. Buzdolabındaki içeceklere izinsiz el süremezdim. Sabah 7'den akşam 10'a dek dur dinlen bilmiyordum, çünkü o saatte bebeğin son sütünü veriyordum.

Ayrıca çocuk geceleyin de rahat bırakmazdı ki, uyuyayım. Onunla aynı odada yatıyorduk. Madam ayrı bir odada. Bir gece bebek ağlamaya başladı, susmak bilmiyordu. Ağlamasından ve yorgunluktan öylesine bitkindim ki, bir parça pamuğu saf alkole batırdım ve kokunun dokunabileceğini bile bile çocuğun burnuna tuttum. Aman Tanrım! Neredeyse öldürüyordum. Rengi morarmaya başladı ve beni bir korku aldı. Şimdi bu olayı düşündükçe şöyle diyorum kendi kendime: "Ne korkunç!" Öylesine korkmuştum ki, böyle bir şeye bir daha asla başvurmadım.

Adam uçarının tekiydi. Çalışmayı sevmiyordu. Evin geçimi, evin sahibi olan annesinin üzerindeydi. Hizmetçileri arabayla yemek getiriyorlardı. Bebeğin sorunlarıyla bile annesi ilgileniyordu. Madamın eczacı bir arkadaşı vardı, bu nedenle onun erdemli bir kadın olmayacağını düşünüyordum. Adamın verdiği armağanları eve getiriyordu. Ben de kendi kendime bu adamın onun arkadaşı değil, sevgilisi olduğunu düşünüyordum.

Bu evde kendimi mutlu hissettiğim anlar da oluyordu. Bebeği seviyordum ve ona olan sorumluluğum beni mutlu ediyordu. Bundan ötesi iğrendirici geliyordu bana. Madam her akşam sokağa çıkıyordu ve ben de bu koca evde bebekle yalnız kalıyordum. Beyefendinin de yalnız çıktığı oluyordu, ama çoğunlukla birlikte çıkıyorlar ve gece geç saatte dönüyorlardı. Bu ev beni korkutuyordu. Çocuğa bir şey olursa, ne yapacağımı bilmiyordum.

Bu evde iki yıl hizmetçilik yaptıktan sonra, artık yetti dedim kendi kendime ve baba evine döndüm. Burada değişen bir şey yoktu. Benimkilerin nasıl bir yoksulluk içinde bulunduklarını görmek beni kaygılandırmıştı. Kardeşlerim yoksulluk içindeydi ve anneme katlanmak zorundalardı. O zamanlar annemin iyi olduğuna ve sadece durumun bir kurbanı olduğuna inanıyordum. Bende hep acıma duygusu uyardırdığından, ona yardımcı olmak istiyordum. Ne yazık ki bu duygu, sevgi değildi.

Evi artık terk etmişim, bundan sonra da bir sorun olmamak için

evlenmeyi düşündüm. Benim sorunlarımı çözecek tek yol evlilik olduğundan, adamın hoşuma gidip gitmemesi önemli değildi. Bugün de başka bir yol olmadığını görüyorum; o zaman ne yaptıysam, bugün de aynı şeyi yapabilirim.

Jesus-Maria'da, on üç yaşındayken, yirmi dokuz yaşındaki Eleodoro ile tanışmıştım. O pazar yerinde hamallık yapıyordu ve ben okul dönüşümde onunla biraz çene çalıyordum. Paralı biri değildi, ama düzenli olarak çalışıyordu ve düzenli para kazanıyordu. Aradaki yaş farkına karşın bana uygun olduğunu düşünüyordum. Bence tek kurtuluş yolu buydu. Benimkilere yardım etme olasılığını göz önüne alarak evi terk etmek için tek yolun bu olduğunu sanıyordum. Eleodoro, benim için başka insanlar gibi yemeği ve yaşamayı temsil ediyordu. Ayrıca evleneceğime ve çocuk sahibi olacağıma her zaman inanmıştım; böyle bir yazgı beni mutlu ediyordu.

Erkek olarak arzu edilmeyecek biri değildi Eleodoro. İri yapılı ve beyaz tenliydi, Simsiyah ve sert saçları vardı. Bedeni yüzünden daha güzeldi. Ama o benim için yalnızca bir sığınaktı, ailemle başımı ağrıtmayan. Aramızda büyük bir aşk yoktu. İlişkimizin olağan olmadığını bugün anlıyorum.

Kafamdaki bu düşünceyle, onunla bir süre arkadaşlık ettikten sonra, baktım o, konuya yaklaşıyor, ben ona açıldım ve nişanlandık. İki yılı aşkın bir süre gizli gizli görüştük. Onun bana verdiği armağanlar sayesinde yiyecek sorunum da bir ölçüde çözülmüyordu. Eğer hintkirazı taşıyorsa, bir sandık, et taşıyorsa, hepimize yetecek kadar et veriyordu.

Kimseye çaktırmadan meydanda buluşuyorduk. Birbirimizi görebileceğimiz bir merdiven altı ya da bir kahve her zaman vardı. Aramızda asla cinsel ilişki olmadı. Bu, benim reddetmemden ileri gelmiyordu. Bu konuda saygılı davranıyordu ve bana hiçbir zaman sormadı. Ailemi göz önüne alarak kendini tuttuğunu söylüyordu. Sinemadan çıktıktan sonra kimi kez onun evine gidiyorduk ve yalnız kalıyorduk; birbirimize sarılıp uzandığımız da oluyordu, ama hiçbir şey yapmıyorduk. Yalnızca öpüşüyorduk. Onun öpücüklerini ve okşamalarını seviyordum. O bana dokunduğu zaman, kendimi iyi hissediyordum. Ama bu, arzu değil, gerçekten hoşunuza giden bir adamla birlikte olduğunuzda duyulan bir tattı. Giysimin üstünden dokunuyor, sıkıştırıyordu.

Bu, benim hoşuma gitmiyor değildi, ama rahatsız da oluyordum. Bir keresinde gömleğimi kaldırdı ve sütyenin altından elini uzattı. Ona karşı direndiğim ve hemen kalkıp gitmek istediğim için memelerimi okşamadı. Bazen de uzun uzun birbirimize dokunuyor ve öpüşüyorduk, pantolonu ısladığından kalkıp değişmesi gerekiyordu.

Eleodoro ile olan ilişkimi kardeşlerim biliyordu. Kim kez bizi görüyorlar ve koşup anneme haber veriyorlardı. Annem de beni dövmek için hazırlanıyordu. Benim bir sürtük olduğumu söylüyor; ben de ona, kendisinin eğitiminin sonucu olduğunu söylüyordum; bu onu kudurtuyordu.

Halama ya da başka bir yere gitmek için izin istediğimde, bana bu hakkı tanıımıyordu, ama ben onun otoritelerini tanımıyor ve canımın istediği zaman sokağa çıkıyordum. Bunun üzerine sahip olduğum tek giysiyi atmaya çalışıyordu: halamın bana verdiği giysiyi yeni olduğu halde tuttu attı, aynı şeyi ayakkabılarım için de yaptı, amacı sokağa çıkmamı engellemekti. Ama ben kaprislerimi tatmin etmeyi sevdiğim için, Gertrudis halanın evine gidiyor ve bana giysi alsın diye ev işlerini yapıyordum, böylece sokağa çıkabiliyordum.

Babam son ana kadar benim evlenmeme karşı çıktı. Eleodoro beni istemeye geldiği zaman, geri çevirdi. Bütün bunlara karşın ben yine de evlendiğimde aradaki yaş farkı nedeniyle bunun başarısızlığa sonuçlanacağını söyledi. Büyükanne Nicolasa da Eleodoro'nun yoksul bir işçi olduğunu söylüyor ve bana karşı çıkıyordu. Benim de annem gibi davrandığımı; on beş yaşında henüz bir çocukken evlenmemin bir çılgınlık olduğunu, çocuk yaparsam, yoksulluğumu artırmaktan başka bir şey yapmayacağımı söylüyordu.

"Babana bir bak, beni dinlemedi ve annenle evlendi. Bunun üzerine her şey zor ve üzücü oldu. Sonra çocukları oldu ve hepiniz yoksulluk çekmeye başladınız. O beni dinlemedi. Sen dinle ve onun gibi yapma."

Bir gece Eleodoro ile çıktım. Sinemaya gittik, dönüşte beni evine götürmesini istedim. Kabul etti, ama o sırada regli olduğumdan hiçbir şey yapmadık. Ertesi günü babam gelip beni aradı. Eğer istiyorsan dedi Eleodoro, gidebilirsin, çünkü babam dedikodudan çekiniyordu. Ben de üstelemedim ve eve döndüm. Bu durumda babam evlenmemizi kabul etti.

Eski Havana'da bulunan bir noter aracılığıyla evlendik. Birkaç arkadaş geldi, çok değil. Kocamın ailesinden Eleodoro'nun annesi, kız kardeşi ve eniştesi. Pek memnun görünmüyorlardı. Julian amcamla Eleonila'nın geldiğini de anımsıyorum. Öbürleri eve pasta yemeye geldi. Çok güzel beyaz bir giysim, eldivenlerim ve küçük bir şapkam vardı. Ayrıca güzel bir giysim daha vardı. Eleodoro'nun aldığı tüm giysilerim, hatta külotlarım bile yeniydi.

Noterden çıkınca doğru eve gittik. Düğünde olağanüstü hiçbir şey yoktu, babamın doğum gününün kutlanması gibi bir şeydi. Babam eğlenmeyi sevdiğinden, ailesini davet etti, pasta, sandviç ve içecek aldı. Bu evliliği onaylamıyordu, ama şimdilik hoşnutsuzluğunu gizliyordu. Fotoğrafçılığı da kendisi yaptı. Fotoğrafların kimisi maviye çalıyordu, kimisi doğal renkteydi. Annem düğünümüzü berbat etmek için fotoğraf bile çekti. Doğru dürüst giyinmemişti bile; sanki ev işi yapacakmış ya da hiçbir şey olmuyormuş gibi; en sıradan giysilerini giymişti.

Balayının çok güzel anlar olduğunu her zaman duymuştum. Ben bir otele gitmeyi, hafta sonunu plajda geçirmeyi ya da buna benzer bir şey bekliyordum. Eleodoro bir araba kiralayıp beni bir otele götürdüğünde düşüm gerçekleşiyordu, ama burası kötü bir oteldi. Ben o cici ve neşeli halimle bu kötü yere girdim ve evlilikteki ilk gecemi geçirdim. Kocamın durumu parlak olmamakla birlikte, yine de iyi kazanıyordu ve balayı için daha iyi bir yere gidebilirdik. Hiçbir açıklamada bulunmadı. Bana gelince, çok şey bekleyen bir kadın yerine konulmak için başka bir şey istemedim. Üzuldüm ve içime attım.

Daha sonra olanlara göre, bu küçük ayrıntının önemi yok denilebilir, çünkü sonrası benim için korkunç oldu. Bu zavallı adamın çok zor bir çocukluk geçirdiğini ve okuma olanağı olmadığı için çalışmak zorunda kaldığını biliyordum. Ayrıca zeki biri de değildi ve böyle şeylere önem vermiyordu. Otel odasına girdiğimizde, ışığı kapatma gereğini duymadan çok doğal bir hava içinde hemen soyundu. Benim soyunmadığımı görünce, sesini yükseltti: "Çıkar şu üstündekileri!"

Bunun üzerine banyoya girdim, üstümde külot ve sütyenle geri döndüm. "Sana bunları çıkar dedim ya", diye yineledi. Beni öpmüyordu ve davranışında hiçbir duygusallık yoktu. Ben onun ışığı kapatma-

sını, kabalığa kaçmadan ve seveçen bir tavırlı külotumu çıkarmasını bekliyordum. Gitti uzandı ve ben yanına gidince, külotumu adeta sö-küp attı.

Onunla baş başa kaldığımızda bana güzel şeyler söyleyeceğini dü-şünmüştüm. İnsan adını anmadan birçok şey yapabilir, öyle değil mi? İnsan kibar ve cana yakın olmalı, ağzından kötü sözler çıkmamalı. Ama o kimi şeyleri dolaylı yoldan söylemiyor, doğrudan adıyla ve pis laflarla söylüyordu. Aşk yuvasında cinsel birleşme bilmeyen, çok ba-yağı ve katlanılmaz bir adamdı. Örneğin bu ilk gecede ve ben henüz on beş yaşındayken, benden ne istedi biliyor musunuz... kamışını em-memi. Ben istemeyince, zorladı, ben kaçınmaya çalışınca, tokatladı. Bundan öylesine iğrendim ki, bütün gece içim bulandı. Bu ara oyun-dan sonra benimle yatmak istedi, ama ben onu ittim ve beni rahat bı-rakmasını istedim, artık dayanacak gibi değildim. Onunla cinsel ilişki kurmak için üç gün beklemek zorunda kaldım. Evlendiğimde bakirey-dim ve bu ilk ilişki benim için çok zor oldu. Üç gün boyunca korkunç acı çektim, ama önüm çok kanamıyordu.

Bu deneyim benim için çok kötü ve bayağı oldu. Bu acımasız olay beni çok kötü etkiledi. Demek ki ben kocamı tanıyamamıştım. Oysa evlenmeden önce, aynı yatağa uzandığımızda bana saygılı davranıyor ve istemediğim bir şeyi yapmaya girişmiyordu. Oysa bu gerdek gece-sinde, ağzından sadece kötü sözler çıktı. Ben hiçbir zevk almadım. Ni-çin bu kadar düşkırıklığına uğradığımı bilmiyorum. Beni bir orospu yerine koyuyor ve vahşi bir hayvan gibi davranıyordu. Ben aşk uğruna değil, evimizdeki cehennemden kurtulmak için evlenmişim, ama bu ilk gece öylesine korkunç geçti ki, hemen daha önceki durumumu kü-çümsemek gerektiğini düşündüm.

İlk gece başkaldırmak istemiştım, ama daha sonra her şey normale döndü. Artık bana karşı nazikti ve kendini acındırıyordu. Arada olan-ları benim onarmam gerekiyordu adeta. Bu nedenle onu hiç reddetme-dim. Hoşa gitmeye çalıştım, ama bütün bir yıl boyunca yalnızca bir kez zevk duyduğumu da eklemeliyim.

Ertesi gün, artık bir arada yaşayacağımız kayınvalidemin evine git-tim. Kayınvalidem bizi yalnız bırakmak için kızının evine gitmişti. Modern, ama küçük bir evde oturuyorduk; bir yemek odasıyla, bir

oturma odası vardı. Eşya azdı, yatak odası açık sarı renkteydi. Yatak odasının eşyalarını kayınvalidem taksitle almıştı. Eve döndüğünde, benim yatak odam salona taşındı; araya bir perde çekilerek ikiye bölündü.

Evlenmeden önce kayınvalidemi birkaç kez görmüştüm, bana kibar davranmıştı. Aslında ondan ya da bana karşı tutumundan yakıncak bir şey yoktu. Evlendikten sonra her işi kendisi yapmak istiyordu. Evin temizliği, yemek... Genelde odamı da o düzeltiyordu. Ben ise, kapının önünde oturuyor, oynayan çocuklara ve yoldan geçenlere bakıyordum. Akşam Eleodoro eve döndüğünde, annesi şikâyeteye başlıyordu: "Kiminle evlendin, sen? Hiçbir şey yapmadan, yalnızca sokaktan geçenlere bakıyor." Yok şuymuş, yok buymuş!

Ben de, annesinin benim ev işleri yapmamı, yemek pişirmemi, çamaşır yıkamamı istemediğini söylüyordum. Bu durumda oturmaktan başka yapacak bir şeyim yoktu. Eğer bundan rahatsız oluyorsa, başka ne istiyordu?

Bir sabah merdivene oturmuş, sokakta oynayan ve gezinen çocuklara bakıyordum. Kayınvalidem bana hiç evlenmemem gerektiğini, henüz sağduyusuz bir çocuk olduğumu ve buna benzer bir sürü laf etmeye başladı. Ben de, kendisine yardımcı olmamı istemediğini, ne zaman ev işi yapmaya kalkışsam, surat astığını ve belki de beni eve kapatmak niyetinde olduğunu söyledim.

Bunun üzerine gitti bir sopa buldu, ama beni dövmesine fırsat vermeden elinden aldım ve sırtına indirdim. Akşam oğlu eve döndüğünde, olan biteni anlattı, ama o beni de dinledi ve benden yana oldu. Annesinin bana iyi gözle bakmadığını önceden de biliyordu. Çünkü ne zaman bir tartışma çıksa, benim doğru konuşmadığımı ve kendisine yardım edecek olursam durumun normale döneceğini ileri sürüyordu.

Evin haftalık giderleriyle kayınvalide ilgileniyordu. Oğlu ona gerekli parayı veriyordu, eğer benim biraz paraya gereksinimim varsa, içinden bana ayırıyordu. Cumartesi ve pazar kızının evine gidiyordu. O günler alışveriş için gerekli parayı Eleodoro bana veriyordu. Her gün babamlara uğruyor ve aileme bir şeyler götürüyordum. Annemin eline para vermemek için yiyecek taşıyordum, ona veririm, kardeşlerime yiyecek alacağı yerde, paranın gereksiz yerlere gideceğini bili-

yordum. Kayınvalidem oğlunu sömürdüğümü görüyor ve buna çok üzülüyordu.

"Oğlumun senin aileni geçindirmek için mi çalıştığını sanıyorsun?" diyordu. Kimi kez Eleodoro da karşı çıkıyor, kendi ailemle bu kadar çok ilgilenmemem gerektiğini ve bizim evimizi düşünmemi söylüyordu. Kimi kez alışverişi kendisi yapıyordu ve ben doğrudan aileme götürüyordum. Bir şey arayıp bulamadığında soruyordu: "Sana getirdiğim yiyecekler nerede?" Bunun üzerine bir açıklama yapıyordum: "Kendi evimize götürdüm." "Hepsini götürmemelisin" diye karşı çıkıyordu. Bunun üzerine tartışıyor ve benimkilerin bizden daha çok yiyeceğe muhtaç olduklarını söylüyordum.

Evlendiğimizden bu yana kocam adet görüp görmediğimi, gebe kalıp kalmadığımı soruyordu. Bir ay sonra elbette gebe kalmıştım. Hep midem bulanıyordu, çok yorgundum ve başım dönüyordu. Artık âdet görmüyordum; gebe kaldığımı hemen anladım. Bir buçuk aylık gebeyken, ana ve çocuk sağlığı işçi merkezine gittim.

Eleodoro memnundu, çocukları çok seven kayınvalidem de. Babam sevindi; artık teyze olacak kız kardeşlerim de mutluydular. Bir tek annem, duygularını hiç dışa vurmadı.

Yalnız ne var ki, ben de "kötü karınlı" denilen türdendim. Kendimi çok kötü hissettiğim için, doğuma dek zamanımın çoğunu yatarak geçirdim. Kayınvalidem çok hoşgörülü davrandı. İlişkimiz düzeliverdi.

Bu dönem boyunca Eleodoro, çok anlayışlı davrandı. Örneğin yatmama, ev işleri yapıp yapmamama karışmıyordu. Aldığı yiyeceklerle hoşuma gitmeye çalışıyor, annesi de bana uygun yemekler hazırlıyordu. Çocuğun giysileri ve beşiğiyle uğraşiyor, gerekli hazırlıkları yapıyordu. İlk çocuğunun doğumunu beklerken çılgınca sevindiğini söyleyemem, ama yerinde davranıyordu. Örneğin haberi ilgisizlikle değil, sevinçle karşıladı. Bana gelince bütün istediğim, bir çocuktı. Küçük bir kız annesi olmak, onu yıkamak, taşımak ve beslemektir. Anne olmak istiyordum ve gerisine önem vermiyordum. Mutlu olmak için ömrümün en önemli olayını beklemek bana yetiyordu.

Ana Barbara 1958 yılında doğdu. Küçük değildi, uzun ve zayıftı. Güzel bir yüzü, gür ve siyah saçları vardı. Bebeği ilk babam gördü. Eleodoro, çok işi olduğu için gelememişti ve her şeyi bırakamazdı.

Babam çok mutluydu, her gün geldi, beni gördü. Hastanede üç gün kaldım. Annem ise bu doğumu istemediği için beni görmeye gelmedi. Bana karşı soğuk davrandı. Hastaneden çıkarken, Eleodoro ile birlikte geldi ve eve dönmeme yardımcı oldu. Çocuğu gördüklerinde ikisi birden şöyle dedi: "Ne kadar güzel!", ama seslerinde bir heyecan yoktu. Annem bebeği kollarına almadı. Ben göstermeseydim, bakmayacaktı bile.

Hava yağışlıydı, eve bir taksiyle değil, otobüsle döndük. Herhalde Eleodoro'nun o sırada parası yoktu. Doğrusunu isterseniz hastaneye taksiyle getirmişti. Dönüş aracımızdan hiç memnun değildim, çünkü kızımın doğumu benim için bir olaydı. Kocam incelik diye bir şey bilmiyordu! Bunları kötülüğünden yapmıyordu, ama insanı düşkırıklığına uğratma sanatını iyi biliyordu.

Kayınvalidem, bebek için sevinçten deliye döndü. Çünkü bir tek kız torunu vardı, o da çocuk felci olmuş, sakat kalmıştı. Bu nedenle evi her gün temizliyor, yerleri yıkıyordu, tozların çocuğa zarar vereceğinden korkuyordu. Öte yandan benim pasaklı olduğumu, evi yıkamadığımı ve çocuğun hasta olacağını söylüyordu. Doğrusunu isterseniz, ben sadece çocuğun bezlerini yıkıyordum.

Ana Barbara vaftiz edildiğinde beş aylıktı. Yeni doğanların vaftiz edilmesi o dönemde âdetti. Bana göre hava hoştu. Eleodoro vaftizden yanaydı, ama pek üstelemiyordu. O zamanlar insanlar bir alışkanlık olarak çocuklarını vaftiz ettirirlerdi ve vaftiz anası ya da babası olmak için bu tür törenlere katılırlardı. Böylece daha öne çıkmış olurlardı. Anlayacağınız aptalca bir nedenle.

Vaftiz töreni, evimize yakın bir kilisede yapıldı. Bunun için bir eğlence düzenlemedik. Küçüğün vaftiz elbisesi yoktu, ama kız kardeşim onu tutmak için bir çarşaf verdi. Vaftiz babası, büyükbabam Arnaldo oldu.

Geleceğimizi ve evliliğimizin tüm yaşam boyu süreceğini düşünüyordum. Ayrıca bunun tekdüze bir yaşam olacağını, ama kalıcı olacağını ve Eleodoro ile birlikte yaşanacağımızı da düşünüyordum. Ama bir gün tartışma sırasında, artık değişmek gerektiğini, durumun hep böyle sürmeyeceğini ve çalışmak zorunda olduğumu söyledi.

O güne dek normal bir para kazandığına ve evin geçimini sağlaya-

bildiğine göre, niçin gidip iş arayacağımı anlayamamıştım. Böylece güçlükler başladı. Yeniden eski sorunların tutsağı olacaktım: İş, çocuk ve beni bekleyen tüm güçlükler... Yatakta onu kendimden uzaklaştırmaya başladım ve birlikte olduğum zaman kendimi iyi hissetmediğimi söyledim.

Hizmetçilik yapan bir arkadaşıma danıştım ve yeniden her işi yapan hizmetçiliğe başladım. Çalışmaya gittiğim gün, evliliğimin bitmesi gerektiğine karar verdim. Annemlerde de her şey bıraktığım gibiydi: ne para vardı, ne yiyecek, ne şu, ne bu. Oraya dönmek düşüncesi bana sıkıntı veriyordu.

Küçük beş aylık oluncaya dek ona ben baktım. Daha sonra çalışabileyim diye kayınvalidem onun bakımını üzerine aldı. Çocuk bebeklik aylarında benden çok, büyükanne ve babasıyla kalıyordu. Kayınvalidem çocuğa karşı sevecendi; onunla kalması, kendi annemle kalmasına göre daha güven vericiydi. Ama kayınvalidemle her an sorunlarım olduğundan, benim için zor bir tercih de olsa, çocuğu anneme götürüyordum.

Eleodoro'yu terk etmeye karar verdiğim zaman, ikinci kez gebeydim. Beş aylık gebe olmama karşın, yine de aldırdım. Böyle yapmak istemiyordum; ama Eleodoro ile sorunlarım olduğu için, bir doktor aramaya karar verdim. Tek başıma gittim, çünkü annem de sık sık gidiyordu, adresini ve doktorluğunu biliyordum. Benden çok para istedi. Ameliyat çabuk oldu, çünkü sırada daha yirmi kadın vardı.

Korkunç bir ameliyattı; içinde doğum masası bulunan küçük bir odadaydı her şey. Cenin kürtaajla alınamayacak kadar büyümüştü. Bu durumda, düşük yapmam için göbeğimden bir iğne ile çocuğu öldürdüler. İğneden dört gün sonra çocuğu düşürdüm. Evdeydim. Kendimi iyi hissetmezsem, doktora gitmemi söylemişti hemşire. Geceydi. Olsun, yine de doktora gittim. Bütün geceyi orada geçirdim ve ertesi gün çocuğu düşürdüm. Yalnızdım ve çocuğun cinsiyetini merak ediyordum. Oğlandı. Kendime karşı korkunç bir iğrenme kabardı içimde; kendi öğlumu öldürmüştüm. Eleodoro çocuk istediği için, ona hiçbir şey anlatmadım. Aramızda her şey bittiği zaman, çocuğu düşürdüğümü öğrendi. Benim kararımı kınadı, ben de ona hakverdim. Beş günlük bir embriyon da olsa, mademki biçim almıştı, bana göre bir cinayetti bu.

İkinci kez hizmetçi olarak çalışmaya başladığımda, on altı yaşındaydım. Bu kez yatılı değildim ve ayda 15 peso kazanıyordum. İşim evi yıkmak, temizlemek ve evin hanımıyla kocasının tüm hakaretlerine katlanmaktı. Bu tür davranışlardan nefret ediyordum. Patronun kardeşi -kırk sekiz yaşında falan olmalıydı- kendisiyle çıkmamı istedi. Bir gün işten ayrılırken "arabaya gel" dedi, ben de dediğini yaptım.

Arabada eğer işimi bırakırsam, ayda 100 peso vereceğini söyledi. Bütün yapacağım haftada iki ya da üç gece onunla çıkmaktı. Ayda 100 peso! Hemen kabul ettim. Çıktığımızda neler olacağını açıkladığı zaman şaşırmadım, bekliyordum. Bununla birlikte onun tepkisi farklıydı: "İçtenlikle söylemek gerekirse, böyle hareket edeceğini sanmıyordum." Ben dürüst bir çalışmayla on beş peso kazanacağımı düşünürken, kötü yoldan ayda 100 peso kazanacaktım, üstelik evli bir adamla. Ama bana göre hava hoştu. Doğrusunu söylemek gerekirse altın yumurtlayan bir işti bu.

Günlerden cumartesiydi. aynı gün birlikte çıktık. Mariano plajına gittik, içmeye başladık, oradan bir otele gittik. Otelde benden bir şey istemedi. Bana karşı çok kibardı ve iyice âşıktı. Sonra onu öpmemi istedi. Bana göre çok yaşlı olduğu için kendisini sevmediğimi söyledi.

Arada anlaşmazlık konusu olan çok şey vardı; onunla birlikte olmaktan huzursuzdum. Gösterişi seviyordu. Bana çeşit çeşit armağanlar alıyordu. Gece kulüplerine götürüyordu ve arkadaşlarına gösteriyordu. Sanıyorum bana çok âşıktı, belki de kırk sekiz yaşında olduğu için arkadaşlarına gösteriş yapıyordu. Beni herkesin önünde öpmeye can atıyordu; bu davranışı fenama gidiyordu. Bir kabarede ya da bir gece kulübünde olsak bile, dudaklarımdan öpmek istiyordu. Çok üstelendiği zaman, parası için onun yanında olduğumu anımsatıyordum. Bunu söylemek hoşuma gidiyordu.

Onunla birlikte olduğum zamanlar yolumdan çok saptım. Çok içiyordu ve gücü yoktu. Cinsel ilişkide erkeklik görevini yerine getiremiyordu. Ona zevk vermek için çok çaba harcamak ve olmayacak şeylere katlanmak zorundaydım. Yalnız olduğumuz zaman, tüm vücudunu öpmemi istiyordu. Tam bir ruh hastasıydı. Kimi kez ona karşı erkek rolü oynamam gerekiyordu, çünkü öyle emrediyordu. Ne güçlükler çektim! Kimi kez de kocası olduğumu söylüyordu. Ve benimle böyle

konusuyordu. Bir kadını okşar gibi kendisini okşamamı istiyordu. İğrenç bir adamdı ve ben onun kurbanı oluyordum.

Bana kötü davranmıyordu, tersine onun sayesinde tüm parasal sorunlarımı çözdüm. Onunla ilişkim, bir tür meslek ilişkisiydi. Beni en çok rahatsız eden şey, parasıyla beni satın aldığını bilmemdi. Konuştuğumuz gibi bana 100 peso veriyordu ve ben de bu parayı anneme götürüyordum. O buna hiç karşı çıkmıyordu. ilk götürdüğümde, kaynağını ona açıkladım; reddedeceğine; hemen kabul etti.

Kendimi böyle kurban etmem korkunç bir şeydi. Bu kadar paralı adamların kendilerine göre kaprisleri vardı. Eğer ona "bu gece çıkmak istemiyorum" desem, kabul etmiyor "ah, hayır, benimle çıkmalısın" diyordu. Regli olsam, yine çıkmam gerekiyordu. Hep otellere gidiyorduk. Hiçbir zaman kendi evimiz olmadı. Beni meyhanelere götürüyordu, kimi kez de yakındaki evine gidiyorduk; öyle ki, eşi bizi iki kez gördü bile.

Bir gün beni plaja götürdü, ama eşi, oğlu ve baldızı da bizimleydi. Beni bir yanda bırakırken, eşi başka bir yanda kaldı. Sanıyorum, beni on iki on üç yaşlarındaki oğluyla tanıştırmak istiyordu. Çocuk her halde annesinin aracılığıyla ilişkimizden haberliydi, çünkü beni görünce konuşmak istedi. Haklı olarak, bana bir yanlışlık yaptığımı, bir aileyi yıktığımı, babasını çok sevdiğini ve annesinden ayrılmasını istemediğini söyledi. Artık onlara böyle kötülük yapmaktan vazgeçmeliydim. Annesiyle babasını çok sevdiği için benimle ciddi ciddi konuştu. Babası oğlunun sözlerini duyunca, onu uzaklaştırdı ve bu laflara aldırış etmememi söyledi.

Bu adamla çok kalmadım, birkaç ay kadar. Onu terk ettim, çünkü artık dayanamazdım. Ben bu yaşlı adamı terk etmeye karar verdiğim zaman, annem benim deli olduğumu, davranışımı anlamadığını ve pratik davranmam gerektiğini söyledi. Anneme göre, ben bu adamdan hiç mi hiç hoşlanmasam bile, yine de onunla kalmalıydim. Onun gözünde önemli olan bir şey varsa, o da benden aldığı paraydı. Eğer adam para sorunumu çözüyorsa, kötü değildi, kötü olan bendim.

Plaja gittiğimiz gün, eve döndüm ve kapıyı kapattım. Ama çok geçmeden kapı vuruldu ve açtım. Karşımda Eleodoro'yu gördüm. O adamla olan ilişkiyi duymuş ve deliye dönmüştü. Eve kavga etmeye

gelmişti. Bana bir tokat atmakla başladı, ardından tekmeler geldi. Du-dağım yarıldı, kafam şişti. Ona ihanet ettiğim için hakarete uğramış, öfkelenmişti. Beni dövdükten sonra çocuğu beşikten aldı, ama ben vermek istemiyordum. Mücadele etmeye başladım. Beni itti, dolaba çarptım, benim bir ahlaksız olduğumu söyleyerek Ana Barbara'yı alıp gitti.

Büyük bir kavga olmuştu, ama ev büyüktü ve annem uyuyordu. Herkes en arkadaki odada uyuyordu. çocuksa mutfakta beşikteydi. Kimse bir şey duymadı. O gittikten sonra annem uyandı ve "ne oldu" diye sordu. Sonra babamla doktora gittim, yaralarım baktırdım. Ora-dan karakola gidip bana saldırıyı ihbar ettim. Şöyle dedi polis: "onu yakaladığımız zaman, kırbaçlayacağız; dünyanın kaç bucak olduğunu anlasın."

Eleodoro'yu yakaladıkları zaman polis onunla sarmaş dolaş oldu, çünkü arkadaşları. Kabahatli ben oldum. Benim bir ahlaksız olduğumu ve kocamı aldattığımı söylediler. Kocamı bıraktılar ve ben de böylece eve döndüm.

Birkaç gün sonra Eleodoro beni görmeye geldi. Beni dövdüğü için vicdan azabı çektiğini söyledi, ama benim yüzümden kötü anlar da yaşamıştı. Beni dövdüğü için çok pişmanmış ve çocuğu bana geri vermek istiyormuş, verdi de.

Öylesine güçlükler içindeydim ki, hemen başka bir iş aramaya koyuldum. Para kazanmanın ve bu sorunu çözmenin çok kolay yolları olduğunu bir kız bana söylemişti. Ona hem kocamdan, hem de o yaşlı adamdan ayrıldığımı anlattım. Bir orospunun her şeye katlanması gerektiğini açıkladı bana. Bu meslekte seviyormuş gibi görünmeye hiç gerek yoktu, çünkü herkes istediğini hemen elde ediyordu. Bu iş hemen oluverdi, önemli olan paramın peşin ödenmesiydi, sonra iyi akşamlar.

Eğer burada bana bir iş bulunsaydı, ben hiçbir zaman fahişe olmazdım. Dürüstçe çalışıp canım istediğinde bir erkekle yatardım. Biri-siyle parası için yatmakla, canın istediği için yatmak aynı şey değil. Ama hizmetçilik yapmak benim sorunlarımı çözümüyordu ve benim gi-bi kadınlar için başka iş de bulunmuyordu. Kendimi satarken, yakınla-rıma da yardım edebilecektim. Namuslu kalmak, açlıktan ölmekti!

Kız kardeşlerimden hiçbirisi fahişeliğe bulaşmadılar, çünkü bunu göze alamadılar. Onlara göre açlık ve yoksulluk doğal mutsuzluklardı. Ben ise durumumuzu düzeltmeyi her zaman kafama takmıştım. Yalnız kızım için değil, benim gibi acı çeken küçük kardeşlerim için de kendimi feda etmem gerektiğine inanıyordum.

Ben annemi hiçbir şekilde suçlamıyorum. Eğer iş bulunmuyorsa, eğer hükümet okul açmıyor ve insanlara iş bulmuyorsa bu, annemin suçu değildi. Benim bu seçimim, tüm yaşadıklarımızın bir sonucuydu: kocamdan ve o adamdan ayrılmak, kendi başıma bir kurtuluş yolu bulmak.

Böylece kız arkadaşım ile birlikte çıktım. İçinde bar olan bir evde çalıştığını söylemişti. İlk başta durumu ayrıntılarıyla anlatmadı ve fahişelik yaptığını açıkça söylemedi. "İstersen birlikte çalışırız, demişti, hizmetçilikten daha çok para kazanırsın." Bana aracılık yaptığı için herhalde ona bir komisyon verdiler, çünkü yeni bir kız getirildiğinde böyle bir âdet var. Bir gün evimden tek başıma çıktım ve hiçbir açıklama yapmadım. Köyde birkaç gün geçireceğimi söyledim o kadar. Kimi kez o adamla yatmak için evden gittiğim gibi.

Arkadaşım ile oraya gittiğimde, nerede olduğumu anladım. Bir genelevdi burası, şaşırp kaldım. Eski, yıkık dökük, pis bir evdi, her çeşit erkek girip çıkıyordu. Bir salonu ve yedi küçük odası vardı. Mobilyaları artık dökülüyordu. Kadınlar salonda giyinik oturuyorlardı; erkekler geliyor, birisini alıp odalardan birine geçiyor ve parasını ödüyordu.

Genelevleri işletenler genelde ya kadınlar ya da eşcinseller oluyor. Arkadaşım beni patronla tanıştırdı: "Bu kız bizimle çalışmaya geldi" dedi. Ona ne yapacağımı sorunca, o da çalışma tarzını bana açıkladı. Erkeklerle yaklaşmalı, onlarla gitmeli, bir buçuk peso almalı ve yarısını kendisine vermeliydim. Bir sorun çıktığında kapatılmasın diye patronlar da polise haraç ödüyordu.

Burada iyi yaşayacağımı, karnımın doyacağını ve durumumun düzeleceğini düşünmüştüm. Ama aldanmıştım. Bütün para aileme gidiyordu, hatta onlara para yetiştirmek için daha çok çalışmalıyım. Ne de olsa yiyecek sorunu az çok çözülmüştü.

Gittiğim gün çalışmaya başladım. Adımı Mercy olarak değiştirdim. Böylece yeni durumumu daha kolay kabul edeceğimi ve kendimi tanıdıklardan gizleyeceğimi düşündüm. İlk kez kendimi yıkılmış his-

settim. Kimseyle konuşmadan oturdum. Bunun üzerine erkeklerle gitme işini patronun kendisi hazırladı. Adamın biri geldi ve benimle konuşmak istedi. Onunla odaya girdim ve ne yapacağımı bilmeden ayakta durdum. Soyunmamı söyledi ve pis pis ekledi: "Böyle giyinik kalmak niyetinde misin? Giysilerini görmeye değil, seni düzmeye geldim." Benimle kötü ve iğrenç bir şekilde konuştu. Ölmek, çıkıp gitmek ve yok olmak istedim, ama yine de soyundum ve istenileni yerine getirdim.

Sonra bizim başpezevengimizle konuştum, o beni avutmaya çalıştı: bu ilk günmüş, bu duygular geçermiş, başka bir iş bulamazmışım, bu ilk deneyimden sonra uyum sağlarmışım.

Evlendiğim gece nasıl iğrenç bir duyguya kapıldıysam, yine aynı duygular içindeydim. Ondan sonrası, Eleodoro ile nasılsa, neredeyse hep öyle geçti. Çünkü bir kadına nasıl davranacağını bilen erkek pek az. Hepsi de onun gibiydi. Bana göre bu, yalnızca bir yetiştirme sorunu değildi; çünkü her çeşit ortamdan geliyorlardı. Sanıyorum daha çok bir kötü eğilim sorunuydu.

Genelevde çalışıyor, orada oturuyor, orada uyuyor ve orada yemek yiyordum. Çalışma bitip ev kapandığında, erkekler için kullandığımız odalardan birinde hep beraber uyuyorduk. Evi sabah saat 4'e doğru kapatıyor, öğleye doğru açıyorduk. Çalışmaya başladıktan sonra, böyle bir yaşama dayanabilmek için kendimi içmeye verdim. Eğer içmeseydim, çalışamazdım. İçmeden kimseye dayanamıyordum ve yalnız ödemiş olduğu için kimseyi odama götüremiyordum. Çok acı çekiyordum ve bunun bedelini canımla ödüyordum.

Bu yaşama yavaş yavaş alıştım. Artık o kadar da kötü görmüyordum. Kızım, erkek ve kız kardeşlerim, artık yiyecek bulabiliyorlardı. Ne yaptığımı ailemden gizlemeyi düşünerek Pinar del Rio'ya yerleştim. İlk başlarda ailemden uzaklaşmıştım, ama sonraları ne yaptığımı öğrenmelerini önemsemez oldum. Nasıl olsa yaptığım işten annemin kuşkusu vardı ve karşı çıkmıyordu. Onu ilgilendiren tek şey, benden gelen paraydı. Zaten bir tek onun ziyaretine gidiyordum ve yalnızca on dakika yanında kalıyordum. Parayı veriyor ve biraz haber soruyordum. Babamın olmadığı saatleri seçiyordum. Bu süre içinde birbirimizi çok az gördük.

Ama bir gün babama rastladım ve benimle konuştu. Bu işi yapmamı ve eve dönmemi söyledi: Orada namusluca yaşıyordu. Ailemin adını nasıl kirletebilirdim? Artık ailenin adı ya da namusu gibi bir kaygım olmadığını; tek amacımın, kızımın kardeşlerimin karnının doyduğunu görmek olduğunu açıkladı.

Havana'da fahişelik yapmayı ve böylece kızıma daha yakın olmayı yeğlemiştim. Bir gün babam beni Havana genelevinin yanında gördü ve uyardı: "Seni gözlüyorum, bir daha böyle bir yerde görürsem, polise veririm." Yanıt vermedim, sözlerine aldırmıştım yoktu. Gelip beni buralarda aradığına göre, nerede olduğumu da biliyordu. Kız kardeşim Francisca söylemiş olmalı.

Arkadaşlardan herhangi biriyle karşılaşmamak için bir gün eve çok erken gittim. O gün erkek kardeşimin odasında geçen bir konuşmayı duydum. Xiomara'nın iki tane sevgilisi vardı. Bu sorunu araştırdım ve Xiomara'yı çağırıp onunla konuştum: "Dinle Xiomara, seninle böyle konuşmak için iyi bir örnek değilim, ama benim başıma da ne geldiyse, böyle şeylerden geldi. Eğer iki tane sözlün varsa bence ikisini de sevmiyorsun. Ya da birini öbüründen çok seviyorsun. İki kişiyle birden sözlü olmanın iyi bir şey olduğunu sanmıyorum, çünkü sen genç bir kızsın ve ciddi olarak nişanlanabilirsin. Hangisini daha çok seviyorsan, onu seç."

Bunun üzerine annem söze karşılık: "Sen bir fahişeyken, ne hakla Xiomara'nın sevgililerine karışıyorsun?"

Bunun üzerine ben de hemen dobra dobra yanıt verdim: "Sana para getirirken fahişe değilim, telefon paralarını öderken fahişe değilim, ama görevimi yapmak için ona öğüt verdiğimde fahişe oluyorum?" Bunun üzerine beni kovdu.

Ne iğrenç şey! Tüm yaşamım boyunca annem benden para istedi. Bu paraların nereden geldiğini bildiği halde, rahatsız olmuyordu: alçalmalar, yorgunluklar, bitkinlikler, bu meslek için katlandığım özveriler! Ben yorgunluktan ölürken, yine de ona götüreceğim parayı ve onu hoşnut göreceğimi düşünüyordum.

Ne yaptığımı öğrenen Eleodoro da hoşnut değildi. Beni çağırdı ve bir kızımın olduğunu, ahlaksız bir yaşam sürdüğümü, gidişatımı düşünmem gerektiğini söyledi. Ona verdiğim yanıtta benim sorunlarımı

çözmeye yardım etmediğini ve sonuçlarını göze alarak bu kararı aldığı söylemişim. Bu konuşma onun kızını çok ihmal ettiği bir dönemde geçmişti.

Bu yaşamdan kurtulmak için Eleodoro'nun üç kez yardımını istedim. Dayanamıyordum. Tutuklanıp içeri atıldığım ve oradan beş parasız, yıkılmış olarak çıktığım oluyordu. Artık canımdan bezmiştim; kesin bir kurtuluş yolu arıyor ve yaşamıma bir yön vermek istiyordum. Ne zaman Eleodoro'dan yardım istemek için evine gittiysem, hâlâ karısıymışım gibi yardım ediyordu. Birçok kez para verdi. Hiçbir zaman ödemedim, beni satmaya kalkışmadı; yalnız şu var ki bütün para aileme gidiyordu.

Eleodoro'nun annesi beni kabul ediyordu, ama duyguları çok değişmişti. Borç verir gibi selam veriyordu. Eğer bu evde kendimi huzursuz hissettiysem, bir yere kapatılmış duygusuna kapıldıysam, sorunlarımı çözemediğim için acılara katlandıysam ve böyle bir işe başladıysam, elbette bunlar benim suçumdu. Bu bitmeyen para ve yiyecek sorununun kışkacına girmiştim; başım beladan çıkmıyordu; bütün bunlar ailemin bana armağanıydı. Ailem yoksulluk içindeyken, iyi yaşamının bencillik olduğunu söylüyordum kendi kendime. Eleodoro'ya veda bile etmeden, sonunda yine geneleve dönüyordum. Çantamı hazırlıyor ve gidiyordum. Eve döndüğünde annesi, eşyalarımı toplayıp gittiğimi söylüyordu ona.

Pinar del Rio'dan sonra Colon mahallesinde bir eve yerleştim. Bana öyle geliyordu ki, Havana'ya bir kızın eşliğinde gelmişim. Geneleve uğradık, patronla tanıştık ve iş yeniden başladı. Bana birisi, belki de bir eşcinsel Victoria mahallesinden söz etti; oradaki hava daha iyiymiş ve kendimizi daha iyi hissedermişiz. Bu adam bizi Victoria'ya, Gladys adındaki bir pezevenk kadının evine götürdü. Onun evinde birkaç gün kaldım, sonunda Orlando adında birisinin işlettiği bir eve geçtim. İlk başta genelevde oturuyordum, sonra bir otel odasına yerleştim. Daha doğrusu sık sık otel değiştiriyordum.

Benim hiçbir zaman özel bir pezevengim olmadı, ama koruyucu pezevengi olan çok kadın tanıdım. Kızların, meslek öğretene ve kaldırımlarda iş yapmalarına yardımcı olan böyle özel pezevenkleri vardı. Böyle özel bir pezevenkle çalışan kızlar için üzülüyordum, ama daha

çok onlardan nefret ediyordum. Çünkü yoksulluk içinde kokuşmuş ailelerini hiç aramıyorlardı. Beni tehdit eden ve Venezuela'ya götürmek isteyen bir pezevenk tanıdım. Tehditler genelde yüzünüzü kesmek ve sizi sicillemeektir. Ama ben ona kafa tuttum ve elinden geleni ardına koymamasını söyledim. Sorunlarımı çözecek başka bir yol bulamadığım için buradaydım ben. Başka bir erkek için de çalışmıyordum. Bana arkadan saldırmasını salık verdim ona, eğer karşıdan saldırırsa, kendimi savunacağımı ve aynı şekilde saldıracağımı söyledim.

Beni dışarı götürmek isteyen bu tipte başı belaya giren gebe bir kızı tanımıştım. Kız, çocuğunu doğurmak istiyordu, ama bu pezevenğin tekmeleri yüzünden çocuk düştü. Kız, ölümle kalım arasında can çekişirken, bu herifin, karakola girmesiyle çıkması bir oldu. Kaç kez onun hakkında şikâyetçi oldu, ama adam her seferinde yargılanmadan kurtuldu. Adalet parayla satılıyordu.

Bu olay sırasında ben henüz on yedisine varmamıştım ve çok ürkmüştüm. Genelev kadınlarının uyumamak ve dinç olmak için alkolle birlikte "Benzedrin" ve "Aktedron" adlı ilaçları aldıklarını görünce, ben de aynı şeyi yaptım. Alkol ve ilaçla sorunlarımı çözmüştüm. Hiçbir zaman doğal bir durumda çalışmadım. Ama buna karşılık çok sıkıntı da çektim, çünkü içtikten sonra müşterilerle çok kavga ediyordum. En küçük bir olayda bağıırıyordum. Genelevde temizlik işleri yapan eşcinsel bir çocuk vardı. Bir keresinde fondötenin kutusunu aldı ve yüzüne sürdü. Sonra da "sana onu geri vermeyeceğim, dedi, çünkü bana çok yakışıyor." Bunun üzerine kutumu ondan geri almaya kalkıştım, ama güçsüzlüğümü görünce, öfkeden yatağımı ve üstünde duran üç yeni giysimi ateşe verdim. Ne zaman bir erkek bana kötü davranırsa, eşyalarımı yakarak rahatlıyordum. Bunu sık sık yapıyordum, her on beş günde bir, hatta haftada bir.

Çok erkekle kavga ettim. Üç peso karşılığında benden olmayacak şeyler istiyorlardı. Her zaman tartışıyorlardı, özellikle arkadan birleşmek istediklerinde. Biraz kadınsı ya da sarhoş erkekler, beni kollarına almak, öpmek ve ısırarak istiyorlardı. Kavga başlar başlamaz, polis geliyor ve beni götürüyordu. Öbür kızların da sarhoşlarla başı belaya giriyor ve kavga ediyorlardı. Bağırışma ve gürültü başlayınca, patron polis çağırıyordu.

Ben en az on kez karakolluk oldum. Oradan kurtulmak için 100 peso vermek gerekiyordu. Ama sizi oradan 20 pesoya çıkaracak erkekler de vardı. Bu parayı veriyordunuz, onlar da size kefil oluyordu: verdiğiniz 100 pesoyu geri alabiliyordunuz, ama 20 pesonuz kalıyordu. Bu yüzden çok param gidiyordu, ama giysi için de çok para harcıyordum. Özellikle çamaşır çok önemliydi bizim için. Temiz iç çamaşırlarını seviyordum, ama dantel külot da giymedim. Fazla makyaj yapmadığım gibi, küpe ve bilezik gibi şeyler de takmazdım. Oysa kolları çok seviyordum. Bunun da sıradan olanlarını alıyordum.

İnsanlarla ve müşterilerimle çektiğim sıkıntı nedeniyle, bir gün yeterince param olursa, çalışmamaya karar verdim. Bizden ille de sürekli olarak "iş başında" olmamızı istemiyorlardı. Özellikle gece çalışmamızı istiyordu patron. Gitmediğim zamanlar, üstelemesin diye kendimi iyi hissetmediğimi söylemem gerekiyordu yine de. Regli olduğumuzda gerçekten de çalışmak zorunda değildik, ama çalışmak yine de olağan sayılıyordu.

Bir keresinde geneleve yakın bir barda içiyordum ve sokakta bir şeylerin olduğunu duydum. Böylece polis çağırdılar. Gelip beni de yakaladılar. Beni yakalayan polisin, daha önce karakolda görmüşlüğü vardı beni ve kavga edenler arasında olduğumu ileri sürüyordu. Ben de ona bir yanlışlık yaptığını ve kavganın içinde olmadığını söyledim, ama istiyorsa kavga edebilirdim. Onu kravatıyla boynundan yakaladım ve dövüşmeye başladım. Bunun üzerine, "salata sepeti" dediğimiz polis arabası çıkageldi ve beni karakola götürdü. Karakola girmek için aşağı yukarı on iki basamağı tırmanmak gerekiyordu. Merdivenin üstünde bağırdım: "Bu kadarcık şey için karakola geleceğimi mi sanıyorsun? Bunu aklından çıkar!" ve ona saldırdım. Birlikte merdivenden yuvarlandık. Bana vuruyordu, ama ben de karşılığını veriyordum. İçmiştim ve kafam bozuktu, dişi bir kurt gibi saldırıyordum. Artık bir kadın gibi değil, bir erkek gibi saldırıyordum. O gün beni demir parmaklıklı küçük bir yere kapattılar. Toplum öyle yozlaşmıştı ki, bu durumdaki tek kadın ben değildim ve kimse buna şaşmıyordu.

Bir başka gün, yine oturmuş içiyordum, devriye gezen polis, semt meyhanesinde kadınların içki içemeyeceğini söyledi. Ya kendisiyle gitmeliydim, ya da beni karakola götürecekti. "Öyleyse beni içeri tık,

dedim, ama seninle gelmeyeceğim." Beni götürdü ve görevli polise karşı çıktığımı söyledi, çünkü sövüp saymıştım. Beni itip kakmıştı, ama dövememişti. Her şey çok hızlı oldu. Hemen bağırmaya başlamıştım; kendisiyle yatmayı reddettiğim için beni karakola götürdüğünü herkesin duymasını istiyordum. Onun yüzünün teki olduğunu ve önerisini reddettiğim için beni karakola götürdüğünü, böylece yetkisini kötüye kullandığını bağıra çağıra söylüyordum. Böylece rahatladım.

Polis beni mahkemeye vermedi, ama otoriteye karşı gelmekten 60 peso para cezasına çarptırıldım. Bu kadar parayı ödeyecek güçte değildim ve böyle bir cezaya çarptırıldığımı da kimseye söylemedim. Böylece beni hücreye kapattılar ve orada bir hafta kaldım.

Genelevde günler korkunç ve iç bunalımcı geçiyordu. Bir gece yaklaşık yirmi beş erkekle yatmıştım. Her birisiyle yirmi dakika kadar kalıyordum. O gün öğleye doğru çalışmaya başlamış ve içerek, ilaç alarak sabahın 5'ini bulmuştum.

Bütün bir geceyi bir erkekle geçirdiğim de oluyordu. Bana 15-20 peso veriyor ve bütün gece alıkoyuyordu. Ben ise, rol yapmamak ve hoşla gitmekten kaçınmak için birçok müşteriyi yeğliyordum. Çünkü kendimi gizleyecek yetenekte değildim. Bir tek herifle çıkmak için, büyük bir maddi sıkıntı içinde olmam gerekiyordu. Seçme şansım olmadığında elbette kabul ediyordum, o zaman onunla içmeli, hoşuna gitmeye çalışmalı ve zevklerini paylaşmalıydım.

Kimi erkekler, özellikle de Amerikalılar, iki kadının aşk yaptığını görmekten zevk alıyorlardı. Bu işte çok para vardı. Böyle bir seans için müşterilerin 30 peso ödedikleri oluyordu. Eğer onlarla çıkmak ve bir yere gitmek gerekiyorsa, 50 pesoya kadar ödüyorlardı. Eğer aynı evde iki kadın birlikte çalışıyorsa, aralarında anlaşıyorlar ve kendilerini sapkınca bir işe veriyorlardı. Genelde bir kız anlaştığı birini seçiyordu. Ama röntgenciliği yapan herifin, hoşuna gittiği için birbiriyle yakın olmayan iki kadını seçtiği de oluyordu. Adam ödüyor ve seçiyordu. Biz seviciler kadınların nasıl yaptıklarını bildiğimiz için iki kadının nasıl seviştiğini bizi seyredenlere gösteriyorduk. Gerçi bu bir oyundu, çünkü biz bir şey hissetmiyorduk. Ben hiçbir zaman gerçekten seviciler bir kadınla yatmadım. Böyle bir işi ne zaman kabul etsem, bunu aynı evde birlikte çalıştığım ve tanıdığım kadınla yapıyordum.

Her ikimiz de böyle bir uygulamadan zevk almıyorduk. Bir işi kabul ediyor ve uyguluyordum: yalnızca geçici, kötü bir andı, hepsi bu kadar.

Bir keresinde bir Portorikolu, iki kadın istedi. Yakındaki bir randevu evine gittik, çünkü genelevi istemiyor, içebileceğimiz ve rahat olabileceğimiz bir yeri arzu ediyordu. Hiç birimizle yatmadı, yalnızca bizi izledi. Sonra da bir eşcinsel getirtti ve onunla yattı. Onunla az kaldık, ama yine de 30 peso ödedi. Ben o gece başka erkeklerle de çıktım ve 90 peso daha kazandım; yarısını, âdet olduğu üzere patronumuza verdim.

Kumarhanelere hiç gitmezdim, ama Devrimden önce tüm büyük otelleri tanıdım. Bir fahişenin bu otellere girmesine izin verilmiyordu, ama parayı bastırınca sonunda her şey satın alınıyordu:

Bir keresinde bir Amerikalı ile sanki eşiymişim gibi ya da içeri girmeme izin varmış gibi Sevilla Oteline gittim. Böyle davranamayacağını söylemek için onu resepsiyondan çağırdılar. "Öyleyse valizimi hazırlayın ben gidiyorum" yanıtını verdi. Görevli memur, beni yukarı çıkarması için eşiymiş gibi adımı yazdırması gerektiğini açıkladı. Bunun üzerine eşyalarını topladı, Hilton Oteline gittik, orada beni eşi olarak tanıttı. Böylece ilk kez kendimi gizlemeden büyük bir otele girmiş oldum. Orada bir gece kaldım ve ertesi sabah gittim. Fahişeler gibi giyinmişim, üstümde çok kısa ve çiçekli bir elbise vardı. Resepsiyondaki memur beni süzdü ve haykırdı: "Karım derken adam bizi nasıl da aldattı!"

Genelde Amerikalılarla olan anılarım pek iyi değildi. Örneğin beni Hilton'a çağıran, böyle bir yere getirdiği için kendisine teşekkür etmemi isteyerek beni küçümsedi. Başka Amerikalılar kendileriyle gitmeyi reddeden kadınları tehdit ediyorlardı. Bunlarla her şeye katılmak, birlikte uyuşturucu almak da gerekiyordu. Uyuşturucuda uzmandılar. Küba'ya kokain ve maruyana ile geliyorlardı. Bütün gece kendileriyle kalmaları ve birlikte uyuşturucu almaları için kadınlara para ödüyorlardı. Kokaini alıyorlar veya burunlarına çekiyorlar ya da ağızlarına alıyorlar, iki yana bırakıyorlardı. Bunun nasıl bir etki bıraktığını bilmiyorum ve onlara hiç öykünmedim. Kimileri birlikte içmiş olmak

için kadınlara uyuşturucu veriyordu, ben alıp atıyordum. Kimileri buna zorluyordu, o zaman da başka bir yol kalmıyordu.

Fahişelik yaparken yattığım erkeklerden nefret ediyordum. Müşteri daha ilk anda ürkütücü bir hayvan gibi geliyordu bana. İş bitince, güle güle demeden kapıya koyuyordum. Hemen birbirimizden ayrılıyorduk. Yalnızca şöyle diyordum: "Bitti, git artık, çünkü sana söyleyecek hiçbir şeyim yok, buraya bir işini yapmak için geldin, ödedin ve oldu bitti." Bu sözleri onun yüzüne söylemek benim için bir zevkti. Sonunda istediğimi söyleyebilmek için paramı peşin alıyordum.

Çok ender olarak zevk alırdım. Yorgunluğa yenildiğim, dayanılmaz geceler geçirmek gerekiyordu. O zaman kadınlık arzularım beni kudurtuyordu. Kendimden iğreniyor, nefret ediyor ve ölmek istiyordum. Öbür kadınlar bu olayın normal olduğunu söylüyorlardı. Cinsel ilişki beni harekete geçirse bile, kadını heyecanlandırmasını bilen erkekler olmalıydı. Her şey onun size davranmasına bağlıydı. Kimi müşteriler eğitilmiş ve saygılıydı, kimileri allahın ayısıydı. Bu erkeklerden ancak yüzde ikisi bir kadına nasıl davranılacağını biliyordu.

Geriye kalan bir azınlık daha var ki, bunlar paralarını ödüyorlar, odaya geçince şöyle diyorlardı: "Eğer benimle yatmak istemiyorsan, biraz çene çalabiliriz, seni zorlayacak değilim." Ya da şöyle diyorlardı: "Eğer bana yakınlık duyuyorsan yatalım, yoksa yok." Müşterilerin ancak yüzde ikisi böyle davranıyor, bu inceliği gösteriyor ve size sevimli görünüyordu. Zorunlu olmadığın için de karar vermek sana kalıyordu. Böylesi erkekler, zevkin parayla alınacağına inanmıyorlardı.

Kimileri benimle biraz kalıyordu. Benimle yatar yatmaz, bir tür dostluk bağı kuruluyordu. Aşk değildi bu. Öte yandan kimi erkekler beni biraz romantik yapıyordu ve kendileriyle birlikte olmaktan hoşlanıyordum. Yine de müşteriye hiçbir zaman şöyle denmiyordu: "Senden hoşlanıyorum ve para almadan seninle yatacağım." Hayır, asla! Ben her zaman paramı alıyordum. Bazı kadınlar ara sıra müşterilerine vuruluyorlar ve onlardan para almıyorlardı. Böyle bir olay hiç başıma gelmedi. Adamdan hoşlansam bile, benim için önce para geliyordu.

Sık sık evlenme önerileri aldığım da oluyordu. En küçük bir sevgi duymadığım için bunları kabul etmedim. O dönemde hiç âşık olma-

dım. Eğer birisiyle özel bağlantım olduysa, bu pek ileri gitmedi. Elbette her zaman kafamda, bu yaşamı terk etmek ve olağan bir varlık olarak sürdürmek vardı. Bununla birlikte, evliliğin bir erkeğe boyun eğmek olduğunu anladığım an, hayır diyordum. Bir kadın kocasına "seninle paran için yatıyorum" diyemez, oysa ben bunu müşterilerime söyleyebiliyordum. Eğer kocama "kişisel rahatım için seninleyim" diyecek olsam, evlilik bir yıkım olur, yürümez.

Sık sık gebe kalıyordum. Bir doktora giderek bu sorunumu çözüyordum. Gebeliği önleyici yöntemler vardı, ama özel bir nedenle ben kullanmıyordum. Buna karşılık hiçbir zaman da çocuk yapmak istemedim. Çocuğun kimden olduğunu bilmeden nasıl böyle bir şey isteyebilirdim ki! Sonuç olarak üç ayda bir çocuk düşürüyordum. Bir gebelikten kurtuluyor, ötekine başlıyordum. En geç bir buçuk ay arayla kürtaj oluyordum. Her seferinde aynı doktora gidemiyordum. Tek başına gidiyordum yanıma kimseyi almıyordum. Ailemden kimsenin çocuk aldırıldığından haberi olmuyordu, yalnız patron ve birlikte çalıştığım kadın biliyordu. Kürtajdan sonra üç dört gün çalışmıyor, sonra yeniden işe koyuluyordum. Böyle bir yaşama yavaş yavaş alışıyordum, ama bundan kurtulma ve dürüstçe çalışma umudumu da koruyordum.

Öğrenim yapmak, başka bir kimse olmak, başka bir işte çalışmak istiyordum. Ama Devrim zafere ulaşınca dek buna olanak bulamadım. Daha önce de böyle bir olanağım hiç olmadı. Bir okula gidip yazıldığımı ve benimle yatacak birisini bulduğumu anımsıyorum. Bir kez böyle bir girişimde bulundum.

On yedi yaşındayken, bir keresinde Bakire'ye (Meryem'e) adakta bulundum. Genelevde çalışmaya başlamıştım ve bana uğur getirsin diye sarı bir gömlek giymiştim. Verdiğim sözü tutmadım ve Bakire benim yardımına koşmadı. Öylesine umutsuz bir durumdaydım ki, kalıp bir medyuma gittim. Bir arkadaşım geleceği bilen bir kadın tanıdığını söylemişti. Çok merak ettim ve gittim. Aslında insan ölünce kurtların kemirdiğine inanıyorum ben, ama yine de gidip bu kadını gördüm. Bir kez denemekle ne yitirecektim.

Medyum bir salonda kart çektirmeden önce, benimle bir görüşme yaptı. Bir medyum da psikolog gibidir: Bir sorunuz olduğu için gel-

diğınızı biliyor; acaba bir aşk sorununuz mu var, yoksa para mı; bunu öğreninceye kadar sondaj yapıyor. Yaptığı açıklamalar, benim söylediklerimin ötesine geçmedi. Yeni hiçbir şey söylemedi.

Devrim tarafından kurtarılmış olmanın çok büyük bir şans olduğunu biliyorum. Devrim başarıya ulaşmasaydı, ya canıma kıyacaktım ya da daha kötü bir yola girecektim. Diktatörlük döneminin sonlarına doğru saçma bir şekilde kendimi öldürmeye kalkıştım. Giysilerimi yırtmak, yakmak artık bana yetmiyordu. Kendimi bıçaklamaya başladım. Bunu kimse duymadı, çünkü kaldığım otelin odasına kapanmıştım. Çektiğim sıkıntılardan kurtulmak için birdenbire çılgınca bir isteğe kapıldım ve kendimi bilinçsiz ve birden ortaya çıkan bir tepiyeye kaptırdım. Kollarımı ve kalçamı bıçaklamaya başladım. Kalçamdaki tüm izler işte o gecenin armağanıdır. Damarlarımı kesmeyi başaramadım, yalnızca yavaş yavaş kan geliyordu. Akan kanı görünce, kendimi öldürme isteğim uçup gitti, onun yerine nice özverilere katlandığım kızımı düşünmeye başladım. Eğer ölürsem, dedim, o desteksiz kalacak, hem yalnız o değil, tüm ailem.

Bu girişimimden ailemin haberi olmadı. Herkes, bıçak izlerini bir erkeğin bıraktığını sanıyordu. Bilmiyorum ne zamandı ve neredeydik, kız kardeşim bu izleri gördü. Nedenini sordu. Ben de bir gece elime bir bıçak geçirdiğimi ve canıma kıymak istediğimi anlattım. O gün yine ilaçla kafayı bulmuş ve kendimi bırakmıştım. Bunu duyan Xiomara bağırmaya başladı; ona göre ben yalan söylüyordum; tüm bu yara izleri ancak bir erkeğin eliyle olabilirmiş. Kız kardeşlerimden hiçbiri bana inanmadı.

Bu intihar girişimi elbette fuhuşa karşı yürütülen kampanyanın sonucu oldu biraz. Başka nedenleri de vardı. Kafamda çoktandır böyle bir çözüm yolu vardı. Aslında birden verilmiş tepisel bir karar değildi. Mesleğe girdiğimden beri bu kararı almak istiyordum. Bu, hiç kuşkusuz bardağı taşıran son damla oldu ve sonra, Devrim geldi, beni kurtardı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVİRİMLE GELEN KURTULUŞ

Devrim zafere ulaştığında on yedi yaşındaydım ve bir genelevde yaşıyordum. Bir devrimin ne olduğunu bilmiyordum bile. Tam aptalca bir yaşam sürüyor ve böyle bir ortamda varlığımı güvence altına almaya çalışıyordum. Sorunlar içinde yaşıyordum ve karnımı doyurabilmek için her gün kavga veriyordum. Ne olayların gidişini düşünüyordum, ne de bunları yaratanları. Arada bir, bir gazetede şöyle bir haber okuyordum: "Falan yerde kötü bir adam temizlendi", ya da buna benzer bir haber; ama buna önem vermiyor ve zaten habere de inanmıyordum. Nasıl bir dünyada yaşadığımı gerçekten bilmiyordum ve hiçbir şeyle ilgilenmiyordum.

Bu olaylardan önce Batista'nın bir teğmeniyle iki kez çıkmıştım, çünkü genelev patronu, onunla çıkmazsam, başıma yeni belaların açılacağını söylemişti. Batista'nın adamlarını sevmiyordum, çünkü olup bitenleri anlamaya başlamıştım. Yirmi beş yaşlarında çok sevimli bir adam tanımıştım; bizde çalışmaya başlayan bir arkadaşı görmeye geliyordu. Nerdeyse her gün bizim arkadaşlaydı, herhalde ona âşık olmuştu. Bir gün arkadaş evi terk etti, ama o yine geldi onu buldu. Başka bir gün bu adamın dişlerinin kırıldığını gördüm. Polisle kavga ettiğini ve dişlerinin dipçik darbeleriyle kırıldığını söyledi. Kaçması gerekiyordu. Gitmek için 60 kuruşa gereksinimi vardı, ben de ona acıdığım için bu parayı verdim. Ama dağa çıkacağını söylemediği gibi, Devrimin adını da anmadı. Arada bir kurbanlar arasında bu adamın adını arıyordum. Devrimden önceki 31 Aralık'ta başıma gelen bir olayı iyi anımsıyorum. Araya girmeselerdi, bir asker beni öldürebilirdi. Olay genelevin içinde geçti. Devrimden önce orada içki içilebilirdi ve müzik dinlenirdi. Bu adam da geldi ve içmeye koyuldu. Benimle yatmak istiyordu. Onu

tanıyordum ve para için bir eşcinselle yattığını biliyordum. Ayrıca pezevenklik de yapıyordu, çünkü benimle çalışan bir kadına bağlıydı. Aşağılık bir adamdı. Ben de kafayı çektiğim için onunla yatmayı reddettim; üniformasıyla beni satın alamayacağını ve kendisiyle gitmeyeceğimi söyledim; pezevenğin teki diye hakaret ettim.

O da buna karşılık, benim düşmüş bir kadın olduğumu ve işkencenin bana iyi geleceğini söyledi. Araya başkaları girdi ve beni evin dışına çıkardılar. Patron beni yakındaki bir otele götürdü ve bu adamın her şeyi yapabilecek kadar kötü biri olduğunu söyledi. Yalnız benim değil, onun da başı belaya girmiş. Beni sevdiğini söyleyerek eve dönmememi rica etti, ama sürekli olay çıkaran ve durmadan karakolluk olan bir kız olduğumu da ekledi. Bana acıdığı için yine de beni yanında çalıştıracakmış. Böylece şimdilik benim randevuevine gitmemi engelledi.

Ertesi gün her yer kaynıyordu, çünkü devrim kazanılmıştı. Öylesine dengemi yitirmiştim ki, ne olup bittiğini anlayamıyordum bile. Aldığım ilaçlar ve sürdürdüğüm yaşam, insanlığımı alıp götürmüştü. Ama sokaklarda öyle bir coşku ve heyecan vardı ki, ben de kendimi onların arasına bıraktım. Herkes sevinçli olduğuna göre, kötü bir olay olamazdı bu.

Devrimin ilk başında her şey benim için belirsiz olduğundan, bu konuda bir şey diyemeyeceğim. İlk söylentilere göre, Devrim, fahişelere karşı acımasız olacaktı. Patron ve öbür pezevenkler, fahişelerin geleceği üzerine her çeşit yorumu yapıyorlardı: kurşuna dizilecektik, yok yok içeri atılacaktık, çiftliklerde çalıştırılacaktık. Bu hükümetin de ötekiler gibi olacağını ve hiçbir şeyin değişmeyeceğini söyleyenler de vardı. Bunun üzerine durumu düşünmeye başladım, ama her şeyin böylesine kökten değişeceği aklımın ucundan geçmemişti.

Devrimden sonra yaşam esas olarak tümüyle değişti. Patronların çoğu evlerini kadınlara bırakarak kaçtılar. İnsan sömürüsü birden durdu. Artık herkes kendi hesabına çalışıyordu. Eğer 10 peso kazanırsam, bütün para benim oluyordu ve kimseyle paylaşmıyordum. Elbette evin bakımını sağlamak ve hizmetçilere para ödemek gerekiyordu, ama kazancımızı bir sömürücüyle paylaşmıyorduk.

Üç ay sonra yeni örgütlenmelere geçildi ve hükümet sağlık önlem-

leri aldı. Bilgi vermek için bizleri karakola çağırdılar. Polisler evlere geldiler ve ertesi gün saat 5'te kızların karakola gelmesini patronlara söylediler. Bizim evin sahibi, çalıştırdığı kızı götürmek için bir araba kiraladı. Toplantıda artık kızların sağlık denetiminden geçeceği ve birer defterleri olacağı söylendi. Bu defterlerde iki fotoğraf olacaktı, biri profilden, öteki cepheden. Anımsadığım göre parmak izlerimiz de alınmıştı. Doktora bu sağlık defteriyle gitmek, kan aldirmek ve organ denetimi yaptırmak zorunluydu. Polis her hafta bu sağlık defterini bizden istiyordu. Durum basitti: eğer bir kız defterini gösteremezse, çalışmıyordu. Kızlar doktora tek başlarına gidiyordu. Defter yoksa, çalışmak da yoktu, yasa böyleydi.

Kızlar genel olarak bu önlemleri iyi karşılamadılar. Çünkü doktora gitmek gibi bir âdet yoktu. Fotoğraf konusu herkesi rahatsız ediyordu ve bir uğultu başladı. Kurşuna dizilecekmışiz, hayır içeri atılacakmışiz ya da tarlalarda domates toplamaya gidecekmışiz. Pezevenklerin yorumları bunlardı. Her çeşit söylenti yayılıyordu. Bilmem hangi ülkede fahişeler kurşuna dizilmişti. Ama bunlar polisin önünde söylenmiyordu.

Polis evlerin eşcinsel sahiplerini toplamıştı. Genelevlerde her zaman bunlardan vardı: temizlik yapıyorlar, yemek pişiriyorlar ya da isteyen erkek müşteriyle gidip yatıyorlardı. Ben ibnelerle iyi anlaşıyordum, çünkü onlara acıyordum. Davranışları bağışlanır gibi olmamakla birlikte, sevicî kadınlara göre daha iyi görüşülebiliyordu.

Victoria'daki son patronum tutuklandığı zaman, ben de evi terk ettim. Eşcinsel olduğu için Playa Larga'da içeri atıldığını duydum. Bana karşı dostça davranırdı, severdi de. Ama yine de başına gelenler beni sarsmadı, sonuç olarak beni kendisi için çalıştırıyordu. Genelev patronlarının, kadınları sömürdükleri için içeri atılmaları çok olağandı. Uysal olduğunuz, çok çalıştığınız ve kendilerine çok para bıraktığınız zaman, bu insanlar sizden hoşnut kalıyordu. O zaman yüzleri gülüyordu. Ama kendini savunduğun, bir haksızlığa karşı çıktığın ya da seni döven bir herifi sen de dövmek istediğin zaman, patron hiçbir zaman seninle birlik değildi, çünkü evinde rezalet çıkmış oluyordu.

Bence de devrim hükümeti, tüm bu pis şeylere karşı denetimci önlemler almalıydı. Böylece yeni hükümet evlerde alkol satışını yasakladı. İşbaşında giyinik oturulacaktı, kadınlar daha önce üstlerinde son

iki parçayı bırakıyorlardı. Bütün senli benli davranışlara son verildi. Sağlık kurallarına uymayan evler kapatılma tehdidi altındaydı. Bu arada uyuşturucu da yasaklandı. Benim maruyana içtiğim ya da kokain aldığım çok enderdi. Bunların içicileri yasağın ilk günlerinde çok miktarda uyuşturucu bulmuşlardı, ama yakalanmaktan korkuyorlardı.

Daha sonra bilerek çocuk düşürmek zorlaştı, ama ben her zaman işin içinden çıktım. Doktorun bir dostunu bulmak gerekiyordu. Örneğin 1961 yılında, evin bir dostuyla doktora gittim ve 150 peso ödedim, o aracı olmasaydı, doktor bu işi yapmaya cesaret edemezdi.

Diktatörlüğün sonuna doğru sokaklarda dolaşan insan sayısı azaldı. Durum çok kötüydü, kızlar az para kazanıyordu. Devrimin ilk günlerinde para yeniden bollaşmaya başladı. Genelevlerin kapılarında kuyruk oluşmuyordu, ama yine de çok erkek vardı ve iyi kazanıyorduk. Daha sonra devrim çalışma saatlerini düzenledi ve daha az erkek gelir oldu. Gündüz genelev açılamıyordu ve müşteri alınmıyordu, yastıktı. Akşam saat 8'de başlanıyor ve gece yarısı ev kapanıyordu. Buna karşılık cuma akşamı, cumartesi ve pazar büyük işgünümüzdü. Hafta içinde tek bir müşterinin gelmediği günler de oluyordu, çünkü erkekler içeri adım atmıyordu.

Arada bir yine polisle kavgalarım oluyordu, ama tavır değişmişti. Artık mahkûm olmuyordum ve kurtulmak için para ödemiordum. Polisler bana onurlu bir işte çalışmadığımı söylüyorlardı. Karakolda iki ya da üç saat kalıyordum. Sonra sorumlu memur beni odasına çağırıyor ve yemin ettiriyordu: artık rezalet çıkarmayacağım, dürüst bir yaşam sürdüreceğini vb.

1959 yılının sonunda Camilo'nun (Cienfuegos Gorriaran) kayboluşu sırasında Victoria'da yine başıma bir olay geldi. Camilo'nun bulunduğunu söylüyorlardı. Caddelerde insanlar bu olayın mutluluğu içinde dolaşıyorlardı. Ben ise oturmuş içiyordum. Bir arkadaşım beni bir beyle tanıştırdı ve onunla gittim. Birlikte öyle çok içmiştik ki, otele gittiğimizde bu adamın bana dokunmasını istemiordum. Bana yaklaştığında ona kokteyl bardağını fırlattım. Kanı görünce korktum. Üstümde külotum ve ayakkabılarım vardı. Bu halde kendimi dışarı attım ve boş bulduğum bir odaya daldım. Adam giysilerimi aldı gitti ve patron polis çağırdı.

Polisler geldiğinde birisi bana şöyle dedi: "Bu halin nedir? Hiç değilse bir çarşafa sarın. Sen benim kız kârdeşim ya da annem olabilirsin." Kibar ve dürüst bir aynasızdı bu. Sonra ekledi: "Dinle, seni böyle çarşafa sarınmış olarak götürmek istemiyorum. Beni çok üzüyorsun. Burada bekle, sana giyecek bulup getireyim." Sonra bana bir etekle bir gömlek getirdi.

Sonra bana âşık oldu. Aldı evine götürdü, annesi ve kendisiyle birlikte yaşamamı önerdi. Bu ilişki bir ay kadar sürdü. Haftada iki kez birbirimizi görüyorduk, parasızlığı birbirimizi daha sık görmemize engel oluyordu. Bir keresinde çıkmak için parasının olmadığını söyledi, oysa benim vardı, ama hiçbir şekilde benim ödememi kabul etmedi. Birlikte çıkmak için kendisi hazır olunca benim de hazır olmamı söyledi, ama kendi paramı unutmalıydım, bunu asla kabul etmeyecekti. Ona para vermekte uygunsuz bir yan görmüyordum, çünkü çok farklıydı ve çıkar peşinde değildi. Onunla her şey apayrıydı. Paramı kabul etseydi, hemen düşkünlüğüne uğrardım. Kısacası, ben de ona tutuldum. Çok dürüsttü, çıkarını gözetmiyordu ve benim yaşamımı değiştirmeyi çok istiyordu. Annesiyle birlikte oturmam koşuluyla bana evlenme önerisinde bulundu. Benimse daha önceki kayınvalidemden dilim yanmıştı ve yeniden başlamak istemiyordum. Ben, onun koşullarını kabul etmeden değişeceğini ve aramızdaki ilişkinin böyle sürüp gideceğini sanıyordum. Oysa onun yanıtı açıktı: "Eğer kabul etmiyorsan ayrılmaktan başka yapacak bir şeyimiz yok."

Ben yine genelevde çalışıyor ve onu görme umudunu taşıyordum, çünkü ondan hoşlanıyordum. Ne var ki, onunla bir daha konuşunca, yanıldığımı, kendisini unutmamı söyledi. Hem genelevde kalmam hem de kendisiyle çıkmam onuruyla bağdaşmıyordu.

Ben o zamanlar bağımsız olma kararı almıştım. Her şeye karşın, genelevde özgürdüm. Kendi param vardı, canımın istediğini yapıyordum, canımın istediğine yardım ediyordum ve sorunlarımı kendi yoluma ve yordamıma göre çözüyordum. Kendime ait olmayan bir evde oturmak, birinin otoritesine girmek istemiyordum; çalışmalı ve kendi paramı kazanmalıydım. Genelevi terk edeyim, diyordum, peki sonra? Para sorunumu nasıl çözecektim. Evli ve bir de çocuğu olan kardeşi

ve annesiyle aynı evde oturan bu adamın yanına nasıl gidebilirdim? Hayır, yalnız kendime karşı bağımlı olmalıyım.

Victoria'da o kadar çok olay çıkardım ki, sonunda polis semti terk etmemi rica etti. Bunun üzerine Colon'a yerleştim. Burası farklıydı; daha yoksul, daha pis ve daha bozuktu. Gerçi ahlaki çöküntü her yerde vardı, ama Victoria daha kibar bir semtti. Evler daha rahat, daha temizdi. Oysa buradakiler pis ve yıkık döküktü. Kızların kalitesi de değişiyordu. Burada genelde yaşlı kadınlar vardı ve kızlar çok azdı. Victoria'da müşteriye ister kabul ederdin ister etmezdin. Burada zenci de olsa, kabul etmek zorundaydım. Tüm kadınlar aynı durumdaydı; müşteri pismiş, zenciymiş, kabul etmemek olmuyordu. Reddedersen olay çıkıyordu. Adam seninle gitmek istiyor, keyfine göre seninle ne isterse yapar ya da kapıya koyar. Oraya her şeyi kabul etmek koşuluyla girmişsin! Benim için zenci ya da beyaz fark etmiyordu, hepsi de beş para etmez adamlardı. Baştan aşağı soyunmak ve her istediklerini yapmalarına izin vermek zorundaydık. Parayı tüm bedenine sahip olmak için ödüyordu.

1961'de genelev patronları toz oldu. Colon'daki patron gittiği zaman, yerine tek bir sorumlu kaldı. Biz altı kadındık. Bu görev Margarita adında birine önerilmişti. Benimle dosttu ve birlikte çıkıyorduk. Bir keresinde yine tutuklandım, iyi bir durumda değildim, üstelik param da yoktu, kefaletimi o yatırdı. O benim gibi düşünmüyordu. Daha doğrusu ortama uymuştu. Koruyucu pezevenk arkadaşı vardı ve ciddi bir kız olarak tanınıyordu. Ne içiyordu, ne olay çıkarıyordu. Bu kız kendini tümüyle işine vermişti, pazar günleri bile çalışıyordu. Hiç gelmemelik etmezdi. Evin sorumlusu oldu ve hesapları tutmaya başladı.

Patronlar ortalıktan çekildiğinden beri, artık yalnızca kendi gereksinimlerim için çalışıyordum. Günde 10 peso bana yetiyordu. Korkunç bir durumdaydım. Gücüm tükenmişti. Bir gece genelevde o kadar çok ilaç aldım ve üstüne de içki içtim ki, bu uyuşturucuların etkisiyle mutfağa gittim ve kendimi yakmak için her yanıma alkol sürdüm. Şansım var ki evde yalnız değildim, arkadaşım Margarita beni kurtardı. Tam kibriti almaya giderken, yakaladı. Önce benimle kavga etmeye başladı, sonra öbür kadınları yardıma çağırırdı, elimden kibriti aldı ve bana

duş yaptırdı. Bu nedenle, eğer Devrim olmasaydı, konuşmak için artık burada olmayacaktım diyorum.

Yeniden saygınlık kazanmak için okula gittiğim gün, devrimin ne olduğunu anladım. Gerçekte, 1961 yılının sonunda, bu tasarıyla ilgilenen bakanlıktaki arkadaşlar, genelevlerdeki kadınlara yardımcı olmak için ziyarete geldiler. Ev ev dolaştılar ve devrimin amacının, bu korkunç yaşama son vermek olduğunu söylediler. Yaşamını değiştirmek, okula gitmek, meslek edinmek ve sonra çalışmak isteyen kadınlara kendi tasarılarını açıklıyorlardı. Özetle, hiçbir borç altına girmeden, toplumun bir üyesi olarak çalışmak isteyip istemediğimizi araştırıyorlardı * Geneleve konuşmaya geldikleri gece, bu adamların tutumu beni hayretler içinde bıraktı. "Bu gerçek olamaz!" dedim kendi kendime. "Ben okula giderken kızıma nasıl bakacaklar? Ne müthiş şey! Ben bu işi yapmadan bana para mı ödeyecekler. Öğrenim yapmam için bana para ödemeleri mümkün değil."

Pezevenkler okula karşı büyük bir kampanya başlattılar. Onlara göre hükümet korkunç bir ikiyüzlülük içindeydi, bu kadar cömert ola-

* 1970 yılı Mayıs'ında Oscar Lewis, Toplum Savunması eski Genel Sekreteri Armando Torres ile iki kez görüştü. Torres, fahişelerin saygınlık kazanması programına büyük katkıda bulunmuştu. Torres'in verdiği bilgilere göre 1959 yılında Havana'da 10 bin ve tüm ülkede 30-40 bin arası fahişe vardı. Fuhuşu ortadan kaldırma kampanyası 1961'de başladı ve yaklaşık altı yıl sürdü.

Torres şu açıklamayı yapmıştı: "Başlangıçta çalışmalarımıza girişmek için bir ön hazırlığımız yoktu... Her çalışma kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Kimileri genelevlere gitmeyi ve orada çalışanları bu yaşamdan vazgeçirmeyi düşünüyordu... romantik görüşlerimiz vardı."

Torres'in açıklamalarına göre okulun ilk öğrencileri gönüllülerdi ama daha sonra "tutuklu" kadınlar da okullara gönderildi.

"Aslında bu bir ikna etme sorunuydu. Başka bir deyişle, devletin artık bu tür yaşamı hoş görmediğini, buna karşılık her kadına çalışma güvencesi verdiğini bildirmek gerekiyordu. Bazı kadınlar korktu ve okula gittiler.

İlk tedaviler insani yaklaşım amacını taşıyordu. Hazır bir program uygulanmıyor, gruplar oluşturuluyor ve sorunlar birlikte tartışılıyordu.... Devrimin niteliği, fuhşa sürüklenmenin toplumsal koşulları kadınlara açıklanıyor ve yaşam koşullarını değiştirmek isteyip istemedikleri soruluyordu. Gönüllülerin sayısı giderek artıyordu ve birkaç ay sonra dersler hazırlandı. Kadınların normal şekilde giyinmeleri ve saçlarını kestirmeleri için güzellik salonları açıldı. Yemek görgüsü öğretildi, eski âdetler bırakıldı.

Sonra çevredeki fabrikalarda iş bulundu. Öte yandan bu kadınlara karşı düşmanca tavır yok edilmesi için kitle örgütlerinin de çalışması gerekli oldu. Sanayi bakanlığının yardımıyla, bu okullardan birisinde giyecek fabrikası kuruldu. Kadınların çoğu Pılar Lopez gibi davranmadılar ve ilk derslerden sonrasını izlemediler.

mazlardı ve böyle bir iyiliği kuşkuyla karşılamaları gerekiyordu; bütün hükümetler aynıydı ve bunu altından bir çapanoğlu çıkardı* Kadınlar herhalde zorla çalışmaya götürüleceklerdi, çünkü Çin'de, komünizm gelince, çok sayıda fahişe intihar etmişti ve hiçbir sosyalist ve komünist ülkede kötü yola düşen kadınlar yeniden saygınlığına kavuşturulmamıştı. Ama ben her şeyi geneleve yeğleyecektim ve okulu denemekle hiçbir şey yitirmeyecektim.

Bakanlıkta, yeniden saygınlığa kavuşturma planlaması sorumlusu Portilla adlı arkadaş bizi karakolda topladı. Okul hakkında görüşlerimizi öğrenmek istiyordu. Alınan önlemleri nasıl karşılayacaktık acaba? Kısaca bizim de görüşümüzü alırken, özellikle okulun zorunlu olup olmaması konusunda bizim kararımıza başvurmak istiyordu. Çünkü bazı kızlar okula zorla gönderileceklerini sanıyorlardı; böylece bu toplantıda yanlışlarını anladılar.

Aslında, hükümetin isteğe bağlı bir seçim yaptığını söylemek gerekir. Kimseyi zorlamıyorlardı, ama eğer kızlar bu meslekte kalırlar ve sokakta kavga çıkarırlarsa, onları içeri atıp cezalandırmak yerine, önce polise çağrılacaklar, oradan Guanabacao tutukevine gönderilecekler ve kendilerine kurtulma şansı verilecekti. Eğer yaptıkları yanlış kabul ederlerse, dürüstçe çalışabileceklerdi. Örneğin Margarita, saygınlığa kavuşma planını ve işbirliği yapmayı kabul etmediği için tutuklandı. Sonra Kuzey Amerika'ya gitmek için Küba'yı terk etti.

Sonunda bu kurumun ilk başta sandığımdan çok farklı olduğunu anladım. Çıkar beklemeyen yüce bir girişimin yaptığı gerçek bir yardımdı bu. Ben hemen kararımı verdim, olanak varsa, aynı gün gitmek istedim. Sorumlu arkadaş, henüz her şey hazır olmadığı için hemen gidemeyeceğimi söyledi, ama benim sabırsızlandığımı görünce, okul açık olmadığı halde beni okula alacak öteki sorumluyla konuşmaya gitti. Merkezin sorumlusu teğmen Alvarez, balayında olduğu için ye-

* Genelev işletenler ve diğer pezevenkler, saygın insan statüsüne kavuşmak için başka tipte bir programa alındılar. Bundan sonrasını yine Torres'den dinleyelim: "Pezevenklere, bu meslekten vazgeçmelerini söylemek kolay değildi. Onları ikna etmeye çalışmak romantizmdi. Onlar bu yoldan yeniden eğitilemezlerdi; zorlayıcı önlemler gerekliydi. Gerçekte, yaşamını pezevenlikle geçirmiş olanlar, uzun bir yeniden kimlik kazanma eğitiminden geçirildiler. İçlerinden birkaçı tutuklandı ve çiftliklere çalışmaya gönderildi.

Öte yandan devlet, bunların ailelerinin giderine göre ayda 50-200 peso arasında yardım yaptı.

rinde yoktu. Teğmene telefon edildi ve beni kabul etti, ertesi sabah kendisi gelip beni aradı.

Küçük kızım hiçbir sorun çıkarmadı. Bunu annemle konuştum: "Ben bir süre için okula gideceğim, sonra çalışacağım. Bakanlık sana her ay belli bir para vereceği için, küçüğü merak etmene gerek yok."

"Haklısın" dedi, en küçük bir heyecan göstermeden. Öneriyi kabul ederken ne sevindi ne suratını astı.

Şimdiye dek yaşam kavgası verdiğim için, "yaşama"nın ne olduğunu bilmiyordum. Ama şimdi her şey değişti, yeniden doğmuş gibiydim.

Okul zengin bir adamın evinde açılmıştı. Evin okula dönüştürülmesi gerekiyordu ve bakanlığın bir tasarısı vardı bunun için. Ama kadınlar fahişeliği bırakmak için o kadar sabırsızdılar ki, hiçbir çalışma yapılmadan bakanlık oraya yerleşmemizi kabul etti. Değişiklikler daha sonra yapılacaktı. Yapıldı da; odalara iki katlı yataklar yerleştirildi.

Ben okula başladığımda, yalnızca birkaç kız vardı, on beş gün sonra bu sayı 50'ye ulaştı. Yedi ay sonra, yani artık benim gideceğim zaman, yaklaşık 300 pansiyoner vardı. Okula gelmek isteyenler bu kaddardı. Elbette bütün kızlar gelmek istemiyordu, ama bana sunulan şans, hepsine verilmişti.

Okulda, hükümet karşıtı bütün propagandaların yanlış olduğunu gördüm. En küçük hizmetliden müdüre kadar tüm sorumluların bize nasıl davrandıklarına tanık oldum: hem bizim, hem çocuklarımızın sorunlarıyla ilgileniyorlardı. Hiçbir şeyimiz eksik olmasın diye giysilerimize kadar dikkat ediyorlardı. Yemekler çok güzeldi, dengeli besleniyorduk. Sağlığımız da güvence altındaydı. Bir doktorumuz, bir hemşiremiz vardı. Okula girdiğimizde, frengili kadın olup olmadığının anlaşılması için genel sağlık denetiminden geçtik. Benim rahim ağzım bozulmuştu. Uzman bir doktora gönderdiler, tedavi çok iyi sonuç verdi. Genel sağlık denetiminden sonra, vitamin küründen geçtim. Sürekli doktor gözetimindeydim, okuldan sonra da ona gidiyordum.

Sağlık denetiminde bir kızın veremli olduğu ortaya çıktı. Hemen önlem almak gerekiyordu: bardağını tabağını ayrı koymak, özel bir rejim uygulamak, sürekli doktor gözetiminde kalmak gerekiyordu. Durumunun tümüyle değiştiğini anladı ve bundan çok duyulandı. Hasta-

lğının ne olduğunu bile bilmiyordu ve bu nedenle kendisinden iğrenildiğini öğrenince utanmıştı. Kabuğuna çekildi ve kimseyle görüşmedi, ama iyileşip çalışmaya başlayınca olağan bir yaşam sürdürdü.

Okulda ben ve öteki üç kız, altı yıllık ilkokulu bitirdiğimiz için derslere katılmadık. Geri kalanların hepsi sınıflara girdiler. Okula girdikten iki hafta sonra, işçi aranan bir dokuma fabrikasında çalışmaya başladım. Sabah 5'te kalkıyor, yataklarımızı yapıyor, kahvaltıya iniyorduk. Bazen çalışmaya başlamadan önce biraz beden eğitimi yapıyorduk. Bunlar basit jimnastik hareketleri ve yürüyüştü. Fabrika kaldığımız yerden çok uzaktı. Bu nedenle okuldan erken ayrılmak gerekiyordu, onun için de jimnastiği yarıda kesmek zorundaydık. Bir araba bizi götürüyordu. Okulda kalanlar, jimnastiğe devam ediyorlardı. Öğle yemeklerimiz okuldan geliyordu ve saat 5'te araba yine bizi alıyordu. Kimi kez bizim kadın teğmen geliyordu arabasıyla ve yol boyu hep birlikte şarkı söylüyorduk.

Okulda bize iki türlü üniforma vermişlerdi: birisi alaca renkte bir pantolonla, pembe bir gömlek, öteki gri etek ve pembe gömlek. Birincisi günlük giysiydi, ikincisi dışarıya için. Daha sonra müdürümüz dışarıya ayrı bir giysiyle çıkmamızı onaylamadığını söyledi, çünkü fabrikadaki öbür arkadaşlarla aramızda bir ayırım yapmak doğru olmazdı. Bununla birlikte, orada kaldığım yedi ay boyunca ben aynı giysiyi giydim. Benim için olağandı ve rahatsız olmuyordum. Okulda olduğumuza göre, elbet üniforma giyecektik.

Okulda mutluydum. Benim için büyük bir mutluluktan burası. Okulumuzun kadın müdürü çok iyi, çok sevecendi, olağanüstü bir dünyada yaşıyordum sanki. İlk başlarda az kişiydik ve kimi kez çıkıp dışarda yemek yiyorduk. Bu bizim için bir şenlikti. Teğmenin bizi sinemaya götürdüğü de oluyordu. Bu benim alışık olmadığım başka bir eğlenceydi ve tam bir zevk oluyordu. İlk kez aile sorunlarından kurtulmuştum ve ilgilenecek başka şeylerim vardı.

Bununla birlikte bazı kızlar okuldaki yaşamı sevmiyor ve çekip gitmek istiyordu. Ne de olsa biraz disiplin vardı. İnsan istediği zaman dışarı çıkamıyordu, ama izin alınca bırakıyorlardı. Bazılarına bu koşul zor geliyordu. Bir tek cumartesileri çıkmak serbestti, bir de her kızın davranışına bağlı olarak hafta içinde başka bir gün. Geç kalkanlar,

derslere ve işliklere gelmeyenler, öğretmenlerine saygılı olmayanlar, çıkış iznini yitiriyordu. Bu, benim başıma hiç gelmedi.

Erken kalktığımız, derslere gittiğimiz ya da elsanatlarında çalıştığımız için bazı kızlar böyle bir düzeni sevmiyordu. Kızlardan biri "bütün bunlar çok iyi, ama dersleri sevmiyorum" diyordu. O zaman kendisine "öyleyse git işlikte çalış" deniyordu. O yine karşı çıkıyordu: "Bu zorunluluklara boyun eğmek istemiyorum. Kimsenin emri altında olmadan para kazanmak istiyorum. Ben ne yapacağımı ve ne yapmayacağımı biliyorum. Böyle kapalı tutulmaya dayanamadığım için gidiyorum. Canım sokaklarda olmak istiyor."

Görüldüğü gibi bazı kızlar kapalı yerde kalmaya dayanamıyor ve serbest olmak istiyordu. O zaman bunların okulu bırakma sorunu ortaya çıkıyordu. Gitmelerine karşı çıkılmıyordu, ama kendileri gibi olan ve kendileriyle aynı deneyimlere sahip öbür kızlarla bu sorunları tartışmaları için sadece alıkonuluyorlardı. Böyle bir ayrılma olayı çıktığında, bu kızı bırakalım mı yoksa önce bizlerle mi tartışsın diye okul yönetimi bize danışıyordu. Okulu bırakmak gibi bir yanlışlık yapmasın diye, biz önce onunla tartışmak istiyorduk. Bu tartışmalar sayesinde birkaçını okulda kalmaya ikna ettik ve sonunda bundan mutlu olduk.

Tartışmaya girmemek için gece yarısı çekip gidenler de oldu. Bunlar hâlâ pezevenklerinin etkisi altındaydı ve Küba'yı terk edip Amerika'ya gidiyorlardı. Orada eskisi gibi yaşıyorlardı. Bunları mektuplarından tanıyorum.

Fabrikada başka bir hava vardı. Çalışmamızın başında bazı kadınlarla çekişmelerimiz oldu. Bizden uzak durdular. Bizleri saygınlığına kavuşmuş kadınlar olarak değil, fahişe gibi karşıladılar. Görüşmemek gerektiğine inanıyorlardı. Ama daha sonra okul müdürünün ve bakanlık sorumlularının da katıldığı bir toplantı yapıldı fabrikada. Orada çalışan kadınlardan farklı olmadığımız arkadaşlara açıklandı. Onlar geneleve düşmemek gibi bir şansa sahip olmuşlardı. Fahişeliği bırakıp çalışmayı kabul edenler aslında hayran olunacak kızlardı. Toplantı yararlı oldu; ertesi gün hava tümünden değişti. Bir kısmı hatasını anladı, gözyaşlarını tutamadı. Daha önceki davranışlarından pişmanlık duyduklarını söylediler ve ondan sonra artık bir sürtüşme olmadı.

Benim çalıştığım fabrikadaki tek olay buydu. Ayrımcı tutumlar ve çatışma en çok işçi dünyasında yaşanmakla birlikte, başka fabrikalarda bu tür bir olay görülmedi.

Okula başladıktan 20 gün sonra, bir pazar günü şeker kamışı kesmeye gittik. Böyle bir üretim çalışması hem benim hem de gruptakiler için bir yenilikti. Hepimizin gönüllü olarak çalışmak istediği bir işti bu. İlk kez kent dışında ve kırsal kesimde çalışıyordum, bundan mutluydum. Ekim alanına sabah saat 10'a doğru varmıştık. Bakanlıktan gelenler bizi bekliyordu. Bize satır gibi büyük bıçaklar verdiler. Kesmeyi kolaylaştırmak için kamışlar yakılmıştı. Arkadaşlar bizi buldular ve bir güçlüğümüz olursa, yardımcı olacaklarını söylediler, ama her şey iyi geçti. Önce eski arkadaşların nasıl çalıştığına baktık, sonra onlar gibi yapmaya çalıştık. Bu bizim ilk deneyimimiz olduğu için, çalışmaktan çok, işi öğrenmeye gelmiştik.

Bizim grup coşku içindeydi, eğlendik ve çalışmanın verdiği keyifle yorgunluğumuzu hissetmedik. Kamyona biner binmez, dörtlüklerden oluşan devrimci şarkılar söylemeye başladık. Örneğin:

Quien viene ahi?
peregunta la gente.
Y nosotros como prudentes
le vamos a contestar
somos becados por Fidel
y Marxistas-Leninistas*.

Bunlar halk şarkılarıydı.

Bu küçük şeyleri düşününce, nedenini bilmeden heyecanlanıyordum. Grubumuz tatlı bir uyum içindeydi. Bu ilk işgününde herkes iyice eğlendi; bizim için bir çeşit gezi olmuştu. Bu ilk seferin sırt çantasını hâlâ saklıyorum. Çadır bezinden bir örtüm, bir mataram ve bir de

"Kim geliyor buraya,
İnsanları sormaya?
Ve biz diğer sakınlı insanlar
onlara yanıt veriyoruz:
aylığımız Fidel'den
ve Marksizm-leninizmden."

sefertasım vardı. Hepsini babam vermişti. Sırt çantamı seviyorum, ne zaman tarımda çalışmaya gitsem bana eşlik ediyor.

Bir başka gün limon, portakal ve greyfurt gibi turunçgiller toplamaya gittik. Bu çalışma daha uzun olmuş ve altı saat sürmüştü. Bana sorarsanız, yanmış şekerkamışı kesmekten daha kolaydı. Ben böyle daha temiz bir çalışmayı yeğlerim. İşimiz belliydi: olgunlaşan meyveleri toplamak ve sepetlere koymak. Şekerkamışı kesmenin kötü olduğunu söylemiyorum, ama onu bu kadar üretici bulmuyorum. Kamışları kesip oldukları yere bırakıyoruz, oysa meyveleri sepetlere ya da çuvalara dolduruyoruz. Böylece çalışmanın sonucunu kendimiz görüyoruz. Bir de kim daha çok topluyor diye yarışma düzenledik; bu çok eğlenceli oldu.

Daha sonra tarımsal çalışmaya her pazar değil, iki haftada bir gitmeye başladık. Ben bazen tarlaya değil, fabrikaya gidiyordum. Bu fabrikaların çalışmaya başladığı ve depolarda sayım yapıldığı dönemdi.

Fabrikaya girdiğimden beri sendikaya üye olmuştum. Yalnızca sendikalıyım, başka bir faaliyetim yoktu. Sendikaların tüm işçi sorunlarıyla ilgilendiğini biliyordum; özellikle de disiplin sorununu tartışıyorlardı yönetimce, sendika işçinin görüşlerini ve sorunlarını ortaya koyabildiği bir koruma örgütüydü.

1962'de sürekli olarak bir işçi gibi çalışmaya başladığım zaman, *milicana* oldum. Hemen örgütlendik, nöbet tutmaya başladık ve milis örgütlerine yazıldık. Kendime bir takım üniforma aldım. Bunun için fabrikadan bize kâğıt vermişlerdi, gidip mağazadan alıyorduk. Orada ikişer çeşit pantolon ve gömlek vardı. Bize çok ucuza satıyorlardı. Her takım 8 pesoydu. Zeytin yeşili kemerim babamın armağanıydı, ayrıca üç çift yeşil ayakkabı da vermişti. Zavallı adam her şeyle ilgileniyordu! Okulda bize çizme de verdiler. Fabrikada ayda bir ya da iki kez nöbet tutuyorduk, tam anımsamıyorum. Her zaman milis gibi giyinmiyordum, zorunlu değildi.

Okuldan ayrılmadan bir ay önce, Devrim meydanındaki 1 Mayıs şenliklerine katıldım. Herkesin orada olması heyecan vericiydi. Kamyonlarla geldiğimizde hep birlikte şarkılar söylemeye başladık. Sonra defileye katıldım ve Fidel'i görmek için tribünlere yaklaştık. Dergiler-

de gördüğümün aynıydı. Tam gözümde canlandırıdığım gibi. Herhangi biri gibi çok doğaldı.

Okuldayken annemle aramızda yine sorun çıktı. Bu yedi ay içinde birçok kez gelip beni görmüştü, ama son gelişinde kızım Ana Barbara'nın rengi soluktu. Yemek yiyip yemediğini sordum, iki gündür yemek yememişti. Deliyè döndüm.

Tüm paramı düzenli olarak anneme veriyordum. Ayda 30 peso ile işe girmiştım, ama iki ay sonra bu 110 pesoya yükseldi. Çalışmadığım zamanlar bakanlık, çocuk için anneme 60 peso veriyordu. Babam Orient'e çalışmaya gittiğinde ayda 120 peso gönderiyordu. Babam devrimciydi ve oraya devrime hizmet için gitmişti. Asi ordunun kamyon tamircisiydi. Ayrıca evli kız kardeşlerimden biri de annemle oturuyor ve ona ayda 85 peso veriyordu. Bütün bunlardan sonra annem çocuğu bana aç getiriyordu! Hayır, böyle bir şey olamazdı, akıl alacak gibi değildi! Artık beni görmeye gelmesine gerek kalmadığını söyledim ve kapıya koydum. Zaten çocuğuma kendim bakmak istiyordum, kimseye bağımlı kalmak istemiyordum. O gün elimde tek kuruşum yoktu, annem hepsini harcamıştı. Birikmiş param da yoktu, böyle bir alışkanlık edinmemiştim.

Annemin tüm bu yaptıklarını düşününce kendimi çok mutsuz hissettim. O gün okulun müzik salonuna ağlayarak gittim. Okul müdürümüz piyano çalıyordu. Yalnızdı. Ağladığımı görünce beni yanına çağırđı: "Hiçbir şey söyleme, şimdi senin için çalacağım" dedi.

O gün rahatlayıncaya kadar içimden geldiğı gibi ağladım. Kızımı yanıma almak ve kendi olanaklarımla yaşamak istediğimi müdürümüze söyledim. Bana birtakım tavsiyelerde bulundu, sonra gidip rahatça uyudum. Okulda ilk kez ağlıyordum. Ondan sonrası mutluluk içinde geçti.

Haziran ayının son günleri çok keyifliydi. Diploma alacağım gün, giyeceğim elbiseyi okulun yöneticisi, gitti, kendisi seçti. Gerçekten güzel bir elbiseydi. Ayrıca çorap ve ayakkabı da aldı. Hepsi de zevkle seçilmişti. Kendimi şımartılmış hissettim.

Şenlik çok güzel geçti. Pasta yedik ve soğuk içecekler içtik. Göğsümüze takmak için okul bahçesinden toplanmış çiçekler verdiler bize. Ben kimseyi çağırmadım. Çünkü ne annemi istiyordum, ne de baş-

ka birini. Öylesine mutluydum ki, hiçbir şey beni daha fazla etkileyemezdi. Artık ağıt dökmekten uzaktım.

Bu şenlik, okulun bittiğini ve toplumda bir yerimizin olacağını gösteriyordu. Bakanlıktaki arkadaşlar gelip bizimle konuştular. Toplumda hiçbir borcumuzun olmadığını söylediler. Herhangi bir kimse gibi özgürce gidebilirdik. Bakanlığa karşı hiçbir bağımlılığımız yoktu, buna karşılık bir sıkıntımız olursa, arkadaşlar yardımımıza koşacaklardı.

Ben ve öbür 50 arkadaş burada konuk olmuştuk. Onlar her çeşit meslekte çalışıyorlar. Hepsi de benim gibi fabrika işçisi. Ben bir yandan çalışırken, okumamı da sürdürüyorum, çünkü öğrenme tutkumu hiç yitirmedim. Daha önce ilkokulu bitirmiştım, ama gerçek eğitimim o düzeyde değildi. Dayanılmaz bir çocuk olduğum ve öğretmen benden bıktığı için geçirmişlerdi. Yeniden saygınlık kazanma okuluna girdiğimde durumumun parlak olmadığını biliyordum. Fabrikada işçiyken, yeniden okula başladım ve EOC (Educacion Obrerera Campesina: Irgat İşçi Eğitimi) sınavını verdim. Gündüzleri çalışıyor ve gece de EOC derslerine gidiyorum. Bugüne dek günlük programım böyle.

Benim durumumda olan herkese oturacak yer verildi, en azından benim dönemimde. Ben hâlâ aynı evde oturuyorum. Kendime ait bir evim olduğu için deliler gibi mutluydum, çünkü hiçbir zaman kendi başıma yaşamamıştım. Hep otellerde kalmış, dışarda yemek yemiş ve bana ait olmayan çarşaplarda yatmıştım. Eğer parasını ödememişsem, eşyalarımı alıp kaçmak zorunda kalmıştım. Oturacağım, düzenleyeceğim, temizleyeceğim bir evim hiç olmamıştı. Kızımı yanıma alamıyor, onunla uyuyamıyordum. Bir işe, bir eve sahip olmak ve kızıyla birlikte kalabilmek benim için büyük bir mutluluktı.

Okul müdürü anahtarları bana verdi. Teğmen Alvarez ve bakanlıktan başka bir arkadaşla birlikte eve kadar bana eşlik etti. Bu benim için olağanüstü bir gündü. O güne dek yıkık dökük evler tanımıştım; banyoları nasıl pisti. Bu evin dış görünüşü beni hayran bıraktı. Kapıyı açtık: içerinin temizliğine diyecek yoktu. Yatak, daha önce burada birisi oturuyormuş gibi düzenlenmişti. Oturma odasına girdim, burası iki bölümdü: salon ve yemek odası. Odada bir yatak, bir dolap ve bir konsol vardı. Mutfığa geçtim; bir buzdolabı, bir etajer ve bir ocak. Öbür iki oda mobilyalıydı ve yatak yapılmıştı. İki banyosu vardı. Eve

bir bahçeden, bir de garajdan giriliyordu. Böylesine aydınlık bir evde hiç oturmamıştım, güneş içindeydi. Bu ev bana umut verdi; eğer bugün bir tek çocuğum varsa da, aslında ben daha çok çocuk istemiştim.

Hemen aynı gün taşındım. Elektrik henüz bağlanmamıştı, ama ben öyle sevinçliydim ki, daha çok beklemek istemiyordum. Teğmen de coşku içindeydi, "öyleyse kal, yarın sana yemeğini getiririm" dedi. Böylece yemeğim geldi ve elektrik sorununa bir çözüm bulundu; üç gün okuldan verilen bir Çin feneriyle aydınlandım.

Bu ev, elektrik şirketinde çalışan Martinez adında birisine aitti. Bir hafta önce kuzeye gitmişti. Buzdolabında hâlâ yiyecek vardı. Ben taşındığım sırada ev de bakanlığa veriliyordu. Evin en arka odasında bulunan bir şey hoşuma gitmemişti: boyalı bir yüzü temsil eden bir hindistanceviziyle, çevresine sıralanmış içki bardakları. Bir büyücü dekoru gibiydi. Ev sahibi buraya yerleşecek kimseyi böylece etkilemek mi istiyordu acaba? Bu çaba bana gülünç geldi. Hepsini temizledim, kaldırdım.

Bu ev, işime yakın olduğu ve yaya gidebilmem için bana verildi. Ama beni zorlamadılar da. Eğer bir evi beğenmezseniz, karşı çıkma hakkınız var. Örneğin kimi arkadaşlar, işlerine değil, ailelerine yakın evleri yeğlediler. Bu durumda istekleri dikkate alınıyordu. Gerçi bazen bunun için biraz beklemek de gerekiyordu.

Benim umursamazlığımdan mı, neden bilmiyorum, evin kira sözleşmesini bir yıl sonra yaptım. Hemen de çözüldü. Ücretimin yüzde 10'unu kira olarak ödüyordum.

Yiyecek karnem olmadığı için OFICODA, ya* gittim; daha önce okulda bulunduğum için bunu almadığımı görevli arkadaşla açıkladım. Sade bir yanıt verildi: "Önemli değil, hemen bir tane çıkaralım." Burslu olduğumu öğrenince eklediler: "Bir burslu için böyle bir engel yok." O günden sonra alışverişi yapmaya başladım. Elimde karnem ve sepetimle ilk kez "Minimax"a gittim: yiyecek ve başka alışverişlerim için serbest bir mağazaydı burası. Daha önce böyle bir şansım olmamıştı; hem mutluydum hem de tuhaf duygular içindeydim.

* Oficina de Control para la distribucion de alimentos: Yiyecek Dağıtımı İçin Denetim Bürosu.

Eve taşındıktan sonra bir akşam toplantıya çağırdılar. Gerçekte bu bir Comoye* toplantısından çok, semt yaşamını örgütlemek ve temizliği ile ilgilenmek için küçük bir toplantıydı. Katılmak isteyip istemediğimiz soruldu, ben de kabul ettim. Hemen orada CDR'ye üye oldum. Bir *milis* olarak komiteye üyelik benim için bir zorunluluktuktu. Halkın çıkarlarını gözetmek bir görevdi. Savunma Komitesi çok çok önemli. Karşıdevrimci bir faaliyet görür görmez, suçluyu yakalıyorsunuz ve kimse kaçamıyor. Beni komite görevlerine katılmaya ve nöbet tutmaya iten şey, tek taraflı korunmayı istemememdi. Eğer birisi beni bekliyorsa, ben de aynı şeyi yapmalı ve Devrimin çıkarlarını korumalıyım.

Bir hafta içinde eve yerleştim ve kızım Ana Barbara yanıma geldi. Nerdeyse altı yaşına basıyordu. O güne dek çok dengesiz bir yaşam sürmüştü. Bir annemin yanında kalıyordu, bir babaannesinin. Eleodoro'nun annesi onunla çok ilgileniyordu. Annemle durum farklıydı, çocukla yeterince ilgilenmiyordu. Kız kardeşim de öyle, pek aldırış etmiyordu. Bununla birlikte, kızım, benim çocukluğuma göre daha iyi yaşıyordu. Örneğin karnı doyuyor ve hastalanınca doktora gidebiliyor, bakımı yapılıyordu. Gerçi sevgi açısından daha iyi bir durumda değildi, çünkü evde sürekli kavga vardı. Babasından ayrılmak da onu olumsuz etkilemişti. Onu görmeye gittiğimde şöyle diyordu bana: "Anneciğim, niçin babayla birlikte gelmiyorsun?"

Babasını çok seviyor ve her zaman bizi barıştırmak istiyor. Gerçekte ne bana, ne de babasına benzemekle birlikte, daha çok babasına yakın. Beyaz tenli, parlak, siyah saçlı. Gözleri iri ve siyah, dudakları etli, ama benimkiler kadar değil. Ana Barbara'nın biraz içedönük ve kaptisli bir karakteri var. Durup dururken güceniyor. Daha küçükken çok ağlıyordu ve sürekli olay çıkarıyordu. Sinir krizleri geçiriyordu; kimi kez poposuna bir tane vuruyordum, bazen de fırtınanın geçmesini bekliyordum.

* Devrimi Savunma Komitesi (CDR): Bu komite 28 Eylül 1960'ta kuruldu; programında halk sağlığı, eğitim, halk eğitimi, kent reformu, spor ve boş zamanı değerlendirme, yerel yönetim ve karşıdevrimcilerin faaliyetlerini gözlemek vardı. Bu komite cephede örgütlenmişti; ayrıca tarımdaki çalışmalar için, sabotajları önlemek için gönüllüler topluyordu; aşı yaptırıyor, yetişkinlerin eğitimini teşvik ediyor, yoğun yerleşim birimlerindeki sorunları ele alıyordu (örneğin gürültücü davranışlar ya da konutta oturma kurallarına uymama, çevre temizliği, çocukların okula gitme sorunu, ulusal kampanyalarla dayanışma vb.). CDR'ye üye olma, on dört yaşını bitirmiş ve "Devrimi savunma isteğinde olan" herkese açıktır.

Beş yaşında ilkokula hazırlık derslerine başladığı zaman, annemin yanındaydı. Annem, iki küçük kardeşim Eugenio ve Victor'u okula götürürken, Ana Barbara'yı da götürüyordu. Benimle yaşamaya başlayınca, okulunu değiştirdim. Okul evin hemen yanındaydı ve gündüz yemeklerini orada yiyordu. Benim gibi çalışan bir kadın için büyük bir kolaylıktı bu. Banyosunu da orada yapıyordu. Ben akşamları onu yerinden alıyor ve uyutuyordum. Ana Barbara okula sabah 8'de başlıyor, akşam 6'da çıkıyordu. Ben ise sabah 7'de fabrikaya gidiyor, öğleden sonra saat 3'te çıkıyordum. Akşam 8'de ortaokul derslerine gidiyordum. Evi Carmelina adlı bir arkadaşla paylaşmaya başladım, ama o da okula gittiğinden, çocuğu ona bırakamıyordum. Daha sonra Carmelina'nın çalışmayan kız kardeşlerinden birisi bizimle oturmaya başladı ve ev işleriyle, yemekle, Ana Barbara ile ilgilenme görevini üstlendi. Onun da okula giden bir kızı vardı.

Fabrikada Tomas Alonso Ordonez adında birisiyle tanıştım. Yöneticiydi. Parti'nin okullarında okumuş ve sosyalist ülkelere gitmişti. Devrimin iyi bir yandaşydı, ama parti militanı değildi. Çünkü ülkeyi terk etmiş, sonra dönmüştü. Bunlara yeterince güvenilmeyeceği söyleniyordu. Onu görür görmez dikkatimi çekti. Uzun boylu ve iyi giyinen bir erkekti. İri yapılı olmaktan çok, güçlü birisiydi. Kocaman gözleri vardı, teni benimki kadar olmasa bile, yine de esmerdi. Kısacası ona âşık oldum.

Doğrusunu isterseniz ondan hiç kimseye söz etmedim ve hiç renk vermedim. Bende bu duygular, okula gittiğim sıralar uyanmıştı, ama okula büyük saygım vardı. Ona olan eğiliminin kınanması gerektiğine inanıyordum. Saygın bir geçmişi olmayan benim gibi birinin, bu sıralarda âşık olmasını doğru bulmuyordum. Hâlâ orospu kimliği taşıyan biri için ne düşünürdü acaba? Ne yapayım, ben de kendimi tutuyordum.

Bır iki kez arkadaşça konuştuk, sonra bana kur yapmaya başladı. Ona geçmişimi anlattım. Haberi varmış. Hiçbir zaman bunun için kınamadı beni. Bir gün fabrikada nöbet tutuyordum. Geldi evlendiğini ve ayrıldığını söyledi. Bu konuyu araştırdım; doğru çıktı. Eşi Coralie Dieguez'den gerçekten ayrılmıştı ve Coralie adında on sekiz yaşında bir kızı, Tomas adında on yedi yaşında bir oğlu vardı. Kadın çalışmıyormuş ve kendi evinin işleriyle uğraşıyormuş.

Anlaşılan Tomas Alonso ve eşi anlaşıyorlarmış. Önce hemen boşanmak istemediğini söyledi. Aralarında benim anlayamayacağım aile sorunları varmış. Daha sonra bana ev verilince, benimle yaşamasını ve eve yerleşmesini kabul ettim. Ailesini pek tanıımıyordum, bir iki kez karşılaşmıştım. Bir gün evlerine gittim; annesi bana normal davrandı, ama o kadar. Örneğin beni öpmedi. Bir keresinde annesinin bizim ilişkimizi onaylayıp onaylamadığını sordum. Annesinin, kendisinin özel yaşamına karışmadığını söyledi. Tomas bir erkek olarak hoşuma gidiyordu. Oysa ilk kocamı hiç sevmemiştim. Bu ikinciyle ilişkimiz ancak üç ay sürdü, ama çok mutluydum. Beni kaygılandıran bir eğilimi vardı. Onu hiç yatağa çekmedim. Kimi kez kadın rolü oynamak istiyordu: benim erkek ve dolayısıyla kocası olduğumu söylüyordu. Eşcinsel olduğunu anlıyordum, ama her şeye karşın onu seviyordum.

Tomas kadın peşinde çok koşuyordu, bu nedenle kimi kez kavga ediyorduk. Fabrikada kadınların ilgisini çekiyordu ve ben bundan yakınıyordum. Örneğin fabrika çıkışında arabaya bir kadınla biniyordu. "Niçin onunla çıkıyorsun?" diye sorduğumda ciddiye almıyor, gülüyordu. Sözlerimi böyle hafife alması beni yaralıyordu.

Birbirimizden çok farklıydık. Fazla bağımsız olduğumu söylüyordu. Sokağa çıkarken ona sormuyordum. Fabrikada nöbete kalacaksam haber vermiyordum. Kararlarımı, kimseye bir açıklama yapmadan, kimseye güvenmeden kendi başıma alıyordum. Bir hanım arkadaş kendisiyle evine kadar gitmemi istiyorsa, eve erken döneceğim gerekçesiyle hayır demiyordum. Davranışlarımı yalnız kendi bilincimle değerlendiriyordum. Davranışlarımın tek yargıcı oydu ve gözetim altında olmaya dayanamıyordum. Tomas, bu huyumu sevmiyordu.

Bir gün eski eşine dönmek istediğini söyledi, çünkü çocuklarının annesiymiş. Beni çok sevmiş olsa da, anlaşılmadığımı anlatmak istiyordu. Böyle bir kararı alırken beni sevgilisi gibi görüyordu. Ben de ona böyle bir durumun sürüp gidemeyeceğini söyledim. Bu ana dek aramızda saf ve temiz bir aşk vardı; şimdi ilişkimiz koptuğuna göre, artık anılarımla yaşayacaktım. Ben böyle bir çözümü yeğliyordum. Demek ki eski eşine dönmesini onaylıyordum. Çünkü ilişkimiz bu şekilde süremezdi. Geriye unutulmaz bir anı bırakıyordu; bir aylık gebeydim.

O eşine döndü ve ben de evde yalnız kaldım. Çok acı çekiyordum. Ona gerçekten âşıktım. Büyük bir bunalıma girmiştım, ama onu yine de ittim. Her gün geliyordu, ama bundan böyle onunla hiç cinsel ilişkiye girmedim. O geldiğinde Carmelina artık evde olmadığını söyleyecekti. Bana yaptıklarına Carmelina öfkelenmişti ve ona iyi davranmıyordu. Sorularını isteksizce yanıtlıyordu. Bu konuşmaları ben gizlice dinliyordum. Çıkıp konuşsam dayanamayacağımı biliyordum.

Bu fabrikada rahatım kaçmıştı. Birçoğunun Tomas'la ilişkiye iyi gözle bakmadığını biliyordum. Personel şefi bile bana karşı düşmanca davranıyordu. Gebe kalmış olmak beni hem kompleksli yapıyordu, hem de arkadaşlarımla önünde sıkılıyordum. Gebeliğimi iyi geçmiyordu, beşinci ayında hastalık izni alım. Bu durumda aylığımla yarısını alabiliyordum.

9 Haziran 1963'te Ludmila'nın doğumunu kimseye duyurmadım, aileme bile. Bununla birlikte Tomas'ın haberi oldu. Eve gelmiş, beni bulamayınca hastaneye telefon etmişti. Hemşire benim telefonda arandığımı söyledi; bebeğin cinsiyetini soruyorlarmış. Ben de "bir kız" yanıtını verdim. Telefon edenin kim olduğunu öğrenmek istedim. "Tomas Ordenez" dedi.

Çocuğu ona göstermek istemiyordum, ama eve döndüğümde onu orada bulunca, mecbur kaldım. Ludmila yusyuvarlak güzel bir çocuktı, babası gibi esmer ve diğer iki kardeşi gibi kulağında bir ben vardı. Tomas her gün geliyor ve bebeği görüyordu. Doğumdan bir hafta sonra çocuğun nüfusa kaydını yaptırdık. Bebek için gerekli olan ne varsa, hepsini Tomas getirmişti: beşik, yatak, çamaşır vb. Bilmiyorum nedense ben hiçbir şey almamıştım. Belli belirsiz bir düşkünlüğü içindeydim. Ne istediğimi bilmiyordum. Bir psikologa gittim.

İki hafta sonra ailem Ludmila'yı görmeye geldi. Halam Caridad ziyaretime gelmişti ve birden çocuğu yatağında gördü: "Bu da ne? Nasıl olur da bize hiçbir şey söylemezsin? Bağışlanacak şey değil!" diye bağırdı. Olayı duyurma görevini üstüne aldı. Daha sonra ailenin diğer çocukları gelip bebeği gördüler, ama bu arada biraz büyümüş oldu.

Ludmila sağlıklı bir çocuktı, bana hiçbir sorun çıkarmadı. Ona sadece üç ay süt verebildim, çünkü işime dönmek zorundaydım. Harika bir çocuktı Ludmila: altı aylıkken, oturağına oturuyor ve tuvaletini

yapıyordu. Sekiz aylıkken ev içindeki parkının çevresinde dolanabiliyordu ve dokuzunçu ayında artık yatağına işemeyi bıraktı. Şimdi Ludmila yedi yaşında ve nerdeyse ablası kadar iri yapılı. Ana Barbara o kadar güçlü değil ve büyümesi gecikti. On üç yaşında bile bazen yatağını ıslattığı oluyor. Üşüdüğü ve yataktan kalkmak istemediği için olduğunu söylüyor.

Carmelina evlendi ve artık evde kalmıyor. Burada bizim eski mahallede oturan ve hizmetçilik yapan Celia'ya rastladım. Kocasını Birleşik Devletlere gittiği için ondan ayrılmış, ama kayınvalidesinin yanında kalıyor. Oturduğu yer uzak değildi ve bana gidip gelmeye başladı. Bir gün çocuğun bakımı sorununu onun önünde açtım: üstlendi. Zaten kalacak bir yer arıyormuş, böylece evime geldi. Üç yıl kadar kaldı. Yemek yiyor, yatıyor ve çocuklara bakıyordu. Kendi çocukları kayınvalidesindeydi. Ona hiç para ödemedim. Yalnız aylığımı aldığım zaman, 20-50 peso arası bir armağan veriyordum.

Ludmila'nın doğumundan sonra, yumurtalıklarım rahatsızlandı ve okulun doktoruna gittim. Tedavi benim için acılı geçiyordu; yeni yaşamımın nasıl geçtiğini her ay bana soruyordu. Uyum sorunum olduğunu söyledim, bir psikologu görmemi salık verdi. Bir mektup yazdı ve Fajardo hastanesindeki doktor Evivio Gomez'e gönderdi. İlk gittiğim gün doktora çıkabildim.

Bir ruh hekimiyle yapılan ilk görüşme, unutulmaz bir olay. Daha önce böyle bir uzmanı görmeye gitmemiştim. "Ne biçim sorular soruyor?" diyordum kendi kendime. Üzüntü içindeydim, çünkü ne zaman yaşamımdan bir parça sorsa, ona tümünü anlatmam gerekiyordu. Eğer iyileşmek istiyorsam, diyordum, tüm gerçeği anlatmalıyım. İlk gün ona her şeyi anlatmadım. Cinsel konularda çekingen davranıyordum. O benim için bir bilim adamı değil, bir erkekti. Benimle ilgili her şeyi biliyordu ve özel yaşamımı ona anlatmak zor oluyordu. Anlattıklarım hoşla gidecek şeyler değildi, çünkü bu konulara yaklaşmaktan nefret ediyordum. Bunlar çok özel sorunlardı. Çocukluğumdan tutunuz, bu ana dek olan her şeyi soruyordu. Ben de tüm gerçekleri anlattım.

Doktor Gomez'in annesi de aynı serviste çalışıyordu. Sigorta görevlisiydi. Doktor durumumun onu çok ilgilendirdiğini söyledi ve beni ona gönderdi. Yaşlı, cana yakın ve sevecen bir kadındı. Herkesten

farklıydı ve bana güven veriyordu. Onunla gerçek bir iletişim kurabilirdim. Doktor oğluyla böyle bir yakınlık kuramamıştım. Bana çok yardımcı oldu. Çok iyi ve çok devrimci bir kadındı. Örneğin benim serüvenlerimin ortada olduğunu söylüyordu, ama dürüstlükleriyle ünlü kadınları yakından tanımış olsaydım, çok şaşırabılırdım. "Yaşamında yirmi tane sorunun ve yirmi tane başarısızlığın oldu", diyordu bana, "bunun yüzlercesini yaşayanlar da var. Bilmiyorsun, çünkü kendinden daha mutsuzlarını görmedin. Yaşamın zorunlulukları bunları sana yaptırdığı için, sen de yaptın. Bu nedenle sana hayranım, oysa yalnızca zevk için bunları yapan kadınlar da var. Sen de öbürleri gibi bir kadınsın, bana göre daha iyisin, çünkü daha iyisine layıksın."

Tedavinin ilk başlarında bütün günümü hastanede geçiriyordum, sonra yine her gün, ama belli saatlerde gitmeye başladım. Sonra haftada ikiye indi. Bu dönemde fabrikadaki işimde çalışıyordum ve işçi ortaokuluna gidiyordum. 1965 Nisan'ında ortaöğretimi bitirdiğim zaman, bir burs istedim, çünkü tam gün öğrenim görmek istiyordum. Bu burs verildiğinde, dünyanın en mutlu kadını oldum. Bu fabrikadan ayrılmak, kötü bir düşten uyanmak gibi oldu. Orada arkadaşlar geçmişimi bildiklerinden huzursuzdum. Burs almaya başlar başlamaz, artık kendimi iyi hissediyordum ve doktora gitmekten vazgeçtim. İyileşmiş olmakla birlikte, yine de doktor önce haftada bir, sonra ayda bir kendisini görmemi söylemişti. Ama ben iyileştiğimi hissedince ayağımı kestim.

Burslu işçilere ayrılmış bir okula gidiyordum. Aynı işletmenin açtığı bir okuldu burası. Öğrenim yaptığım süre içinde, işçilikte olduğu gibi aynı ücreti veriyorlardı. Eğitim programı dört yıllıktı. Okulun yeri birkaç kez değişti. Sonunda Havana'da Comercio'ya geldik. Burada da çocuklarla birlikte öğretmen okuluna gidiyordum. Düşünün bir kez, daha önce gittiğim tüm okullar, orta biri karşılamış oldu!

Bu dönemde ilk kez tarımda sürekli çalışmaya katıldım* Bu, benim için bütünüyle farklı bir deneyimdi. Bir ya da bir buçuk ay kırsal kesimde yaşıyorduk. Kampımız çok güzeldi, çünkü tabanı çimento, duvarlar taş ve tavanı kıvrımlı saçı. Banyoda devamlı su ve duş vardı, hemen yakınımızdaydı. Kamp yerine geldiğimizde tüm yataklar do-

* Tarımda sürekli çalışacak gönüllüler programı.

luydu, çünkü bizden önce başka bir okul gelmişti. Hiç boş yer yoktu, personel zaten kalabalıktı ve bu kadar çok kadın beklemiyorlardı. Bu durumda bir çözüm bulmamız gerekti. Bu ikinci yerimizde duvarlar ağaç, tavan palmiye yapraklarındandı ve yer topraktı. Birçok pencereden içeri ışık giriyordu. Jütten örülü hamaklarda yatacaktık. Yatay sıralanmış kalasları hem dolap gibi kullanıyor, hem de çantalarımızı oraya bırakıyorduk. Böyle bir kamp yeri bizim için tam bir düşkırıklığı oldu. Havana'da kampın iyi hazırlandığını söylemişlerdi, neyse bu kamp yerimize de alıştık. Kampın her yanı boyanmıştı ve tertemizdi. Her şey iyi hazırlanmıştı. Banyo ve lavabolar çimentodandı. Kalacak çok yer vardı ve su boldu. Su için kuyruğa girmiyorduk. Temizlik ve öbür işler için her zaman birkaç arkadaş ayrılıyordu. Öbür kamptakiler gidince, bizim oraya geçmemizi istediler, ama bütün arkadaşlar buna karşı çıktı. Boş sürahiler ve yabancı çiçeklerle süslediğimiz kamp yerini terk etmek istemiyorduk.

Sabahleyin "kalk" diye seslenmeleri, benim için bir işkenceydi. "Kalk" diye bağırdıklarında sanki yeni yatmışım gibi geliyordu. Ekip-ten sorumlu arkadaş saatini saat 5.30'a kuruyordu. Ben erken uyanmaktan nefret ediyordum, ama bir kez uyanınca da, neşem yerine geliyor ve her şey iyi geçiyordu. Yüzümüzü ve dişlerimizi yıkıyor, kahvaltımızı yapıyor, sonra tarlalara gidiyorduk. O anda kendimi hemen iyi hissediyordum. Öğleden sonra işi bırakıyor ve birbirimize hikâyeler anlatıyorduk. Kimi arkadaşlar da yaşlı bir kadın kılığına giriyor ve tiyatro yapıyordu. Bu tür kamp yerlerinde günlük kaygıları unuttuğumuzu itiraf etmeliyim. Bütün gün boyunca insan, arkadaşlarıyla çalışıyor, şakalaşılıyor ve hiçbir şey düşünmüyor. Arkadaşlar, Havana'da bıraktıklarımı düşünmeme engel oluyor.

Yatağa girdiğin ve ışıkları söndürdüğün an, anılar hücum ediyor. Ben, evde Celia'ya bıraktığım kızlarımı düşünüyordum. Şu otuz günlük çalışma sözleşmesinin bitmesini diliyordum. Benim için en zor şey, çocuklarımı arkamda bırakmaktı. Benim için özveri, yaptığım bu çalışma değil, çocuklarımdan ayrılmanın zorluğu. Benim için büyük özveri işte bu. Neyse ki kampımız çok uzakta değildi ve bu bir ay içinde onları görebildim. Kızlarım bir yere gitmemi istemiyorlardı, ama nedenimi onlara açıklayınca, bunu çok iyi anladılar.

Tarımda bir ya da iki işi yapıyorduk. Zararlı otları temizlemek ve *malanga* tohumlarını ayıklamak. Bu çalışmalar arasında ben bir tek domates toplamasını sevmiyordum, çünkü çok yorucuydu. Ama bunun gerçekten çok zor olduğunu söyleyemem. Bitkiler küçük olduğu için iki büküm çalışmak elbette kolay değil. Buna karşılık çapayla çalışmayı seviyorum. Bir kere ayaktasın; sonra bu işi daha iyi beceriyorum ve daha çok alıştım. Aslında tarımda çalışmak insanı tüketse de hoşuma gidiyor. Daha önce, toprağa bağlı yaşayanların şanslı olmadığını söylüyordum. Oysa şimdi Devrimle birlikte herkes buna iyi bir çalışma olarak katılmak zorunda.

Okula giderken Tomas peşimi bırakmıyordu. Artık fabrikada da çalışmıyordu, işinden alınmıştı. Her gün eve gelerek beni rahatsız ediyordu. Gerçekten sevdiği kadın benmişim, bana dönmek istiyormuş falan. Elbette eşinden ayrılmasına olanak yoktu. Ben de kendisini çok sevdiğimi söylüyordum, ama sevgilisi olarak kalmak istemiyordum. Ya da yalnız benimle olmasını istiyordum. Eğer eşine dönmeye karar vermişse, ne güzel. Çünkü o, çocuklarının annesi ve doğrusu da bu. Bu durumda da beni rahat bırakmalı. Her gün gelip görmek için ısrar ediyordu. Kendisine randevu verinceye dek bu, sürüp gitti. Evinin adresini vermişti. Ben de kalkıp gittim ve eşiyle konuştum. Ondan bir kızım olduğunu söyledim. Bunun dışında bir şey istediğim yoktu. Kocasıyla bu konuyu konuşmasını söyledim, çünkü bu adamın akıllıca davranması için ne yapmak gerektiğini bilmiyordum.

Beni çoktandır beklediğini ve kocasından bir kızım olduğunu bildiğini söyledi.

Birbirlerinden ayrı oldukları bir dönemde kocasıyla birlikte olduğumu ve dönmek istediğinde ona engel olmadığını ve ilişkiyi kestiğimi açıkladım. Bir süre böyle gevezelik ettik.

Davranışımı aptalca buluyordu, çünkü toplum kurallarına göre onun yasal eşi kendisiydi ve ben basit bir sevgiliydim.

Aramızda hiç tartışma olmadı. Rahat rahat ve deyim yerindeyse, doğal bir şekilde söyleştik. Bana geleceğine söz verdi, ama hiç gelmedi.

Bütün bunlara karşın Tomas beni görmeye geliyor ve ısrar ediyordu. Evlerine gitmekle de doğru yaptığımı söyledi. Bir gün evde tek ba-

şıma ders çalışırken, Tomas geldi ve beni okula dek götürmeyi önerdi. Kabul etmedim. O akşam kendisine bir de erkek çocuğu vermemi söyledi. "Sana bir kız verdikten sonra karının evine dönmen yetmedi mi", yanıtını verdim. "Ne yüz­süz adamsın."

O anda belirsiz duygular içindeydim. Onunla böyle konuştuktan sonra giyindim ve nereye gideceğimi bilmeden çıktım. Otobüse bindim ve "gidip biraz içeyim" dedim. Doğrusu ne yapacağımı bilmiyordum.

Gato (kedi) kulübüne gittim doğruca; Tomas ile birlikteyken iki üç kez Carmelina ile de gitmiştim oraya. Gustavo Helvio Soto kulübün barmeniydi. Daha önce onun dikkatini çektiğimi biliyordum. "Sizi yalnız görmek ne ilginç, dedi. Eğer bir engel yoksa size eşlik edeyim, Nasıl olsa servisimi bitirdim."

"İyi olur" dedim.

İçmeye başladık, sonra da biraz dans ettik. Eşinden ayrıldığını ve oraya geldikten sonra beni gördüğünü söyledi. Bazen bana baktığını anlamıştım. O da Tomas gibi çok çekiciydi. Güzel giyiniyordu. Benden daha uzun ve ince yapılydı. Kara gözlü ve kahverengi saçlydı, ama tam beyaz tenlydi.

Bana âşık olduğunu itiraf ettiği ve evlenmek istediği sırada dört ya da beş bardak içmiştik. O da yalnızdı, ben de; öyleyse niçin evlenmeyelim? Eğer dedim kendi kendime, evlenirsem, Tomas beni rahat bırakır. Böylece azıcık tanıdığım bu adama "evet" dedim. Sonra bir otele gittik ve geceyi birlikte geçirdik. Ona geçmişimi anlattım: bunlar önemli değilmiş, karşılaşmamız ve birlikte olmamız önemliymiş. Geçmiş hiç düşünmezmiş.

Bu yeni serüvenimi Tomas'a anlattığımda bir aşk evliliği yapmayacağımı ve düşünmem gerektiğini söyledi. Ama benim yanıtım sert oldu ve o günden beri çocuğu görmeye gelmiyor. Daha önce onun üzerine titriyordu ve büyük bir sevgi gösterisinde bulunuyordu. Son iki yılda ona yirmi kez giysi getirmişti. Sonra ilişkisini birden kesti.

Gustavio ile kısa sürede evlendik. İlk konuşmamızda her şeye karar verdik ve altı hafta sonra evliliğimizi kutladık. Geçirdiğim bir apandisit krizi daha önce evlenmemi engelledi. Hastaneden çıktıktan sonra düğüne birkaç gün kalmıştı ve kendimi pek iyi hissetmediğim-

den, aperiif hazırlığıyla ilgilenemedim. Böylece her şeyin alınmasıyla Gustavo ilgilendi, özellikle giysi ve ayakkabılarla. Fotoğraf ve noter işini de o halletti.

Evlilik benim için mutlu bir an olmadı. Doğrusu Tomas'ı unutmak için evleniyordum ve düğünde bir türlü sevinemiyordum. Buna karşılık Gustavo mutluydu. Düğünü benim evimde yaptık. Planımıza göre sonra da deniz kıyısına gidecektik, ama ben tam düzelmediğim için evden uzaklaşamadık.

Gustavo da bana annem ve babam gibi davranıyordu: kusurlarımı görmüyordu. Buna karşılık nerdeyse beni iğrendirecek kadar küçük şeylere dikkat ediyordu. Ev işlerini yapıyor, kızlarla ilgileniyor, onları gezmeye götürüyor, alışverişe gidiyor ve bulaşık yıkıyordu. Nereye istersem götürüyordu. Eğer yüzük bilezik gibi şeyler istersem, alıyordu. Her türlü kaprisimi çekiyordu. Çocuklarımlın kabalıklarına bile razı oluyordu; bu kadarı çoktu artık!

Ben babama benzeyen, başka bir deyişle, çocuklarından çok eşine dikkat eden bir kocayı sevmiyorum. İyi değil bu. Bence evlilikte bir denge olmalı. Bizde bir söz vardır: "Bir ölçek kum, bir ölçek kireç." Yoksa erkek gülcnc duruma düşüyor.

Bir düşünün! O beni bu kadar çok okşuyor, hoşuma gitmek için ne çabalar harcıyor ve ben onu sevmiyorum... Aslında ben gerçekten kötüydüm. Babam beni görmeye geldiğinde, Gustavo ile politika üzerine tartıştılar o zaman Gustavo henüz devrimci değildi. Ben salt kocamın ağzını kapatmış olmak için babamdan yana oldum. Bakın belki yüz kez ona ne dedim: "Bu evde sahip olduğun tek şey, giysilerin. Onları al ve nereye istersen git. Seni sevmiyorum." Bunun üzerine küçük düşecek kadar bana yalvarıyor ve gitmeyi reddediyordu. Çekip gitmek gibi yeterince erkekçe bir tepki gösteremiyordu. Eğer böyle olabilseydi, ben de kendimi bu kadar ağırdan satmayabilirdim. Aslında anlaşmazlık önemsiz şeylerden çıkıyordu. Kavga ettiğimiz zaman, Gustavo gidip uyuyordu ve ben de genelevde yaptığım gibi elbiselerimi parçalıyordum.

Bununla birlikte günlerimiz hep tartışmayla geçmiyordu. Ona karşı her zaman kötü davranmıyordum. Bazen durumuna üzülyüyor, ona acıyordum. Birlikte çıktığımız zaman bu kadar yakışıklı ve iyi giyimli bi-

riyle görünmüş olmaktan gurur duyuyordum. Ne tuhaf değil mi? Övünmeden başka bir şey değildi bu.

Ama daha tuhaf olan bir şey varsa, o da yatakta çok iyi anlaşılmıyordu. Ben tam anlamıyla doyuma ulaşıyordum, sanıyorum Gustavo da. Gerçekte bedensel bakımdan ne Tomas'la ne de Gustavo'yla mutlu idim.

Gustavo'nun çocuğu yoktu ve bir tane yapmamızı istiyordu. Oysa farklı babalardan iki kızım vardı ve aileye üçüncü bir babanın adının karışmasını istemiyordum. Soyadı değişik olan bir çocuğun geldiğini gören kızlarım ne düşünürlerd? Tomas'la bir aradayken Ana Barbara tepki göstermişti: "Ama anneciğim, babamı terk ettiğine göre yeniden evlenmen gerektiğine inanıyor musun?" Ve Gustavo ile evlendiğimde, yanlış bir şey yapıp yapmadığımı bana sormuştu. Ondan da bir kez gebe kaldım ve kimseye duyurmadan doktora gidip aldardım.

Ameliyat gizli yapıldı. O dönemde çocuk aldırma yasal olmadığından, hastaneye gitmedim. Bugün hastaneler bu sorunu çözmüş bulunuyor. Bir dostuma sormuştum, o da bana bir doktor adresi vermişti. Ameliyat 200 pesoya mal oldu. Özel bir evde yapılıyordu ve oraya tek başıma gitmeliydim. Çocuk aldırmanın cezası ağırdı. Ameliyat çok ilkel bir şekilde oldu, anestezi yapmadılar, çok acı çektim. O zamandan beridir bunu hâlâ duyarım. Evde kuşku uyandırmamak için, ağzımı sıkı tuttum. Penisilin iğneleri yaptırdım ve çabuk iyileştim.

Evliliğimizin uzun sürmeyeceğini daha ilk başta anlamıştım. Gustavo çalışmamı istemiyordu. Bir kadının evin dışında çalışmasını anlamıyordu. Eğer fabrikada nöbetçi kalıyorsam, ya da gecikiyorsam, okula gidiyorsam, suratını asıyor ve bana bir sürü soru soruyordu. Her yıl tarım kesiminde gittiğim çalışmaya bile karşı çıktı. Bir aylık ayrılık ona çok uzun geliyordu. Bu çalışmadan dönüşte Devrimin kazandırdıklarını, fahişelere nasıl yardım ettiğini ve onları kurtardığını başka kadınlar gibi olmalarını sağladığını açıkladım; hiçbir hükümet bunları yapmamıştı. Bütün bunları açıklarken, çalışmanın gerekliliğini kavrattım istiyordum. Ücretimden tek kuruş kesmeden öğrenim izni vermemişler miydi? Tarımda otuz gün çalışmanın gerekliliği konusu geldiğinde bunu nasıl reddedebilirdim? Bunu onaylamadığı için çok üzül-düğümü ve nasıl gerekiyorsa, öyle davranacağımı söyledim ona. Bu

benim için bir ilke sorunuydu. Bunun üzerine kendi isteğiyle izin verdi ve güzel mektuplar yazdı bana.

Daha önce kulüpteki işini bırakmasını istemiştım ondan. Bir erkek öyle hizmetçi gibi çalışacağına, üretici bir işte çalışmalıydı. Çünkü onun yaşında biri ilerleyebilir ve teknisyen olabilirdi. Uzun bir dönem alsa da sonunda devrimi anladı ve devrim süreciyle bütünleşti. Kulüpteki işini bıraktı ve bir fabrikaya girdi. Dünya görüşü değişti. Milislere katıldı. Daha sonra ona okuma izni verdiler. Komünist gençliğe üye oldu. Okuduğu okulda, bir komünist tugay oluşturuldu. Bunların görevi hem okumak, hem de ülkenin çeşitli yerlerinde fabrika kurmaktı.

Onun öğrenim durumu çok aşağılarda olduğundan, her akşam çalışmasına yardım ediyordum. Birlikte çalışıyorduk ve bu, bizi birbirimize daha da yakınlaştırıyordu. Çok değişti. Onu bir devrimci gibi görmek benim hoşuma gidiyordu. Onu gerçekten sevmeye başladım. Ona uyum sağlıyordum, çünkü gerçekten düşlediğim erkek oldu. Onu sevmeye başladığımı anladığım an, ayrıldık.

Ama geç kalmıştım. Birliğimizi benim kötü karakterim bozmuştu. Her şeyi olumsuz karşılıyor ve ona karşı çok otoriter davranıyordum. Davranışlarımı hoş gösterecek yanlar vardı elbette: Birçok işimi her zaman kendim gördüm, en zor anlarımda bile yalnızdım. Öyle ki, bir erkeğe hesap vermekten hoşlanmıyordum, kimseye bağımlı olmamaya alışmıştım ve onu yitireceğime inanmıyordum. Ama o kararını verdiği zaman, bunu geri alma olanağı kalmamıştı. Aşağı yukarı iki yıl birlikte olmuştuk. Tam kızımın babasını unuttuğum bir sırada o beni terk etti.

Eğer bana içini açsaydı, eğer birtakım gerçekleri anlatmaya çalışsaydı, evliliğimiz yaşayabilirdi. İki ya da üç kez ciddi ciddi tartıştık. Benim zor karakterimden dert yanıyordu. Ona hak veriyordum. Bana söylediklerini anlıyor ve davranışlarımı değiştirmeye çalışıyordum. Ama onun da kompleksleri ve sinirsel sorunları vardı. Acı çekmek paahasına da olsa, bir şeyin sonuna kadar gidiyordu.

Ayrılmamızda başka etkenlerin de rol oynadığını sanıyorum. Ona bir çocuk veren bir kadın için terk etmişti beni. Bu oğlunu düşünmüştü. Benimle evlendiğinde bu kadının gebe olduğunu söylemişlerdi.

Kendisine sormuştum, ama doğru olmadığını söylemişti. Aslında ayrıldığımızda da bundan hiç söz etmedi; bu kadınla birleşmeden önce, birkaç ay ailesinin evinde kaldığını biliyorum.

Birkaç kez birbirimizi gördük. Bir keresinde, artık tükendiğimi sandığım bir sırada, "dersler nasıl gidiyor?" diye sordu. Okula gidiyordum ama dersleri izlemiyordum. Ben de "her şeyi yüzüstü bırakacağım" dedim. "Hayır, diye bağırdı, bunu hiçbir zaman yapmamalısın, hem de benim için o kadar çaba harcadıktan sonra. Benden daha geride kalman olacak şey mi? Beni örnek al."

Kendisini düşkünlüğüne uğratmış olsam bile, değiştirmeyi başardığımı itiraf ediyordu. Onu uyandırmıştım. Ama yine de benden ayrılma kararını vermişti.

Gustavo beni terk ettiği zaman, bir sürü güzel giysim vardı. Sık sık birlikte çıkıyor, denize ya da sinemaya gidiyorduk. "Beni terk ettiğine göre, tüm bu giysileri ne yapayım" diye kendi kendime sordum ve hepsini parçaladım. Sonra hepsini bir kabın içine koydum ve tüm anıları silmek için yaktım. Çünkü bu giysiler, onunla geçirdiğim günleri anımsatabilirdi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İŞÇİ FAKÜLTESİ

Ortaöğretimin sonundayken, üniversitenin işçi fakültesinden söz edildiğini duymuştum*. Bu fakülteye gitmek ve yoğunlaştırılmış dersleri izlemek isteyenler için birkaç koşul vardı: Devrimci olmak ve çalıştığı yerde olaylara yol açmamış olmak. Ben de başvurdum, ama bir yanıt alamadım.

Benden başka herkese yanıt verildiğini duyunca, bir yanıtlılık olduğumu düşündüm. Bu konuda beni aydınlatması gereken sınıf temsilcimizi gördüm. "Benim için nasıl bir haber var, arkadaş" diye sordum. "Dinle, dedi, üzgünüm ama sen olumsuz rapor beklemediklerimizden biriydin." Hemen dokuma fabrikasındaki ilişkiyi düşündüm. Herhalde raporda, bir işçi fakültesine girmek için yeterli ahlaka sahip olmadığımı yazılıydı. Tomas ile yaşadığım için ahlaksız bir kadındım. Bu ilişkim hâlâ kusurlu bulunuyordu.

Aynı akşam fakültenin politik bürosuna bir mektup gönderdim ve o dönemde böyle kınanacak bir davranış içinde olduğumu, ama böyle bir yanıtlılığı aştığımı açıkladım. Evli bir adamla olduğum için haksızdım, ama bütün bunlar artık geçmişte kalmıştı. Dört yıldan bu yana tam öğrenim gördüğümü ve kötü bir davranışımın olmadığını belirt-

* İşçi ve Köylü Fakültesi, 1963-64 yılında Havana Üniversitesi içinde kuruldu. Üç yıllık bir üniversite programı vardı ve işçilerle köylüleri, üniversitelerin özel bölümlerine, endüstri ve tarımdaki bazı iş bölümlerine hazırlıyordu. Öğrenim programı, toplumsal bilimlerle, Marksizm-Leninizmi içeriyordu, ama ağırlık lise ya da daha yüksek düzeydeki fen bilimlerindeydi. On sekiz yaşını bitirmiş işçilerle köylüler sınavla alınıyordu. Ayrıca, Küba Merkez Sendikasının, adayların devrimci niteliklerini onaylaması gerekiyordu. 1968 yılında Havana Üniversitesi'ne bağlı fakültelere on sekiz bin öğrenci yazılmıştı. Havana'ya gelemeyenler için ülkenin başka yerlerinde de işçi ve köylü fakülteleri açılmıştı. Pılar bir fabrikada işe alınmıştı ve üniversitenin kampüsüne geçmeye çalışıyorlardı.

tim. Bir *milicana*'ydım (kadın milis), fabrikanın örgütlediği tarımsal çalışmalara gidiyordum, savunma ve öğrenimle ilgili davranışım en iyiler arasındaydı. Daha önce altı yıllık ilkokulu bitirmiştım, ama fabrikada çalışırken temel ortaöğretim derslerine de gitmiştım, çünkü amacım daha da yetkinleşmekti. Fakülteye girmemi neden yasakladıklarını anlamıyordum. Sorumlu kimseyle tartışmaya hazır olduğumu mektubuma eklemiştım.

Bu durumda olan yalnız ben değildim. Benim gibi geri çevrilenlerin sayısı az değildi ve bunun üzerine politik büro bir dizi görüşme yaptı. Kendi tutumumu açıklamaya çağrıldığım gün, sorumlular hangi noktalarda rapora karşı çıktığımı sordular.

Öfkeli ve sert bir hava içindeydim. Bir şeye inanmışsam onda ısrar ediyor ve bütün gücümle tartışıyorum. Böylece kendi görüşümü ortaya koydum. Karşı çıktığım noktalardan biri şuydu: artık bu adamla yaşamıyordum. Ama diyelim ki, onunla birlikteyim, bu durumun, fakülteye yazılmama engel olmasını anlayamadığımı ekledim. Benim davranışım belki normal değildi, ama önemli olan benim öğrenim görme isteğimdi. Ayrıca çalışma isteğim de. İkinci görüşmede beni kabul ettiler; böylece Nisan 1966'da çalışmaya başladım.

Fakülteye girmek, kuşkusuz benim için bir başka olağanüstü güzellikti. Önyargısız ve sorunsuz bu insanlar arasında, ortak yaşama duygusunu daha çok tattım, kendimi daha iyi hissettim ve daha çok arkadaş edindim. Eğer bir sıkıntınız varsa; bu ister özel yaşamda olsun, ister öğrenimle ilgili olsun, buradaki arkadaşlar size yardımcı oluyorlar. Eğer yüzünüzden bir üzüntünüz olduğu belliyse, "seni üzen şeyin ne olduğunu bize söylemelisin" diyorlar. O zaman derdinizi açıyorsunuz ve hasta bir çocuğunuz olduğu için sizinle ilgileniyorlar. "Küçük nasıl?" diye soruyorlar. İnsanlar başkalarının sorunlarına karşı duyar-sız değiller. Kimyada asistan bir arkadaş tanıyorum, öyle büyük bir dostluğumuz olmadığı halde, ne zaman bir derdim olsa, hemen yardımcı oluyor. Sevgi dolu bir kız. Ne zaman kendimi ihmal ettiğimi görse, okula güzelleşerek gelmemi ve neşeli olmamı söylüyor.

Bizim fakültemiz, işçilere ve öbür öğrencilerden farklı bir öğrenim görmüş olan yetişkinlere yönelikti. İşçi fakülteleri kurulduğunda şöyle düşünmüştüm ben: "Herhalde biz üniversiteye gidenlerden farklı olaca-

ğiz." Aslında öyle değil, fakültelerin birbirinden farkı yok. İlk başta dersler belki daha basit, ama çok daha yüklü. Başarılı kuruluşlar bunlar.

İlk başta Havana'da yalnız bir tek fakülte vardı, şimdi artık çok sayıda var. Geçen yıl (1969'da) öğrenci sayısı 5 bini aşmıştı. Fazla istek üzerine bölgesel fakülteler de açmak gerekiyor. Bu yıl yazılanların sayısı, geçen yıla göre daha da arttı. Örneğin benim gittiğim derste 70 öğrenci var. Herkes daha da yetkinleşmek istiyor ve herkesin buna hakkı var. Kitap bulmak bir sorun oluyor, ama arkadaşlar arasındaki dayanışma sayesinde buna da çözüm bulunuyor.

İşçi fakültesi sayesinde devrimci yaşamla yavaş yavaş bütünleştim. Fırsat bulur bulmaz, dersanelerde yapılan komünist gençlik toplantılarına katılıyorum. Komünist Gençlik Birliğini çok beğeniyorum. Ne zaman bir toplantı olsa, en iyi adayları seçiyoruz; başka bir deyişle nitelik olarak üstlendiği sorumluluğu en iyi yerine getirecekleri. Partinin kuruluşu sırasında yapılan toplantıları çok beğenmiştim. Önce bizi sınıflarımıza göre çağırdılar, sonra görüşlerimizi açıkça bildirmemiz için seçilen arkadaşların adlarını okudular. Karşı çıkan olmadı.

Bir süre önce, şimdi anımsayamadığım bir nedenden ötürü sekreter değiştirildi. Yaptığı bir yanlış yerini yitirmesine mal oldu, ama partide çalışma hakkını yitirmedi. Böyle bir durum çıktığı zaman her salona bir genelge asılıyor ve o arkadaşın görevini neden bırakması gerektiği açıklanıyor. Sözü ettiğim önemli bir olay değildi, ama böyle bir görevde kalabilmek için, kınanacak bir yanın bulunmaması gerekiyor.

Ben Kızıl Kola katıldım. Bir keresinde kimin katılmak istediğini sordular, ben de adımlı verdim. Kola girmek isteğe bağlı, ama orada kalabilmek için toplantıların tamamına, akademik verimin yüzde 80'ine katılmak, milis olmak ve üretici çalışmaya gitmek gerekiyor. Eğer bu koşulları yerine getirmezseniz, Kolu terk etmeniz gerekiyor.

Askeri eğitime de üretici çalışmalara da büyük bir coşku ve sevinçle katılıyordum. Askeri disiplini, üniversitede ve üniversite milislerini savaşa hazırlama okullarında öğrendim. Çok güzel bir deneyim bu. Askeri disiplin çok sert olmakla birlikte, tüm yaşam boyu sizi güçlülere hazırlıyor. Gerçekte savaşın ne olduğunu bu okulda öğrendim. Böyle bir disipline katlanabileceğimi daha önce hiç düşünmemiştim. Çok sert bir eğitim bu ve bir saldırı durumunda nasıl korunacağınızı öğretiyor.

Savaş hazırlık derslerinde, nöbetin nasıl tutulduğunu, nasıl giyinmek gerektiğini, devriye dolaşırken hangi görevlerin yerine getirildiğini gösteren çok film gösterildi bize. Ben daha önce bunları hiç bilmiyordum. Diyelim ki bir arkadaş gelip sizden bilgi almak istiyor: ona sırtınızı dönmeyeceksiniz, sizi arkanızdan vurabilir. Nöbette dalgın olmayacaksınız, konuşmayacaksınız, sigara içmeyeceksiniz. Fabrikada nöbet beklerken oturabilirsin. Üniversitede öyle yapamazsın. Çavuş görürse, cezalandırılabilir. Her zaman alarm halinde olacaksın.

Daha önce şöyle diyordum kendi kendime: Eğer Yankeeeler gelirse, onların hesabını görürüz. Savunma tekniğimiz çok zayıftı. Okulda bize bir sürü savunma yolları öğrettiler. Bir sürü saldırı olasılıkları gördük ve bunların uygulamasını yaptık. Bize savunma, saldırı ve bir dizi manevra gösterdiler. Eğer düşman gelecek olursa, onlara nasıl saldırmak gerektiğini biliyorum. Eğitim yerinde sabahın 3'ünde alarm veriliyordu, çünkü Yankeeeler gelmişti ve hep birlikte hareket etmek gerekiyordu. Herkesin koştuğunu görünce, bunun ciddi olduğunu anlıyorsunuz. Soğuk havada tarlalara girdiğinde, bataklıkları geçtiğinde ve havai fişeklerle savaş oyunu yaptığında savaşın ne olduğunu kavırıyorsunuz. Düşmanın üzerine füze fırlattığın zaman, gerçekten ciddi bir hava içine giriyorsun.

İki bölüktük: 5 ve 6. Ben altıncı bölükteydim, düşmanlarımız beşinci bölükteydi. Bir keresinde beşinci bölük saklandı. Biz de onları bulacaktık. Beşinci bölükten bir asker yakaladığımız zaman, tüfeğini alıyorduk ve eli havada yürütüyorduk. Ona şiddetle bağırıyorduk: "Yankee köpeği!" ve bu türden başka küfürler ediyorduk.

Ayrıca çeşitli silahlarla atış eğitimi yaptırıldılar. Örneğin atış alanında mavzer kullanmasını öğrettiler: nasıl dolduruluyor, atış yapıyor ve temizleniyor. İlk gün çok heyecanlıydım. Atışı yapanın kaçtan vurduğunu görmeye gitmesi çok heyecanlı oluyor. İlk kez mavzer kullanmak beni çok etkilemişti. Onu çok sıkı kavramak gerekiyor, çünkü geri teperek omuzunuza kuvvetli bir darbe indirebilir. Hem mavzer büyük bir gürültü çıkarıyor. Atış alanında kullanılan silahlar size bir zarar vermiyor ve kulağınızı sağır etmiyor. Ama hareketler ve gürültüler doğal bir heyecan uyandırıyor insanda. Bir sınav verdiğim için ben ayrıca heyecanlıydım: 200 metreden mavzerle hedefi vurdum, ama 400

metreden vuramadım. Eğer Yankeeler gelirse, hedefimi şaşmadan onlara saldıracığıma inanıyorum. Aslında 200 metre atış yaptıktan sonra sinirlenmiştim, yoksa 400 metrede de başarılı olurdu, çünkü silahımı kullanmayı iyi biliyorum. Bitirmek ve gitmek istiyordum. Artık yorulmuştum, rasgele atış yaptım.

Bana en zor gelen disiplindi. Subaylarımız korkunç insanlardı. Örneğin yemekhanede masanın altında bacak bacak üstüne atamazdık. Bir subay içeri girdiği zaman, hazırola geçiyorduk. Bu, kadınları çok olumsuz etkilediğinden, disiplin yumuşatıldı. Biz'e verilen tek ödün bu oldu. Yatakların düzgün yapılıp yapılmadığını görmek için her akşam bir subay odaları dolaşüyor ve parmaklarıyla toz arıyordu. Bu nedenle yatağının yanında durman ve subay önünden geçerken bir adım ileri çıkman, sonra yine yerine geçmen gerekiyordu. Denetim bitinceye kadar hazırolda beklemek gerekiyor. Ben biraz beceriksiz olduğum için, kendi kendime yerinde dönüş alıştırmaları yaptım.

Özellikle tüfeğe sahip olmak gerekiyordu, yoksa ciddi bir hataydı bu. Arazide ders görürken, tüfeklerimiz yanımızda oluyordu, onu bir yere bırakamıyorduk. Eğer yerde oturuyorsak, omuzumuza dayamalıydık. Dizlerimizin üstüne almak ya da yere bırakmak söz konusu değildi. Bu bana çok zor geliyordu. Ama aksi halde ceza yiyorduk. Ben hiç ceza almayacağımı düşünüyordum, ama bir hafta kadar sonra altı saatlik bir sabah nöbetine kalktım. Banyoya yüzümü yıkamaya gitmiştim; dönüşte bölük şefinin beni çağırdığını duydum: "Nöbete" Karşı gelemezdim, boyun eğdim. Ama zamanım olmadığı için yatağımı yapmamıştım. Oysa banyoya girmeden önce bunu yapmak gerekiyordu. Böylece ceza aldım.

Bir başka seferinde gereksiz bir şeyi taşıdığım için ceza aldım. Görünebilir bir nesneyi üstünde taşımak yasakmış, bilmiyordum: dolma-kalemim gömleğimin cebinden biraz taşıyordu. Bu hata bana bir cezaya mal oldu.

Askeri mahkeme önüne çıkmak ne zor bir gün! Nasıl korku içindeydim! Hatasız yarım dönüş yapmalıydım, selam vermeliydim ve rahata geçmek için komut beklemeliydim. Çoğu zaman tek bir rapor için mahkemeye gidiyorsun ve birkaç raporla dönüyorsun. Böyle bir hava içinde sıramı beklerken korkudan ölüyordum.

"Suçlu olduğunuzu kabul ediyor musunuz?" diye sorduklarında, "evet" dedim. Ceza yerine iki fazla nöbet tutarak kurtuldum. İki kızımı evde bırakmıştım ve Celia gidince, onlara bakacak biri gerekti. Kız kardeşim Susana'yı getirdim, eşi ve çocuklarıyla birlikte birkaç ay kaldı. Los Pinos'da Gertrudis halamın bıraktığı evde annemle birlikte oturuyordu. Ama annem başını çok ağrıtıyordu, bu nedenle evimi ona önerdim.

Susana ile çok iyi anlaşıyorduk ve onu çok seviyordum; çok yalnız olduğunda, eşyalarımı onunla paylaşıyor ve ona yardım ediyordum. Susana'nın kocasıyla birliği bana göre idealdi. Kocasının onun için ideal bir insandı. Yani sorun basit bir beğenme değildi. Her ne kadar çok içse de ve kendini ihmal etse de, gerçekten iyi bir insan. Böyle bir kocayla nasıl yaşadığını soruyorduk. Ne var ki Susana, kocasının kusurlarının konuşulmasından hoşlanmıyor, tersine saklıyordu. Kocasının içmediğini ileri sürüyordu ve aralarında bir tartışma da yoktu, çünkü o eve sarhoş geldiğinde kız kardeşim dikkat ediyordu. Dahası kendisini eleştiriyorsa, hepsini kabul ediyordu. Herhalde ona âşık, çünkü kocasının kusurlarını hiç gördüğü yok.

Alkollü içkilere sınırlama getirildiğinden bu adam şimdi çok değişti. Artık yıkanıyor, iyi giyiniyor, temiz dolaşiyor: başka bir adam oldu. Çocuklarıyla ilgileniyor. Devrimci bile oldu.

Susana'nın dört çocuğu var, bu sayı yirmiye de çıkabilir, çünkü bundan kaçınmak için hiçbir şey yapmıyor. Bazen ona "dur" diyoruz, "henüz çok gençsin ve çocuk yetiştirmekten başka bir şey yapmıyorsun." Ama o tüm bu çocuklarla çok mutlu olduğunu söylüyor.

Gabina geldiğinde Susana evdeydi. Bakanlıktan, evimin çok büyük olduğunu ve okulunu yeni bitirmiş bir arkadaşla paylaşabileceğimi söylediler. Böylece Gabina geldi ve bizimle yaşamaya başladı. İlk başlarda bana yardımcı oluyordu.

İlk sürtüşme Susana ile oldu. Susana'nın çocuklarından biri, Gabina'nın yatağına işemişti ve bu olay evde bir tartışmaya yol açtı. Bir başka sefer, evdeki köpek yavrularının, uyumasına engel olduğunu söyleyerek polise şikâyet gitti. Durumu açıklamak için ben de polise gitmek zorunda kaldım.

Gabina bizimle ilişkiyi kesmek için banyolardan birini aldı ve kapısını bize kapadı. Kendi bağımsız giriş çıkış kapısı vardı. Daha sonra bir oda daha vermemi istedi, ben de kabul etmedim. Olay dava konusu oldu ve o kazandı. Bu andan sonra araya tuğla bir duvar ördük ve birbirimizden kesin olarak ayrıldık. Onun kapısı doğru sokağa, kaldırıma açılıyor. Bu durumda ben de garajı odaya çevirdim. Böylece iki eve bölünmüş olduk. İki tane elektrik sayacımız oldu. Evleri ayırdıktan sonra yeniden anlaşmaya başladık. Aslında her şey Susana'nın yüzünden oldu.

Daha sonra Susana'nın kendi evi oldu, ama pek iyi değildi, tabanı topraktı. Onun durumu beni üzüyor, evliliği mutlu olduğu halde, içimizde en kötü koşullar içinde yaşayan, o. Onun bir aşk evliliği yaptığından eminim.

Aurelio da evlendi; çocukları oldu, ayrıldı ve yeniden evlendi. Birinci eşi onu çok seviyordu ve aynı zamanda çok kıskançtı. Buna karşılık çocuklarla ilgilenmiyor ve ev işleri yapmıyordu. Her şeye boş veriyordu, sonunda kardeşim onu terk etti. Ancak ikinci evliliğinde de mutlu görünmüyor ve ikinci boşanmadan bile söz ediyor.

Francisca sevgilisiyle birlikteydi, ama bir süre sonra çocuk Polonya'ya öğrenim görmeye gitti. Ayrıldıklarında gebeydi. Çocuk doğduktan sonra evlendi, bunlar sekiz yıllık olaylar. Şimdi mutlu olmadığını söylüyor, kocasına karşı hiçbir şey hissetmiyormuş, sadece çocuklar için onunla kalıyormuş.

Xiomara da aynı şeyleri söylüyor: kocasını sevmiyor, iyi anlaşıyorlar, ama kızı için evde kalıyor, koca değiştirmek istemiyor. Yedi yaşındaki kızının ciddi bir sorunu olduğunu söylemeliyim: Xiomara'nın çalışma arkadaşlarından birinin on yedi yaşındaki oğlu, çocuğun ırzına geçti.

Kız kardeşim bir okulda çalışıyordu, cumartesi öğleden sonra toplantıya giderken küçüğü de birlikte götürüyor. Oğlan da çocukla oynamaya başlıyor. Toplantının sonunda Xiomara kızını aramaya çıkıyor ve bir yatağın üstünde, ağzı bir mendille kapatılmış, kanlar içinde ve baygın halde buluyor. Hasta, hemen bir çocuk hastanesine kaldırıldı, ameliyat edildi. Tecavüz eden yakalandı ve on yıl hapis yedi.

Küçük kız kardeşim Niurkita, on üç yaşındayken sevgiliyle gitti. Bana sorarsanız; babam Orient'e çalışmaya gittiğinde, annem başka bir adamla yaşamaya başladı, kız kardeşim de evi terk etti. Anlaşılan kız kardeşim bir gece tuvalete gitmek için uyanmış ve annemi bir adamla görmüş, her şey aydınlanmış.

Babam Orient'te orduda beş yıl çalıştı. Ayda beş gün izinli çıkıyordu. Tüm bu süre içinde annem bir otobüs şoförüyle yaşadı. Babam, yeri değiştirildiği ve anneme döneceği sırada beklenmedik bir açıklamayla karşılaştı: "Beş yıldır başka bir erkekle yaşıyorum." Oysa bu beş yıl içinde babam anneme hep para gönderiyordu! Daha sonra, bu olaydan korkunç acı duyduğunu söyledi bana. Belinde bir tabancayla dolaşırdı, ama kullanmadı. Ben onun yerinde olaydım, duraksamazdım!

Kuşkusuz annemin âşık olmaya hakkı vardı, bunu anlıyorum. Bu, herkesin başına gelebilir ve olağandır. Ama beş yıl boyunca bir başkasını sev ve kocan geri döndüğünde, hem de sana kavuşma düşleri içindeyken, bunu ona itiraf et; işte ben bu ikiyezlülüğü anlamıyorum. Olayı kabullenemedim ve babamı bu kadar uzun süre aldatmakla haksız olduğunu, kendisini hiçbir zaman bağışlamayacağımı dayanamayıp söyledim. Gerçekten babamı büsbütün yıktı.

Babam benimle konuştu; kız kardeşlerim de bu olaya üzüldüler. Adamcağız yeniden evlenemeyecek kadar yaşlıydı. Geri kalan günlerini yalnız geçirdi. Babamın yaşlılığında yalnız kalması, annemin yaptığı büyük haksızlık yüzündendi.

Babam bir süre benimle oturdu, sonra kendi evine döndü. Bu sıralarda kızlarıma bakacak kimse olmadığından, anneme telefon ettim: "Dinle, dedim ona, nasıl olsa babamla geçinemiyorsun, niçin benim evime gelmiyorsun? Kızlarıma bak, bana biraz yardım et, ben de okuyabileyim, böylece bir sorunun kalmayacak. İstedğin zaman yiyecek bulacaksın ve yiyecek alman için sana para da veririm."

Kabul etti ve iki çocukla geldi: Eugenio ve Victor. Gelince de tartışma ve tartışma başladı. Yemek pişirmiyordu; üstelik evdeki yiyecekleri de satıyordu! Yiyeceğin olmaması onu hiç rahatsız etmiyordu.

İlk günler onunla tartışmaktan kaçındım. Evimde olduğu süre içinde yaşamına engel olmak istemiyordum. Ama iş öyle bir noktaya geldi ki, patladım: Dinle, sana yüz kez söyledim, paraya gereksinimin ol-

duğunda söyle, vereyim. Yiyecekleri niçin satıyorsun? Çocukların yemek yemesi gerek."

Bir şey anladığı yoktu. Onun aklına kalırsa, sabahleyin çocuklara ekmek ve yumurta veriyordu, öğleden sonra yemek yemelerine gerek yoktu. Kendisi yememiş, ben yememişim, ne önemi vardı. Ben de, kendisi gibi haftanın üç günü yemeseydim olurdu, ama çocuklar yemese olmaz. Üstelik sıkıntı içinde de değildik, yiyecek almak için paramız vardı. Gerçi kendimize ziyafet çekecek halimiz yoktu, ama her gün için yiyecek bulabiliyorduk.

Eğer bugüne kadar değişmediyse, demek ki iyi bir insan değil ve anormal bir şeyler var. Çünkü ne de olsa o olanak var. Bizim değişen topluma kim ilgisiz kalabilir ki... Devrim insanların gözünü açtı. Devrimden önce aptal bir kadındım. Bir şey okumuyordum ve hiçbir şeyle ilgilenmiyordum. Ama şimdi her şey değişti, bir annem değişmedi. Herkes mutlu görünüyor. Okul konusunda zorlamamaları için ilkokulu bitirdiğini söylüyor, ama adını bile yazamıyor. Devrime aldırdığı yok, ben ona bunun sözünü bile etmiyorum. Kimi kez kardeşi Arnaldo ile kuzeye (Birleşik Devletlere) gitme düşüncesine kapılıyordu. Dediğine, göre, kardeşi çalışmasına engel olunduğu için Küba'yı terk etmiş, ama gerçekte bencilliğinden, kimseyle bir şeyini paylaşmak istemediğinden gitti. Aslında Playa Giron işgalcileri arasına katılmıştı ve yakalanınca, bebek yiyeceğiyle değiş tokuş edildi*. Annemle politikadan tek söz edilmez. Ne anladım ben bundan?

Bir süre evi bıraktım ve gidip Eleodoro'nun babasında kaldım. 1967'de eşinin ölmünden bu yana yalnız yaşıyordu. Ben onlara bağlı kalmıştım, onlar da bana. Okuldan çıktığım zaman, bir mektup göndermişler, bir düşmanlıkları olmadığını bildirmişlerdi. Onlarla benim aramda bir soğukluk olmaması gerekiyormuş. Her zaman kendilerine güveneceğimi söylüyorlardı, çünkü torunlarının annesiydim ve aramızda bir bağ vardı. Kayınvalidem gerçekten de Ana Barbara'yı çok

* Nisan 1961'de Playa Giron çıkartması sırasında, Küba'nın tutsak aldığı 1113 Amerikalı için, Aralık 1962'de iki ülke arasında bir anlaşma yapıldı. Buna göre Birleşik Devletler, 23 milyon dolarlık ilaç, çocuklar için 14 milyon dolarlık besin, 9 milyon dolarlık süt tozu, 7 milyon dolarlık tıbbi gereç verdi. Ayrıca tutsakların serbest bırakılmasına karşılık olarak Küba'ya iki milyon 900 dolar ödemeyi kabul etti. Ama Birleşik Devletler'in bu anlaşmaya tam olarak uymadığını Castro her zaman söyledi.

seviyordu. "Seni herkesten çok seviyoruz" diye yazmışlardı. İlişkımız de yeterince düzeldi. Kuşkusuz kayıinvalidem, torununun annesinin bir sürtük olmadığını görünce, buna sevindi ve her şey değişti.

Kayınpederime, kayıinvalideme olduğu kadar yakınlık duymuyordum, ama onu böyle yalnız ve eteğime yapışmış görünce acıyordum. Kızı Kuzeye gitmişti, oğlu da onu ihmal ediyordu. Yaşlı eşi ölünce içine kapanmıştı ama bana yakınlık gösteriyordu. Nerdeyse her gün alışverişini yapıyordum, yemeğini hazırlıyordum ve sonra ısıtıp yesin diye bozdolabına koyuyordum. Bir ara onunla kalmaya gittiğimde alışveriş karnemi annemin yanında bırakmışım.

Sonradan eve döndüm ve korkunç bir görünümle karşılaştım. Ev altüst olmuştu, duvarlar pislik içindeydi. Annem eve bir kedi ve bir köpek getirmişti, oysa ben hayvanlardan nefret ediyordum. Bu yüzden aramızda bitmez bir tartışma başladı ve çekip gideceğini söyleyinceye dek sürdü. Eşyalarını topladı ve Susana'nın evine gitti; ama bu arada yatak çarşafılarımı, banyo havlularımı ve güzel bir ütümü de birlikte götürdü. Gitmeden önce bepi polise şikâyet etti, kendisini kovduğumu ve bir çift çorabını çaldığını söyledi. Bütün bunları öğrenince, fırlayıp kız kardeşimin evine gittim ve eşyalarımı orada gördüm. Susana beni görünce şöyle dedi: "Pilar, bunların sana ait olduğunu biliyorum. Al bunları, ona bir şey söylemem."

"Hayır güzelim, diye yanıt verdim, bunların hepsini yeniden satın alabilirim. Mağazalarda olmayan tek şey, iyi bir anne."

Kayıinvalidem ölmüştü, annem başımı ağrıtıyordu. Fakültede bir arkadaşına içimi açtım ve kızlarıma bakmakta güçlük çektiğimi söyledim. Kızlarım için birer burs istememi telkin etti; böylece daha iyi yaşayacaktım ve öğrenimimi sürdürebilecektim.

Böylece üniversitede bu sorunu açtım ve bir burs elde ettim. Bundan yararlanarak küçük kardeşlerimin de buna gereksinimleri olduğunu söyledim, çünkü çok zor durumdaydılar ve sokaklarda dolaşıyorlardı. Böylece onlar da bir burs kazandı. Ama bunun için annemin imzasını almak, deveye hendek atlatmak gibi bir şey oldu. Çocuklarının burs alıp kendisinden uzaklaşmasını istemiyordu, sanki her an onlarla ilgiliydi! Ama çocukların yatılı bir okula gitmeleri çok iyi oldu.

Kızlarım burs alıp yatılı okula gidince, ben çok fena oldum. Ludmila dört yaşındaydı ve henüz okula gitmemişti. Ana Barbara dokuz yaşındaydı ve beşinci sınıftaydı. Onları yöneticilere bıraktım ve müdür yardımcılardan bir arkadaş yatılı okulun ne olduğunu onlara açıkladı. Ben artık gidebilirdim, onlar da öğle yemeğine gideceklerdi. Her ikisi de akli başında davranıyordu. Oysa ben ilk gün öleceğimi sandım. Gece düşümde Ludmila'nın bir ırmakta boğulduğunu gördüm, onu kurtarmak için hiçbir şey yapamıyordum.

Cuma günü onları almaya gittiğimde müdür, kız kardeşinden ayrıldıkları için Ludmila'nın çok ağladığını söyledi; bu kadar üzüleceğini beklemiyorlarmış. Buna karşılık, Ana Barbara, çok doğal bir şekilde iyi uyum sağlamış. Ayrı yatakhane kalıyorlarmış. Aynı hafta içinde devrimle ilgili küçük bir şenlik yapmışlar ve iki kız kardeş karşılaştıkları zaman, Ludmila göz yaşlarını tutamamış. Bunun üzerine Ana Barbara'ya kız kardeşinin yatakhanesine gitmesine izin verilmiş ve onun yatışması sağlanmış. Bir süre sonra Ana Barbara kendi yatakhanesine dönüyor.

Evet, ilk aylar benim için zor oldu. Bugün artık kolaylıkla onlardan ayrılabilirim. Hafta sonunda evde onlarla birlikte kalıyorum, ama yirmi gün için askeri okula gitmem gerektiğinde, Eleodoro'ya onları almasını söylüyorum. Onları hafta sonunda okulda bırakmıyorum.

Kayınpederim sonunda veremden öldü. Onun böyle bir hastalığa yakalandığını bilmiyordum, ama anlaşılan eşi bundan kuşkulanıyordu, çünkü özel eşyalarını ve yemek takımlarını ayırıyordu. Bunu gerçekten biliyor muydu? Öyleyse, niçin bize hiçbir şey söylemedi? O çok sevdiği torununu bundan korumadı? Gerçeği öğrendiğim zaman çok üzüldüm, bu nedenle onu bağışlamayacağım, çünkü kızlarım iki yıllık bir tedaviden geçtiler. Ailece tıbbi denetimden geçtik. İki küçük, iki yıl boyunca Elistonix almak zorunda kaldı. Üç kez filmleri çekildi, düzenli olarak kanları alındı. Ev dezenfekte edildi.

Kayınpederin ölümünden beş ay sonra, babam sirozdan öldü. Koli ti olduğunu söylüyordu, ama bir sabah kalktı ki, bacakları müthiş şişti. Doktora gitti. Hastanede iki ay kadar kaldı ve sağlığı düzeldi. Oradan çıkınca, Los Pinos'ta oturan Niurkita'nın evine gitti. Ama kız kardeşim onunla yeterince ilgilenmiyordu, o da bundan yakınıyordu. Niurki-

ta'nın bir çocuğu vardı, ama daha kendisi çocuktu, on dört yaşındaydı. Babasıyla uğraşamazdı.

Babam hastalandığından beri artık benim yanıma gelmiyordu. Ben her yıl Francisca ile birlikte Santa Maria plajında bir ev kiraliyordum, böylece o çocuklarla kalıyor, ben de derslere gidiyor, çalışıyordum. Yalnız akşamları onların yanına gidiyordum. O yıl iki haftalığına bir iki oda kiraladık ve babam da bizimle gelmek istedi. Günlerdir hastaydı, ama yalnızca ishal olduğunu söylüyordu. Bir gece durumu kötüleşti, onu kliniğe götürdüm, oradan da Havana'daki hastaneye kaldırdık. Çok kötü bir gün geçirdi ve ben de akşama kadar hastanede onun yanında kaldım. Xiomara'ya telefon ettim ve durumu ötekilere haber vermelerini söyledim, çünkü onu hiç iyi görmüyordum. Öleceğinden haberi yoktu, plaja dönmek istiyordu. Ölmeden önce saatlerce konuştu, akşam saat 10'a doğru öldü. Henüz gençti, 53 yaşındaydı.

Öldüğünde ben, Xiomara, Aurelio ve annem başındaydık. Onu kollarımın arasına alıp sıktım ve ayrılmak istemedim. Son zamanlarda benimle sıcaktı; sanki arkadaşımıymışım gibi özel yaşamını ve sorunlarını anlatıyordu. Onu yitirmeyi kabullenemiyordum; kız kardeşlerim de öyle. Aurelio sakın görünüyordu, ama aslında çok üzgündü. Cenaze işleriyle o ilgilendi. Zaten bunun için artık bir şey ödenmiyordu. Onu ellerimle yıkadım ve giydirdim. Bunu başkasına bırakmak istemiyordum. Onu son kez görüyordum ve son ana dek ilgilenmek istiyordum.

Bir cenaze evinde bütün gece başında bekledik. Hastaneden doğru oraya gittik. Bütün teyzelerim geldiler, gece başında beklediler ve acı acı ağladılar. Herkes oradaydı. Yalnız büyükannemin gelmesini engelledik, çünkü babamı çok seviyordu ve şok geçirebilirdi. Benle Francisca'nın çocukları deniz kıyısında kaldılar. Çocukların cenaze törenine katılması bizde âdet değildir. Kimse karalar giymedi. Gebe olan Niurkita, Eugenio ve söylemeye gerek yok, bir de annem gelmedi.

Babamın ölümünde yaptıkları için annemi kınadım. Ayrıldıklarından bu yana, son ana dek sürekli yakınmıştı. Babamın durumu ağırlaşınca, kardeşim annemi aradı, ama o hastaneye gelmeyi reddetti. Küçük kardeşlerimin bile onu görmesini istemiyordu. Ama en küçüğümüz olan Victor gitmek istedi ve Aurelio ile birlikte gitti.

Annem çocuklarını canavarlaştırıyordu ve kendi babalarına karşı korkunç bir nefret aşılıyordu. Babalarına hakaret etmek için ve ona ibne dedirtmek için çocuklarını zorluyordu. Bir gün babam Eugenio'ye kızdığı için, o da babasına demir bir çubuk fırlatmıştı. En çok sevdiği torununun kızım Ludmila olduğunu anımsıyorum. Annem Ludmila ile olduğunda, onu kollarına alıyor ve babamın öpmesine engel oluyordu. Bunun üzerine çocuk tepki gösteriyordu: "Bırak beni, büyükbabaya bir öpücük vereyim." Kızım direniyor ve anneme karşı geliyordu.

Ailemle olan ilişkilerimi pek kaldıramıyordum, ama zaman zaman da, onları kusurları ve sorunlarıyla olduğu gibi kabul edersem daha mutlu olacağımı düşünüyordum. Aslında insanın yakınlarına uzak kalması, yıpratıcı oluyor. Bazen de kendi kendime şöyle dediğim oluyordu: "Ne yaparsın, hiç kimse mükemmel değil. Yaşam böyle. Kusursuz kim var ki?"

Büyük kızım beni eleştiriyor: "Bu iyi değil. Anneannemin kusurları var, senin de var, ama anne kız arasında böyle bir uzaklık olmamalı."

Birkaç ay önce annem bizim mahalleye geldi ve küçük kızım onu görünce çok mutlu oldu. Bir komşunun anlattığına göre gidip annemi öpmüş. Ben de birdenbire onu görme arzusuna kapıldım ve annemi görmek istediğimi kızıma söyledim. Ama o gelmedi ve bunun üzerine Ludmila şöyle bir açıklama yaptı: "Eminim unutmuş olmalı."

Annem, artık yetişkin olan iki kardeşimle yaşıyor. Söz gelimi Eugenio'ya şöyle diyebilirdi: "Git Pilar'ı gör, beni gerçekten görmek istiyor mu, yoksa bunu Ludmila kafasından mı uyduruyor?" Ludmila'ya karamela vermekle ve onu öpmekle yetiniyordu. Ama Ludmila gibi yumuşak bir çocuğa bunları vermemek için, insanın gerçekten taş yürekli olması gerekiyor.

Evin işini kendim yapıyordum ve onu çağırmadım. Rastlasaydım da çağırmayacaktım. Niçin bu derece alçalayım? İlk adımı atacak olan ben değilim, bu konuda ilk çabayı göstermesi gereken odur.

Kızın biri bir gün bana şöyle demişti: "Sirke gibi ekşi de olsa anne, annedir." Ben ona şöyle bir yanıt verdim: "Senin gibi düşürmüyorum, çünkü kendi öz çocuklarını terk eden kadınlar var. Çocuklarını okula gönderen, gidip onları okul çıkışında arayan, onları düşünen kadınlar-

la, çocuklarını terk eden kadınlar bir olmaz. Hayır, böyle bir şeye olanak yoktur."

Anneme karşı bir dostluk duymak istedim, ama yüreğimin derinliklerinde ona öfkeliyim. Dahası, ondan nefret ediyorum ve ona dış biliyorum. Annemdir diye tüm kusurlarını silip atayım mı? Eğer o bir anne gibi davranmasını bilmediyse, benim hatam değil ki!

Babam öldüğü zaman ben doktor gözetimi altındaydım. Çok ağladım ve geçmişimi yeniden andım. Bir bardak suyun içinde boğulabiliirdim. Ama ağladıktan sonra rahatladım. Kimi kez fakültede derslere girdiğimde, ya boğazım tıkanıyordu, ya da başım ağrıyordu. Kendimi çökmüş hissediyordum. Yüreğim sıkılıyordu. Bunun için hastaneye bile gittim. Kalbime baktılar ve doktor fizyolojik açıdan hiçbir şeyimin olmadığını söyledi. Rahatsızlığımın kökeni sinirsel olduğu için, bir psikologa gitmeliydim. Sonra da kendi kendime bu doktor deli, dedim, benim bir şeyim yok.

Sınavlar yaklaşırken kendimi hiç iyi görmüyordum. Yine de matematik sınavına girdim. Yazmaya başladım ve üç sayfa yazdıktan sonra benim yaptığım aptallıktan başka bir şey değil, dedim ve kâğıdı yırtıp çıktım. Aşağıya indiğimde, asansörün kapısında profesörle karşılaştım. "Dinle Pilar, dedi, iki üç kez senin kâğıdına göz attım. İyi yazdığını saptadım. Niçin böyle davrandın? Bencillik ediyorsun, biz sana karşı her zaman iyiyiz. Yalnız kendini düşünüyorsun, biraz da beni düşün. Acele etme ve yeniden yazmaya başla."

Ne dediysem kendimi inandıramadım. Gerçekten üzgündüm ve çırp gittim. Tüm sınavlarda başarısız oldum ve sınıfta kaldım. Bunun üzerine, öğrenimde eşgüdüm sağlayan sorumlu beni çağırdı ve burslu bir öğrenci sınıfta kalırsa, Gençlik kurulunu toplantıya çağırarak gerektiğini söyledi. Söz konusu olan arkadaş elinden geleni yapmışsa ve yıl içinde doğru davranmışsa ona bir yıl daha şans tanıyabilecekti.

Matematik profesörü benimle ilgili sorunu görüştü ve şöyle bir açıklama yaptı: "Pilar, senin durumunu görüştük ve oybirliğiyle yenden aynı sınıfta okumana karar verdik. Senin çok içedönük olduğunu söyleyenlerin sayısı az değil ve bu da bize normal görünmüyor. Herhalde bir sorunun olmalı." Sorunlarımı tek başıma çözemeyeceğimi ve bir psikologa gitmem gerektiğini ekledi.

Bunun üzerine yeniden doktor Maria Puerta'ya gittim ve yarı yıl içinde derslere girmediğimi söyledim. Bana her zaman güvendiğini, moralimi bozmamam gerektiğini ve başarabileceğimi söyledi.

İkinci yarı yıl içinde kendimde çalışacak gücü bulamadığımı ve onu düşkünlüğüne uğrattığımı sandığımı söyledim. "Mademki benden bekleneni veremedim, o halde artık yardımınızı istemeyeceğim. İşçi fakültesinden diplomamı aldığım gün gelip sizi göreceğim."

Önümüzdeki yıl öğrenimimi bitirince gidip onu göreceğim, çünkü ona karşı borçluyum. Artık bundan sonrası benim görevim.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜZÜLMEMEYE GEREK YOK

Pek yaşlı değilim, ama kendimi olgunlaşmış buluyorum artık. Bir süre önce Eleodoro eşinden ayrıldı ve benimle yeniden evlenmek istedi. Tuhaf bir karakteri olmakla birlikte, çok gelişti ve çok değişti. Bilmiyorum, nedense çok değişti. Hafta içinde ziyaretime geliyor ve bahçeyle ilgileniyor. Eğer çalışmaya gitmemişsem, kız kardeşime telefon ediyor ve acaba neden gitmedi diye soruyor. Ben anlamıyorum bunu. Sonunda bana âşık olduğuna karar verdim. Düşünün bir kez, tüm bu olanlardan sonra benimle yeniden evlenmek istiyor.

Kızlarım yatılı okuldaydı, ben de kendimi çok yalnız hissediyordum. Öte yandan Ana Barbara babasını çok sevdiği için, bizim yeniden bir araya gelmemizi istiyordu. Kabul ettim. Doğrusunu isterseniz, hiçbir zaman ona âşık olmadım, ama yaşamımızda bazı şeyler eksik kalır. Hem cinsel ilişki onun için bir ölçü değil ki. Üstelik şimdi değişmiş ve bambaşka biri olmuş olabilir.

Evlenme önerisini kabul ettim. Ama bu kez geriye çark etti ve yalnızca görüşmeyi yeğlediğini söyledi. Oysa ben tek başıma yaşamayı sevmiyorum. Yalnızlıktan nefret ediyorum. Artık bu yaşta büyük bir aşk düşünemiyorum. Bir kez çocuklar büyüyünce, insanın ne aşkı düşündüğü kalıyor, ne evliliği. Eğer yeniden evlenirsem, kızlarım ne düşünür? Bu davranışında övünülecek bir yan bulurlar mı, hem ben bulmuyorum ki. Artık zamanım geçti.

Devrimden önceki yıllarım mutsuzluk içinde geçti. Bugün ancak kızlarım mutlu edebilir beni. Onlar daha önce olmayan her şeye sahipler. Yaşamın çeşitli aşamaları var: şimdi kızlarımı elden geldiğince en

iyi şekilde yetiştirmeye ve onları mutlu etmeye çalışıyorum; onların hoşlarına gidecek şeyleri yapıyorum. Onların okulu, kitapları ve ilaçları için para sıkıntısı çekmiyorum. Tüm kolaylıklara sahibim. Eh! benim de başka bir isteğim yok.

Bu yeni toplumun bir üyesi olarak, elimden gelen en iyi şeyleri ona vermeye can atıyorum. Kendi kişisel rahatımın içine batıp kalmak istemiyorum. Burada herkesin çalıştığını ve aynı amaç için mücadele ettiğini görüyorum. Bu ortak çabaya katkıda bulunmak benim için bir zevk. Geride kalmayı sevmiyorum. Eğer yeterince yetkinleşirsem, kendimi daha iyi hissedeceğimi ve hâlâ içimde taşıdığım bu komplekslerden kurtulacağımı sanıyorum. Elbette keyfi yerinde biri değilim, ama yaşama trajik bir açıdan bakmamaya çalışıyorum. Kimi kez içimde büyük bir korku duyuyorum ve kendimi çökmüş hissediyorum, ama yine de direniyorum.

Hiçbir zaman güzel düşler görmedim. Gördüklerim, birer albasana dönüşüyordu. Bugün bile kötü düşler görüyorum. Bir uçuruma yuvarlanıyorum, başım dönüyor, sanki uyuşturulmuşum. Babam öldüğünden beri, düşümde hep onunla sevişiyorum. Ertesi gün yanıma yaklaşamıyor. Son zamanlarda sık sık çalışma arkadaşlarımı, hatta son kocam Gustavo'yu görmeye başladım. Gördüğüm düşlerin hepsi birbirine benziyor: sonunda birlikte yatıyoruz. Bir başka seferinde ata binmiştim: Bir köprüyü geçiyorduk ve at bir çeşit arabaya benziyordu. Bir adam da binmek istiyordu ve ben neredeyse attan düşecektim. Ne tuhaf bir düş!

Beni asıl altüst eden eski genelev arkadaşlarıma rastlamaktı. Geçenlerde bu kızlardan biri beni Mercy diye çağırdı. O dönemdeki takma adımdı. O zamanlar iyi arkadaş olduğumuz için eve bir kahve içmeye çağırdım, ama kızım Ana Barbara'nın önünde bana "Mercy" demez mi? Bu beni müthiş sarstı. Kızlarımın bizi yalnız bırakmasını istedim. Büyük kızım evi süpürüyordu ve o cin zekâsıyla her şeyi anladı. Ayrıca annemle de uzun süre kaldığı için yaşamımın kimi dönemlerini aileden öğrenmiş olmalı. Belki de *reparto** da benim hakkımda bir şeyler duymuş olabilir. Ama ben kendi payıma eski yaşamımla ilgili ola-

* Bir kentin kenar mahallesi.

rak onunla bir şey konuşmayı göze alamadım. Devrimin iyiliklerinden birinin kimi insanlara yeniden can ve onur verdiğini, yaşamını değiştirdiğini elbette ona açıkladım. Doğruyu bulmadan önce yanlış yola sapmış olan tutuklulardan ya da kötü insanlardan örnekler verdim.

Fakültede kimseyle aramda bir olay çıkmadığı halde, üniversite içinde geçmişimin bilinmesi olasılığı vardı. Bir arkadaşla çatıştım, ama o zaten tuhaf bir tipti. Bana karşı özel bir düşmanlığı yoktu. Herkese sataşıyordu. Dersleri aksattığı için de eleştiriliyordu. O gün dersleri yeniden gözden geçiriyorduk, bu nedenle ona seslendim: "Konuşmaları kesme, arkadaşım."

Dersin sonunda yanıma yaklaştı ve şöyle dedi: "Bir sokak kızı gibi hareket ediyorsun." Hemen şimşek çaktı. Demek ki, bu benim eskiden bir orospu olduğumu biliyordu. Belki de hiçbir şey bilmiyordu. Sonra gelip özür diledi, ama ben reddettim, çünkü çok katı bir karakterim vardı.

Eskilerden kalan bir tek arkadaşım var: Arnulfo. Onu Havana'da geneleve ilk başladığımda tanımıştım. Terzilik yapıyordu. Genelevden bir arkadaş götürmüştü beni. Çok içtiğimi ve sinir krizleri gelince, giysilerimi yırttığımı ya da yaktığımı anımsıyorsunuzdur. Gittiğimiz gün kendime yeni giysi yaptırmak zorundaydım. "Bir giyeceğin yok mu?" diye kaygıyla sordu ve bana bir tane ödünç verdi. İçki beni hasta ettiği için daha az içmemi salık verdi; ben de böylece ona karşı bir yakınlık duydum. Kadınların böyle bir yaşam sürmesine üzülmüyordu, çünkü kız kardeşleri vardı ve onların böyle bir yaşam sürmesini düşünemiyordu.

Genelevi terk ettiğimde gidip onu gördüm. Bu ziyaretime memnun oldu ve okula gittiğim için de çok mutluydu. Bundan böyle artık kendisine elbise ısmarlamamı istiyordu. Onu hep gördüm ve benim en iyi ruh doktorumun o olduğunu söylemeliyim. Kendimi yorgun hissettiğimde, bunaldığımda gidip onu görüyorum. Biraz çene çalışıyoruz ve bu arada moralimi bu kadar bozmamamı söylüyor. Bana gelecekten, devrimden başarılarından söz ediyor ve bu nedenle kadınların artık korkmaması gerektiğini söylüyor. Geride bıraktığım zor günleri anımsatıyor bana: "Şu Lilia'yı anımsıyor musun Pilar, on üç yaşında geneleve girmişti. Dinle, böyle bir şey yok artık. Hani annesinin kaçtığı adamın, ırzına geçmek istediği şu küçük kız. Bugün senin böyle bir

sorunun yok: kimse senin kızlarını aldatamaz bugün, çünkü onlar eğitiliyorlar ve öğrenme şansları var. Kimse onları kandırıp geneleve götüremez. Tüm bu korkunç şeyler Küba'da ortadan kalktı. Artık sarsılmana gerek yok."

Son sözlerini sürdürüyor: "Geçmişte bıraktığın kötü anıları anımsamıyor musun? Tümüyle yıkılmıştın, canına kıymaya kalkmıştın. Devrim olmasaydı, ömür boyu bir orospu kalabilirdin, kızlarının gönlünü çelmek isteyen gençlerden utanabilirdin, onlarla genelevde karşılaşabilirdin. Artık bu acı gerçeklerle hiçbir ilişkin kalmadı, toplum içinde bir yerin var, herkesle eşitçe konuşabilirsin. Üzüntülerin var, çünkü yalnızsın. Ama değişeceğin ve kendini daha iyi hissedeceğin günler gelecek."

Daha az dengesiz bir yaşam sürdürdüm ve evli olduğum zamanlar, Arnulfo'dan uzaklaşmıştım. Şimdi haftada iki kez onun evine gidiyorum. Arnulfo her zaman istenen birisi ve doğal bir insan. Eğer akşam yemeği yaklaşıyorsa, beni alıkoyuyor. Kahveyi çok sevdiğimi biliyor ve bunun için de kızıyor. Bana karşı çok özenli ve bir kardeş gibi sevecen.

Aslında onun da kusurları var. Bana karşı bir erkek gibi davranmasına karşın, öyle olmadığını biliyorum. Benimle özel yaşamını konuşmadığı gibi, diğer erkeklerle olan ilişkisinden söz etmiyor. Ama öyle olmaktan iğrendiğini de her zaman söylüyor. Yakında artık yaşlı bir adam olacak ve arkasında bir çocuk bırakmayacak. Yalnızlık içinde yaşlanmanın zor olduğunu sanıyorum.

Ben kızlarıma hizmet etmek, onları gezdirmek, her hafta sonu onları görmek ve sevdikleri yemekleri yapmak için çok çaba harcıyorum. Onların mutlu olmasını istiyorum. Eğer hastalanıyorlarsa, onları doktora kendim götürüyorum, kendi ellerimle bakıyorum. Üniversite-deki derslerime birkaç gün gelmezsem, kaygılanmayınız, diyorum burs sorumlusuna, açıklarımı daha sonra kapatırım. Bunu doktora güvensizlikten yapmıyorum, kızlarıma bakmak, yanlarında olmak, onları avutmak ve tüm sevgimi onlara vermek istiyorum. Bu çocuklar demediler ki, bizi dünyaya getir diye. Ben tümüyle onlardan sorumluyum ve annemin bana vermediklerini ben onlara vermek istiyorum. Kimi kez kendimi üzüntülere kaptırıyorum, kaygılanıyorum ve melankolik

bir havaya giriyorum. Ama kızlarım eve gelip benimle oynamak istediklerinde, kendi kara düşüncelerimi bir yana bırakıp onlara sevgi göstermem gerektiğini biliyorum.

Kendisine bir insan sıcaklığı verecek bir babadan yoksun olan Ludmila'ya özel olarak sevgi gösteriyorum. Anlaşılan şimdi yeni bir burs sistemi geliştiriliyor: Yemeği okulda yiyorlar ama evde yatıyorlar. Eğer bu doğruysa, Ludmila hemen evde uyumaya gelebilir. Okuldan memnun olmakla birlikte, geceleri eve gelmeyi yeğler. Benimle uyumak ister. Herhalde onu tek başıma büyüttüğüm için, biraz şımartım. Onunla her zaman birlikte olabildiğim için, Ana Barbara'ya veremediklerimi ona verebiliyorum. Ludmila'nın öbür çocuklarla birlikte olmasını istemiyordum, hep yanımda olmasını istedim. Bir dediğini iki etmediğim için, haksızlık ettim, çünkü insan büyüyünce her istediğini elde edemiyor. Bununla birlikte Ludmila sağlıklı bir çocuk. Onu bir keresinde psikologa götürdüm; yatılı okula iyi dayandığını söyledi.

Ana Barbara'ya da bir öneride bulundum: "Dinle, artık yetişkin bir kız oldun. Seni yatılı okuldan almak istiyorum. Küçük kardeşinle kalırsın ve ben okulumu bitireyim diye bana yardımcı olursun." Okulundan çok memnun olduğunu söyleyerek bunu kesinlikle reddetti. Eğer böyle istiyorsa ne yapayım ben de karşı çıkmıyorum.

Çocuklarıma, onların bana verdiğinden daha çok sevgi verdim. Sözgelimi Ana Barbara, içine kapalıdır ve duygularını pek dışa vurmaz. Kimi kez onun hiç kimseyi sevmediğini düşünüyorum. Örneğin ben annemde görmediklerimi onda görmek istiyorum, çünkü anneme beni öpsene demeyi göze alamazdım. Oysa ben kızımı okula bırakırken ya da okuldan alırken öpüyorum. Ona karşı sevecen davranıyorum.

Geçen gün Ana Barbara'ya, gençken evlenmek isteyip istemediğini sordum. Evlenmeye hiç niyeti olmadığını söyledi.

Ludmila benim neşem ve erincim. Dünyanın en sevecen ve özenli çocuğu, sahip olduğum ondan daha güzel bir şey yok. Ana Barbara tümüyle kendine dönükken, o en küçük ayrıntılara bile dikkat ediyor. Geçen gün yataktan kalkarken babasını düşündüm ve şöyle dedim kendi kendime: "Şu rezil adam kızıyla biraz ilgilenilebilseydi." Bir baş-

ka seferde Ludmila'yı ve babasını düşündüm: "Bana böyle bir kız verdiği için her gün bu adama dua etmeliyim!"

Ludmila bana babasıyla ilgili sorular soruyor. Ben de yanıtlıyorum:

-Şekerkamışında çalışıyor, güzelim. Çocuklar mutlu olsunlar diye, her babanın yaptığı gibi.

-Peki niçin hiç gelmiyor? Şekerkamışında çalışan herkes izinli çıkabilir.

-Evet, ama o öncü işçilerden. Daha fazla çalışmak için izinlerden yararlanıyor.

Öyleyse yazmayı öğrendiğinde, ilk mektubu babasına yazacağını söyledi.

Kızlarımın geleceğini düşünürken korkmuyorum. Hiç kaygılanmadan, onları sevinç içinde gözümde canlandırıyorum. Önlerinde engelsiz bir gelecek var. Ana Barbara zeki bir kız, okumayı seviyor, gereksindiği her şeye sahip, amacına varmak için hiçbir şeyi eksik değil. Okulu her zaman sevdi, altıncı sınıfın en iyi öğrencisi oydu. Bu beni son derece mutlu etmeye yetiyor. Şimdi orta bire gidiyor.

Ana Barbara benim kitaplarımı alıyor, her zaman en iyi öğrenci olmaya çalışıyor. Kimi kez ona kızmam gerekiyor: "Bu kitapları bırak, derslerini daha karışık hale getirebilirler. Ne kitap istiyorsan bana sor, belki sana yardımcı olabilirim. Eve yalnız pazar günleri geliyor ve zamanını matematik çalışarak geçiriyor. Okuldaki ödevlerini tek başına yapıyor ve öğrenmekten zevk duyuyor.

Ludmila onun tam tersi bir karakterde. Onunla konuşuyorum, açıklamalar yapıyorum ve bir şeyler öğretmeye çalışıyorum, ama inat ediyor ve saksığan gibi gevezelikten başka bir şey bilmiyor. Çocukları leyleklerin getirdiğini söylediğimizde, bunun doğru olmadığı ve anaların karnında bulunduğu yanıtını veriyor. Eğer ona "Ludmila, kaç çocuk sahibi olmak istersin? diye sorsanız, "karnımdan ne kadar çıkarsa, o kadar" diyor.

Geçen gün bana, annenin karnını yarmak gerekip gerekmediğini sordu. Ona ne diyeceğimi bilmedim. "Evet, dedim, genelde öyle." Öyleyse çocuk doğurmak acı verir dedi ve ekledi: "Bir karnı açmak insanı acı çektirir, sonra onu dikmek de gerekir."

Hep yüksek ökçeli ayakkabılar ve güzel elbiseler giymek istiyor. Ne zaman bana ait güzel bir elbise görse, onu kendisinin on beş yaşı için saklamamı söylüyor.

Başka kızlara göre daha uyanık ve canlı. Kızların bir kötülük yapmadığını söylüyor, çünkü kendisini rahat bırakmaları için onlara ne yapacağını biliyor. "Benim kendi tekniğim var, anneciğim, diyor. Eğer poposuna vurursam karşılığını veriyorlar ama karınlarına vurursam, hiçbir şey yapamıyorlar, çünkü canları çok acıyor."

Ludmila çok saygısız, kim kez onu dövmem gerekiyor, çünkü beni çileden çıkarıyor. Geçen gün hiçbir şey dinlemek istemiyordu ve beni çok sinirlendirdi. Ona döne döne aynı şeyleri söylemekten sonunda yoruldu. Yaptığım açıklamalar boşa gitti. Bir keresinde seslendim, yanıt vermedi. Ben de ona bir tokat attım, ama benim canım ondan çok acıdı. Sonra yanıma geldi ve benimle konuşmaya başladı. Ona karşı yüzüm yoktu, ama pişmanlık da göstermek istemiyordum, inatçılığını biliyordum. O sırada bulaşık yıkıyordum. Yaklaştı ve şöyle dedi: "Anneciğim, artık kötü olmayacağım, çünkü çok sinirleniyor ve fena vuruyorsun. Artık uslu olacağım." Sonra ekledi: "Sana yardım edeceğim." Sandalyenin üstüne çıktı ve bana yardım etti.

Ana Barbara bana karşı daha katı. Gerçekte onu bana karşı ilgisiz görüyorum ve o yüzden bazen iyi davranmıyorum. Ama bazen iyiymişim gibi görünmeye çalışıyorum, çünkü annelerin evde iyi bir hava yaratması gerektiğine inanıyorum. Çocuklar evde bir haksızlığa uğramamalıdır. Ana Barbara bana hiç içini açmaz. Onun en iyi arkadaşının ben olduğumu, bana güvenmesini ve sorunlarını açmasını her zaman söylüyorum. Ama tek laf etmiyor, öyle ki ağzından zorla alıyorum. Beni kibarca dinliyor, ama yalnız kendi kız arkadaşlarıyla oynamak istiyor. Onu nasıl yanımda tutabilirim diye kafa yoruyorum ve ilgisini çekecek bir konu bulmaya çalışıyorum.

Ludmila da Francisca gibi insanlarda sempati uyandırıyor. Oysa Ana Barbara'nın benim gibi kuru bir karakteri var. Yaş farkından olacak, birbirleriyle anlaşamıyorlar. Ana Barbara kendi yaşındaki kızlarla çıkmayı ve konuşmayı seviyor. Oysa Ludmila ona yapışıyor, kız kardeşi de başından gitmesini söylüyor. Bazen bir tane vuruyor ve kavga başlıyor. Bununla birlikte birbirlerini çok sevdiklerini biliyorum. Örneğin

Ana Barbara ilk kez hafta sonu izni alıp gelemmediğinde, Ludmila çok ağladı. Onu okulun yatakhanesine dek götürdüm ve birbirleriyle sarmaş dolaş oldular. Ama evde bir araya geldiklerinde, kavgaya başlıyor.

Ana Barbara bu yıl ilk kez tarımda çalışmaya gitti. Gerçi ilkokulun son sınıfındayken hafta sonları gidiyordu, ama bu kez iki ay kalması gerekti. Çalışmadan döndüğünde Jose A.Echevarria'nın birliğine katılmaya değer görüldü. İki ya da üç kez öncü oldu. Anlattığına göre kızlar çalışmaya gitmek için sabırsızlanıyorlarmış. Yalnız biri oyuna ve eğlenceye gideceğini söylemiş. Çalışmaktan nefret ediyormuş. Ama benim kızım bu açıklamadan hoşlanmamış ve yanıtını vermiş: "Dinle beni, düşünce tarzın çok kötü, çünkü zamanımızı boşa harcamaya hakkımız yok. Bizi oyuna göndermenin neye mal olduğunu düşünebiliyor musun?"

Bana tarlalardan gönderdiği mektuplarda, evdekine göre daha açık konuşuyor ve farklı bir tavrı var. Tarımdaki bu çalışmayı, devrime önemli bir katkı olarak görüyor. Örneğin şunu yazıyor bana: "Elimi çabuk tutmalıyım, çünkü on milyon ton (şeker kamışı -Ç.N.) ürüne kendi katkımı gerçekleştirmeliyim." Hep bu türden sözler ediyor. Gerçekten insanı duygulandıran mektuplar.

Ana Barbara'da gördüğüm "yeni kadın" niteliklerini, Ludmila'da göremiyorum.. Bununla birlikte kafayı çalıştırıyor ve bugünün çocuklarıyla, eski dönemin çocukları arasında çoğu zaman bir karşılaştırma yapıyor. Kötü eğilimli bir çocuk görürse, uyarıda bulunuyor: "Anneciğim, bu çocuk bizim ülkede bulunmamalıydı. Kalemimi çaldı, devrim çocukları böyle şeyler yapmazlar. Başka ülkelerdeki kötü çocuklar gibi davranıyorlar."

Bunlar güzel sözler, ama günlük yaşamda Ludmila çok farklı, çünkü bencil. Hoşuna giden her şeyi istiyor, oysa onun yaşında ya da daha küçük çocuklar bu kadar kaprisli değil. Ludmila'nın çok kusuru var. Özellikle Ana Barbara gibi söz dinlemiyor ve hâlâ benim yatağında uyumak istiyor.

Kimi kez Ludmila'ya, benim çocukluğumda zorunlu şeyleri almak için çok paraya sahip olmak gerektiğini anlatıyorum. Paramız yoktu ve karnımız doymuyordu diyorum. Bugün yiyecek az olsa bile, yine de işin içinden çıkıyoruz. Oysa eskiden aç kalıyorduk. Bunun üzerine soruyor: "Bütün bunlar nasıl kazanıldı? Silahlarla mı?"

Bir konuya yaklaşımı beni büyütüyor. Örneğin başka yerdeki bir durumu öğrendiği zaman, şöyle diyor: "Burada nasıl olduysa, oralarda da silah zoruyla, tüm bunlara son verilecek. Hakların ve malların eşitliğini sağlamak için tek yol bu."

Kıtlık çekmek benim kızlarımı hiç etkilemiyor. Çünkü hiçbir şeyleri eksik değil. Giyecekleri var ve para sorunları yok. Örneğin geçen hafta sonu Ana Barbara okuldan tek başına döndü. Cebinde beş kuruşu yoktu, oysa ben böyle bir şeyi sevmiyorum, başına bir kaza gelebilir; taksi tutması gerekebilir. Böyle durumlar için cüzdanında biraz para bulundursun diye ısrar ediyorum. Bunun için de ona kırmızı renkte güzel bir cüzdan verdim: "Hiç gereği yok" dedi. Para cüzdanından söndürmesini istemiyor. Ben üstelleyince, başından savdı gitti!

Ana Barbara'ya okçeli ayakkabı aldığım için geçen gün babası benimle kavga etti. Olayı büyüttü ve bana şiddetle çattı. Çocuklara karşı çok ciddi olmamı istiyor, oysa bu benim için olanaksız. Kör şeytan! Böyle ayakkabıları kendisi istedi. Eleodoro içeri girer girmez, tartışma başladı. Eh, ben de ağzımı açtım: "Beni rahat bırak, şu ayakkabılar yüzünden başımı ağrıtmı. Giyilmiş bir ayakkabıyı geri veremem. Olay çıkarmanın ne âlemi var? Ayakkabı alma sırası bana ya da Ludmila'ya gelirse, ona veririz."

Eleodoro çok değişti. Genelevde çalışırken ondan tümüyle uzaklaşmıştım. Benimle ilgili hiçbir şey bilmiyordu ve beni bulmak ya da çocukla ilgilenmek için hiçbir çaba harcamıyordu. Ben okula girdiğimde, o da Ana Barbara ile ilgilenmeye başladı. Bakanlığın bana yeterince para verdiği ve kızının bir şeye gereksinimi olmadığı bir zamanda ona büyük ilgi göstermeye başladı. Şimdi onu sık sık görmeye geliyor ve yaranmaya çalışıyor. Herhalde benim de buna sevinmem gerekir.

Doğrusu Eleodoro, küçük kızıma karşı da çok yakınlık gösteriyor ve Ludmila da öyle davranıyor. Bu kız her duruma uyum sağlıyor. Ana Barbara'nın ona baba dediğini duyunca, o da "baba" demeye başladı. Onu okşuyor, öpüyor. Buna karşılık Eleodora da kendi kızından değil, kızlarından söz ediyor. Eğer şekerleme getirmişse ikisine de verir. Krallar bayramında "çocuklara bir şeyler alalım" dedi.

Ana Barbara artık büyüdü. Babasının en büyük korkusu, onun bir

zenciy         olması. Oysa ben, bunu kötü kar  ılamayacağımı söyledim,       kendisi bir beyaz olmakla birlikte benim gibi bir melezle evlendi. Kızım istediğine       olur. Bu kendi bileceği şey, ben buna kar  ımayacağım gibi, tüm yaşamını bir erkekle geçirmesi gerektiğini de ona söyleyecek değilim. Ona kimseyi sevdirmeye çalışmayacağım ve bir şeye zorlamayacağım, yoksa hep gelip bana   atacaktır.

Eleodoro ile tartıştığım zaman, onu ikna edebiliyorum. "Tamam", sen haklısın diyor, ama bir başka seferde haklı çıkmaya   alı  ıyor. Bu sorunları kızlarla değil, yalnız benimle tartışıyor. Ana Barbara geçen gün tarla çalışmasından dönerken, bir erkek arkadaşından mektup geldi. Kız ve erkek çocuklar, birbirlerine çoğu zaman mektup yazıyorlar ve çalışmalarının nasıl geçtiğini anlatıyorlar. Gömleğini yıkamaya götürürken, bu mektubu gördüm ve kimden geldiğini sordum. "Bir okul arkadaşımdan", yanıtını verdi, "her zaman bizimle oynayan tatlı bir   ocuk."

-Ah,   yle mi!

-Çok hoş bir zenci, ince yapılı ve neşeli bir   ocuk.

Bu ke  fimi Eleodoro'ya bildirdim. "Benim bildiğimi ona söyleme, dedi, onu gözaltında tutacağım." Bu adam gerçekten böyle aklına estiği gibi konuşuyor!

Eleodoro'nun annesi hiçbir zaman benim koyu renkli olmamı söz konusu etmedi. Onun bu ırkçı düşüncelerinin nereden geldiğini bilmiyorum. Kendisine sorduğumda, renk kar  ıımı çiftleri sevmediğini, bir beyazla bir zencinin yan yana bulunmasından hoşlanmadığını söylüyor. "Bana kalırsa, diyorum ona, çok doğal bir olay bu. Sadece bir zevk sorunu. Ayrıca siyah deri pis değil ve kimseye de bula  mıyor!"

Bu ırkçı önyargılar nedeniyle Francisca'nın da, evlendiği aileyle ba  ı dertte, ama ben bunun pek ciddi olduğuna inanmıyorum. Francisca'nın kızı Z  raya   rneğin beyaz tenli. Kızının kara tenli olduğunu söyleyen Francisca. Bu kompleksler, böyle önyargılar, çocukluğundan beri onun kafasına sokan b  y  kanneden geliyor. Biz   ocukken, Susana ile çok alay ediyorduk, sanıyorum aynı tavrı kendi kızına karşı da takıyor. Ama Luisito sarışın olduğu için ona bula  mıyor. Zoraya biraz esmer diye ona   atıyor.

Ludmila siyah saçlı, koyu tenli. İri gözleri, uzun kirpikleri ve k  -

çük bir ağzı var. Ana Barbara kimi kez ona *mulatica* diyor (küçük melez), ama onun konuşma tarzı öyle, yoksa kötü niyeti yok. *Mulatica* sevgi içeren bir terim. Üstelik Ludmila'ya beyaz dersiniz öfkeleniyor ve hemen düzeltiyor: "Ben mulatica'yım."

Benim en büyük kaygım; kızlarımın evlendiklerinde düşkünlüğüne uğramaları. Onun için eşlerin evlenmeden önce her yönüyle birbirini tanimasından yanayım; böylece sonra benim gibi düşkünlüğüne uğramazlar. Bu soruna iki üç kez değindim, her seferinde de eleştirildim. Bana göre, bu davranış tümüyle normal. Eğer bir kadınla bir erkek birbirlerinden hoşlanıyorlarsa, niçin sevişmesinler? Bunda ne kötülük var? Bazı arkadaşlarım beni onaylamıyorlar ve "yani, diyorlar, bir gün birisiyle, bir gün ötekiyle, öyle mi?"

Daha neler! Ben özgür aşk deyince, paranın işe karışmadığı aşkı anlıyorum. Eğer bir adam hoşuna giderse, bir süre onunla olursun. Birbirinizde bir şey bulamazsanız, haydi hoşça kal dersin. Bağlı kalıp kötü yaşamaktansa, erken ayrılmak daha iyidir. Bir gizemi keşfetmek için artık kimse gözleri kapalı evlenmek istemiyor. Çünkü evlilikte cinsel bakımdan anlaşma çok önemlidir. Bir kadın gebe kalmamak için gerekeni de yapmalıdır.

Ana Barbara bu yaşta, gebeliği önlemek için gerekli olan her şeyi biliyor, yaşamın bu yanını anlıyor, çünkü bunları onunla tartışıyorum. Elbette her şeyi ona ayrıntılarıyla anlatmıyorum ve bir erkekle bir kadın arasında nelerin geçebileceğini tek tek saymıyorum. Sadece cinsel ilişki ile doğum arasındaki bağlantıyı ele alıyorum.

Eğer kızım daha açık tavırlı olsaydı ve bana konuşma fırsatı verseydi, bu daha kolay olurdu. Ben de başka bir yöntem uyguluyorum. Konuyu yavaş yavaş anlasın diye önünde ilginç bir olaydan söz ediyorum. Ben anlatıyorum ki, o da bana anlatsın. O çok sade bir konuyu açınca, ben ortaya müthiş bir bomba atıyor ve güvenini kazanmaya çalışıyorum.

Ana Barbara'nın okulunda kızlarla oğlanların arkadaşlık etmesi olağan karşılanıyor, ama birbirlerini okşamaları ya da öpmeleri için bazı koşullara uymaları gerekiyor. Ayrıca, ben kızımın okulda gebe kalmasını da istemiyorum. Bence en normal, evleneceği ve yuva kuracağı bir arkadaşla rastlaması; yoksa bu ilişkiler her yerde ve önüne

çıkanla olmamalı. Bunun yeri okul değil. Öte yandan, kızlarımın evliliğini de kafama takmış değilim.

Kızımın orospu olma tehlikesi hiç yok. Yoksa bu benim için korkunç bir yıkım olur. Para kaygısı da yok. Devrim içinde, eskiden olduğu gibi olağandışı davranışlara rastlanmıyor. Günümüzde bir kadın gebe kalmak istemiyorsa, bunu önleyecek önlemlere başvurabiliyor ve bu cinayet sayılmıyor. La Rampa'da, Capri oteli çevresinde ve Vedado semtinde polis 300 genci tutukladığında, Fidel bir konuşma yapmak zorunda kaldı ki, bu, benim için beklenmedik bir şeydi. Fidel'in açıklamasına göre bu gençler, hırsızlık yapmışlardı. Uyuşturucu alıyorlardı, âlem yapıyorlardı. Vücutlarını, mal karşılığı yabancılara satan kızlar vardı* Oysa ben bu gibi şeylerin artık Küba'da ortadan kalktığını sanıyordum.

Kötü arkadaş çevresine düşen gençler var. Ana Barbara'ya her zaman söylüyorum: "Hep mücadele etmelisin. Okulda bir saygısızlıkla karşılaştığında ya da bir öğretmen sana kaba davrandığında, bu davranışın kötü olduğunu arkadaşlarına açıklamalısın ve onun değişmesini söylemelisin. Eğer onları ikna edemezsen, uzaklaşmalısın."

Bence bu sorunlar çocukların yapısından değil, ailenin ihmalinden kaynaklanıyor. Aslında ana,babalar çocuklarının gereksinimini anlamalıdır, onların karınlarının doyup doymadığını bilmelidir. Eğer kızlarım gereksinimleri oldukları şeyleri ben vermezsem, gider başka yerde ararlar ve kötü yola düşerler. Bana sorarsanız fuhuş gerçekten bir utanç, çünkü Küba'da iş var. Çalışmak isteyenlere kapılar açık.

Okulda kızların dikiş ve örgü işlikleri var. Çocukların giysilerini yıkamayı ve ütümeyi öğreniyorlar. Böylece iyi birer ev kadını olmasını öğreniyorlar. Ama anladığıma göre yemek pişirmesini öğrenmiyorlar. Gerçekte bu, günümüzde artık sorun değil, eğer bir kız kocasıyla iyi anlaşıyorsa, birbirlerine yardımcı oluyorlar. Yoksa birbirlerinden ayrılmaları gerekiyor. Bir çiftin mutlu olması için, sorumlulukların paylaşılması gerekiyor. Çiftler çalışmalı ve evle ilgilenmeli** Artık günümüzde kadınla erkek arasındaki eşitsizlik ortadan kalktı. Durum başka bir görünüm kazandı.

* Fidel Castro, 29 Eylül 1968'de radyoda yaptığı bir konuşmada, lisenin birinde ortaya çıkan bir grup gencin, sınıflarda bulunan televizyonları kırdıklarını ve Che Guevara'nın portresini yırttıklarını anlattı.

** Mart 1975'te çıkan yeni aile yasası, her iki eşin de ev işlerinden sorumlu olduğunu belirtiyor.

enle Gustavo iki yıl sekiz aydır birbirimizden ayrıyız. Ağustos 1969'da resmen ayrıldık. Kız kardeşim Xiomara'nın anlattığına göre, Gustavo sık sık ziyaretine geliyor ve benden söz ediyormuş. Beni çok seviyormuş ve unutamamış, birlikte olduğu kadını da terk etmiş.

Bunun üzerine ben de kız kardeşime şöyle dedim: "Dinle, onu gördüğün zaman, kendisine dönmeye hazır olduğumu söyle. Ben de onu seviyorum ve unutmadım." Ama onu görmedim.

Bir gün ona otobüste rastladım. Vebadan kaçır gibi kaçtı benden. Otobüsten indi, ben de indim. Hemen konuştum: "Bir yere yetişecek gibisin."

"Evet, evet, dedi, bir toplantıya gidiyorum, oradan da bu akşam Orient'e hareket edeceğim." Hepsı bu kadar. Başka bir gün görüşebileceğimizi bile söylemedi. Hoşça kal demedi. Beni görmekten çok rahatsızdı. Bu arada ben çirkinleştım, şişmanladım ve bir tuhaf oldum!

Daha sonra Xiomara onunla konuşmuş. Bana karşı pek kaba davranmadığını, acele bir toplantısı olduğunu ve konuşmaya vakit bulmadığını söylemiş. Ayrıca babası da bir araba kazasında ölmüş ve buna çok üzölmüş.

Babasına pek üzöldüğünü sanmıyorum, çünkü annesini çok seviyor ve babasına karşı kin besliyordu. Babası bütün parayı at yarışlarında harcıyor ve kadına acı çektiriyordu. Gustavo annesine, bu adamı terk etmesini salık veriyordu. Onun ölümüne nasıl üzölmüş olabilir? Tersine sevinmiş olmalı.

Benim dileğim ondan bir çocuk sahibi daha olmaktı. Ama onu eve getirme umudum artık kalmadı. Ne olursa olsun, öğrenimimi ve işimi terk etmeyeceğim. Yalnız para açısından değil, bu, benim için, her alanda bağımsızlığı ve özgürlüğü temsil ediyor. İnsanın istediğı bir şeyi kendi çabasıyla kazanmasından daha zevkli ne var? Kollarımı kavuşturup, her şeyin bir tepsi içinde sunulmasını bekleyemem.

Bir gece düşümde Gustavo'nun geri geldiğini gördüm, ama rejimden hoşnut olmadığı için Küba'yı terk etme koşulunu ileri sürüyordu. Gustavo'nun gerçekten böyle bir öneri getirdiğini düşünelim. Ona şu yanıtı veririm: "Asla. Aşkımından vazgeçmeyi yeğlerim." Ben Küba'yı asla terk etmem, çünkü burada çok mutluyum.

Bir ara matematikten diploma alacağımı düşünüyordum, çünkü en başarılı olduğum ve bana en kolay görünen ders oydu. Sınavlarda 100 üzerinden 86 ve 90 aldım. Ders dışında da çalışsaydım, en iyi notu ben alabilirdim. Sınavlara yalnız öğretmenden öğrendiklerimle giriyorum. Artık matematik öğretmeni olmak istemiyorum. Şimdilik bir laboratuvar da çalışıyorum, ama basit bir teknisyen olarak da kalmak istemiyorum. Bunun önemsiz ya da zor olduğunu söyleyemiyorum, ama üniversitede kalmaktan mutluluk duyacağım.

Bugün beni en çok çeken şey, endüstri mühendisliği. Daha önce bunun ne olduğunu kimse bilmiyordu. Öğretmenlerimizden bir dizi konuşma dinledik. Bu konuşmalarda elektroniğin, inşaat mühendisliğinin ve mühendislik okullarındaki çeşitli dalların neler olduğunu açıkladılar. Bu dallar arasında beni en çok çeken endüstri mühendisliği oldu. Şimdilik beş yıllık öğrenci programı var, ama fakülteyi bitirdikten sonra, kendimi tümüyle incelemeye vermek için bir burs isteyeceğim.

Fakülte sayesinde CUJAE'de* bir iş buldum Öğrencilerin çoğu bursluydu. İlk başta sadece öğrenim görüyorduk, ama daha sonra biraz çalışmamız gerektiğini anladık. Bunun üzerine üniversite personeli içinde çalışmaya başladık. Çeşitli dersler vardı. Bir bilgilendirme toplantısında, hem öğrenim görülen hem de çalışılan dallar olduğu söylendi. Herkes hangi dala yatkınsa onu seçmeliydi. Örneğin ben fakülteyi teknisyen olarak bitireceğim. Tüm öğrendiklerim, belki de biraz yararlı bir şeyler yapmak ve üniversitedeki güçlükleri biraz azaltmak olacak.

Bütün günüm çok dolu. Sabah saat 8'den öğlene kadar çalışıyorum. 6.40'da evden çıkıyorum, eğer çok otobüs beklemiyorsam, 20 dakikada yetişiyorum. Öğleyin saat 1'de üniversite lokantasında yemek yiyorum. Sonra CUJAE'ye gidiyorum ve saat 4.30'a kadar kitaplıkta çalışıyorum. Çünkü o saatte ilk ders başlıyor. Ders çıkışı Coppelia'ya gidiyor ve orada ya bir döndurma yiyorum ya da bir pizza. Gece 9.30'da eve dönüyorum. Daha önce iyi yemek yemiş olduğum için, o saatte yalnız bir bardak süt içiyorum.

Bakkalda hiç kuyruğa girmiyorum ve herhangi bir kimse gibi kendi azığımı alıyorum. Örneğin kahve pazartesi satılıyor, ben salı gidi-

* Küba'nın en ünlü devrim şehitlerinden J.A. Echevarria'nın adına yapılan üniversite sitesi.

yorum, böylece kuyruk kalmamış oluyor. Bakkal sabah 7'den akşam 10'a kadar açık. Cumartesi sabahı et satılıyor. Ben öğleden sonra gidiyorum ve böylece beklemiyorum. Eğer benden önce iki ya da üç kişi görürsem, kuponumu veriyorum ve biraz dolaşıyorum, benim etin kesilip hazır olduğu anı hesaplayarak gidip alıyorum. Mağaza eve uzak olduğu için, elimdeki paketlerle ya otobüse biniyorum ya da taksi tutuyorum ki, bu da bana 1 pesoya mal oluyor.

İnatçı biri olduğum için giyeceklerimi kendim yıkıyor ve kendim ütülüyorum. Bunları benden daha iyi yapabilecek birinin olabileceğini düşünemiyorum. Belki kirlileri bir çamaşırcıya vermek daha uygun; kendisi götürüyor ve getiriyor, ama bu sistem benim hoşuma gitmiyor. Bana öyle geliyor ki, eşyalarımı başkalarınıninkiyle karıştırırlar. İşte buna dayanamam. Üstelik kendime özgü çamaşır yıkama ve ütüleme tekniğim de var.

Cumartesi ve pazar günleri evde oturuyorum. Cumartesi çamaşır ve alışveriş günüm. Pazar günü ütü yapıyorum. Kızlarımın benimle olduğu tek gün pazar. Böylece onlara güzel yemekler yapıyorum. Onlara etli yemekler ve tatlılar hazırlamayı seviyorum. Yiyeceklerin karneye bağlanması kimilerini etkileyebilir, ama ben hiç etkilenmiyorum. Bunun nedeni yalnızca kızlarımın yatılı okulda olması değil. Onlar evde olduğu zaman da durum aynıydı. Yiyecek konusunda her olanağa sahibim.

Örneğin bir buçuk kilo pirinç verdikleri zaman, bu bize bol bol yetiyordu, ben pirinç sevmiyorum. Sonra bu miktar, üç kiloya çıktı. Kızlarım benimle olduğu zaman, yağ ve tereyağı evimde eksik olmuyordu. Her gün bir litre süt alma hakkımız var, ama ben bu hakkı yalnızca hafta sonu kullanıyorum. Yumurta da bol bol var, istediğimizden çok. Benim en sevdiğim et. Onu da yeterince buluyorum.

Bana sorarsanız Küba'da çözülmesi gereken ilk sorun, geri kalmışlığın ortadan kaldırmak. Bizim hiçbir endüstri dalımız yok, bu durumdaki bir ülke gelişemez. Şu anda tüm endüstriyel donanım dışarıdan geliyor. Ne radyo fabrikamız var, ne buzdolabı. Ama artık bunlar kurulmaya başladı. Tarımda makineleşme olmadığı için o da geri. Bu alanda da yavaş yavaş makineleşme başlıyor. Geri kalmışlığın üstesinden gelmenin bir tek yolu var, çalışmak. Bunun çözümü öyle kolay değil.

Otobüslerin dışardan geldiğini biliyor musunuz? Eğer yeterli dövizimiz yoksa, bunu malanga ile değiş tokuş yapabiliriz. Bu da yiyeceklerin sınırlandırılmasını gerektiriyor, çünkü otobüs sorunu, yedek parça yüzünden daha zor bir sorun. Eğer insanlarımız otobüsle yolculuk yapamıyorsa, tonlarca malangaya sahip olmak neye yarar?

Kuzey Amerika ile anlaşma olasılığı bulunmadığından, bizim daha çok çalışmamız gerekiyor. Kapitalist ülkelerle barış içinde bir arada yaşamının bir işe yarayacağını sanmıyorum. Bu durumda ben de şefimizin tutumunu bütünüyle onaylıyorum. Bu konuyla ilgili bir halk sözünü anımsıyorum: "İnsanın kötü sağlığı olaksa, hiç olmasın daha iyi." Ruslar iki tarafı da idare eden bir politika izliyorlar. Bizim böyle bir politikamız yok. Biz ya bu yandanız, ya öbür yandan. Bilmiyorum nedense ben Çinlilere daha çok yakınlık duyuyorum, onların daha açık bir politika izledikleri söyleniyor, onlar daha az ikiye bölünmüş. Bana öyle geliyor ki, onlar Fidel'e daha çok benziyorlar.

Bu sorunları daha önce düşünmemiştim ve ilgilenmiyordum. Başka bir dünyada yaşıyordum. Şimdi biraz okuyorum ve bu sorunları yansız bir insan olarak düşünmeye çalışıyorum. Belli bir tartışmada görüşlerimi doğrudan doğruya açıklayabiliyorum. Örneğin bir gün benim ve kızlarımın, Latin Amerika'daki gerilla savaşlarına katılmamız hiç de olanak dışı görünmüyor. Elbette böyle bir yazgının hoşuma gidip gitmediği sorulacak olursa, bütün içtenliğimle hayır derim. Ama beni çağırırlarsa, kaçamam, bu nedenle bunu düşünmemeyi yeğliyorum. Daha önce bizim Küba'da uğradığımız haksızlıklara başkalarının katlanmasına izin vermek ve artık bizim rahatımız yerinde diye eli boş durmak, pek doğru olmayacaktır. Böyle bir davranış insanca olmaz. Bununla birlikte, kızlarımdan ayrılmam da zalimce bir şey olacaktır, ama gerekirse kabul edeceğim.

Saptadığım bir gerçek varsa, o da, emperyalizme karşı artık bir gerillanın olmadığıdır. Eğer antiemperyalistler anlaşır ve Che örneğinde olduğu gibi "Yeni Vietnamlar yaratalım" derlerse, düşman bölünür, işleri daha kolay biter. Bu konuda çok az bilgim olmakla birlikte, gerilla sorunu beni her zaman sarsmıştır. Yoksul ve cahil insanların, özgürlüklerini kazanmak için birdenbire silaha sarılması, akla uygun mu?

Dünyada en çok hayran olduğum kişi Che Guevara. Ben bir erkeğe

hiçbir zaman güzelliği ya da gözleri için hayran olmadım. Benim için önemli olan, onun varoluş karşısındaki tavrıdır. Kahramanına şu bir tek temel üzerinde seçim yapma izni vermeyen tek ölçü budur. Ama Che'nin çıkar gözetmeyen tutumu, herkesi fersah fersah geride bırakır. O hiçbir zaman kendini düşünmeyen, hep başkalarını düşünen biridir. Che! Doktorluk yapan ve bugün bizim gibi rahat durumda olan birinin, eşini ve çocuklarını bırakıp Bolivya'da savaşmaya gitmesini nasıl düşünebiliriz! Böylesine büyük bir kahraman hiçbir zaman olmadı.

Fidel Castro'nun adını da sayabilirim, ama saymıyorum. Ben birisi hayattayken ona hayranlık duymuyorum. Bununla birlikte, ona da derin bir hayranlık besliyorum, onun olayları dile getiriş biçimini seviyorum. Benim için en büyük hayranlığı hak eden insan, başkalarının yararı için, haklı bir nedeni savunurken ölen Che gibileridir. Castro'ya da hayranım, ama ikisini bir tutmuyorum. Camilo için de büyük bir hayranlık duyuyorum, ama onun ölümü Che'nin ölümünün boyutlarına varmadı. Ayrıca Che dediğim zaman, onun tüm arkadaşlarını da düşünüyorum.

Che'nin ölüm haberi geldiğinde tarlada çalışıyordum. Bize çeşitli gazeteler geliyordu ve her biri ayrı bir yorum yapıyordu. Kamptaki arkadaşların yorumu şöyleydi: "Yalandır. Düşmanları onu kaç seferdir gömüyor. Bu kadar önemli bir kişinin en ön safta savaştığına inanıyor musunuz? Buna olanak yok. Onu öyle kolay kolay öldüremezler." Bu sırada *Granma** da olayla ilgili bir haber yoktu. Ama Fidel'in olayla ilgili bir konuşma yapacağı söylenince, gerçeklerden kuşkulanmaya başladık.

Fidel'in konuşmasını duyduktan sonra, dayanılmaz, korkunç bir duygu kapladı içimizi, evet korkunç bir duygu. Ciğeri beş para etmez adamların böyle eşi bulunmaz bir insanı öldürmesi, bize sonsuz bir acı verdi. Yaşamını devrime adanmış bir insanın ölümünü gözümüzün önüne getiremiyorduk.

Ben de Devrimi onun gibi seviyorum, ama önemli bir kişi değilim. Ayrıca devrimci olmam için bir sürü neden de var: Benim doktorumun annesi gibi başından kötü şeyler geçen insanlar da var! Kocasını

* *Granma* gazetesi, Komünist partinin yayın organıdır. Adını, 1956 yılında, Fidel Castro'yu ve arkadaşlarını Meksika'dan Küba'ya götüren tekneden almaktadır.

yitirdi ve oğlu İspanya'da kaldı. Ama o yine de Devrimin başarılarının tüm mutsuzlukları giderdiğini söylüyor. Böyle bir kadın hayran olmaya değmez mi?

Geçen gün, Amerika'da yaşayan halamdan bir mektup aldım; hiç hoşuma gitmeyen bu mektubu size aktarıyorum:

23 Şubat 1970

Sevgili yeğenim,

Umut ederim bu mektup sizi sağlık içinde bulur. Tanrıya şükür biz de iyiyiz. Eğer sana yazmıyorsam, unuttuğumu sanma, Pilar. Evinde geçirdiğimiz günleri asla unutacak değilim. Bu arada adresini bilmediğimi ve göndermelerini beklediğimi eklemeliyim.

Benim sevgili yeğenim, burada her şey çok güzel ve bulunduğumuz mahalle seninkine benziyor, burası da sakin. Hava soğuk, ama hiç kar yağmıyor. Evler ahşap, güzel renklerle boyanmış, pencereler camlı ve perdeli.

Pilar, sonunda dayalı döşeli bir eve taşındık: bir salonu, bir mutfak, iki banyolu odası ve bir family room var, başka bir deyişle, çamaşır, ütü ve dikiş dikilen oda. Deniz evden ne güzel görünüyor. Gece ışıklar suyun üstünde yansıyor. Çok hoş bir görüntüsü var. O çok sevdiğin dayın, televizyon idaresinde marangoz olarak çalışıyor. Bir gün onu televizyonda görebilirsin. Ben sana yazarken o da bir tablonun çerçevesini boyuyor. Söylediği budalaca sözleri sana aktarıyorum. "Söyle küçük Kübalya istediği zaman buraya gelebilir. Kendisini çok arıyorum ve geleceği zaman buzdolabına birkaç şişe bira koyacağım. Aynı şeyi kocasına da söyle."

Kızların için burada ne kadar güzel şeyler olduğunu söylerken, cesaretimi toplamak gereğini duyuyorum. Ve yemek pişirmesini sevsen, buradakilere bayılırsın.

Ana Barbara'ya selamımızı söyle ve Ludmila'ya sıkı sıkı sarıl. Pilar, bana senin ve kızlarının birer fotoğrafını gönder. Halan ve dayın sana tüm sevgilerini gönderiyorlar.

Caridad

Ben bu mektuptan hoşlanmadım. Sözünü ettiği güzel şeyler gerçekten olabilir, ama belki de bir sürü yalandır. Caridad gideli ancak iki ay oldu, oysa burada da binbir çeşit güzel şeyler bulunuyor. Ne olursa olsun, ben buradakilerle yetinmeyi yeğlerim ve fazlasını istemem. Caridad'ya vereceğim yanıtta, buradaki Noel bayramını kaçırdığını söylemek isterim, çünkü çok güzel olacak. O sevdiğim soğuk buralar su gibi akacak. Ve ben burada kendi ülkemde içeceğim. Benim yemek pişirmeyi sevdiğim doğru, ama burada kendi ürünlerimizle. Üstelik halam burada da iyi yemekler yiyordu ve açlık nedir bilmedi. O burada yaşarken, benim yemeklerimi çok beğeniyordu. Peki şimdi niçin eleştiriyor ve orada daha iyi olacağına inanıyor?

İçtenlikle söylemek gerekirse, ne onun böyle bir mektup yazmasını ne de okumayı isterdim. Aslında benim gözümde ülkesini terk etmiş olan ailesini de terk etmiştir. Bunu yalnız halam için söyleyemiyorum, annem ya da kızım için de aynı şeyi söylerim. O bu sözleri hak etti. Yanıtımda bunları yazacağım. Küba'da her şeye sahip olan bu kadının sözünü ettiği güzel şeyleri orada nasıl kolayca edinebileceğini merak ediyor ve sormak istiyorum. Burada sıkıntı içinde yaşıyorlardı, bir yoksul gibi giyiniyorlardı ve halam bir çift küpe alabilmek için çok şeyden vazgeçiyordu. Burada hiçbir şey değildi. Yalnızca ilkokulu bitirmişti. Devrim sırasında bir klinikte iş bulmadan önce hizmetçilik yapıyordu. Yine de ona orada şans dileyelim!

Eğer burada birtakım yanlışlıklar yapıldıysa, bunun nedeni kötü niyetli insanlardır. Bir sürü darkafalı adamın çalıştığı yönetimde hata yapıldığını duydum. Onların dayıları olduğu için, kapı dışarı edilemiyorlar ve az çalışmak için oralara sığınıyorlar. Maaşı alıp işe gelme alışkanlığı bize eski rejimden miras ve belki bugün daha da arttı. Ayrıca çalışma alışkanlığı olmadığını da söylemek gerekir; ben fabrikaya girdiğimde, çalışma temposu beni şaşırttı. Bu benim için bir yenilik oldu.

Sosyalizm kuramıyla ilgili olarak nerdeyse hiçbir şey bilmiyordum, ama şimdi sosyalist bir ülkede yaşamaktan mutluyum. Komünist Manifesto'yu ya da öbür kitapları okumamış olmakla birlikte, benim için bu sistem insanların eşitliği anlamına geliyor. Bu sistem içinde yaşıyorum ve bunun için çok mutluyum. Bildiğim kapitalist sistemler-

le karşılaştırdığımda hükümet biçimleri arasındaki büyük farkı görüyorum. Şimdi artık toplumsal sınıflar yok ve hepimiz eşitiz; fuhuş yasaklandı, büyük topraklara sahip olma hakkı ve özel mülkiyet kaldırıldı, kiralar ucuzladı. Her şey devletin elinde olunca, gelirden birkaç kişi değil herkes yararlanıyor. Doğrusu kapitalizm de ilerleme gösterdi, ama ben onu düşünmüyorum artık.

Benim gözümde devrim insanın en güzel girişimi, dünyanın en güzel şeyi ve yaşamın yetkin biçimi. Bence devrim insana aşk ve güzellikten başka bir şey vermiyor. Hiçbir kötülüğe yol açamaz. Bence insanın erincinin, ekonomik ve toplumsal sorunların anahtarı o. Sen benden daha iyi değilsin, ikimiz aynı düzeydeyiz. Durumumuzu düzeltmek ve geleceğimizi güvence altına almak için aynı haklara sahibiz. Bu nedenle, bana bu kadar çok şey veren Devrim için bugün çalışıyor, onun için mücadele ediyor ve onun için yaşıyorum.

ÜÇÜNCÜ KISIM

INOCENCIA ACOSTA FELİPE

BİRİNCİ BÖLÜM

CENNET

Devrimden önce, eğer hizmetçilik yapıyorsanız, en geri yaratıktınız, bir köpektiniz. Benim durumum böyleydi. Ailem bile beni küçük görüyordu. Aile toplantılarına gittiğim zaman, kendimi küçük görüyordum. Başkalarının giysileri benimkinden daha iyiydi. Gittikleri yerler de öyleydi. Ben onlar gibi ne denize gidiyordum, ne gezmeye. Çünkü başka türlü bir çalışmaya hazırlanmamıştım. Ben de okumak isterdim, ama köyde okula at sırtında gitmek gerektiğinden, biz küçükler gidemiyorduk. Aslında okul çok uzaktı. Bu nedenle yalnız ilk sınıfları bitirdim ve ancak devrimden sonra ortaöğrenime ulaşabildim.

Bugün ev hizmetçiliği işi, yeni anlayışlarla değişmiştir. Bugün artık benim böyle bir kompleksim yok ve kendimi başkalarından daha yoksul görmüyorum. Bu meslekte, herhangi bir işçi gibi çalışıyorum.

Devrim öncesinde biz kadınların önyargıların ötesinde hiç yaşama şansı yoktu. Çalışmamız için binbir zorluğa katlanmamız gerekiyordu. Kafanız çalışıyor olsa bile, bir iş bulabilmeniz için ayrıca güzel olmamız ve bir torpil bulmanız gerekiyordu. Değer hesaba katılmıyordu. Bugün Devrim koşullarında işler tersine döndü: bilginize göre iş buluyorsunuz ve saygı görüyorsunuz. Eğer bu kadar önyargı olmasaydı, ben yaşamımda daha az acı çekecektim. Başka bir işte çalışabilirdim ve emekliliğim bile olabilirdi. Bana bir tek güzel anı bırakmayan bir kocaya 25 yıl dayanacağıma, yeniden evlenebilirdim ve çocuklarım olabilirdi. Kadınların kurtuluşunun benim için çok önemli bir sorun olduğunu, bütün bu olaylar açıklıyor. Şimdi adını anımsamadığım çok güzel bir kitapta, pasaklı bir hizmetçinin başka bir yaşam sürebileceğini Lenin bize anlatıyor.

Reinaldo Serrano ile nişanlanırken, kafamda bin türlü düş kuruyor-

dum. O güne dek hiç keyfimce davranamamışken ve bir tutsak gibi yaşamışken, onunla evlendiğimde artık düşündüğümü söyleyebileceğimi ve tek başıma davranabileceğimi sanmıştım. Ne yazık ki Reinaldo bütün düşlerimi yıktı. Karşımda daha sert bir şef buldum. Onun karakteri benimkinden tümüyle farklıydı, ona karşı çıkmaya çalışıyordum, ama sanki duvarla konuşuyordum.

O kendinden başkasını düşünmüyordu. Oysa çocukluğumdan beri bana aşılanan düşünceye göre, başkalarına karşı kötülük yapmamak için özveride bulunmak gerekiyordu. Ben kendi adıma hiçbir zaman birisine doğrudan doğruya kötülükte bulunmadım. Eğer komşunun bir işini görebiliyorsam, bu bana mutluluk veriyor. Benim yaşamdan amacım her zaman böyleydi ve kendim için hiçbir şey istemedim.

Ben bir Tanrıya inandığım halde, Devrimi de savunabilirim. Tanrıya inananın Devrime inanmadığını hiçbir zaman söylemedi Fidel. Bu tür sorunlara karışmıyor o. Artık kiliseye gitmiyorum, çünkü Devrimin bu harekete iyi gözle baktığını sanmıyorum. Bununla birlikte, bana öyle geliyor ki, Devrimle dinin ilkeleri aynı: insanların birbirlerini kardeş gibi sevmeleri, birlik olmaları, bencillikten kurtulmaları gerekiyor, çünkü bir dostluk var, bir ailenin bireyleri gibi bir kardeşlik var, bu nedenle eşyanın paylaşılması gerekiyor. Eğer herkes bu ilkeyi benimserse, bunun iyi bir şey olacağına inanıyorum. İnsanları politik bağlanımlarına göre değil, duygularına ve yaşam biçimlerine göre değerlendiriyorum. Devrimin böyle bir zorlaması yok. Devrimci olmadığım halde alçakgönüllü ve cömert olan insanlar var.

Devrim, duyumsanması gereken bir gerçekliktir. Eğer insan böyle bir duyguya sahip değilse, Devrimin özveri gerektiren görevlerini sonuna dek yerine getiremez. Küba halkının iyiliğine inanıyorum, çünkü hepimiz devrime katıldık ve bir tek bağla bağlandık. Daha önce Tanrı inancı ve kilise, bizi birbirimize bağlıyordu. Bugün bu bağı politika oluşturuyor. Bu nedenle devrim de biraz inanca benziyor.

Benim geride kalan çok güzel anılarım var. Babamı yitirdiğim sekiz yaşına dek çok mutluydum. Daha sonra araya geçici mutluluklar girmekle birlikte, hep mutsuz yaşadım. Benim yaşamımda bir çocukluğum vardır, bir de bugün. Bunları anımsarken, sanki hiç unutulmayacak güzel bir kitap okuyorum. Niçin yalnızca bu anıları sakladığımı

bir psikologa sormak isterdim. Başka yerlerde de yaşadım, ama onlar bende bir iz bırakmadılar.

54 yıl önce dünyaya geldiğim evi anımsıyorum. Matanzas bölgesindeydi ve orası benim için bir cennetti. Bir tepeyi dolanarak çiftliğe giriliyor ve en yukarıda ev bulunuyordu. Oradan beyaz toprak bir yol geçiyordu. Ev *guano*'dan (bir çeşit palmiye) yapılmıştı, ama çok genişti, çatısı palmiyedendi ve veranda ile çevriliydi. Verandadan çıkarken, karşınıza çok büyük bir meşe dikiliyordu, bahçeye ve avluya gölge düşerdi; biz çocuklar da orada oynuyorduk. Bu bahçede annemin en çok sevdiği güller ve çiçekler vardı. Nerede oturduysak, bahçemiz oldu. Evin arkasında ahır ve küçük çağlayanlar oluşturarak akan bir çay vardı. Düz taşlar orada küçük bir havuz meydana getiriyordu. Berak suda yüzüyorduk.

Evin bir yanında sebze bahçesi vardı. Lahana, kıvırcık salata, turp, hatta satmak için domates ve biber gibi her çeşit sebze yetiştiriliyordu. Daha yukarıya yucca, mısır, tatlı patates ve patatesle daha basit bitkiler ekiliyordu. Onun da ötesinde şeker kamışı vardı. Bitkiler mevsimine göre değişiyordu: yuccadan sonra tatlı patates, ardından patates ve muz geliyordu. Soğan her mevsim vardı. Bunlar örgü yapıp mutfağa asılıyordu. Her zaman iyi yemekler yeniliyordu, çünkü babam yiyeceklere dikkat ediyor ve iyi beslenmemizi istiyordu.

Yetiştirdiğimiz her şeyi satmıyorduk, önce yiyeceğimizi ayırıyorduk. Örneğin kız kardeşlerimin yiyeceği yoksa, ya da kötü ürün almışlarsa, onlara bir çuval fasulye ya da tatlı patates gönderiyorduk. Kız kardeşim Gabriela'nın kocası çalışmadığı için yeterli yiyecekleri yoktu, bu nedenle babam ablamı gözetiyordu.

Babam bir *colono** idi ve şeker kamışı tarlası olduğu için iyi yaşıyordu. Babam tarlayı şeker endüstricilerinden kiraliyordu ve eğer kira sözleşmesi yapılmışsa mülk sahibi kiracıyı kapı dışarı edemiyordu. Babam hasat sonunda yılda bir kez kirayı para olarak ödüyordu ve cebinde kalanla yatırım yapıyordu. Ailem tutumluydu, babam hiçbir zaman kendisi için mülk satın almıyordu, bu kira sisteminin sürüp gideceğini sanıyordu. Zaten mülkü olanlar elindekini öyle kolay kolay sat-

* Colono: şeker kamışı tarlalarında işçi. Ama bu terim ister mülk sahibi olsun, ister kiracı, şeker kamışında çalışan herkes için kullanılıyor.

mıyordu. Şeker endüstrisini elinde tutanlar, zengin insanlardı: bunlar toprak satın alıyorlar, kiraya veriyorlar, ama satmıyorlardı, çünkü işletmeyi yeğliyorlardı. Eğer satarlarsa, bir kez para almış oluyorlar, oysa kiraya verirlerse, yaşam boyu gelir sahibi oluyorlar.

Zayas ailesinin şeker endüstrisi vardı ve bütün toprakları da fabrikanın yanındaydı. Bu insanlar Basklara benziyordu. Matanzas'da yaşıyorlardı, ama bir ya da iki ay mülklerinin olduğu yere geliyorlar ve işlerini denetliyorlardı. Geldiklerinde hizmetçilerini de birlikte getiriyorlardı. Evleri çok güzel döşenmişti, tıpkı kent evleri gibi. Ayrıca Havana'da da bir konutları vardı.

Küçükken, evin kızının piyano çalışını izlerdim. Açık kahverengi, bukleli saçları vardı. Güzel bir kızdı, ince bir insan olduğu belliydi. Giysileri güzelliğine yakışıyordu. Piyano karşısında öyle görkemli bir oturuşu vardı ki, sanki başka bir dünyadan gelen masal kişisiydi. İşte onun etkisiyle ben de piyano hocası olmak istiyordum. "Tamam tamam diyorlardı bana, hele bir büyü." Bu sözlerine inanıyordum. Ne saflık!

Zayaslar kurala uygun yaşıyorlardı. Çiftliklerini atla ziyarete gidiyorlar, insanlara güler yüz gösteriyorlardı. Ticari ilişkileri de iyiydi. Bir konuda titizdiler: kiranın ödenmesi. Köylülere karşı hiçbir zaman saygısız ya da kibirli davranmıyorlardı. Niçin şurası kazılmış ya da şu şuraya ekilmiş diye sormuyorlardı.

Şeker endüstrisi işçilere büyük kolaylık sağlıyor, özellikle her şeyi toptan fiyatına satıyordu. Her şey bol bol vardı: büyükbaş hayvan, kümes hayvanları, meyve ve ağaçlar. Köye yalnız tuz, kahve ve petrol almak için gidiliyordu. Geri kalanlar patrondan alınıyordu. Örneğin morina balığı kasalarla geliyordu; şeker, kurutulmuş et, pirinç çuvalarla geliyordu.

Evin yanından üç yol geçiyordu. Bir tanesi vaftiz babam Nicolas Satiago'un evine gidiyordu. İkincisi Cordobaslara gidiyordu; üçüncüsü, küçük bir köprüyle akarsuyu aşıyor, kız kardeşim Felicia'nın kocasının evine ulaşıyordu. Her ev birbirinden bir kilometrelik uzaklıkla ayrılmıştı; az ötede en yakın komşularımızdan Carriles ailesi vardı. Biraz daha ötede, vaftiz anamız Paula oturuyordu. Ufak tefek yaşlı bir kadındı. Annem ne zaman bir doğum yapsa, o ilgilenirdi. Vaftiz anası-

nın kutsal bir yeri vardı. Bize göre vaftiz anası ve babası en büyük saygıya değerdi. Bizim vaftiz anamız Donya Paula tüm çevrede tıpkı *Bakire* gibi saygı görüyordu. Bizi görmeye geldiğinde, sanki evimizi bir Tanrı ya da bir ermiş ziyaret ediyordu. Çevremizde her zaman saygın aileler, vaftiz babası komşular vardı; bunlar çocuklara göz kulak oluyorlar ve kendi çocukları gibi onları koruyorlardı. En ufak bir güçlükte, komşular birbirlerine yardım ediyor, örneğin çift sürmek için sabanlarını veriyorlardı. Eğer evde domuz kesilecekse, iki tane kesiliyordu, biri komşular için.

Eğer birinin düğünü bayramı varsa ötekiler koşup geliyordu; bir komşunun üzüntüsü varsa, hepsi paylaşıyordu. Bir ailede hasta varsa, herkes üzülmüyordu. Eğer birisi ölmüşse, gerl kalanlar hep birlikte ağlıyor, dokuz gün boyunca ne gülüyor, ne de eğleniyorlardı. Aile çevresi birinci yıl karalar giyerek yas tutuyor, ikinci yıl yarı yas tutuyordu. Yaşlılar yas tülünü her zaman ya gömleklerinde ya da kravatlarında taşıyorlardı. Herkes sırayla, üç ya da dört gün ölenin ailesinin yanında kalıyordu. İki üç aile yas evine nöbetleşe gidiyorlar, onlara yardım ediyorlar ve kederlerini paylaşıyorlardı. Bu tür ziyaretlere *novedad* (yenilik) adı veriliyordu.

1959'da bu bölgede sanıyorum çok az devrimci vardı, çünkü ancak kendi varlığını sürdürecekt küçük toprak sahipleri bulunuyordu. Bugünkü durumu bilmiyorum, ama burada denildiği gibi, Matanzas temizliği sırasında, iki Carriles bile karşıdevrimci diye tutuklandı.

O dönemde de, bugünkü gibi bir devrimci eğilim vardı, bir karşıdevrimci. Ayrıca tutucular ve liberaller de vardı. Liberaller öbürlerine göre biraz daha demokratı; tutucular ise ayrıcalıklı ailelerdi, örneğin Menocal* ve öbür ailelerde olduğu gibi.

Bizim plantasyonumuza "La Maravilla-harika-" deniyordu. Aşağı yukarı beş *caballeria* (83 hektar) kadardı; eh, bu da az sayılmazdı. Bizim bir çiftlik yardımcımız ve dört ya da beş rençberimiz vardı; bunlar *bohio*** adı verilen kulübelerde oturuyorlardı. Kulübeler ayrıca tahıl ya da tarım aletleri deposu işlevini görürdü; tayfun çıktığında oraya sığınırđık. Çiftliğin on beş dolayında ahırđ vardı; kimisi atlar için, kimisi

* General Mario Menocal'ın ailesi. Tutucu partinin lideri ve 1913-21 yıllarında Küba devlet başkanı.

** Çatısı palmiye yapraklarından köy evleri.

de büyükbaş hayvanlar için. Babamın üç ya da dört atı, yaklaşık 60 büyükbaş hayvanı, çift öküzleri ve bir düzine süt ineği vardı. Babam ve yardımcıları her gün üç bidon süt sağlıyorlardı; ikisi satmak için, biri eve. Bize süt veren boz ineğin adı Guarina idi. Biz bu sütle peynir, tatlı yapıyorduk, ayrıca içmek için de kalıyordu.

Babam iyi tavuk yetiştiriyordu; aman Tanrım! 300-400 tavuk birden. Onlara mısır veriyorduk; önlere atınca, bulut yığını gibi geliyorlardı. Ayrıca en az on beş domuzumuz vardı, en büyüklerini aynı yıl içinde kesiyorduk. Hepsi bir arada bulunurdu, ama içlerinden biri besiye çekilecekse, o alınıyor ve kıpırdamaması için dar bir yere kapatılıyordu. Yemek olarak *palmiche* (palmye meyvesi) ve mısır veriliyordu. Çok kıpırdamasına izin verilmiyordu, çünkü hareketsiz kalan domuz şişmanlıyor ve iyi yağ veriyordu.

Ayrıca bir sürü tarım aracımız ve İspanya ya da Amerika'dan gelen saban demirlerimiz vardı. Ayrıca testereler, çekiçler ve çapalar vardı. Babam bütün bunları kendi parasıyla almıştı ve özenle saklıyordu.

O zaman elektrik yoktu, gaz lambasıyla aydınlanıyorduk. Kuyumuz vardı, ama bir öküz arabasıyla bidonlarla dışardan da su taşıyorduk. Çocuklar haftada bir kez çaya gidiyor, su getiriyordu. Kardeşimle birlikte bu arabada gitmeye bayılıyordum, çünkü benim için çok hoş bir gezi oluyordu.

Evin iki bölümü vardı. Önce yemek odası görevini gören büyük bir salon. Çiftlikte çalışanlarla birlikte yemek yediğimiz uzun bir masa ve çok sayıda tabure bulunuyordu. Ama kanepemiz yoktu. Bir büfe vardı, üst kısmına bardaklar, alt kısmına yiyecek konurdu.

Evimizde kitaplar da vardı. Biz en küçükler okuma bilmiyorduk, ama ablalarımız geldiğinde bize öykü ya da ders kitaplarından parçalar okuyorlardı. Okumayı patronun evine gelen öğretmenden öğrenmişlerdi, ama pek iyi okuyamıyorlardı. Enişterim de bana biraz okuma öğrettiler.

Annemle babam okuma yazma bilmiyorlardı. İmzalarını bile atamıyorlardı. Komşular da öyle. Ama amcam Simon çok okuyordu. Ne zaman ona gitsek okurken buluyorduk. Denilebilir ki her akşam okuyordu.

Evin tabanı topraktı, ama köylük yerlerde yere kül yaymak, üstüne su serpmek âdetti. Böylece yer beton gibi parlak oluyordu.

Mutfak evin içinde değildi; orada bütün bir yıl domuz ya da başka hayvan kesilirdi. Büyük bidonlarda domuz yağı ve evde annemin hazırladığı domuz kızartması olurdu. Sobada odun yakardık, çünkü kömürü, yalnızca et kebabı, et tütsülemesi, et yahnisi ve pişmesi uzun süren reçeller için kullanırdık. Ev için kullandığımız odunları ormandan ya da ekim yapılmayan ırmak kıyısından toplardık. Odun kesmeye annemle babam birlikte giderdi, bazen de annem yalnız giderdi, nasıl olsa uzak değildi. Akarsuyun kıyısına iner ve yanması kolay olan kuru dalları keserdi.

Ben Honório Acosta ile Adriana Felipe'nin kızlarıyım; her ikisi de İspanyol asıllı Kübalıdır. Ben yalnızca annemin ailesini tanıdım. Annem, babasının ölümüne dek Las Villas'ta yaşadı. On beş kardeştiler. Babam ise, Matanzas'ta doğdu. Her iki aile de köylü kökenli. Hepsisi de rençperdi, ama babamın ailesinin durumu daha iyiydi. Kendi toprakları vardı. Her çocuğa işleyeceği kadar toprak parçası düşüyordu. Buna karşılık annemin ailesi toprağa kira ödüyordu. Annemle babamın nasıl tanıştıklarını ve nasıl birbirlerine söz verdiklerini bilmiyorum. Evlendikleri zaman babam artık çok genç değilmiş. Babam yirmi altı, annem on beş yaşındaymış.

Babam *mambi* imiş, anlayacağınız 1895'de İspanyollara karşı ormanlarda gönüllü savaşan bir askermiş. 1900'te savaş bitinceye dek ormanda kalmış. Alay komutanı general Betancourt'muş. Annemin iki kız, on iki erkek kardeşi varmış. Bunların on biri savaşta ölmüş. Hepsisi de gönüllü *mambi*'ymiş. Limones toplu kıyımında ölmüşler: İspanyollar onlara bir tuzak kurmuş ve bütün Kübalıları bu bölgeye sığınmaya zorlamışlar. Sanıyorum o bölgede kim varsa öldürmüşler. Dayım Ignacio bu kıyımdan kurtulmuş, çünkü o başka bir birlikteymiş. Kendi çapında şairmiş ve dizeler yazmasını seviyormuş. Bizi görmeye geldiğinde gitar eşliğinde *decimalar** söylerdi. Yaşlıydı ve dörtlükler yazardı, ama onun savaştan söz ettiğini hiç anımsamıyorum.

Babamın ailesi de çok kalabalık: on dört çocuk! Çocukluğumda

* Sekiz heceli, on dizeli İspanyol şiirleri.

Boris ve Lelo amcalarım bizi görmeye gelirlerdi; sırtlarında bir *quayabera** olurdu ve babam gibi, kemerlerinde koca bıçaklar (cuetela) taşırldı. Bunlar da şarkı söylerdi. Zaten ne zaman eve gelseler, bir şenlik olurdu.

Ablam Felicia 1895'te savaş sırasında doğmuş. O, beş yaşına basıncaya dek, babam ormanda yaşamış. Büyükannesinin evinde büyümüş ve öteki kardeşleriyle olan ev yaşamını bilmemiş. Belki de bu nedenle onlardan farklı biri olmuş. Onların en sevdiği çocuk olduğu için de şımartılmış. Birtakım ayrıcalıkları varmış, yoksa İspanyollar onu öldürebilir ya da kulağından küpesini çalabilirlerdi. Savaş sırasında insanlar daha farklıydı ve çocuklarına daha çok dikkat ediyorlardı. Belki de ablam ailenin ilk çocuğu olduğu için daha ayrıcalıklı oldu. Ben doğduğum zaman, o evlenmişti bile.

Savaşın sonunda babam bir "yer" kiralamış ve beş kız, altı oğlan hepimiz orada doğmuşuz. İkinci kız Gabriela'nın doğum tarihi 1902. Daha sonra dünyaya gelen üç çocuk, ben doğmadan önce ölmüş. Ben dokuzuncu çocuğum. Benden sonra Teodoro ve Cesar var.

Benim doğumumda annem kanama geçirmiş ve ateşi çok yükselmiş, öyle ki beni emzirememiş. Onun için suyu azaltılmış kutu sütüyle beslenmişim. Öbür kardeşlerimin başına böyle bir şey gelmemiş. Ben sütü biberonla almaya alışık olduğum için, bu iş uzun sürmüş: yere uzanıp bir bira şişesinden süt emdiğimi anımsıyorum. Beş yaşındaydım, uyumak için biberonla süt içiyordum. Şişemi, yastığımın altına koyuyor ve biberonumu emmek için gece uyanıyordum. Yedi yaşına dek kullandığım bir emziğim vardı. On bir ya da on iki yaşına dek onu sakladım. Köye her giden bana bir tane getirirdi. Onu elimde ya da ağzımda taşırdım. Ancak birçok şey için, gezdirmek vb. söz vererek beni emzikten vazgeçirdiler. Aslında gezintiye çıkmadan önce emziğimi atıyor, dönüşte yeniden alıyordum. Babam bunun kötü bir alışkanlık olduğunu, dudaklarımın zenciler gibi sarkacağını söylüyordu. İşte bundan utanıyordum. Başkalarının yanında saklıyordum, ama sonunda yavaş yavaş vazgeçtim.

40 günlük olunca kaşıkla kahve verirlerdi bize. Ben bugün de bu alışkanlığı bırakmış değilim. Kahve kanı temizler ve güç verir. Kahve-

* Kübalılara özgü kıvrımlı kumaştan hafif giysi.

nin bütün aileme ve bana güç verdiğine inanıyorum. Annem kahvenin çocukların midelerini sağlamaştırdığına inanıyor. Bize her sabah ve yemekte birer çay kaşığı kahve verirdi. Kahveyi yedikten sonra masaya otururduk. Annem bizim için hafif bir kahve yapar, telvesini hepimize dağıtırdı. Kendisi ve babam için acı kahve yapardı.

Kız kardeşim Honoria benden bir yıl sonra doğmuş. Astımı vardı ve annemin yanından ayrılmazdı. İçimizde en çok onunla ilgilenirdi annem. Ben de babamın en çok sevdiği çocuğu olduğum için onun yanında olurdum. Evet, benle Honoria ailenin en şımartılmış çocuklarıydık. Sanki ikizmişiz gibi en güzel kumaşlardan bir örnek giyinirdik. Ama kardeşlerim bizi kıskanmazlardı, babam onlara nasıl davranacağını bilirdi. Hepimize tek tek nasıl davranacağını bilirdi. Bu konuda yetenekliydi. Hoşumuza gidecek şeyleri yapmak için çaba harcardı. Beni tutku derecesinde seviyordu ve "mi madre" diye çağırırdı. Annesi gibi olduğumu söylerdi. Bunun bir ayrıcalık olduğunu ve bana karşı özel davrandığını çok iyi anlıyordum. Örneğin tüm beyaz civcivler benim olurdu ve benim olduğu için de kesilmezdi. "Bu *mare* için" derdi babam, *madre* (anne)'yi böyle söylerdi. Babam bize dana da verirdi, biz de onlara birer ad takardık. Bir keresinde bana ahırdaki en güzel boğa yavrusunu armağan etmişti; ona Bayamo adını vermiştik. Annesinin adı Guarina'ydı. Bu boğa sanıyorum saf kandı ve özel bir görev yüklendiğinden, öbür hayvanlardan ayrı yaşıyordu. Böyle çok sevilen bir çocuk olarak büyürken, bu mutluluğun sonsuza dek süreceğini sanıyordum; oysa daha sonra kötü bir darbe yedim.

Babam kısa boyluydu. 1 metre 60 santim kadar. Pek şişman değildi, 70 kilo vardı. Saçları ağarmıştı, gözleri siyahtı. Bıyıklıydı, rengi esmerleşmişti ve kolları çok kıllıydı. Köye ya da bir düğüne gittiğinde *quayabera* giyiyordu. Bugünkü hippiler gibi saman sapından bir şapkası vardı. Onun takım elbise giydiğini hiç görmedim.

Babam, herkese hizmet etmesini seven ve sevilen bir kimseydi. İçeri girer girmez hepimiz öpmek için koşuyor ve birer öykü anlatıyorduk. Buna karşılık annem yapısal olarak soğuk ve kuru bir kadındı. Babam bizi sabah akşam her fırsatta öperken, annem bunu pek seyrek yapardı.

Babam her zaman sevecendi. Bir yaramazlık yapınca öfkelenmez-

di, "Anneniz duymasın" derdi. Çünkü annem kavga çıkarıyordu, anlıyorsunuz ya. Emir annemden gelirdi ve hep üste çıkardı. Örneğin öteki anneler şöyle der: "Baban gelsin, bütün yaptıklarını söyleyeceğim." Onun öyle bir şeyi yoktu. Bize emir vermek için arkasına kimseyi almazdı, ama bizi dövmezdi de. Gözlerini öyle bir ayırırdı ki, dövmesine gerek kalmazdı. Böylece yaptığımızın doğru olmadığını anlar ve bir daha yinelemezdik. Eve konuk geldiğinde, bize bir göz atardı ve biz de çıkar avluda oynardık. Bizden saygı bekler ve bu saygıyı görürdü. Bizi korkutmak için bazen eline bir terlik alırdı, ama hiç dövmezdi. Hem babam buna izin vermezdi... Annem çok ciddiye, babam öyle değildi. Kimi kez annem bize homurdandığında, babama sığınardık, o bizi avuturdu.

Babam sevgi açısından zayıftı. Ama karakter sahibiydi, eğer kendisine kötü davranılırsa, öfkelenirdi ama çabuk yatışırdı. Tüm çocuklarına karşı nazik davranırdı. Uyumamıza yardım ederdi. En küçükten başlardı, sırayla giderdi. Bir tabure üzerinde otururdu, çünkü evimizde koltuk yoktu. Bize şarkı söylerdi, sonra her çocuk için tek tek yakarırdı. Kimi kez sıramız gelmeden uyuya kalırdık.

Babam bize eski şarkılar söylerdi, çünkü o zamanlar köylerde başka şarkı bilinmezdi. Neşeli bir insandı. Bu şarkılardan birisinin sözlerini size aktarıyorum.

*Hermosa vanidad ne llores
ni de tu amor pongas quejas,
pues sabes que las abejas
viven en todas las flores**

Evde başka müzik yoktu. 1922 yılıydı ve köylerde radyo bilinmezdi.

Annem çok ince yapılıydı, sarışın ve mavi gözlüydü. Teni çok açıktı. Güneşe çıkar çıkmaz cildinde kırmızı benekler oluşurdu. Hep dik dururdu, çok hoş bir görüntüsü vardı, ama pek gülmezdi. Açık

* Ağıt dökme kibirli güzellik
ne de aşkın sızlansın,
çünkü biliyorsun
anlar her çiçeğe konar.

kahverengi saçlarını bir eşarpla bağlardı. Hiçbir zaman başı açık komşulara gitmezdi, ayrıca bir şal örterdi. Giydikleri kendi annesininkilere benzerdi: pamuklu kumaştan çiçekli ve ayaklarına dek inen geniş bir etek giyerdi. Bacaklarını gören olmazdı, her zaman koyu renkli çorap ve potin giyerdi. Gömleği de eteğiyle aynı renkte ve aynı kumaştandı. Yakası çok yukarıdaydı ve göğsünde hiç de uygun olmayan bir süs vardı. Annemin gezmelik olarak beyaz dantelli tek bir giysisi vardı. Annemin de babamın da bir tek takısı yoktu. Babam öldüğünde annem karalar giyindi.

Annem ciddi ve iyi bir kadındı, kendini ailesine adamıştı, çıkacak sorunları çözmek için kaygılanırdı. Bizim için her şeyi yapardı, ama pek anlayışlı ve duygulu değildi. Babamızın tersine bize az ilgi gösterirdi. Oysa çocuklar okşanmak ister, sözlerinin dinlendiğini görmek ister. Ben onu açık tavrılı bir anne gibi anımsamıyorum. Yanımıza yaklaşıp bir şeyi nasıl yapmamız gerektiğini söylemezdi. Örneğin kızlarına şöyle diyen anneler vardır: "Şunu şöyle yapmalısın!" Bizim annemiz yaşamla ilişkili şeyleri bize açıklamazdı. Öfkelenirdi, ama asla bir açıklama yapmazdı. Hasta olan en küçüğümüze sevgi gösterirdi. Ona üzülüyor ve yakınlık gösteriyordu. Demek böyle bir yeteneği vardı, ama yalnız Honoria ile.

Onun babama karşı da sevecen davrandığını görmedim. Ona ilgi gösteriyordu, ama yanına oturduğunu ya da sevgisini gösterdiğini hiç görmedim. Belki de ben, kocasına karşı nasıl duygular içinde olduğunu bilmiyorum.

Annemin hiçbir özelliğini taşımıyorum. Çocuklarından hiçbiri ne açık tenli, ne mavi gözlü. Neredeyse hepimiz babamıza benziyoruz. Yalnız Adolfo ile Felicia biraz annelerine benziyorlar. Tanımadıklarını karşı kuşkulu olmamakla birlikte, çok ilgisizler, ama böyle olmayı seviyorlar.

Ben her zaman saygılı davrandığım ve açık kapı bırakmadığım için, neredeyse hiçbir zaman cezalandırılmadım. Çocukken herhangi bir şeyle saatlerce oynayabilirdim ve annem çok uslu olduğumu söylerdi. Öylesine sakın ve akıllıydım ki, annem benim gibi yirmi tane çocuk büyütebilirmiş.

Büyükler bizi şeytanlarla, cadılarla ya da zencilerle korkutarak de-

netliyorlardı. Aslında zencilerin çocukları çaldıklarını söylerlerdi. Eğer birinin tepeyi aşp bize doğru geldiğini görürsek, kaçıp bir yere saklanırdık. Büyükler bizi uyarırdı: "Zencilerin olduğu yere gitmeyin. Bir zenciye asla yaklaşmayın ve verdikleri yiyecekleri almayın." Bu sözler bizi tehlikeden korumak içindi, yoksa korkutmak için değil. Bu bölgede herkes çocukları çok severdi.

Evde önce çocuklar yemek yerdı, sonra büyükler. Daha doğrusu babam evdeyse, önce büyükler yerdı, sonra çocuklar. Ama tarlada çalışıyorsa, eve geç dönerdi ve o zaman önce çocuklar yerdı. Bugün torunlarla birlikte bile aynı âdet korunuyor: Büyükler masaya oturmadan kimse yemek yemez ve onlar kalkmadan kimse kalkmaz. Camaguey'deki kız kardeşim de çocuklarını bu âdete göre yetiştirdi. Gerçi bu da günümüzde değişiyor ve herkes istediği zaman masaya oturup istediğinde kalkıyor.

Evimizdeki yemek masası kutsal sayılırdı. Üzerinde oturmamıza izin verilmezdi ve masa eski de olsa, üzerine örtü konmadan yemek yenmezdi. Yemeğe oturmadan önce saçlarımızı taramamız ve ellerimizi yıkamamız gerekirdi. Sonra dik oturmalı ve sessiz durmalıydık. Yemek sırasında yalnız büyükler konuşurdu, o da öyle fazla değil. Bir şey söylemek istersek, önce annemizden izin almamız gerekiyordu. Yemeğimizi bitirmeden önce su içme hakkımız yoktu. Disiplin, papazlar ya da rahibeler okulunda olduğu gibi çok sıkıydı. Daha sonra hizmetçi olarak çalıştığım zaman, düşünün, "manastırda mı büyüdün" diye sordular bana! Öfkeli olsam bile, şimdiye dek sert bir çıkış yaptığım ya da kapıyı çarptığım görülmemiştir. Yemek sırasında konuşmama dikkat ederim.

Evimiz çok iyi düzenlenmişti. Herkesin kendi su bardağı vardı. Başkasınınkini kullanmazdı. Herkesin kendi diş fırçası ve havlusu vardı. Elimizi ve tabak çanağı kurulamak için ayrı ayrı bezler olurdu.

Ablalarım evli oldukları için annem çok çalışırdı. Evle, sütle, yiyeceklerle, sebze bahçesiyle kısaca her şeyle ilgilenirdi. Üstelik annem diktiş dikerdi, çocukların giysilerini elle yapardı. Babamın ve erkek çocukların saçlarını keserdi. Her zaman babamdan önce kalkar, kahvesini hazırlardı. Çiftlikteki çocuk sobaya odun taşırdı; kolay yanması için bunlar küçük parçalara bölünürdü. Annem kahveyi süzer ve hâlâ ya-

takta olan babama götürürdü. Çocuklar da yatakta olurdu. Onları tek tek uyandırır ve sütlü kahvelerini verirdi. Kahveyi yatağa götürme âdetini kız kardeşlerim hâlâ sürdürüyorlar.

Bundan sonra herkes kalkar, giyinir, sonra kahvaltıya giderdi. Sıcak süte tuz konurdu (bunun çok iyi olduğu söylenirdi); eğer ekmek gelmemişse, annem evde yaptığı pastalardan verirdi bize.

Yataktan kalktığımızda yüzümüzü bir leğenin içinde yıkar, saçlarımızı tarardık. Kızların büyük tarağı, oğlanların ince dişli tarağı vardı. O zamanlar saç fırçamız ve diş macunumuz yoktu, diş fırçalarını sabuna sürerdik. Çocuklar evin bir köşesinde bir gerdel içinde yıkanırdı. Buna alıştık. Ben büyüdüğüm halde, böyle yıkanırdım.

Kırsal kesimde herkes sabah saat 4'te uyanır ve erkenden çalışmaya gider. Şafakta, horozların ötüşüyle uyanma âdeti vardır. Çiftlikteki yardımcımız Ruperto önce inekleri sağlar, sonra babamla çalışmaya giderdi. Biz saat 7'de uyandığımızda, babam tarlada olurdu.

Kahvaltıdan sonra annem bizi giydirir, mutfakla ilgilenir, süpürür, yıkar, evin dışında olan ve bir ev kadar büyük olan tuvaletleri temizlerdi. Çocuklar böyle bir temizlik yapmazlardı, çiftlik uşağı da yalnız kendi işiyle uğraşırdı.

Saat 10'da annem bize yine süt verirdi ya da meyve yerdik. Köy yerinde her zaman yiyecek olurdu. Öğle yemeği 12'ye kalmadan, yani erken yenirdi. Akşam güneşin batışında yemek yerdik ve erken uyurduk. Yediklerimiz fasulye, pirinç, sahandada yumurta, taze ya da kurutulmuş et, morina balığı vb.ydi. Ayrıca tavuk da yerdik, elbet her gün değil. Öğle yemeğinden sonra tatlı yerdik, çünkü bu gibi yemek üstü yiyecekleri annem evde hazırlardı: portakal ya da greyfurt reçeli, goyav kompostosu, pirinç ya da mısır sütlacı. Ben bunları çok severdim.

Öğleden sonra saat 3'te yeniden bir kahvaltımız vardı. Örneğin annem bize süt ya da peynir reçeli* hazırlardı. Bu saatte yeniden kahve içilirdi, bu bir âdetti. Yoksul olmama karşın ben bu âdeti hep korudum. Günde on beş fincan şekerli kahve içerim; hem de yeniden ısıtılmış değil, taze yapılmış. Doyuncaya dek kahve içiyordum. Sınırlama gelmeden önce kahveciye kendim gidiyordum, haftalık bir kilo kahve mi alıyordum. Eve gelen her konuk kahvesini içerdi. Bense ne zaman

* Limon suyu ve şekerle kaynatılan süt, pıhtılaşır ya da hamur gibi olurdu.

canım isterse. Yemek eksik olabilirdi, ama "*teniendo café, tenemos la vida por delante*"*

Annem, babam çok tutumluydu. Giyecek ya da ilaç gibi çok gerekli şeylerin dışında dışardan pek bir şey alınmazdı. Boşa para harcanmazdı hiç. Annem parayı bir sandıkta saklardı. Kimi kez de hırsız korkusundan bir teneke kutuya koyar, toprağa gömerdi; oysa o zamanlar hırsızlık pek bilinmezdi. Ama bir önlem olarak evin içine gömer ve üstüne bir sandık koyardı. Bekçiliğini de biz çocuklar yapardık. Kâğıt paraydı bunlar, ama miktarını tam olarak bilmezdim. Bu paralar ya kirayı ödemek içindi ya da hayvan almak için, çünkü hayvanların sayısı giderek artardı. Doğrusunu isterseniz, ne zaman para olsa, babam hayvan alırdı.

Annemin para sorunu yoktu. Bunu dert etmezdi. O evi yönetirdi. Para sorunu babamın işiydi. Evde bir şey eksik olsa, babama söylerdi: "Şu eksik, bu eksik." Babam da köye gider, gerekli olanları alırdı. Annem köye hiç gitmezdi, çünkü yol uzundu ve atla gidiliyordu. Babam, biz çocuklara ve anneme giyeceklerle ayakkabı alırdı. Çarşaf ya da havlu ve kapacak gibi şeyleri de o alırdı. Haftada bir kez at sırtında petrol, kumaş, kahve, ekmek ve şeker gelirdi. Sanıyorum haberleri de bunları getiren Don Roberto Santella taşırdı. Çünkü evde hiç gazete görmedim. Mektuplar "şeker işletmesine" gelir, oradan Don Roberto'nun eliyle dikkatle dağıtılırdı. Eğer hasta olan varsa, Don Roberto ona gözde ilaç sayılan bikarbonat getirirdi.

Annem her zaman sandıkta giysi ve havlu bulundururdu. Ona kalırsa bu hazırlık doktor çağrılacağı bir gün içindi, ama eve doktor çağrıldığını hiç görmedim. Köye doktor getirmek kuşkusuz çok pahalıya mal olurdu. Hem çok para isterdi, hem bazı doktorlar köye gelmeyi sevmezdi. Vaftiz anamız Donya Paula hastalarla ilgilenir; nezle, boğaz ağrısı gibi hastalıklar için çeşitli bitkileri kaynatır verirdi. Annem en küçüğümüz olan Cesar'ı doğururken, doktor çağırdık, çünkü altı kilo kadar geliyordu. Anılarım biraz belirsiz, ama kanama olduğu için yere kan yayılmıştı ve bu da babamı doktor çağırmaya zorladı. Doktor tepeye atla çıktı, çünkü araba oraya dek gelmiyordu.

* "Kahvemiz olduğu sürece, yaşamayı sürdüreceğiz."

Benim evde tek işim oynamaktı. Otların altındaki tavuk yumurtalarını alıyor ve eve getiriyordum. Annem bana bir önlük takıyordu, içi yumurta dolu eve dönüyordum. Her gün sepetleri yumurtayla dolduruyorduk. Ayrıca annemle meyve toplardım. Domates ve biber toplamaya da giderdik. Bu gibi işlerden çok hoşlanıyordum, benim için bir oyundu.

Çiftliğin uşağı Roberto bize kibar davranırdı. Onun süt sağmasını seyrederdik ve güğümleri taşımasına yardım ederdik. Yedi yaşındayken ata binerdim ve kardeşim Adolfo'yu da terkime alırdım, çünkü çocuklar öne, büyükler terkiye binerdi.

Ben ne atlardan, ne ineklerden, ne yarasalardan, ne de yılandan korkardım. Yalnız yerde çürüyen palmiye yapraklarına dikkat etmemiz her zaman söylenirdi, çünkü altında akrep ya da örümcek olurdu.

Altı yaşındayken evi süpürmeye başladım. Bu bir zorunluluk değildi, yalnızca evi temiz görmek hoşuma giderdi, o kadar. Kahvaltıdan sonra ayakkabıları ve giysileri toparlamak gerekirdi, yatakları da yapardık. Kız kardeşimle ben yatakla ilgilenirdik, ama anlaşılan iyi yapamazdık, annem yeniden düzeltirdi. Bulaşık yıkadığım da olurdu, ama pek seyrek. Annem mutfakta dolaşmamızı pek istemezdi, bir yanımızı yakacağımızdan ya da tavayı devireceğimizden korkardı.

Sekiz dokuz yaşlarına geldiğimde, evdeki başlıca işim yeri süpürmek ve süprüntüleri yakmaktı. Çamaşırı annem yıkardı ve biz de kendi çamaşırımızı yıkayarak ona yardım ederdik. Ayrıca ateşin sönmesine de yardım ederdik; bunun için her zaman odun parçaları koymak gerekirdi.

Her türlü oyunu seviyordum, ama erkek çocukların top oyunundan özellikle hoşlanıyordum. Ağaçlara tırmanmaya bayılırdım. Yeğenlerim hep erkek çocuklarıydı ve genellikle aile içinde oynardık. Dışarıdan pek kimse katılmazdı. Teodoro küçük olduğu için genelde Adolfo ile oynuyordum. Honoria oyun oynayamazdı, çünkü terliyordu ve terlemesi yasaktı. Ona acıdığım halde yine de oynamıyordum, o da evde annesiyle yalnız kalıyordu. Adolfo bir meşe gibi güçlüydü, her yerde onu izliyordum. Ben Honoria ve Teodoro'dan daha güçlüydim. Onlara annelik ediyordum. Ardımdan geliyorlardı.

Honoria ile her zaman iyi anlaşıyordum. Çene çalmayı ve gülmeyi

seviyorduk. Birimiz evlenince, ötekinin gidip evinde yemek yiyeceği düşünüyorduk ve yapacağımız yemekleri birbirimize anlatıyorduk. Öbür kız kardeşlerimi görmeye gittiğim gün ancak birbirimizden ayrılırdık. Benim için Honoria özenilmesi gereken bir bibloydu. Herkesten önce onu düşünürdük. Ben güzel bir kızdım. O çok hoş bir bebektir. Ben tombulcaydım. Bana kısa giysiler giydireyorlardı, güzel güzel taranan perçemli saçlarım vardı.

Teodoro ile ben babamın en gözde çocuklarıydık; Honoria dışarı çıkamadığı için evde annemle kalırdı. Babam onu çok severdi, sarı bir elbisesi vardı, onun için "benim küçük kanaryam" derdi. Aslında hepimizin bir takma adı vardı. Honoria'yı hiç kıskanmazdım, ama Teodoro'yu biraz kıskanırdım, çünkü en küçüğümüz oydu. Eğer babam çalışmaya gitmeden önce Teodoro'yu birazcık kucağına alıyorsa beni de alması gerekiyordu. Eğer babam onu okşar ve beni okşamazsa, buna dayanamazdım. Böyle bir durumda babamın yanına oturur ve beni kollarına alıncaya dek pantolonundan çekerdim. Eğer Teodoro için şarkı söylüyorsa, benim için de söylemeliydi.

Babamla aynı yatakta uyurduk; benim başım onun ayak tarafına gelirdi, Teodoro'nunki onun baş tarafına. Aslında yatak geniş değildi ve üç kişiye yer yoktu. Aman Tanrım! Şimdi tüm bu ayrıntıları anımsarken ağlayışım geliyor, daha önce bunlardan söz etme fırsatı hiç bulmamıştım.

Babamın dediğine göre zenciler çalmasını diye onun ayaklarını saklamalıydım. Yatmaya gittiğimizde babam saklanmamızı öğütlerdi. Bizler zenci korkusu içinde büyütüldük. Dinsel törenleri için kan kullanırlarmış. Çocukluğumda, özellikle Matanzas bölgesinde, içki içerek ermişleri kutlamak için çocuk çalışıyorlardı. Ermiş Barbara için bir çocuk öldürdüklerini anımsıyorum: bir köylü terörüydü bu.

Anlatıldığına göre zenciler insanların kanını emermiş; ben bunun böyle olduğuna inanmıyorum. Herhalde çocukları öldürüyorlar ve fişkıran kanını alıyorlardı. Ne olursa olsun, kurbanlık hayvanları boğazlıyorlar, ayaklarından asıyorlar ve kanını topluyorlardı. Bütün bu kanları kullanıyorlardı. Zenciler bir bayram hazırlığı içine girip heyecan başladığında ana babalarımız bizi koruyacak önlemler alırlardı ve çoğu zaman bu öykülerle bizi korkuturlardı. Fırtına öncesinde nasıl her-

kes eşyalarını toplamaya başlarsa, çocuk hırsızları da ortaya çıkınca, insanlar tehlike işareti verirlerdi.

Ben zenci korkusu içinde yaşırdım. Beni çalmasıınlar diye geceleri başımı örtünün altına gizler ve korkulu düşler görürdüm. Beni çaldıklarını, peşimden gelip ayaklarımdan yakaladıklarını görürdüm düşümde. Evlenmeden önce bir gece korkunç bir düş görmüştüm. Pencere açık uyumaktan korkardım, ama sıcaktan kapalı yatacak gibi de değildim. Düş değil de, gerçek bir olay duygusu içinde yatağımdan fırladım, sinekliği dört köşesinden söküp birlikte yere yuvarlandım: Pencerede bir zenci vardı! Buna gerçekten inanıyordum. Ama şimdi kentte oturduğuma ve çevrede çok zenci bulunduğuna göre, artık korkulu düş gördüğüm yok.

İşte bu korkularım nedeniyle babamla uyumak istiyordum. Herhalde iki yaşında falandım, çünkü daha önce Gabriela ile uyuyordum. O evlenip gidince, beş yaşına dek babamla uyudum. Daha sonra annemin yatağında Honoria ile uyuyordum. Öteki odada Luis Herberto ile Adolfo yatıyordu. Onlar artık büyüktü ve herkesin kendi yatağı vardı.

Annemin demir bir karyolası vardı. Yüksek ve sinekliği olan bir yataktı bu. Üzeri deriyle kaplıydı ve biz bunun üstünde uyumasını severdik. Öbürleri kamp yatağıydı; un çuvallarından yapılmıştı ve katlanabilirdi. Tahta çerçeveye tutturulmuştu, yerlerinden sökülebilir ve yeniden bağlanabilirdi. Her yatakta bir sineklik ve bir örtü bulunurdu.

Yeğenlerim doğduğunda, çocuğun oluşumu ve dünyaya gelişleri üzerine soru sormaya başladım. Bu sıralarda on iki yaşında olmalıyım. Bizim çocukça sorularımızı yalandan yanıtlıyorlardı: bebekleri leylekler getiriyormuş, ben de doğru sanıyordum.

Bu öyküler karşısında kuşku duymuyordum, çünkü biz çocuklar hiçbir şey görmezdik. Ama daha sonra durum değişti; eve dişi bir köpek aldık, o yavru olduğu zaman, artık onu gözümüzden kaçırmıyorduk. Bunun üzerine hayvanları gözlemeye başladık, ama ben kız kardeşlerimi ne çıplakken, ne de doğum yaptıkları sırada gördüm. Oysa bir sürü yeğenim var! Doğum günü biz çocuklar bir parka ya da sinemaya giderdik, dönüşümüzde ebe kadın işini bitirmiş olurdu: bir bebek giyinmiş ve annesinin yanında uyuyor olurdu. Ben ne annemin, ne de kız kardeşlerimin doğum yaptığını gördüm.

Annemle babamın birlikte yattıklarını da hiç görmedim. Onlar aynı odada ve ayrı yataklarda uyurlardı. Ben ne annemi, ne babamı ve ne de kardeşlerimi çıplak gördüm. Küçükleri, evet gördüm. En küçük Teodoro'yu banyoda çıplak görürdüm, o dört yaşına başıncaya dek bu sürdü. Bununla birlikte kimse banyoya çıplak gitmezdi. Küçükken evet, ama daha sonra asla. Sabahları giyinik girerdik banyoya. Avluda bir çimento havuzumuz vardı; yağmur yağdığı zaman içinde bata çıka yüzerdik, ama giysili. Yatma saati gelince, annem uzun kollu bir gecelik giydirdi bize. Giyeceklerimiz sabah için yanımızda katlanmış hazır bulunurdu.

Koltuk altımızın tüylendiğini bilmezdim, ilk kez kılların büyüdüğünü gördüğümde, korkuya kapıldım ve "başıma neler geliyor" dedim. Ama ablam bunun doğal olduğunu söyledi, büyüyünce çıkarmış.

Göğüslerim için de aynı şey oldu. On üç yaşındaydım ve hiç mi hiç bir şey bilmiyordum. Korktum ve hastalandığımı sandım; "başıma neler geliyor" dedim kendi kendime. Ne trajik bir olaydı! Memelerim ağrıyordu; anneme bir şey söyleyemiyor ve sırtüstü yatıyordum. Âdet zamanı acı duymuyordum, ama memelerim bir işkenceydi. Biraz daha büyüyünce, sütyen takmaya başladım.

Ben ilk âdetimi on altı yaşındayken gördüm, oysa küçük kız kardeşim benden önce görmüştü. Belki de uzun boylu olduğum için. Aynı olay Honoria'nın başına geldiğinde, annesine sözünü etmiş ve açıklama yapmasını istemişti. Daha önce hiç kimse bunun sözünü etmemişti. Ben ilk âdet gördüğümde, annem dikkat etmemi ve erkeklerden korunmamı söylememişti. Aslında hiçbir şey aşılamazdı bize. Tüm bu gerçeklerin dışında büyüdük ve o dönemde erkek arkadaşlarımız olmadığından, uygarlığın uzağında yaşıyorduk. Başka insanları ve çocukları tanımadan tam bir yalıtılmışlık içinde yetiştik.

Annem babam geleneksel terbiyeye bağlı olduklarından, gerçeklerden uzak ve çocukça, gözümüz kapalı büyüdük. Bugün ortama egemen olan bu merak ve cinsel eğilimden biz yoksunduk. Bugün televizyonda çocuk düşürmeden, sevgililerden söz ediliyor, ama bizim zamanımızda büyükler, yanımızda böyle şeyler konuşmazdı. Bir kız âdetinin olduğunu ve yıkanacağını başkalarının önünde söylemezdi. Ben on beş yaşına gelinceye dek böyle sözleri hiç duymadım. Bu ko-

nularda öylesine bilgisizdim ki, bir kadının gebe karnına bile dikkat etmemiştim!

Biz kız ve erkek çocuklar birlikte evde oynardık. Çalılıkta herkesin gözleri önünde kendimize bir ev yapardık. Erkek çocuklar bebeğin ya vaftiz babası olurdu ya da babası. Bebeğe yemek hazırlamak için pirinç tanesine benzer taneler aramaya çıkardık. Ben bebeğe giysiler dikeyiyor ve yatak örtüsü hazırlıyordum. Bunun dışında hiçbir fikrim yoktu... Öyle ki, on üç yaşına dek cinsellikle ilgili hiçbir bilgim olmadı.

Kötü yaşam süren kadınlar hakkında bir yorum duymadığım gibi, kayınpederle gelin, kız ve erkek kardeş ya da yakın akraba çocukları arasındaki serüvenler üzerine de bir şey duymadım. Bunları daha sonra duydum, anlayacağınız yaşımla ilerlediği zaman. Kuzenlerimden söz edildiğinde kardeşlerimden söz edilmiş gibi olurdu. Ayrıca babam yeğenlerini görmeye gittiğinde, bizimle değil, Gabriela ile giderdi, çünkü biz küçükler at üstünde uzun yolculuk yapamazdık. Ama ailedeki âdete göre, yeğenler amcalarını ya da dayılarını görmeye giderdi. Böylece benim büyüklerim kendi amcalarını görmeye giderdi. Kadınlar için güzel atlar alınır, süslü eyerler takılırdı. Kız ve erkek kardeşlerim kuzenleriyle çok iyi anlaşılırdı.

Bizim orada herkes kilise nikâhı yapardı. Evlilik dışı ilişkiye izin verilmezdi. Kimse kimsenin karısını ya da kocasını ve nişanlısını ayartmazdı. Ne kendi ailemde, ne de komşular içinde ayrılma ya da boşanma gördüm. Şiddet hareketi ve adam öldürme ya da içkiyi kaçırıp cinayet işleme de görmedim.

Komşularımız hâlâ eski yerlerinde oturuyorlar... Şimdi belki çocukları ayrılma ya da boşanma âdeti edinmişlerdir, ama eskiden böyle bir şey söz konusu değildi. İnsanlar birbirlerinden ayrılmıyorlar ve yaşlılıktan ölüyorlardı. Çok sağlıklı ve dürüst bir yaşam sürüyorlardı. Cordobalar ailesinde beni üzen bir olayı anımsıyorum: kızlardan birisinin nişanlanmasına karşı çıkmışlardı. Bu ailede iki kardeşle tanışan iki kız kardeş vardı. Büyük kardeş büyük kıza âşık olmuştu; öteki kardeş de öteki kıza. Bilmiyorum nedense kızın ailesi bu evliliğe karşı çıkmıştı. Bunun üzerine kız bir manastıra kapandı ve asla evine dönmedi.

Bana anlatıldığına göre, Carriles ailesinden Silva, evlenmediği hal-

de bir çocuk doğurmuştu. Biz oradan ayrılmıştık. Böyle bir olay olduğunda kız tek başına kalırdı: Ailesi içinde yaşayamazdı, kimse onun ziyaretine gitmezdi, dostları olmazdı. Bu yalnızlığın sorumlusu kendisi olurdu. Ölümcül bir günah işlediğinden herkes için ölü sayılırdı. Şimdi her şey değişti: böyle birleşmelerden doğan çocuklar okula gönderiliyor ve burs alıyor. Devrimle birlikte yaşam değişti.

Biz evde Katolik dinine bağlıydık. Babam annemden de çok dine bağlıydı. Gerçi annemin de Tanrıya inancı vardı. Ne zaman bir güçlkle karşılaşsa, tüm sorunlarını çözecek bir varlıkmiş gibi "Tanrıya bel bağlardı. Sabah kalkar kalkmaz, kapıları ve pencereleri açar ve şöyle derdi: Tanrı gelsin ve bizi korusun." Öyle ki, ben elli dört yaşına geldiğim halde aynı şeyleri yapıyordum, çünkü çocukluğumdan beri bir alışkanlık olmuştu.

Her yemekte ve her akşam yatmada önce Tanrıya yakarıyorduk. Annem gözlerini kapatıp alçak sesle söylüyor ve biz yüksek sesle yineliyorduk; "Tanrı ekmeğimizi ve kullarını kutsasın." Kimi kez de şöyle diyorduk: "Tanrı bizimledir" ya da "Tanrıya şükür" Ben evleninceye dek hep böyle hareket ettim. Şimdi içimden yakarıyorum, artık göstermelik değil, kendim için.

Pazar günü çiftlikte kimse çalışmaz. Ne toprak sürülür, ne kamış kesilir, bir şey yapılmaz. Irgat sabahleyin izinli çıkar ve gezmeye gider. Akşamleyin döner ve ertesi sabah çalışmaya başlar. Her gün çamaşır yıkanır, ütü yapılır, ama pazar günü yapılmaz. Herkes güzel giysilerini giyer, süslenir. Kimi kez komşulara ziyarete gidilir.

Annemle babamın odasında İsa ile Meryem'in resimleriyle süslü bir sunak vardı. Ben hiç ermiş görmedim, ne ermiş Barbara, ne ermiş Lazar. Bunları görmek için yetişkin olmak gerekiyordu. Sanıyorum salı ya da perşembe, haftada bir kez annem mum yakardı. Evde her zaman mum bulundururdu. Annem ne zaman bir şeye gereksinim duysa, "Tanrıya güveniyorum" derdi. Elbette haklıydı, özellikle tahıl kıtlığı çekilen Machado döneminde. Kahve bulunmadığı ve başı ağrıdığı zaman, bana şöyle derdi: "Üzülme kızım, git ateşi yak ve üstüne tavayı koy, kahvenin geldiğini göreceksin." Ne zaman bir yabancı ya da bir dost gelse, bize biraz kahve getirirdi. Tüm bu küçük olaylar, bende Tanrıya olan güveni artırıyor.

Akşamları annem bulaşık yıkamaya başlayınca, ben de evi toplar, hayvanların yemini verir ve yemek artıklarını domuzların önüne koyardım. Sonra babam biz çocuklarla oturur, bize şarkı söyler ve yatağa gitmeden önce dualarımızı yaptırırdı. *Amentüyü*, *Babamız* ve *Meryem* duasını bize öğreten oydu; bir de şu duayı söylerdik: "Yatağımın dört ayağı var, beni koruyan melekler de dört tane: ermiş Jean, ermiş Pierre, ermiş Vincent ve ermiş Mattieu." Sonra babam bize şöyle diyordu: "Yat uyu ve korkma."

Tarla da tohumlar serpilmeden önce kutsanırdı: "Tanrı tohumları kutsasın ve meyvelerini bize versin!" Annem de tarlaya gider ve bu bu biçimde yakarırdı. Ermiş İsidor gününde hayvanlar ve tohumlar kutsanırdı. Yakarma yeri köydü ve tüm aile giderdi. Biz büyüklerimizin arkasında yürür ve onların sözlerini yinelerdik: "Bu tarlayı, bu biberleri, bu domatesleri kutsa." Sık sık söylediğimiz bir şarkı da vardı: "Ermiş İsidor, yağmuru kov ve bize güneşi gönder!"

Arkadaşlarımdan Leida'nın evindeki sebze bahçesini kutsayalı çok olmadı. Komşusu da aynı toprağa sahipti ve aynı tohumları ekmişti. Araları yalnızca bir çitle çevrilmişti, ama ötekinin bahçesi kutsanmamıştı. "İkisi de aynı olduğuna ve her ikisini de aynı bahçıvan hazırladığına göre, bakalım aynı sonucu alacak mıyız?" diye merak ettik. Leida'nın bahçesindeki domatesler, soğanlar ve marullar şöyle kocaman kocaman olurken, öte yandakiler sıska kaldı, marullar bile. Görmeye değerdi doğrusu.

Annem ölene dek dindar kaldı. Tüm çocuklarının doğumdan kırk gün sonra vaftiz edilmesini istemişti. Biz körfezde yaşadığımız ve doktorda olmadığı için, tüm çocuklarının vaftiz edilmeden ölmesini istemiyordu. Benzer şekilde tüm kız ve erkek kardeşlerim için vaftiz pekiştirme duası yapıldı ve hepsi de kilisede evlendi. Bu onlar için bir zorunluluk değildi, ama buna önem verildiğini biliyor ve dikkat ediyorlardı.

Eğer yanlış anımsamıyorsam, ben dokuz yaşına dek kiliseye adım atmadım. Köyde yaşadığımız için buna olanak yoktu, ancak papaz ne zaman bize gelse, elini öpüyorduk ve her gördüğümüz yerde bizi kutamasını istiyorduk. Daha sonra köyün içine taşındığımız zaman ve

ben on iki yaşına bastığımda, kiliseye gitmeye başladık. İşte o sırada yeniden vaftiz olduk.

Tanrı bana İsa gibi giyinen bir ermiş gibi görünürdü. Sakallı olmasına karşın, ben onu yine de yaşlı olmayan bir adam gibi gözümde canlandırırdım. Başkalarına kötülük edenler ya da yalan söyleyenler, kötü insanlardı; bunlar cehenneme gidecekler, içinde yağ kaynayan büyük kazanlara atılacaklar ve canlı canlı yanacaklardı. Bu nedenle yalan söylemekten korkardık. Eğer babam bir şey arar ve bulamazsa, bize döner ve şöyle derdi: "kimin kulağı kızarmışsa, o almıştır." O zaman suçlu olan, sıcak mı değil mi diye elini kulağına götürürdü, ama aslında babam şaka ederdi ve böylece suçluyu ortaya çıkarırdı.

Ben Tanrıya inandığımı için cehennemden korkmazdım ve şeytanın beni oraya götürmesi için de bir neden görmezdim. Göğe gideceğimden emindim, çünkü göğe yükseleceğimize ve melekler gibi kanatlarımızın olacağına hepimiz inanıyorduk. Çocukluğumda kafama takılan şeylerden biri de göğü yarmak ve içinde nelerin olduğunu görmektir. Ama şimdi bunlar bitti: cennetin de, cehennemnin de yeryüzünde olduğunu biliyorum.

Anılarımda kalan tek dinsel bayram, Paskalya ile perhizin son pazarı. Babam köye gider ve kilisede kutsanmış palmiye yaprakları getirirdi. Biz bunları evi şimşeğe ve yıldırıma karşı korumak için kullanırdık. Daha sonra köyün içinde oturmaya başladığımızda, kiliseye gidip palmiye yaprağı toplamak hoşumuza giderdi.

Kutsal cumayı rahat rahat geçirirdik. Yeniden dirilme gününde şarkı söyler ve dans ederdik, ertesi güne rastlayan pazarları da. Herkes mutlu olurdu böyle bir günde. Ama kutsal cuma yas günüydü. O gün koşulmaz, oynanmaz, şarkı söylenmezdi, herkes tam bir sessizlik içinde dururdu. Ne gülmemize, ne de eğlenmemize izin verilirdi. O gün annem bıçakları ve makası kaldırır, bir şeye el sürmezdi. Sabahleyin duaya başlardı. O gün ev bile süpürülmezdi. Bu âdete her zaman uyduğum. Kutsal cumada ne biçki biçerim, ne dikiş dikerim, ne de ütüyaparam. Buna karşılık işe gitmek zorundaysam, giderim, çünkü bu benim elimde olan bir şey değil. O gün şafakla birlikte kalkılır, ilaç niyetine kullanılacak bitkiler toplanır ve bez torbalarda bir yıl saklanır. Bu

bitkilerin kutsanmış olduğunu söylerlerdi. Her kutsal cumada annem bu işi yapardı.

En yoksul olduğumuz dönemde bile Noel bayramı kutlanırdı. Evin bir köşesinde her zaman bir çam ağacımız olurdu; onu kordelelerle ya da çiçeklerle süslerdik. Biz küçükken annem her şeyi hazırlardı, ama ona yardım etmesini severdik. Noelde açan ve "beyaz armağan" adını verdiğimiz sarmaşık türünden bir çiçek vardı; bunun çiçekleri beyaz çana benzerdi. Noel yaklaşırken çiçek toplamayı daha çok küçükken öğretmişlerdi. Çiçekleri toplar, eve götürür, suya koyar, sonra şöyle derdik: "Noel için hiçbir şey eksik olmasın!" Bu âdeti her yıl hiç aksatmadan yerine getiririz.

Noel öncesi evde bir şenlik hazırlanır. Annem herkes için büyük bir yemek yapardı. Domuz kesilir, kebabı yapılırdı. Hazırlığa dört beş gün önceden başlanır, yağlı bir domuz kesilir ve yağı alınır.

Daha sonra tüm aile Noel için bir araya gelirdi. Dayılar, amcalar, teyzeler, halalar ve yeğenler birbirlerini görünce yanaklarından sevgiyle öperlerdi. Kendi sorunlarımızı, yaşamımızdan ayrıntıları, karşılaştığımız güçlükleri anlatıyor ve aileye ilişkin sorunlardan konuşuyorduk. En azından 50 konuk olurdu, oradan geçen tüm köylüler yemeğe kalırdı. İki büyük masamız vardı; bunlar sıraların üzerine yerleştirilen büyük tahtalardan oluşurdu. Birinde çocuklar yerd, ötekinde büyükler.

Yemekte kara fasulye, kızartılmış domuz, pilav, yucca, nuga, incir, fındık ve ceviz yenirdi. Annem yumuşak hamurdan güzel pastalar yapardı. Hamuru önce tavada pişirirdi, sonra ters çevirir kömür ateşinde fırınlardı; böylece pasta parlak bir renk alırdı. İncirlerin İspanyol işi sazdan yapılmış küçük bir sepet içinde getirildiğini anımsıyorum, çünkü bunlar çok hoş sepetlerdi ve içine dikiş malzemelerini koyayım diye daha sonra bana verildi. Çocukluğumdan beri dikişi severim.

Eğer evde bir düğün ya da bayram varsa, kızkardeşim Felicia'nın gramafonu getirilir ve herkes dans ederdi. Ayrıca gitar çalanlar da olurdu. Ben hiçbir zaman dans etmesini sevmedim, ama bale ile müzikten hoşlandım. Bununla birlikte hiçbir zaman şarkı söylemedim. Eğer bir eğlence varsa, başkalarının dansını izler, herkesle çene çalar-

dım. Eğlencelerde yalnız kırmızı şarap içerdik, başka içki olmazdı. Örneğin romu çok sonraları tattım, önceden bilmezdim. Çocuklar da şarap içerd; Noelde uyumuz gelene dek babam bizi sarhoş etmekten hoşlanırdı. O gün herkes ertesi güne dek kalır ve öğle yemeği birlikte yenirdi. Geceleyin biz çocuklar yatakta tek yanımıza yatarđık, çünkü çok çocuk olurdu ve yer kalmazdı. Bize yastıklar verilirdi, kız oğlan hep beraber uyurduk. Öğle yemeğini ailece yedikten sonra herkes evine giderdi, ama bazen erkek çocuklar kalırdı. Yeni yıl için yeniden bayram yapıldı ve o zaman yeni giysiler giyilirdi, çünkü herkesin bu bayram için saklanan yeni giysileri olurdu. Ya yakınlarımız bize gelirler, yemek yerler ve yatıya kalırlardı, ya da biz kız kardeşlerime giderdik.

Krallar bayramında her zaman çocuklara armağanlar verilirdi; bu armağanlar evde yapılmış bebekler de olabilirdi. Örneğin kız kardeşlerim çok hoş bebekler yapardı, cici giysiler giydirdi. Çocukluğumda her zaman bebeklerim olmuştur. Eniştem bize tahtadan bebek evi yapar ve içini de döşerdi. Kartondan koltuklar yapardık. Ben bunu bugün hâlâ yaparım.

Doğum günlerimiz her zaman kutsaldı bizim için, farklı bir olaydı. Annem özel yemekler yapardı; kimin doğum günü kutlanıyorsa, ona farklı davranılırdı: ona armağanlar verilirdi; sadece selamlamak ve öpmek için de olsa, ziyaretine gidilirdi. Kız kardeşlerim uzakta da oturuyor olsalar, bu vesileyle gelirler ve armağanlar getirirlerdi. Benim bayramıma bütün küçük arkadaşlar ve komşular çağırılırdı. Bizi ya sinemaya götürürlerdi ya da gezmeye. Çocukluğumda bu doğum günü bayramını çok severdim. Yeğenler, kuzenler, kardeşler hep bir araya gelirdi ve piknik için yemekler hazırlardık. Bugün devrimle birlikte ben bu kutlama alışkanlığını biraz yitirdim. Yine de birbirimizi görmesek bile, en azından mektup yazıyoruz.

Anımsadığım öbür şenlikler; düğünler, ve çocukların vaftiz edilmesi. Vaftiz kutlamaları en çok benim evimde yapıldı. Papaz geldiğinde, benim evim kiliseye dönerdi ve çevredeki tüm çocuklar vaftize katılırdı. Yemeğe çok insan geldiği için domuz keserdik, eğer o olmazsa, tavuk keserdik. Vaftiz dolayısıyla çok güzel bayramlar yapardık.

1920 yılına doğru her şey bozuldu, bunun nedeni ekonomik durumun bozulması olsa gerek. O dönemde durumu iyi kavrayamamıştım, her halde çiftlik verimli değildi ve şeker üretimi azalmıştı. Böylece biz de parasal güçlük içine girmiştik* Durumun tersine kiralar da artmıştı, biz bu kirayı ödeyemiyorduk ve babam bu parayı bulmakta güçlük çekiyordu.

Bu dönemde babamın astımı da azıttı. Gerçekte bu hastalığa kapılı çok olmuştu. Bağımsızlık savaşından sonra bir astım krizi geçirmişti ve sonraki günlük çalışmaları bu hastalığı artırmıştı. Kalbinin rahatsızlığı ağırlaştı ve nerdeyse dört yıl bu hastalığı çekti. Bir astım krizinden sonra yatması gerektiğinde çalışamadığı için çok kaygılanırdı. Kalkar ve sağlığına dikkat ederek çalışmayı denerdi, ama terler ve eve döner yatarı. Eğer heyecanlanmazsa, fenalaşmazdı.

Babam yavaş yavaş hayvanları satmaya başladı. Boynuzlular bitince, domuzları satmaya başladı, sonra sıra tavuklara geldi ve her şey elden çıktı. Neler olup bittiğini tam olarak bilmiyordum, çünkü büyükler bu sorunları bizimle konuşmazdı. Bir akşam süt almak için inekleri danalardan ayırmaya gittiğimde, Bayamo'yu göremedim. Babama sordum. Herhalde çalmışlardır dedi. Ben de bu yalana inandım. Ne yap-sın adam, satmak zorunda olduğunu söyleyememişti. Yani, bize doğru söylemiyordu, hayvanların öldüğünü ya da çalındığını söylüyordu. Gerçeği daha sonra anladık.

Babam beni ilk kez üzüyordu. Sekiz yaşındaydım ve eğer babam Bayamo'yu satmak zorunda kaldığını açıklasa, ben bunu anlayacak durumdaydım. Beni üzmemek istemediğini biliyorum. Benimle içten konuşmuş olsa bile, yoksulluğun ne olduğunu o zamanlar kavrayamazdım. O yaşta yoksulluk kaygısı çekilir mi? Bunun ne olduğunu bile bilmiyordum.

Babam çiftlikteki hayvanların çoğunu sattıktan sonra, seyyar satıcılığa başladı. Bu iş tarlada çalışmaya göre daha az yorucuydu. At üstünde ev ev dolaşıyor, kahve, sigara ve kibrit satıyordu. Bu, onun son çalışması oldu. Her akşam eve dönüşünde; ben, Honoria ve Teodoro

* 1920 yılını izleyen on yıl, şeker endüstrisi için bir yıkım oldu ve "milyonların dansı" adı verilen bir dönem başladı. Bu dönemde dünya şeker fiyatları çok kararsızlık gösteriyordu. Örneğin aynı yıl içinde yedi kat düştüğü olmuştu. Geçimi şeker endüstrisine bağlı birçok insan yıkıma uğramıştı.

koşarak onu karşılıyorduk. Bizi karşısında görünce, kendini kötü durumda hissetmiyordu: dünya ona tümüyle mutlu görünüyordu. Bize bozuk paralar veriyordu, biz de bunları bir vazonun içinde biriktiriyorduk. Sonra yemek odasına geliyor ve yemek saatine dek bizimle konuşuyordu. Babamın hastalıklı son üç yılı, kendisi için çok zor oldu, ama benim için değil. Çünkü ben ne kadar dersenez, o kadar mutluydum.

Bununla birlikte üzgün görünüyordu, az konuşuyordu ve sesinin tonu değişmişti. Bunun hastalığından ileri geldiğini sanıyordum, ama herhalde parasızlık da onu kaygılandırıyordu. Artık bedensel hastalıktan çok, moral bakımından mutsuzdu.

Küçük kardeşim Cesar'ın ölümü onun sağlığını daha da bozdu. Bir köşeye çekiliyor ve bol bol ağlıyordu. Öbür çocukların ölümü doğum sırasında olmuştu, oysa Cesar dokuz aylıktı, neredeyse yürüyecekti, "anne" ve "baba" demesini öğrenmişti. Güzel bir çocuktuk. Annemin yatakları üzerine serip kuruttuğu nişasta onu hasta etmişti. Anlaşılan nişasta kururken oluşan nemden hastalanmıştı. Annem böyle açıklıyordu.

Cesar 1922'de öldü. Onun hastalığı için babam çok para harcamıştı ve 1923'e doğru çiftliği bırakmak zorunda kaldı. Bunun üzerine yirmi kilometre kadar ötedeki Felicidad köyüne taşındık. Oraya şeker kamışı tarlalarından ve şeker endüstrisinin içinden geçerek gidebilirdik. Üç tane arabamız vardı ve kervan Western filmlerindekine benziyordu. Biliyorsunuz orada çocuklar en sondaki arabanın arkasında giderler. Yanımızda sağlam ineğimiz Guarina'yı, iki atı ve kapacak götürmüştük. Biraz ev eşyası ve yiyecek de almıştık.

Yolculuk çok zor olmuştu. Bir dereyi geçerken, bir tepeyi tırmanırken ya da yağmurlu havada inip yürümek gerekiyordu. Ben gök gürültüsü ve şimşekten çok korkmuştum. Köye vardığımızda, yağmur çadır bezini geçtiğinden, her şey ıslanmıştı.

Burası öncekinden daha küçük bir köydü. Köylülerin kendilerine ait evleri vardı. Bir okul, bir hastane, her şeyin satıldığı bir mağaza, bir nalbur, büyük bir bakkal ve tren geçen bir gar vardı. Burada evler bitişikti ve biz bir *batey*'de* oturmaya başladık. Evimiz güzeldi, kendimiz için sebze ve meyve ekebileceğimiz bir yerimiz vardı, ama eski evimiz kadar büyük değildi.

* Kuba'da şeker kamışı işçileri için yapılan basit evler.

Küçük bir kız olarak bu ev değıştirme beni heyecanlandırmıştı, çünkü burda birçok komşumuz vardı. Biz çocuklar öncekine göre daha kötü yaşadığımızın farkında değildik. Bizim için yaşam pek değışmemişti. Yalnız eski evimizde daha geniş yer vardı ve daha serbesttik. Artık "haydi çocuklar ırmağa gidelim" ya da "meyve toplamaya gidelim" diyemiyorduk. Her yer daracıktı, ama yine de oynayacak yer buluyorduk.

Burada da bir şeyimiz eksik olmasın diye babam bizimle çok ilgiliniyordu. Köye gidip mal alıyordu, oradan bize şekerleme, karamel, ekmek ve inek sütü sevmediğim için, yoğunlaştırılmış süt getiriyordu. Böyle çok süt içmek için bir bakkalla evlenmek istediğimi söylüyordum.

Felicidad'da ilk kez okula başladık. Sekiz yaşında ilkokula başladım. Resim yapmasını ve kâğıt kesmesini öğrendik. Bunlar benim çok hoşuma gidiyordu. İlk öğretmenim çok hoş bir kadındı. Sınıfa şapkasıyla geliyor ve bize resmini yaptırıyordu. Sınıfın en iyi öğrencisi seçildim, bu vesileyle bana üzerinde kuğu resmi bulunan *Coty* marka pudra verdi. Bu anımı hiç unutmuyorum. Benim için bir hazineydi bu. Öğretmenim, onu çok sevdiğim ve ona saygı gösterdiğim için beni çok seviyordu. Ne zaman Havana'ya ya da Matanzas'a gitse, bana küçük bir armağan getirirdi.

Buraya geldikten bir yıl sonra babamın sağlığı bozuldu ve 1924'te ölünceye dek düzelmedi. Yaşlı sayılmazdı, elli altı yaşındaydı. Ölümü tümüyle kabullenmiş göründü. Ağzından küfür çıkmazdı. Ağzını bozduğunu hiç duymadım. Şimdi herkes Tanrıyı lanetliyor; oysa o kendi yazgısını ve trajedisini kabul etmişti.

Babam son günlerinde çok acı çekiyordu, çünkü sinirliydi. Yatamıyordu, uzanınca soluk alamıyordu. Bir bankın üzerinde oturuyor, ona tutunuyor ve soluk alabilmesi için annem onu yelpazeliyordu.

Güç verici şarapları ve şurupları ilaç olarak alıyordu, eğer bunların tadı güzelse, annem bir kaşık da bana veriyordu.

Babamın öldüğü gün kız kardeşim Alicia ile çamaşır seriyordum. Annem bir çığlık attı. Koştuğumuz zaman babam ölüyordu.

Onu bütün gece komşularla birlikte bekledik. Sanki uyuyordu, evet uyuyordu. Gömülmesi bizim için umutsuz bir olaydı. Ben hıçkırıyor-

dum, tabutun içine konulup mezarlığa götürülmesi korkunç bir görünümündü. Benim mezarlığa gitme hakkım yoktu. Köyde tabut bir at arabasına konulur, öyle taşınırdı. Kadınlar da mezarlığa gitmezdi, çünkü mezarlık genelde köyden uzak olurdu. Ben tam bir umutsuzluk içindeydim! Çok katı, çok acımasız bir muşuzluk bu! Ardından çok ağladık. Hep yaşayacağını sanıyorduk ve ölümünün, bizi bırakıp gitmesinin ne olduğunu kavrayamıyorduk. Çok hasta olduğunu biliyorduk, ama biz çocuklar babamızın ölebileceğine inanmıyorduk. Onun gömülmesi beni acıdan deliye döndürdü.

•

İKİNCİ BÖLÜM

ACI ANILAR

Babam öldükten sonra, öyle büyük acılar içindeydik ki, kimse evde kalmak istemedi, annem bile. Bir buçuk ay kadar sonra orayı terkettik. Annem çiftlik işlerini yapamıyor ve evin kirasını ödeyemiyordu. Birkaç parça ev eşyası ve birkaç tavuktan başka bir şey de götürmedik. Mal sahibi bize bir şey ödemedен hepsine el koydu. Bu, bu kadar eder, diyör ve hepsini kiraya sayıyordu. Annem çok acı çekti ve kendimizi korkunç bir yoksulluk içinde bulduk. Evet, büyük bir yoksulluk içinde, çünkü köylük yerde çok az para kazanılıyordu.

Oradan Retamal denilen bir köye gidip bir *batey*'de oturmaya başladık. Kötü bir evdi burası ve ormanın içindeydi. Bu nedenle ona "yitik ev" adını verdik. Tek oturulacak ev orasıydı ve çiftlik sahibi on sekiz yaşına basmış olan kardeşim Luis Herberto'ya tüm yıl boyunca iş vereceğini söyledi. Öteki kardeşim Adolfo küçük olmakla birlikte, aynı sözü ona da verdi.

Gerçekte mal sahibi, kardeşlerimi sömürüyordu. Kardeşlerim evin yükünü üstlerine aldılar ve şekerkamışı tarlasında gündelikçi olarak çalışmaya başladılar. Toprağı süpürüyorlar, tohum ekiyorlar ve biçiyorlardı. Günde en çok kırk centavo kazanıyorlardı. Az bir ücretti ama başka çözüm yolu yoktu. Ayrıca o zaman on ya da on bir yaşında olan ben, Honoria ve Teodoro da kardeşlerime yardımcı oluyorduk. Onlara kahve ve meyve götürüyor, biraz yeri belliyor ve kesilen kamışları topluyorduk.

"Yitik evin" yanında yaşlı bir zenci yaşıyordu. Tek komşumuz o olduğu için bazen bizi ziyarete de geliyordu. Zencilerle görüşmeye alı-

şık değildik ve bu yaşlı adam bana korku veriyordu. Onun korkusundan geceleri uyum kaçırıyordu; büyücü olduğu için gece gelip beni ke-seceğini düşünüyordum.

Babam ölünce sinir hastası oldum. Böyle tepki gösteren bir tek bendim, çünkü onun eksikliğini çok hissediyordum. Bu durumda böyle yaşlı bir zencinin eve gelmesi ve yanımızda oturması, sinirlerimi bozuyordu. Pek uyuyamıyordum, durup dururken ağlıyordum ve masaya oturunca, sarı bir kedi geçtiğini görüyordum. Uykusuzluğum yüzünden beni bir doktora gösterdiler; o bana ilaç verdi, ama bu uykusuzluk iki yıl sürdü.

Hastalanınca, beni Teresa teyzemin evine gönderdiler. Anlaşılan doktor anneme biraz evden uzaklaşmamı söylemişti. Bunun bir nedeni de belki evdeki yoksulluktu, çünkü başka yerde daha rahat ediyorduk. Annem biraz rahatlasın diye birimizi bir eve, ötekini bir başka eve gönderiyorlardı.

Teodoro, bize yakın oturan Josefa teyzeme gitti. Annem yalnız Honoria ile kaldı, çünkü o özel bakım istiyordu ve başkasının evine gidemezdi.

Teresa teyzeme gittiğim gün korkuya kapıldım, çünkü evi ağaçlarla çevriliydi ve sanki dünyanın öbür ucundaydım. Ama daha sonra oraya gittiğime sevindim, çünkü kuzenlerimi çok sevdim. Birlikte güzel güzel oynuyor, eğleniyorduk. Sonra okul sayesinde korkumu yavaş yavaş yendim. Kuzenlerim ve öbür çocuklarla birlikte olmak, iyileşmeme çok yardım etti.

Teyzemler çok konuksever bir aileydi, ama ne yazık ki akşamları, kocası Simon bizi salonda oturmaya zorluyor ve anlamadığımız yazılar okuyordu. Komünistti ve kendisine propaganda yazıları geliyordu. Teresa da komünistti ya da onun etkisiyle olmuştu. Çocukların da devrimci düşünceleri vardı, ama gerçek komünist değildiler. Simon amca sözlerini anlayacağımızı sanıyordu, ama hepsi de havaya gidiyordu. Onu dinlerken, bizi bıraksın da gidip oynayalım diye sabırsızlıkla bekliyorduk.

Simon amca demiryolunu denetliyordu. Maksimo Gomez köyünün dışında, demiryoluna yakın bir yerde oturuyordu ve şirketin verdiği eve kira ödemi-yordu. Daha sonra annem de onlara yakın bir yerde

oturmaya başladı. Bir evden öbürüne gitmek için, dosdoğru tek bir yol vardı. Dolaşmaya çıkmak gibi bir şeydi. Büyükanнем de aynı köydeydi ve annem, sık sık onu görmeye gidiyordu. Ben de haftada bir ya da iki kez gidiyordum.

Maksimo Gomez, gözüme kent gibi görünen ilk köydü. Orda o kadar ışık ve yeni ev vardı ki, bana bilinmeyen bir dünya gibi geliyordu! Herhalde cennet burasıdır diyordum ve dünyada buradan daha güzel bir yer bulunabileceğini sanmıyordum.

Büyükanne yoksuldu ve okumayazma bilmiyordu, ama iyi bir kadındı. Annem ve öteki çocukları henüz küçükken dul kalmıştı. Şeker-kamışı endüstrisinin sahibi Zacostaların çamaşırını yıkıyordu. İçinde bir oda, bir salon, bir mutfakla banyosu olan küçük bir evde kalıyordu. Mal sahibinin evine bağlı olduğundan, her türlü konfora sahipti ve kira ödemiyordu. Eline o kadar az para geçiyordu ve öylesine yoksuldu ki, ancak dört yılda bir gelip bizi görüyordu.

Büyükanнем de annem gibi biraz sertti. Pek gülmezdi, yapı olarak da biraz soğuktu. Bununla birlikte ince düşünceli bir kadındı. Çok düzenli, temiz ve dürüsttü. Oyunu ve eğlenceyi sevmezdi, saygın bir kişiliği vardı. Huysuz olduğunu da eklemek gerekir, çünkü çocuklar ne yaparsa, bundan rahatsız oluyordu. Bizim çok kaprisli olduğumuzu ve kendisine saygı göstermediğimizi söylüyordu. Bizi dövdüğü yoktu, herhalde annem buna izin vermezdi. Ondan yana iyi anılarım yok.

Kardeşim Luis Herberto şekerkamışında çalışıyordu. Biz ise evde muzlarla ve öbür meyvelerle ilgileniyorduk. Sebzeleri sulamak için su kovalarını taşıyorduk, biber ve domates tohumlarını ekmeye yardım ediyorduk. Çok meyve ağacı vardı. Kimse beni çalışmaya zorlamıyordu, hoşuma gittiği için yapıyordum. Annem yemek pişiriyor, ben bulaşık yıkıyordum. Ayrıca tatlı su istakozu topluyorduk ve götürüp köyde ucuza satıyorduk. Fiyatlar pahalı değildi, eve bir şeyler alabiliyorduk.

Ben sinirotu yetiştiriyordum. Pişirilip yenен bir tür bitkiydi bu. Siniroturnun meyvelerini topluyor, götürüp satıyorduk. Bu parayı ev eşyası almak için biriktiriyorduk. Çünkü artık büyümüştük ve evin güzel olmasını istiyorduk. Başka ailelerin koltuk ve sandalyeleri vardı, bizim yalnız taburelerimiz vardı. Biz de iki koltuk, iki sandalye ve küçük bir

masadan oluşan salon eşyası aldık. Bu eşyalar tam evlenmek üzereyken nişanı bozan bir komşumuza aitti ve bize normal fiyata sattı.

Luis Herberto tifoya yakalandığı zaman yirmi yaşındaydı. Doktorun yazdığı ilaçlar çok pahalı geldi, bunları alacak paramız yoktu. Toplam 15 peso kadardı, ama bu para bugün 100 peso demektir. Anem çok umutsuz bir durumdaydı ve bu ilaçların kesinlikle alınması gerektiğini söylüyordu. Bunun üzerine belediye başkanına başvurdu ve gerekli parayı ödediler. Ama ikinci reçete için aynı yere gitmeye utanıyordu; böylece varlıklı bir aileye başvurdu ve aldı. Sonra bir şeyler toplamak için kapı kapı dolaşmaya başladı. Yalan söylemediğini kanıtlamak için reçeteyi gösteriyordu. Kendisine biraz şeker, elma ya da bir portakal veriyorlardı. Onu çok yaşlı ve yoksul gördükleri için eline bir şeyler tutuşturuyorlardı. Daha sonra insanlar, dilenmeyi alışkanlık haline getirince, sadaka verme âdeti kaldırıldı. Kardeşim iyileşinceye dek annem çırpınıp durdu. Biz ilk ve son kez sadaka istemiş olduk. Daha sonra böyle bir durum ortaya çıkmadı.

On yaşına bastığım zaman orada yaşamak üzere, Qntana yakınlarında oturan Gabriela ablamın evine gittim. Şeker endüstrisinde bekçi olan kocası Lorenzo artık hayatta değildi. Gabriela çok zor bir yaşam sürüyordu, çünkü evlendiğinden beri kocasının safrakesesi hastaydı ve çalışamıyordu. Ablamın işi zor olduğu için, babam ona çok yardımcı oldu. Çocukları küçükken, ben gidip onlara bakıyordum, o da şekerkamışında çalışıyor ve ürün zamanı bir yıllık ev gereksinimini satın alıyordu, örneğin battaniye ve çocuklara giyecek.

Çok yoksuldular. *Batey* benzeri bir evde oturuyorlardı; evin üç odası vardı ve çatısı palmyedendi. Yoksul bir evdi, ama her zaman bakımlıydı. Bir kız çocuğuna karşılık yedi tane erkek çocuk vardı ve bu çocukların birisi ya da ikisi aynı yatakta yatıyorlardı; çok güç durumda olmakla birlikte, dürüstçe yaşıyorlardı, dürüstçe çalışıyorlardı. Ablamın çocuklarıyla bir sorunu yoktu; ne kavgaları vardı, ne de onlardan yakınıyordu.

Gabriela'nın evinde kendimi çok mutlu hissediyordum, çünkü çok sevecendi ve iyi bir kadındı. Bana karşı çok dikkatliydi ve benimle kendi çocukları arasında bir ayırım yapmıyordu. Hepimize eşit davranıyordu. Kocası da beni kendi kızı gibi sevmiştii. Uyumlu bir aileydi.

Şimdi Gabriela çocukları için yaşıyor, onlar için kavga veriyor. Çocuklarından birisi hasta olduğunda ya da doğum günü kutlamak gerektiğinde, her zaman onlara yardım ediyor. Gabriela ne zaman doğum yapsa, çocuklarına bakayım diye beni çağırırlardı. Matanzas bölgesinde yaşayan kız kardeşim Felicia'nın da dokuz çocuğu vardı ve ona da yardım etmeye gidiyordum. Böylece bir evden öbürüne gidiyor, yeğenlerimle ilgileniyor, onlarla oynuyor, birlikte okula gidiyordum; yirmi yaşına dek bu böyle sürdü.

Gabriela'nın evindeyken, erken kalkıyor ve okula gitmeden önce çalışıyordum. Öğleyin ve öğleden sonra da çalışıyordum. Yapılacak bir sürü iş vardı: alışverişe gitmek, ev işleri yapmak, çamaşır ve ütü gibi. Hiçbir zaman çalışmayı reddetmedim, çünkü onlara saygı duyuyordum. Yeğenlerim erkekti, ev işi yapmazlardı. En küçük oğlan on üç yaşına bastığında, bir kız çocuğu dünyaya geldi. Bu nedenle onlara yardım etmem gerekiyordu. Erkek çocukları ister okulda olsun, ister oyunda üstlerini çok kirletiyorlardı. Erkek çocuklar genelde pek düzenli olmadıklarından yapılacak işleri gözünüzün önüne getirebilirsiniz.

Okula gidince yoksul olduğumu anladım. Dokuz yaşına basıncaya dek yoksulluk nedir bilmemiştim. Hiçbir eksikğim yoktu. İyi giyeceklerimin ve ayakkabılarımın olduğunu her zaman anımsıyorum. Bağcıklı deri potinlerim olurdu. Ama okulda küçük düştüm. Çoraplarım yoktu ve yanımda yiyecek götüremiyordum.

Okula başlarken sayıları tanıyordum ve hesap biliyordum; okumayazma da biliyordum, çünkü dayım Lorenzo bana çok şey öğretmişti. Bu nedenle ilk sınıfları çabuk geçtim ve üçüncü sınıfa giden yeğenlerime yetiştim.

Öğretmenlerim beni seviyordu ve evlerinden bir şey getirmem için bana anahtarlarını veriyorlardı. Öğretmenlerimin hepsini seviyordum, ama favorim yargıcın eşi Nilsa idi. Bana karşı çok nazikti ve çok dikkatliydi, özel bir ilgi gösteriyordu. Babasız olduğum için bana acıyordu. Bizim evin karşısında oturuyordu, Gabriela ile iyi dosttu ve onun dertlerini biliyordu. Matanzas'a gittiği zaman bana ufak tefek armağanlar getiriyordu.

1926 kasırgası sırasında ben Gabriela'nın evindeydim. O zaman on yaşındaydım. Olayı dün gibi anımsıyorum. Büyük kasırgalardan kork-

muyordum, ama bizim "muz rüzgârı" dediğimiz ve döne döne esen küçük fırtınalardan korkuyordum. Bunlar korkunç oluyordu. 1944'ten sonra kasırgalardan korkmaz oldum, ama gök gürültüsü ve yıldırımdan her zaman korkuyorum. Böyle anlarda kendimi yitiriyorum, rengim sarıya, yeşile dönüyor, tanınmaz hale geliyorum. Küçükken Gabriela'nın evine bir yıldırım düştü, çatıda bulunan bir tavuğu öldürdü ve her şeyi yaktı. O andan beridir yıldırımdan hep korkarım. Her yeri kapalı tutuyorum, fişleri prizden çekiyorum ve elektrik bana ulaşmasın diye, ayaklarımı havaya kaldırıyordum. Annemin öğrettiği gibi yakarmaya başlıyorum: "Sakin ol, ey büyük kudret!" Sanıyorum o zaman ortalık yatıyor.

On üç yaşında beşinci sınıfa giderken, köye dönmek zorunda kaldım. Orada okula gitme olasılığı yoktu, bu nedenle öğretmen bana kitap, defter ve kalem verdi, dönünceye dek çalışmamı istedi. Ama aradan yıllar geçti ve bir daha okula dönemedim.

1933'te büyükannem ölene dek çiftlikte annemle birlikte kaldım. Tarlalarda çalışan iki kardeşim ve Honoria da bizimleydi. Biz mezarlığa dek gidemedik, çünkü yol paramız yoktu. Annem gömülme törenine katılamadığı için ayrıca çok üzüldü. Durmadan ağlıyordu. Büyükannem kalbinden rahatsız olmakla birlikte, ölene dek çalıştı. Onun yanında büyüyen torunu Yolanda, artık genç bir kız olmuştu, dikiş dikerek, nakış işleyerek para kazanıyor ve böylece ikisi birlikte yaşıyordu. Camaguey'de yaşayan dayım onlara her zaman para gönderiyordu. Ama onları sık sık görmeye gelemiyordu, çünkü o zamanlar böyle yolculuk etme olanağı yoktu. Ayrıca eğer bir insan işyerini terk ederse, yerine hemen başkasını alırlardı.

İlk erkek arkadaşım Ramon Perez'le tanıştığım^{da} on dört, on beş yaşlarında genç bir kızdım. Onunla ortak bir arkadaşın evinde tanışmıştık. İlk görüşte âşık olduk. Saçlarımızı kesen berber aracılığıyla bana mektuplar ve şiirler göndermeye başladı. Arkadaşlığımız mektuplaşmayla başlamıştı, ama annemden korkuyordum. Henüz küçük olduğumuzdan erkek arkadaş istemiyordu. Biz bugünkünden farklı ve kızların on dört yaşında evlendiği koşullarda büyüyorduk. On dört yaşındaydım ve hâlâ Honoria ile evcilik oynuyordum. Ayrıca, annem,

Ramon'un hasta olduğunu söylüyor ve onu sevmiyordu. Bu yargısı doğru değildi, yüzündeki çiçekbozuğunu hastalığına yoruyordu.

Ramon da köyde yaşıyordu, kimi kez birbirimizi uzaktan görüyorduk. Ben atla geçerken o bana şarkı söylüyordu. Daha sonra ayda bir kez gelip beni görme hakkını kazandı. Kanepede oturuyorduk ve her zaman çevremizde birileri olduğu için gizlice öpüşüyorduk. O zamanlar bizim gibi çiftler yalnız bırakılmazdı. Oysa biz birbirimizi çok seviyorduk ve evlenmeye karar verdik. 1937 yılıydı. Nişanlım asker olmak istiyordu ve bunun için Isla de Pinos'a (Çam Adası) gitmesi gerekiyordu. Böylece oraya gitti; bana mektup yazıyor ve evlilik için gerekli şeyleri almak üzere para gönderiyordu.

1936 yılı benim için çok zor geçmişti. Kardeşlerim Camaguey'e gitmişlerdi. Bunun üzerine ben, annem ve Honoria, Felicia'nın evinde oturmaya gittik. Felicia ile kocası Emigdio orta sınıftan insanlardı ve Emigdio toptancılıktan iyi para kazanıyordu. Daha sonra Küba'da işler kötü gitmeye başladı. Varlıklı olmak için politikaya atılmak gerekiyordu. Bunun üzerine Emigdio Havana'ya gitti ve orada çiçekçi dükkânı açtı.

Ben Felicia'yı tanıdığımda, o henüz genç birisiydi; her zaman kendi çıkarına dönük ve bencildi. Alicia küçükken, hasta olduğunu ileri süren Felicia'nın evinde kalmaya gitmişti. Ama Felicia çok kurnazdı. Arada bir felç krizleri gelirdi ve yarı ölü kesilirdi. Ayrıca bu kriz dönemlerinde yalnız olmaktan korktuğu için, annem Alicia'yı yanına gönderiyordu. Sonuç olarak Alicia, Felicia'nın evinde büyüdü ve evleninceye dek orada kaldı.

Geçim zorluğu içinde olduğumuzu bilen Felicia bize iyi davranmıyordu. Örneğin ben evde çok çalışıyordum ve çok acıkıyordum, ama bana çocuklardan daha az yemek veriyordu. Onun çocuklarının her şeye hakkı vardı. Ben bu durumdan yakınmıyor ve karşı çıkmıyordum. Hem kime ne diyebilirdim ki? Geceleri yatağımda sessizce ağlıyordum. Honoria ise her zaman hastaydı ve sızlanma alışkanlığı yoktu. Zaten elinden bir şey gelmiyordu. Annemin onun için ayrı bir ev tutmasını, kendi başımıza olmamızı ve köyde parası olan birisi için çalışmayı istiyorduk. Ama Felicia buna izin vermiyordu. Elbette çok çalıştığımız için bu, onun çıkarınaydı. "Benim böyle büyük bir evim var-

ken, diyordu, gidip hizmetçi gibi çalışırsanız ve kendi başınıza yaşarsanız, köydekiler ne der?" Bu konuda çok gururluydu ve annem buna karşı çıkmıyordu.

Gerçekten de bizim bu evden ayrılmamıza olanak yoktu, ama bir gün Honoria zehirlendi. Postaneye mektup aramaya gitmiştim, eve döndüğümde Honoria zehir içmişti. Bu zehir, hayvanlardaki keneyi öldürmek için Emigdio'nun aldığı bir ilaçtı. Beni görünce ağlamaya başladı: "Centia, dedi, annem ve senin için üzülüyorum." Elimi sıktı ve su istedi. Hemen öldü. Doktor geldiği zaman, artık çok geçti.

Annemin nasıl bir tepki gösterdiğini gözünüzün önüne getirebilirsiniz! Kardeşlerim hiçbir şey demediler, ama bunun büyük kız kardeşlerinin hatası olduğunu biliyorlardı. Felicia buna hiç aldırmadı. Otopside kaçınmak için köye yargıcı görmeye gitti. O zamanlar otopsi korkunç bir işlemdi. Ortada doktorun tanıklığı vardı ve yutulan ilacın ölümcül olduğunu söylüyordu. Bu durumda otopsinin yararı olmaz diye onu ikna etti.

Eğer küçük kız kardeşim bir kazada ölseydi, ona daha iyi dayanabilirdim. Ama bu intihar bana saçma geldi. Honoria'nın, yaşamına son vermesi için geçerli bir neden yoktu. Herkesin karşılaştığı zor anlar vardır, bunlara karşı savaşmak ve dayanmak gerekir. Eğer Tanrı isteseydi, böyle bir kazayı önleyebilirdi, diyordum kendi kendime ve neredeyse dine olan inancımı yitiriyordum. Ciddi kuşkular içine düştüm, ama umutsuz durumda bile, Tanrıyı ne lanetledim, ne de ona sövüp saydım. Şöyle haykırıyordum: "Tanrım, böyle saçma bir harekete niçin izin verdin?" Bu intihar benim için beklenmedik bir olay olduğundan tümüyle altüst olmuşum. Eğer annem Felicia'ya boyun eğmeseydi, bundan kaçınma olasılığı vardı, diyordum. Daha sonra papaz, gerçek Hristiyanlığın böyle durumlarda oluştuğunu söyledi. Onun sözleri beni rahatlatı.

Kuşkularım geçmişti, ama acım duruyordu. İnancımı yitirmedim, çünkü biz insanların kendi sorunlarımızın parçalarından oluştuğumuzu ve Tanrının kimseyi yaralamak istemediğini anladım. O bizi gözlüyor ve koruyordu. Eğer bir insan bilerek elini ateşe koyar ve yakarsa, hata kimdedir?

Bence intihar günahtır. Duyduğuma göre, bir kimsenin ruhu belenden ayrılınca, gerçek ölüm anına dek o ruh acı  eker. Bunu yukarıdaki ruhlara kaç kez sordum: ruhtar gerçekten canlılarla iletişim kurabilirler mi? Honoria hiçbir şey demeden öldüğüne göre, onu bana göndermelerini istedim. Böyle bir olasılıktan korkmuyorum, çünkü yukarıda, canlı bir insana kötülük yapabilecek bir ruhun bulunabileceğini sanmıyorum. Tersine, eğer elinden geliyorsa tehlikeleri önler. Her yeri dolaşan ve kimseyi dinlemeyen, insanlara sıkıntı veren kötü kişiler olsa bile, bunların sayısı çok değildir.

Honoria  ld ğ nde; Ramon'a bir telgraf çektim ve gelmesini istedim. Ramon asker olabilmek için; Küba'ya döndüğünde Bakire için uykusuz bir gece geçireceği sözünü vermişti. O gün, sözünü yerine getirebilmesi için, her şey yoluna girdi. Bakire'nin önünde bir gece geçirmek üzere tüm dostlarını çağırmıştı. Ben  z nt den deliye dönerken, o gelip beni görmeyince, müthiş düşkırıklığına uğradım. Adağını başka bir gün yerine getirebilirdi, onu zorlayan bir şey yoktu. Benim telgrafıma yanıt vermemişti, ama iki gün sonra elinde  anta, gelin giysileriyle çıkageldi. Benim söyleyecek s z m kalmamıştı, çünkü iyice düşkırıklığına uğramıştım. Böyle bir davranışı kabul edemezdim. Isla de Pinos'a geri döndü ve bana mektup yazmayı sürdürdü. Hiçbirini yanıtlanmadım. Evlenmek için tüm  eyizim hazırda, ama evlenmedim, çünkü benim acımı anlamamıştı. Geri döndüğünde bütün eşyaları topladım ve kendi hazırladıklarımla birlikte geri verdim.

Bu benim için çok zor bir deneyim oldu. Onu bağışlamadığıma daha sonra  z ld m. Onunla mutlu olabilirdim ve çok  ocuk yapardım. Benim gibi biri ydi, düşlerimin erkeğiydi! Daha sonra pişman olacağım bir karar vermiştim, çünkü olanlardan o sorumlu değildi, ama o zaman bir şey bilmek istemiyordum. Kız kardeşimin ölümü çok aniydi ve bu benim için zor bir dönemdi. Bu nedenle onu bağışlayamadım.

Bu olaydan sonra ne yapacağımı, nereye gideceğimi bilemedim. Dört beş ay sonra senyora Merida, Havana'dan gelip eski komşularını ziyaret etti ve bana hizmetçilik önerdi. Ka ul ettim ve böylece Havana'ya gittim. Oradaki işim alışveriş yapmak, yemek pişirmek ev işleri-

ni görmekti. Buna karşılık ayda 5 peso veriyordu; yemek yiyordum ve kendisinden terzilik öğreniyordum.

Senyora Merida'nın bir modaevi vardı, orada elbise dikiyor ve karşıdaki mağazaya satıyordu. Ben de dikişi orada öğrendim. Gerçi çocukluğumdan beri dikiş ve örgü biliyordum, hem annemin bana elbise dikmesini de istemiyordum. Her şeyi elle yapıyordum. Daha sonra biraz büyüyünce, dikiş makinesini kullanmayı öğrendim, ama bıçkı ya da dikiş dersi almamıştım. Kendi zevkim için dikiş dikiyordum. Senyora elbiseleri biçiyor, teyelliyor, geri kalan işi bırakıyordu. Önemli şeyleri bir melez kadın yapıyordu. Bense ilikleri ve kenar süslerini, küçük basit işleri yapıyordum. Bana yeterli para ödenmiyordu, ama aileden biriymişim gibi iyi davranıyorlardı. Her yere götürüyorlardı beni, tiyatroya bile.

Havana'ya geldikten birkaç ay sonra apandisit ameliyatı oldum. İlk kez hastaneye yatıyordum. Tüm akrabalarım ve komşular beni görmeye geldi. Eski nişanlım Ramon da ziyaretime geldi, ama aradan çok geçmişti. Artık benimle ilgilenmiyordu ve üstelik bir nişanlısı vardı.

Bu apandisit ameliyatını saymazsak, hiç hasta olmadım. Bazen boğazımın ağrıdığı ve gribe yakalandığım oluyordu, ama hiç kaza geçirmedi, yaralanmadım, parmağım bile incinmedi! Hiçbir sağlık sorunum olmadı.

1938'de kız kardeşim Alicia'nın ölümü de benim için mutsuz bir olaydı. Annemi görmek için Alicia'nın evine gitmiştim; Alicia ile kocası Claudio ve kızları Aida bizi arabayla görmeye geleceklerdi. Öyle anlaşıyor ki, Claudio direksiyonda uyumuş. Araba yoldan çıkmış ve takla atmış. Alicia çukura, küçük kız yolun ortasına fırlamış. Alicia'nın ölümü için hiç kimse Claudio'yu kınamadı. Kolumbiya'dan yeni dönmüş ve uykusuzluktan başını kaldıramıyormuş, ama Alicia üstelemiş.

Claudio, Batista'nın ordusunda subaydı. Havana'da askeri okulda yetişmişti ve kısa bir süre içinde teğmen olmuştu. 1933 devrimi sırasında*, ordu birkaç kenti işgal ettikten sonra, komutanlık danışmanı olarak Manzanillo'ya gönderilmişti. 1934'te Havana'ya atandı. Dev-

* 1933'te "astsubayların komplosu"nu, o zaman orduda astsubay olan Fulgencio Batista yönetmişti. Bu hareket, diktatör Machado'nün düşüşünden sonra yapılan iktidar kavgası içinde yer almıştı. Batista, 1940'ta resmen yapılan başkanlık seçimlerinde devlet başkanı oldu.

rimden sonra Küba'da kaldı; onu son kez emekli aylığını alırken gördüm. Bir general olarak emekliye ayrılmıştı.

Alicia'dan bir yıl sonra annem öldü. Henüz elli dokuz yaşındaydı, ama öyle yaşlı görünüyordu ki, onu daha yaşlı sanırdınız. Saçları bembeyazdı ve yüzü kırış kırıştı. Şeker hastasıydı ve her gebelikte varisleri ortaya çıkardı. Bacakları zayıf olduğu için pek hareket etmezdi. O da babam gibi kalp krizinden öldü.

Bir yıl kadar oluyor annem Camaguey'de hastanedeydi. Gabriela ile her hafta ziyaretine gidiyor ve sigara götürüyorduk. Daha önce hiç içmemişti, çünkü babam sigara içmeyi sevmezdi, ama yaşlanınca sigara hoşuna gitmeye başlamıştı. Hastane Havana'ya uzaktı. Yolculuk 3 pesoya mal oluyordu. Pahalı sayılmazdı, ama ben terzi çırağı olarak çalışıyor ve az para kazanıyordum. Bu nedenle bazıları gidiş geliş bileti alıp kullanmadıklarında, bundan yararlanıyordum.

Annem hiç sızlanmadı. Çok dua ediyordu ve ölüm günü için giyeceklerini hazırlamıştı. Her şeyi düşünüyordu. Öldüğünde ben Havana'daydım ve her şeyi öngörmüştük. Hastanede öldü ve tüm aile onun ziyaretine gitti. O zaman, bugün olduğu gibi gömülme giderleri parasız değildi ve her şeyi kardeşlerim karşıladı.

Aileden ne zaman biri ölse, bu bana çok acı veriyor. Babamı daha çok seviyordum, ama annemin ölümü de beni çok üzdü. Her akşam resmine bakıp ağlıyorum. Ağlamaktan sinüzit oldum. Bugün artık yas tutulmuyor, ama o zaman başkaydı. Karalar giymiştim ve bir yıl kadar sokağa çıkmadım.

İşverenim senyora Merida ile kız kardeşi terzihanenin ortağıydılar, ama kız kardeşi bir nişanlı buldu ve evlendi. Ardından işyeri kapandı ve ben işimi yitirdim. Havana'da iki yıl kadar terzilik yapmış oldum. Daha sonra Vedado semtindeki Ribadenira'nın yanında bir yıl çalıştım. İş hoşuma gidiyordu: annesi kazada ölen bir çocuğa bakıyordum. Onu okula götürüyordum ve okuldan çıkıncaya dek dışarda bir bankın üzerinde bekliyordum. Sinir hastası bir çocuktu. İster sinemaya gitsin, ister top oynamaya, sürekli bu çocukla birlikteydim. Nereye gitmek isterse, götürüyordum. Rahat bir işti benim için. Evlerinde kalıyordum ve ayda 20 peso veriyorlardı. İyi davranıyorlardı ve çocuk beni çok seviyordu.

Aile bana karşı çok iyiydi ve yakınacak bir şey yoktu. Patronlarım,

şoförleri ve bahçevanları bana saygı gösteriyorlardı ve şakayı seven insanlardı. Ben de, kendime saygı göstermesini biliyordum ve her şeyi kabul eden başka hizmetçiler gibi olmadığımı belirtiyordum.

Bir yıl sonra çocuk büyümüş oldu ve Ribadenira ailesinin bana gereksinimi kalmadı. Başka bir iş bulmak zorundaydım. Kimin aracılığıyla olduğunu bugün pek anımsamıyorum, ama senyora Zaldivar'ın hizmetine girdim. Aşçı olarak orada iki yıl kaldım. Bir özel hizmetçisi, bir şoförü, bir kapıcısı, bir aşçısı, masaya hizmet eden birisi ve bir de çamaşırcısı vardı. Toplam altı hizmetçiydik. Ayda 20 peso kazanıyordum, ama arada bana çok armağan veriyordu. Çok iyiydi; giyecekler, armağanlar, sabun, çorap, gömlek ve kumaş veriyordu.

Yaşlı bir kadındı ve çalışmadan tek başına yaşıyordu. Kahvaltıyı hazırlamak için sabah saat 7'de kalkıyorduk. Elbette öbür personel için de yemek hazırlıyordum. Ayrıca alışverişe gidiyordum. Marketin adamı eve geliyordu. Ona bir liste veriyorduk. Eğer bir şey unutulmuşsa, telefon ediyorduk ve adam bisikletle getiriyordu. Daha önce böyle şeyler yoktu!

Öğle yemeğini ya 12'ye doğru yiyorduk ya da 1'de. Sonra ben odama çekiliyor ve çeyizimi yapıyordum. Saat 4'ten sonra mutfağa gidiyor ve akşam yemeği hazırlıyordum.

Akşamları erkek arkadaşım Reinaldo Serrano beni görmeye geliyor ve kapıcının bulunduğu bahçede saat 10'a dek oturuyorduk. Akşam giyiniyor ve Reinaldo ile evin karşısındaki bankta oturuyordum. Saat 10 olunca ayrılıyorduk. Bir pazar çıkıyor, bir pazar çıkmıyordum. Reinaldo'yu 1939 yılında, senyora Merida'nın evinde çalışırken tanımıştım. Reinaldo, bayrama götürmek için bir kızı aramaya gitmişti; kız yanımızda bir yerde çalışıyordu. İşte o sırada karşılaştık. O günden sonra artık kızı aramaz oldu. Bana telefon ediyor ve mektup yazıyordu. Âdet olduğu üzere bana kart gönderiyordu. Böylece arkadaş olduk. Reinaldo'nun güzel bir yüzü vardı. Esmer tenli bir Kübalıydı, saçları benimki gibi koyu renkliydi, ama siyah değildi, gözleri kahverengi, burnu dik ve orta boyluydu. İnce yapılıydı, ama evlenince şişmanladı.

Güzel bir kızdım, bir *hermosa* idim. Bununla birlikte çok hoş bir kız sayılmazdım. *Hermosa*, zayıf ve çelimsiz olmayan, sağlıklı kızlara

denir. *Bonita* ise, güzel yüzü kızlara denir. Ama ben Reinaldo ile karşılaştığım zaman, hoş bir kız olduğumu sanıyordum. Tenim ve ellerim güzeldi, herkes bana kompliman yapıyordu, vücudum da güzeldi. Ben ne istediğimi her zaman bildim, kararlı bir kadındım. Bu nedenle ne bedensel yapım için, ne de boyum için üzüldüm. Çok güzel, ama tümüyle yeteneksiz kadınlara da rastladım. Ben hiç değilse yaşarken başkalarına yararlı oluyordum ve bir doyum sağlıyordum. Hiçbir zaman kompleksim olmadı.

Sözlü olduğumuz dört yıl boyunca, Reinaldo bana karşı çok dürüst davrandı. Biraz kıskançtı, ama sabırsızlıkla evlenmeyi bekliyordu. Biraz kuru bir tipti ve eleştiri yapmaya yatkındı. Elbisemi ya çok dar bulurdu, ya çok geniş; bir kolye takmamı, başıma örtü sarmamı istemezdi; her zaman söyleyecek bir şeyi olurdu. Müziği hiç sevmezdi. Gerçekten çok farklıydık. Bana karşı duyguları, istediğim gibi değildi. Kuşkusuz beni seviyordu, ama sevgisini açığa vurmuyordu.

Evlenmeden önce hiçbir kusurumu saklamadım. Ona şöyle demiştim: "Şu ya da bu nedenle biz birlikte mutlu olamayız." Onunla açıkça konuştum. Ama verdiği yanıtta, evlenince değişeceğini söyledi.

Reinaldo, bir taksi şirketinde ayak işleri yapıyordu. Sözlü kaldığımız dört yıl boyunca, günde 1 pesodan fazla kazanıyordu. Bu da bir aileyi geçindirmeye yeterdi. Kendi gelirimizle evimiz için gerekli olanları yavaş yavaş alıyorduk. Tabak, tencere, çarşaf, battaniye, giyecek vb. 20 pesoyu bir araya getirince, mağazaya alışverişe gidiyorduk. Aldıklarımızı kayınvalidemin evinde tutuyorduk.

Evlenmeden iki ay önce, kayınpederlerime yakın bir yerde, bir daire boşaldı. Ev sahipleri yaşlı insanlardı ve Reinaldolara yakın bir yerde oturuyorlar, dostça görüşüyorlardı. Paraya gereksinimleri vardı ve evi bekletmeden kiraya vermeleri gerekiyordu. Evin bir tek odası ve mutfak vardı. Tuvalet evin arkasındaydı. Suyu üç aile ortak kullanıyordu. Banyoyu mutfakta büyük bir güğüm içinde yapmak gerekiyordu. Daha sonra her eve tuvalet ve duş eklendi.

Sonunda evi 5 pesoya kiraladık. Boya yapmaya ve evlilik için hazırlanmaya karar verdik. Aldığımız her şeyi oraya taşıdık. Evlendiğimiz sırada yatak odamızda bir yatak, iki küçük masa, bir koltuk, bir büfe ve eski bir dolap vardı. Daha sonra yeni yatak odası takımı ve

perdeler aldık. İlerde her şeyimiz oldu: Reinaldo'nun ayakkabılarını silmek için adının baş harflerini işlediğim bir bez bile. Törenden bir hafta önce, hazırlıklarımı tamamlamak ve son alışverişleri yapmak için işi bıraktım.

1943 yılında evlendiğimiz zaman, ben yirmi yedi, o yirmi dokuz yaşındaydı. Düğün günü sabah saat 6'da kalktım, saçlarımı yıkadım, her şeyi hazırladım ve bize tanıklık yapacak yeğenimle birlikte çıktım. Sabah 7.30'da resmi nikâh kıyıldı, öğleden sonra kilise nikâhı yapıldı. O sırada gündüzleri evleniliyordu, çünkü savaştaydık ve elektrik harcamamak gerekiyordu. Tüm düğün harcamasını evinde çalıştığım senyora Zaldivar yaptı, çünkü o sıralarda dinsel nikâh çok pahalıydı, 100 peso kadar. Çok dindar bir kadındı ve kilise nikâhı olmadan evlenmemizi istemiyordu. Bütün hizmetçilerini kilisede evlendirmiş ve çocuklarını da iyi okula göndermişti. Benim törenime de geldi ve yerime imza attı. Bu kadın beni çok severdi.

Resmi tören için bej rengi dantelli bir gömlek giydim, başıma bir şapka geçirdim, Havana işi ayakkabılar giydim. Elimde de çantam vardı. Reinaldo koyu kahve bir takım elbise giymişti. Düğünden sonra Felicia'nın Los Pinos'taki evine gittik. Öğle yemeğini orada yedik, oradan kiliseye gittik. Tümüyle beyazlar giyinmiştim, çantam ve ayakkabılarım da beyazdı. Tül duvak ve küçük bir taç takmıştım. Ayrıca beyaz eldivenlerim de vardı. Reinaldo'nun da dar bir beyaz gömleği, açık gri bir elbisesi vardı. Ayrıca kravat da takmıştı.

Kocamın ailesi ve komşularla birlikte kilisede yaklaşık elli kişi olmuştuk. Senyora Zaldivar yeğenlerinden biriyle gelmişti. Yeğenler, amcalar, nerdeyse bütün ailem gelmişti; daha önce köyden tanıdığım dostlar da oradaydı. Ama Felicia çocukların yanında kaldığı için gelmemişti; Gabriela, Teodoro ve Adolfo da yol parası ödenmeyecek kadar yoksul olduklarından gelmemişlerdi. Ama kardeşim Luis Herberto gelmişti; çünkü o öbürlerinden farklıydı, at sırtında ya da bir kamyon üstünde de gelebilirdi. Herkesin, özellikle de çok sevdiğim yeğenlerimin gelmesini çok istiyordum. Gelemeyenler bunu önceden bildirdiler ve birer küçük armağan gönderdiler.

Akşam yemeği Felicia'nın evinde yendi. Tüm komşular ve dostlarım çağırılmıştı. Pastalar, şekerlemeler ve soğuk içecekler vardı. O gün

gerçekten mutluydum, bunu yadsıyamam. Müzik çalmak için bir radyo vardı, sonra dans ettik. Konuklar orada kalıp eğlendiler, ama Reinaldo ile ben saat 10'da gittik. Bir yeğeni bizi arabayla evimize götürdü. Otele gidecek paramız olmadığı için doğru kendi evimize gitmiştik. Kapının eşiğini aşarken Reinaldo beni kollarında taşımadı. Romantik bir havamız olmadı.

Evlendiğimde, daha önce bir şey yaşamamıştım ve bakireydim. Ancak dostlarımın anlattığı kadar bir şeyler biliyordum. Reinaldo bana hayrandı-, o gece çok mutlu oldu ve bana çok iyi davrandı, ama yeterli bir sevgi gösterisi yoktu. Gerçekten sevecen değildi; katı ve kuru-ydu. Karakteri böyleydi, sonradan da değişmedi. Bana karşı bir tutkusu vardı ve beni hâlâ seviyor, ama bu sevgi karşılıklı değil ve ben ondan bir zevk almıyorum artık. Herhalde bunda benim cinsellikten pek hoşlanmayışımın payı var.

Bilmiyorum, belki de ona hiç âşık değildim. Gerçek şu ki, ona bir türlü uyamadım. Ama, sözün tam anlamıyla iyi bir eş olduğumu da sanıyorum. Sanıyorum o, benim onu sevdiğimden fazla seviyordu. Başka kadınların peşinde koşmazdı, hiçbir serüvenini duymadım. Aramızdaki başlıca engel, onun karakteriydi. Yapımız birbirine uymuyordu. Bizim aile içi ilişkilerimiz çok sıcaktı, hele birbirimizi uzun zaman görmemişsek. Ama Reinaldo ve ailesi pek soğuktu ve duygularını pek dışa vurmuyorlardı. Bir kimseyi sevseler bile, kendi tarzlarında seviyorlardı. Coşkuz, insanlardı. Ne kardeşler arasında, ne de anneleriyle öpüşüyorlardı. Ben ailemle ve yakınlarımla sevgi çemberi içinde bulunduğum için, kocamın yanında kendimi yalnız hissettim.

Sonuç olarak çok sevgi dolu biriydim ve karşımdakinde aynısını bulamıyordum. Ama ona iyi bakar ve eve gelmesini sabırsızlıkla beklerdim. Ona *gordito* (şişmancık) adını vermiştim, çünkü daha önce ince yapıyken evlenince şişmanlamıştı. Evet, *gordito* olmuştu. Bana hiçbir zaman sevgi sözcükleri söylemiyordu. Kendisini daha çok istediğim günlerde, huysuzluk ediyor, başının ağrıdığını ya da kendini iyi hissetmediğini söylüyordu. Ya da eve asık suratla ve öfkeli giriyordu. Ne zaman keyfi yerinde, ne zaman huysuz, o günü seçmek gerekiyordu.

Baştan beri ben haftada bir kez sevişmeyi istiyordum. Ondan ço-

cuk yapmak istemiyordum ve gebeliği önleyici ilaç kullanıyordum. O da kabul etmişti, çünkü onun bencilliği çocuk istemiyordu. Kendi adıma hiçbir suçluluk duygusu hissetmiyordum, çünkü babaları gibi ters ve insanlara uzak bir çocuk sahibi olmak, bana göre bir mutsuzluktu. Bir gün nasıl olsa bu adamı terk edecektim, o zaman çocuk sahibi olmanın ne anlamı vardı?

Sözlükten birbirimiz için olmadığımız kanısına varmıştım, ama Tanrının yardımıyla onu değiştirebileceğimi sanıyordum. Bu, yalnızca benim yanılgımdı ve böyle bir değerlendirmede Tanrının hiçbir kusuru yoktu. Dinsel inancı olmayan biriyle evlenmemem gerektiğinin bilincindeydim. Ama yine de evlendim ve uyum sağlamak için zorlandım. Doğrusunu isterseniz ona nasıl katlandığımı kendi kendime soruyorum.

Reinaldo da, kendisine her zaman "evet, olur" denilecek çok sayıdaki insandan biriydi. Hep duyduğum; "şunu yap, bunu yap"tı. Durmadan emir veriyordu. Hiçbir zaman istediğimi yapma özgürlüğüm yoktu. Kendi evimiz olunca bunun değişeceğini sanıyordum. Eskiden böylesine tutuklu değildim. Bir tabloyu istediğim yere asamıyordum; o nereye isterse, oraya asılıyordu. Bana armağan edilen kristalleri, süs eşyalarını, güzel bibloları sergilediğim bir vitrin vardı. O bunları sevmiyordu ve vitrini sattı. Ne perde seviyordu, ne çiçek. Hoşuna gitmeyen ne varsa, kaldırmak gerekiyordu. Her zaman onun zevkine ve istemine boyun eğmekten, kendimi küçülmüş hissediyordum.

Reinaldo'nun ailesi beni hiç rahat bırakmıyordu, bu da ilişkimizi kötü etkiliyordu. Reinaldo anne babasına bakıyor, onların bir şeyi eksik olmasın diye özen gösteriyordu. Ama bu ailede biri çalışırsa, öteki çalışmıyordu. Eğer hasta olan yoksa, başka şeyler kötü gidiyordu. Onların parası yoktu, bizim de çocuklarımız; bu durumda onlara yardım etmeliydik. Başka bir çözüm yolu yoktu ve kocamın yeğenleri beni üzüyordu. Onların gereksinimlerini gidermek için kendimi yoksun bırakıyordum. Babaları çok az para kazandığı için onları ben gezmeye götürüyordum. Çocuklar beni Reinaldo'dan daha çok seviyorlardı. Bugün de hâlâ eskisi gibi seviyorlar.

Reinaldo ile nişanlandığım zaman ailesinin Noel ağacı süsleme âdeti yoktu. Oysa ben canlı, hareketli biriydim. Parktan bulduğum çam dalını hoşla gitsin diye küçük ampullerle süsledim. Daha sonra

onlar da Noel ağacı süsleme âdeti edindiler, ama Reinaldo hiçbir şeye inanmadığı için, hiçbir şeye katılmıyordu. İlk zamanlar akşam yemeği kayınvalidemin evinde, yeniyordu, ama çocuklar Reinaldo'yu rahatsız ettiği için, yemeği evde yiyip daha sonra ziyaretlerine gitmeyi yeğledi.

Reinaldo çocukluğunu astımla, nezleyle ve parazitlerle geçirmişti. Gerçekte her zaman hastaydı, ama ayrıca çok nazlanıyor ve şuram buram ağrıyor diye hep sızlanıyordu. Hasta bakmayı sevmem, onun için de hiç hastanelerde çalışmadım. Kusan birini görünce iğreniyorum, hastalık ve ilaç kokusundan nefret ediyorum. Bununla birlikte, babamın hastalığında başka duygular içindeydim ve her zaman onun yanında olmak istiyordum.

Özel bir durumda istemeyerek de olsa bir hastaya bakabilirim, ama yine de beni iğrendirecek yarası olmamalı. Çünkü deri hastalıklarına hiç dayanamıyorum. Oysa Reinaldo'nun vücudunda bir sürü leke var, bunlar bir tür ekzama ve ben bunlardan giderek iğrenmeye başladım. Doktorlar alerji olduğunu söylüyorlar, ama hiçbir zaman iyileştiremiyorlar. Ayrıca Reinaldo'nun ayaklarında sürekli mantar var ve özellikle kasık bölgesinde kırmızı lekeler ve yara dolu. Bununla da kalmıyor, göz çevresindeki deride döküntüler ve dudaklarında çatlaklar var. Böyle bir rahatsızlığı her zaman var, ama doktorlar bir türlü nedenini bulamıyorlar. Üstüne üstlük Reinaldo'nun bir de hastalık saplantısı var, durmadan ilaç alıyor. Bundan zevk alıyor sanki. Bir kitapta, bir hastalığın tanımını okuduğunda, o hastalığı hemen kendinde de buluyor.

Reinaldo'yu dul teyzesi büyüttmüştü. Bu kadının bir tek kızı varmış ve o da ölmüş. Reinaldo, ailesinin büyük çocuğu olduğu için, annesi onu teyzesiyle yaşamaya göndermiş ve teyze onu tek evlat gibi büyüttmüş. Ev üçüncü kattaymış ve dokuz yaşına dek asla tek başına inmemiş. Teyzenin parası olduğu için yeğenini her yere arabayla götürmüş ve hiç gözünü açmamış. Küçük zorluklar karşısında bile hemen bun alıyor ve bu zorluk hemen bir trajediye dönüşüyor. En sıradan engelleri bile aşamıyor. Yerin ayağının altında kayacağını sanıyor. Örneğin bir çivi çakmasını bile bilmiyor ve saçını başını yolarak bağırıyor: "Doğduğum saate lanet olsun!" Bu onun en sık söylediği sözdü. Böyle anlarda gerçekten korkak, erkeklikten uzak ve kararsız görünüyor. En

küçük bir sorunu bile çözme yeteneği göstermiyor.

Ben ise kendimi, tersine, hizmet etmeyi seven, duygusal ve iyilik-bilir bir insan olarak biliyorum. Hiç malım mülküm yok, çünkü bunları, benden daha çok gereksinimi olan insanlara veriyorum. Eğer birisine değer veriyorsam, onu gerçekten beğeniyorum demektir. Hoşlanmazsam, onunla görüşmekten kaçınırım ve bağ kurmam. Öfkelendiğimde susmayı ve sessizce acı çekmeyi yeğlerim. En iyisi susmak, çünkü ne kadar çok konuşursanız, karşınızdakini o kadar çok incitmiş olursunuz. Ama kimi kez bu davranışın da yararı olmuyor. Bu durumda öfkemi içime atıyorum ve birkaç gün boyunca yemeden, içmeden kesiliyorum. Konuşmuyorum, kendime bakmıyorum, ama o bundan zevk alacak yan buluyor.

Kendi kendime onu terk edeceğimi söylüyordum, ama yine de kendimi dizginliyordum. Aslında bunun nedeni korku; eğer onu terk edersem, beni öldüreceğini söylüyordu. Yalan! Bu gibiler kimseyi öldüremez. Oysa hiçbir güvenliğim, bir geleceğim, hiçbir şeyim olmadığı için korkuyordum ve aileme geri dönmek istemiyordum. O günkü güvensizliğim için bugün nasıl da pişmanım!

Evlendikten bir ay sonra yeniden yanında çalışıp çalışmayacağımı sormak üzere senyora Zaldivar'ın evine gittim. O benim durumumu anlayabilirdi, ama o sırada Meksika'ya geziye gitmişti ve altı ay kadar orada kaldı. Gidebileceğim tek yer orasıydı, aksi halde başka bir aile bulmalıyım. Ayrıca Senyora'nın bana tanıdığı hakları başka bir yerde bulamazdım. Artık her şey daha zorlaşmıştı, hizmetçilik için başvuran çoktu ve bu iş iyice kötüye kullanılıyordu. Artık daha az sorun çıkaran erkekleri yeğliyorlardı. Reinaldo'dan kurtulmanın tek yolu, Felicia'nın evine dönmekti, ama ben bunu istemiyordum. Kendime ait bir evimin ve rahatımın yerinde olmasını istiyordum. Hayır, oraya dönmektense, ölmeyi yeğlerdim.

Bayan Zaldivar geri döndüğünde, durumumu ona anlattım; bana şu yanıtı verdi: "İnocencia, sen kilise evliliği yaptın ve Tanrıya inanıyorsun. Eğer bir kimse Tanrıya inanıyorsa, her şeye katlanmalıdır, çünkü yaşamımız güçlüklerle dolu." Ben de kabul ettim ve köleliğimi sürdürdüm. Buna yavaş yavaş alıştım. Bir çıkış yolu olduğunu sanmıyordum ve bu kötü durumu kabul etmek zorunda olduğumu düşünüyordum.

Bayan Zaldivar'ın beni yanına alacağını ve kendisini terk edeceğini Reinaldo hiçbir zaman sezinlemedi.

Ne zaman kız kardeşlerimden Felicia'ya ya da Gabriela'ya içimi açsam, tüm erkeklerin birbirine benzediğini, onlara katlanmak gerektiğini, her birinin kendine göre bir kusuru olduğunu söylüyorlardı. Onlar benden daha iyi yaşıyorlardı. Yalnız, Gabriela'nın kocasının acıklı bir hali vardı. Her üçümüzün de başından kötü şeyler geçmişti ve bunlara katlanıyorduk. Ama bütün kadınlar bize benzemiyor. Bazıları kocasından hoşlanmazsa, daha ilk başta başından savıyor. Benim ailemde böyle güçlü kadınlar yok, yeni kuşaktan yeğenlerim bile kocaları başka bir kadınla olsa bile yine de olay çıkarmıyorlar.

Ben erkeğin kafaca da, bedence de kadından daha güçlü olduğuna inanıyorum, ama yine de bu onların böyle davranmasına izin vermez ki. Kadın, kafalı da olsa, erkeğe gereksinimi var. Kadın daha kırılgan ve daha zayıf, ama daha geri değil. Kadın âşık oluyor, çocuk doğuruyor ve erkeklerin bilmediği sorunlarla karşılaşılıyor. Bu nedenle yaşamın kimi anlarında kadın erkeğe bağımlı oluyor. Böylece kendini korumuş hissediyor. Ama ben kocamdan neler beklediysen ve onun hoşuna gidecek neler yaptıysam, hiçbir mutlu karşılık bulamadım.

Reinaldo her zaman asık suratlı ve kıskançtı. Diyelim komşular ya da çocuklar bana özen gösterdiler; bundan alınacak kadar kıskançtı. Beni yalnız kendisi için istiyordu. Beni ne ailemle, ne de dostlarımla paylaşmak istiyordu. Kendimi hep ona adamalı ve tüm zamanımı ona vermeliydim. Ne zaman alışverişe gitse ona eşlik etmem gerekiyordu, ama ben bir yere gitmek istediğimde, onun kararını beklemem gerekiyordu. Onun keyfine kalmıştı. Evde hiçbir zaman bir toplantı, bir doğum günü ya da evlilik yıldönümü kutlaması yapamıyordum. Her zaman bir bahane buluyordu: ya bir yerleri ağrırdı ya da hasta olurdu. Evden çıkmamak için bir bahane bulurdu. Eğer beni bir yere götürürse, bu çok uzun sürmezdi, özellikle benim için eğlenceli bir yerse.

Reinaldo'nun her yıl bir hafta tatili vardı ve biz bu zamanı Gabriela'nın evinde geçiriyorduk. Yalnız bu sırada ayrı ayrı yataordık. Yakındaki plajlara gidiyorduk, ama bir günlüğüne, hepsi o kadar. Ben yüzmeyi bilmiyorum, ama çocuklarla denize gitmeyi, onlarla kumda oynamayı ve onları sırtımda taşımayı seviyorum. Görüncem gittiğinde

ben de onunla gidiyordum, ama bunun için Reinaldo'ya uzun uzun yalvarmak gerekiyordu, çünkü hiçbir zaman buna razı olmazdı. Kayınbiraderim araba aldıktan sonra sık sık çıkmaya başladık, bunun dışında kocam otobüse binmeyi reddediyordu. Devrimden sonra bir süre Varadero'da kalma hakkına sahip olduğu halde, yine de tatile çıkmadık, çünkü bir yere gitmeyi sevmiyordu ve ben de ona boyun eğmeliydim.

Reinaldo ile birbirimizden tümüyle farklı iki insandık. O benim hiçbir zevkimi paylaşmazdı. Örneğin o eski halk müziğini seviyordu, ben ise, bu Afrika kökenli Küba şarkılarından (*Las quarachas*'tan) nefret ediyordum. Benimi sevdiğim müzik türü klasik (çok sesli), bale, opera - buna deli oluyorum- ve konserler. İspanyol *zarzuela*'sını da seviyorum. Hoşuma giden kimi şarkıcıları dinledim; örneğin Mario Lanza, Nelson Eddy gibi. Ah evet, Amerikan müzikal komedyenlerinden Jeanette Mac Donald'ı unutuyordum. Opera şarkıcılarından Lily Pons'u dinlerken kendimden geçiyorum, çünkü duyduğum en güzel ses onun.

Reinaldo ile tanışmadan önce, Havana'daki belli başlı tiyatrolara gitmiştim. Tiyatroya karşı bir tutkum var. Küba'ya gelen tüm yabancı oyunları görüyordum, ama en çok sevdiğim Rosita Fornes ile Armando Pico'nun oynadıkları *Şen Dul* opereti oldu. Onu bin kez daha görebilirim, çünkü benim gözde oyunum o.

Sirke gidince coşuyordum, ama Reinaldo bunu da hiç sevmiyor. Evlendiğimizden bu yana artık gitmez oldum. Sirke ilk gittiğimde yirmi bir yaşındaydım, çünkü köye gelenlere ancak halkın en alt kesiminden olanlar giderdi. Gösteriler hafife kaçtığından, ciddi insanlar oraya gitmezdi. İlk gidişimde çok heyecanlandığımı da söylemeliyim. Evlenmeden önce Santos ile Artigas sirki ne zaman Havana'ya gelse, giderdim. Ama en güzel sirk olan Sovyetlerinkine gidemedim. Çünkü Reinaldo götürmedi. Daha sonra da bu sirk gelmedi. Eğer gelirse, gidip göreceğim.

Bir sürü sevdiğim oyun var: dama, domino, iskambil. Parasına hiç oynamadım, ama doğrusunu isterseniz, piyango bileti aldım. Filmlerdeki at koşularını izlemekten hoşlanıyorum, ama hiç gitmedim. Daha önce gitmek zordu, şimdiyse artık yapılmıyor. Devrimden önce voleybolu, basketbolu, beyzbolu ve boksu seviyordum ve yarışmalara gidi-

yordum. Mahalledeki çocuklarla beyzbol oynamasını seviyorum. Kimi kez Reinaldo beni götürüyor, ama canı isterse. Yoksa maçları radyodan dinliyorum.

Evlendiğim erkek yüzünden birçok zevkimden vazgeçtiğim için çok pişmanım. Büyük bir gezi gemisinin limana geldiğini anımsıyorum, 50 centavo verdiniz mi tüm körfezi dolaşabiliyordunuz. Her yeri ışıklandırılmış çok güzel bir gemiydi bu. Havayı neşelendirmek için bir de orkestrası vardı. Daha önce hiç gemiye binmemiştim. Bir kerecik olsun gemiye binmiş olmak için o gün Reinaldo'ya yalvardım. Suda korktuğunu ileri sürerek kabul etmedi. Ve ben de tek başıma gideмедim. Gittiğimi duysa öldürebilirdi beni.

Sinemayı da çok seviyorum ve her zaman Reinaldo ile gidiyorum, çünkü o da seviyor. Eskiden her akşam sinemaya gidiyordum. Ancak yağmur yağıyorsa ya da o filmi birkaç kez görmüşsem, gitmiyordum. Bizim semtteki sinemaların fiyatı 25-30 centavo kadardı. Gerçekten çok ucuzdu. Benim en sevdiğim oyuncu Ingrid Bergman'dı, onun ilk filminin adı *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'du.

Sanıyorum Havana'daki tüm sinemalara gittik. Bir de oturduğumuz dairenin tek odası olduğu için sinemaya gidiyorduk; oturacak yerimiz olmadığı gibi, o dönemde televizyonumuz da yoktu. Televizyon olunca, sinemaya da seyrek gitmeye başladık. Ama televizyonu pek sevmiyorum, çünkü seyrettiğimiz programlar Reinaldo'nun keyfine bağlı. Dört kanal var ve benim sevdiğim kanal hiçbir zaman açılmıyor. Durmadan kanal değiştiriyor, düğmelerle oynuyor; bu durumda programı değil, yalnız kendisini görüyorum.

Reinaldo gençken çok kitap okumuş: aşk romanları, polisiye romanlar, tarih kitapları ve her çeşit kitap. Okumayı çok seviyor. Babası bir tütün fabrikasında işçiymiş ve bu fabrikalarda yüksek sesle kitap okuma âdeti varmış* Her tütün fabrikasında bir kitaplık vardı. Babası eve her zaman kitap getiriyor, Reinaldo bunları okuyor ve daha sonra geri götürüyormuş. Reinaldo'nun kitap aldığı da oluyordu: kitaplar ol-

* Fernando Ortiz'in verdiği bilgiye göre, tütün fabrikalarında işçilerin yüksek sesle kitap okuma âdeti, 19. yüzyılın sonunda başlamış. İlk başta bu fabrikalarda çalıştırılan tuktuklular için uygulanmış, daha sonra tüm işçilere yayılmış. Fabrikalarda kitap okumasını ve kitaplık kurulmasını, Küba'da ilk meslek kuruluşlarını kuran işçiler başlatmış.

dukça pahalı olduğundan, 2 ya da 4 peso'luk kitaplardan alıyordu. Kuşkusuz yalnızca ay sonunda, parası olduğu zaman.

Biz evlendiğimizde, Reinaldo bana günde 60 centavo veriyordu. Bu azdı aslında, elektrik, sinema ve kira için günde 40 centavo ayırmak gerekiyordu. Bu 60 centavo ile alışverişi idare etmem gerekiyordu. Yoksullar gibi yemek yiyorduk: pirinç, fasulye, biraz et, makarna, hepsi bu. Tahıl, domuz yağı ve kahve gibi şeyleri haftalık, taze yenmesi gereken ürünleri günlük alıyorduk.

Daha sonra Reinaldo'nun ücreti arttı. Sanıyorum Batista döneminde 5 peso kazanıyordu. 44 saat çalışıyor ve 48 saat üzerinden ücret ödeniyordu. Böylece bana günde 1 peso, daha sonra da haftada 13 peso vermeye başladı. Bu paranın birazını artırabilirdim: artık yoksul değildik. Daha iyi yaşıyorduk; Reinaldo ve benim için giyecek ve saat alabilirdik. Her hafta 1 peso'ya dört piyango bileti alıyordum. Çok şey kazanmadım: 4 ya da 5 peso. Düşünü kurduğum küçük ev için bu para yeterli değildi.

Evimizde gerekli eşyalara sahip olmaktan henüz uzaktık. Yatak odasının mobilyası çok kötü durumdaydı; bir dikiş makinesi olmadığı gibi, bir makas ve başka gerekli şeyler de yoktu. Daha sonra 1944'teki kasırganın ardından eşyalar su altında kalıp bozuldu. Yalnız giyecekler kurtuldu, çünkü bunları Reinaldo'nun teyzesinin evine götürüştüm ve tüm kasırga boyunca orada kalmıştık. Durmadan usanmadan yakarmıştım: "Tanrım, bizim küçük evimizi koru, ondan başka bir varlığımız yok." Duvarlara sesleniyor ve yıkılmamaları için onları yüreklendiriyordum sanki. Eve döndüğümde tavan kâğıtlarının söküldüğünü gördüm. "Niçin tavan için yakarmadım?" diye bu unutkanlığıma gülele haykırdım. Demek bunun için yırtıldılar.

Çalışmak istemem bir ev almak içindi ve para biriktirmek için durmadan çalışıyordum. Reinaldo buna karşı çıkmıyordu. Bu arada Bayan Zaldivar nasıl olduğumu öğrenmek için gelip beni sık sık soruyor, yeğenlerinin ya da başka tanıdıklarının dikişini bana gönderiyordu. Sabahleyin gidiyor, çalışmaya başlıyor, evde akşam yemeğini hazırlamak için öğleden sonra saat 4'te dönüyordum. Günde 1 peso kazanıyordum.

Daha sonra Bayan Zaldivar'ın yeğenleri bir çocuk mağazasında bana iş buldu. Erkek çocuklar için dikiş bilmediğim halde, beni bu bölü-

me verdiler. Erkek çocuklar için pantolon cebi örneği yapayım diye ilk gün değişik uzunlukta kumaş parçaları verdiler. Nasıl yapacağımı bilmiyordum, ama işin içinden çıkacağıma da inanıyordum. Her zaman kendime güvendim, belki de Tanrıya inandığım için.

Kumaş parçalarını aldım ve çevreme bakınarak makinenin başına oturdum. Gözlerimi kapadım ve Tanrıyı yardımına çağırdım. Makineler karşılıklı yerleştirilmişti ve karşımda oturan kadın bana sordu: "Nasıl diyeceğini biliyor musun?" Ve nasıl yapacağımı işaretlerle göstermeye başladı. Konuşmuyordu, çünkü atölye şefi çok titiz bir kadındı. Bir süre sonra en iyi cep diken işçi oldum. Çalışma arkadaşlarım küçük bir madalya armağan ederek beni kutladılar.

Bu mağazada parça başı ücret ödeniyordu. Belli miktarda iş yapmak gerekiyordu, ama bir cep ya da bir pantolon için ne kadar ödediklerini de bir türlü öğrenemiyorduk. Çalışmak, çalışmak, sonra yine durmadan çalışmak gerekiyordu ve hafta sonu işveren ne takdir buyurmuşsa, o kadar para alıyorduk. Kapıya konulma korkusu içinde olduğum için yapılan haksızlıklara bir türlü karşı çıkamıyordum. Yine de ne kadar iş yaptığımı ve bana ödenen parayı bir deftere yazmıştım: olur ya, belki de bir gün yeniden hesap görülebilirdi. Çünkü bir hafta zarf içinde 13 peso, bir başka hafta 9 peso veriliyordu. Bir hafta çok sıkı çalıştım ve 19 peso kazandım.

Bir gün ödeme sırasında bir arkadaş, çok çalıştığını ve az para aldığını söyledi. Ben de beklediğimden çok az aldığım izlenimi içindeydim. Karşı çıktık, hesaplar yeniden yapıldı, bana 5 peso daha ödediler. Bu karşı çıkıştan önce bizden neler alındı, Tanrı bilir! Ama karşı çıktığım için de "artık sana gereksinim yok" dediler ve beni kapıya koydular. Bu kötü serüvenden sonra arada bir ne zaman başları sıkışsa, beni çağırıyorlardı. Sürekli bir iş buluncaya dek iki yıl evde kaldım.

O zaman iki tane sendika vardı; birisi komünistti, ötekinin adı *Autentico* * idi. Ben ne birine yazılmıştım, ne ötekine. Çünkü daha önce Simon dayımdan duyduklarım dışında sendikalar hakkında bir şey bilmiyordum. Ne evde, ne okulda, ondan başka politikanın sözünü eden

* Sendika hareketlerini denetlemek için Komünist Parti ile *Autentico* tartışıyorlardı. 1947 yılında *Autentico* Komünist partinin liderliğini CTC'nin (Kübalı İşçiler Konfederasyonu) elinden aldı.

olmazdı. Kırsal kesimdeki bütün insanlar gibi ailem işten başka bir şey bilmezdi. Ama kentte politikadan söz ediyorlar, ilgileniyorlar. Çünkü iş bulmanın, daha iyi yaşamının ya da hiçbir şey yapmadan yaşamının yolu buradan geçiyor.

Komünist sendikayı ben sevmiyordum, çünkü yalnız kendi üyelerini savunuyor ve beni savunmuyordu. Eğer komünist değilseniz, size önem vermiyorlardı, oysa öbürleri böyle değildi. *Autentico*'da çalışan kızlar politikayla ilgilenmiyorlardı, ama bu gibi sömürüye de karşı çıkıyorlardı. Toplumsal bir yanları vardı ve iyi arkadaşlıklar.

1940 yıllarında, Komünist Partisi* yöneticilerinin güzel evleri ve arabaları vardı; insana pek güven vermiyorlardı. Bir gün atölyede kızlardan biri partiye üye olmam için beni ikna etmeye çalıştı. Ben de ona şu yanıtı verdim: "Benim gözümde Lazaro Penya** da öbürleri gibi bir politikacı." Sonra nedenini açıkladım: "Büyük bir araba içinde dolaşıyor ve çok rahat yaşıyor. Benim için senin partinin de, ötekilerden kalır yanı yok."

Ben komünistleri hep Yehova'nın (Yahudi Tanrısı) tanıklarıyla karşılaştırmışımıdır. Her iki grup da aynı kanıdadır. Eğer onlardansan, iyisin, yoksa hiçbir şeye yaramazsın. Peki ama aynı davayı savunduğumuz zaman, hepimiz eşit olmaz mıyız? Oysa Devrim insanlar arasında bir ayrım yapmıyor; yasasını herkese uyguluyor; eski partinin tutumu böyle değildi.

İlk zamanlar ne kazanıyorsam, hepsini kocama veriyordum, çünkü çok az kazanıyordu ve yaşayabilmek için paramızı birleştiriyorduk. Ama giderek bu alışkanlık haline geldi ve benim katkımı bir alacak gibi görmeye başladı. Ben de kavgadan kaçınmak için, hep verdim. Bir hesap defteri tutuyordu ve benim bir haftada ne kadar çalıştığımı biliyordu. Daha sonra bir mağazada tezgâhtar olunca, aldığım yüzdeleri de yazdı. Ödeme günü paramı alıyor ve nereye harcanacağına kendisi karar veriyordu. Para biriktiren o değil, ben olduğum halde, bankadaki hesap onun adınaydı.

*. Inocencia burada eski Komünist Partiden söz ediyor. Bu parti 1961'de dağıldı.

** CTC'nin ilk genel sekreteri zenci sendika yöneticisi Penya. *Autentico*'nun sendikanın denetimini elinde tuttuğu 1938-1947 yıllarında görev yaptı. Penya eski Komünist Partisi üyelerindendi ve Castro'nun hükümetindeyken politik alanda önemli rol oynadı. 1959'dan sonra CTC'nin yönetiminde bir dizi görev gerçekleştirdi. 1974'te öldü.

Reinaldo zamanını beni denetleyerek ve neler harcadığımı sorarak geçiriyordu. Eğer bir doğum günü armağanı alıyorsam, ya da bir çocuğu lunaparka götürüyorsam, harcadığım 10 pesoyu kabul edemiyordu. Eğer bir mağazadan ufak tefek şeyler satın alıyorsam, kötü şeylere para harcadığımı söylüyordu. Bir gün televizyonun üzerine koymak için çiçek almıştım. Bunu bile sordu ve "ne kadar para harcadın?" dedi. Ama kendi istekleri için para harcıyordu, örneğin bir anten ya da fotoğraf makinesi alıyordu. Korkunç şekilde bencildi: kendine harcadığı parayı gözü görmüyordu.

Ben hiçbir zaman para almak için eşyalarımı rehine bırakmadım. Her zaman bütçeme uydum. Paraya gereksinim duyduğum zaman, kardeşim Luis Herberto'dan istiyordum. Hiçbir zaman beni reddetmedi, çünkü güvenini kötüye kullanmadım. Ödünç aldığım para da 20 pesoyu geçmemiştir. Bundan fazlasını almamışımdır. Örneğin bu da evlilik armağanı almak içindir.

Çalıştığım işyerini 1949'a doğru bıraktım. Çünkü geçici bir işti ve emeklilik hakkı elde etmek için daha uzun yıllar çalışmak gerekiyordu. Terzilikten sonra Philips firmasında yüzde üzerinden pazarlamacı oldum. Elektrikli araçlar, buzdolapları, televizyon, radyo ve dikiş makinesi satıyordum. Buzdolabı satışından yüzde 28, öbürlerinden yüzde 20 alıyordum. Bu işi çok sevmiştim. Patates bile satabilirim diyordum kendi kendime. Halkla ilişkileri seviyordum. Kapı kapı dolaşıp eşya satmaktan hiçbir zaman sıkılmadım. Babam seyyar satıcılık yaparken, kendini ezilmiş ve küçülmüş hissediyordu, oysa ben yaptığım işten gurur duyuyordum. Bir müşteri bulunca, onun direncini kırıp satış yapmaktan hoşlanıyordum. Ömrümde hiç bu kadar zevkle çalışmamıştım. Bir keresinde sokakta bebek sattım. Bebeklerin yüzü plastik, bedenleri kumaştandı. Bu bebekler çıplak modellere benzediğinden, bunları üreten adam satmak istemiyormuş. Onun ortağı kayınpederim beni düşünmüş: "Bu sorunu çözecek tek kimse Inocencia'dır" demiş. Ben de "pekâlâ dedim, mademki bu işe para yatırdınız, öyleyse karşılığını almalısınız." Böylece kumaş satan bir mağazaya gittim ve parça kumaşlar aldım. İnsanların dikkatini çekecek bebek giysileri diktim. Yeterince paramız olmadığı için bebeklere ayakkabı giydiremeyecektik. Ben de giysileri ayakları örtecek kadar uzun yaptım. Bebekleri

hazırlayıp giydirdikten sonra, bir karton kutuya dizdim ve bizim semtte tanıdığım bir eczaneye gittim. Bunları satmak istediğimi ve bana bir yer verip veremeyeceğini sordum. Bebekleri satma zamanı gelince, kayınpederim ve ortağı bu işten sıkılmaya başladılar. Çok burjuva insanlardı. Reinaldo bu durumdan o kadar incinmişti ki, ortalıkta görünmek bile istemiyordu. Oysa ben caddede eczanenin karşısına yerleştim ve gece yarısına kadar bağırdım: "Krallar bayramı için bebeklerim var. Başka yerde aramanıza gerek yok. 4 pesoya güzel bebekler!" Bağdırmaktan sesim kısıldı, ama hepsini de sattım.

Kayınpederim ve ortağı yatırdıkları parayı çıkardılar ve üstelik 200 peso da kazandılar. Ve önünüzde duran bu aptalın bu işten kazancı ne oldu dersiniz? Teşekkür niyetine verilen Prusya mavisii gömleklik kumaş. İpeğe benziyordu, ama onu giymek kısmet olmadı, çünkü kumaş kazara yandı. Emeğim ne güzel ödenmiş oldu, değil mi? Neyse her zaman bir kazanç için çalışmadım. Bu da başka bir deneyim, öbürlerine eklenecek başka bir öykü oldu.

Philips için sattığım ilk eşyalar, dikiş makineleriydi. Bunlar taksitle veriliyordu: 10 peso peşin, sonra ayda 5 peso. Müşterilere kolaylık olsun diye birkaç taksit yolunu ve çeşitli modelleri anlatıyordum. Bütün mahalleye ve komşulara makine götürüyordum. 80-100 arası makine sattım. Her birinden 10 peso kazandım ve kendime bir dikiş makinesi alacak parayı biriktirdim.

Televizyon satışına gelince, ilk başta biraz güçlük çektim, çünkü pek iyi çalışmıyorlardı. Anteni ayarlarken, müşterilerin aygıtı güveni kalmıyordu. Bu sorunu çözmem gerekiyordu: teknisyeni çağırdım, firma ile konuştuk, sonra bazı televizyonlar değiştirildi.

1941'de "Büyük Firma" için buzdolabı satmaya başladım. Sonra bunu radyo, yatak, ütü, pikap, elektrikli mutfak eşyaları ve benzer şeyler izledi. Böyle çalışarak, buzdolabımı, çekyatımı, masamı, sandalyelerimi alabildim. Eksik bir şey kalmadı: masa takımı, saat, hatta yüzük bile. Hepsini de peşin aldım, taksite yanaşmadım. Bütün kazancım eve harcanıyordu.

Şirket bana güzel bir müzik seti satmayı önerdi, elbet fabrika çıkış fiyatına. Reinaldo bunu bana evlilik yıldönümü armağanı olarak verdi. Mobilyasını bir marangoza yaptırdık. Daha sonra bir sürü disk aldık.

Benimkiler ayrı, Reinaldo'nunkiler ayrıydı. Ayrıca arkadaşlar da bize ödünç diskler verdiler. Böylece Londra ve Minneapolis senfoni orkestralarının konserlerini dinleyebildim. Opera müziği de dinliyorduk: Faust, La Traviata, La boheme ve öbürleri. Bununla birlikte, disk çalmak bizim için tartışma konusu oluyordu. Eğer ben sevdiğim bir disk çalacaksam, ya Reinaldo izin vermiyordu ya da sesini çok kısıyordu, çünkü gürültüden rahatsız oluyordu. Ama kendi diskini çalarken, ortalık inliyordu. İster istemez onun kötü müziğine katlanıyordum.

Satıcılık yalnız mesleğim değildi, toplumsal ilişkilerimi de kuruyordu. Bütün mahalleyi, komşuları, sokakları, her köşeyi tanımamı sağlıyordu. Komşular bana yakınlık gösteriyor ve konuştuğum insanlar sonunda müşterim oluyordu. Ev kadınları dostça davranıyordu, çünkü benim dürüst çalıştığımı ve malın tesliminden önce para almadığımı biliyorlardı. Çoğu, veresiye alışverişten korkuyordu, ama sonunda onları ikna ediyordum, çünkü ben yüzdemi almaktan çok, onları mal sahibi etmeyi ve iyi mal vermeyi düşünüyordum. Bir güçlkle karşılaşılırsa, elimden geleni yapıyordum. Bugün yeterince mal bulunmazken, birçoğu zamanında aldıkları için bana teşekkür ediyor. Öbürleri beni dinlemedikleri ve bu aygıtlara sahip olmadıkları için pişmanlık duyuyorlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVİRİME KATILMA

Ben gençken, herhangi bir politik kavramım yoktu, ama bireysel acıların, özellikle de yoksulluğun yol açtığı acıların bilincindeydim. Benim başlıca kaygım umarsız insanlara yardım etmektir. Küba'daki bu yoz yönetimin yerini bir başka yönetimin alacağını düşünüyordum. Önyargılardan ve kişisel tutkulardan uzak bir insan ortaya çıkacak ve halkın mutluluğu için çalışacaktı. Bir çeşit düş kuruyor, umut besliyor ve geleceği özlemle bekliyordum.

Ancak 1937'deki İspanya iç savaşı sırasında gerçek politikayla ilgilenmeye başladım. Bütün yüreğimle cumhuriyetçilerden yanaydım ve halkın acılarına karşı ilgisiz kalan Franco'dan ve onun adamlarından nefret ediyordum. Cumhuriyetçileri seviyordum, ama onlar için hiçbir şey yapmıyordum. Her gün gazete okumakla yetiniyordum. O sıralarda Havana'daydım ve doğru dürüst haber alamıyordum. Cumhuriyetçilerle ilişkide olan kimseyi tanı mıyordum. Ama ne olursa olsun, onlara karşı bir sevgi besliyordum.

Hitler'den de nefret ediyordum. Çevresine yalnızca kötüler toplamıştı. Sonunda da delirdi sanıyorum, çünkü sağlıklı bir insan bu kadar korkunç olaylara yol açmaz. Toplama kampları başlı başına bir cinayetti. Bunların varlığını daha sonra filmlerde gördüm. Korkunç şeylerdi. Düşmanları bile Yahudileri böyle kovmamalı ve onlara böyle davranmamalıydı. Aslında, insanlar düşmanlarına pek acımazlar ve eğer iyi düşünecek olursak, tüm dünyada bunun böyle olduğunu görürüz.

Stalin'den de pek hoşlanmıyordum. Burada dendiği gibi o bir "çizmeli subaydı." Kendini halkına vermiyordu; sözün tam anlamıyla çok "askerdi", çok otoriter ve çok sertti. Ayrıca Sovyet Devriminin Fi-

del'inki kadar köktenci olduğunu da sanmıyorum. Bana öyle geliyor ki, Nikita da dünyanın birleşebileceğini söylerken başka demagojik bir politika izliyordu.

Batista da işlediği cinayetlerle Küba'ya terör ve kötülük yaydı. 1952'de seçimlerden iki ay önce iktidarı ele geçirdi. Onun yöntemi öbürlerinden iyi değildi. İktidarı halkın elinden zorla aldığını her zaman düşünmüşümdür. Onu askeri güçler iktidara getirdi. Eğer halk seçseydi ve sonra da kötü olduğu ortaya çıksaydı, halkın söyleyecek bir sözü olmazdı.

Batista'nın iktidarının sonu geldi deniyordu. İnsanlar caddelerde toplanıyor ve ne yapmak gerektiğini tartışıyorlardı. Öğrencilerin hükümeti protesto gösterilerine iktidar ve onun polisi, baskıyla, zulümle, göz yaşartıcı gazla ve su sıkarak karşılık veriyordu.

Tüm bu şiddet olayları beni çok ilgilendiriyordu. Sonra "Büyük Şirkette" muhasebecilik yapan arkadaşım Mario Ramon Caballos* yüzünden politikaya girmeye başladım. Bana sorarsanız, Küba'da devrimci olmak için size yol gösterecek birini her zaman bulabilirsiniz. Kimileri Fidel ile karşılaşmıştı, kimileri Camilo ya da Che'yi tanıyordu, bense Mario'yu tanımıştım.

Ben Mario'ya 1951 yılının başında Philips hesabına dikiş makinesi satarken rastlamıştım. Verisiye satış yapmak için, müşterinin para durumu ve davranışları hakkında bilgi edinmemiz gerekiyordu, yoksa rasgele, taksitle mal verilmezdi. Müşterilerimden biri Şangay tiyatrosunda dansözdü ve Philips ahlaksal nedenlerle ona mal satmak istemiyordu. "Şangay'ın adını duymadınız mı hiç, kötü ün yapmış bir yerdir", deniyordu.

Benim yanıtlım şöyle olmuştu: "Evet o Şangay'da dans edebilir; geçimini böyle sağlayabilir, ama kendi çevresinde çok dürüst bir kadın, iyi bir anne, çocuklarına giyecek dikmek için bir dikiş makinesine gereksinimi var." Ne dersem diyeyim, Philips'tekiler kadının ahlaksızlığı üzerinde duruyorlardı. Sonunda bana şöyle dediler: "Öyleyse git Pereira'yı gör. Belki o kabul eder." Pereira işletmenin satış temsilcisiydi ve möble satıyordu. Ben de gidip onu gördüm. Kefil olunca, bu kadına dikiş makinesi vermeyi kabul ettiler.

*Sonra tarihsel bir kişilik kazandığından, burada ona takma bir ad verildi.

Pereira buzdolabı da satıyordu. Bu gibi eşyaların satış temsilcisiydi. "Eğer sizi ilgilendiriyorsa, size kredili verebilirim" dedi bana. Önce Reinaldo'nun tepkisinden çekindim, ama sonunda bir buzdolabı aldım ve her ay düzenli olarak taksitlerini ödedim. Bir gün bana başka bir öneride bulundu: "Eğer bana müşteri bulabilirsen, satacağın her buzdolabından sana yüzde veririm, böylece borcunu ödemiş olursun." Onun hesabına çalışmaya başladım.

Mario Ramon ile işte böyle tanışmış oldum. Pereira'nın önemli bir adamıydı, kayıtları ve hesabı o tutuyordu, çekler ve tüm paralar onun elinden geçiyordu. Ben onların hesabına bir yıl kadar buzdolabı sattım ve çok komisyon aldım. Ayrıca Mario benim güvenimi de kazandı. Pereira'nın Chibas'ın partisine* (Ortodokslar) gizlice girdiğini ve oraya para yardımı yaptığını ondan öğrendim.

Orada bir şeylerin dikkatimi çekmesi üzerine şöyle demiştim: "Dinle Mario, sizden ne zaman alacağım varsa, bunu çekle ödeyiniz, çünkü bu adam paraları öyle saçıp savuruyor ki, bir gün bizi sokakta bırakabilir." Ne zaman iyi bir para alacak olsam, bana 60 ya da 80 peso veriyorlar, gerisi buzdolabına ödeniyordu. Tek başıma bu kadar çok para harcadığım için Reinaldo benimle kavga ediyordu. Ben de kavga çıkmasın diye ondan para istemiyor ve borçlarımı kendi kazan-cımla ödüyordum.

Mario her zaman dürüsttü, gerçekten eşsiz bir insandı. Herkes buna tanıktır. İşin sorumluluğunu biliyordu, düşüncelerinde tutarlıydı, kısacası, çalışanlardan yanaydı ve bir haksızlık olursa, düzeltirdi. Bir gün, kötü yöntemleri nedeniyle yöneticiyi herkesin içinde tokatlamıştı. O günden sonra Mario, dürüst, çalışanların yanında iyi bir arkadaş olarak tanındı.

O sıralar Mario'nun ya da arkadaşlarının komünist olduklarını bilmiyordum. Çünkü bunun sözünü etmiyorlardı. Onun tek isteği Batista'ya karşı savaşmak ve çevresindekileri kovmaktı.

Beni devrime yönlendiren ilk kişi Mario Ramon oldu. İçinde faal olarak çalıştığı 26 Temmuz Hareketi'nden etkilenmişti. Bana da güve-

*Autentico partisindeki bölünmelerden sonra, senatör Chibas 1947'de Küba Halk Partisi'ni kurdu. Fidel Castro Ortodokslar partisine üyeydi, ama 26 Temmuz Hareketi bağımsız bir şekilde örgütlenmişti.

ni vardı. Fidel'in de bulunduğu bir yerin telefon numarasını bile vermişti bana. Mario bizim muhasebecimiz olduğu için, en küçük satışlarda bile onunla konuşmam, ona telefon etmem gerekiyordu. Gizli bir örgütte çalışmak tehlikeli olduğundan, bana inandıklarını başka yerde açığa vurmuyordum.

Moncada kışlasına saldırmak için bir plan hazırlandığını Mario'dan öğrendim. Bizim mağaza möble de satıyordu. Benim komşulardan biri alışveriş yapmış, borcunu ödemişti. Mario ise hem eşyalardan, hem de ödenmeyen paralardan sorumluydu. Bir cumartesi Fidel ve arkadaşları Santiago'ya gideceklerinden bu ödenmeyen para sorunu için Mario cuma günü gelmişti. Yani 26 Temmuz'dan iki gün önce. Havana'dan çıkarken, Varadero'daki kayık yarışlarını görmeye gittiklerini söylemişlerdi, ama böyle bir havaları yoktu. Santiago'ya gidiyorlardı ve orada Moncada'nın saldırısına hazırlanıyorlardı.

Mario böyle önemli bir adım atmadan önce her şeyi düzgün bırakmak istiyordu, olayların nasıl gelişeceğini kimse bilemezdi. Komşudan eşyaları geri almak için geldiğinde, benim evime de uğramıştı. Onun bu ziyareti beni çok sevindirmişti ve ortasında çilek olan bir greyfurt sunmuştum ona. "Bu kadar nefis bir şey yememiştim", dedi, çok duygulu bir adamdı.

İşte bu anda Santiago'ya niçin gittiğini bana anlattı. Ne belalı bir iş! Bu girişim bana bir çılgınlık, olmayacak bir eylem, gerçekleşmeyecek bir operasyon gibi görünmüştü. Askeri bir birliğin Moncada'ya saldırarak daha sonra hükümeti devirecek bir hareket örgütleyebileceğine inanamamıştım. Bu olay bana yararsız bir tehlike gibi görünmüştü, ama yanılmışım. Saldırı başarısızlıkla sonuçlandı ve birçok insanın canına mal oldu, ama ateşi yakan da bu hareket oldu. Çok insan öldü, ama halkta da değişme isteği uyandı, artık yaşam koşullarını düzeltmek istiyorlardı. Kavga böyle başladı.

1953 yılının bu pazar günü onların ölümünü gazetelerden öğrendiğim zaman korkunç bir sarsıntı geçirdim. Arkadaşım Mario Ramon bir devrim şehidi olmuştu. Bunun üzerine devrimci 26 Temmuz Hareketi'yle yakınlık kurmaya başladım. Artık kendimi *patria o muerte**'nin (*ya vatan ya ölüm*) devrimci bir üyesi saymaya başladım. Her

* Devrimci isteği belirten bir slogan.

zaman ezilen sınıftan yana olmuştum, ama sorun burada değildi. Zengin birisi olsaydım da Mario'yu tanıdığım için yine aynı kararı alardım. Esas nokta burasıydı. Durumumuzu düzeltecek bir adamın gelmesini bekliyordum, ama bunun Fidel olabileceğini hiç düşünmemiştim. Mario'nun ölümü beni uyandırdı. Şöyle dedim kendi kendime: "Eğer bu dava için öldüyse, yerinde bir ölüm. Ben de bu uğurda canımı vermeye hazır olmalıyım."

Moncada saldırısını izleyen karşı çıkışlardan sonra, gerçek kavgaya başladı. Bu kavgaya ben de katıldım, çünkü Mario'nun ölümünden sonra Devrim için elimden geleni yapacağıma yemin ettim. Devrimin ilkelerine ve başarısına inanma zamanı da gelmişti ayrıca. Böylece hareketle işbirliği içine girdim. Olaylar benim bu görüşlerimi daha da güçlendiriyordu. Devrimciler dürüst ve özverili insanlar olmasalardı, onlardan ayrılırdım.

Moncada saldırısından sonra Fidel ve arkadaşları Pinos adasında tutuklu oldukları sırada, gazeteleri dikkatle izliyordum. Fidel ile kardeşi Raul hapisten çıkıp Havana'ya gelirlerken, resimlerini bile gördüm. Daha sonra Fidel'in evindeki toplantılara katıldım ve oraya gelen *kompanyeroslar*la (yoldaşlar) tanıştım. En küçük hareketlerden habirim oluyordu. Küba'ya çıkarma yapmak için Meksika'ya gönüllü gittikleri günü anımsıyorum. Fidel sürekli gözaltında olduğundan, içerde mücadele etmenin daha zor olduğunu söylüyordu.

Fidel ve arkadaşları 1956'da Granma* teknesiyle döndükleri zaman, onlara tam bir bağlılık içindeydim. İçlerinden çok azı kurtulmuş olmakla birlikte, haklı olarak böyle bir harekete girişmişlerdi. Eğer bu girişimde bulunmasalardı, ülkemiz hep geri kalacaktı. Kendimize yoldaşlar bulmak için ya birtakım gizli anlaşmalar yapacaktık, ya da böyle tehlikeli bir adımı atacaktık, doğrusu bu. Tümüyle yoksul ve yolunu şaşırmış bir ülke için artık karar anıydı.

Fidel Sierra Maestra'ya çıktığı zaman, *Asilerin Radyosunu* dinlemek için Reinaldo, ailesi ve yakında oturanlar toplanıyorduk. Eğer birden çıkıp gelen olursa, domino oynar görünüyorduk. Batista'nın

* Fidel ile seksen bir arkadaşın Meksika sürgününden dönerken bindikleri teknenin adı *Granma* idi. *Granma* 2 Ocak 1956'da, Las Coloradas sahiline yanaşmıştı. İçlerinden sağ kalan 12 devrimci, Sierra Maestra'ya çıktı ve asi ordunun çekirdeğini oluşturdu.

radynosu, isyancılarınkinin tam tersini söylüyordu, ama biz bunun yalan haberler verdiğini biliyorduk. Mücadelenin uzun süreceğini, ama zaferin yolun öteki ucunda olduğunu biliyorduk.

Kocam korktuğu için toplantılara katılmıyordu. Öte yandan tüm yaşamı boyunca komünist olduğu için de ayaklananlara yakınlık duyuyordu. Daha benimle karşılaşmadan Komünist Partisine üye olmuştu. Üyelik kartı vardı ve Batista'dan önce toplantılara gidiyordu. Kendini çalışmaya vermek ve ailesini geçindirmek için partiyi terk etmişti. O sıralarda çok az para kazanıyordu. Yine de partiye bağlı kalmıştı. Daha sonra yavaş yavaş uzaklaştı. Herhalde böyle bir hareketin komünizmle sonuçlanacağını düşünmediğinden, 26 Temmuz'a yardımcı olmamıştı. Her neyse, nasıl olsa korkak ve kararsız bir adamdı ve Batista'nın baskıları onu korkutuyordu. Öte yandan ben de hareket için bir şey yapamamıştım, çünkü çalışmamı ve gelişmemi engelleyen kocamın boyunduruğu altında yaşıyordum. Eğer evli olmasaydım, öyle sanıyorum ki, idealim uğruna dağa çıkardım.

26 Temmuz Hareketi'nin benim bölgedeki sorumlusu Rivas idi. Kocamın küçük kardeşi Marco vezneci idi. Gerçek bir devrimciydi, bildiri ve *Revolucion* adını taşıyan küçük kitaplar dağıtıyor, Sierra'da neler geçtiğini anlatıyordu. Bu bildirileri ve kitapçıları getiriyor, biz de bunları başka arkadaşlara veriyorduk. Ben ne sokağa çıkmaktan, ne bildiri dağıtmaktan, ne de *Radio Rebelde*'nin haberlerini başkalarına iletmekten çekiniyordum. Yalnız bomba taşıyor ve sabotajlara girişmiyordum. Elbette aramızda en kararlı olanlar, böyle bir davranışın en kötü sonuçlarına katlanarak bu eylemlere girişiyordu.

Bir gün bir arkadaş, polisin aradığı ve kiralık bir odada saklanan iki çocuğu sordu bana. Yakında bir yerlerde olduklarını biliyordum, ama tam kestiremiyordum. Yeri göğü karıştırdım, ama onları bulup uyaramadım. Polis hemen bitişiğimde bir yerde bulup öldürdüğü zaman, yerlerini öğrenmiş oldum, ama artık çok geçti. Polislere karşı içimde öyle bir öfke uyandı ki, hemen giyinip sokağa çıkmaya hazırlandım, ama Reinaldo beni bırakmadı.

Benim mahallede arkadaşların toplandığı üç tane gizli yer vardı: Pepe'nin, Isidororo'nun ve Sixto'nun evleri. Bu üç yer gizli kalmalıydı, çünkü arkadaşlar canlarını tehlikeye atıyorlardı. Her toplantıda asiler

silah kullanmasını öğreniyordu ve yoldaşlar benden sokağı gözlememi istiyordu. Sokakta dolaşmalı ve kuşkulu bir kimse görürsem, kendilerine haber vermeliydim. Arkadaşlar hiçbir zaman basılmadılar. Bu mücadele zafere dek sürdü. Daha sonra Sixto, Kuzey Amerika'ya gitti, çünkü 26 Temmuz Hareketi'ne bağlı olmakla birlikte, komünizm dönemecinde yön değiştirdi. Öbür arkadaşlar, her zaman olduğu gibi Fidel'in yanında kaldılar.

Devrim zafere ulaşınca, 26'nın bayraklarını ortaya çıkardık; herkes buna şaşıtı. "Bak sen! İnocencia da 26'lardanmış" diye yorum yapıyordu bizim bakkalda. Önce arkadaşların evinde toplantılar yaptık, sonra genel bir toplantı yapıldı. Bir kargaşa çıkıp dükkânlar yağmalanmasın diye, buraların kapanmasını istedik. Bunun üzerine dükkânların kapatılması için, bizim grup bayraklarıyla sokağa çıktı. Başka bir amacımız da karakolu ele geçirmektir. Grubumuz semtimizdeki karakolu işgal etti ve durum normale dönünceye dek her akşam toplantı yaptı.

8 Ocak'ta Fidel Havana'ya girdiğinde ben evdeydim. Kocam sokağa çıkmamı engellediğinden, olayları televizyondan izledim. Ne açık hava toplantılarına, ne de Devrim meydanına gitmemi istiyordu. Zaten oraya hiç gitmedim. Nöbet tutmamı da istemediğinden, milis de olmadım. Bununla birlikte, 1959 ile 61 arasında 26 Temmuz'un üyesiydim ve devrime destek oldum*

28 Eylül 1960'ta DSK (Devrimi Savunma Komitesi) krizi doğdu. Fidel, düşmanın içerden saldırdığını, evlerimizin çevresini ve karşı-devrimcileri gözlemek gerektiğini söylüyordu. Böylece DSK örgütlendi, ama başta nasıl işlediğini kimse bilmiyordu. Her semtte altı ya da yedi kişi katılmıştı. Herkes rüzgârın nereden eseceğini ve Devrimin başarıya ulaşıp ulaşmayacağını bekliyordu. Devrimci olmayanlar, ağızlarını açmıyorlar ve bir kenarda duruyorlardı.

DSK'nın üyeleri, mahallede milis olacak kadınlarla görüştüler ve görevlerinin yalnızca evlerin çevresini gözetlemek olduğunu açıkladılar. Ama bu görevin tehlikesi de vardı, çünkü kimi kez nöbetçiler sal-

*1961 yılında 26 Temmuz Hareketi, eski Komünist Partisi, diğer devrimci ve sosyalist örgütler ORI içinde (Orgazinaciones Revolucionaras Integrada: Devrimci Örgütler Birliği) bir araya geldi. 1963'te bunun yerini Birleşik Sosyalist Devrim Partisi aldı. 1965'te yeni Komünist Partisi kuruldu.

dırıya uğruyor ve öldürölüyordu. Nöbetler ikişer kişilik gruplarla tutuluyordu ve Reinaldo buna karşı çıkıyordu. Nöbeti bile onunla tutmam gerekiyordu. O olmadan sokağa çıkamıyordum; eğer o uyuyorsa ben de aynısını yapmalıyım. Öfkeleniyor, kavga çıkartıyor ve benim devrime yardımcı olma isteğimi engelliyordu. Eğer bir kadının gece sokağa çıkması gerekiyorsa, çiftler arasında kavga çıkıyor; birçok çift uyumlu olsa bile, yine de erkekler çok kıskanç.

Playa Giron çıkarmasını öğrendiğim zaman, evdeydim. Aklımda kaldığına göre, o gece radyo, işgalin Zapata bataklığından yapıldığını söylemişti. Genel seferberlik ilan edildi ve yayınlar kesildi. Sonraki ilk üç gün korkunçtu. Her şeyle bağlantımız kopmuş, habersiz kalmıştık. Düşman uçakları Tejas caddesine bomba atmıştı ve bu durumda bile kocam meydana gitmeye izin vermiyordu. Daha sonra radyo, Miramar bölgesine de bomba atıldığını söyledi*

İlk kez bir savaşa yakından tanık oluyordum. Korkunç düşüncelerle karşı karşıyaydım. Çok korkmuştum. Artık yatmıyorduk, uyumuyorduk, çünkü radyo yayınları kesilince, neler olup bittiğini bilmiyorduk. Kendimize fazla güvenim yoktu, çünkü düşmanın gücünü biliyordum: eğer isterlerse, bizi süpürebilirlerdi. Bu gerçeği kabul etmemek saçma olurdu, çünkü gücümüz, bizi küçük bir devlet olmaktan kurtaramazdı. Elbette bu savaş iki ülke arasında değil, ikiye bölünmüş Kübalılar arasında oluyordu. Elbette çıkarmayı yapanları iten ve destekleyen Amerika'ydı. Eğer Amerikalılar bize karşı savaşa girselerdi, en büyük tehlikeyle karşı karşıya kalırdık.

Bu saldırıdan sonra, kimin bir arabası varsa, ya da kim Batista hükümetinden, hepsini de tutuklamak için hükümet adamlar gönderdi. Bunların görevi, bize karşı olabilecek ve başka ölümlere yol açabilecek kuşkulu kişileri yakından gözlemektir. Böylece kuşku duyulan ya da devrimi onaylamayan ne kadar insan varsa, hepsi de içeri tıkıldı. Tutuklanan çok insan biliyorum, bunlar arasında Batista'nın bir polisi de vardı. Komşular bu tutuklamaya karşıydı, çünkü adam artık yaşlıydı, ama onu tutuklamaya gelenler, bunu dikkate almadılar. Yalnızca şöyle dediler: "Burada eski bir asker var, onu tutuklamaya geldik."

* Playa Giron saldırısından iki gün önce, Küba renklerine boyanan Amerikan uçakları, Havana çevresinde bulunan devrimci ordu güçlerinin havaalanını bombaladılar.

Benim çevrede terzi Eladio Zamora da götürüldü. Kimseye bir kötülüğü olmamıştı, ama sokakta başıboş dolaşanlarla ya da karşıdevrimcilerle görüşüyordu, kısacası devrime bağlanmamıştı.

Kötü bir zamanda yaşıyorduk. Kadınların ve tüm bir ailenin tutuklandığı oluyordu: bir hafta kadar tutuklu kaldıkları oldu bunların. Elbette bir haksızlıktı bu. Çok yakınmalar oldu, çünkü insanlar üst üste yığılıyorlardı ve yiyecek sorununu çözmek gerekiyordu. Elbette bize kimse dokunmadı, karnımız doyuyordu, ama gergindik, içimiz daralıyordu. Yemeği unutmuştuk, stadyuma toplanan insanlar binbir güçlükle karşı karşıyaydı, ama savaşçılarımızın daha büyük güçlükler içinde olduğunu da itiraf etmek gerek. Yalnızca tutuklananlar acı çekmemişti, herkes aynı durumdaydı.

Olaylar herkesi hazırlıksız yakaladığından, hükümet de böyle önlemler almak zorunda kalmıştı. Biz bu insanların nasıl bir tepki göstereceklerini bilmediğimiz için, suçlu sayıyorduk. Bugün artık durum değişti. Kimin Devrime düşman olduğunu, seçimlerin olup olmayacağını söylemek kolay artık. Ayrılıkçılar Küba'yı terk etmek için vize istiyorlar ya da hiçbir örgüte katılmıyorlar ve tüm devrimci etkinliklerin dışında kalıyorlar. Artık herkesi tanıyoruz, kimin zararlı, kimin güvenilir olacağını biliyoruz. Bugün devrimci olmasanız da, ona karşı çıkmadıkça, kimse size dokunmuyor. Böyle bir durum, deneyimlerin ve olgunlaşmanın ürünü eğer bir komşunuz kötü bir işe girişmeyecekse, onu niçin tutuklamalı? Buna karşılık, tanıdığınız teröristleri tutuklamak gerekir. Bir iç savaş bu tutuklamalardan daha kötü olur, çünkü o zaman suçsuzlar da ölür.

Bu önlemler için kimse Fidel'i kınamadı, kimse onun, iktidarını güçlendirmek istediğini söylemedi, herkes onunla birlik oldu. Çıkarmadan üç gün sonra savaşı kazandığımızı öğrendik. Daha sonraki günlerde askerlerin yakınları umutsuzca haber alma peşindeydi ve neler olup bittiğini öğrenmek istiyorlardı. Sonra iki komşumuzun öldüğünü duyduk. Cenazeleri getirildiğinde gidip nöbet tuttum.

Hiçbir işe yaramayan bu savaşlardan nefret ediyorum. Savaş istemiyorduk, ama bir yenilgiyi de hiçbir zaman kabul edemezdik. Eğer herkesin silaha sarılması istenseydi, çocuklar bile savaşa katılırdı.

Devrime düşman olan bir azınlık elbette buna katılmazdı, ama bunlar her yerde gözaltında olduklarından kıpırdayamazlardı.

İster bu yandan olsun, ister öte yandan; bir idealle hareket eden tüm savaşıtlara acımak gerektiğini sanıyorum. Eğer olayı zaman içinde düşünecek olursak, bir anne ya da baba için sonuç aynıdır. Bunlar ölmemesi gereken gençlerdi. Bize düşman olanlar, bizi öldürmeye gelmişlerdi, ama iyi analiz etmedikleri bir nedene dayanıyorlardı. Eğer iyi düşünselerdi, öldürmek için bir neden bulamazlardı.

Bu insanlar buraya gelmezler. Onları burada kalmaya da kimse zorlamıyor. Şimdi kimileri dış ülkelere gitti, oralarda kendileri için geçerli yöntemleri uygulayarak eski rejimde olduğu gibi geçimlerini sağlayacaklar ve yaşayacaklar. Bunlar bir ülkede kendi isteklerine uygun koşullarda yaşayabilirler. Oysa burada bir kimse başka birisinin sırtından geçinemez. Burada kalanlar bunu çok iyi biliyorlar ve özveride bulunmaya hazırlar.

Hangi yandan olursa olsun, bir insanın yaşamı yok olunca artık o yerine gelemez, çünkü ölüm bir Vietnamlı genç için olduğu kadar, Amerikalı bir genç için de acıklı şeydir. Aslında bunlar kendi ülkelerine boyun eğen askerler. Bu yapılanlar onarılamayacak şeylerdir. Bu durumların yinelenmesini istemiyoruz. Söylediklerimiz yalnız Küba için değil, başka ülkeler için de geçerli: herkes başkaları araya girmeden kendi yaşam biçimine uyum sağlamalıdır.

Playa Giron çıkarmasından sonra denetimler ve gözetimler artırıldı. Bu dönemde DSK, her semtte bir grup oluşturdu, ama bunların bir lokali yoktu. Parti üyesi Federico Araya, bizim bölgedeki DSK'nın kurulması sorumluluğunu üstlendi. Bizleri bir toplantıya çağırdı, ne yapacağımıza bu toplantıda karar verecektik. Komiteler ayrı mahallelere yerleşmişti, ama yine de bunlar bir caddenin iki yanında ve karşı karşıya kalıyordu. Bu bir yanlışlıktı, çünkü biri ötekini eleştiriyordu ve aralarında uyumlu bir çalışma yoktu. Bunun üzerine bir tek komitede birleşmesi talimatı geldi. Bu tek komite, caddenin her iki yanında kalan semti denetim altında tutuyordu. Bu tip komiteler temel birlikleri oluşturdu, çünkü komşuları bir araya getirmenin en iyi yolu buydu.

Ardından komisyonlar kuruldu. Denetim organı parti miydi, değil miydi, anımsamıyorum. Her neyse, komünistler çoğunlukta idi. 26

Temmuz Hareketi'nin yandaşları mücadele ettiler, ama Devrimin zafere ulaşmasından sonra, politikayla ilgilenmediler ve çalışmaya koyuldular. Politik kararların dışında kalıyorlardı. Oysa Komünist Parti'sinin eski üyeleri, tüm örgütlere el koydu.

DSK'nın temeli olan komisyonlar böyle ortaya çıktı. Bizim kız arkadaşlarımızdan biriyle evlenmiş olan Patricio, konuyla ilgili olarak gelip beni gördü. Sorunu iyi bilmediğimden, Reinaldo'nun evde olduğu bir saatte gelmesini söylemiştim. Geldi ve bizimle görüştü, ama görevlerimizi pek iyi bilmeden komisyon üyesi olduk. Bu dönemde DSK'nın görevi, bir tek meydanları denetleyen nöbetçileri ve yöneticileri atamaktı. Öbürleri yalnızca üye sıfatıyla oradaydı.

DSK'nın ilk önemli çalışması, yağ dağıtımını denetlemek oldu. Havana'da envanteri yapılan ilk gıda buydu* Aslında yağ karneye bağlanmıştı ve buradaki denetimin amacı halkın gereksinimini saptamaktı. Örneğin domuz yağında bir kısıtlama olduysa, bunun nedeni Küba'da domuz yetiştirilmemesiydi. Amerika'dan satın almak daha ucuza geliyordu. Küba'da domuz yetiştirmek gerekiyordu; oysa bunu yapmak kolay değildi ve planlamak gerekliydi.

Domuz yağı gereksinimini saptamak kolay değildi; biz şöyle bir yol tutuk: Bir DSK kuruyorduk ve üyelerine şöyle diyorduk: "Yetişkinlerin ve çocukların sayısını saptamak için kendi bölgedeki her ailenin bir listesini çıkar." Buna göre üyeler bilgi toplamak için ev ev dolaştılar. DSK'nın olmadığı sokaklarda, başka bir grubun üyeleri gidip liste çıkarıyordu.

Daha sonra, her aile için ayrılan bakkalların listesi çıkarıldı** Her bireyin domuz yağı hakkı ayda yarım kiloydu. Bakkallar da ellerindeki listeler sayesinde ayda ne kadar yağ isteyeceklerini bildiriyorlardı. Bazen bir bakkalda yağ artıyor, ötekine yetmiyordu: bunları birinden öbürüne aktarıyorduk.

Gereksinmelere göre devrim yeniden çalışmalara girişiyordu. Örneğin yağ dağıtımından sonra aş kampanyasına geçildi. Ardından

* Yiyecekler sınırlama getirilmesi 1962'de başladı.

** Kübalı yurttaşlardan tüm yiyeceklerini alacakları bir bakkala yazılmaları istendi. Çünkü temel gereksinim maddelerinin çoğu karneye bağlanmıştı; bu, dağıtımı kolaylaştıracaktı: her bakkalın kaç müşterisi olduğunu devletin bilmesi gerekiyordu.

halk sağlığı kampanyası kuruldu. Bunun iki işlevi vardı: halkın sağlığını düzeltmek ve eğitmek. Okula gitmeyen çocuklar için eğitim cephesi kuruldu. Buna ben de katıldım; çocuklarını niçif okula göndermiyorlar diye, gidip aileleri görmek gerekiyordu.

1961'de şubeler kurulmaya başlayınca, ben de içinde etkin olarak çalışmaya başladım. Benim bulunduğum şube küçüktü ve yalnızca otuz yedi DSK vardı. Ayrıca hükümet her bölge için bir komisyon oluşturdu. Bir bölge, *repartoları* ya da komşu birimleri içeren çok büyük bir birimdir.* Şubeler açıldığı zaman gidip lokali temizlemiştim. Ev artık başka yere taşınmış olan bir genç adama aitti. Evi temizledim, lambalar taktım, güzel güzel düzenledim; çünkü temizliği ve düzenli olmayı seviyorum. Tam anlamıyla etkin bir üye değildim, görev almamı Reinaldo yasaklıyordu. Ama yardımcı olmak ve sokakları süpürmek için her zaman oradaydım.

Kendi mahallemde de DSK'nın örgütlenmesine yardımcı oldum. Şehit dostumun anısına, ona Mario Ramon Caballos adını verdim. Reinaldo başkan oldu. Denetim -gözetim görevini bakkalımız üstlendi. Komite evimizde toplanıyordu. İlk başta dokuz üyemiz vardı. Örneğin Antonio Ruiz daha önce Batista'ya oy verdiği halde, onu üyeliğe kabul ettik; fuhuş yapanların dışında herkes komiteye girebilirdi.

O yıl kendimi DSK'ya adadım. Çok zaman ayırıyordum ve tüm yeni yönelimleri kolluyordum. Artık komisyon olarak satış yapmak yasaklanmıştı. Ben de Devrimin zafere ulaşmasından iki ay sonra son buzdolabımı satmıştım. Bunun üzerine kendimi DSK'ya ve evime verdim. Kocamın aylığı ikimize de yetmekle birlikte, yine dikiş dikiyordum. Artık ne evimiz için, ne yaşlılığımız için para biriktirmeye gerek vardı.

1962'de okuma-yazma seferberliğine dolaylı yoldan katıldım. Evimize yakın oturan bütün yeğenlerim buna katılmıştı. Bir yerde bu çocukları ben yetiştirmiştim. Erkek olan ancak on bir yaşındaydı. Gönüllü olarak kırsal kesime gitti, ama daha önce kilise okuluna gitmiş ve çok şey öğrenmişti. Kızlar da rahibe okuluna gitmişlerdi. Henüz kü-

* 1962 yılına doğru DSK'nın genel yönetimi altı tane taşra, yüz elli tane bölge ve 1360 tane de şube birimi kurdu. Her komitenin bir başkanı ve sorumlu görevlileri vardı. İşçiler ve eşgüdüm sağlayan gönüllüler çalışıyordu. Bölge görevlileri tam gün çalıştıklarından ücret alıyorlardı.

çüktüler, ama çok zekiydiler. Bunlar da okumayazma seferberliğine gönüllü olarak katıldılar ve Cardenas'a gönderildiler.

Biz kadınlarsa, çocukların gereksinim duyabilecekleri şeyleri topluyor, onlara gönderiyorduk. Bir kursa katılan ve bebek isteyen yirmi bir kız çocuğu için bebekler yaptık. Kumaş parçaları buluyor, bunları bebek yapmada kullanıyorduk. Çamaşır yıkamayla ilgileniyorduk. Her istenileni yerine getiriyorduk.

Karşıdevrimciler iki genç öğretmeni öldürünce*, uzak yerlere giden bu gençlerin, canlarını nasıl tehlikeye attıklarını kavramış olduk: korkunç bir şeydi bu. Arada bir ana-babalar, gidip çocuklarını görüyorlardı, ama bu pek de kolay olmuyordu, çünkü at sırtında gitmek ve akarsuları aşmak gerekiyordu. Öğretmenler kampanyadan döndükleri zaman, bir grup komşuyla onları görmeye gittik.

Okuma yazma seferberliği başladığı zaman, ben de milislere katıldım. Benim görevim sivil savunmanın içindeydi: kasırga çıktığında ya da dışardan bir saldırı olduğunda işbaşında olacaktım. Milis örgütüne katıldığınızda, silah kullanmasını öğreniyorsunuz. Böylece ben de iki ay süren, ama her gün olmayan kurslara katıldım. Dersler haftada iki gündü. Ne var ki, derslerin sonunu getiremedik ve hiçbir zaman bir tüfek kullanmasını öğrenemedim. Aslında kadın-erkek karışık milisler, bir gün birden şekerkamışı toplamaya gidiyorlardı ve dersleri kesmek zorunda kalıyorlardı. Ben mermisiz ateş etmesini öğrendim, yani uygulamasız. Nasıl ateş edileceğini biliyorum, ama uygulama fırsatı bulamadım.

Reinaldo'nun askeri eğitimi daha uzun ve daha yoğun oldu. Her zaman milis gücün içindeydi. Ne zaman bir silah gelse, onu öğrenmeye gidiyordu. Düzenli savaş birliklerine aitti o.

1962 Ekim'inde füze kriziyle ortaya çıkan genel seferberliğe ben de katıldım. Bu seferberlik öbürlerine benzemiyordu. Evde oturmak ve DSK bürosundan gelen talimatları beklemek gerekiyordu. Bıçak sırtında yaşadığımız çok tehlikeli bir dönemdeydik. Başkalarının ne

* On sekiz yaşındaki Conrado Benitez ile on altı yaşındaki M.Ascunce Domenech, karşıdevrimciler tarafından öldürüldü. Benitez kampanyanın hemen başında öldü ve en ünlü devrim şehitlerinden biri oldu. Bu seferberliğe katılan birlikler, okullar, kamplar ve ayrıca çalışma birlikleri onun adını aldılar.

düşündüğünü bilmiyorum, ama bana sorarsanız Ruslar'ın bize karşı düzgün bir tutumları yoktu. İster füzeyle, ister füzesiz olsun, bize hiçbir saldırı olmayacak diye açık bir tavır alabilirlerdi. Saldırı olursa, bizi savunabilirlerdi. Bununla birlikte, bize yön verilemeyeceğini gösteren sert bir tavır koydu Fidel.

Bu füzelerin herhangi bir şekilde bize bir yararı olabileceğini sanmıyorum. Füzemiz olsun, olmasın, Amerika Birleşik Devletleri isterse bizi beş dakikada yerle bir edebilir. Tüm barışçı yollar, askeri girişimlere yeğlenmelidir, çünkü barışın dışında bir çözüm bizim için yıkım anlamına gelir. Buna karşılık Ruslar da bizi savunmasız bırakmamalıdır. Doğrusunu isterseniz, füzeler benim için önemli değil. Benim tek ilgi alanım insan ve insanlar arasında karşılıklı saygı.

Küba, Rusya'yı savaştan uzaklaştırmalı ve Küba ile Birleşik Devletler arasındaki ayrımı ortadan kaldırmalıdır. Amerikan halkını, hükümetiyle bir tutmamak gerekir. Bizde olduğu gibi Amerika'da da savaş istemeyen ve savaşı sevmeyen insanlar var. Çatışmaların barışçı yoldan çözülmesini istemeliyiz, çünkü tüm güçlükler barışçı yoldan çözülebilir. Benim dileğim, ülkemizin gelişmesi, başkalarının bize yardımcı olması, daha sonra da bizim başkalarına yardımcı olmamız.

1963 yılında Kübalı Kadınlar Federasyonu'na üye olmak istediğimde, nöbet tutmuyorsam, Federasyona katılamayacağımı söyledi bir arkadaş. Federasyon evimize uzaktı ve kocamın çıkardığı engelleri ona açıkladım. Verdiği yanıtta benim böyle bir durumda üye olamayacağımı söyledi. Ama üye olmadan ayda 1 peso ödemek istediğimi söyleyince, bunu kabul etti. Aslında bu arkadaşın iyi bir politik eğitimi yoktu ve başkalarının sorunlarını anlamıyordu. Federasyon üyesi olan bir öğretmen arkadaşın daha sonra bana söylediğine göre, benim üyeliğimin reddedilmesi yanlıştı, çünkü yalnız nöbet tutabilecek kadınlar için bu görev zorunluydu. Bu son görüştüğüm arkadaş böylece beni Federasyona üye yaptı.

Kadınlar Federasyonuna ve DSK'ya gönüllü üye olunca, her pazar sabahı DSK için, öğleden sonra ve akşamları da Federasyon için çalıştım. Ama daha politik bir örgüt olan Savunma Komitesine daha çok zaman ayırıyordum. Federasyondaki kendi delegemin ve yerel sorum-

luluğun her zaman genel sekreterydim. Benim en çok sevdiğim, eğitim cephesiydi. Benim için en ilginç çalışma alanları, mali işlerle, eğitim işleriydi. Eğitimimi geliştirmek için okula döndüğüm zaman, beni okulun danışma kuruluna başkan yaptılar ve sayman olarak atadılar. Para topladım ve gereç sağladım.

Tüm kişisel zevklerimi bir yana bıraksam ve tüm işlerin eşit olduğunu söylersem, Federasyondaki çatışmaların DSK'dan daha etkili olduğunu belirtmeliyim. Örneğin burada okul çocukları için önlük ve giyecek dikiliyor. Belki bu, Federasyonun DSK'dan daha büyük bir örgüt olmasından, yalnızca kadın üyelerden oluşmasından ileri geliyor.

1964 yılında DSK yeniden örgütlendi. Gelir sorunu yeniden düzenlendi ve üyelerden ödenti istendi. Benim komitemde para işlerinin bana verilmesini herkes istiyordu, ama buna Reinaldo karşı çıktı. Bu tavrını altı ay sürdürdü, sonra komitenin para işleriyle uğraşmama izin verdi.

Otuz yedi DSK komitesinden hiçbirinin saymanı yoktu; üyeler arasından sayman bulma işini ben üstlendim. Bunu örgütlemek zor olmadı, çünkü tüm çocuklara giyecek dikmiştim, mahalledeki bütün kadınlar arkadaşımды. Saymanları özellikle kadınlar arasından seçiyordum. Seçtiğim kişilerin yaşam koşullarını, ciddiliğini ve dünya görüşünü dikkate alıyordum. Daha doğrusu, devrimci kanılarından çok, kişisel niteliklerine bakıyordum. Herkes bu işlere yeni başladığı için, gerçekten devrimci insan bulmak zordu.

Komitenin para işleriyle ilgilenecek herkesle konuştum. Çalışacaklar arasında Eva Mejia ve Miranda Madrago, bir de Musa adını taktığımız küçük bir zenci vardı. Her iki kadın da evliydi ve anneleriyle birlikte oturuyorlardı. İkisi de çalışmıyordu, böylece komitenin işleriyle uğraşabilirlerdi. Bu ikisi çok iyi muhasebeciydi, hep onlar gibi olanları aradım.

37 sayman bulduğum zaman gelir pulu gönderebileyim diye, tüm üyelerin adlarını onlardan istedim. Bizim şubede 752 üye vardı ve hepsi de ödentilerini ödüyordu. Bu sorunları çözmek ve para işlerini yoluna koymak için bir haftalık süre bana yetti. Ayda iki kez üyeleri görmeye gidiyordum. Birinde onlara pul veriyordum, ikincide karşılığı olan ödentiği alıyordum.

Tüm üyeler ödentilerini ödüyorlardı, en iyi örgütlenmeyi ben sağlamıştım ve tüm şubeler içinde en iyi durumda olan bendim. Bu 752 kişi zaten üyeydiler; benim yaptığım bu ödentileri toplamaktı. Bir gün benim onuruma küçük bir eğlence düzenlendi ve bana kadeh kaldırıldı. Tüm üyeler ve saymanlar oradaydı, kutlanan tek kişi ben oldum.

Hiç kuşku yok Reinaldo da oradaydı ve kıskançlıktan çatlıyordu. Benim hiçbir yere tek başıma bırakmadığı için gelmişti. Bir don alma ya gitsem bile, benimle geliyordu. İnsanların beni sevdiğini ve kendisine ilgisiz kaldığını görmek, onun kıskançlığını her zaman körüklüyordu. Karakter olarak birbirimize benzemediğimizi söylemeliyim. Yıllardır burada yaşamasına karşın, insanlara ne gülümsüyor, ne de onlara tatlı bir söz ediyordu. Oysa İnocencia'yı mahallede soracak olursanız, herkes ondan nazikçe söz eder. Örneğin bu kutlama sırasında bana bir demet çiçek verdiler, onuruma içki içildi ve konuşmam istendi. Ben de yerimden kalktım ve bu ödülün sahibinin bana yardımcı olan 37 arkadaş olduğunu söyledim. O gün bana yapılan iltifatların yazılı bir örneğini sakladım. Bu yolla kutlanan tek kişi bendim. Bu anlar benim için çok heyecanlı oldu. Ayrıca ilk kez onurlandırılmıyorum. İster okulda, ister komitede, çalışmalarımın dolayısı arkadaşlar beni her zaman kutladılar ve öbürlerinden ayırdılar.

Beni ödüllendirmek için DSK'nın bölge başkanlığına atadılar. Bölgenin eşgüdümçüsü Marta, evimize gelip, çalışmalarımı artık bölge düzeyinde yürüteceğimi söylediğinde, müthiş heyecanlandım. O sırada bulaşık yıkıyordum. Kocam "biraz düşünmek gerekir" dedi. Böyle bir görevi onaylamadığını biliyordum. Özverinin ne olduğunu bilmiyordu. Daha önce partiye üye olması için onu da çağırmışlardı, ama verdiği yanıtta sağlığının yerinde olmadığını söyledi. 1965 yılında taksî şoförlüğü kaldırılınca tütünde çalışmaya gitti. Yapılması gereken şeyi yapıyor, ama kendini çok yormadan. Tarımdaki çalışmalara ve kendi işyerindeki işlere katılıyor, ek işler yapıyor; bürokrasiden hoşlandığı için, büro işlerinde çalışıyor ve kâğıt dolduruyor. Kendi işyerinde nöbet tutuyor, ama hiçbir zaman şekerkamışı kesmeye gitmiyor ve benim girişimlerime de karşı çıkıyor.

Reinaldo benim bölge çalışmalarına karşı çıktığı ve ben de bu iş-

lerin devrimci görevim olduğuna inandığım için, ciddi ciddi tartışmaya başladık. Artık devrimin içine girmiştik ve çalışmamı sürdürmek istiyordum. Böylece bu çalışmayı yükleneceğimi Marta'ya söyledim ve üç yıl orada kaldım. Kocamın daha önce milis olmama izin vermediğini, her şeyi bana yasakladığını, ama artık bu yasakları dinlemeyeceğimi kendisine söyledim. Bir keresinde nöbet tutmam gerektiğini, ama beni kimseyle bırakmadığını, karşıdevrimci denmesin diye de bunları toplantılarda söylemediğimi orada açıkladım. Ev işlerimi ihmal etmeden, tüm çalışmalarımı yerine getirmeliydim. Kocam kızmasın diye ne iş varsa yapıyordum: yemek, ütü, temizlik, ama ne yap-sam, yine de olay çıkırıyordu. Ben de herkesle iyi olmak istediğim için 1964-66 yıllarında zor bir dönem geçiriyordum.

İlk başta, mahalledeki savunma komitesinde çok iyi çalışmalar yürüttüm, çünkü herkes gerçek devrimciydi. Şimdi insanlara başvurmak daha zor, çünkü yeni üyeler aynı işbirliği anlayışıyla hareket etmiyor, yalnızca sizi izlemekle yetiniyorlar. Ben kendi payıma her zaman büyük çaba harcadım ve çok ilginç olaylar yaşadım.

Bir keresinde Manzanillolularla bizim aramızda bir temizlik yarışması* yapılmıştı. Ne heyecanlı bir yarışmaydı. Her yanı temizlemiştik ve çevreye bir şey atılmaması için konan çöp bidonlarını boyamıştık. Kamu sağlığından bir arkadaşla, bir boya fabrikasına gitmiş ve yeşil boya almıştık. Sokaklardaki bidonları ve caddelerdeki büyük çöp bidonlarını boyamıştık. Sonra bir kumaş fabrikasına gittik ve artan kumaş parçalarından orta ve küçük boy bayraklar yapıp çöp bidonlarına diktik. Çevreye renkli bir neşe saçılmıştı ve biz büyük bir sevinç içindeydik. Tüm evler çöplerini bu bidonlara ve sepetlere atıyor, çöpçüler de gelip kaldırıyor. Çok güzel bir şeydi, ama coşkimuz uzun sürmedi, çünkü her arkadaş aynı sorumluluğu taşımıyordu.

Bana sorarsanız, çalıştığım örgütte bir yanlışlık yapılıyordu: eğer bir arkadaş çalışmalarıyla dikkat çekiyorsa, başka yere atanıyordu. Tersine, işler kötü gidiyorsa, bu kez düzeltmek için çalışanların yerleri değiştiriliyordu. Ben ise arkadaşların aynı bölge içinde kalmasını yeğ-

* Küba'da işçilerin verimini artırmak için yarışma tüm üretimde ve kitle örgütlerinde yapılıyor. Bunun anlamı rekabet değil. İşçiler bir amaç için yarışıyorlar.

liyordum. Onlara göre, benimki iyi bir yöntem değildi, çünkü politik gereksinimler vardı, başka kadroları geliştirmek gerekiyordu, arkadaşlar ilerleme gösterdikçe, başka yerlere gönderilmeliydi. Ama yerini dolduran bir adamı alıp örgütü dağıtıyorsanız, buradaki gelişmenin yararını bir yerde göremiyorum. Bir değişme her şeyi altüst ediyor ve kötü sonuçlara yol açıyor.

Öncü militan olarak bölge düzeyinde çalışmaya başlayınca çok güçlük çektim. Burada sürekli çalışanlar ücret alıyorlardı ve sayıları dokuzdu. Biz ötekiler gönüllü çalışıyorduk. Ücret alanlar, elbette Devrimi sömürüyordu. İşe başlarken birkaç emir veriyorlardı, hepsi bu kadar. İyi yaşıyorlar ve iyi yemek yiyorlardı. Hiçbir iş yapmadan ücret alan asalaklarla birlikte çalışmak zorundaydım. Bu memurlar arasında 4'ü parti üyesiydi: Ruben Araujo ile Adalberto Ceballos sayman, Clemente Nieves örgütçü ve Osvaldo Chavez, devrimci eğitim görevini yüklenmişti. Devrimden önce bu arkadaş, partinin parasını kadınlarla yemiş, içkiye yatırmış ve güveni kötüye kullanmıştı; şimdi aynı adam bize komut veriyordu! Ötekilerse, Devrimi Savunma Komitesi'nin taşra ya da bölge şefleriydi ve ücretlerini bölgedeki yönetim ödüyordu.

Burada iki eğilimin ortaya çıktığı söylenebilir: birincisi, 26 Temmuz'un oluşturduğu ve çıkar beklemeyen insanlar; ikincisi, içten davranmayan Komünist Partisi'nin eski üyeleri. Devrim zafere ulaştığında, bunlar her şeye el koymak istediler ve 26 Temmuz Hareketi'nin üyelerini dışlamaya çalıştılar. Ama bunların komünizmi, gerçek bir hümanist sosyalizm değildi. Bunlar özverili değildi; bunlara pek güvenim yoktu, çünkü davranışlarını görüyordum. Tüm gözlemlerimi yazıyordum, nasıl olsa tarih bunlarla hesaplaşacak.

Bunların ücretleri, tarımda çalışırken aldıklarının aynısıydı. Eğer ayda 300 peso kazandıkları sigara sanayisinden geliyorsa, komite için çalıştıkları zaman da aynı parayı alıyorlardı. Ama rahat yaşamları bu aldıkları ücret nedeniyle değildi. Lokantalarda yedikleri yemeğin parasını örgütün hesabına yazıyorlardı. Her yere taksi ile gidiyorlar ya da tanıdıklarının bir arabasıyla dolaşıyorlar ve benzin parasını ona ödetiyorlardı. Ya da hizmet için ödediklerini örgütün üzerine yazdırıyorlardı. Hiçbir zaman belediye otobüsüne binmiyorlar ya da yaya git-

miyorlar. Böyle bir durumda büyük bir özveriye katlanmış sayılıyorlardı.

Bu dokuz kişi gerçekten çok oluyordu. Durumu kötüye kullanıyorlar ve yalnız kendileri için yaşıyorlardı. Örneğin nereye harcadıklarını göstermeden para çekiyorlardı. Komite belli harcamalara belli paralar ayırıyordu; örneğin resmi törenler, kitap alımı, armağan verme vb. Buna karşılık, yemek vererek ya da şenlik düzenleyerek para topluyordu. Ayrıca bu adamlar, şu ya da bu harcamalar için şubelerden para istiyorlardı. Özetle 100 peso topluyorlarsa 40'ını harcıyorlardı ve kalan altmış pesonun ne olduğunu kimse sormuyordu. Benim sürekli olarak gözlediğim işte buydu. Bu arkadaşlar, oturdukları yerden sağa sola emir veriyorlar ve arkadaşlarıyla çalışmasını bilmiyorlardı.

Araujo adında memur arkadaşlardan birisinin evi, 1963'teki bir kavgada hasar görmüştü ve yıkılacak haldeydi. Evi sonunda Araujo kendi eliyle yıkmıştı, çünkü bölgenin eşgüdümçüsü olarak, kendisine bir ev yapılmasını sağlayabilirdi. Bunun için bir toplantı yapıldı ve Araujo'ya bir ev yapılması için ya para istendi, ya da gereç sağlanması için uğraşıldı, çimento, demir ve gerekli her şey. Üstelik her pazar tüm eşgüdümçüler gidip bedenlen çalışıyorlardı.

Bir pazar öğleden sonra bölgenin garına vardığımda 37 torba çimento gördüm. Torbaları saydım ve bir başka çanak yalayıcı olan Celia'ya döndüm: "şansımız var, onarımlar için bize çimento gönderdiler. Sonunda yararlı bir şeyler için para harcadılar." Onun bana verdiği yanıt başkaydı: "Bu çimentolar Araujo'nun evine gidiyor." "O da ne demek?" diye sordum. Bana yeterli kanıt göstermeye çalışıyordu, çünkü o sırada hiç kimseye çimento verilmiyordu. Bunlar örgüt adına bir kâğıtla çimentoyu almış olmalıydı. Ve bölge için olduğunu söyleyerek taşıtmışlardı.

Böyle bir "dümen çevirme" arkadaşlar arasında büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Karşı çıktılar, ama içlerinden çoğu olayı açıklayacak olgunlukta değildi. Bu görevlilere karşı konuşuyorlar ve gelip beni görüyorlardı: "Inocencia, sen bu işin içindesin, Araujo'ya ev yapmak için para topladıkları doğru mu? Bu nasıl olur?" Bunun dürüstlük ol-

madığını biliyordum; bir kişinin çıkarı uğruna halktan para topluyorlardı. Bir okul ya da hastane yapımı için ya da zor durumdaki bir aile için böyle davransalardı, diyecek bir şey yoktu, ama bir memur için, buna olanak yoktu.

Başka bir gün bize çok güzel büro eşyaları getirdiler: çekmeceli bir masa, bir sandalye ve bir koltuk. Herhalde zengin birine aitti ve "Geri alınmış mallar*" arasında sayılıyordu. Çünkü terk edilmiş evlerdeki eşyalar buraya gönderiliyordu. Osvaldo, bu yeni eşyaları aldı ve eski eşyalarını bıraktı. Koltuğa bir bey gibi kurulmuştu, sanki ilk kez bir koltukta oturuyordu. Bence bu bir hırsızlıktı, çünkü onun bu eşyaları kullanmasına izin veren hiçbir yazı yoktu. Devrim dolandırılıyordu. Aynı olay Geri Alınmış Mallar Bürosundan gelen bir yazı makinesinde de yaşandı. Eşgüdümünün böyle bir şeyi kullanmaya hakkı olduğunu ben hiçbir zaman öğrenemedim.

Dürüst olmamalarının yanı sıra, bu dokuz memur pek bir işe de yaramıyordu. Örneğin bir okulda on sekiz sıra kullanılmadan dururken, bir başkasında yeterli sıra yoktu. Oraya bir de masa bulmam istendi benden. Sorunu eşgüdümciye ilettiğimde verilecek bir masanın bulunmadığını söyledi. Bu tür binlerce örnek var.

Bölge lokali çok eski bir okuldaydı, su çekiyordu ve terk edilmiş bir durumdaydı. Burayı onarmak için bir yemek verildi (bu gibi yemeklerin amacı para toplamaktı). Ben evden tabak ve masalara örtmek için çarşaf götürdüm, çünkü güzel bir hava içinde geçmesini istiyordum. Çok istekli çalışıyordum. Yemek çok başarılı geçti ve 400 peso net gelir elde ettik. Ama bir süre sonra para yok oldu. Artık bu kadarı da olmazdı; bu olay moralimi bozdu. Bu para aşırma işini bir üstüme bildirdim, ama o da öbürleri gibi bu işe karıştığından, paranın izine rastlanmadı.

1965'te, Devrimi Savunma Komitesi'nin yeniden yapılanmasına girildi. Bu andan başlayarak parti, çalışanların işlerini yeniden değerlendirmeye başladı ve ben de bundan yararlanarak onları ihbar ettim. Ne olursa olsun, eğer bir suç işlenmişse, bunu açıklayacak cesaretimiz

* Geri Alınmış Mallar Bürosu, Küba'yı terk edenlerin geride bıraktığı malların ya da devletten haksız olarak alınmış malların geri alınmasını üstleniyordu.

olmalıdır. Ben şikâyetlerimi bu yapılanmadan sonra yaptım, çünkü örgütün üstündekiler de öbürleri kadar yozlaşmış olduklarından, şikâyetimi kime yapacağımı bilmiyordum. Yapılan işleri denetlemek için komisyon geldiğinde, gerçeği yüzlerine söylemekten çekinmedim.

Bu sahneyi hâlâ anımsıyorum. Komitedekilerin ve komisyondakilerin hepsi oradaydı: 60 kişi. Partili arkadaş sorunu ortaya koydu: "Somut olarak konuşacak olursak, burada bir toplantı yapıldığı ve Araujo'ya bir ev yapmak için eşgüdümçüden para istendiği doğru mu?" Büyük bir sessizlik oldu, çünkü öyle bir çürüme vardı ki, herkes işe bu-laşmıştı. Aşırma olayını ortaya çıkarmayı kimse göze alamıyordu. Ben el kaldırdım ve benim bu hareketim üzerine sayman arkadaş hemen atıldı ve bir açıklama yaptı: "Evet arkadaş, ben bu sorunu burada açıkladım, çünkü sekreterliğin üyesi olan bizler, kötü bir durumda olan Araujo'nun evinin onarılmasını doğru bulmuştuk." Herkes susuyordu, ben söz alıp şöyle dedim: "Evet, arkadaş, burada bir toplantı yapıldı, ama bizim görüşümüz alınmadı. Eğer ev yapmak gerekiyorsa, on dördüncü birimde konuk ettiğimiz 400 arkadaş için yapmak gerekirdi." Bu birim eski bir polis karakoluydu ve evleri kasırgada yıkılan 400 kişi orada kalıyordu. Ayrıca çözüm bekleyen bu kadar sorun varken, bir tek kişi için para toplanmasına da olanak yoktu. Sonra yiycileri parmağımla göstererek ekledim: "Bu insanlar, sokaklarda yaşanan yoksulluğun yarısını bile bilmiyorlar." Arkadaş beni onayladı: "Tüm bildiklerinizi söyleyiniz, İnocencia," dedi.

Açıklayacağım başka şeyler de vardı ve tam sırasıydı. Araujo'ya karşı hiçbir kişisel düşmanlığımın olmadığını, ama buna karşılık bölge eşgüdümçüsüne öfke duyduğumu açıkladım. İç edilen para olayını da işte o sırada ortaya attım: "Bölge lokalini onarmak için verdiğimiz yemekte toplanan 400 pesonun nereye gittiğini, sorumlu arkadaşların parti önünde açıklamasını istiyorum." Bunun üzerine bu paranın, bölgenin tüm komitelerine gönderilecek gerekli yazılar için ödendiğini söylediler. Ama bu yapılırken şubelere sorulmamıştı. Oysa bir para bir örgüte ait olduğu zaman, bu örgütü toplamak ve paranın nereye harcanacağını açıklamak gerekir. Sorumlu kimselere bildirmeden bir paranın harcanmasına ben "aşırıtı" diyorum.

Ayrıca tüm yapılan işleri taşra yönetimine açıklayan aylık tutanakları onaylamadığımı da ekledim. Çünkü bunlar uydurma tutanaklardı. Memurlar bilgileri istedikleri gibi kullanıyorlar ve tutanakları yalanlarla dolduruyorlardı. Anlayacağınız Fidel aldatılıyordu. Ayrıca ücretli çalışanlar para alıyorsa, ne yaptıklarını da kanıtlamaları gerekiyordu. Yaptıkları işlerin, harcadıkları paranın, dışarda yedikleri yemeklerin hesabını vermeliydiler. Ben ise gönüllü çalışmaktan ve kendimi devrim adamaktan gurur duyuyordum. Bir otobüs bileti, bir ekmek için bile para almamıştım.

Araujo da toplantıdaydı ve onun önünde açık açık konuştum. Aslında, benim söyleyeceklerimin özünü daha önceden biliyordu. Elbette birisinin böyle konuşması gerektiğini ve olanların ahlakla bağdaşmadığını tümüyle kabul ettiğini söyleme cüretini gösterdi. Tüm bölge benim arkamdaydı. Oysa Araujo ve ötekiler, bu suçlamaların benden gelmediğini ve birilerinin beni ittiğini düşünüyorlardı. Benim böyle konuşamayacağımı ve böyle bir cesaret gösteremeyeceğimi sanıyorlardı. Ama haklı olduğuma inandığım için, kendimde yeterli gücü buldum. Eğer gerçek seninleyse, korkacak bir şeyin yoktur.

Toplantının sonunda arkadaş şöyle bir açıklama yaptı: "Arkadaşımız İnocencia'nın burada açıkladıklarını kabul ediyor musunuz? Eğer karşı çıktığınız bir nokta varsa, burada söyleyebilirsiniz." Derin bir sessizlik oldu ve kimse ağzını açmadı.

Bunun üzerine, bizim gruptan gerçek bir devrimci ve her zaman benimle olan Leonora Tellez adlı bir arkadaş ayağa kalktı. Herkes alkışlamaya başladı. Böyle bir şeyi göze almak gerekiyordu. Bence çok çok heyecanlandım.

Dürüst olmayan bir işe karışan tüm yöneticiler böylece bir bir atıldılar, ama örgütün üyesi kaldılar. Ben bunu da onaylamıyorum. Kimi görevlilerin yerleri değiştirildi, kimileri daha iyi yerlere atandı, ama hiçbirisi cezalandırılmadı. Bence bu bir haksızlık. Hiçbir şey olmamış gibi yaşıyorlar bugün. Bunlara "devrimci" deniyor. Bana göre, bir memur böyle bir kusur işliyorsa en azından bir çiftliğe çalışmaya gönderilmelidir. Salt başkalarına örnek olsun diye.

1965 yılının sonunda Fidel, çevresindeki insanların dürüst olmadı-

ğını anladı. Ulusal çapta dürüst işler çevrilmediği açıktı. Bir kimse sonsuza dek aldatılamayacağına göre, bu memurlar kovuldu.

Fidel gözlerini açınca, eski dönemden kalma partinin eski militanlarını ve eski yöneticilerini kovarak büyük bir temizlik yaptı. İlk düşenler büyükler oldu. Önce Escalante'yi, sonra Jose Matar ve tüm çevresini kovdu. Jose Matar, Devrimi Savunma Komitesi'nin genel yöneticisiydi ve Turizm Enstitüsü'nden kendisi için jambon ve içki alıyordu. Bunun sonunda örgütten atıldı. Bu dönem, DSK'nın yeniden yapılanma yılı oldu.

Evet, bu gerçek bir olaydı: en tepeden en alta dek dürüst olmayan kim varsa, Fidel onları eledi. Onları partiden çıkardı ve herhangi bir biçimde çalışmaktan yoksun bıraktı. Peki, benim bölgemde neler oldu? Belki de Fidel benim yakınmalarımı hiç duymadı, çünkü dışardan kimse gelmiyordu. Buradaki yerel yöneticiler, birbirilerini yargılıyorlar, sonra da gönüllü çalışanları yargılıyorlardı. Durum hiçbir zaman yüksek yöneticilere ulaşmıyordu ve her şey aile içinde kalıyordu. Kısacası, hırsızlar hırsızları yargılıyordu.

Tüm bu olaylar beni çok üzdü ve düşükrıklığına uğrattı. Yaşamımı derinden etkiledi. Kendimi hâlâ dolandırılmış hissediyorum. Beni en çok rahatsız eden, sade insanların güvenini kötüye kullanarak onlardan para toplanması. Eğer yöneticiler böyle kusurlar işliyor ve cezasız kalabiliyorsa, bunun nedenini öğrenmek isterdim. Bunlar hâlâ aylık alıyorlar ve eminim yine eskisi gibi çalışıyorlar.

Bununla birlikte, ben ne devrime ne de semtimizdeki Savunma Komitesine olan coşkumu yitirdim. Gerçi elden ne gelir, hükümetin en alttaki memurlar hakkında tam bir bilgi toplaması da beklenemez. Aslında birçok yanlışın nedeni, yetersiz deneyimler, eksik hazırlanmalar ve yaşam biçiminin değişmesiydi. Bu insanlar karşıdevrimci değil de yalnızca dolandırıcı olsalardı, devletin parasını aşırarak gibi ciddi hatalar bu kadar kötü niyetle yapılmazdı ve pek seyrek olurdu. Bu demek değil ki, bunları hoş görmek istiyorum. Zaten merkez komitesi, dürüstçe olmayan bu işlere kimler karışmışsa, hepsini, her kademede eledi. Eğer yalnızca önemsiz kişiler cezalandırılıysaydı, hoşnutsuzluğumu dile getirirdim.

Şimdi yirmi yedi üyeli Devrimi Savunma Komitesinin üyesiyim. Evimin bölgesindeki 80 kişi buna katılmıyor. Elektrikli aygıtlar sattığım sırada kurduğum ilişkiler çok yararlı oldu, çünkü herkes beni tanıyor. Halk mahkemesi* yargıçları seçiminde, ilk seçilen ben oldum. Ama kabul etmedim, çünkü böyle bir görev, Reinaldo'nun kabul etmeyeceği bir sürü iş yüklüyordu bana. Bazen bir duruşma ertesi sabaha dek sürüyordu. Oysa böyle bir rol almak benim hoşuma giderdi. Bugün artık çok geç, çünkü stajlar bitti. Eğitimler bitti ve diplomalar verildi. Eğer yargıç olmak istiyorsam, gelecek seferi beklemeliyim.

* Halk mahkemeleri, 1966'da Havana'da deneme düzeyinde kurulan yerel adli mahkemelerdi. Bunların görevi; küçük sivil suçları, "toplumsal olmayan davranışlarla" ilgili suçları, küçük hırsızlıkları, sarhoşları, kamunun düzenini bozanları, gençlik suçlarını, sağlık yasasını çiğneyenleri ve halk sağlığına zarar verenleri yargılamaktı. 120 güne varan tutuklama cezası verebiliyordu. 1974 yılında halk mahkemeleri, yeni adli sisteme bağlandı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BENİM MAHALLE

Santa Isabel, bir işçi mahallesidir. Orada ücretleriyle geçinen ve normal bir yaşam süren işçiler yaşar yalnızca. Çok sakin ve iyi bir mahalledir. Ne şiddet hareketleri görülür, ne bağırıp çağırımlar. Okuldan çıkan çocuklar bazen yaşları gereği, çılgınlık atarlar, ama yetişkinler sessizdir. Dikkatli birisi buranın kavgacı ve gürültücü bir mahalle olmadığını anlar. Burada yalnızca sağlıklı insanlar yaşar. Herhangi bir saatte ya da gece sokağa çıkmak tehlikeli değildir, çünkü komşular her zaman oradadır. Gecenin on buçuğunda ya da sabahın 3'ünde eve döndüğüm olur ve hiç korkmam. Kimse kavgaya aramaz. Kışın köy yeri gibi, akşam saat 8'de herkes uyur. Kimileri Havana'nın merkezini bile görmemiştir. Biraz dolaşmak için otobüse binerler, ama azıcık uzaklaşınca, dönüş yolunu bulamazlar.

Çevrede nöbet tutmanın amacı, özellikle hırsızlıkları ve bu tür sorunları önlemek içindir. On dört yaşını bitirmiş herkes bu görevi yapar, çünkü sorumlu insanlara başvurulur ve elbette gençlerin de sorumluluk taşıması istenir. Gece yarısı ile sabah iki arasındaki nöbeti kadınlar tutar. Sonra saat 5'e dek erkekler devralır nöbeti. Önceleri her sokak başında ve her kaldırımda nöbet tutuluyordu. Şimdi tüm mahallede dolaşılıyor. Bu nöbetlerde devriyenin silahı yoktur. Bir olay çıktığında polise haber vermek için her komitede, her sokak başında ve her dükkânda telefon vardır. Bir saldırı olursa bağırıma başlarız ve bütün komşular hemen koşar gelir. Devriyelerin dışında, gerektiğinde polise haber vermek için iki nöbetçi de bölge bürosunda bekler. Bir sorun olup olmadığına bakmak için, iki kadın ya da bir erkek nöbetleşe dolaşır.

Şimdi artık polis görünmüyor. Eskiden sokak başlarında dururlardı, şimdi telsizli polis arabalarıyla dolaşıyorlar. Bu arabalar gece-gündüz dolaşüyor. Bizim bulunduğumuz mahallede hiçbir cinayet olayı görülmedi. Bir gün bakkal dükkânı yanmaya başladı, ama bu bir sabotaj değildi. Buzdolabının içinde böceklerin dolaştığını gören bakkal kadın, içine alkol serpmiş ve kirbiti çakmıştı. Elektrik telleri ateş almış, sonra büyük yangına dönmüştü. Yeni bakkallardan birisiydi ve hiç mi hiç bir şey bilmiyordu.

Bir Kübalı hiçbir zaman hırsızlığa izin vermedi. Ayrıca şimdi eskisinden daha az hırsızlık var. Başkasının malına dokunanın Tanrı yarıdıcısı olsun! Bugün hırsızlık olağanüstü bir şeydir, çünkü böyle bir şeye izin verilmiyor. Benim komşulardan Maksimo Melendez tutuklandığında, herkes onu kınadı. Bir hırsız olduğunu ve günün birinde yakalanacağını biliyordu. Küçük suçlara gelince, bir gün saat sabahın 6'sındı, bizim mahalleden olmayan bir zenci, komşulardan tavuk çaldı ve polis, bir torbayla evden çıkarken onu gördü. Karakola götürdüler. Sonra komşular gidip tavuklarını aldılar. Bu suç, çiftlikte 30 gün çalışmaya mal oldu ona.

Devrimden önce bizde yalnızca iki okul vardı, okula gidenlerin sayısı da azdı: birisi devlet okulu, öteki özel okul. Bugün yedi ilkokul, ana okulu, çocuk bahçeleri ve ilkokula hazırlık sınıfları var. Ayrıca bir de devrimin kurduğu merkezi okul var: bu okula gündüz çocuklar gidiyor, akşam da işçi-köylü okulu olarak işlev görüyor.

Ayrıca birçok mahalleyi içine alan üç tane çocuk derneğimiz var* Bu dernekler pek büyük değil, çünkü kadınların çoğu çalışmıyor ve çocuklarını buralara bırakma gereksinimi duymuyor. Bundan genelde zenciler yararlanıyor. İki çocuk bahçesi var, ama çocuklar orada fazla oyalanmıyorlar** Sabah gidiyorlar, öğle yemeğini orada yiyorlar, öğ-

* Çocuk dernekleri, 1961'den beri Kadın Federasyonu'nun sorumluluğu altındadır ve ilk çocukluk, merkezilerinin ulusal programına bağlıdır. Bu merkezler bir buçuk aylıktan, beş yaşına kadar olan çocukları kabul eder. Hizmet, çalışan kadınlar için temel kabul edilmiştir ve Ocak 1967'den beri ücretsizdir. 1969 yılında 364 dernekte 44.245 çocuk vardı ve 364 tanesi de şantiye halindeydi.

** Çocuk bahçeleri, 1965 yılında Havana'da çocuk derneklerinden ayrı olarak kuruldu; bunlar daha basittir, daha az yapılanmıştır ve daha ucuza mal olmaktadır. Bu okullar baraka biçiminde tek bir salondan ibarettir ve bir bahçenin ya da bir parkın içine yerleştirilmiştir. Bu bakım yerleri bir buçuk ile beş yaş arasındaki çocukları kabul ediyor ve çalışan annelere öncelik tanıyor. Bahçelerin sayısı 178'i, çocukların sayısı da 6 bini buldu.

eden sonra da dönüyorlar. Devrimden önce böyle çocuk bakılan yerlerden haberimiz yoktu. Bu bizim için çok güzel bir buluş oldu. Ne zaman zengin bir aile Kuzey'e gitse, bıraktığı evi (şöyle büyük ve rahat evlerden birisi) okul yapıyor, çünkü öncelik milli eğitime veriliyor. Eğer ev, bir okula dönüştürmeye elverişliyse, hemen öğretime ayrılıyor.

Mahallede bizim iki tane parkımız var; birisi çok güzel düzenlenmiş, öbüründe çocuklar paten kayıyorlar. Çocukların bahçesinde her gün öğleden sonra oyun parkı açılıyor. Mahallenin sokak planlaması benim evde yapılıyor* . Bir çocuk haftası, bir şenlik ya da çeşitli kutlamalar burada yapılıyor. Çocuk haftası yılda bir kez kutlanıyor. Federasyon ve komite armağan ve şekerleme gönderiyor, bölgesel birimler meyve ve dondurma. Bayram bütün mahallelerde aynı gün yapılmadığından, çocuklar başka mahallelere gidebiliyor ve o gün 300 dolayında çocuk bir araya geliyor. Bu lokal çok iyi çalışıyor, çünkü Kadınlar Federasyonu'ndaki kadınlar canla başla çalışıyorlar.

Yıl sonunda çocuklar kendi okullarında resim sergisi açıyorlar ve oyun sahneliyorlar. Devrimden önce ben de bu programlara katılmıştım ve bugün daha büyük bir coşkuyla katılıyorum. Çocuklara her zaman büyük ilgi gösterdim ve bilgi edinmelerine yardımcı oldum. Çocuk şenliklerinde hiç oynamadım -çünkü çok utangacım- ama çocuk bayramlarının düzenlenmesine ve çevrenin süslenmesine her zaman yardım ettim, çiçek götürdüm. Bir keresinde, ders yılı sonu şenliği için elli altı demet çiçek götürdüm. Bunlar diploma alanlar içindi. Bir başka seferde, çok iyi şarkı söyleyen bir arkadaş buldum; onun için bir piyano kiraladım ve bir piyanist aradım.

Mahalledeki iki sinemanın biletleri çok ucuz. Şimdi çocuklar için parasız gösteriler de düzenleniyor. Pazar sabahları ve bazen hafta içinde öğleden sonra, çocuklar için hazırlanmış programlar var.

Mahallede bir eczanemiz vardı, ama yanındaki mağazada yangın çıkınca, o da yandı. Şimdi uzağa gitmek gerekiyor. Her sokakta bir berber, iki nalbur ve iki üç bakkal var. Çıkarma sırasında devrimciler geceleyin ansızın geldiler ve mağazaları devletin mülkiyetine geçirdi-

* Sokak planlaması, öğrencilere yönelik boş zamanları değerlendirme programına deniyor ve öbür kuruluşlarla işbirliği içinde çalışıyor.

ler. Eski sahipleri, artık kendilerine ait olmayan mağazalarda çalışıyorlar. Her hald  rejime karşı düşman kesildiler, ama bunu belli etmiyorlar. Ticari değer üzerinden yüzde olarak hesaplanan bir z r r ziyan ödeme sözü verildi, onlara ama aldıklarını sanmıyorum. Böyle bir ödeme yapılsa bile sonuçta kendi mağazalarında bir  cretliden başka bir şey değiller. Bu insanlar da, toprağını ve servetini yitirenler gibi hiçbir zaman devrimi onaylamazlar. Bununla birlikte, ellerinden alınmadan çok önce, mağazalarını hükümet teslim eden devrimci tüccarlar da oldu.

 amaşırcılarda da büyük değişiklik oldu. Mahallede her zaman dört ya da beş çamaşırcı bulunuyor.  amaşırcılar çamaşırları topluyor ve gidip başka yerde yıkıyor. İnsanlar bundan pek h şnut değiller, çünkü işler oldukça yavaş gidiyor. Eskiden olduğu yerde hemen yıkanır,  t lenirdi; böyle bekletilmezdi.

Geceleri sokaklar iyi aydınlanıyor, az da olsa, arada bir elektrik kesiliyor. Bugün elektrik eskiye göre daha ucuz, ama eğer bir kimse dört ay borcunu  dememezse, elektriği kesiliyor.

Suyumuz çok temiz ve hiç değilse bizim mahallede gece gündüz akıyor. Çöpler eskiye göre daha iyi toplanıyor, üstelik ücretsiz.   p arabası sabah 8'de gelip çöpleri alıyor. Çöpler pazar günleri de toplanıyor. şekerkamışı hasadı nedeniyle ihmal edilen bir hizmet varsa, o da sokakların süpürülmesi. Eğer   p ler başka bir işe gittikleri için çöpler sokaklarda birikiyorsa, ya da araba bozulduğu için toplanmıyorsa, komitedeki insanlar, hastalıktan korunmak için çöpleri bir araya getirip yakıyor.

Devrimden önce mahallede bir tıbbi hizmet merkezi vardı. Bir klinik hastalara bakıyordu. Batista hükümeti zamanında hizmete girmişti. Bugün artık bir haştaneye dönüştürülmüş durumda. Devlet hastanesi uzakta değil, otobüsle on beş dakika; yepyeni ve tertemiz. Devrimden bu yana sağlık hizmeti çok gelişti. Su, bataklıkların kurutulması ve sivrisineğe karşı mücadele sürekli bir sağlık konusu. Evlerde su birikintisi ya da birikmiş   p var mı diye denetim yapılıyor.

Savunma Komitesinin sağlık kolları, halkı bilgilendiriyor, bir hastaya nasıl bakılacağını öğretiyor ve böyle bir durumda suyun kaynatılarak içilmesini  ğ tl yor. Bu kampanya ya broş rlarla ya da kadınla-

rın yaptıkları toplantılarla yürütülüyor. Eğer bir kadın toplantıya gelememişse, komiteden bir üye, yazılı yönergeyi ona götürüyor ve birlikte okuyorlar. Çünkü sağlık bakanlığı herkesin bu bilgileri edinmesini zorunlu kılıyor. Artık çocuk felci görülüyor; kabakulak, kızamık, sıtma, verem gibi hastalıklar da tek tük var. devrimden önce hiç böyle çalışmalar yoktu, gerçekten yoktu.

Otobüs işletmesi de işlevini tam olarak yerine getiriyor ve eski hatlarda çalışıyor: hem mahallenin içinde, hem bulvarlarda. Sokakları düzenleme çalışmaları sürüyor ve en iyi duruma getiriliyor. Yeni cadde-ler açılmıyor, ama daha önce toprak olan sokaklardan kurtuluyoruz.

Bizim Santa Isabel mahallesinde evler çok kötü kalite. Ama çok küçük de olsalar, suyuna elektriğine dek her şeyi var. Kent devrimi yapıldığı sırada, yirmi yaşına basmış herkesin, oturduğu evin sahibi olacağı açıklandı. Bu yasa yalnız 1940'tan önce yapılan evlere uygulandı. Daha sonra yapılan evlerin sahibi olabilmek için beş yıl daha, yani 1970'i beklemek gerekiyordu.

Komşular ev sahibi oldukları zaman, genelde küçük bir eğlence düzenliyorlar. Arkadaşlarımdan Leida ve Rafael Loza'nın beş çocukları var. 40 peso kira ödüyorlardı. Ev sahibi olduklarında, yaşamlarının en mutlu anını tattılar. Hem ev sahibi oldular, hem de her ay 40 peso kendilerine kalıyor.

Bizim mahallede en acil sorun, konut sorunu. Sekiz çocuklu bir ailenin tek odalı evde oturması haksızlıktır. Öte yandan yaşlı bir çift hiç kullanmadığı bir avluyu ve koca bir evi işgal ediyor. Koca koca konutları birkaç kişinin eline bırakmanın eşitlik olduğuna inanmıyorum. Bütün bunlar insanlık adına kabul ediliyor. Bu insanlar kendi evlerine çok bağlılar, Fidel'de ya da başka Kübalılarda böyle bir duyguyu yok etmek kolay değil. Fidel daha sert davranamaz, çünkü insanlar ondaki insancıl duyguyu, dürüstlüğü seviyor. Eğer başka yöntemlere başvursaydı, insanlar kendisine karşı olurlar. Burada sert davranışlar sevilmiyor.

Kafamda nasıl bir düşünce sakladığımı her zaman Fidel'e söyleme isteği taşıyorum. Örneğin Havana'da kapalı duran bu mağazaları ve iyi durumdaki yerleri niçin açmıyor ve buraları daha iyi duruma getirecek ailelere vermiyor? Ne zaman Havana'ya gitsem, şöyle diyorum kendi

kendime: eğer kentin ortasında kapalı duran bu yerler düzenlenip ailelere verilirse, bu iç karartıcı görünüm ortadan kalkar ve Havana'nın havası değişir, temiz ve neşeli bir havaya bürünür. Çok kişiden şunu duyuyorum: "Bana suyu ve tuvaleti olan bir yer verin geri kalan onarım işiyle ben ilgileneyim."

Hükümetin küçük bir yardımıyla ve ilgililerin çabalarıyla Havana'yı çok güzel bir kente dönüştürebileceğimize inanıyorum. Kent reformunu üstlenenlerle, Adalet Bakanlığı kendini böyle bir göreve adanmalıdır. Bunu onlara bildirmek gerekir, ama komite başkanı olmak, sözünün dinleneceği anlamına gelmiyor. Kişisel düşüncelerimizi açıkladığımız zaman, bize şu yanıtı veriyorlar: "Parti önlem alıyor, neler yapılması gerektiğini parti bilir." Bana göre parti fazla sorunla ilgileniyor ve elbet başka insanların da görüşleri var.

Bir dizi onarımı düzeltmeyi *Poder Local* (yerel iktidar) gerçekleştirdi* Bu çalışmalardan insanlar hoşnut ama işi burada bırakmamak gerekir.

Ne yazık ki gereç bulmak ve tüm sorunları çözebilmek kolay değil. *Poder local* en acil önlemleri alıyor, örneğin kalabalık ailelere konut buluyor ve tehlikeli olan eski evleri onarıyor.

Bizim bölgede *Poder local*'ın temsilcisi Pablo Salas. Onun seçildiği toplantıya katıldım. Tüm mahallenin tanıdığı, güvenilir, ciddi bir adam. Son toplantı bir yıl önce yapıldı. Hangi komitenin bir gereksinimi varsa, bunun yazılı olarak iletilmesine karar verildi. *Poder local*'ın görevi, bir şeye gereksinimi olan mahalle sakinlerini gidip görmek ve bu görevi Savunma Komitesi aracılığıyla yerine getirmek. Sokaklar ve caddeler *Poder local*'ın yetki alanı içinde değil, buralarla İnşaat Bakanlığı ilgileniyor.

Benim ev topluluğu içinde hiç parti üyesi yok, ama buna karşılık her dinden, insan var: katolik, vaftizci, Yehova'nın çömezleri gibi. Tüm dinlerin ve mezheplerin yerleri var ve açık oldukları saatler de kapılarında yazılı. İçlerinde en az olan Yehova'nın çömezleri, ama Kü-

**Poder local* (Yerel iktidar) 1966-67 yıllarında hükümetin yerel düzeydeki işlerini tüm ülkede düzenleyen bir örgüt. Sorunları yerel düzeyde çözmek için yönetim aygıtının merkezi olmaktan çıkarılmasını öngörüyor. *Poder local*, kentlerde ve kırsal kesimde ayrı ayrı örgütlere bağlı olarak çalışıyor. Ana bürolarında bakanlıklardan, Partiden ve Savunma komitesi'nden delegeler var. Her bölgeden seçilen Savunma Komitesi delegeleri, belediye yönetimleriyle, halk arasında aracılık yapıyor.

ba'da sayıları yine de az değil. Devrimden önce daha da azlardı, şimdi bir çeşit istilaya uğradık; örgütlenme olanağı buluyorlar, muhalefet yapıyorlar, Devrime düşman gruplar oluşturuyorlar ve sayılarını çoğaltıyorlar.

Burada bir de *santeria* dinini izleyen Afrika kökenli Kübalılar var* Neyse benim bölgemde bunlardan çok yok, yalnızca üç melez var. Bana göre *senteria* bir din değil. Bunu tüm dünyada yasaklamak gerekir, çünkü kötücül bir din. Hiç kuşku yok herkes istediğine inanır, ama inançların fanatik bir biçimde yayanlara izin verilmemelidir. Hükümetin, böyle büyücülüğü içeren bir dini korumasını onaylamıyorum. Kendi ermişlerini kutlamaları için onlara beyaz giyecek, meyve ve hayvan vermek bir suçtur. Burada *santeria*'yı izleyenler Magaly, kardeşi ve Genaro adında bir oğlan. Magaly çok kibar, çok iyi bir kadındır, sevdiğim bir kimse, ama zenciler hep boş inanç sahibiler. O bu gibi şeylere inanıyor ve büyücülük yapmak için kolyeler üretiyor. Bir kuyumcуда çalıştığı ve gerekli tüm gereçlere sahip olduğu için de kolayca yapıyor. Alıcı da buluyor. *Santeria* ile ilgili her şeyle kardeşi uğraşıyor. Bir *santero* kutlaması için bir tavuğa 20, bir horoza da 60 peso ödediği oluyor. İş gücü olan ve ruhsal sağlığı yerinde bir adam böyle aptallıklara inanmaz. İnsanlığa karşı bir sapkınlıktır bu.

Öteki melez Genaro, *santeria*'ya gerçekten inanıyor. Genaro'nun annesi sağlığında komşularının avlusuna güvercinler göndermişti. Bu evin sapa sağlam oğlu ertesi gün fenalaşmış ve üç gün sonra acılar içinde ölmüştü. Komşu kadın Emerida, oğlunun ölümünden Genaro'nun annesini suçlamıştı. Onun yaptığı kara büyüden kuşkulanıyordu. Ama doktor bir karaciğer hastalığı, sanıyorum siroz olarak yorumladı. Ama Emerida, oğlunun kara büyüden öldüğüne inandı hep. Daha önce bir hastalığı yoktu ve birden ölmüştü. Elinde bir kanıt olmadığı için, açıkça bir suçlamada bulunamadı, çünkü temelsiz bir düşünceye dayanarak suçlayamazdı. Ama bu olandan sonra, iki komşu artık birbirleriyle konuşmadılar ve Emerida başka yere taşındı.

Beyazlar Magaly'yi, kardeşini ve Genaro'yu çok eleştiriyor. Ger-

* Yoruba geleneksel dininden gelen *santeria*'yı ve öbür Afrika kökenli Küba dinini izleyenler, Küba Komünist Partisi'ne üye olamıyorlar. Afrika kökenli dinler, folklorik değeri olan dinler gibi sayılıyor ve ancak bu alanda inceleme konusu oluyor.

çekte biz burada *Santeria*'yı hiç kabul edemeyiz. Bu büyücülüğü herkes kuşkuyla karşılıyor, nedeni korku değil, çünkü bunun bir aptallık olduğunu biliyoruz ve bu tür inançları hiç paylaşıyoruz. Ben kendi adıma, Komiteye ve Kadınlar Federasyonuna girmeyen tüm zencilere karşı biraz ihtiyatlıyım, politikanın içine girenler öbürlerine benzemiyor. Benim gözümde Federasyonda çalışan zenci kadınlar da beyazlar gibi. Benim için söz konusu olan renk değil, inanç. Ne yazık ki bu tür zencilerin sayısı az ve ben zencilerin tümüne inanmıyorum.

Yirmi beş yıldır bu semtte oturuyorum. Bu kadar zamanda bir komşu aileden bir kimse gibi oluyor. Devrimden önce insanlar daha bir kendi içlerine kapanık yaşıyordu, komşular arasında böyle ortak duygular olmadığı gibi, yaşamlarını da bu şekilde paylaşmıyorlardı. Bugün insanlar Devrimi Savunma Komitesine gidiyor, tartışıyor. İlişkileri var, toplantılarda bir araya geliyorlar. İnsanlar her fırsatta birbirleriyle karşılaşıyor. İlk başlarda devrim karşıdevrimcileri onaylamıyordu. Artık o devirler geride kaldı ve şimdi herkes bir araya geliyor. Devrime katılanlar da, katılmayanlar da aynı şekilde yaşıyor.

Örneğin benim çevremde Devrimi Savunma Komitesine katılmayan altı kişi var, ama ben bunların zararlı olduklarına inanmıyorum. Bunlardan bir çiftin iki oğlu askerde. Sokağın öte yakasında oturuyorlar. Ne kendileri, ne de çocukları Devrime katılıyor, ama iyi komşular ve dürüst insanlar. Bir başka kimse Antonio Ruiz, İnşaat Bakanlığı'nda kamyon şoförü, eşi çalışmıyor ve bir tek oğulları var. Antonio daha önce bir politikacının özel şoförüydü. Devrime katılacak biri değil, ama bize öyle görünüyor. Bu gibileri gerçek *gusano* da (solucan) değil, ama insanın arkasından konuşuyorlar, düşmanın hoşuna gidecek şeyler söylüyorlar. Hayır, hayır, bunlara güvenilmez.

Benim evin arkasında çoktan beridir Humberto ve Genaro adında iki zenci oturuyor. Humberto'nun karısı, Genaro'nun annesiydi. Dört yıl önce öldüğünde geriye sinir hastası oğlu Genaro kaldı. Humberto çocuğu bırakmadı ve onun bakımını üstüne aldı. Ciddi, dürüst ve çalışkan bir adam. Bunlar ne devrime bağlı, ne bir örgüte. Bize katılmaları istendiği zaman, reddediyorlar. Humberto İnşaat Bakanlığı'nda çalışıyor ve sorumluluğunu bilen bir insan. Komünizmi sevmiyor, ama

daha önceki hükümetler zamanında olduğu gibi canla başla çalışıyor. Her zaman işinden konuşuyor ve ateşi bile olsa, yine çalışmaya gidiyor. Nerdeyse otuz yıldır komşuyuz. Tam bir çalar saat. Eğer ona, "giderken bana seslen diyorsam", hiç unutmuyor. Gerçekten iyi bir tip, onu bizimle bütünleşmeye yöneltiyorum. Daha önce ona iki ya da üç kez sözünü ettim, ama kendi isteğiyle davranmasını bekliyorum.

Sayıları pek az karşıdevrimci komşulardan biri de Boron'lar. Lübnan'dan gelmişler, dükkânları, dikiş atölyeleri ve mülkleri vardı. Kadın İngilizce öğretmeni idi. Ama Lübnanlı erkekler çok kıskanç oluyor. Kocasının çalışmasını engelledi. Dürüst bir adamdı, ama biraz tuhaftı, kimseyle gülmezdi ve üstelik karşıdevrimciydi. Rahatlık içinde yaşıyorlardı. Kent devrimi sırasında evlerin kamulaştırılmasıyla, sermayeleri erimeye başladı ve adam bir işçi gibi çalışmak zorunda kaldı. Yaşamı boyunca özveride bulunup servet edindiği için, anlayacağınız bu onlar için çok zor oldu.

Karısı Elena devrime yakınlık duyuyordu. Fidel'i dinliyor ve dergi alıyordu. Her öğleden sonra banyosunu yapıyor, giyiniyor ve yalnızca on dakika konuşmak için bana geliyordu. Her ne kadar içli dışlı olmaktan yana değilsem de, birbirimize güvendiğimizi ve içimizi açtığımızı söylemeliyim. Kendimle ilgili şeylerden söz etmekten hoşlanmıyorum, ama devrimin değerini artıran her şeyi yaymak gerektiğine inanıyorum. Kendimden söz etmekten hoşlanmıyorum, herkes acısını kendine saklamalıdır, ama Elena ile durum farklıydı.

Kocasının yüzünden ülkeyi terk edecekleri için Elena ağlıyordu. Oğulları okula gidiyordu ve Le Coubre'daki patlama üzerine bir kompozisyon yazmış, ödül almıştı. Ama babasını incitmemek için bunun sözünü etmiyordu. 1966 'da Kuzey'e gittiler. Elena ile yazışıyorum, bana bir fotoğrafını bile gönderdi.

Onlar Küba'yı terk edince, evleri akıl hastası olan Baco ile kız kardeşi Carlota'ya verildi. Kimseden bir farkları yok, ama zekâca geri olduklarını biliyoruz. Daha önce Mazorra'daki akıl hastalıkları hastanesinde kalmışlardı. Baco evin geçimini sağlıyor, tarımda ya da bir kahvede çalışıyor. Ayda 75 peso kazanıyor. Ama devrimci çalışmalar için bunlara hiç güvenilemez. Bilmeniz nasıl kavgaya ediyorlar. Aptalca bir

konuşmaları var, müthiş küfürler savuruyorlar; Carlota tava ve tence-
releri fırlatıyor.

Günün birinde komşular, bunları *Halk mahkemesine* verecek, çün-
kü dayanılır gibi değiller. Bir keresinde evlerine gittim. Bu gibi şeyle-
re alışık olmadığımızı, biraz akli başında davranmalarını ve rezalet çı-
karmamalarını bir komşu olarak rica ettim. Baco bana bağırıp çağır-
maya başladı: "İstediğinizi yapın, beni şikâyet edin, polis çağırın, ne
isterseniz onu yapın," Bunun üzerine ben de komşulardan bir imza
toplanmasını ve bir temsilcinin gidip onları görmesini söyledim, çün-
kü artık tek başıma davranmak istemiyordum.

Şimdi durum denetim altına alınabiliyor, çünkü Devrimi Savunma
komitesi onları herhangi bir kimse gibi komşuları rahatsız etmekten
halk mahkemesine verebilir. Komite kollektif bir örgüttür ve her üye
eşit haklara sahiptir, başkan bile suçlanabilir. Buna göre halk mahke-
mesi yargısını verir, bunları doktora gönderir, eğer kapatmak gerekir-
se, kapatır.

Genaro ile Humberto'nun yanında Eladio Zamora adında bir terzi
tek başına oturuyordu. Karısı yeniden evlenmiş ve Kuzey'e gitmişti.
Eladio terzilik yapıyor ve giysi onarıyordu; işçi çalıştırmadan tek başı-
na terzilik yapabilir ve özel elbise dikebilirdi. Ama elinde kumaş yok-
tu. Eğer bir pantolon ya da elbise diktirecek olsanız, geçen yıla dek
kumaş bulunuyordu. Şimdi giyecek yaptırmak için çok az kumaş var,
bu nedenle o da yalnız giysi onarıyor. Elinden iyi iş geldiği için, her-
halde bir dikiş okuluna girer.

Eladio kırk beş yaşlarında. Biraz başıboş ve devrime aldırış etmi-
yor. Giyimine dikkat etmiyor, evi dağınık; bir tek yatağı, bir pantolo-
nu ve bir de gömleği var; yoksulluğa aldırıyor. Bohem insanlar raha-
ta önem vermiyorlar. Öyle anlaşıyorki, eşinden ayrılınca yıkılmış.
Sonra her şeyi olurluna bırakmış, çünkü yaşam ona karşı biraz acıma-
sız.

Mahallede bir başka karşıdevrimci de Maksimo Melendez. Daha
önce poliste çalışıyordu, Batista'nın değil, bugünkü poliste. Ne yazık
ki hırsızlık yapmaktan içeri atıldı. Polis arabası kullanıyordu, ama ne-
dense peşpeşe tekerler patlıyordu. Acaba yöntemi değişir mi diye son-
ra kamyon şoförlüğüne verildi, "bırakılan malları" topluyordu. Topla-

nan eşyalar normalde yoksullara veriliyordu. Ama Maks onları satıyor ve evini eşyalarla dolduruyor. Bunlar anlaşıncı, üç yıla mahkûm oldu, polis kadrosundan çıkarıldı. Sonra kamyonculuk yapmaya başladı.

Maks'ın ailesi bir felaket. Mahallede istenmeyen insanlar. Özellikle karısı Zenaida. Aslında Maks iyi bir tip ve iyi duygulara sahip. Zenaida mahalleye sonradan gelme. Herkesle kavga ediyor, sonra barışıyor ve durmadan dedikodu yapıyor. Zenaida'nın başka erkeklerle de ilişkisi var, bunu herkes biliyor, kocası bile. Ama ondan vazgeçmekten, susmayı yeğliyor. Beş çocuktan birincisi ilk evlilikten doğmuş; ikincisi de adamdan değil. Daha sonra üç çocukları olmuş, ama hiç anlaşıyorlar.

Sorun Zenaida'nın kocasını sevmemesinden kaynaklanıyor ve sürekli kavga ediyorlar. Kadının bir tek derdi var, kendisine para verin. Ne pahasına olursa olsun para bulmalı, gerekirse çalmalı. Çok otoriter bir kadın ve kaba sözler karşısında gerilemiyor. Çocuklarının önünde de kavga ediyor ve sövüp sayıyor. Tümüyle dengesiz bir kadın, herhalde bir psikoloğa gitmesi gerekiyor.

Üç ay kadar oluyor, soruşturmacılar bana geldiler ve bir evden mal kaldırmak için DSK dan bir üye istediklerini söylediler. Kimin evinden olduğunu sorunca, Maksimo Melendez yanıtını verdiler. Bunların herkesle kavga ettiklerini ve hazırlıklı olmak gerektiğini söyledim, ama bir yanıt alamadım. Aslında Melendez bir sahte plakayla dolaşıyor ve dolandırıcılık yapıyordu. Daha önce poliste olduğu için, araba numarasını ve kimliğini eskiden olduğu gibi kullanıyor, böylece ceza kesiyordu. Bu yüzden üçüncü kez içeri atıldı. Yargılama henüz başlamadı, çünkü şimdi karşıdevrimci olmakla suçlanıyor ve devrim mahkemesine çıkarılması gerekiyor* Bu yargılamalar kapalı yapılıyor ve halk katılmıyor.

Ailesine aylık bağlanması için soruşturmacılar evine gittiler, çünkü ailenin geçimi yalnızca Maks'ın üzerindeydi. Acaba Maks'ın eşi çocuklarla gereği gibi ilgileniyor muydu, yoksa para başka yere mi har-

* Karşıdevrimcilerin çıkarıldıkları tek mahkeme, Devrim mahkemeleri. Ölüm kararı alma yetkisi olan tek mahkemeler de bunlar. Bu mahkemeler ayaklanmaları, ihanetleri ve sabotajları, benzeri suçları yargılıyor. Ayrıca rüşvet, görevi kötüye kullanma, askeri üniforma sahibi kimselerin saldırıda bulunması ya da cinayet işlemesi suçlarına da bakıyor. Her kentte bir mahkeme var ve bunların üyelerini ordu atıyor. Bunlar bir ekip olarak gerekli yerlere gidiyorlar.

canacaktı. Eğer anne çocuklarına bakmazsa, ya da paraları boşa harcarsa, çocuklar alınıyor, yatılı veriliyor ve orada her şeyleri karşılanıyor. Kadına gelince, bu durumda tüm yardım haklarını yitirdiğinden, çalışması gerekiyor.

Evlilik dışı ilişkiler kurduğu için de çocukları elinden alınabilir, ama bunun için sağlam kanıt bulmak gerekiyor, yoksa kocanın sözü yetmiyor.

Bununla birlikte, Zenaida kötü bir anne değil. Çocuklarının daha iyi bir durumda olmalarını istiyor ve bu nedenle onları yedirip içirmek için elinden geleni yapıyor. Onların her zaman iyi giyinmeleri ve temiz olmaları için dertleniyor. Çocukları okula göndermeden önce her gün giysilerini ütülüyor. Bu anlamda onun kınanacak bir yanı yok, onlara karşı iyi davranıyor, ama çok değişik bir tarzı var: bir bakıyorsunuz onları öpücüklerle boğuyor, bir bakıyorsunuz sövüp sayıyor. Bu o andaki ruh haline bağlı.

Zenaida'yı denetim altına almak için DSK'nın onu halk mahkemesine çıkarması gerekir, ama orada çocuklar için bu yöntem kullanılmıyor. Komşular, insanların özel yaşamına karışmıyor. Zaten mahkemeye verilse bile, bir şey çıkmaz, nasıl olsa değişeceği yok. Ona destek vermek için örgütlerden birbirinde çalışmasını sağlamalıyız.

Öbür komşulara gelince, kimileri devrimde çok etkin, kimileri değil. Örneğin Marias Lozada otuzbeş yaşlarında, yıllar önce eşinden ayrılmış, arazi ölçmek gibi bir mesleği var. Durumu iyi, iyi giyiniyor, her zaman temiz. Etkin bir üye olmasa bile DSK'da çalışıyor.

Bitişik komşusu Josefina, açık tenli bir melez, iyi bir arkadaş. O da kocasından ayrılmış. Kızı Eufemia ile yaşıyor. Babası ara sıra kızını görmeye geliyor. O da kızı gibi siyah. Josefina vaftiz kilisesine bağlı. Dindar, ama ayakları yerde. Komitenin kurucularından ve eğitim cephesinde çalışıyor.

Josefina mahallenin hemşiresi. Bu staja katıldığı zaman birinci olmuştu. Hastanede üç yıl gönüllü olarak çalıştı; İğne yapıyor ve ufak tefek işlere bakıyordu. Mesleğini tutkuyla seviyor. Diploması verildiğinde normal yaş sınırını aştığı söylenmişti. Yaş sınırı yirmi sekizdi ve o otuz beş yaşındaydı. Onun eğilimini ve davranışını bilmeden böyle konuşmak, işi bozdu. Olaydan çok olumsuz etkilendi o. Para

için değil, iyilik duygusundan çalışmak istiyordu. Ruhsal çöküntü geçirdi, üç ay yatakta kaldı. Öylesine büyük bir düş kırıklığına uğramıştı ki, ölmek istiyordu.

Artık kızı büyüdüğü için hastanede çalışmayı düşünüyordu. Gerçi kocası ona biraz para gönderiyordu, ama tam para alabilmesi için ayrılması gerekiyordu ve kızını düşünerek bunu yapmıyordu. Josefina'nın annesiyle kardeşi de para gönderiyordu. Bu parayla yaşayabilirlerdi, ayrıca yalnız oldukları için komşular da kendilerine yardım ediyordu.

Josefina gerçekten devrimci, çünkü devrim için çok acı çekti. Değişmemek için gerçek bir devrimci olarak kalması da gerekiyor. Hastanede gönüllü olarak çalışmasına gereksinim duyulduğu zaman, geçmişte onlanlara bakmaksızın gidip çalıştı. Şimdi artık iyileşti ve devrim için çok çalışıyor. Çalışmadığım zaman benim yerime o gidiyor. Evden çıkarken anahtarı ona bırakıyorum. Terzinin bitişiğine son yıllarda bir çift gelip yerleşti. Üç yıldır ordalar; adları Jorge ve Celeste Bolanos. İki çocukları var. Bolanoslar devrimciler ve alçakgönüllü bir yaşam sürüyorlar. Jorge deri ihracatında, Celeste bir kuru temizlemede ütücü olarak çalışıyor. Kadın DSK'da, adam ise milis. Her zaman şekerkamışı ürünü toplamaya gidiyor. Çok iyi anlaşıyorlar ve aralarında kıskançlık sorunu yok. Yaşamları çalışmayla ev arasında. Eve geldiklerinde, ev işleri ve çocuklarıyla ilgileniyorlar. Adam ev işlerini paylaşan iyi bir koca.

Aynı apartmanda Dominga Gayo, annesi ve dört yaşındaki kızıyla oturuyor. Dominga çok hoş bir melez, çok açık tavırlı ve sevecen. Üç yıl önce boşanmış. Boşanmak istediği gün, buna karşı çıkan kocası, beş el ateş edip onu ağır yaralamış. Bu trajedinin üzerinden üç yıl geçmiş ve kocası hâlâ içerde.

Dominga daha önce çalışmıyormuş, ama yaraları iyileşince, geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalmış. Bulabildiği tek iş tarım kesiminde sürekli çalışmak. Her zaman saat 5'te kalkıyor ve bir gün bile işine gitmemezlik etmiyor. Ama iki yıl sonra doktor ciğerinin rahatsız olduğunu anlıyor; kuşkusuz eski mermi yaralarından kalma. Bunun üzerine döşek yapan bir fabrikaya veriliyor. Çok etkin ve çok coşkulu bir kadın. Artık partinin militanı olarak çalışıyor.

Dominga'nın komşusu, Rusya'da öğrenim yapmış bir denizci. Otuz

beş yaşlarında ve adı Gustavo Estrella. Eşi de kendisi gibi zenci ve iki kızları var. Devrimden önce de bir gemide çalışıyormuş. Batista rejimi altında çalışanların çoğu, onun yandaşı anlamına gelmiyor, yalnızca ekmeklerini kazanmak için çalışmışlar.

Devrim sırasında, denizcinin eşi Emelinda ile çok konuştum, ona devrimci yeraltı çalışmaların anlatıyordum. Beni hiç ele vermedi. Devrimden sonra Gustavo Rusya'ya gitti ve orada üç yıl kaldı. Bir savaş gemisinde makineci eğitimi yapmış olmaktan çok mutluydu. Emelinda kızlarıyla yaşıyordu ve durumu iyiydi. Aylığını düzenli alıyordu. Annesi kendisini sık sık görmeye geliyor ve bir süre yanında kalıyordu. Biz komşular da kendi aramızda bir aile oluşturuyor ve bir iş olduğunda ona yardımcı oluyorduk.

Gustavo Devrim'e katıldı, ama Emelinda'nın böyle bir eğilimi yok, çünkü rahibe okulunda yetişmiş ve çok dindar. Böyle görevi yerine getirmek ve devrimle işbirliği yapmak için, herhangi bir örgüte katılmanın gerekli olmadığını savunuyor. Komiteye katılmak istediğinde gelip beni göreceğini söyledi. Son zamanlarda bizim mahalle onu "örnek anne" seçti, çünkü bütün çocuklara karşı çok iyi. Herhangi birinin annesi tarımda çalışmaya gittiği zaman, onlarla çok ilgileniyor. Ayrıca başka çalışmalara da katılıyor ve çocuklarını okula göndermeyen aneleri ziyaret ediyor.

Lela, kırk yaşlarında saygıdeğer bekâr bir kadın, yalnız yaşıyor. Çoktandır bizim mahallede oturuyor; dairesini iyi düzenlemiş; bir buzdolabı, bir dikiş makinesi ve çok hoş möbleleri var; özetle, yaşamak için gerekli olan her şeye sahip.

Eskiden hizmetçilik yapıyordu, ama devrimden sonra okula gitti, altı yıllık temel eğitimi bitirdi ve dikişte basit beceriler kazandı

Bugünler Federasyon üyesi kadınlar evin yanında bir işlik kurdular. Eczacıların ya da parfümericilerin kullandığı şişeleri temizliyorlar. İşliğin kapanma saatinde ona şöyle dedim: "Lela, istersen buraya gelebilir ve çalışabilirsin. Evine çok yakın, yol parası ödemeyeceksin; eğer çalışma seni ilgilendiriyorsa, hemen yarın gel." Sonra geldi ve herkes gibi o da çalışma koşullarını görmek için on beş gün ücretsiz çalıştı. İlk başta çalışmayı zor buldu, ama sonunda uyum sağladı ve ücret almaya başladı. Daha sonra Mariano'da bir iş yeri açtık; burası

daha iyiydi ve herkesi buraya aktardık. Şimdi işinden çok hoşnut, hem Komite'nin, hem Kadınlar Federasyonunun üyesi. Devrimle bütünleşti, ama işyeri uzak ve otobüsle ancak saat 6'da evine dönebiliyor. O saatte sonra da ancak evinin işine bakabiliyor. Ateşli bir katolik ve kiliseye gidiyor. Arada bir cumartesileri dansa gitmeyi de seviyordu, ama şimdi işlerinin çokluğundan pek gidemiyor.

Öbür komşular için söylenecek pek bir şey yok. Örneğin Lela'nın evinin dibinde İsmail Verdalis ve Maria Delgado adlarında yaşlı bir çift oturuyor. İsmail iyi bir devrimci, ama karısı devrimci değil; aslında çok da önemi yok, çünkü okuma yazma bilmeyen, cahil bir kadın. Özgürlükten habersiz ve tam tersi bir tutum içinde. Onların yanında yaşlı bir kız oturuyor, dışarda çalışıyor ve devrimle bütünleşmiş. Bir de Dario ile eşi Ilva var. Bunlar zenci ve son bir yıldır komitede çalışıyorlar, ama hiçbir iş yaptıkları yok. Neyse, iyi komşular. Bunların bitişğinde komitenin saymanı Rosario ile kocası Jose oturuyor. Bunlar da zenci ve gerçekten güvenilir insanlar. Zaten benim evin çevresi çoğunlukla zenci.

Bugün biz mahallenin yoksullarıyız ve yiyecek kısıtlamasından olumsuz etkileniyoruz. Köylerde ailesi olanlar, hafta sonu gidiyor ve yiyecek getiriyor. Kimileri çalıştıkları yerde yemek yiyor ve işin içinden çıkıyor. Ya da çocuklarını okula gönderiyorlar. Çocukların durumu büyüklerden daha iyi ve yetişkinlerden daha çok yemek hakkına sahipler. Ama bir adam yalnız yaşıyorsa, durumu gerçekten zor. Örneğin Eladio'ya bakalım: evde yemeği yetmiyor ve dışarda yiyor. Antonio Ruiz, şeker hastası olduğu için özel bir rejime bağlı ve iyi yemek yiyor. Bu gibi hastalar, kendi yiyeceklerinin dışında ayrıca tavuk ve süt de alıyorlar. Gerçekte çocuklara ve hastalara ek yiyecek veriyorlar. Kimileri bu durumdan yararlanıp iyi yiyeceklere konuyorlar, ama bunlar elbette madrabazlar. Kimi kez doktorlar, bir evet ya da hayır sözü karşısında özel yemek yazıyorlardı. Ama artık bunlar bitti, çünkü bu tür olaylar araştırıldı ve olumsuz davranışlara son verildi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AİLE İŞLERİ

Reinaldo ile aramızdaki anlaşmazlık 1970'te ortaya çıktı. Bana sorsanız, evden sık sık uzaklaşmam, anlaşmazlığı hızlandırdı. Ben ayrılmak istiyordum, ama Reinaldo kabul etmiyordu ve nafaka ödemek istemiyordu. Eğer ailem olmasaydı, daha önce ayrılabilirdim. Ailem, bu kadar yıl birlikte kaldıktan ve bu yaşa geldikten sonra, ayrılmanın aptallık olduğunu söylüyordu. Onların sözünü dinlemek benim için büyük bir yanlış oldu.

Bu kadar yıl böyle bir duruma asla katlanmamalıyım. Bu adamla geçen günlerim dayanılır gibi değildi, gerçek bir karabasandı. Ne zaman ona uyum sağlamaya çalışsam, derman dertten acı oldu. Özgürlüğü için mücadele veren bir kadın, elbette benden daha saygındır. Eğer yirmi yıl önce ayrılmış olsaydım, herhalde yaşamım çok başka olurdu. Gerçek duyguların, sevginin ve çözüm yollarının olmadığı yalancı bir durumun kölesi kalmak yerine, gerçek bir yuva kurabilirdim. Bu adamın değişeceğini umut etmiştim, ama bu bir delilikti, çünkü hiç değişmedi. Bu kadar sığ insanlar değişmezler.

Eğer daha önce ayrılmadıysam, bunun birinci nedeni birtakım önyargılarımdı. Bana kötü bir oyun oynanmasından korktum. Bu ülkede bir insanın biraz gücü varsa, öç alması da o derece kolaydır. Diyelim birini cinayetle suçlayacaksın, politik bir destek bulmak yetiyordu. İnsanlar böyle şeylere kolayca başvuruyorlardı. Ama devrim yerleştiğinden bu yana, artık politikaya ahlak geldi ve ona olan güvenimizi koruyacağız. Şimdi, kötülük yapıyorsanız, cezasını çekiyorsunuz, eğer temizseniz, keyfinizi bozmaya gerek yok, çünkü kimse başkalarının işlerine karışmıyor.

Kendi yoluma gideceğim yerde, üç buçuk yıl daha aynı evde Reinaldo ile yaşadım. Artık var olmayan bir bağlılığa saygı gösteriyor,

yaşar gibi görünüyorduk. Herkes bizim evli olduğumuz sanıyordu, çünkü hiç kimseye ayrıldığımızdan söz etmedik. Elbet, ailelerimize haber verdik. Tüm bu dönem boyunca umutsuzdum, kime güveneceğimi ve nereye gideceğimi bilmiyordum. Reinaldo para vermiyordu ve bir yığın hakaretle yaşamımı zehirliyordu: evde her şeyi dağıtıyor, eşyaları ortalığa bırakıyor, her şeyi yere atıyor, her yeri kirletiyordu. Yani, yaşamımı berbat etmek için elinden geleni yapıyordu. Eğer bir erkek gibi davranabilseydi, büyük evleri olan annesine ya da teyzesine gidebilirdi, ben de evde daha rahat ederdim.

Bir gün devrimin onaylamayacağı bir şey yaptım: Kilisede günah çıkarmaya gittim. Evlendiğimden beri ilk kez gidiyordum. İnsanın kötü anlarında Tanrıyı düşündüğü söyleniyordu. Öylesine bunalmıştım ki, ikinci kez yine günah çıkarmaya gittim. Papaz artık sevmediğim ve hiçbir yakınlık duymadığım bir adamla aynı çatı altında yaşamamın, dürüst bir şey olmadığını ve ayrılmam gerektiğini söyledi. Bu sözler bana doğru geldi. Beni doğrudan doğruya boşanmaya itmedi, sadece davranışımın dürüst olmadığını söyledi. Bu papaz doğru söylüyordu, yirmi yıl önce gitmediğime üzülüyorum. Ama devrimden önce bir papaz böyle konuşur muydu? Onu pek bilemeyeceğim.

Eve döndüğümde, boşanmak için başvuracağımı Reinaldo'ya bildirdim. Hemen kabul etmedi. Bana kötü davrandığı böyle zor anlarımda, Tanrıya yakarmaya başladım, çünkü evi cehenneme çeviriyordu. Tanrının bana yardımcı olacağını sanıyordum. "Tanrım, diyordum, biliyorsun ki ben sana inanıyorum ve Reinaldo inanmıyor. Eğer evde kalmamı gerekli görüyorsan, istediğin yerine gelsin ve ev bana kalsın. Tek bir çekmeceye bile razıyım, çünkü başka hiçbir şeyim yok."

Aradan günler geçti, Reinaldo ortak bir dostumuzu eve çağırdı ve bir açıklamada bulundu: "Eğer Inocencia nafakadan vazgeçerse, evi kendisine bırakacağım." Her zaman olduğu gibi, hiçbir şeyim yokken de yaşayabilirdim; nafakayı ne yapayım ben? Başka bir gün Reinaldo, teyzesinin yanına gideceğini ve evi bana bırakacağını söyledi.

Ailemi topladım; ayrılacağımızı ve kocamdan para istemediğimi açıkladım. Her zamanki gibi geçimimi kendim sağlayabilirdim. Sonra mahkemeye başvurdum avukata toplam 40 peso ödedim ve onaltı günde boşandım.

O dönemde Komitenin açtığı bir banka hesabına 60 peso yatırmıştım ve haftada iki peso faiz alıyordum. Avukata vermek ve günlük giderlerimi karşılamak için bu paranın tümünü çektim. Acil durumlar için her zaman bir yana para ayırırdım. Ayrıca devrimden önce çalıştığım dönemde, Reinaldo, ortak gelirimizden bin peso bir yana ayırmıştı. Ama boşandıktan sonra hepsini kendine sakladı. Hesaplar ayrıldığında benim bankada 600 pesom kalmıştı.

Bu parayı alabilirdim, ama ayrılmadan önce kendi hesabına aktarmıştı. Böylesine bayağı bir hareket beklemiyordum ondan. Bir şey vermedi, beni beş parasız bıraktı ve ben de bir şey istemedim.

Reinaldo evi derk ederken, istediği her şeyi aldı götürdü. Yalnız buzdolabı benim sekiz aylık komisyonumun karşılığıydı. Ayrıca maun büfeyi, radyoyu, gramafonu, televizyonu, hatta kitapları bile götürdü. Ben ise çekyatı, ütüyü, dikiş makinesini aldım. Bir de evi.

Birlikte yaşamak gibi bir durumu artık kabul edemeyeceğim için, giderken istediğini almasına razı oldum. Buna karşılık evi kendime sakladım, çünkü kendime ait bir odanın bulunmadığı bir evde ve başkalarının buyruğu altında yaşayamazdım. Yalnızca küçük bir odam var, ama olsun, kendi evimdeyim ve kimse beni rahatsız etmiyor. Suçluluk duygusundan uzak ve beni kemiren bir kanserden kurtulmuş gibi büyük bir mutluluk içindeydim. Kusur bende değildi, çünkü birliğimizi korumak için son ana dek uğraştım. Sonuna dek ilgilendim. İyi ve sevecen davrandım; iyi niyetli olmasa da, benim en iyi isteklerimi bilme de. Herhalde vicdan azabı onu öldürecek.

Son altı aydır yalnız yaşıyorum, kendimi çok daha iyi hissediyorum. En azından kendi evimdeyim. Gençken kendime bakmıyordum. Nerdeyse kocam kapıyı üstüme kilitleyip gitmek istiyordu. Elbette artık genç değilim, ama kimse de bana şu türden buyruklar vermiyor: "Sokağa çıkma, yat uyu, bir yere gitme, zaten yağmur yağacak, üstünü ıslatırsın." Doğrusunu isterseniz şimdi pek bir yere gittiğim yok, ama canım sinemaya gitmek istiyorsa, gidiyorum; eğer yemek pişirmek istiyorsa, pişiriyorum, ya da bir şey yemiyorum. Eksikliğini duyduğum bir şeye sonunda kavuştum: huzur ve özgürlük! Bu anlamda kendimi çok mutlu hissediyorum.

Ayrıldıktan sonra yaşayabilmek için çalışmak zorunda kaldım. Ev-

de dikiş dikmeye başladım. Ama atölyem olmadığı için bana kumaş vermiyorlar. Eğer kumaş alırsam, dikiş dikme hakkına sahip olmak için bir yüzde vermeliyim. Yalnız onarım işi yaptığımdan, beni tam anlamıyla terzi sınıfına koymuyorlar. Haftada 30-40 peso kazandığım oluyor, ama bu yeterli değil.

Yalnız yaşadığım için yiyecek bulmakta güçlük çekiyordum. Oysa bir aile içinde payları artırmak kolaydır. Yiyecekleri birleştirerek bir gün bir çeşit başka bir gün başka bir çeşit yemek yapabilirsiniz. Mutfakta iki gözlü bir elektrik ocağım ve kahve pişirmek için de başka bir ocağım var. Mutfak sorunun yok. Ama yiyecek sorununu çözemiyorum, çünkü kuyruğa girip saatlerce bekleyemiyorum ve param az olduğu için de lokantaya gidemiyorum.

Devrimden önce hiç lokantaya gitmemiştim. Yemeği ya ailece yiyorduk, bir pizzacıya ya da bir kahveye gidiyorduk. Ayrıca self-servis yapan lokantaya gittiğimizde oluyordu. Sokakta yemek satanlar da vardı. Ama artık sokakta yemek satışı yok. Bu arada sevdiğim bir iki lokantaya da gittim. Beni her zaman davet eden Rafael ve Leida ile de lokantaya gittim. Lokantada yemek yemesini seviyorum, özellikle *Floridita*'da. Oradaki havayı seviyorum, gürültüsüz patırtısız bir yer. Müziği ve ışıklandırması çok güzel. *Rancho Luna*'da aceleyle yeniyor, çünkü uzun bir sıra oluyor, insanlar dışarda kuyruğa dizilmiş bekliyorlar. Oysa *Floridita*'da böyle bir şey yok.

Yalnız olduğumdan beri, yeterince yiyecek olmasa da, açlık çekmiyorum, çünkü biri bir tas pirinç veriyor, öteki süt, bir başkası muz. Bundan iyisi can sağlığı. Kimi kez bir komşu beni öğle yemeğine çağırıyor. Çorba sevdiğimi bilen bir komşu, "Cencia, çorba yapıyorum, yemeğe gelsene" diye çağırıyor. Kız kardeşim Felicia'yı görmeye gittiğimde, bana bir kutu süt, biraz kahve ve biraz yiyecek veriyor. Bazen ben de arkadaşları yemeğe çağırıyorum. Örneğin bir doğum gününü kutlamak için herkes evinden bir şeyler getiriyor ve birlikte yiyoruz.

Evde çalışmak yasaklanıncaya dek geçimimi sağlamayı başarıyordum. Emekliler, öğrenciler ve ev kadınları dışında herkes için çalışmak zorunluluğu getirildi. Komite, tayin kartlarına bakarak haftada bir kez işsizlerin sayımını yapıyordu. Ben de evimde herkesin yaşına, öğrenim durumuna ve politik ilişkisine göre sayım sonuçlarını yazmış-

tım. Bunları zaten ezbere biliyordum ve ayrıca komşuları rahatsız etmiyordum. İşsiz olan bir yere yerleştiriliyor. Eğer bir işi kabul etmezsen, bir başkasını veriyorlar. Çocuğu olan kadınların çoğu bugün çalışmıyor, çünkü Devrim çocukların okul giderlerini, yiyeceklerini ve başka harcamalarını karşılıyor.

İş bulmak için Kadınlar Federasyonuna gittim, orada beni işsizler listesine yazdılar. Bir kâğıt doldurdum ve ev hizmetçiliği mesleğini seçtim. Bunun üzerine bana yabancılara ayrılmış resmi evler gösterdiler. Bunların Fidel'in çağrılısı olduğunu ve elbette oralara rastgele kimselerin sokulamayacağını söylediler. Dürüst ve yetenekli insanlar gerekiyordu, çünkü hükümet konuklardan sorumluydu ve ona göre insan seçmek gerekliydi. Elbette oradakilerin hepsinin devrimci olması beklenirdi. Ev işi yapacak bir kadın aradıkları için, ben de burayı kabul ettim ve hizmetçi olarak işe başladım.

Bugün bu tür işler çok değişti ve sanırım hizmetçi gibi çalışan tek kişi benim. Doğrusu ben ev işlerini seviyorum ve çalıştığım zaman, sanki kendi evimin işini yapıyorum. Asgari ücret üzerinden para alıyorum, ama yemeğimi de burada yiyorum ve eve gidince böyle bir sorunun olmuyor.* Yemek ne de olsa bir tasa. Devrimden önce hiçbir iş güvencem yoktu, bugün artık işsiz kalmıyorum. Bir işi bıraksam, başkası veriliyor. Nafaka falan aldığım yok, emekli olunca da yine çalışıyor gibi ücret alacağım. Altmış yaşında emekliliğim gelse de çalışmak isterim, çünkü sağlığım ve gücüm yerinde, bu parayı kendi emeğimle kazanmak isterim.

Artık yiyecek sorumum da yok. Çalışmaya başladığımdan beri, saat 9'da iş yerimde olmak için, sabah saat 6.30'da kalkıyorum. Alışverişimi komşular yapıyor. Yiyecek karnemi bir arkadaşına bırakıyorum, o bana et ve ekmek alıyor. Ay sonunda yalnızca içecek, yumurta ve geri kalan şeyleri alıyorum. Bir yana biraz para koymasam da, kendimi oldukça iyi ve rahat hissediyorum.

Yiyecek konusunda pek titiz olduğum söylenemez ve kısıtlama beni pek rahatsız etmiyor. Elbette eğer daha çok tahıl olsaydı ve herke-

* 1969-70 yıllarında Küba'da birçok ücret cetveli vardı. işçiler işe ve niteliklerine göre sınıflandırılıyorlardı; örneğin teknik ya da tarımda çalışmalarına ve vasıflı ya da vasıfsız olmalarına göre.

sin sorunu daha iyi çözülseydi diyorum. Daha önce dükkânlarda yiyecek boldu, ama biz alamıyorduk. Bugün biraz kuyruk görülüyor, ama hiç değilse herkese yetecek yiyecek var.

Fabrika yapımı ürünlere gelince, bunun için insanlara numara veriliyor: Örneğin üç numarayı alalım* Eğer benim de numaram üçse, bu numaraya sahip herkesin iyi mal alabilmek için erkenden kuyruğa girdiğini biliyorum. Diyelim ki ben bir battaniye almak istiyorum ve on tane battaniye var, benim sıram da onbirinci. O zaman bir sonraki dağıtımı beklemeliyim; bu bir hafta içinde de olabilir, bir ay içinde de.

İlk gelen, alışverişi yapıyor. Zamanı bol olanlar, daha avantajlı, çünkü saatlerce kuyrukta bekleyebiliyorlar. Üstelik iki ya da üç karneyle gelenler de var. Ama bu arada sonradan gelip ön sırada bir tanıdığına rastlayan ve karnesini ona veren de oluyor. Doğal olarak öbürleri buna karşı çıkıyor.

Kuyrukta beklemek kimi kez sorunlara da yol açıyor. Örneğin birkaç dakika için kuyruktan çıkıyorsam ve tuvalete gidiyorsam, eski yerimi alabilmek için bunu arkamdakilere bildirmeliyim. Eğer uzun zaman ayrılıyorsam ve benim önümdekiler ve arkamdakilere artık gitmişlerse, o zaman sıramı yitiriyorum. Komşular iki ya da üç satte bir yer değiştiriyorlar ve böylece hiç kimse bütün gece beklemiyor. Hastaların ya da çalışanların yerine alışveriş yapmak yasak değil. Yasak olan bir tek şey var, o da gürültü yapmak ve komşuları uyandırmak.

Devrimden önce sevdiğim ve alışveriş yaptığım büyük mağazalar vardı. Bugün de alışveriş karnem tüm mağazalar için geçerli. Ben de sıra numaram geldiği gün istediğim mağazaya gidiyorum.

Bugün giyecek kalitesi iyice değişti. Daha önce Fransa'dan ya da Amerika'dan kumaş geliyordu. Daha önce seçim yapabileceğimiz kadar çeşit vardı. Şimdi hem kumaş az hem de pek çeşit yok. Bu nedenle iyi kalitede bulunmuyor. Ve her mağazada aynı şeyler satılıyor.

Ayakkabı için de durum aynı. Her yerde aynı model, aynı biçim ve aynı stil bulunuyor. Böyle olunca da seçim çok sınırlı kalıyor. Ölçü

* Yiyeceğin tersine, karne sahibi olan Kübalılar giyecek ve benzeri eşyaları istedikleri bir mağazadan satın alabilirler. Her eve bir numara veriliyor ve sıra bu numaraya gelince, aynı ayın birkaç günü içinde alışveriş yapabiliyor. Numaralar mağazalarda asılıyor ve ayrıca radyoda duyuruluyor.

alarak ısmarlama ayakkabı yapan mağaza da var, ama oralar çok pahalı. Karnenizle gidip alışveriş yapabilirsiniz, ama başka yerde 10 peso ya alacağınız ayakkabı, orada 60 peso. Bu parayı verip ayakkabı alanlar var, ama ben alamıyorum.

Ne olursa olsun, geleceği düşündüğümde güvensizlik duygusu taşımıyorum. Yeniden evlenmek niyetinde değilim. Evlilikten çok çektim, şimdi rahatım. Zaten artık yaşlı sayılırım, bir erkek aramıyorum. Ama bu yıl Noel'i yalnız geçirdim ve hüznlendirdi. Oysa bazı arkadaşlar çağırdı, ama gitmedim ve evde yalnız kaldım, yemek bile yemedim erkenden uyudum. Örneğin kız kardeşimin evine her zaman Reinaldo ile gidiyordum, bu nedenle bu kez yalnız gitmek istemedim. Ayrıca yalnız olduğum için, karnemle pek bir şey alamıyorum ve eli boş gitmek de beni utandırıyor. Neyse, çıkmak için iyi bir gün değildi.

Çocuk sahibi olmadığımı çok üzgünüm. Ama bu durumda çocuklara bakamazdım. Yine de çocuk yapmak isterdim. Ne iyi ki yakınım olan çocuklar var, örneğin bir sürü yeğen; ayrıca beni bir anne gibi seven komşu çocukları. Arkadaşım Leida'nın oğlu Pancho'un vaftiz anesiyim örneğin, ama babası devrimci olduğundan vaftiz sözünün edilmesini istemiyor. Her ne kadar dinsel tören yapılmadıysa da, yine de onun vaftiz anası sayıyorum kendimi.

Leida ile dostluğumuz 1964'te komite içinde başladı. Kocasını Rafael Loza çok kafalı bir adam ve beş güzel çocukları var. Onları kendi çocukları gibi görüyorum. Önce Pancho'ya giyecek dikmekle başladım. Anneler gününde annelere verilmek üzere kendilerine armağan alıyorum. Sonra onları da bana verdiği armağanları görmek gerekir. İnsan çok sevdiği birini nasıl karşılırsa beni de öyle karşılıyorlar. Kimi sevdiklerini sorarsanız, önce "İnocencia" diyorlar ve bana karşı çok sevecen davranıyorlar. Onlar benim için gerçek yaşamı temsil ediyor.

15 günde bir pazarları onlarla gezmeye çıkıyorum. Anneleri olmadığında, onları otobüs durağına dek götürüyorum. Sonra evde kalan küçüklerle oynuyorum, öğleden sonra mahalle içinde bir yere gezmeye götürüyorum. Ayrıca luna parka gidiyoruz, orada tahta atlar ve küçük bir Rus dağı var. Çocuklarla birlikte dönme dolaba binmesini se-

viyorum. Bu çocuklar öyle sevecen ki, onlara canımı verebilirim. Evlerinde bir yemek verildiği zaman, ben de katılıyorum. Bir gezmeye gittiklerinde ben de birlikte gidiyorum. Gelecek Noel'i belki de onlarla geçiririm, kim bilir?

Gerçekte hiçbir zaman yalnız değilim. Ne zaman hasta olsam, odam hiç boşalmıyor. Herkes geliyor: zenci, beyaz, genç, yaşlı, bana ilaç veriyorlar, çorbamı hazırlıyorlar, meyve suyu getiriyorlar, yeterince param var mı diye bakıyorlar; yani tüm ayrıntıyla ilgileniyorlar. Anneler günü bile benim için çok neşeli geçiyor. Çocuklar da yeğenlerim de beni armağansız bırakmıyor. Eski kocamın yakınları da beni görmeye geliyorlar. Yakın bir yerlerde oturuyorlar ve sanki Reinaldo ile aramızda bir şey geçmemiş gibi davranıyorlar. Boşanmamız kimseyi üzmedi.

Günde sekiz saat çalışıyorum. Cumartesileri yarım gün. Pazar, gönüllü işlerde çalışıyorum. Tarımda çalışmayı sevmiyorum, ama haftada bir gün çalışmaktan da rahatsız olmuyorum. Kendi mahallemdeki Devrimi Savunma Komitesiyle birlikte gidiyorum çalışmaya. Giderken yiyecek ve içecek götürüyoruz, her zaman aynı insanlarla ve aynı kamyonla gidip geldiğimiz için bir aile gibi olduk. Ayrıca bu bizim için bir eğlence oluyor. Bu tür gönüllü çalışmalar bazen de sorun oluyor. Herkes tarımda çalışacak bedensel güce sahip değil. Zor bir çalışma, ama her şeye karşın insanların çoğu bu çalışmayı yapıyor, Havanalıların çoğu böyle bir çalışmaya alışık değil.

Kimi kez eve akşam 6'da dönüyorum, hatta eğer biraz zamanım varsa, dikiş makinesini çalıştırıyorum. O kadar zaman yoksa biçiyor ve teğelliyorum. Ertesi gün erken dönersem, dikişe başlıyorum. Durmadan bana dikişle ilgili bir şeyler yaptırıyorlar; ne yapayım geri çevirmeye yüreğim elvermiyor. Bir şey kazanmıyorum; parasız yapıyorum. Ücretimi hükümet ödediğinden, başka yerden de para almasını sevmiyorum. İnsanlara hizmet etmesini seviyorum, özellikle bunlar benim dostlarımsa ve bir de çocukları varsa, onlara zaman ayırıyorum. Bir tek babanın çalıştığını ve giyeceklerin pahalı olduğunu biliyorum. Eğer pek tanımadığımı biriye ve ödeyecek durumdaysa, o zaman ücret alıyorum: bununla telefon, elektrik ve sağlık sigortamı ödüyorum.

Devrimden önce, prim ödediğim özel bir klinikte tedaviye gidiyor-

dum, ama bu sistem kalktı. Şimdi hastalandığımda hastaneye gidiyorum, sıramı bekliyorum; hatta daha sonraya bir gün verdikleri bile oluyor*

Dikişten sonra banyo yapıyorum, yemek yiyorum ve toplantılara katılmak için yine evden çıkıyorum; bu toplantılar ya komitede oluyor, ya Kadınlar Federasyonu'nda, ya da inceleme derneklerinde. Bu dernek komitede oluyor ve yeni kurulmuş bulunuyor. Her pazartesi akşamı, ulusal düzeyde bir grup insan bu dernekte çalışıyor. Daha önce dernek Blas Roca'nın sosyalist ilkelerini ve Fidel'in *Tarih Beni Haklı Çıkaracaktır* kitabını inceliyordu**. Ayrıca devrimle ilgili çeşitli konular da inceleniyordu. Bugün az gelişmişlik sorunları, şeker kamışı ve tarım konuları, günlük ve pratik yaşama ilişkin sorunlar işleniyor ve genel bilgiler veriliyor. Katılmayı seviyorum ve gitmediğim olmuyor.

Buranın yönetiminden, komitede görevli bir arkadaş sorumlu. İlgili konular üzerine kitaplar okuyarak ve bilgisi olanlara sorular sorarak elinden geleni yapıyor. Toplantılara kadın erkek 25-40 kişi katılıyor. Toplantılar bir saat sürüyor: 9'dan 10'a kadar.

Erkekler daha az geliyor ve pek söz almıyorlar. Zaten kimileri mikrofon önünde konuşmayı pek sevmiyor. Beni ilgilendiren bir konuya kalkıp konuşuyorum, çekingen değilim. Ama her pazartesi toplantı düzenlemek zor oluyor, çünkü tartışmalar yönlendirmek için arkadaşlar yeterince hazırlanamıyorlar. İyi hazırlanmış olanlar, ya çalışma merkezinden geliyor ya da başka bir yerden. Bu aynı zamanda seçilen konuya bağlı.

Ben etkin çalışan bir *milicana* (milis) yım; ne zaman bir toplantı olsa, kaçırmamaya dikkat ediyorum. Bir silahı nasıl tutmak gerektiğini biliyorum; doldurmayı ve boşaltmayı da gördük; atış da yaptım, ama karabina ile bir hedefe atış yapmadım. Saldırı halinde kendimizi savunmak için bize basit bilgiler veriyorlar. Ne olursa olsun, ben tüfekten daha hafif bir silah kullanmak isterdim; çünkü bu tüfeği kavramak benim için kolay değil.

* Inocencia'ya hizmet veren özel sağlık servisi, devletinkinden daha iyi değildi. Ama kimileri bunun daha hızlı hizmet verdiğine inanıyordu.

** Moncada kışlasına saldırıdan sonra, Fidel Castro'nun 16 Ekim 1953'te Santiago da Cuba'da yaptığı konuşma. Bu konuşma *La Historia me absolvera* adı altında bir kitap halinde yayınlandı.

Cuma günleri bir milis olarak nöbet tutuyorum. Daha önce polis karakolunun önünde sabah 9'dan öğleye dek nöbet tutuyordum; başka bir deyişle, kapının önünde oturuyordum. Şimdi akşam 6'dan 9'a dek nöbetteyim.

Bizim mahallede en az ayda iki kez nöbet tutuyorum. Devrimi Savunma Komitesi'nin hem nöbet tutma, hem de devriye gezme görevleri var. Nerelerde nöbet tutacağımızı ya da devriye gezeceğimizi Komite bize söylüyor. Bizim DSK'nın başında daha önce Reinaldo vardı; onun gidişinden bu yana bu görevi ben üstlendim.

Toplantı olmadığı akşamlar, ya bir arkadaşıma gidiyorum ya da sinemaya. Reinaldo'dan ayrıldıktan sonra birlikte oturduğumuz üç yıl içinde hiç sinemaya gitmedim. O sıralarda sinemaya yalnız gitmek istemiyordum, çünkü bizi hâlâ bir çift sanıyorlardı ve bu görüntüyü bozmak istemiyordum. Ayırca evli bir kadın olarak da yalnız çıkmayı sevmiyordum. Boşandıktan sonra arada bir sinemaya gidiyorum, ama eskisi gibi değil. Devrim üzerine çevrilmiş iki ya da üç filmin dışında, bir tek Küba filmi gördüm, çünkü bunları pek sevmiyorum ve pek beğenmiyorum. Zaten sinema artık beni pek ilgilendirmiyor, yapacak çok işim ve ilgilenecek çok sorun var. Büyük bir değişim içindeyim.

Çoktandır tiyatroya gitmiyorum, daha önceleri yer bulmak kolay değildi ve akşamdan kuyruğa girmek gerekiyordu. Şimdi gidebilirim, ama bu kez görmeye değer bir şey bulamıyorum. Bir yıl kadar önce Alicia Alonsa'nun oynadığı *Kuşu Gölü*'nü gördüm. Çok güzeldi. Klasik baleye bayılıyorum, ama modern dansları sevmiyorum, bana göre, sanatı bozuyor.

Televizyonum yok, bunun için ara sıra Leida'nın evine gidiyorum. Sevdiğim bazı Amerikan dizileri var. Consuelito Vidal'in *Cephenin Gerisinde* filmini de gördüm.

Eğlence için pek zamanım yok. Sporu hep sevdim, ama devrimden bu yana yalnız televizyondan beyzbol seyrediyorum. Doğrudan gide miyorum. Maçlar için de öyle, yerler parasız olduğu halde, radyodan dinliyorum. Benim sevdiğim takım Almendares, profesyonel bir takımdı, sonra ligden düştü ve benim ilgim de azaldı. Oyunları artık eskisi gibi değil, formunu yitirdi. Büyük takımların oynaması bana heyecan veriyor; örneğin Kübalılar yurtdışına özellikle de Amerika'ya

gittiğinde, onları televizyondan heyecanla izliyorum, çünkü kendimi stadyumda hissediyorum.

En son geçen yıl Spor Sitesi'nde Fidel voleybol oynadığı zaman, bir spor yarışmasına gitmiş oldum. Fidel'in çok farklı bir kişiliği var, hem sporcu, hem asker. Spor yaparken, bir çocuk, amatör bir oyuncu gibi. Sinirleniyor, karşısındakini aldatmaya çalışıyor ve kolay kolay yorulmuyor. Örneğin eğitim bakanı Llanusa ondan çabuk yoruluyor. Fidel gerçekten güzel bir erkek. Oynarken, o sert ve askeri tavrından, bir lider gibi davranmaktan vazgeçiyor. Oyunda, ne pahasına olursa olsun, kazanmak istiyor ve çok neşeli oluyor. Devlet başkanı olduğu için ayrıcalık istemiyor; tersine, bir aslan gibi dövüşüyor. Onun oyununu gösteren güzel bir film çevrilebilir.

Yalnız yaşamakla birlikte, evimi çok düzenli tutuyorum. Geçen gün birkaç tahtaya gereksinimim oldu, çünkü girişteki yer döşemesi çürümüşü. Reinaldo ayrılacağımızı bildiği için, hiçbir şeyi yenilemiyor ve bozulmasına aldırmıyordu. Bir kimse eğer evi terk edecekse, hiçbir şeyi onarmıyor, yıkılmaya terk ediyor, evi kötü durumda bırakmak için, hasarı arttıyor sanki. Dört metre uzunluğunda altı tane tahtaya gereksinim vardı. Biz ayrıldıktan sonra, *Yerel iktidar* sorumlusu genç arkadaş, yıkılan bir evden bana çok sağlam tahtalar verdi. Bu nedenle hiç para ödemedim. Ordan elde edilenler, gerektiğinde başka işlerde kullanılacak. Bana ayrıca bir kutu pembe boya da verdi. Dondurma taşıyan arabaya geçerken bu tahtaları eve bırakmasını söyledim. Bir dost. Tahtaların yerine çakılması için herkes bana yardım etti. Dostluk sayesinde istediğim şeyi elde ediyorum.

Reinaldo giderken, evde ne varsa götürdü, ama ben daha önce çaktırmadan birkaç çivi aldım ve bir şişenin içinde sakladım. Bu sayede tahtaları çakabildim. Bilmiyorum, bu bir rastlantı mı, değil mi, yoksa bir inanç mı, bu altı tahta, sanki benim için kesilmişti.

Ayrıca birçok ufak tefek şeyi kendim yaptım, örneğin dikiş makinesi temizlenmek ya da yağlanmak istiyorsa, bütün parçalarını söküp takabiliyorum. Ama bir parça kırılmışsa, ister istemez servisine telefon ediyorum. Servis çok iyi çalışıyor ve hemen geliyor.

Elektrikli şeylerden çok korkuyorum. Eğer bir arıza varsa, mahallemizde sinir hastası olduğu için çalışmayan biri var, onu çağırıyorum;

yardımsaver biri, ne zaman sigorta atsa, gelip yapıyor. Yaptığı şeyler için para istemiyor, ama sinirleri için her zaman ilaca gereksinimi olduğundan, hesaplayıp ona gerekli parayı veriyoruz. Paranın toplandığını bilmiyor, kendisine ilgi gösterildiğini sanıyor.

Eğer bir muslukçuya gereksinim varsa, ya *yerel iktidara* başvurmalıyım, ya da bu işi bilen bir komşuya sormalıyım. Bugün iyi bir muslukçu yok, ama bu sorun da yavaş yavaş çözülüyor. Bugün Küba'da eğer bir muslukçuya ya da elektrikçiye gereksinim arsa, hemen bulunabiliyor. Bir komşuya da bunun için başvurulabilir ve kimse hemen para almak gibi bir şey düşünmez.

Yerel iktidar, musluk onarımının dışında evimde bir şey yapmadı. Yağmur yağdığında evimi su basıyor. Ne zaman bunun için gitsem, sıramı beklememi söylüyorlar. Benim de her an gidecek zamanım olmadığı gibi, onlardan koparacağım bir şey de yok.

Yaşamımdaki başlıca sorun, başkalarının sorunlarına yardımcı olmak. Acaba bana gereksinimi olan var mı diye her zaman arıyorum. Komşular için, çocuklar için dikiş dikiyorum. Kendimi yoksun bırakmak pahasına da olsa, bana gereksinim duyacakları arıyorum. Benim bir şeyim olmasa da, başkalarının birşeylere sahip olması hoşuma gidiyor. Örneğin bir başkasının evine eli boş gitmeme âdetini koruyorum. Eğer kolonya, havlu, mendil yada şeker gibi bir şey götüremiyorsam, başka bir armağan götürüyorum. İnsan bir armağan vermek istedi mi, bir demet çiçek de olabilir bu, nasıl olsa pahalıda değil. Reinaldo'nun yeğenleri bana çiçek veriyorlar, bu benim en sevdiğim armağan. Bu bir duygu ve kültür sorunu.

Devrim bize, akrabalarımızı ziyaret etme zamanı bırakmıyor. Bir birimizi bir toplantıda ya da açık havadaki bir gösteri sırasında görebiliyoruz. Her zaman çok işim var ve ziyaret için başka bir kente gide miyorum. Ama ailemdaki herkes çalıştığı için, durumları en az iki kat iyileşti. Bir şeye gereksinimi olmadıklarını görmek beni rahatlatıyor; yalnız bir şey kimsede yoksa onlarda da yok.

Eğer devrimden bu yana aile içinde bölünme olduysa, bunun nedeni duygu değil, ideoloji. Küba'da bulunan ailenin neredeyse tüm üyeleri, devrim yandaşı bir kitle örgütlerine katılıyorlar. Yehova yolunda olan kız kadeşim Felicia ile Gabriğela, komitede ve Kadınlar Federas-

yonu'nda çalışıyorlar. Ama aralarında tarımda çalışmaya giden tek kadın benim. Gençlerden hiçbiri gitmiyor, çünkü çocuklara bakıyorlar. Bununla birlikte, kız ya da erkek tüm yeğenlerim gönüllü çalışmalara gidiyorlar. Ailedeki tüm erkekler, başından beri devrime katıldılar. Şimdi yüz milyon ton şeker kamışı için seferber olmuş durumdalar.

Ailemdeki herkes işçi. Ama devrimden sonra kimi yeğenlerim öğretmen ya da memur oldu. Yeğenlerimden birisi ve Gabriela'nın iki çocuğu, dil öğrenmek ve okumak için Rusya'ya gitti. Sonra yeğenim orduda öğretmenlik yapmaya başladı, daha sonra diplomatlar kervanına katıldı; öbür ikisi çevirmenlik yapıyor.

Gabriela bugün dul. Altmış yedi yaşında olmasına karşın sağlığı yerinde ve iyi çalışıyor. Her zaman olduğu gibi Camaguey'de küçük bir çiftlikte oturuyor. devrimden önce altı çocuğu tarım işçisiydi, birisi de köyde berber. Devrim sırasında berber olan Emiliano 26 Temmuz Hareketi'ne katıldı, sonra hepsi onun ardından gitti. Devrimle birlikte, köye döndüler ve Devrim ordusunun sıralarına katıldılar. Bugün yalnız en büyük kardeş orduda, öbürlerinin birer mesleği var.

Gabriela'nın çocukları sadece, okul eğitiminden geçti, ama küçükler herhalde öğrenim görecekler. Üniversiteye giderler mi, bilmiyorum, çünkü günümüzde gençler erken evleniyor. Bununla birlikte, anne babaları onların eğitimiyle ilgileniyor ve buna çok önem veriyorlar.

Küçük kardeşim Teodoro, devrimden dört ay sonra ölünce, iki oğlunu Gabriela büyüttü. Söylediğine göre kendini asmış, ama ben buna inanmıyorum. Acaba pis bir işini ortaya çıkardığı için birisi kardeşimi asmış olmasın, çünkü öyle anlaşıyor ki, yerde sürüklenmişti. Olayı aydınlatmaya çalıştık, ama doktorun incelemesine göre, söz konusu sadece bir asılma. Doğrusunu isterseniz, bir köy doktoruydu ve gerçeği ortaya çıkarmak için pek ilgilenmedi. Devrimden sonra çok karışık şeyler oldu, olay aydınlanmadığı için üzgünüm.

Teodoro, Camaguey'de bir çiftliğe yerleşmişti; oradan bir genç kızla evlenmişti. Eşi ikinci çocuğu doğurduğu sırada öldü, çünkü çok hastaydı.

Kardeşim içine kapanık bir kimseydi, çok acı çekiyordu. Çocuklarını Gabriela yanına aldı; Teodoro dört ya da beş yıl ona yakın oturdu ve tüm kazandıklarını verdi. Parasını aldığı gün, doğru

Gabriela'nın evine koşuyordu. Ödeme gününden bir gün önce, hiçbir iz bırakmadan kendini asması çok merak uyandırıyor. Hem çocuklarını son bir kez görmeden önce kendini nasıl asardı?

Teodoro'nun tek zevki kendi çocuklarıydı. Ayrıca dindardı. Çok sessizdi ve kimseyle pek görüşmezdi. Yirmi sekiz yaşındaydı, ama yaşlı bir adam gibi tasalıydı. Pek etkin bir adam değildi, politikayla ilgilenmiyordu, ama devrime yakınlık duyuyordu ve ayaklanma sırasında devrim için çalışmıştı. Gerçek bir gün ortaya çıkar. Ele verilmek istenmeyen Batista'nın adamlarından birisi onu asmış olabilir; böyle bir şey duyarsam, şaşırmam.

Gabriela'nın çocukları, Teodoro'nun çocukları burs alabilsinler ve sonra öğrenimlerini sürdürebilsinler diye yardımcı oldular. Hükümet Gabriela'nın çocuklarına gençlik çağlarına dek aylık bağladı. Bu parayla onları giydiriyor ve hesaplarına para yatırıyor. Büyüdüklerinde birikmiş paraları olacak. İki yıldır para alıyorlar ve hesaplarında para birikiyor.

Kardeşim Adolfo da tarımda çalışıyor ve şekerkamışı kesiyor. Bir yandan bu işte çalışırken, küçük bir toprak sahibi oldu ve orada tarım yapıyor, hayvan yetiştiriyor. Havana'ya geliyor ve devrimci örgülerde çalışıyor. Evli ve iki çocuk sahibi, onlar da devrimci. Havana'da öğrenim yapmaları için bir bursları var, ama öğrenimi bırakıp evlenmeyi yeğliyorlar.

Öteki kardeşim Herberto bekâr. Havana'da Felicia'nın evinde oturuyor. Evlenmeden bir çocuk sahibi oldu. Geçimini sütçülükten kazanıyor. Çok çalışkan birisi ve kendi işinde bir çeşit "öncülük" yaptı. Ticaret bakanlığında çalışırken de bölge düzeyinde öncü bir işçiydi. Ama artık yaşlandı ve emekliye ayrılacak. Komitenin eğitim ve gelir işlerinde ayrıca görev alıyor. Şekerkamışı hasadından kendisine yaz tatili yapması hakkı tanınıyor, ama o bu hakkını genç evlilere veriyor.

Felicia'yı çok az görüyorum, çünkü Honoria'nın ölümünü aydınlatmadı. Şimdi artık yetmiş dört yaşında. Kocasını Emigdio, devrim işyerini kapatınca dek çiçeklikten çok para kazandı. Mesleği geçersiz hale gelince (artık çiçek parayla satılmıyor), sokaklarda köfte satmaya başladı, ama devrim seyyar satıcılığı da yasakladı. Sonra bir fabrikada içecek şişelemeye başladı. Artık yaşlandığı için depo bekçiliği yapıyor.

Bir kız çocukları olsun istiyorlardı, ama doktor artık Felicia çocuk yapamaz diyene dek beş erkek çocukları oldu... Aradan on dört yıl geçti, birer yıl arayla dört kız çocukları oldu. En son bir erkek çocukları daha oldu. Felicia sevecen bir kız kardeş değil, ama çocukları çok iyi ve annelerine hiç benzemiyorlar. Şansız çocuklar. Ne olursa olsun, ben yine de onları seviyorum.

Felicia'nın büyük oğlu Marcelo, 1969 yazında öldü, onu çok seviyordum. Marcelo çocukluğundan bu yana bir bakkalda çalışıyordu, ama nerdeyse tüm zamanını devrime ayırıyordu. Sonra şeker kamışı hasadında çalıştı. Son dört ay kararlı bir çalışma yaptı. Bu, zavallı çocuk için gerçekten yorucu bir çalışma oldu ve kalbi dayanmadı.

Doktor ve cankurtaran arabası parasızdı, geri kalanları biz ödemiştik. Şimdi cenaze giderlerinin tümü parasız. Cenaze törenine aşağı yukarı yüz kişi geldi; annem için dinsel tören yapmıştık, ama ona yapmadık. Bu gelenek devrimden bu yana giderek ortadan kalkıyor. Yaşlılar öldüğünde dinsel tören yine de yapılıyor ama gençler için artık yapılmıyor. Ateşli dualar da yok artık. Cenazenin başında sabahlamak da çok azaldı.

Aile, genelde bu cenaze törenini yeterli buldu, ama ben bulmadım ve şöyle dedim: Marcelo kendini devrime adamıştı ve oğulları da kendisi gibiydi. Oysa öldüğü gün, devrimci örgütler hiçbir gösteride bulunmadı. Bu beni şok etti, çünkü Marcelo yıllardır bir şube sorumlusu olarak çalışıyordu. Birçok örgüt onu iyi tanıyordu ve çok beğeniyordu. Gömülürken yalnızca arkadaşları geldi. Resmi bir temsilci yoktu. Ben böyle bir durumu anlamıyorum.

Felicia'nın *Patria o muerte*'de (ya vatan, ya ölüm) çalışan iki oğlu daha var. Üçüncü oğlu Crispin de devrimciydi, ama büyüklük delisi olan ve Küba'da yaşamak istemeyen eşiyle birlikte giti. 26 Temmuz Hareketi'nin *miliciao*'suydu ve devrim için savaşıyordu. Kadın Küba'yı terk etmek istediği zaman, Crispin çocukları düşünerek buna izin vermedi. Bunun üzerine ayrıldılar ve üç yıl kadar birbirlerini görmeden yaşadılar. Ama kadın öylesine üsteledi ki, sonunda izin kopardı. Böylece barıştılar ve birlikte gittiler. Bununla birlikte Crispin, Devrime çok bağlıydı.

Felicia ile öbür çocukları, Yehova'nın yolundalar. Büyük çocukları

katolik. Ben 1943'te evlendiğimde, Felicia bu mezhebe girmişti bile. Kendisi ve çocukları, beni de aralarına almak istediler, ama bu tür inançlar hoşuma gitmiyor. Bana kitaplar verdiler, öğretilerini anlattılar ve inandırmak için çok uğraştılar, ama ben bu tür tartışmalara girmedim. Bildiğim bir şey varsa, o da, bunların ermişlere değil, yalnız Tanrıya inanmaları.

Felicia'nın büyük kızı Ofelia bu mezhebe girinceye dek bu din hakkında bir şey bilmiyorduk. Ofelia, Havana'da öğrenim yaptı ve ulusal çapta parlak bir öğrenci olduğu için birçok ödül aldı. Çok zeki bir kızdı. 1940 yıllarında Clara adına Amerikalı bir kızla tanıştı. Bu kız ingilizce dersler veriyordu ve Yehova dinini izliyordu. Clara, Ofelia'yı ve iki küçük kız kardeşini bu dine soktu; Felicia da kızlarından ayrılmamak için kendini bu dinin içine bıraktı. Ona göre kızlarının kendisine gereksinimi yoktu artık, ama oğullarının sorunları olduğu için devrimci olmuşlardı.

Yehova müritlerinin Havana'da yaptığı uluslararası bir toplantıda, Ofelia, Dennis adlı bir Amerikalı ile tanıştı. Evlendiler ve birlikte Amerikaya gittiler. Florida'da büyük bir evde ve gerçekten iyi yaşıyorlar. Öbür iki kızı da, ilişkiler kopmadan önce Amerika'ya gitti. Onlar da Yehova'nın yolundalar, hem dindar olmakla kalmadılar, ayrıca dini yayıyorlar da.

Felici'nin büyük oğlu, kız kardeşleri öğrenimlerini yarıda kestikleri ve kendilerini din propagandacılığına verdikleri için hem utanıyor, hem onlara dargın. Dindar çocukların hiçbiri, annelerine yardımcı olmuyor. Bu mezhepte dinden başka hiçbir şeye önem verilmiyor ve kızlar tüm enerjilerini buna ayırıyorlar.

Ailedeki katolikler ya devrime tam bağlılar, ya da hiç bağlı değil-ler. En genç çocukları Amerika'ya gidinceye dek, politik ayrılıklar onların birliğini sarsmadı. Ama şimdi artık politika onları ayırdı ve kuzeydekiler mektup yazdığında, buradakiler okumuyor bile. Bir soru da sormuyorlar. Oysa ben aynı kanıda değilim. Oradakilerin yazıp yazmadıklarını ve buradakilerin de mektupları okuyup okumadıklarını her zaman soruyorum. Onların ayrı bir dinde olmaları ya da başka bir politika izlemeleri beni ilgilendirmiyor. Her şeyden önce beni ilgilendiren, onların yeğenlerim oluşu.

Ailede içeri atılan tek kişi Felicia'nın küçüğü Efren oldu. Karşıdevrimci değıl. Ne o, ne de Yehova'nın yolundan gidenler politikayla ilgileniyor. Hükümet onlara karışmıyor. Ama Efren yirmi dört yaşına geldiğı halde, askerlik yapmayı reddediyordu, ordunun disiplinini kabul etmiyordu. Oysa Küba'da hiç kimse askerlik görevinden kaçamaz. Bunun için inançlar ve duygular geçerli olmadığı gibi, evli olmak yada çocuklara bakmak da bahane değıl. Hiçbir bahane kabul edilmiyor.

Efren'in askeri birliğinde bayrağı selamlamayı, üniforma giymeyi yada Noel yemeğı yemeyi reddeden bir grup vardı. Bu dikbaşlılar tutuklandılar. Bunlar iki ay süreyle haberleşmesiz bırakıldı. Sonra aileleriyle haberleşebildiler ve birkaç ay tutuklu kaldıktan sonra, bir çiftlikte çalışmaya gönderildiler.

Efren'in formu yerindeydi. Askere giderken zayıftı, ama orada şişmanladı. Tututluların her ay yakınlarıyla görüşme izni var. Bizimkine armağanlar, özel yemekler gidiyordu; durumundan çok memnundu. Büyük kardeşleri, onu görmeye gitmediler, çünkü pek sevmiyorlardı. Bir armağan da göndermediler. Onlar hükümetin kararını onaylıyorlardı: yasalar herkes için yapılmıştır ve ona saygı göstermek gerekir. Efren başına geleni hak etmiştir.

Benim yeğenimin mahpusluğu altı ya da dokuz yıldı, pek iyi anımsıyorum. Ama dört yıl yattı, sonra serbest bıraktılar. Yakındığı yok, ama yola geldiğı de yok. Yehova'nın yolundan gidenler yaşamları boyunca çalışıyorlar, ama devrimi sevmiyorlar. Dinleri onları bir arada tutuyor. Efren'in eşi, çocukları ve kayınvalidesi ülkeyi terk etti, artık onun da gitmesini bekliyorlar. Ofelin ona güvence verdiği için, vizesini yakında alacağını sanıyor. Felicia'nın dediğine göre, eğer Efren giderse, kendisi de kocasıyla gidecek.

Gabriela'nın tüm çocukları devrimciyken, Felicia'nın birkaç çocuğunun devrimci olması hep dikkatimi çekti. Kız kardeşlerimin ikisi de iyi anneler ve çocukları için çok emek verdiler. Öyleyse ben bunu annelerinin farklı bir davranış içinde olmalarına yoramam. Bana göre, aile içinde Felicia'nın din değıştirmesi, Batista'nın politikasına karşı bir çeşit tepkiydi ve ancak böyle bir çıkış yolu bulabildi. Ayrıca katoлик kilisesinin yanlışlarını da görüyordu, çünkü kilise, ayrıcalıklı olanlara yoksullar karşısında ayrıcalık tanıyordu. Oysa Yehova'nın yolun-

dan gidenler böyle yapmıyorlar; oldukça insani bir din o. Birbirlerine "kardeş" diyorlar ve bütün dünyada birbirlerine bağılılar. Birbirlerine yardım ediyorlar ve neleri varsa paylaşıyorlar, örneğin bir "kardeş" Amerika'ya gittiği zaman ona ev hazırlıyorlar, yatak, çarşaf veriyorlar. Bence bu bir tür komünizm ve ben bunu eleştirmiyorum. Bu insanların uyguladığı Hristiyanlıkta, buradaki arkadaşların sosyalizmde bir araya gelmesi gibi, İsa'nın kişiliğinde toplanması söz konusu. İnançları iki ayrı planda gelişiyor, ama amaçları birbirine benziyor. Bunlar elbette devrime düşman ve kendilerine mürit arıyorlar, ama bence kimseye kötülük etmiyorlar.

ALTINCI BÖLÜM

BİR AYAĞIM GEÇMİŞTE

Pek kiliseye gitmemekle ve ermişlere hayran olmamakla birlikte, inancıma hep bağlı kaldım. Dinsel bir mezhebe katılmadığım gibi, hac ziyaretine de hiç gitmedim. Bayan Zaldivar'ın evindeyken, arada bir pazar ayinlerine gittiğim oldu, çünkü o ayine gitmeyi seviyordu. Yılda bir kez kudas ayinine katılıyordum. Büyük bir bunalım geçirmediğim, önemli bir sorunum olmadıkça, günah çıkarmaya gitmiyordum, orada insana biraz öğüt veriyorlar. Devrimden bu yana bir kez günah çıkarmaya gittim.

Kocamın hiçbir şeye inanmaması, durmadan dinle ve tanrıyla alay etmesi, benim de şevkimi kırıyordu. Ben kiliseye gitmeyi asmaya başlayınca, bu ihmal daha sonra bir alışkanlık haline geldi. Artık kimse kiliseye gitmiyordu. Eğer devrime hakaret sayılıyorsa, niçin gideyim diye kendi kendime sordum. Artık ayinlere gitmiyorum, ama bir çocuğa vaftiz etmek gerekiyorsa ya da kilise nikâhı kıyılıyorsa, o zaman gidiyorum. Önyargım yok, devrimcilerin beni görüp görmediğine de pek aldırış etmiyorum. Eskiden tesbih çekiyordum, o da bitti. Zamanla âdetler değişse bile, benim inançlarım ve duygularım değişmiyor, onları olduğu gibi koruyorum. Yemekten önce ve yatakta dua ediyorum; eğer devrimci bir çalışma için gidiyorsam, kendimi Tanrıya emanet ediyorum.

Devrimden beri Noel'i kutlamak isteyenler, isterse sadece fasulye ve pilavla bir araya gelsinler, bu âdeti terk etmiyorlar. Ben de Noel'i kutluyorum. Yiyecek kısıtlaması nedeniyle çok bir şey alınmasa bile, ben yine de armağan olarak bir şeyler sunuyorum. Eli boş bir yere gitmiyorum. 25 Aralık'ta bir gezi yapıyoruz, kimileri kiliseye gidiyor.

Akşam yemek yeniyor. Noel Babayı kutlamak için bir çamın dibine armağanlar koyuyor. Çamın dalları her zaman süsleniyor ve bir koyunağılı maketi hazırlanıyor, Krallar bayramına dek bekletiliyor*

İster evli olsunlar, ister bekâr, Camaguey'deki tüm akrabalar Noel için kız kardeşim Gabriela'nın evinde toplanıyorlar. Kocasını ailesi, kesilmiş bir domuz gönderiyor köyden, onlar da kızartıp yiyorlar. Havana'daki akrabalar da bir araya geliyor. Herkes kendi payına düşeni götürüyor, örneğin biri şarap, öteki çerez, bir başkası mum, anlayacağınız kim ne götürebilirse.

Şimdi Noel'in zamanı temmuz ayına alındığına göre, ben de iki kez kutluyorum. Arkadaşların "Böyle bir şey yapamazsın, İnocencia, seni ihbar ederiz." diyor. Noel her zaman aralık ayında kutlanırdı, bu değişiklik Fidel'in bir şakası. Çünkü o günler herkes çalışmaya gitmek zorunda, ama bir Noel yemeğini kim engelleyebilir? O gece biri Tanrısını düşünüyorsa, buna kimse engel olamaz.

Anlayacağınız gibi ben dinsel inancımı yitirmedim, hayır, Tanrıya inanıyorum, ama kiliseye değil. Kilisede ne zaman bir işiniz olsa, ödemek zorundasınız. Bu ister vaftiz için olsun, ister evlenmek için. Düşünmüyorlar, insanlar bu paraları ödeyebilirler mi diye. Benim tanık olduğuma göre, kilise ayakta kalabilmek için, durmadan iş yapmak zorunda. Eskiden insanlar daha iyi yaşamak ve zenginlerin yolundan gitmek için katoliktiler. Gerçek bir inançları yoktu, çünkü gerçek inanç sahipleri para canlısı olmazlar, ama bunlar kişisel inançlarıyla hareket ediyorlar.

Ölümden korkmuyorum, ama ruhun varlığını da pek iyi anlamış değilim. Bana göre, ölümden sonra her şey bitiyor, ama yeryüzünde borçlu kaldıklarımızı da ödeyeceğimize eminim. Bu inanç insanları öldürüyor, onlara acı ve korku veriyor. Herkesin yazgısı kendi davranışına bağlı. Yaptıklarımız peşimizden geliyor; bir kimse devrime karşı bir bomba koymuşsa, günün birinde bunu öder.

Dinsel inançla, devrimci görüşün çoğu zaman birbirine zıt düştüğünü kabul etmeliyim. Bu iki duygu arasında çok çatışma var. Ama

* İsa'nın, çocukluğunda bir koyunağılında büyütüldüğü inancına dayanarak, Hristiyanlar Noel'de bir ağıl maketi yapıyorlar ve İsa'yı koyunların arasında uyurken gösteriyorlar.-ç.n.

bu iki inanç için de ölebilirim, çünkü benim öğrendiğime ve uyguladığıma göre, temelde komünizmle Hristiyanlık birbirine uyuyor. Bugünkü yenilik, bu ilkelerin sürdürülmesinden ileri geliyor ve bunların uygulaması eskiden olduğu gibi bir azınlığa ait değil, genelleştirildi. Devrime bağlılığın Tanrıya düşmanlık anlamına geleceği de ayrı bir yanlışlık.

Kadınlar Federasyonuna üye olurken, acaba Tanrıya inanıyor mu diye soran olmadığı gibi, komiteye girmek için de Tanrıdan vazgeçmek gerektiğini söyleyen olmadı. Demek ki hiçbir çatışma yok. Kadınlar Federasyonuna girdiğimde, benim asıl görevim bebek giysisi dikmekti. Bu çalışma benim için yeni bir şey değildi, çünkü yaşamım boyunca kilise bana kimin giyeceğe gereksinimi varsa, ona bunu hazırlamayı öğretti. Bir çocuğun dünyaya geleceği ve ailesinin de yoksul olduğu biliniyorsa ona kundak bezleri ve giyecek hazırlanır. Şimdi de yoksullar için hazırladığım işlerden para almıyorum.

Bugün zencilerden eskiye göre daha az korkuyorum ve onlardan pek kuşkulanmıyorum, ama yine de biraz temkinliyim ve onları tümüyle beyazlara eşit saymıyorum. Ne yapayım, örneğin bir zenciyle evlenenem, ah, hayır! Böyle bir şey görmektense, kör olayım daha iyi. Sanıyorum zencilere karşı bu tavrım, dinden kaynaklanıyor. Bence onların bize göre başka bir anlayışları var. Ben Tanrıya gerçekten inanan tam bir katolik zenci görmedim. Hayır, hiç görmedim. Eğer derinden inanmış bir zenci görürsem, davranışım değişebilir. Ama işi evlenmeye dek götüremem. Ne zaman bir teneke ya da bir tambur çalsanız, zencilerin zıpladığını görüyorsunuz.

Ben ruhçuluğa da inanmıyorum. Eğer bu öğreti doğru olsaydı, yitirdiklerimle iletişim kurabilirdim. Düşümde hep, onların yaşadını görüyorum, ama gerçekte yaşadıklarına dair asla bir belirti yok. Biraz yetenekli, belli bir eğitimden geçmiş azıcık kültürlü bir insanın bunlara inanacağını sanmıyorum. Bana öyle geliyor ki, kimileri başkalarını sömürmek için bu tür inançları uyduruyorlar, çünkü ruhçular da Sante-neria gibi parayla dönüyor. Ayıca bunların bu yoldan devrime karşı çıktıklarına da inanıyorum.

Okulu her zaman sevdim ve öğrenimimi sürdürmek istedim. Okula gittiğim süreyi hesaplayacak olursanız, bu ancak üç yılı bulur. Gerçek-

te beşinci sınıfa dek gittim, ama sonunu getiremedim. Devrimden sonra, 1963 ve 64 yıllarında insanların okula gitmesi özendiriliyordu. Akşam dersleri vardı ve altı yıllık ilkokul bitirilebilirdi. Bunun üzerine Reinaldo ile yazıldık. O sadece dörtü bitirmişti. Her ikimiz de aynı sınıfa gittik. Sonra beşi ve altıyı geçtik. Oradan ortaokula, işçi ve köylü okuluna gittik.

Bu ortaokul, bildiğimiz liseler gibi değil. İşçi-köylü okulu yalnız bir yıl. Genel bir bilgilendirme için, genel ve basitleştirilmiş dersler veriliyor. Örneğin fizik, kimya, biyoloji, matematik, İspanyolca, bu beş ders de hoşuma gidiyordu. Benim belleğim daha güçlüydü ve Reinaldo'dan daha iyi notlar alıyordum. Ayrıca o, sınavlarda da başarı gösteremedi ve diploma alamadı. Oysa kendini üstün görüyor ve başkalarını beğenmiyordu. Sonra okulu bıraktı ve beni de bırakmaya zorladı. Oysa ben üniversiteye hazırlık derslerine gitmek istiyordum ve en sevdiğim ders olan matematik öğrenimi yapmayı düşünüyordum. Bugün artık bunlara yeniden başlayacak cesaretim yok.

Okula giderken, eğitimle ilgili çok kitap almıştık; bunlar arasında büyük bir sözlük ve birkaç tane devrimci kitap var. Ömrüm boyunca satın aldığım kitaplar bunlar. Ayrıca bana armağan edilen başka kitaplar da var. İngilizce öğretmenim ders yılı sonunda bana *Madame Butterfly*'yı armağan etti. Che'nin *Günce*'si'ni ve Fidel'in Amerika gezisini anlatan küçük bir kitabı daha verdiler.

Roman pek sevmiyorum, bana çok düşsel geliyor. Gerçek anlatıları yeğliyorum, özellikle başka ülkelerin gerçeklerini, orda yaşayan insanların yaşam biçimlerini, farklı yönetim modellerini, uzak ülkeleri anlatan kitapları seviyorum. Benim için en gözde kitaplar, yurtseverlerin yaşamöykülerini anlatanlar; örneğin Carlos Manuel Cespedes, Maceo ve Panchito Gomez Toro'nun yaşamöyküleri. Belki bugün bunların doğru olmadıkları kanıtlanabilir, ama o başka* Jose Marti'nin tüm kitaplarını ve şiirlerini okudum.

* Bunlar Küba'nın bağımsızlığı için dövüşen liderler. Carlos Manuel, isyancı Cumhuriyetin komutanı ve devlet başkanı, 1874'te öldürüldü. General Maceo (1848-1896), 1895'teki bağımsızlığın başlıca şeflerindendi. Kendisiyle kardeşi Jose, çoğunluğunu zencilerin oluşturduğu ordunun komutanıydı. Her ikisi de elde silah dövüştüler. Panchito Gomez, ünlü general Maksimo Gomez'in oğluydu ve Maceo ile aynı meydan savaşında öldü. Jose Marti Perez (1853-1895), Küba'nın en ünlü deneme yazarı; Küba'nın bağımsızlık hareketini örgütledi. O da bir savaşta öldü.

Fidel'in tüm kitaplarını ve konuşmalarını okudum. En sevdiğim kitabı, *Tarih Beni Haklı Çıkaracaktır*: burada Fidel, büyük bir esaretle kendi avukatlığını kendisi yükleniyor ve büyük bir yetenekle kendini savunuyor. Che ile ilgili tüm yayınları da okudum, çünkü ona karşı derin bir hayranlık duyuyorum. Marksizmi kitaplardan incelemedim, ama Rusya'nın ve komünist partisinin geçmişini biraz biliyorum, çünkü komitede beni çalışmaya özendirmek için birkaç kitap vermişlerdi. Rus Devriminin çeşitli aşamalarını, Marks, Lenin ve Stalin sayesinde gösterilen ilerlemeleri, kadının kurtuluşu ile ilgili tezleri bu kitaplardan öğrendim.

Şiir pek sevmiyorum, ama Cabriela Mistral'in şiirlerini okuyorum.* Devrimden önce şiir gecelerine gidiyordum. Şimdi artık gidemiyorum, çünkü Devrim için çalışmak çok zamanımı alıyor. Bununla birlikte, birçok devrimci şairimizin olduğunu biliyorum.

İnsanlar, bir şairin ya da aydının, gençleri sosyalizme yöneltmesi için yazması gerektiğine inanıyor. Ben kendi adıma bu görüşü paylaşmıyorum, çünkü bir aydının kendi yeteneğine ve kendi düşüncelerine göre yazması gerektiğine inanıyorum. Bir şiir ya da bir kitap, kişisel yaratıcılıktır, yazan kişinin düşünce biçiminden ve özel bilgisinden doğar. Yararlılık bir yazan için kural olamaz.

Eğer bir yazar, yalnız devrimin ilkelerini anlatarak bir kitap yazıyorsa, demek ki onun yeteneği çok sınırlıdır. Devrimci örgütlerin propagandasını yapmakla kalır. Devrim bilincine sahip bir yurttaş, Devrimin ilkelerine bağlı kalmak için böylesine gevezeliklere gereksinim duymaz. Kimi kez devrimci anlayışa ters düşen broşürler de okuyorum ve bunları eğlenceli buluyorum. Bunlar bizim düşüneceğimiz şeyler değil, kendi düşündüklerini yazıyorlar ve yazarın özel algılamalarını yansıtıyorlar. Eğer bir yazar gerçek duyguların dile getiriyorsa, onun devrime zarar vereceğine inanmıyorum.

Eskiden iki taşın arasında yalnız Küba hakkında değil tüm dünyayla ilgili haberleri, modayı veren gazete ve dergileri okuyordum. Devrimden bu yana artık az okuyorum. Doğrusunu söylemek gerekirse,

* 1945'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Şilili kadın şair. (Asıl adı Lucila Godoy Alcayaga.)

eskiden sinema sanatçılarıyla ilgili dedikoduları ve gösterilerden haber almak için film eleştirilerini okuyordum.

Bizim araştırma derneğinde, kadının özgürlüğü konusunu seçişim büyük tartışmalara yol açtı. Tartışma birkaç oturum sürdü. Tüm kocalar aynı kanıyı taşımıyordu, kadınların hepsi aynı görüşte değildi; benim düşündüklerim onlara uymuyordu. Bana göre evin kadını, öbür kadınların düşündüğü gibi pasaklı bir kadın değildir. Kimi kadınlar, "erkekler bulaşık yıkamalı ve ev işlerine yardım etmelidir" diyor. Kimi erkekler, tüm ev işlerinde kadınlara yardım ettiklerini, yerleri sildiklerini ve bulaşık yıkadıklarını söylüyorlar. Ama kadın hasta olmadıkça, bir erkeğin böyle işler yapmasından hoşlanmıyorum. Bana göre, kadın ev işlerini, erkeğin devrimci çalışmaya zaman ayırabileceği şekilde düzenlemelidir. İşin kötü yanı, kadınlar zamanlarını komşularıyla gevezelik ederek geçiriyorlar ve saat 10'da bile yatakları düzeltmemiş oluyorlar. Öğle olunca, birden çalışmaya girişiyorlar.

Ben kadın özgürlüğünün ateşli bir yandaşı olmakla birlikte, ev işi yapmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyeceğim. Devrim için ne yapmak gerekiyorsa, yerine getirmeye hazırım, şekerkamışı kesmeye giderim ve ne denirse yaparam, ama ev işleriyle uğraşmayı da seviyorum. Ben bu noktada, ömürlerini ev işi yapmakla geçirmek istemeyen kadınlardan farklı düşünüyorum. Elbette gezip dolaşmayı, sinemaya gitmeyi ya da bir eğlenceye katılmayı seviyorum, ama ev işlerimin iyi yapıldığını, çamaşırlarımın ütülendiğini görmek de hoşuma gidiyor. Bu işlerin başkalarına bırakılmasını sevmiyorum. Bir kadın kendi evinin işini, bir yük ya da kendini bir hizmetçi gibi kabul ederse, bana göre onun ne kocası, ne çocukları, ne de yuvası için sevgisi vardır: kadınlık özelliğini yitirmiştir.

Bana göre kadının kurtuluşu, artık boyun eğmemesi anlamına gelir. Buna karşılık, evde küçük bir çocuğu varsa, onu evde yalnız bırakıp köyde çalışmaya gitmesi söz konusu olamaz. Devrim küçük çocuklarını bırakmayı hiçbir zaman istemez, ondan.

Gerçekte kadının kendini tümüyle devrime ya da çalışmaya adanmışlığı çok az durum var. Erkeklerin önyargısını bir yana bıraksak bile, Küba'da egemen olan koşul, henüz kadınların çalışmasına uygun de-

ğil. Kadınlar çalışmak için evlerini terk edecek durumdan uzak, çünkü çamaşır yıkamak ve okul kantinlerinde yer bulmakta ya da küçük çocuklarını ana okuluna vermekte güçlük çekiyorlar. Üç ya da dört çocuklu ve çalışmak zorunda olan kadınlara öncelik tanınıyor. Eğer sağlığı ve durumu yerindeyse, tüm evli kadınların çok sayıda çocuk yapması gerektiğine inanıyorum.

Ben eski kuşaktan olduğumdan mıdır, nedir bilmiyorum, evli bir kadının belirli sınırlar içinde kocasına boyun eğmesine katılıyorum. Bir eve ve bir aileye sahip her kadın, kendi sorumluluğunun ve görevinin bilincinde olmalıdır. Benim başıma geldiği gibi her an buyruk altında olmamalıdır. Böyle bir durum köleliktir. Ama karşılıklı uyum ve anlayış, çiftlerin tüm işlerinde kılavuzluk etmelidir.

Bir kadının kocasını kendine bağlı kalmaya zorlaması hakkıdır. Evlilik dışı ilişkiler kurmasına göz yumamaz. Bir kadın özgür olmalı. Kendi inançları, düşünceleri olmalı ama bu, onun erkek gibi davranacağı ya da her gün bir sevgili edineceği anlamına gelmez. Hiçbir zaman iki erkekle birlikte olmamalıdır. Çocukları için kocalarıyla kaldıklarını, ama gizlice başka erkeklerle ilişki kurduklarını söyleyen çok sayıda kadın var. Doğru yapmıyorlar. Eğer bir kadın bir erkeği artık sevmiyorsa, onu terk etmelidir. Demek ki ben kadınların özgürlüğünden söz ederken, kastettiğim ne cinsel özgürlük ne de gebeliği önleyici önlemler. İki işi birbirine karıştırmamak gerekir. Bizde kadınların özgürlüğünün anlamı başka. Bizim zamanımızda öğretilen şuydu: eğer bir erkek kadınlarla çıkarsa, hiçbir şey yitirmez, ama bir kadın erkeklerle çıkarsa, her şeyini yitirir.

Sağlığı yerinde bir kadına çalışması öneriliyorsa ve bir engeli yoksa, bu kadın, çalışmadan kaçmamalıdır. Kübalı erkeklere göre, kadın biraz özgürleşse tek amacı başka bir erkek bulmaktır. Kübalıların anlayışı işte böyle, ama bu kesinlikle değişmelidir. Bir arkadaş grubu içinde bu tür serüvenleri düşünemem. Arkadaşlarım kardeş gibidir, onlara sevgili gözüyle bakamam. Eğer bir erkek bir kadının hoşuna gidiyorsa, onun bir örgüte ya da partiye bağlı olması önemli değil. Bu sorun dünya kadar eski ve henüz çözümü bulunmadı. Ben tersine inanıyorum: bir kadın ne kadar özgür olursa, kocası da ona o kadar çok sevgi diyor.

Her şeyin temelinde kadının özgürlüğüne kavuşması varken; bana göre bir genç kız, kendini tümüyle özgürlüğe vermeden ya da evlenmeden önce, öğrenimini bitirmelidir. Bugünkü Kübalı anneler eskiye göre çok daha hoşgörülü. Bugün hiçbir şey yasak değil. Eskiden kızlar tek başına dışarı çıkamazdı. Bugün yanında annesi ya da teyzesi olmadan her yere gidiyor. Bunun kötü olduğunu söylemiyorum. Kızlar daha küçük yaştan başlayarak annelerinin denetimi olmadan, kendi kendilerinden sorumlu olmayı biliyorlar ve bir dünya görüşleri var.

Genç militanlarla kişisel ilişkim çok az oldu ve onların sorunlarını grup içinde ya da toplantılarda gördüğüm kadarıyla değerlendiriyorum. Belli bir olgunluğa varmış olan genç komünistlerden de söz etmiyorum. Çalışma ve örgütlenme konusunda hâlâ gevşek davranan gençlere sesleniyorum. Onların bencil olduklarını da söyleyecek değilim, hayır, ama sorumsuz olduklarını söyleyebilirim. Tarımda çalışmaya gittiğim zaman, yaşlıların gençlerden daha ciddi çalıştıklarını görüyorum. Gençler zamanını gezintiyle geçiriyor. Bir keresinde kitle seferberliğine katıldığımda, gençlerin çalışmadan yalnızca, emir vermeyi sevdiklerini gördüm. Onların işlerine daldığını, kendilerini tümüyle görevlerine verdiklerini görmedim. Toplantılarda ciddi davranmıyorlar. Çene çaldıklarına ve söylenenlere dikkat etmediklerine tanık oluyorum.

Gençlerin çoğu okuduğu ve kendi gelişmelerine yoğunlaştıkları için, kendilerini devrime fazla vermezler, burasını anlayabiliriz. Ayrıca yaşlılara göre daha idealistler. Gençler geleceği düşünüyor ve yenilik istiyorlar, oysa yaşlılar geçmişe bağlı. Gençler bir meslek konusunda henüz karar vermemişler ve geleceklerini arıyorlar. Öğretmenlerinin ya da başka sorumluların onlara kılavuzluk etmesi gerekiyor.

Suçlu gençlere gelince, bence onlar yetiştikleri ortamın bir ürünüdür. Büyüklerinden ne gördülerse, onu yapıyorlar. İyi ortamda yetişen bir genç, öyle kolay kolay suç işlemez. Kötü ortamda yetişen bir çocuk, oradan alınmalı ve iyi bir okula gönderilmeli, kendisine iyi ilkelere aşılanmalıdır. Eğer ane baba kötüyse, çocuğu o ortamdan kurtarmak gerekir. Bana sorarsanız böyle bir çocukla ruh hekimleri ilgilenmelidir.

Eğer bir kimse cinayet işlemişse, ona karşı çok sert önlemler alınmalıdır, çünkü böyle biri tehlikelidir ve cinayetine yenisini ekleyebi-

lir. Önce durumu incelenmeli, sonra cezalandırılmalıdır: adı iyiye çıkmış, ama kötü güdülere sahipse, onu kurşuna dizmek gerekir. Örneğin bir genç savunmasız, yaşlı birini öldürmüşse, bu tepilere sahip insan ne düzelir, ne de serbest kalabilir, onu kurşuna dizmek gerekir. Böyle- si bir sapkınlığa toplum dayanamaz, hapisten çıktıktan sonra böyle bir adam yine cinayet işler. Ama Küba'da yirmi yaşında hiç kimse kurşuna dizilmedi. Bu ceza daha büyük yaşlarda olanlara uygulanıyor.

Bugün sorun çocukların yasalar üstü tutulmasından ileri geliyor; onları tam bir özgürlük içinde yetiştiriyoruz ve hiçbir zorlamaya boyun eğdirmiyoruz. Bunun sonucunda, daha iyi olmak için bir kavga vermiyorlar. Doğrusunu söylemek gerekirse ne şımarıklar, ne de bencil, ama dikkafalılar ve söz dinlemiyorlar, kısacası kararlı değiller. Benim zamanımda öğrenciler sıklıkla ceza görmezdi, çünkü saygılı ve uysaldılar. Bugün öğrenciler cezanın yasak olduğunu söylüyorlar ve kendi keyiflerine göre davranmak istiyorlar. Babalarına karşı böyle konuşma cesaretini ise kendilerinde bulamıyorlar. Kuşkusuz yaşlı bir kadın olduğum için böyle düşünüyorum ve onların bu davranışını anlamıyorum, ama gençlerin yaşlılara karşı saygılı olmalarını seviyorum. Annemle ve babamla nasıl idiysem, çocuklarımdan da bana karşı öyle davranmalarını bekliyorum.

Gençlerin farklı olmaya çalışmalarına ve kişiliklerini ortaya koymalarına kötü gözle bakmıyorum. Örneğin hippileri ele alalım. Saçı sakalı uzun bir genç görmek beni şok etmiyor. Bu şekilde çok güzel olan ve kibar davrananlar bile var. Gençler, yaşlılardan farklı görünmek için, gülünç kılıklara bürünselerde dikkat çekmeyi seviyorlar. genç kızlar çok kışkırtıcı kordelalar takıyorlar. Erkekler de giysileriyle dikkat çekiyorlar. Bunların hepsi yaş gereği yapıyor. Ben gençliği seviyorum ve Beatles müziğine karış bir zayıflığım var.*

Bir soruyu sormadan edemiyorum: kadınların alacağı bir yeri, niçin genç ve güçlü erkekler alıyorlar? Yorgun ve küçük yapılı kadınlar şeker kamışı keserken ve kahve toplarken, genç bir erkek niçin bütün gün oturarak çalışıyor?

Yetişkinlerin de eleştirilecek yanları var: Örneğin bir lokantaya

* Bu anket yapıldığı sırada, hükümet çevreleri Beatles müziğine iyi bakmıyordu ve ne radyoda çalınıyordu, ne de televizyonda.

gittiğimizde bir bardağın yıkanıp getirilmesi bir saat sürüyor; oysa o sırada kuyrukta sabırsızlıkla bekleyen insanlar var. Kadınlar bir masayı silerken, servis yaparken, istemeden çalıştıkları anlaşıyor ve müşteriler beklemekten sabırsızlanıyor. Canı çalışmak istemiyorsa, gitsin evde otursun. Madem çalışmayı kabul etti, insanlara karşı görevini yerine getirmek için her türlü çabayı göstermelidir.

Bir dikiş atölyesinde, sözleşmeli olarak iki ay çalıştım. Hükümete ait bir işyeriydi. Malların tesliminde gecime var gerekçesiyle beni işten çıkardılar. Bir kısım erkek tartışırken ya da çene çalarken, on beş yirmi tanesinin de tezgâhların üzerinde oturduğunu görmek utandırıcı değil mi? Eskiden işçiler çalışıyor görünmek için çaba harcarlardı ve yapacak işleri yoksa, çekmeceleri açıp kapatırlardı. Ne yazık ki aynı anlayış bugün de sürüyor. Dikiş atölyelerinde iğne ya da iplik olmadığı için, ya da üst kattan mal indirilmediği için, çoğu zaman çalışmadan bekleniyor. Bu tür bir uyuşukluğa ben dayanamıyorum. Bu tür davranışlardan genelde yöneticiler sorumludur, çünkü gözlerini yeterince açmıyorlar.

Savunma komitesinde ve başka örgütlerde insanlar hâlâ biraz sıkılma diye bir şey biliyorlar, ama Fidel'i sık sık aldattıkları da oluyor. Hangi işçiye nasıl bir sorumluluk düştüğünün herkes bilincinde değil ve çalışmayan çok insan var. Bir sokağı süpürmeye ya da ortaklaşa yapılacak başka bir şeye çağırdığınız zaman, gelmiyorlar, o kadar.

Bu tuhaf anlayışı Fidel'le tartışmak çok ilginç olurdu. Son zamanlarda tüm semtlerde *Fruti-Cuba*'nın meyveleri sergilendiğinde insanların meyve ve tahıl güreceleri açıklandı. Oysa ne meyve gördük, en başka bir şey. Bunu örgütleyenler, Fidel'e yanlış bilgi vererek onu aldattılar. Eğer meyve ağacı ekmedinizse, neyi götürüp satacaksınız.?

İyi bir örgütlenme tarlada başlar. Komiteyle birlikte kahve tohumu ekmeye gittiğimizde, yol boyunca yürüyor ve toprağın iyi temizlenip temizlenmediğine bakıyorduk. İçerilere girdikçe kahveyi kaplayan otlar görüyorduk. Bu demektir ki, sorumlular ot temizleme işiyle gerçekten ilgilenmediler ve yalnızca yoldan görülenleri temizlediler.

Geçen gün bir arkadaşla yine burada şöyle dedim: "Kentın güzelleşmesini ben de istiyorum, çünkü güzel bir ülke ve temiz bir kent görmek tüm yurttaşların gururudur. Ama arka sokaklarda çöp yığını

varken, beşinci caddenin bu kadar sık süpürülmesini ve bakımlı tutulmasını onaylamıyorum. Tam yatılı çocukların bulunduğu bir yerde, şu pis su çukuru daha ne kadar açık kalabilir?

Bu tür uygulamalarda Fidel o kadar çok aldatılıyor ki. Çünkü o Beşinci Cadde'den geçerken çok iyi izlenimler edinir, oysa hemen arkasında, sağlığa zararlı ve ilgilenmesi gereken ne kadar küçük işler var. Hem her şeyi Fidel'den beklememeli, o her yere ulaşamaz. Gerekli önlemleri öbür sorumluların alması gerekir.

Küba'da yeni insanın sözü çok edildi; üzerinde durulması gereken güzel bir konu. Bütün sorun yarının insanının nasıl olacağını bilmekte. Belki çok kafalı biri değilim, ama bir şeyi nasıl görüyorsam ya da ne düşünüyorsam, olduğu gibi söylüyorum. Benim için sosyalist ülkenin yeni insanı, eski yargılardan kurtulan ve kadına egemen olmaktan, yalnız kendisi için yaşamaktan vazgeçen insandır. Yeni insanın daha çok toplumsal bilinci olmalı, böyle bir bencilliği olmamalı, yalnızca kendisi ve ailesi için çalışmak yerine, herkesin iyiliği için çalışmalıdır. Yeni insan, yalnızca kendi gelişimi için değil, toplumun gelişimi için çalışmalıdır. Hiçbir zaman "haydi kendime bir ev yapayım" diyemez, ama "güçlük içinde olan falan kimse için birlikte bir ev yapalım" diyebilir. "Herkesin daha iyi yaşaması için en gerekli olanı yapalım."

Elbette bununla herkesin yalnız tarımda ya da inşaatta çalışması gerektiğini söylemek istemiyorum. Yaşamı başkalarına arzu edilir kılmak için bütün zamanını piyano çalmaya veren bir piyanistin çalışmasını düşünelim. İyi değerlendirilmiş bir zamandır bu. Ne de olsa yalnızca yemek ve çalışmak için yaşayamayız. İnsanların kendini rahat hissetmesine, kültüre ve eğlenmeye gereksinimi vardır. Piyano öğrenimi gören bu genç kızı hükümet ya şeker kamış kesmeye ya da tarımda başka bir işe iki üç aylığına gönderir; bu da güzel bir şey. Piyanist, doktor, öğretmen, öğrenci, zor zamanlarda topluma yardımcı olmalıdır, örneğin savaşa.

Benim durumuma bakalım. Diyelim ki ev işleri yapmaktan, bulaşık yıkamaktan, ütü yapmaktan, yani, tüm zamanımı eve vermekten başka bir şey yapmıyorum. Oysa muz toplama, kahve ekme, tarlaları sulama farklı bir iştir. Tüm bu işler uygulamayı gerektirir. Bunun için

kitaplar yeterli değildir. Eğer insanın belleği güçlü değilse, kitaplardan öğrendiği tüm bilgiler uçar gider, ama uygulamalar unutulmaz, kalır. Tarımsal çalışma uygulamalı öğrenilmelidir, çünkü kuramsal bilgi yetmez. Başka bir ülkeye bağımlı olmadan ve güncel ilişkiyle bağını koparmadan yeni insan Küba'nın tüm sorunların çözümleridir. Kendimize yeterli duruma gelmemiz, hatta üretimde artı duruma geçmemiz için, ülkeyi geliştirmemiz gerekiyor.

Bu yeni insan kavramı çok güzel. Koşullar sağlandığı zaman, yeni insanın ortaya çıkacağına inanıyorum. Meydana gelmesi gereken değişikliklerin niteliğine ilişkin bazı belirsizlikler olmakla birlikte, bugün varılan noktada, gerekli koşulların yaratılmasına çalışıyoruz. kimi arkadaşlarımda yeni insana özgü niteliklere dikkat ettim, ama gençlerde, özellikle de militanlarda bunu gözlemedim. Belki gençler de, yetişkinler gibi iki arada bir derede kalıyorlar. Belki onların çocukları bu yeni insan olabilir, ama yine de kuşkuluyum.

Yeni insanın, Che gibi olması gerektiğine ve bizden başka ülkelerde savaşmasına inanmıyorum. Hayır, her ülke sorumlarını kendi kaynaklarıyla çözmeli ve Küba'nın yaptığı gibi kendi gücüyle gelişmelidir. Sözgelimi ben Kübalıların Bolivya'ya gitmesini doğru bulmuyorum. Eğer Bolivyalılar bizim örneğimizi izlemek istiyorlarsa bırakalım kendi silahlarıyla savaşsınlar. Hükümetin politikasının oraya adam göndermek olduğunu düşünmüyorum. Burada olduğu gibi orda da bir serüvene girme düşüncesi Che'den geldi. Che'nin Kübalı arkadaşlarını Fidel göndermedi. O yalnızca kendi gerilla grubunu oluşturdu ve bunun hükümetle bir ilişkisi yoktu. Eğer hükümetin yardımı olsaydı, daha iyi savunma silahlarına sahip olurlardı ve daha iyi güvenlik önlemleri alırlardı. Bolivya'da Che'nin adamları, nerdeyse ellerinde silah olmadan savaşıyorlardı. Latin Amerika'da böyle bir politika çok tehlikeli. Birleşik Devletler çok kötü davranıyor, ama bütün dünya yine de Güneylilerin nasıl savaştığına olumlu bakabilir ve kurtuluş savaşı vermek için Küba halkıyla aynı koşullarda mücadele verdiğini anlayabilir.

Bana göre Che, Bolivya'da büyük bir yanlışlık yaptı. Bu bir avuç insanın kurban edilmesi trajikti. Ne kazandılar? Eğer bir hareketi yönetmek istiyorlarsa, canlarını ortaya koymadan bunu, akıllıca yapabilirler, bir devrimin koşullarını hazırlayabilirlerdi. Bu serüven, sorunu

özömsüz bırakıyor. Böyle bir tasarılarları vardısıa, bunu daha iyi geliştirebilirlerdi oysa yaptıkları tam anlamıyla intihar oldu. Öyle sanıyorum ki, oraya gitmeyi bir görev saydı ve bu görevi her şeyin üstünde gördü. Kendi başına bir özgürlüğün hiçbir yararı yoktur. Özgürlük, daha iyi bir dünyanın yaratılmasına hizmet etmelidir.

Ben burada kendi düşüncemi açıklıyorum, Fidel'inkini değil. Che'yi seviyorum. Bulunmaz bir kafası vardı, ama ben Fidel'i yeğliyorum. Fidel her şeyin üstünde, evet her şeyin üstünde. Biz burada güçlölklere katlanıyoruz, çaba harcıyoruz, ama sorunlarımızı da yavaş yavaş çözüyoruz. Önce Rusya, sonra Çin, sorunlarını böyle çözdüler. Tüm güçlölklere kurtulduğumuzu söylemek istemiyorum; hâlâ çözümlü olmayanlar var. Her şeye temelden başlamak gerekti, çünkü ülkeyi ilk terk edenler teknisyenler ve meslek sahipleri oldu. Bu boşluğu doldurmak için büyük çaba harcamamız gerekti. Yavaş yavaş tüm güçlölklere üstesinden geleceğiz, hem de füzeler olmadan.

Devrimden önce her şey Amerika'dan geliyordu. Sanki onların bir parçasıymışız gibi yaşıyorduk. Bununla birlikte, kurtulmak için başka bir ülkeye bağlanmak gerektiğine inanmıyorum; bu ülke ister Rusya olsun, ister Çin. Küba ile Rusya 'nın anlaştığı ortak noktalar var. Rusya'nın, Che'nin politikasını desteklediğini sanmıyorum. Bana sorarsanız Ruslar, Latin Amerika ile dayanışma kurarak Amerikalılarla çatışmak istemiyorlar.

Burada demokrasi sorun yaratmıyor, çünkü Küba'da hükümeti yöneten kitleler. Eğer Devrim zafere ulaştıysa bu, kendi işini sürdürmek isteyen halkın sayesinde oldu. Bunu onaylamayan yalnız küçük bir azınlık var. Eğer halk, devrimi onaylamasaydı, onun peşinden gitmezdi. Seçimlere gitmeye de gereksinmemiz yok, çünkü ne zaman bir sorunu tartışmak istesek, açıklamalar yapmak için halk devrim meydanına geliyor ve insanların çoğu, izlenen politikayı benimsiyor. Bunun en iyi kanıtı, Fidel'in söz aldığı büyük halk toplantıları. Buna evindeki televizyondan tartıştığı bir milyon insanı da ekleyebiliriz. Eğer 26 Temmuz'da ya da 2 Ocak'ta böyle bir toplantı varsa, insanlar evlerinde duramıyorlar. Böyle günlerde sokaklarda dolaşabilirsiniz, ama kimseyi göremezsiniz. Yaşlıların ya da annelerin radyo dinlediğini duyarsınız, ama evinde kalan insan pek azdır.

Batista, halkı böyle toplantılara çağırduğında, askerleri ve işten atılmak korkusunda olanlar dışında oraya giden olmuyordu. Bugün kimse zorlanmıyor ve herkes gönüllü olarak gidiyor. Ne zaman bir diplomat gelse, bir okulun çocuklarını hava alanına gönderiyorlar, ama bu, çocukların onayıyla oluyor, yoksa istemeyen gitmiyor. Benim evin yanında babaları polis olan çocuklar var; bunlar hiçbir zaman toplantılara gitmiyorlar. Bazılarını da küçük oldukları için anneleri göndermiyor. Gerçi bunlar tek tek olaylar. Çocukların çoğu bu tür toplantılara gitmeye bayılıyorlar.

Belki günün birinde seçim yapmak gerekli olacak* Umulmadık bir günde bunu belki de Fidel açıklayacak. Halka seslenecek ve başka bir yöneticiyi seçme zamanının geldiğini söyleyecek. Onun yerini almaya en uygun kimse Raul (Castro), ama ülkemizi yönetecek yetenekte başka insanlar da var. Örneğin Almeida, Dorticos, Armando Hart, Llanusa ve Merkez Komitesinin öteki tüm üyeleri** Başlıca yöneticilerin hepsine tam bir güvenim var. Doğal olarak ben Fidel'in hep başta kalmasını diliyorum, çünkü o en sevdiğim şef, ama başka olasılıkları da göz önüne almak gerekiyor. Çünkü hepimiz ölümlüyüz ve herhangi bir anda ölüm bizi yakalayabilir.

Şimdi Küba'da bir anayasamız yok, ama eskiden anayasa olduğu zaman, kimse ona saygı duymuyordu, özellikle de hükümet üyeleri*** Yalnızca kâğıt üzerinde vardı ve kimse umursamıyordu. Öyleyse kimenin saygı göstermediği bir kâğıt parçasının anlamı ne? Devrimin kendi yasaları var, saygı gösterilmesi gereken insan haklarını koruyor ve gerçekten güvence altına alınmasına çalışıyor. Küba vatandaşı olan bizler, eğer yasalara uyarsak, hiçbir kötülüğün gelmeyeceğine inanıyoruz. Bu kanıyı bir parça kâğıt üzerine yazmamıza gerek yok.

Bana sorarsanız, biz bugün gerçek bir demokrasiden yararlanıyoruz. Halk böyle bir güvenceye dayanarak rahat uyuyabilir, çünkü ona karşı bir haksızlık yapılmayacaktır. Demokrasiyi koruyan yasalar ve

* Devrimden on beş yıl sonra ilk seçimler 1974'te Matanzas'ta yapıldı. Tutuklular yurtdışına çıkanlar ve 1958 seçimlerine katılanlar dışında herkes, 16 yaşını bitirmiş olmak koşuluyla seçimlere katılabiliyor ve seçilebiliyordu.

** Almeida, Armando Hart ve Dr. Dorticos Politik Büro üyeleri. Dorticos devlet başkanı. Llanusa Milli Eğitim eski bakanlarından. 1976 yılında Matanzas'ta hayvan yetiştirme programının başına getirildi.

*** 1975 yılında, yeni bir Cuhuriyet anayasası onaylandı.

yargıçlar var. Demokrasi halkın güvencesi altında yaşıyor. Eğer bir kişi anayasanın kurulması için ısrar ediyorsa ve seçimlere gidilmesini istiyorsa, başka bir deyişle, devrimci yasalara güveni yoksa, onu devrim düşman saymaya hakkımız vardır. Bu gibiler, insanlığı değil, kendi rahatlarını düşünüyorlar. Bunlar bir azınlığı oluşturuyor, ama ülkenin yasalarını kabul etmek ve uymak zorundadırlar.

Devrimden önce kendi ülkeme büyük bir sevgi beslemiyordum. Kendi bulunduğum kenti, elbette kendi evimi sever gibi seviyordum. İnsan yaşadığı bir bölgeyi nasıl sevmez? Ama Devrimden bu yana, ülkemle ilgili duyularım iyice değişti. Şimdi tüm Kübanın bize ait olduğunu, başkalarını sömürerek zengin olmak isteyen bir azınlığın tekelinde olmadığını biliyorum.

Biz Kübalılar sorunlarımızı yavaş yavaş çözeceğiz. Güçlülere karşı, gelecekte korkmuyorum. tersine, hükümetin tarım ürünlerini artırmak için önlemler almasından bu yana, yapılan ilerlemeleri gördükçe, heyecandan ürperiyorum. İlk başlarda biraz karışıklıklar oldu, ama hükümet kırsal kesime daha çok dikkat etmeye başladı ve ekonomi düzeldi. Topraklarımız çok verimli, eğer yeterince çalışırsak, gerekli tüm tarım ürünlerini üretebiliriz. Yakında artık dışalılara bağlı olmaktan çıkacağız. 1970'teki şeker kamışı ürününden sonra, tüm gıda durumunun düzeleceği umudunu taşıyorum. Öte yandan konut sorunu da düzeliyor, ama tüm enerjimizi çimento ve öbür gereçlerin üretiminde yoğunlaştırmalıyız.

Eğer ekonomik ambargo altında yaşamasak, gelişmemiz daha hızlı ve daha etkili olur. Ama engellere karşı, Küba'nın geleceğinin mutlu ve gelişmiş olacağına inanıyorum. Tüm Kübalılar her şeyi paylaşmak için işbirliği yapacaklardır. Komünist Partisi şimdi Fidel'in düşüncelerini uyguladığına göre, artık ona da güvenim var. İyi niyetli çok sayıda insana gereksinimi olduğunu biliyorum. Sanıyorum devrimin inanma dönemi artık gerçekleşti. Küba halkı olarak bizlerin Merkez Komitesiyle uyum içinde, Fidel'in kendi tasarılarını gerçekleştirmesine yardımcı olacak durumdayız.

O.LEVİS
R.M. LEVİS
S.RİGDON

Küba Devriminde Üç Kadın

Bu kitapta sunulan yaşamöyküleri
Küba Devriminin başarılarının ve başarısızlıklarının
yapısal betimlemesini bütünlüyor.

Kitabın konusu olan üç kadın

- Monika Ramos Reyes, Pilar Lopez Gonzalez ve
Inocencia Acosta Felipe -

toplumsal kökenleri, eğitim düzeyleri, meslek durumları,
politik tavırları bakımından birbirinden çok farklıdır.

Bu kadınlardan birisi melez, ikisi beyazdır.

Bu kadınların üçü de evliydi ve
bugün kocalarından ayrı yaşıyorlar.

Birinci kadın Monica, bir taşra kentindedir;

Pilar, Havana'nın yoksul mahallesinden;

Üçüncüsü Inocencia, çocukluğunu kırsal kesimde geçirdi.

Biz araştırmamızı yaptığımız sırada üçü de
Havana'da oturuyordu ve ateşli birer devrim taraftarıydılar.

Küba olgusu içinde kadınların canlı sesleri...

... Dünü, bugünü anlamak ve yarınlar için...